

**VII. Uluslararası Orta Doğu Sempozyumu:
Orta Doğu'da Siyasal ve Toplumsal İstikrar
(10-11 Mayıs 2022, Çevrimiçi):
Bildiriler**

&

**VII. International Middle East Symposium:
Political and Social Stability in the Middle East
(May 10-11th, 2022, Online):
Proceedings**

Editörler / Editors:

Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Emre GÜNDOĞDU

Arş. Gör. / Res. Asst. Yunus TURAN

İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları

Istanbul Gelisim University Press

2022

**İSTANBUL
GELİŞİM**
UNİVERSİTESİ

İstanbul Gelişim Üniversitesi (İGÜ) Yayın Kurulu'nun 19.07.2022 tarih ve 2022/03 sayılı toplantısında alınan 2022/03-1 numaralı karar, İGÜ Yayın Kurulu Başkanlığı'nın 19.07.2022 tarih ve E-65460130-824.01.02-54943 sayılı yazısı ve İGÜ Yönetim Kurulu'nun 22.07.2022 tarihinde yapılan 2022/12 numaralı toplantısında alınan 06 numaralı karar uyarınca Üniversitemiz Yayınevi tarafından yayımlanmasına karar verilmiştir.

© İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları
© Istanbul Gelisim University Press

**Her hakkı saklıdır.
All rights reserved.**

2022

Sertifika No: 47416

e-ISBN: 978-605-4827-94-7

İGÜ Yayınları; 100

Yayına Hazırlayan:
Ahmet Şenol ARMAĞAN

Kapak Tasarımı:
Merve Gül ŞEKEM

İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları

Adres: Rektörlük Binası-Cihangir Mah. Şehit Jandarma Komando Er Hakan Öner

Sok. No: 1 34310 Avcılar / İstanbul / TÜRKİYE

Telefon: +90 212 422 70 00 / 350

Belgeç: +90 212 422 74 01

E-posta: iguyayinlari@gelisim.edu.tr

Ağ sayfası: <https://iguyayinlari.gelisim.edu.tr>

Facebook: iguyayinlari

Twitter: IGUYayinlari

KURULLAR / BOARDS

ONUR KURULU

Abdulkadir GAYRETLİ - *İstanbul Gelişim Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanı*

Prof. Dr. Bahri ŞAHİN - *İstanbul Gelişim Üniversitesi Rektörü*

AKADEMİK KOORDİNATÖRLER

Doç. Dr. Yavuz ÇİLLİLER - *İstanbul Gelişim Üniversitesi, İGÜSAM Üyesi, İGÜ Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı*

Doç. Dr. Emine AKÇADAĞ ALAGÖZ- *İstanbul Gelişim Üniversitesi, İGÜSAM Üyesi, İGÜ Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler*

Dr. Muhammed ADİL – *TASCA ve İstanbul Gelişim Üniversitesi*

BİLİM ve DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Neziha MUSAOĞLU (İstanbul Gelişim Üniversitesi)

Prof. Dr. Maria NEYKOVA (Burgas Free University)

Prof. Dr. Aydın BAŞBUĞ (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi)

Prof. Dr. Cengiz ANIK (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Vahdettin ENGİN (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Fatih SARIOĞLU (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Prof. Dr. Hacı DURAN (İstanbul Aydın Üniversitesi)

Prof. Dr. Harun GÜMRÜKÇÜ (Antalya Bilim Üniversitesi)

Prof. Dr. Hasan OKTAY (Makedonya Uluslararası Vizyon Üniversitesi)

Prof. Dr. İbrahim AOUBE (USA University of Hawaii)

Prof. Dr. İlhan AKSOY (Samsun 19 Mayıs Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Ali ÇAKMAK (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet HACISALİHOĞLU (Yıldız Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Hanifi BAYRAM (Akdeniz Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa DELİCAN (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Nasuh USLU (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi)

Prof. Dr. Seyfi YILDIRIM (Ankara Hacettepe Üniversitesi)

Doç. Dr. Muharrem EKŞİ (Kırklareli Üniversitesi)

Doç. Dr. Abdilaziz KALBERDİEV (Kırgızistan Oş Devlet Üniversitesi)

Doç. Dr. Akhmet A. YARLYKAPOV (Rusya Federasyonu Rusya Bilimler Akademisi)

Doç. Dr. Ayşegül SONCU (Marmara Üniversitesi)

Doç. Dr. Emre ATEŞ (İstanbul Üniversitesi)

Doç. Dr. Elmira MURATOVA (Kırım Akmescit Taurida National V. I. Vernodsky Üniversitesi)

Doç. Dr. Elnur KELBİZADEH (Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Kafkas Araştırmaları Enstitüsü)

Doç. Dr. Faik ELEKBERLİ (Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Felsefe Enstitüsü)

Doç. Dr. Fatih Fuat TUNCER (Beykent Üniversitesi)

Doç. Dr. Gülsen Kaya OSMANBAŞOĞLU (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Doç. Dr. Recep REHİMLİ (Azerbaycan Academy of Public Administration)

Doç. Dr. Rufat SATTAROV (Almanya Berlin Freie University)

Doç. Dr. Timur KOZUKULOV (Kırgızistan Oş Devlet Üniversitesi)

Doç. Dr. Alper MUMYAKMAZ (Bozok Üniversitesi)

Doç. Dr. Ceren Uysal OĞUZ (Akdeniz Üniversitesi)

Doç. Dr. Hatice MUMYAKMAZ (Yozgat Bozok Üniversitesi)

Doç. Dr. Oğuzhan BİLGİN (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Semra BOĞA (Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Alihan LİMONCUOĞLU (İstanbul Aydın Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Gökberk YÜCEL (Amasya Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Gülçin Eroksal ÜLGER (Yozgat Bozok Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Hakkı Göker ÖNEN (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Tayfun ÜSTÜN (Erzurum Atatürk Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ramazan İZOL (Akdeniz Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Vedat AKMAN (İstanbul Beykent Üniversitesi)

İDARİ KOORDİNATÖR

Gizem ELLİ- İstanbul Gelişim Üniversitesi Kurumsal İletişim Müdürü

MEDYA KOORDİNATÖRÜ

Yaren ÜNAL – İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Medya Sorumlusu

ORGANİZASYON KOMİTESİ BAŞKANI

Prof. Dr. Kenan AYDIN – İstanbul Gelişim Üniversitesi İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dekanı

ORGANİZASYON KOMİTESİ

Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ – İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Doç. Dr. Annamaria CSISZER- İGÜSAM Üyesi, İGÜ Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Dr. Öğr. Üyesi Rahmat ULLAH- İGÜSAM Üyesi, İGÜ Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Dr. Öğr. Üyesi Viktoriia DEMYDOVA- İGÜSAM Üyesi, İGÜ Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Dr. Öğr. Üyesi Hayriye Asena DEMİRER- İGÜSAM Üyesi, İGÜ Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Dr. Öğr. Üyesi Hiba GHANEM- İGÜ Sosyoloji

Dr. Öğr. Üyesi Emre GÜNDOĞDU- İGÜSAM Üyesi, İGÜ Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Dr. Öğr. Üyesi Keisuke WAKIZAKA- İGÜSAM Üyesi, İGÜ Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Dr. Öğr. Üyesi İdlir LIKA - İGÜSAM Üyesi, İGÜ Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Dr. Öğr. Üyesi İlknur KARANFİL- İGÜSAM Üyesi, İGÜ Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Dr. Öğr. Üyesi Fırat DEMİRKOL - İGÜSAM Üyesi, İGÜ Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

SEKRETARYA

Arş. Gör. Elif ŞAHİN- İGÜ Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Arş. Gör. Güçlü KÖSE- İGÜ Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Arş. Gör. Onur KAYA- İGÜ Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Arş. Gör. Yunus TURAN- İGÜ Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

BAŞKAN'IN ÖNSÖZÜ

Orta Doğu bölgesinin siyasal, kültürel, stratejik ve tarihi önemi, yirmi birinci yüzyılda bölgedeki uluslararası güç mücadeleleri ile etnik ve mezhep temelli çatışmaların merkezi haline gelmesi nedeniyle hızla artmıştır. Süregelen çatışmalar ve bölgedeki güç dengelerinin sürekli değişiminden dolayı bölgenin siyasal, sosyal ve ekonomik olarak dönüşüm halinde olması, siyasal ve sosyal istikrarın nasıl sağlanabileceği sorusunun önemini daha da artırmaktadır. Dolayısıyla bölgenin potansiyel istikrarı konusunda doğru analiz yapabilmek için bölgenin siyasal ve sosyal dinamiklerini anlamak son derece elzemdir. Türkiye de önemli bir bölgesel aktör olarak Orta Doğu ülkeleriyle sosyal, kültürel, politik ve bilimsel işbirliğini geliştirmek için ciddi bir sorumluluk üstlenmektedir. Bu amaç doğrultusunda, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Orta Doğu alanında çalışan farklı disiplinlerin temsilcilerini 2014 yılından bu yana bir araya getirmektedir.

“Orta Doğu’da Siyasal ve Toplumsal İstikrar” konulu VII. Uluslararası Orta Doğu Sempozyumu, yukarıda belirtilen amaç doğrultusunda 10-11 Mayıs 2022 tarihlerinde çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiştir. Etkinliğe ABD, Cezayir, Rusya, Polonya, Bulgaristan, Irak, Ürdün, İran, Azerbaycan, Gürcistan, Bangladeş, Hindistan ve Türkiye’den çok sayıda araştırmacı katılmıştır. Sempozyum, Türk-Arap Ekonomik ve Stratejik İşbirliği Kurumu (TASCA) ortaklığıyla İstanbul Gelişim Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü ve İstanbul Gelişim Üniversitesi Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Uygulama ve Araştırma Merkezi (İGÜSAM) tarafından düzenlenmiştir. Türkçe, İngilizce ve Arapça oturumlardan oluşan sempozyumda söz konusu dillerde bildiriler sunulmuştur.

İstanbul Gelişim Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Bahri ŞAHİN’e, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Kenan AYDIN’a, Türk-Arap Ekonomik ve Stratejik İşbirliği Kurumu (TASCA) Başkanı Dr. Muhammed ADİL’e, Sempozyum Koordinatörü Doç. Dr. Yavuz ÇİLLİLER’e, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Başkanı Prof. Dr. Nezih MüSAOĞLU’na ve İstanbul Gelişim Üniversitesi Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Uygulama ve Araştırma Merkezi (İGÜSAM)’a teşekkür ederim. Son olarak, davetimizi geri çevirmeyen ve etkinliğe katkıda bulunan tüm akademisyenlere özel teşekkürlerimi sunarım.

Abdülkadir GAYRETLİ

İstanbul Gelişim Üniversitesi

Mütevelli Heyeti Başkanı

PRESIDENT’S PREFACE

Political, cultural, strategical, and historical importance of the Middle East region have grown sharply as it has become a central of international power struggles, ethnic and sectarian conflicts in the twenty-first century. The fact that the region is in the process of political, social and economic transformation due to the ongoing conflicts and the constant change in the balance of power in the region, increases the importance of the question of how political and social stability can be achieved. Therefore, it is essential to understand the political and social dynamics of region in order to be able to analyze the potential stability of the region correctly. As an important regional actor, Turkey assumes a serious responsibility to foster social, cultural, political, and scientific cooperation with the Middle East countries. For this reason, the members of Istanbul Gelisim University family have been making an effort to bring together representatives of different disciplines studying on Middle East since 2014.

VII. International Middle East Symposium on “Political and Social Stability in the Middle East” was held online on May 10-11, 2022 in line with the above-mentioned purpose. Many researchers from the USA, Algeria, Russia, Poland, Bulgaria, Iraq, Jordan, Iran, Azerbaijan, Georgia, Bangladesh, India and Turkey participated in the event. The symposium was organized by Istanbul Gelisim University Department of Political Science and International Relations and Istanbul Gelisim University Political and Social Researches Application and Research Center (IGUSAM) in collaboration with the Turkish-Arab Economic and Strategic Cooperation Association (TASCA). The symposium consisted of Turkish, English, and Arabic sessions and papers in these languages were presented.

I would like to thank to Prof. Dr. Bahri SAHIN, Rector of Istanbul Gelisim University; Prof. Dr. Kenan AYDIN, Dean of the Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences; Dr. Muhammed ADIL, President of the Turkish-Arab Economic and Strategic Cooperation Association (TASCA); Assoc. Prof. Dr. Yavuz ÇILLILER, Symposium Coordinator; Prof. Dr. Neziha MUSAOGLU, Head of the Department of Political Science and International Relations; and Istanbul Gelisim University Political and Social Researches Application and Research Center (IGUSAM). Finally, I would like to give my special thanks to all academicians who accepted our invitation and contributed to the event.

Abdulkadir GAYRETLI

Istanbul Gelisim University

Chairman of the Board of Trustees

REKTÖR'ÜN ÖNSÖZÜ

Arap Baharı olarak adlandırılan ve 2010 yılında başlayan toplumsal hareketlerden sonra Orta Doğu'da ortaya çıkan kaotik durum ve yeni dengeler Orta Doğu'yu uluslararası politika gündeminin merkezine yerleştirmiştir. Orta Doğu bölgesi küresel güçlerin de müdahil olması ile birlikte sonu gelmeyen iç savaşlar, çatışmalar ve istikrarsızlık ile özdeşleşen bir coğrafya haline gelmiştir. Bu doğrultuda, Orta Doğu'da istikrarsızlığı tetikleyen güncel gelişmelerin tarihsel, siyasi ve sosyal açılarından çok boyutlu bir biçimde derinlemesine bir analize tabi tutulması gerektiği açıktır.

Bu bakımdan, VII. Uluslararası Orta Doğu Sempozyumu, "Orta Doğu'da Siyasi ve Toplumsal İstikrar" temasıyla 10-11 Mayıs 2022 tarihlerinde çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiştir. Birçok farklı ülkeden alanında uzman onlarca bilim insanını bir araya getiren VII. Uluslararası Orta Doğu Sempozyumu, Orta Doğu coğrafyasının temel dinamiklerinin daha iyi anlaşılmasına, gelecekte bölgede siyasi ve toplumsal istikrarın sağlanmasına ve barışın inşa edilmesine önemli katkılar sağlayacaktır.

Yedi yıllık birikimiyle, Orta Doğu bölgesinin politik, ekonomik, toplumsal ve kültürel dinamiklerindeki dönüşümleri inceleyen ve farklı konu başlıkları altında zengin tartışmaların gerçekleştirilmesine öncülük eden Uluslararası Orta Doğu Sempozyumu'nun gerçekleştirilmesine katkıda bulunan İstanbul Gelişim Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanı Sayın Abdulkadir GAYRETLİ'ye, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Kenan AYDIN'a, Sempozyum Koordinatörü Doç. Dr. Yavuz ÇİLLİLER'e, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Başkanı Prof. Dr. Neziha MUSAOĞLU'na, Türk-Arap Ekonomi ve Stratejik İşbirliği Derneği (TASCA) Başkanı Dr. Muhammed ADİL'e ve emeği geçen tüm Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyeleri ve öğrencilerine teşekkürlerimi sunuyorum.

Prof. Dr. Bahri ŞAHİN
İstanbul Gelişim Üniversitesi Rektörü

RECTOR'S PREFACE

The chaotic situation and new balances that emerged in the Middle East after the social movements that started in 2010 and called as the Arab Spring have placed the Middle East at the center of the international policy agenda. With the involvement of global powers, the Middle East region has become a geography identified with endless civil wars, conflicts and instability. In this respect, it is clear that the current developments that trigger instability in the Middle East should be analyzed in a multidimensional way from historical, political and social perspectives.

In this regard, VII. The International Middle East Symposium was held online on 10-11 May 2022 with the theme of "Political and Social Stability in the Middle East". Bringing together dozens of experts from many different countries, VII. The International Middle East Symposium will contribute to a better understanding of the basic dynamics of the Middle East geography, to ensure political and social stability in the region, and to build peace in the future.

With its seven years of experience, International Middle East Symposium examines the transformations in the political, economic, social and cultural dynamics of the Middle East region and leads to productive discussions along with several different issues. For this reason, I would like to thank to Abdulkadir GAYRETLI, Chairman of the Board of Trustees of Istanbul Gelisim University; Prof. Dr. Kenan AYDIN, Dean of the Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences; Assoc. Prof. Dr. Yavuz ÇILLILER, Symposium Academic Coordinator; Prof. Dr. Neziha MUSAOGLU, Head of the Department of Political Science and International Relations; Dr. Muhammed ADIL, President of Turkish-Arab Economic and Strategic Cooperation Association (TASCA); and all faculty members and students of the Department of Political Science and International Relations for their efforts.

Prof. Dr. Bahri SAHIN

Rector of Istanbul Gelisim University

DEKAN'IN ÖNSÖZÜ

Dünyanın en kadim medeniyetlerinin merkezi olan Orta Doğu, sahip olduğu stratejik ve ticari önemi ile büyük güçler için bir ilgi alanı olagelmıştır. Diğer yandan, Orta Doğu'nun sahip olduğu stratejik önem bu kadim coğrafyanın bir güç mücadelesi sahasına dönüşmesine de yol açmıştır. Bölgenin geleceğinde söz sahibi olmak isteyen küresel güçlerin ulusal çıkar odaklı müdahalelerinin de etkisiyle bölgede sınır anlaşmazlıkları, isyanlar, doğal kaynakların paylaşılması, kitlesel nüfus hareketlilikleri, etnik ve mezhepsel siyasal liderlik mücadeleleri ve terörizm gibi birçok unsuru bünyesinde barındıran bir kronik istikrarsızlık ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda günümüzde Orta Doğu bölgesinin sorunlarına yönelik yeni yaklaşımlar ve kapsamlı analizlere tarihte hiç olmadığı kadar ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu bakımdan, İstanbul Gelişim Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nün İstanbul Gelişim Üniversitesi Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Uygulama ve Araştırma Merkezi (İGÜSAM) ve Türk-Arap Ekonomik ve Stratejik İşbirliği Kurumu (TASCA) işbirliği ile bu yıl "Orta Doğu'da Siyasal ve Toplumsal İstikrar" temasıyla yedincisini düzenlediği VII. Uluslararası Orta Doğu Sempozyumu, Orta Doğu bölgesinin dinamiklerini daha iyi anlamak ve mevcut sorunlara çözüm üretmek amacı ile farklı ülkelerden çok sayıda bilim insanı, uzman ve araştırmacıyı 10-11 Mayıs 2022 tarihlerinde bir araya getirmiştir. Bu sempozyumun gerçekleştirilmesine olanak sağlayan İstanbul Gelişim Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanı Sayın Abdulkadir GAYRETLİ'ye, İstanbul Gelişim Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Sayın Bahri ŞAHİN'e, Sempozyum Akademik Koordinatörü Doç. Dr. Yavuz ÇİLLİLER'e, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Başkanı Prof. Dr. Neziha MUSAOĞLU'na ve sempozyumda emeği geçen tüm Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyelerine teşekkürlerimi sunuyorum.

Prof. Dr. Kenan AYDIN

İstanbul Gelişim Üniversitesi

İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dekanı

DEAN'S PREFACE

The Middle East, the center of the world's most ancient civilizations, has been an area of interest for great powers with its strategic and commercial importance. On the other hand, the strategic importance of the Middle East has also led to the transformation of this ancient geography into a field of power struggle. With the effect of national interest-oriented interventions of global powers who want to have a say in the future of the region, a chronic instability has emerged in the region, which includes many elements such as border disputes, rebellions, sharing of natural resources, mass population movements, ethnic and sectarian political leadership struggles and terrorism. In this direction, new approaches and comprehensive analyzes to the problems of the Middle East region are needed today more than ever before in history.

In this regard, VII. International Middle East Symposium with the theme of "Political and Social Stability in the Middle East", organized by Istanbul Gelisim University Department of Political Science and International Relations in cooperation with Istanbul Gelisim University Political and Social Researches Application and Research Center (IGUSAM) and Turkish-Arab Economic and Strategic Cooperation Association (TASCA), brought together many scientists, experts and researchers from different countries on May 10-11, 2022, with the aim of understanding the dynamics of the Middle East region and finding solutions to current problems. I would like to thank to Abdulkadir GAYRETLI, the Chairman of the Board of Trustees of Istanbul Gelisim University; Prof. Dr. Bahri SAHIN, Rector of Istanbul Gelisim University; Assoc. Prof. Dr. Yavuz CILLILER, Symposium Academic Coordinator; Prof. Dr. Neziha MUSAOGLU, Head of the Department of Political Science and International Relations; and all the faculty members of the Department of the Political Science and International Relations who contributed to the organization of this symposium.

Prof. Dr. Kenan AYDIN

Istanbul Gelisim University

Dean of the Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences

AKADEMİK KOORDİNATÖR'ÜN ÖNSÖZÜ

Orta Doğu bölgesinin siyasal, ekonomik ve sosyal dinamizmi, bölgesel araştırmalara büyük önem veren İstanbul Gelişim Üniversitesi'ni, her yıl Orta Doğu sorunlarının akademik düzeyde mercek altına alındığı bir sempozyum düzenlemeye teşvik etmiştir. Bu yıl yedincisi düzenlenen “Uluslararası Orta Doğu Sempozyumu”nun teması “Orta Doğu’da Siyasal ve Toplumsal İstikrar”dır.

VII. Uluslararası Orta Doğu Sempozyumu çevrimiçi olarak 10-11 Mayıs 2022 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Sempozyum, Türk-Arap Ekonomik ve Stratejik İşbirliği Kurumu (TASCA) ortaklığıyla İstanbul Gelişim Üniversitesi Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Uygulama ve Araştırma Merkezi (İGÜSAM) ve Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü tarafından düzenlenmiştir. Sempozyumda Türkiye, ABD, Cezayir, Rusya, Polonya, Bulgaristan, Irak, Ürdün, İran, Azerbaycan, Gürcistan, Bangladeş ve Hindistan’dan gelen araştırmacılar Türkçe, İngilizce ve Arapça dillerinde bildirimlerini sunmuşlardır.

İstanbul Gelişim Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanı Abdulkadir GAYRETLİ'ye, İstanbul Gelişim Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Bahri ŞAHİN'e, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Kenan AYDIN'a; Türk-Arap Ekonomik ve Stratejik İşbirliği Kurumu (TASCA) Başkanı Dr. Muhammed ADİL'e; Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'ne; İstanbul Gelişim Üniversitesi Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Uygulama ve Araştırma Merkezi'ne (İGUSAM) ve etkinliğe katkıda bulunan tüm akademik personele şükranlarımı sunarım. Ayrıca, değerli katkılarından dolayı tüm katılımcılara teşekkür ederim.

Doç. Dr. Yavuz ÇİLLİLER

VII. Uluslararası Orta Doğu Sempozyumu Akademik Koordinatörü

ACADEMIC COORDINATOR'S PREFACE

The Middle Eastern region's political, economic, and social dynamism encourages Istanbul Gelisim University, driven by the importance it attaches to regional studies, to organize symposiums each year where different problems related to the Middle East are debated from an academic perspective. The theme of the 7th International Symposium of the Middle East is "Political and Social Stability in the Middle East".

The VII. International Middle East Symposium was held online on May 10-11th 2022. Symposium was organized by the Department of the Political Science and International Relations and Istanbul Gelisim University Political and Social Researches Application and Research Center (IGUSAM) in partnership with the Turkish-Arab Economic and Strategic Cooperation Association (TASCA). In this syposium, researchers from such as Turkey, the USA, Algeria, Russia, Poland, Bulgaria, Iraq, Jordan, Iran, Azerbaijan, Georgia, Bangladesh, and India participated and presented their papers in Turkish, English and Arabic languages.

I would like to express my special gratitude to Abdulkadir GAYRETLI, Chairman of the Board of Trustees of Istanbul Gelisim University; Prof. Dr. Bahri SAHIN, Rector of Istanbul Gelisim University; Prof. Dr. Kenan AYDIN, Dean of the Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences; Dr. Muhammed ADIL, President of the Turkish-Arab Economic and Strategic Cooperation Association (TASCA); Department of Political Science and International Relations; Istanbul Gelisim University Political and Social Researches Application and Research Center (IGUSAM); and to all academic staff that contributed to the event. Additionally, I would like to thank all participants for their valuable contributions.

Assoc. Prof. Dr. Yavuz CILLILER

The Academic Coordinator of VII. International Middle East Symposium

KEYNOTE SPEAKER'S PREFACE

Palestinian Liberation and Imperialism in West Asia

Ibrahim G. AOUDE*

The main thesis of my talk is that the current Palestinian struggle for liberation leads the fight against imperialism in West Asia. Any discussion about Palestine must situate the struggle in its global context. West Asia (and North Africa) has been a region in which rivalry and animosity among regional and global state and non-state actors have accelerated since the beginning of the 21st century. The US, in collaboration with NATO, has sought to dominate the region, beginning with the demise of the USSR in 1990, but increasingly so since 2000. A critical point is the organic relationship between the US and the Zionist settler-colonial entity in Palestine, which was created to keep the Arab world and West Asia, in general, within the Western imperialist fold.

Multiple wars, uprisings and instability have transpired that can best be explained in the context of global capitalism dominated by the US as a singular player leading a pliable Europe and more often than not succeeding in arranging the political map of the world in its own image.

Challenges to a unilateral globalizing world soon followed complicating the international scene militarily, politically, and economically. A consequence of this development has been an increasingly unstable international situation. This confluence of events compelled state and non-state actors to tread gingerly and balance their moves, especially in West Asia, so as not to come into direct conflict with US hegemony.

In this milieu, the Zionist Settler-colonial entity in Palestine continues to oppress the Palestinian people manifesting itself in the acceleration of ethnic cleansing and land confiscation. While the Palestinian liberation movement had benefited from the relationship with the regional front against US global hegemony, considerations and calculations of this front often compelled it to readjust its tactical (and sometimes strategic) considerations to maintain the global alliance opposing US hegemony. Taking advantage of this reality the settler-colonial entity in Palestine continues to increase the pressure on the Palestinians in an attempt to degrade the capabilities of the resistance front.

In May 2021 the Palestinian resistance forced the settler-colonial entity to temporarily retreat from effecting its machinations in Palestine. In May 2022 Palestinian liberation, building on the successes of its confrontation with the existential enemy, has thwarted imperialist, Zionist, and reactionary Arab calculations to defeat Palestinian liberation. Multiple recent examples demonstrate this point. Currently, facts on the ground show that Palestinian liberation has prevented regional compromise and capitulation to Western imperialism by some state actors. Opposing US imperial strategy is the sine qua non for a dynamic confrontation by the axis of resistance in West Asia to defeat US regional hegemony.

* Professor Emeritus, University of Hawai'i, Hawai'i, USA, E-mail: aoude@hawaii.edu

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

	<u>Page</u>
<i>KURULLAR / BOARDS</i>	<i>iii</i>
<i>BAŞKAN'IN ÖNSÖZÜ</i>	<i>vii</i>
<i>PRESIDENT'S PREFACE</i>	<i>viii</i>
<i>REKTÖR'ÜN ÖNSÖZÜ</i>	<i>ix</i>
<i>RECTOR'S PREFACE</i>	<i>x</i>
<i>DEKAN'IN ÖNSÖZÜ</i>	<i>xi</i>
<i>DEAN'S PREFACE</i>	<i>xii</i>
<i>AKADEMİK KOORDİNATÖR'ÜN ÖNSÖZÜ</i>	<i>xiii</i>
<i>ACADEMIC COORDINATOR'S PREFACE</i>	<i>xiv</i>
<i>KEYNOTE SPEAKER'S PREFACE</i>	<i>xv</i>
<i>İçindekiler / Contents</i>	<i>xvii</i>

BİLDİRİLER / PROCEEDINGS

Legitimacy, Repression, and Co-optation as the Factors Stabilizing the Iranian Political Regime	
Joanna RAK, Przemysław OSIEWICZ	1
The Coverage of the Arab-Israeli Conflict in Western Media	
Begüm BURAK	10
Doğu Akdeniz Enerji Kaynaklarının Bölgesel İstikrar Üzerindeki Etkisi	
Azime TELLİ	19
Challenges to and Prospects for Democratization in Tunisia in the Aftermath of the Jasmine Revolution	
İrem Aşkar KARAKIR	32
Küreselleşmenin Savaş Üzerindeki Etkisi: Suriye İç Savaşı	
Zeynep ARIÖZ	41
İktidar, Ordu ve Özne: Kavalalı Mehmed Ali Paşa Yönetimini Yeniden Yorumlamak	
Mansur BAKIR	50

Pathology of the Causes of the Fall and Collapse of Governments in Afghanistan	
Edriss RASA	60
The Algerian Strategy in the Face of Terrorism: From Security Approach to National Reconciliation	
Houcine MENACEUR and Hasan KORKUT	65
Tunus'taki Devrimin Akıbeti: Demokrasiden Otoriterleşmeye	
İlknur KARANFİL	78
Achieving Economic Development in the Middle East Leads to Political and Social Stability	
Hussein Suleiman Mohammed AHMED	87
A Comparative Study of Russia's War in Ukraine (2014-, Including Its 2022 Escalation), Russia's Aggression in Georgia (2008), and Russia's Military Operations in Syria (2015-)	
Piotr PIETRZAK	93
The Ukrainian Crisis and Asylum to the European Union Countries: Asylum Case Study in France	
Hadia YAHIAOUI	103
Azerbaycan-İran ve Ermenistan-İran İlişkileri: Negatif Korelasyondan Pozitif Korelasyona Geçiş Olasılığı	
Elnur KELBİZADEH	109
Shipbreaking: Activities and Liabilities	
Tasnuva JAHAN	115
The Influence of Legitimacy on Political Stability: A Theoretical-Conceptual Study	
Aloui AZIZA	129
Batı Sahra Kördüğümü: Uluslararası Mahkeme Kararları ve Güncel Gelişmeler	
Selim MİSAFİR	141
Irregular Afghan Migration into Turkey: Iran's Role	
Elif ŞAHİN and Onur KAYA	149

Administrative Corruption: Causes, Consequences, and Reform	
Djilali SOUADI	160
Filistin’de Çözümü Irk Ayrımcılığı ve İntifada Senaryoları mı Getirecek?	
Ceren GÜRSELER	167
New Hybrid Perspectives on Globalization Debates: Rethinking Literature	
Fatima BAKDI	180
Göç ve Entegrasyon	
Necmi ALTINTAŞ	194
The Transformation of Russian-Turkish Relations During the Syrian Conflict	
Sergey TRETAK	205
The Consequences of the Iranian Islamic Revolution on the Modern Muslim World	
Mariam UGULAVA	210
Soğuk Savaş Sonrası NATO’nun Orta Doğu Politikası ve Bölgeye Olan Etkisi	
Cihan GÜNYEL	216
Opportunities for the integration of Muslim Immigrants in the European Union	
Serhane RAACHE, Abelhakem ATAOUAT	222
The Importance of Governance Patterns in Achieving the Sustainable Development Agenda: Algeria as a Case Study	
Abdelheq DAHMAN	231
Iran and the UN: A Missed Opportunity Towards Regional Stability?	
Shefali RAMASUBRAMANIAN	243
Orta Doğu ve Terörizm	
Elif Gök İLAN	253
Revisiting Triangular Diplomacy: The Axis of the USA, Saudi Arabia, and Iran	
Gökhan TEKİR	262
11 Eylül 2001 Saldırıları ve Sonsuz Özgürlük Harekâtı	
Gürdal ÇETİNKAYA	275
Umudun ve Yıkımın Arasında Arap Baharını Tartışmak: Bir Literatür İncelemesi	
Abdullah ÖZÇELİK ve Mehmet Hanifi KAYA	280

Legitimacy, Repression, and Co-optation as the Factors Stabilizing the Iranian Political Regime

Joanna RAK*, Przemysław OSIEWICZ**

Abstract

Iran has a stable and consolidated authoritarian regime, which inspired the research questions about the sources and longevity of the stability. They are essential to understand the dynamics of the Iranian political system and formulate possible scenarios for its development. We conduct a case study embedded in Johannes Gerschewski's theory of political regime stability to address these research questions. According to Gerschewski, legitimacy, repression, and co-optation can thwart the threat of political system breakdown, which could result from three sources: from the ordinary citizens whose non-compliance usually takes the form of protest, popular uprisings, and rebellions; from oppositional actors that inspire and organize resistance; and from intra-elite splits in which strategically significant elites deviate from the ruling's course. The study covers the period from the Islamic revolution and fall of the Pahlavi dynasty in 1979 to the outbreak of the coronavirus pandemic in 2020, which is considered the factor that influenced the dynamics of contemporary political regimes. The main argument is that legitimacy, repression, and co-optation were the significant factors stabilizing the Iranian political regime. The ruling elites used them consistently to claim the right to rule and maintain the power competencies at a constant level. The main source of legitimizing power in contemporary Iran is the Shiite doctrine, based on which the Supreme Leader was assigned the highest position in the system. Although citizens could participate in presidential and parliamentary elections, the constitutional system includes a number of safeguards that can be used by the Supreme Leader both at the stage of selecting candidates and after elections. Thus, the possibility of any anti-system group taking over power is impossible under constitutional law. At the same time, considering the long tradition of social protests in Iran, the law enforcement agencies constantly monitor the situation and public mood. Despite this, there were periodic mass anti-government riots, such as in 1999, 2009, and 2018. However, it should be noted that even these protests were not anti-systemic in nature and were led by politicians who either contributed to the creation of the theocratic system or played a significant role in it. An example of such a person is Mir Hossein Mousavi. It is also indicative of elite cohesion.

Keywords: Political regime, Autocracy, Authoritarianism, Stability, Iran, Legitimacy, Repression, Co-optation.

Introduction

Iran has a stable and consolidated authoritarian regime, which inspired the research problem about the sources and longevity of the stability (Abdolmohammadi & Cama, 2015). These aspects of stability are essential to understanding the dynamics of the Iranian political system and formulating possible scenarios for its development. Falling into the current body of scholarship (Nia & Rezaei, 2021; Brownlee, 2007; Hen-Tov, 2007), this article aims to account for the endurance of contemporary Iranian autocracy. It presents an empirical study embedded in Johannes Gerschewski's theory of political regime stability (Gerschewski, 2013) to make sense

* Assoc. Prof., Faculty of Political Science and Journalism, Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland.
E-mail: joanna.rak@amu.edu.pl

** Assoc. Prof., Faculty of Political Science and Journalism, Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland.
E-mail: przemyslaw.osiewicz@amu.edu.pl

theoretically of the stabilization processes and address the following two research questions: How is the Iranian authoritarian system stabilized? How is the stability reinforced over time?

The main argument is that legitimacy, repression, and co-optation were the significant factors stabilizing the Iranian political regime from 1979 to 2020, i.e., from the Islamic revolution and fall of the Pahlavi dynasty (Kamrava, 2016) to the outbreak of the pandemic considered the critical juncture in the dynamics of contemporary political regimes (Greer et al., 2020). The ruling elites used them consistently to claim the right to rule and maintain the power competencies at a constant level. The primary source of legitimizing power in contemporary Iran is the Shiite doctrine, based on which the Supreme Leader was assigned the highest position in the system. Although citizens could participate in presidential and parliamentary elections, the constitutional system includes a number of safeguards that can be used by the Supreme Leader both at the stage of selecting candidates and after elections. Thus, the possibility of any anti-system group taking over power is impossible under constitutional law. At the same time, considering the long tradition of social protests in Iran, the law enforcement agencies constantly monitor the situation and public mood. Despite this, there were periodic mass anti-government riots, such as in 1999, 2009, and 2018. However, it should be noted that even these protests were not anti-systemic in nature and were led by politicians who either contributed to the creation of the theocratic system or played a significant role in it. An example of such a person is Mir Hossein Mousavi (Afkhami, 2017). It is also indicative of elite cohesion development.

The remainder of the article consists of four parts. By drawing upon a critical literature review, the first one discusses the exploratory and explanatory models of autocratic political regimes' stability. It offers a theoretical grounding for methodological assumptions presented in the second part. The methodological framework includes the outline of a research field. The latter contains theory-driven pillars of a political regime's stability in a strictly determined period. Additionally, it puts methods, techniques, and theoretical tools forwards. The third part introduces research findings that are organized so as to account for the dynamics of legitimacy, repression, and co-optation in Iran and the relationships between these factors. The paper finishes with conclusions, a discussion regarding the development of the Iranian political regime, and avenues for future studies on its dynamics.

Conceptual and Theoretical Framework

Gerschewski establishes a theoretical framework for analysing stable autocratic regimes and their stabilizing and destabilizing processes. However, it may also be applied to study democratic systems. It draws on the assumption that regardless of a subtype, all autocracies have the three pillars of stability: legitimacy, repression, and co-optation, which are not from the beginning but develop over time (Gerschewski, 2013, p. 14). Gerschewski argues that the reinforcement of autocracy takes place within and between the pillars. It takes the following forms: (1) an exogenous reinforcement triggered by the available power and material resources of the ruling system, (2) an endogenous self-reinforcement propelling path-dependency, and (3) a reciprocal reinforcement that conduces to a complementarity advantage between the three pillars (Gerschewski, 2013, p. 14).

Engaging in the Weberian tradition of "legitimacy belief" (Weber, 2019, pp. 37–47), Gerschewski defines legitimacy as gaining support to "guarantee active consent, compliance with the rules, passive obedience, or mere toleration within the population" (Gerschewski, 2013, p. 18). In democracies, legitimacy is measured through surveys that allow researchers to discover social

attitudes towards rulers (Gerschewski, 2013, p. 18). Nevertheless, reliable data are not available for autocratic regimes. Some researchers argue that the number and intensity of protests are indicative of societal discontent (Gilley, 2006). Accordingly, the higher the number of protests and the more intense they are, the lower the level of a regime's legitimacy (Gerschewski, 2013, p. 20). However, the lack of protests may result not from the high level of legitimacy of rulers but from the lack of resources available to organize protests, the lack of civil society, or harsh repressions preventing acts of political contestation from entering the public sphere (Barceló et al., 2020). These limitations are especially important when analyzing the Iranian political system (Keramat & Alipour, 2020).

Gerschewski argues that the ruling elite "must also keep its ideological promises in autocratic settings, a perceived gap between the promises and the social reality erodes the legitimacy basis for the autocratic elite" (Gerschewski, 2013, p. 21). Therefore, researchers focus on claims to the right to rule, called legitimacy claims (Tannenberget al., 2021, p. 77) or strategies used to seek legitimacy (Von Soest & Grauvogel, 2017, p. 288). They can take the form of instrumental manipulations to maintain political power or genuinely internalized beliefs among rulers. As such, they are strategically essential means of expressing convictions about rulers' perceived entitlement to rule (Von Soest & Grauvogel, 2017, p. 288). The measurement of legitimacy claims is through the content and thematic analysis of claims which have critical political consequences since they concern elite cohesion, regime popularity, and opposition activity (Von Soest & Grauvogel, 2017, p. 288).

When the status quo is challenged, rulers use repression to counter or eliminate the behavioral threat (Davenport, 2007, p. 7). Nevertheless, repressive action alone does not provide a sufficient explanation for the stability of autocracies due to its costliness. Its primary task is to channel public demands regarding the political system so that those demands do not jeopardize the system (Gerschewski, 2013, p. 21). Repression is "the actual or threatened use of physical sanctions against an individual or organization, within the territorial jurisdiction of the state, for the purpose of imposing a cost on the target as well as deterring specific activities and/or beliefs perceived to be challenging to government personnel, practices or institutions" (Davenport, 2007, p. 2).

The adopted definition of repression covers the social control of public protest by police (Earl, Soule, & McCarthy, 2003, p. 582). Still, it assumes that protest policing is only one aspect of state repression. In Christian Davenport's approach, repression involves using state power that infringes First Amendment-type rights, i.e., due process in the enforcement and adjudication of law, personal integrity, and security. Davenport differentiates between (1) freedom of speech, the press, assembly, and travel, (2) freedom of association and belief, (3) freedom to boycott, peacefully picket, or strike (Davenport, 2007, p. 2). These political rights are exercised without governmental reprisal, obloquy, investigation, and suffering criminal and civil penalties if the exercise complies with the binding law (Davenport, 2007, p. 2). Davenport includes in due process violations those infringements of commonly approved standards of police, judicial, and administrative action that are aimed at the political beliefs of the repressed. Personal integrity and security rights transgressions are tortures and similar physical abuse, disappearances, unlawful political imprisonment, extrajudicial execution, and mass killing (Davenport, 2007, p. 2).

To operationalize repression, Gerschewski introduces two criteria for differentiating between high- and low-intensity repression, which are the targeted people or institutions and the form of violence (Gerschewski, 2013, p. 21). High-intensity repression is visible acts aimed at

important public figures, large groups of people, or major oppositional organizations. The means of repression are the use of escalated force to police mass demonstrations, violent campaigns against political parties and movements, and the attempted imprisonment and assassination of opposition leaders. Low-intensity repression is less visible and targeted at individuals and groups of minor importance. It rests upon the employment of formal and informal surveillance apparatus, low-intensity physical harassment and threat, and non-physical forms, including the refusal of job and education opportunities, the limitation of political rights (Gerschewski, 2013, p. 21).

Dissent can also be curbed through elite co-optation, usually the co-optation of oppositional party elites (Dollbaum, 2017). Gerschewski defines this last pillar of stability, i.e., co-optation, “as the capacity to tie strategically-relevant actors (or a group of actors) to the regime elite rights” (Gerschewski, 2013, p. 22). It is a steering capacity performed to maintain the balance between actors constituting the ruling elite. Its exertion means that no actor from the ruling elite (e.g., military or business elites) exercises their power to obstruct its actions. Instead, they make use of resources according to rulers’ expectations. These processes take place on the intra-elite level (Gerschewski, 2013, p. 22).

According to Gerschewski, legitimacy, repression, and co-optation can thwart the threat of political system breakdown, which could result from three sources: from the ordinary citizens whose non-compliance usually takes the form of protest, popular uprisings, and rebellions; from oppositional actors that inspire and organize resistance; and from intra-elite splits in which strategically significant elites deviate from the ruling’s course (Gerschewski, 2013, p. 22; see also: Bove & Rivera, 2015, p. 456).

Methods and Data

In order to address the research questions of how the Iranian authoritarian system is stabilized and how the stability is reinforced over time, the case study is theoretically embedded in Gerschewski’s framework discussed above. It adopts a dynamic perspective, which bolsters within-case comparisons to look at the stabilization processes over time. It covers the period from the Islamic revolution and fall of the Pahlavi dynasty in 1979 (Kamrava, 2016) to the outbreak of the coronavirus pandemic in 2020 (Schwartz & Gözl, 2020), which is considered the factor that influenced the dynamics of contemporary political regimes (Greer et al., 2020).

The case study draws upon a labor-consuming analysis of secondary sources on legitimacy, repression, and co-optation in Iran. They include edited works, books, and articles that interpret or review research works, data, political analyses, and commentaries concerning the pillars of Iranian stability, written since 1979 by experts in the field. Importantly, they were all issued outside of Iran, which is not without significance in the context of being able to express opinions on the current political system freely. It is difficult to imagine a situation in which the rulers of the Islamic Republic of Iran would allow the publication of texts on repression or anti-government protests in their country. Many of the authors of the texts quoted are Iranians who have access to materials and information in Persian and have an excellent knowledge of the local political culture. Although they are not as valuable as primary sources, their triangulation minimizes the bias that is inherent in analyzing undemocratic regimes.

Findings and Arguments

Legitimacy

Since 1979 the consecutive Iranian governments have tried to promote their own concept of a state, namely an Islamic democracy based on Shiite principles which derive mainly from Twelver – the most prominent branch of Shia Islam. These principles determine both the structure and functioning of the Iranian political system. The line between religion and politics is very fine. For this reason, there are many mystical, symbolic, or even supernatural elements both in internal and external affairs. Many scholars have analysed this phenomenon, for instance, Ali Rahnama (Rahnema, 2011).

Khomeinism is a doctrine within the Shia ideology that provides semantic structures to make claims to the right to rule (Osiewicz, 2020). The main sources of Khomeinism are political thought and the legacy of Grand Ayatollah and the first Supreme Leader Ruhollah Khomeini. Barbara Ann Rieffer-Flanagan underlines the fact that “the idea of a supreme leader developed by Khomeini was influenced by the Platonic notion of the philosopher-king who ensures justice within the Republic. For Khomeini, a virtuous individual could lead the community if he had the proper knowledge of religious truth and justice” (Rieffer-Flanagan, 2013, p. 46). In the case of the Islamic Republic, the Grand Ayatollah believed that a person having the highest Islamic credentials could successfully lead not only the Shia community but the whole supranational Muslim community – Ummah. The wielding of power by a grand ayatollah was to safeguard integrity as well as the dominance of religious law. Ultimately, his rule should pave the way for the Hidden Imam (Hoveyda, 2003, pp. 75–76).

For this reason, one of the critical elements of Khomeini's vision of a socio-political system was guardianship of the jurist – *velayat-e faqih*. This idea found its exemplification in the Iranian institution of the supreme leader. The main task of the leading Islamic jurist is to provide the people with political guardianship. In general, the supreme leader is to oversee all processes and decisions related to both internal and external policies. He has the final say in foreign policy matters, even if the international community associates such decisions with presidents rather than the supreme leader. The process of accumulation of executive powers in the hands of the supreme leader is noticeable, especially under the current leadership of Ali Khamenei (Abdo, 2013).

Khomeini's concept of the supreme leader, *velayat-e faqih*, is based on Shia principles especially immamism. Shia Muslims believe that the Hidden Imam will reveal himself and take control over the world. Until then, society should be ruled by a leading Islamic jurist, namely *faqih*. The supreme leader, *rahbar*, needs the confidence of the citizens and shall be of good repute. In this case, Khomeini underlined the importance of his social orientation as well as selflessness. These factors were to distinguish the supreme leader from monarchs or presidents. Leaders of the Islamic Republic of Iran concern themselves with the conundrum of moral imperatives and pragmatic necessity. On this basis, they justify their right to rule in Iran.

Repression

The Islamic Republic of Iran's political system was shaped in the first years after the 1979 revolution. It was a turbulent period with factional rivalries, political chaos, and terrorist attacks. The use of force against protesters and, in general, the state repression of those who criticize the regime is a permanent feature of the Iranian political system.

An important factor related to Iranian politics is martyrdom, which also derives from the Shia ideology (Dorraj, 1997). Most Iranians believe that to be true believers, they should have an unsurpassed capacity for suffering and endurance. Such an attitude toward life can be applied to politics. For instance, Shiites should oppose any tyrant and be ready to defend the core values of their faith. Ruhollah Khomeini used this principle during the 1979 revolution. This concept also proved useful during the Iran-Iraq war in the 1980s.

This approach strengthens the culture of protest in Iran. In Iran's modern history, there have been numerous violent, mass outbursts by society against the decisions or actions of the state's executive bodies. These experiences, and especially the success of the 1979 revolution, which was largely driven by mass protests against the rule of the Shah, prompted the leaders of the Islamic Republic of Iran to introduce numerous restrictions on freedom of assembly as well as to repress those who question the existing theocratic system. For example, in recent years, political protests in 2009 and economic protests in 2019 have been brutally suppressed (Shahi & Abdoh-Tabrizi, 2020). In 2021, protests began over the lack of water in Khuzestan province, but the brutal reaction from law enforcement forces turned them into political protests.

At the same time, it should be emphasized that even in the case of mass protests after the presidential election in 2009, their participants raised the need to repeat the elections and did not undermine the foundations of the functioning of the political system (Kamalipour, 2010). The latter remained stable during the period under analysis.

Regardless of the relative socio-economic deprivation level among Iranians, the scale of repression used over many years has led to a situation in which citizens feel threatened and seriously fear coming up with political or economic demands, as such actions are always classified by rulers and law enforcement as anti-systemic and inspired by internal or external enemies.

Co-optation

In Iran, the phenomenon of co-optation is not evident due to the lack of legally functioning opposition groups (Ram, 1992). One can only talk about tensions and rivalry between individual factions within the ruling elite (Mohajer & Vahabi, 2011). Some are more progressive, while others are conservative and oppose any significant socio-political changes (Mansourian, 2007). In order to hold any exposed political position in a country, one has to adapt to the expectations of the faction that has a decisive influence on the executive power at a given moment, for example, by filling the office of the president.

The key state body with regard to co-optation is the Council of the Guardians of the Constitution (*Shora-ye Negaban-e Qanun-e Assasi*), which consists of twelve lawyers. Six of them, eminent experts in Muslim law, are nominated by the Supreme Leader, while the remaining six, specialists in other areas of law, are elected by the parliament. The tasks of the Council of Guardians include, among other things, evaluating candidates who are to hold various public positions. Critics of the system point out that the Council acts as a filter that allows only people loyal to the Supreme Leader to participate in politics (Sadjadpour, 2011, p. 11). However, it should be emphasized that such a statement is not always confirmed in political practice, as evidenced by, among other things, the election of Khatami as president of Iran or the list of presidential candidates in the 2009 elections.

Conclusion

To sum up, the study shows that legitimacy, repression, and co-optation were the significant factors stabilizing the Iranian political regime. The stability was reinforced by perpetuating their essential features over time. The ruling used them consistently to claim the right to rule and maintain the power competencies at a constant level. In the whole period under analysis, the major source of legitimizing power was the Shiite doctrine. Ideology- and religion-driven claims to the right to rule assigned the Supreme Leader the highest position in the system. Even though Iranian citizens can participate in presidential and parliamentary elections, the constitutional system includes a number of safeguards that can be used by the Supreme Leader both at the stage of selecting candidates and after elections. Thus, the possibility of any anti-system group taking over power is impossible under constitutional law.

State repression constantly infringes the enforcement and adjudication of law, personal integrity, and security in Iran. At the same time, taking into consideration the long tradition of social protests in this country, the law enforcement agencies are constantly monitoring the situation and public mood. Despite this, there were periodic mass anti-government riots, such as in 1999, 2009, and 2018. However, it should be noted that even these protests were not anti-systemic in nature and were led by politicians who either contributed to the creation of the theocratic system or played a significant role in it.

The pillars of the Iranian political regime testify to its stability. The ruling elite consistently upholds it. In this analysis, no factors have been identified that would suggest that the situation will change. In terms of legitimacy, repression and co-optation, there are no loopholes that could be exploited to weaken the Iranian political system. However, researchers should monitor the situation to be able to forecast possible changes in the future.

References

- Abdo, G. (2013). *No Matter Who Wins, Iran's Supreme Leader Controls Foreign Policy*. Brookings Institute. Retrieved from <https://www.brookings.edu/blog/markaz/2013/06/14/no-matter-who-wins-irans-supreme-leader-controls-foreign-policy/>
- Abdolmohammadi, P., & Cama, G. (2015). Iran as a Peculiar Hybrid Regime: Structure and Dynamics of the Islamic Republic. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 42(4), 558–578. <https://doi.org/10.1080/13530194.2015.1037246>
- Afkhami, S. (2017). Satellite TV and the Iranian Green Movement: The Impact of Foreign-Based Farsi-speaking News Channels on the Iranian Protests of 2009. *Corvinus Journal of International Affairs*, 2(2–3), 57–67. <https://doi.org/10.14267/cojourn.2017v2n2a5>
- Barceló, J., Kubinec, R. Cheng, C., Høye Rahn, T., & Messerschmidt, L. (2020). Windows of Repression: Using COVID-19 Policies against Political Dissidents?. Retrieved from <https://doi.org/10.31235/osf.io/yuqw2>
- Bove, V., & Rivera, M. (2015). Elite Co-optation, Repression, and Coups in Autocracies. *International Interactions*, 41(3), 453–479. <https://doi.org/10.1080/03050629.2015.1006727>
- Brownlee, J. (2007). *Authoritarianism in an Age of Democratization*. New York: Cambridge.

- Davenport, Ch. (2007). State Repression and Political Order. *Annual Review of Political Science*, 10, 1–23. <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.10.101405.143216>
- Dollbaum, J. M. (2017). Curbing Protest through Elite Co-optation? Regional Protest Mobilization by the Russian Systemic Opposition during the ‘for Fair Elections’ Protests 2011–2012. *Journal of Eurasian Studies*, 8(2), 109–122. <https://doi.org/10.1016/j.euras.2017.01.002>
- Dorraj, M. (1997). Symbolic and Utilitarian Political Value of a Tradition: Martyrdom in the Iranian Political Culture. *The Review of Politics*, 59(3), 489–522.
- Earl, J, Soule, S. A., & McCarthy, J. D. (2003). Protest Under Fire? Explaining the Policing of Protest. *American Sociological Review*, 68(4), 581–606. <https://doi.org/10.2307/1519740>
- Gerschewski, J. (2013). The Three Pillars of Stability: Legitimation, Repression, and Co-optation in Autocratic Regimes. *Democratization*, 20(1), 13–38. <https://doi.org/10.1080/13510347.2013.738860>
- Gilley, B. (2006). The Meaning and Measure of State Legitimacy: Results for 72 Countries. *European Journal of Political Research*, 45(3), 499–525. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.2006.00307.x>
- Greer, S. L., King, E. J., Massard da Fonseca, E., & Peralta-Santos, A. (2020). The Comparative Politics of COVID-19: The Need to Understand Government Responses. *Global Public Health*, 15(9), 1413–1416. <https://doi.org/10.1080/17441692.2020.1783340>
- Hen-Tov, E. (2007). Understanding Iran’s New Authoritarianism. *The Washington Quarterly*, 30(1), 163–179. <https://doi.org/10.1080/13510347.2013.738860>
- Hoveyda, F. (2003). *The Shah and the Ayatollah: Iranian Mythology and Islamic Revolution*. Westport: Praeger.
- Kamalipour, Y. R. (2010). *Media, Power, and Politics in the Digital Age: The 2009 Presidential Election Uprising in Iran*. Lanham and Maryland: Rowman & Littlefield Publishers.
- Kamrava, M. (2016). *Revolution in Iran: The Roots of Turmoil*. London and New York: Routledge.
- Keramat, F., & Alipour, H. (2020). The Components of Political Legitimacy from the Perspective of the Constitution of the Islamic Republic of Iran. *Transcendent Policy*, 8(28), 223–244. <https://doi.org/10.22034/sm.2020.110757.1414>
- Mansourian, H. (2007). Iran: Religious Leaders and Opposition Movements. *Journal of International Affairs*, 61(1), 219–231.
- Mohajer, N., & Vahabi, M. (2011). The Islamic Republic of Iran and Its Opposition. *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, 31(1), 110–119. <https://doi.org/10.1215/1089201X-2010-057>
- Nia, R. E., & Rezaei, R. (2021). Understanding the Reasons for Transition from Iranian Constitutional State to Authoritarian State: An Analysis in the Framework of Laclau and Mouffe’s Discourse Theory. *Przełqd Strategiczny*, 14, 347–363.
- Osiewicz, P. (2020). *Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran: Between Ideology and Pragmatism*. London and New York: Routledge.

- Rahnema, A. (2011). *Superstition as Ideology in Iranian Politics: From Majlesi to Ahmadinejad*, New York: Cambridge University Press.
- Ram, H. (1992). Crushing the Opposition: Adversaries of the Islamic Republic of Iran. *The Middle East Journal*, 46(3), 426-439.
- Rieffer-Flanagan, B. A. (2013). *Evolving Iran: An Introduction to Politics and Problems in the Islamic Republic*. Washington D.C.: Georgetown University Press.
- Sadjadpour, K. (2010). *The Supreme Leader*, in: *The Iran Primer: Power, Politics, and U.S. Policy*, ed. R. Wright, Washington D.C.: United States Institute of Peace Press.
- Schwartz, K. L., & Gözl, O. (2020). Going to War with the Coronavirus and Maintaining the State of Resistance in Iran. *Middle East Report Online*. Retrieved from: https://www.researchgate.net/profile/Olmo-Goelz/publication/344097477_Going_to_War_with_the_Coronavirus_and_Maintaining_the_State_of_Resistance_in_Iran/links/5f51f7d9a6fdcc9879c9fc42/Going-to-War-with-the-Coronavirus-and-Maintaining-the-State-of-Resistance-in-Iran.pdf
- Shahi, A., & Abdoh-Tabrizi, E. (2020). Iran's 2019–2020 Demonstrations: The Changing Dynamics of Political Protests in Iran. *Asian Affairs*, 51(1), 1–41. <https://doi.org/10.1080/03068374.2020.1712889>
- Tannenberg, M., Bernhard, M., Gerschewski, J., Lührmann, A., & von Soest, Ch. (2021). Claiming the Right to Rule: Regime Legitimation Strategies from 1900 to 2019. *European Political Science Review*, 13(1), 77–94. <https://doi.org/10.1017/S1755773920000363>
- Von Soest, Ch., & Grauvogel, J. (2017). Identity, Procedures and Performance: How Authoritarian Regimes Legitimize Their Rule. *Contemporary Politics*, 23(3), 287–305. <https://doi.org/10.1080/13569775.2017.1304319>
- Weber, M. (2019). *Power in Modern Societies*. London and New York: Routledge.

The Coverage of the Arab-Israeli Conflict in Western Media

Begüm BURAK*

Abstract

The media coverage of certain international conflicts like that of Arab-Israeli conflict may intentionally or unintentionally be distorted and biased due to the journalists' ideology, national affiliation, or their attachment to anti-Semitism or anti-Arabism. Professor Richard Falk who worked as United Nations special rapporteur on Palestinian human rights in an interview stated that the journalists who report the conflict factually are accused of bias, whereas pro-Israel bias is perceived as a mainstream media coverage. Following Falk's statement, it can be said that the representation of Arab-Israeli conflict in Western media has never been far from partisan reporting and biased coverage. The selection of certain words and the use of loaded language display this biased coverage in Western media. The terms like "disputed territories" versus "occupied territories" reflect the different positions on the legal status of Gaza Strip and West Bank. This difference is also obvious in the usage of the terms such as "terrorist" versus "freedom fighter". According to John Mearsheimer and Stephen Walt (2007) the American media covers the Arab-Israeli conflict strongly biased in Israel's favor. Following Mearsheimer and Waltz, this study argues that the "terminology bias" is a major feature of Western media's coverage of the conflict. Based on this argument, this study aims to examine the coverage of the Arab- Israeli conflict in two newspapers—the New York Times, the Guardian – through content analysis methodology. The loaded language in Western media often demonizes Arabs in several news stories.

Keywords: Arab- Israeli Conflict, Content Analysis, Loaded Language, Media Discourse, Media Bias.

Introduction

Media discourse plays a key role in both reproducing and challenging the status quo and dominant ideology. It can be said that media shapes politics to some degree depending on the structure of media ownership and the state of media freedom. In this study the media representations of a critical international dispute namely the Arab-Israel conflict will be analyzed from a critical discourse perspective developed by Dutch academic T. Van Dijk.

One of the main arguments of this study notes that media discourse not only affects domestic politics of a state but it also affects global affairs and world politics to some degree. Following this argument, this study will first draw a historical picture of Arab-Israeli conflict. Secondly, the media and politics relationship will be covered as theoretical framework of the study. In this section, ideology and the key terms of "loaded language" and "media bias" will be addressed as well. Thirdly, content analysis methodology will be mentioned as the methodological tool applied in this study besides explaining the selection of data under analysis. Later, the selected newspapers namely the New York Times and the Guardian will be briefly introduced. Finally, the content analysis of the selected articles will be provided and a discussion will be presented about the role of Western media in Arab-Israeli conflict.

* Dr., Independent Researcher, Türkiye, E-mail: begumburak1984@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0071-7330>

Professor Richard Falk who worked as United Nations special rapporteur on Palestinian human rights in an interview (Jacobin Mag., 2019) stated that the journalists who report the conflict factually are accused of bias, whereas pro-Israel bias is perceived as the mainstream media coverage. Following Falk's statement, it can be said that the representation of Arab-Israeli conflict in Western media has never been far from partisan reporting and biased coverage. The selection of certain words and the use of loaded language display this biased coverage in Western media discourses. The terms like "disputed territories" versus "occupied territories" reflect the different positions on the legal status of Gaza Strip and West Bank. This difference is also obvious in the usage of the terms such as "terrorist" versus "freedom fighter". It can be argued that, the media coverage of some international conflicts like that of Arab-Israeli conflict may intentionally or unintentionally be biased due to the journalists' ideology, national affiliation, or their attachment to anti-Semitism or anti-Arabism as a worldview.

The Historical Background of Arab-Israeli Conflict

The Arab-Israeli conflict can be defined as the sum of political tensions, military conflicts, and other disputes between Arab countries and Israel which escalated during the 20th century. There are multiple reasons lying behind the conflict. The religious aspect refers to the beliefs of the various sides and their ideas of the chosen people in their policies with regard to the "Promised Land" (Beker, 2008). Other roots of the Arab-Israeli conflict lie in the rise of Zionism and the ideology of Arab nationalism that arose in response to Zionism towards the end of the 19th century.

The conflict between Arabs and Israelis involves a series of military tensions between Israeli forces and various Arab forces, most notably in 1948-49, 1956, 1967, 1973, 1982, and 2006 and 2008. The first phase of Arab-Israeli conflict dates back to years between 1948-1949. In 1947 the United Nations voted to partition the British mandate of Palestine into a Jewish state and an Arab state. Clashes broke out almost immediately between Jews and Arabs in Palestine. On 14 May 1948, the day on which the British Mandate over Palestine expired, the Jewish People's Council gathered at the Tel Aviv Museum and approved a proclamation that declared the establishment of the State of Israel (Smith, 2006).

The second stage of Arab-Israeli conflict is known as the Suez Crisis also known as the Second Arab-Israeli war. In 1956, the invasion of Egypt by Israel was followed by the United Kingdom and France. Their aims were to regain control of the Suez Canal and to remove Egyptian president Gamal Abdel Nasser, who had just nationalized the Suez Canal Company, which administered the canal (Gorman, 2003: 174-76).

The third stage of the conflict was witnessed in 1967 and this clash is known as the Six Day War. Arab and Israeli forces clashed for the third time and the Israelis were left in sole control of Jerusalem (Meital, 2000). Another critical tension while focusing on Arab-Israeli conflict is the Yom Kippur War. On October 6, the Jewish holy day of Yom Kippur Israel was caught off guard by Egyptian forces crossing the Suez Canal and by Syrian forces crossing into the Golan Heights. A disengagement agreement between Israel and Egypt was signed on January 18, 1974. Then a UN peacekeeping force was established between the two armies. This agreement was supplemented by another, signed on September 4, 1975 (Smith, 2006: 329).

Another significant tension which is important in shaping Arab-Israeli conflict is the Lebanon War. The Lebanon War is known as the longest and most controversial war between the Arab and Israeli forces. In the mid-1970s, the Palestine Liberation Organization (PLO) broadened

its presence in Lebanon, establishing military training centers. In 1983, Israel signed an agreement with Lebanon terminating the state of war between the neighbors. In 1985, Hezbollah, called for armed struggle to end the Israeli occupation of Lebanese territory. Combat with Hezbollah weakened Israeli resolve and an Israeli withdrawal in 2000 designated border (BBC, May 26, 2000). Another critical tension happened in 2006 that is known as the Second Lebanon War. In July 2006 Hezbollah launched an operation against Israel to pressure the country into releasing Lebanese prisoners. Israel launched an offensive into southern Lebanon to recover the captured soldiers. The war lasted for 34 days but left more than one thousand Lebanese dead and about one million others displaced (BBC, September 26, 2006).

The hot clashes did not stop between the two parties for several years. For example in 2008 – 2009 Gaza War broke out. The Gaza War, also known as Operation Cast Lead was a three-week armed conflict between Palestinian paramilitary groups and the Israel Defense Forces that began on 27 December 2008 and ended on 18 January 2009 with a unilateral ceasefire (Wiegand, 2010). Also notable military clashes between the two parties occurred in 2012, 2014 and 2021 where both sides claim victory. In this study, the war which broke out in 2008-2009 known as the Gaza War has been taken as the key event for analyzing the coverage of the Arab-Israeli conflict in Western media discourse, namely in the Guardian and New York Times newspapers.

Theoretical Considerations: Media and Politics Relationship and Use of Language

In today's world communication and information technology are shaping almost every single person's life. In such a world especially since the late 1970s, with the impact of globalization phenomenon, the global media outlets can have a significant role in world politics. Media discourse plays a key role in both national and international political developments.

An ideology can be seen as a code camouflaged in a discourse if discourse is taken as a "message" and it can be said that language is a medium in which discourse and ideology are conveyed. According to Van Dijk discourse plays a major role in the expression and reproduction of ideologies. Van Dijk (1995) perceives discourse analysis as some sort of ideology analysis, because according to him, ideologies are typically expressed and reproduced in (media and sometimes elite) discourse. According to Fowler (1991) newspapers are not neutral in covering diverse events based on the viewpoints followed by them. The newspapers depict different events and phenomena based on political and social perspectives. Van Dijk integrates his general theory of discourse to the discourse of news in the press. According to Van Dijk, the important element is what is not said in news texts, rather than what is said and the hidden ideological structures in news texts must be uncovered.

Van Dijk developed an approach in critical discourse studies that is useful to analyze ideological perspectives hidden in media discourse. Van Dijk established a critical discourse study approach known as Socio-Cognitive Approach. Dijk formulated four principles which enables subtle ideological analysis to express ideological stances. The four principles are as the following:

- Emphasizing positive things about Us
- Emphasizing negative things about Them
- De-emphasizing negative things about Us
- De-emphasizing positive things about Them

According to Van Dijk (2000) ideologies may determine all structures of text or talk and they may be expressed explicitly or implicitly in the structure of media discourse. Van Dijk distinguishes the critical discourse analysis into two different structures. These are the macro and micro-structures. The headlines are part of the macro-structure and the choice of words is one of the micro-structure elements.

Media Bias and Loaded Language

Media bias can be defined as the bias of journalists in the selection of events and stories that are reported and how they are covered. Biased and partisan reporting can be a problem in many international crisis such as the Arab-Israeli conflict. The examples of media bias include bias introduced by the ownership of media, including a concentration of media ownership, the subjective selection of media staff, or the perceived preferences of an intended audience (Mackey and Jacobson, 2016).

Robert Lichter (2017) in *The Oxford Handbook of Political Communication* writes that ideological or partisan media bias is widely debated and there exists disagreement about its meaning, measurement and affects. D'Alessio and Allen (2000) argue that there can be three possible sources of media bias: (1) Coverage bias occurs when media actors choose to report only negative news about one party. (2) Gatekeeping bias (also known as selection bias) occurs when stories are selected or deselected, sometimes on ideological grounds. (3) Statement bias occurs when media coverage is slanted towards or against particular actors or issues. There are some other forms of media bias such as advertising bias, when stories are selected or slanted to please advertisers, content bias meaning that there is differential treatment of the two parties in political conflicts. In addition, the corporate bias occurs when stories are selected or slanted to please corporate owners of the media.

The term “loaded language” is an important term while analyzing media discourse and its impact on ideology in politics. Loaded language (also known as loaded terms and emotive language) is rhetoric used to influence an audience by using words and phrases with strong connotations. It can be said that through using loaded language in media reporting and discourses, the appeal to emotion becomes possible in contrast to an appeal to logic and reason. An emotion, elicited via emotive language, may form a reason for action (Weston, 2000).

Loaded language refers to the words or phrases that imply more than their literal meanings. It is used to elicit a strong emotional response. For example “freedom fighter” in media coverage of Arab-Israeli conflict can be used as a linguistic choice or rhetorical strategy to represent the fighters in a positive way and to influence the opinions of the audience towards the paramilitary or terrorist groups. Loaded language in Western media often demonizes Arabs and labels them as “terrorists” The most pervasive stereotype is showing the Arabs as cruel, violent figures of subhuman nature (Steele, 2014).

Methodology: Content Analysis and Selection of the Data under Analysis

The history of content analysis dates back to the 18th century (Rosengren, 1981). Content analysis can be used for all types of written texts, for example, deep interviews, open-ended questions as in a questionnaire or observations of situations as well as from pictures (Berg & Lune, 2007). Content analysis can be used both as quantitative and a qualitative methodology. This study adopts the qualitative content analysis methodology. In qualitative content analysis, the data are presented in words and themes. This makes it possible to draw meaningful evaluation

of the results. Researches using qualitative content analysis focus on the characteristics of language in the content of the texts.

The selected newspapers for this study are the Guardian and the New York Times. The New York Times is one of the top three U.S. newspapers, as measured by circulation figures, distributing an average of over a million copies a day. The NY Times has been called as the newspaper of record on international and domestic affairs (Friel & Falk, 2004). The Guardian (formerly Manchester Guardian) was founded in 1821. It is one of Britain's most popular newspapers.

Image 1: The New York Times and Guardian Front pages

The Gaza War which broke out in December 2008 has been taken as the key event for the analysis of Arab-Israeli War in Western media. The Gaza Strip is located on the eastern coast of the Mediterranean Sea. The Gaza Strip is the centre of conflict between Israel and Palestine. The conflict is over each nation's right to exist and land ownership, especially Jerusalem.

The selection of data under analysis (articles & columns) is based on the time frame of Gaza War. Twenty-five airstrikes were carried out on Dec. 28 by Israel. So this date in Gaza War is a critical date for analyzing Arab-Israeli conflict in Western media. Articles were selected that included "Gaza" anywhere in the headline or body. Four articles published between Dec. 28-30, 2008 (two from each newspaper) placed in the editorial page have been analyzed.

Image 2: A map of the Gaza Strip showing key towns and neighbouring countries. (Source: Wikipedia)

Image 3: Destruction from the 2008 Gaza War (Source: Wikimedia Commons)

Analysis: Western Media Coverage of Arab-Israeli Conflict: The Case of 2008 Gaza War

The Gaza War was fuelled on December 28 by the airstrikes of Israeli military forces. Two days after Dec. 28, in NY Times, the editorial page on Dec. 30, 2008 had the title of “War Over Gaza”. The opinion article said the following:

“Israel must defend itself and Hamas must bear responsibility for ending a six-month cease-fire this month with a barrage of rocket attacks into Israeli territory. Still we fear that Israel’s response to devastating airstrikes that represent the largest military operation in Gaza since 1967 — is unlikely to weaken the militant Palestinian group substantially or move things any closer to what all Israelis and all Palestinians need: a durable peace agreement and a two-state solution.”

In the above-noted lines, the author despite not saying it in an obvious way defends Israeli strikes and expresses this with the sentence “Israel must defend itself.” Hamas is regarded as the responsible party for ending the case-fire. The author says that Israel’s aggression is unlikely to weaken Palestinian militant actors and in an implicit fashion, the author defends Israeli aggression.

The Guardian on Dec. 28, 2008 on editorial page had the following title: “There is a time for calm... now is the time to fight” In this article, the author attracts the attention of the audience to the violent and aggressive behaviour of Israeli side through using the following sentence to indicate the aim of Israel: “...it had determined to wipe off the face of the map...” This article said the following:

“Mayhem, death and deafening destruction came to Gaza at 11.30am yesterday when Israel dropped a first wave of bombs on the Hamas security compounds it had determined to wipe off the face of the map. By the end of ‘Operation Solid Lead’, about 60 aircraft had launched about 100 strikes and at least 205 people were reported to have been killed. It was the most devastating attack on Gaza since 1967”

On December 29, 2008 the editorial page article of NY Times was titled “No Early End Seen to ‘All-Out War’ on Hamas in Gaza” In the article it said the following: “Israel struck at the organization’s civic institutions, with no active diplomacy and protesters taking to the streets around the Arab world.” In the article, the author notes that Israel was engaged itself in an “all-out war” with Hamas.

In the Guardian on Dec. 29, 2008 the editorial page article has the title saying “Western-backed Arab governments under pressure as Israel continues Gaza strikes” The following was addressed in the article:

“Israel’s offensive against Hamas in the Gaza Strip is putting western-backed Arab governments under pressure from Islamist movements at home and in the region, as well as from Iran, which is ratcheting up its rhetoric against the US and Israel. The continuing onslaught today led to the suspension of talks between the Palestinian Authority and Israel, as well as those between Syria and Israel, brokered by Turkey. Little progress had been taking place on either track, but the symbolic blow was clear...”

In this article, Israel’s offensive behaviour is explicitly expressed while Palestinian side is accused of failing to renew the cease-fire treaty. The author tells this in these lines: “Egypt condemns Israel’s Gaza operation, but implies that Hamas is to blame for having failed to renew the shaky six-month ceasefire when it expired 10 days ago.”

According to Durante and Zuhuravskaya (2018) content analysis suggests that Israel’s strategy aims at minimizing next-day media coverage of the events, which is especially charged with negative emotional content. Also Palestinian attacks do not appear to be largely included in

NY Times media coverage. The Western media has systematically misrepresented the terms of the Arab-Israeli conflict, including the Gaza War in late 2008.

Conclusion

This study is an attempt to analyze how Western media covered Arab-Israeli conflict through the lenses of NY Times and the Guardian. Following this purpose, Gaza War in 2008 has been selected as the reference point in analyzing media representation of the conflict. It has been argued that the Western media actors most of the time draw a biased image of the conflict generally in favour of Israeli side. The issue of media bias in Arab-Israeli conflict has been around and debated for many years and is one that has been examined by the public, interests groups of the conflict, as well as some governments and international organizations. For example, in 2003 the United Nations' Public Forum in Support of Middle East Peace hosted a round table of speakers on the conflict and it was argued that there has been a belief that media coverage on the subject was often biased (McTigue, 2011).

Mearsheimer and Walt argue that the American media's coverage of Israel tends to be strongly biased in Israel's favor. (Mearsheimer and Walt, 2007: 169). The authors claim that there is intentional and organized support for Israel in the US – driven by formal and informal groups that influence media, politics, and news. – The bias in American news coverage is in part due to these groups' effort to intentionally spread pro-Israel sentiments. It can be said that this is mostly seen in NY Times coverage.

It should be noted that, the media elites (media owners and reporters also) must agree to accept Palestinians as equals to build a solid ground for chance of peace. The concerns about media coverage of the conflict vary from context to context. The Israel-Palestine context is distinctive in many respects with regard to slanting the news in Israel's favor.

References

Berg, B. L., & Lune, H. (2007). *Qualitative research methods for the social sciences* 6th edition. Pearson.

BBC. (May. 2000). Hezbollah celebrates Israeli retreat, http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/may/26/newsid_2496000/2496423.stm

BBC. (Sep. 2006). 'Million bomblets' in S Lebanon, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/5382192.stm

Beker, A. (2008). *The Chosen: The History of an Idea and the Anatomy of an Obsession*, New York: Palgrave Macmillan.

D'Alessio, D; Allen, M (2000-12-01). Media bias in presidential elections: a meta-analysis. *Journal of Communication*. 50 (4): 133–156.

Durante, R. and Zhuravskaya E. (2018). Attack When the World Is Not Watching? US News and the Israeli-Palestinian Conflict. *Journal of Political Economy* 126, no. 3: 1085–1133.

Fowler, R. (1991). *Language in the News: Discourse and Ideology in the Press*, London: Routledge.

Friel, H. And Falk R. (2007). *The Record of the Paper: How the New York Times Misreports US Foreign Policy*, Verso Publishing.

Gorman, Anthony (2003). *Historians, State and Politics in Twentieth Century Egypt: Contesting the Nation*. Psychology Press.

Jacobin Mag., (2019). We Are Reading Thinly Disguised Propaganda, Interview with R. Falk, <https://jacobinmag.com/2019/11/richard-falk-israel-palestine-gaza-netanyahu-abu-al-ata>

Jacobson T. and Mackey Thomas P. (2016). eds. *Metaliteracy in Practice*. Chicago: ALA Neal-Schuman and London: Facet.

Lichter R. S. (2017). Theories of Media Bias, in *The Oxford Handbook of Political Communication*, Ed. by Kate Kenski and Kathleen Hall, Oxford University Press.

McTugie, G. (2011). Media Bias in Covering the Israeli-Palestinian Conflict: With a Case Study of BBC Coverage and Its Foundation of Impartiality, Project, Syracuse University, https://surface.syr.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1296&context=honors_capstone

Mearsheimer J. and Walt S. (2007). *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy*, [Farrar, Straus and Giroux](#) Publishing.

Meital, Yoram (2000). The Khartoum Conference and Egyptian Policy after the 1967 War: A Reexamination, *Middle East Journal*. 54 (1): 64–82.

Rosengren, K. E. (1981). Advances in Scandinavia content analysis: An introduction. In K. E. Rosengren (ed.), *Advances in content analysis* Beverly Hills, CA: Sage, 9-19

Smith, Charles D. (2006). *Palestine and the Arab Israeli Conflict: A History With Documents*. Bedford/St. Martin's

Steele, K. (2014). Palestinian-Arab Media Frames and Stereotypes of Israeli-Jews, *Elon Journal of Undergraduate Research in Communications*, Vol. 5 No. 1: 1-4.

The Guardian. (Dec. 28, 2008). 'There is a time for calm ... now is the time to fight', <https://www.theguardian.com/world/2008/dec/28/israel-and-the-palestinians-middle-east2>

The Guardian. (Dec. 29, 2008). Western-backed Arab governments under pressure as Israel continues Gaza strikes, <https://www.theguardian.com/world/2008/dec/29/israelandthepalestinians-middleeast1>

The New York Times. (Dec. 30, 2008). War over Gaza, <https://www.nytimes.com/2008/12/30/opinion/30tue1.html>

The New York Times. (Dec. 29, 2008). No Early End Seen to 'All-Out War' on Hamas in Gaza, <https://www.nytimes.com/2008/12/30/world/middleeast/30mideast.html>

Van Dijk .T. A. (1995). Discourse Analysis as Ideology Analysis in C. Shaffner and A. Wenden (eds.) *Language and Peace*, Dartmouth, 17-33

Van Dijk .T. A. (2000). *Ideology and Discourse: A Multidisciplinary Introduction*, Poempeu Fabra University Press.

Weston, Anthony (2000). *A Rulebook for Arguments*. Hackett Publishing.

Wiegand, K. (2010). *Bombs and ballots: governance by Islamist terrorist and guerrilla groups*. Ashgate Publishing.

Doğu Akdeniz Enerji Kaynaklarının Bölgesel İstikrar Üzerindeki Etkisi

Azime TELLİ*

Öz

Doğu Akdeniz bölgesi, İsrail, Kıbrıs ve Mısır açıklarında bir dizi gaz keşfi nedeniyle 2010 yılından bu yana uluslararası enerji tartışmalarının sıcak noktası haline gelmiştir. Komşu ülkeler arasında rekabetin yerini iş birliğinin almasını sağlama imkânı olan bu paylaşımlı keşifler aynı zamanda yeni çatışma dinamiklerini de harekete geçirmiştir. Kıbrıs ve Filistin sorununun çözülmediği bölgede enerjide iş birliği arayışında henüz istenilen noktaya gelinememiştir. Küresel güçlerin de sürece dâhil olmasıyla birlikte bölgenin jeopolitik önemi yeniden yükselişe geçmiştir. Çalışmada Doğu Akdeniz bölgesi enerji rezervlerinin Orta Doğu bölgesindeki dengeleri analiz edilecektir. Çalışmanın varsayımı ekonomik kazanımların yüksek olması durumunda tarihsel rekabete rağmen enerjide iş birliği yapmanın mümkün olduğu olup Doğu Akdeniz rezervlerinin bölgesel istikrar arayışını nasıl etkileyeceği sorusuna cevap aranacaktır. Nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizinin kullanılacağı çalışmanın amacı Doğu Akdeniz'deki gaz keşiflerinin çoklu çatışma dinamiklerinin olduğu Orta Doğu üzerindeki gerçekçi etkilerini değerlendirmektir.

Anahtar kelimeler: Enerji güvenliği, istikrar, Doğu Akdeniz, Orta Doğu, jeopolitik.

The Impact of the Eastern Mediterranean Energy Resources on Regional Stability

Abstract

Since 2010 the Eastern Mediterranean region has become a hotspot of international energy discussions due to a series of gas discoveries in the offshore of Israel, Cyprus and Egypt. These shared discoveries, which enable cooperation to replace competition among neighboring countries, have also activated new conflict dynamics. In the region where the Cyprus and Palestine problem has not been resolved, the desired point has not been reached yet in the search for cooperation in energy. With the involvement of global powers in the process, the geopolitical importance of the region has started to rise again. In this study, the effect of the energy reserves of the Eastern Mediterranean region in the Middle East region will be analyzed. The assumption of the study is that if economic gains are high, it is possible to cooperate in energy despite historical competition, and the question of how the Eastern Mediterranean reserves will affect the search for stability in the region will be answered. The aim of the study, which will use content analysis, one of the qualitative research methods, is to evaluate the realistic effects of gas discoveries in the Eastern Mediterranean on the Middle East with multiple conflict dynamics.

Keywords: Energy security, stability, Eastern Mediterranean, Middle East, geopolitics.

Giriş

Enerji güvenliği, uluslararası ilişkilerin temel unsurlarından biri olup kimi zaman çatışma, kimi zaman da iş birliği kaynağı olagelmıştır. Enerji kaynaklarına erişmek ve kontrol etmek dünden bugüne ulusal güç mücadelesini şekillendirmiş olup uluslararası sistem üzerinde ciddi etkiye sahip olmuştur. Küreselleşen dünyanın enerji talebinin kesintisiz artmaya devam ediyor olması mevcut ve yeni keşfedilen rezervlerin önemini artırmaktadır. Enerji kaynaklarının kıt

* Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Uluslararası Siyaset Anabilim Dalı, Türkiye, E-posta: azimetelli@gmail.com

olması bu kaynakların hem barış hem de savaş dönemlerinde kontrolüne stratejik bir önem kazandırmaktadır.

Fosil yakıtların dünya enerji karmasından aldığı pay % 80'inin üzerinde olup bu durum enerji jeopolitiğinin bu eksende şekillenmesine yol açmaktadır. Yenilenebilir enerji yatırımlarının hız kazanması ve enerji verimliliğinde sağlanan iyileşmelere rağmen uzun vadede fosil yakıtlar stratejik önemlerini koruyacaktır. Dünya Enerji Ajansı (IEA, 2021) tahminlerine göre, 2040 yılına kadar dünyanın petrol talebi % 21, doğalgaz talebi ise % 31 oranında artış gösterecektir. Birincil enerji karmasının ilk üç sırasında yer alan fosil yakıtlara yönelik talebin artacak olması bu kaynakların kontrolüne ilişkin mücadeleyi şiddetlendirmektedir. Bu bağlamda Orta Doğu coğrafyasına komşu olan Doğu Akdeniz'de keşfedilen rezervlerin bölgenin yeni mücadele alanı olmasına neden olmuştur.

Enerji jeopolitiği genel olarak fosil yakıtlara ilişkin olup dünya enerji karmasında fosillerin hâkimiyetine odaklanmaktadır. Yenilenebilir enerji alanında yaşanan gelişmelere rağmen fosil yakıtların hâkimiyetinin devam ediyor olmasına bağlı olarak modern ekonomilerin desteklenmesinde devam etmekte olan kilit rolü inkâr edilemez. Günümüzde enerji jeopolitiğini petrol ve doğal gaz şekillendirmekte olup devletlerarası enerji ilişkilerinde zaman zaman politika boyutu ekonomik boyutun bile önüne geçebilmektedir. Dünya geneline asimetrik olan dağılan ve belirli bölgelerde yoğunlaşan petrol ve doğal gaz rezervleri stratejik değerlendirmeleri yönlendirmektedir. Enerji jeopolitiği genellikle, Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Avrasya coğrafyasında etrafında dönmekte olup bu bölgelerin istikrarsız yapısı krizleri tetiklemektedir.

Doğu Akdeniz bölgesi, üç kıtanın Avrupa, Afrika ve Asya kavşaklarında bulunurken, aynı zamanda Orta Doğu'nun büyük bir bölümünü de içermektedir. Bu konumuyla mevcut enerji jeopolitiğinin kesişme noktası olan bölgenin stratejik önemi ABD Jeoloji Araştırmalar Kurumu'nun (2010) raporuna göre Levant Havzası'nda 3,5 trilyon metreküp (tcm) doğalgaz, 70,2 milyon ton sıvı doğalgaz ve 181 milyon tona yakın petrol rezervi yer aldığını açıklamasıyla artmıştır. Levant Havzası'nda bulunan rezervlerin geliştirilmesi, sınır uyuşmazlıkları, silahlı çatışmalar başta olmak üzere bölgesel sorunlar nedeniyle güçlükle ilerlemekle birlikte hacim olarak bölgenin enerji dinamiklerini değiştirecek güçtedir. Ancak yaşanan gelişmeler bölgesel jeopolitik zorluklar olmadan bile fosil kaynaklarını keşfetmenin enerji ihracatı yapmaktan daha kolay olduğunu göstermektedir. Bu durum boru hatlarının "*yüzde 90'ının politika ve yüzde 10'unun çelik*" olduğu tespitini bir kez daha doğrulamaktadır.

Doğu Akdeniz'de keşfedilen doğalgaz rezervleri bölge ülkelerinin öncelikle ulusal enerji güvenlikleri ve ekonomik istikrarları için önemlidir. Bu kapsamda çalışmada keşfedilen rezervlerin bölgede iş birliği dinamiklerini besleyerek istikrar üzerinde olumlu etkisi olup olmayacağı sorusuna cevap aranacaktır. Niteliksel analizin kullanılacağı çalışmada bölgede keşfedilen kaynakların çatışmayı mı yoksa iş birliğini mi tetikleme olasılığının daha yüksek olduğu araştırılacaktır. Çalışmanın sınırlılıkları kapsamında sadece enerji güvenliği üzerine odaklanılmış olup ağırlıklı olarak doğalgaz rezervleri ve bu rezervlerin geliştirilmesi sorunsalına odaklanılmıştır.

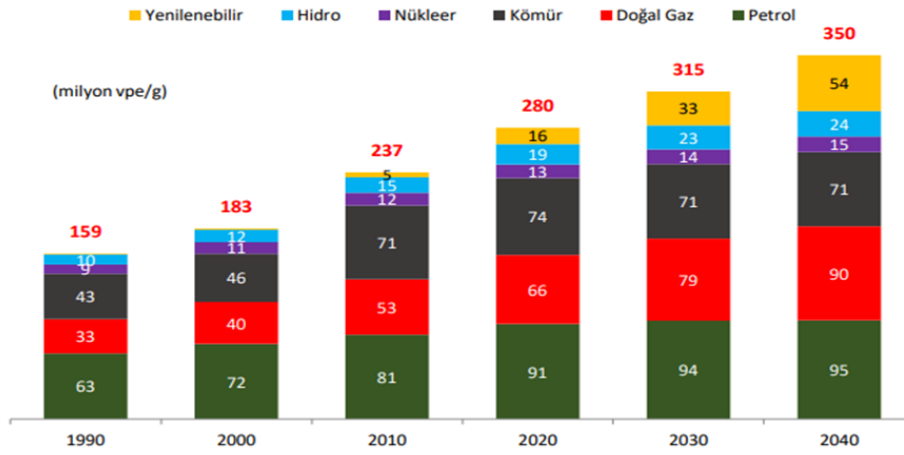
1. Enerji Güvenliği Kavramının Dönüşümü

Dinamik bir kavram olan enerji güvenliği yaklaşımı 20. yüzyıl içerisinde hem anlam olarak hem de kapsam olarak oldukça genişlemiş olmakla birlikte halen tanımı üzerinde bir konsensüs sağlanabilmiş değildir. Petrol odaklı bir kavram olarak geliştirilen zaman içinde tüm enerji kaynaklarını kapsar hale gelen enerji güvenliğinin bugün olmazsa olmaz bir bileşeni de

sürdürülebilirliktir. Yergin, kavramı geleneksel olarak şu şekilde tanımlamaktadır: “Önemli ulusal değer ve hedefleri tehdit altında bırakmadan makul fiyatlara yeterli ve güvenli enerji tedarikini sağlamak.” (Yergin, 1995, s. 111).

IEA (IEA, 2014) ise enerji kaynaklarına makul fiyatlardan kesintisiz erişebilmek şeklinde bir tanım yapmakta olup bu tanımda klasik anlayışı net olarak görmek mümkündür. Oldukça dolaysız olan klasik enerji güvenliği yaklaşımı uygun fiyata yeterli miktarda kaynak bulmaya odaklanmıştır. Dünya Enerji Konseyi (WEC, 2010), “Yeni yüzyılda (Milenyum) enerji güvenliğinden bağımsız hiçbir kalkınma hedefi düşünülemez” tespiti ile enerji güvenliğinin kapsamının gelişmesine dikkat çekmiştir. Uluslararası politika ve ulusal güvenlik arasındaki ayrılmaz bağa dikkat çeken Shaffer (2009, s. 28), bu durumu “enerji, hem dış politikayı yönlendiren, hem de bir dış politika aracı olarak kullanılabilen faktördür” olarak ifade etmiştir.

Grafik 1. Kaynaklara Göre Dünya Enerji Talebi Projeksiyonu (1990-2040)

Kaynak: BP, 2020

Enerji güvenliğinin, fosil yakıtların fiziki güvenliği ve kaynak çeşitlendirmesi boyutunun dışına taşması ile, enerji güvenliğinin tek boyutlu ele alınmasına yönelik eleştiriler gündeme gelmiş, bu eleştirilerin beraberinde kavramın, hem içerik hem kapsam olarak genişlemesi söz konusu olmuştur. Dünya birincil enerji karmasından fosil yakıtların aldığı pay 2020 yılında toplam % 83,1 olarak gerçekleşmiştir (BP, 2020). Yukarıdaki grafikte görüldüğü gibi dünyanın fosil yakıtlara bağımlılığının 21. yüzyıl ortasına kadar sürmesi beklenmekle birlikte enerji dönüşümünün yakalamış olduğu ivmeye bağlı olarak konuya sadece fosiller üzerinden yaklaşmak yeterli değildir.

Orta Doğu'daki istikrarsızlıkların giderek derinleşmesi, Avrupa'nın ithal petrol ve gazı giderek daha bağımlı hale gelmesi, gelişmekte olan ülkelerin hızla artan enerji talebi, kaynak milliyetçiliği, kritik enerji alt yapılarını hedef alan enerji terörizmi, fosil yakıt rezervlerinin 21. yüzyılın ortasında sona ermesi olasılığı, kolay petrol döneminin sona ermesi, nükleer enerji, alternatif enerji arayışında henüz ciddi bir ilerleme sağlanamamış olması, iklim değişikliği gibi unsurlar enerji güvenliğine yönelik teorik ve pratik ilginin artmasında etkili olan temel dinamikler olarak gösterilebilir. Bu noktada Doğu Akdeniz rezervlerinin keşfedilmesi küresel güçlerin dikkatinin yeniden bölge üzerinde yoğunlaşmasına neden olmuştur. AB'nin kaynak çeşitlendirme

arayışından bölge ülkelerinin jeopolitik rekabette kaldıraç elde etme çabalarına kadar pek çok unsur bölgenin enerji oyununun yeni sahası olmasında etkili olmuştur.

2. Doğu Akdeniz'in Jeopolitik Öneminin Yeniden Yükselişe Geçmesi

Doğu Akdeniz'de keşfedilen doğal kaynaklar sadece bölgesel dengeleri değil küresel güç rekabetini etkilemiştir. Bölgede yakın zamanda keşfedilen 15 tcm doğalgaz ve 3 milyar varil petrol rezervinin ortak sahalarda olması dengeleri değiştirmiştir. Tarihi ve güncel çatışmalarının yanı sıra politik istikrar açısından da bölge kaynaklarının paylaşımı kritik önem taşımaktadır. Doğu Akdeniz'i yeniden jeopolitik rekabetin odağı haline getiren bu gelişme sonrasında küresel aktörlerin bölgeye yönelik ilgisinde de artış söz konusu olmuştur. Bölge ülkeleri arasındaki köklü anlaşmazlıklar göz önünde bulundurulduğunda enerji kaynaklarının geliştirilmesi için ihtiyaç duyulan istikrar arayışı her zamankinden daha fazla öne çıkmaktadır.

Doğu Akdeniz'de enerji sahalarının geliştirilmesini güçleştiren iki temel unsur bulunmaktadır. Bunlardan biri sahaların offshore (açık deniz) olması olup bir diğeri de rezervlerin çakışan sahalarda bulunmasıdır. Kaynak sahibi ülkelerinin rezervleri geliştirmek için iş birliği yapmasını zorunluluk haline getiren bu durum arama ve geliştirme çalışmalarının seyrini olumsuz etkilemektedir. Kaynak sahibi ülkeler arasında bu durum yeni uzlaşmazlıklara yol açarken bazı ülkeler arasında da iş birliği dinamiklerinin gelişmesine neden olmuştur. Ancak bu keşiflerin bölgesel istikrar üzerinde destekleyici etkisi iç ve dış faktörler nedeni ile henüz tam olarak ortaya çıkabilmiş değildir.

Tablo 1. Doğu Akdeniz Enerji Sahaları (Nisan 2020)

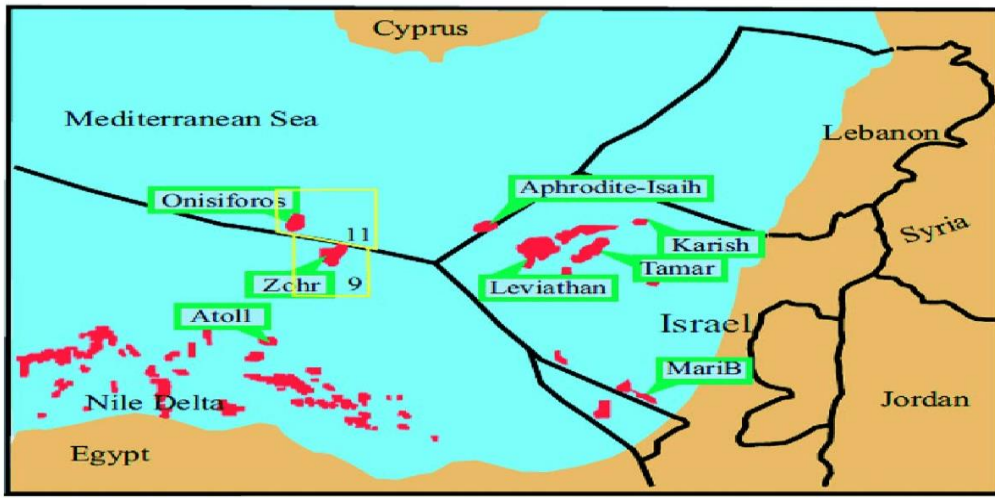
ÜLKE	Rezerv ve sahalara
Mısır	Üretim sahalara: <ul style="list-style-type: none">Zohr (30 tcf): Eni 50%; Rosneft 30%; BP 10%; Mubadala (BAE) 10%Batı Nil Deltası (5 tcf): BP 82.75%; DEA (Almanya) 17.25%Küçük sahalara: Nour (2 tcf); Eni 40%; BP 25%; Mubadala 20%Nooros (2 tcf): Eni 75%; BP 25%Atoll (1.5 tcf): BP 100%Baltim SW (0.7 tcf): Eni 50%; BP 50%.
İsrail	Üretim sahalara: <ul style="list-style-type: none">Leviathan (22 tcf): Noble 39.66%Tamar (10.8 tcf): Noble 36%Küçük sahalara: Tanin (1.3 tcf); Karish (1-1.5 tcf); Mari-B (1 tcf)Noa (.2 tcf): Noble 47%
GKRY	Keşif: <ul style="list-style-type: none">Aphrodite (~5-8 tcf): Block 12; Noble 35%; BG 35%; Delek (İsrail) 30%Calypso (~6.4 tcf): Block 6; Eni 50%; Total 50%

	<ul style="list-style-type: none"> • Glaucus (~5-8 tcf): Block 10; ExxonMobil (USA) 60%; Qatar Petroleum 40% Cuttlefish prospect: Block 3: Eni 50%; Total 30%; KoGas 20% <p>Arama:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Blocks 2, 9 (2013): Eni 60%; Total 20%; KoGas 20% • Block 11 (2013): Total 50%; Eni 50% • Blocks 8 (2017): Eni 50%; Total 50% • Block 7 (2019): Total 50%; Eni 50%
Libya	<ul style="list-style-type: none"> • Bouri (3.5 tcf): Eni 50%
Lübnan	<p>Arama:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Blocks 4, 9 (2019): Total 40%; Eni 40%; Novatek 20%
Filistin	<p>Keşif:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Gaza Marine (1 tcf): BG 90%*
Türkiye	<p>Arama:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Antalya, Büyük Kıbrıs Blokları 2, 7: Türk Petrolleri A.O.

Kaynak: (Bowlus, 2020)

Doğu Akdeniz genelinde Mısır, İsrail, Lübnan, Güney Kıbrıs Rum Kesimi (GKRY) ve Filistin'in münhasır ekonomik bölgelerinde (MEB) yapılan arama çalışmalarının olumlu sonuç vermesi kaynakların keşfedildiği ülkeler açısından jeopolitik avantajlar sağlamıştır. Enerji kaynaklarının keşfinin ardından bölgeye yönelik ilgi artmış ve uluslararası enerji şirketleri kaynak sahibi ülkeleriyle arama ve geliştirme antlaşmaları imzalamıştır. Doğu Akdeniz rezervlerinin çıkarma maliyetinin yüksek olması ve ileri teknolojiye ihtiyaç duyulması yabancı yatırımlarını zorunluluk haline getirirken keşfedilen kaynakların iç pazarın talebini karşıladıktan sonra artan bölümünün dünya enerji pazarına çıkması için de çözüm arayışları başlamıştır. Başta ABD olmak üzere AB ve Rusya'nın bölge kaynaklarının geliştirilmesi ve pazarlanmasına yönelik ilgisi Doğu Akdeniz'i küresel gündemin üst sıralarına taşımıştır (Ellinas, 2022).

Harita 1: Doğu Akdeniz Enerji Havzaları

Kaynak: (Aslan, 2020)

Boru hattı güzergâhlarında hem jeopolitik hem de jeoekonomik risklerin yüksek olması LNG seçeneğini gündeme taşımıştır. Taşıma maliyetlerinin düşürülmesi açısından boru hattı daha cazip olmakla birlikte kaynak sahibi ülkelerin ortak güzergah üzerinde anlaşmakta güçlük çekmesi kaynakların dünyaya açılması sürecini geciktirmektedir. Birleşmiş Milletler (BM) Uluslararası Deniz Hukuku sözleşmesine göre Doğu Akdeniz'e kıyısı bulunan Filistin, GKRY, İsrail, KKTC, Lübnan, Mısır, Suriye ve Türkiye bölgedeki enerji kaynaklarının paylaşımında hak sahibi aktörlerdir (Kütükçü 2016: 85-86). Bölge aktörleri arasında uzlaşımın sağlanamaması AB destekli Doğu Akdeniz Boru Hattı (East-Med) projesinin kağıt üzerinde kalmasında en etkili unsur olmuştur (Karagianni, 2021). Bir diğer unsur ise artan enerji maliyetlerine bağlı olarak AB açısından yüksek maliyetli bu projenin cazibesini giderek yitirmesi olup Türkiye'nin en başından bu yana savunduğu Türkiye üzerinden geçecek ve mevcut boru hattı alt yapısına bağlanacak proje giderek daha fazla ilgi çekmektedir (Coskun & Rabinovitch, 2022). Bu kapsamda, Türkiye'nin 2021 yılından itibaren dış politikada normalleşme açılımı kapsamında bölge ülkeleri ile ilişkilerini kalibre etme arayışında enerji önemli bir unsurdur. Türkiye'nin İsrail ve Mısır ile ilişkilerini normalleştirme yönünde attığı adımlar bölge enerji kaynaklarının geliştirilmesinde yeni iş birliği potansiyeli taşımaktadır (Çiçekçi, 2022).

a. Doğu Akdeniz'de Çakışan Rezerv Sahaları

Doğu Akdeniz'de halen devam etmekte olan çakışan münhasır ekonomik bölge (MEB) iddiaları enerji kaynaklarının geliştirilmesi sürecini yavaşlatmaktadır. Mısır, Yunanistan, GKRY ve Lübnan, Uluslararası Deniz Sözleşmesi'ne taraf olurken Türkiye, İsrail ve Suriye bu sözleşmeye taraf olmamıştır. Yunanistan ve Mısır, GKRY ve Mısır, GKRY ve İsrail arasında MEB anlaşmaları yapılmış olup Türkiye ile Libya arasında da MEB ilanı konusunda anlaşma sağlanmıştır. Ancak bu anlaşmalarda tarafların iddiaları çakışıyor olması nedeni ile Doğu Akdeniz'de tansiyon sıklıkla yükselmektedir. Bölge ülkesi olmamakla birlikte süreçte aktif olarak yer alan Yunanistan, GKRY'nin tezlerini desteklemekte ve Türkiye'yi bölgede yalnızlaştırmak stratejisi izlemektedir.

İtalya, Yunanistan, GKRY, Mısır ve İsrail arasında imzalanan Doğu Akdeniz Boru Hattı'nın gerçekleşme olasılığı giderek zayıflamakla birlikte GKRY, Mısır ve İsrail arasında alternatif

doğalgaz ihracatı yolları konusunda bir iş birliği söz konusudur. Mısır ve İsrail arasında, Süveyş Kanalı'nın yeniden açıldığı 1975 yılından bu yana jeopolitik sorunlara rağmen enerji alanında iş birliği devam etmektedir (Bowlus, 2020). İki ülke arasındaki enerji ticaretinin yönü Mısır'ın enerji ihracatçısı ülke konumundan ithalatçı ülke konumuna geçmesiyle değişmiştir. Geçmişte İsrail, Mısır'dan gaz ihraç ederken 2018'den itibaren İsrail gazı Ürdün üzerinden geçen boru hattıyla Mısır'a ihraç edilmektedir. Taraflar arasında imzalanan anlaşma ile İsrail, Tamar ve Leviathan sahalarından yıllık 7 milyar metreküp (bcm) gazı Mısır'a göndermektedir. Ayrıca, Mısır ve Ürdün arasında "su karşılığı gaz" anlaşması da bulunmaktadır.

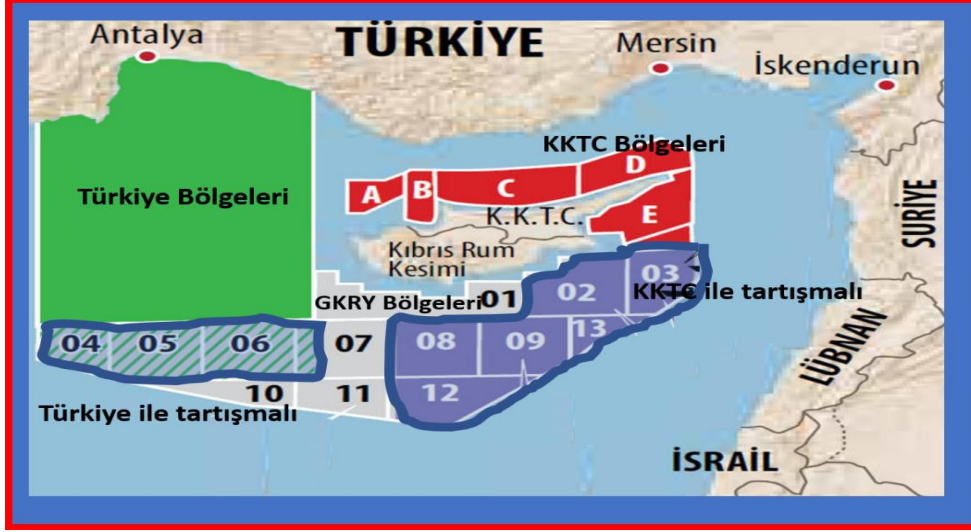
Mısır, Doğu Akdeniz'deki en zengin rezervlere sahip olmanın yanı sıra sahip olduğu LNG tesisleri ile önemli bir avantaja sahiptir. Mısır'da bulunan, Süveyş Kanalı'na açılan Damietta ve Idku LNG tesislerinin boş kapasiteleri bulunmaktadır. Mısır ile İsrail arasında imzalan anlaşma sayesinde İsrail gazının sıvılaştırılarak ihraç edilmesinin önü açılmıştır. Bu gelişme deniz altından geçecek boru hatlarının taşıdığı güvenlik sorununu ortadan kaldırdığı gibi enerji talebi artmakta olan Mısır açısından da arz güvenliğinin sağlanması anlamına gelmektedir. Kazan-kazan prensibinin şekillendirdiği bu iş birliğine boru hattı seçeneğinin gerçekleşmemesi durumunda GKRY'nin de dahil olması beklenmektedir. Bu noktada çalışmanın varsayımları arasında yer alan ekonomik kazanımların yüksek olması durumunda tarafların tarihsel uyuşmazlıklarını bir kenara bırakarak iş birliği yapmaya yönelebileceklerini doğrulamaktadır. Mısır, İsrail ve Ürdün'ün enerji alanında sağlamış oldukları iş birliğinin bölge geneline yayılması durumunda istikrara da önemli bir katkısı olacaktır. Tarafların enerji yatırımları açısından istikrarın en önemli unsurlar arasında yer aldığının farkında olması bu anlamda sürecin önünü açma gücü bulunmaktadır.

Taraflar arasında sağlanan iş birliğine bağlı olarak GKRY ve İsrail gazının boru hatlarıyla Mısır'a getirildikten sonra buradan LNG olarak başta AB ülkeleri olmak üzere dış satımının yapılması gündemde bulunmaktadır. East-Med Boru Hattı'nın mali ve jeopolitik engelleri aşmasının giderek güçleşmesi boru hattı seçeneğine göre daha maliyetli olsa da LNG seçeneğini öne çıkarmaktadır. Mısır'ın sahip olduğu yıllık 19 bcm LNG kapasitesi ülkenin aynı zamanda bölgenin enerji merkezi haline gelmesini sağlama potansiyeli bulunmaktadır. Üstelik Mısır mevcut LNG kapasitesinin artırılması yönünde adımlar atmaktadır. Mısır'ın Doğu Akdeniz enerji oyununda kilit ülke konumuna gelme politikasında iki stratejiyi takip ettiği görülmektedir. Net enerji ithalatçısı konumuna gerileyen Mısır'ın 2025'ten itibaren yeniden ihracatçı ülke konumuna gelmesi beklenmekte olup Kahire yönetimi hem hızlıca doğalgaz üretimini artırmayı hem de yakın gelecekte Avrupa pazarına önemli miktarda LNG göndermeyi hedeflemektedir.

Doğu Akdeniz enerji denkleminin kilit ülkelerinden biri Türkiye'dir. Bölgenin en uzun kıyı şeridine sahip olmasının yanı sıra Kıbrıs sorununda garantör ülke konumunda olan Türkiye, enerji rezervlerinin araştırılması ve geliştirilmesi sürecinde aktif olarak yer almaktadır. Enerji kaynaklarını iş birliği unsuru olarak gördüğünü dile getiren Türkiye, başta Yunanistan ve GKRY olmak üzere Türkiye'nin ulusal çıkarlarına aykırı anlaşmalar imzalanmasına en sert şekilde tepki vermektedir. Enerjisini yüzde 98'ini ithal eden Türkiye bir yandan hem enerji arz güvenliğini güçlendirmeye çalışırken bir yandan da arz ve talep coğrafyalarının tam ortasında yer almasına bağlı olarak enerji üssü olmayı hedeflemektedir. Türkiye'nin Avrupa pazarına yönelik olarak enerji üssü olma arayışında Doğu Akdeniz kaynakları önemli bir alternatif oluşturmaktadır. Ancak bölge ülkelerinin Türkiye'yi oyundan dışlama arayışına AB'nin de destek olması bölgede tansiyonun yükselmesine yol açmaktadır. Türkiye'nin GKRY, İsrail ve Mısır ile ilişkilerinin gergin olması iş birliğini güçleştirmektedir. Ancak GKRY'nin tüm ada kaynaklarını geliştirme arayışının Türk tarafı açısından kabul görmesi mümkün görünmemektedir. Türkiye'nin, devam etmekte olan

Mısır ve İsrail ile ilişkilerini normalleştirme girişimi enerji oyununda dengeleri değiştirme potansiyeline sahiptir. Pazar ülke olarak da öne çıkan Türkiye'nin bölgede gerilimi azaltmaya yönelik adımları iş birliği dinamiklerini canlandırarak istikrar arayışını desteklemektedir.

Harita 2: Doğu Akdeniz'de çakışan rezerv sahaları

Kaynak: (Alpar, 2019)

Diğer taraftan, Harita 2'de görüldüğü gibi Türkiye, KKTC ve GKRY'nin MEB olarak ilan ettikleri alanlarda somut ihtilaflar bulunmaktadır. Türkiye'nin burada MEB olarak belirlediği alan yaklaşık 145.000 km²'ye denk gelmekteyken, Yunanistan ve GKRY bu alanın 41.000 km² olduğunu savunmaktadır (Işıksal 2016: 269-270). Bu tartışmadan ötürü, Rum tarafının kendisine ait olduğunu iddia ettiği beş saha (1, 4, 5, 6 ve 7), Türkiye'nin kıta sahanlığı sınırları içinde yer aldığı için bu alanlarda ihtilaflar yaşanmaktadır. Bu noktada Yunan ve Rum tarafının bu konuda öne sürdüğü BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne Türkiye taraf olmasa da yapılan birçok bilimsel araştırmaya göre bölgede Türkiye'nin MEB ilan etme hakkı bulunmaktadır (Ece 2017: 86). Bu anlaşmazlıktan ötürü kıta sahanlığı ve MEB konularında son dönemde yeni krizler ortaya çıkmıştır. Ayrıntılı olarak bakıldığında Rum tarafının adadaki meseleye rağmen tek taraflı olarak 13 parsel ayırdığı bazı bölgelerin Türkiye'nin ilan ettiği kıta sahanlığı ve KKTC'nin petrol ve doğalgaz arama ruhsatı verdiği bölgelerle kesişmesi bu anlaşmazlıkların merkezinde yer almaktadır. Bundan ötürü iki taraf (Türkiye-KKTC ve Yunanistan-GKRY) arasında sık sık diplomatik ve askeri gerginlikler yaşanmaktadır.

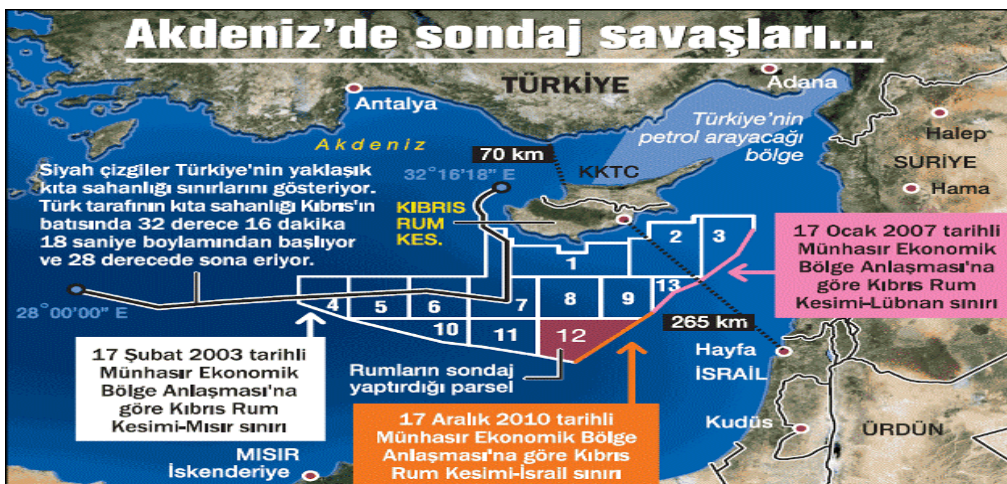
Doğu Akdeniz'de enerji rezervlerinin ortak sahalarda bulunması ve rezerv sahibi ülkelerin tek başlarına ihracat yapmaları için yetersiz olması sürecin yavaş ve zaman zaman çatışmalı ilerlemesine yol açmaktadır. Boru hatlarının hangi ülkelerden geçeceği, bölge ülkeleri arasındaki rekabet alanları ve güvensizlik, tartışmalı enerji kaynak sahaları ve Kıbrıs meselesinin devam ediyor olması; bir taraftan bazı ülkeler arasında iş birliğini geliştirmekte, diğer taraftan bazı ülkeler arasında ise çatışma riskini arttırmaktadır. Uluslararası kamuoyunda uzun bir süreden beri Türk-Yunan uyuşmazlıkları ve Kıbrıs meselesi ile Filistin sorunu gibi konularla göz önünde olan Doğu Akdeniz, hidrokarbon kaynaklarına bağlı enerji sorunuyla da gündeme gelmeye başlamıştır (Şahin 2019: 15).

3. Doğu Akdeniz'de İş Birliği ve Rekabet Dinamikleri

Doğu Akdeniz'de mevcut tarihsel sorunlar enerji rekabetini derinleştirmektedir. Tunus ile İtalya'nın Sicilya adasının doğusunda kalan deniz sahasını ifade eden Doğu Akdeniz, doğu-batı arasında stratejik geçiş noktalarından biridir. Bu coğrafya, antik çağlardan günümüze kadar Nil Vadisi, Anadolu ve Mezopotamya'da kurulan devletlerin hem doğal genişleme alanı hem de güçlerinin karşılaştığı bir mücadele bölgesidir. Doğu Akdeniz'in jeopolitik önemi 20. yüzyılın ikinci yarısında gerilemiş olmakla birlikte bulunan fosil rezervleri, bölgeyi ticaret güzergahı olmanın ötesinde potansiyel bir enerji merkezi haline getirmiştir. Bu gelişmeye bağlı olarak bölge Avrupa ve Orta Doğu ülkelerinin enerji ve ekonomik güvenlikleri için önemli bir kesişim noktası olmuştur. Bölge son dönemde pek çok karışıklığa sahne olmuştur. Bir yandan Arap Baharı'yla başlayan iç istikrarsızlıklar bölgesel ilişkileri daha hasmane hale getirirken bir yandan da enerji keşifleri tarihi uyuşmazlıkların çözümü ve iş birliği için önemli bir imkân sağlamıştır (Alshwawra & Almuhtady, 2020, s. 237).

Bölge ülkelerinin ekonomik ve politik güvenlikleri açısından söz konusu rezervler hayati önem taşımakla birlikte bu alanda iş birliği yapmalarının önünde ciddi engeller bulunmaktadır. Ekonomik olarak en kırılgan durumda olan bölge ülkelerinden olan Lübnan ve GKRY açısından bu kaynaklar ekonomik refahın artması anlamına gelmektedir (Bowlus, 2020). Bölgenin güçlü ülkeleri Mısır ve İsrail ise bu alanda pragmatist bir politika izleyerek doğalgaz ticareti ve yeniden ihraç hakkı konusunda anlaşmış durumdadır. Türkiye ise iki strateji izlemektedir. Öncelikle Kuzey Kıbrıs'a ait sahalarda GKRY tarafından arama-geliştirme yapılmasını önleme ve bu sahaları KKTC yönetimiyle varılan anlaşma doğrultusunda geliştirmek istemektedir. Kendi sahasında arama-geliştirme çalışmalarına devam eden Türkiye, bölge kaynaklarının transferinde söz sahibi olarak transit ülke konumundan çıkıp üs haline gelmeyi hedeflemektedir. Bölge ülkelerinin kendi sahalarda bulunan enerji kaynaklarını geliştirme gücüne sahip olmamalarına bağlı olarak pek çok yabancı petrol devi ile anlaşma yapılması sorunu daha karmaşık hale getirmektedir. Uluslararası çıkarları çatışmakta olan ülkelerin Doğu Akdeniz'de yaptıkları yatırımlar sorunun güvenlikleştirilmesinde son derece etkili olmaktadır.

Harita 3. Doğu Akdeniz'de sondaj sahaları

Kaynak: (Dünya Bülteni, 2011)

Avrupa'da altı ülke tarafından kömür ve çelik üzerinden 1950'lerde başlatılan, bugünkü AB'ye benzer şekilde GKRY, İsrail, Mısır ve Yunanistan tarafından petrol ve doğalgaz üzerinden Türkiye'yi dışlayarak Doğu Akdeniz Gaz Forumu oluşturma girişimi gerçekçi temellere sahip olmadığı için sonuç üretememektedir. Nitekim GKRY, İsrail, Mısır ve Yunanistan öncülüğünde bir grup ülkenin 2019 yılı başında başlattığı girişim bu yoldaki ilk adımı atmıştır (Rachidi 2019). Lübnan, Suriye ve Türkiye'den temsilcilerin davet edilmediği bu forum, Doğu Akdeniz'de birlik oluşturma yolunda ilk kurumsal girişim olmakla birlikte durumu daha da karmaşık bir hale getirmiştir. Bölgede bulunan çatışma ihtimali taraflar arasındaki rekabeti daha fazla görünür hale getirirken istikrarsız ekonomik ve siyasi yapılar bölge genelindeki etkisini de artırmıştır. Söz konusu ortamda tarafların çatışma alanlarını en aza indirmeleri ve çözüm için iş birliğine yönelmeleri en rasyonel yol olarak ön plana çıksa da tarafların gerilim yatıştırmaktan ziyade tırmandırmaya meyilli olduğu görülmektedir.

Doğu Akdeniz enerji denkleminin önemli aktörlerinden biri AB'dir. AB, kullandığı enerjinin yarısından biraz daha fazlasını ithal etmektedir. Rusya'ya enerji bağımlılığına alternatif arayışında olan AB, bölge rezervleriyle yakından ilgilenmekle birlikte söz konusu rezervler birliğinin enerji ihtiyacının oldukça az bir kısmını karşılama potansiyeline sahiptir (Oğurlu, 2017, s. 40). Ayrıca, AB'nin üye statüsüne sahip GKRY'ye sağladığı destek çözüm arayışlarının önünü tıkamaktadır. Türkiye'nin tam üyelik müzakerelerinde sürekli olarak Kıbrıs kartının ileri sürülmesinin yanı sıra Doğu Akdeniz'de keşfedilen rezervlerin AB enerji güvenliğinin bir parçası olması için adayı bir bütün olarak GKRY'nin temsil ettiği tezine daha da sıkı bir şekilde sarılmış durumdadır. Ancak, bölge kaynaklarının AB açısından cazibesi Kovid-19 pandemisine bağlı olarak gelişen arz fazlası ve sonrasında da doğalgaz fiyatlarının aşırı artmasına bağlı olarak cazibesini yitirmektedir. Pandeminin yol açtığı ekonomik durgunluk ortamında yeni sahaların geliştirilmesi çalışmaları ertelenirken AB'nin, Doğu Akdeniz gazına olan ihtiyacı ortadan kalkmamış olmakla birlikte aciliyeti eskisi kadar değildir (Demir & Tekir, 2017, s. 660). Bu gelişmeler ışığında Doğu Akdeniz gazının nihai pazarı Avrupa olmaktan çıkmış olup Türkiye'nin de dahil olduğu bölge ülkelerine kaymış durumdadır. Doğu Akdeniz'in doğalgaz talebinin 2020-2040 yılları arasında artacağı öngörülmekle birlikte bu artış AB üyesi olmayan ülkelerden kaynaklanacaktır (Tanchum, 2021, s. 83).

Rusya ise alternatif arayışında olan AB'nin Doğu Akdeniz enerji jeopolitiği üzerindeki girişimlerinden rahatsız olmaktadır. Kıbrıs'taki enerji varlığının AB tarafından geliştirilmesi ve kullanılması durumunda, AB'nin enerji bağımlılığının büyük ölçüde azalacağı düşüncesi, Rusya'nın çıkarlarına ters düşmektedir (Birsell & Duman, 2015, s. 5). AB'nin bölgedeki hâkimiyetini dengelemek isteyen Rusya, Suriye'de varlığının yanı sıra İsrail'le de enerji alanında yakın ilişkiler kurmaktadır.

ABD, Doğu Akdeniz enerji denkleminde dolaylı bir strateji izlemeyi seçmektedir. Kıbrıs sorununa doğrudan müdahil olmaktan uzak duran ABD, ulusal enerji şirketlerinin bölgedeki faaliyetlerine resmi destek sağlamakla yetinmektedir. ABD'nin Orta Doğu politikası açısından kritik önemi olan Türkiye'yi karşısına almak istememesine bağlanan bu tavrı AB destekli boru hattı projesinde de sürmektedir.

Türkiye açısından Doğu Akdeniz enerji denkleminde baktığımızda Kıbrıs Adası tarih boyunca ulusal çıkarları arasında yer alan, mutlak suretle kontrol altında tutulması gereken bir bölge olarak hayati önem arz etmiştir. Bu bağlamda Kıbrıs, Türkiye'nin boğazlar kadar stratejik bir öneme sahip, dünyaya açılan siyasi ve ekonomik kapısı olarak kabul edilmektedir. KKTC'nin kurucu anlaşmaları kapsamında, Kıbrıs Adası üzerinde garantörlük hakkına sahip olan Türkiye,

aynı zamanda Doğu Akdeniz'e en uzun kıyısı bulunan ülke konumundadır. Dolayısıyla, uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde bölgedeki hidrokarbon kaynaklarından yararlanmayı talep etmek de Türkiye'nin en doğal hakları arasında yer almaktadır (Sandıklı, vd., 2013: 2).

Sonuç

Ulusal güç unsurları arasında yer alan enerji kaynaklarının önemi giderek artmaktadır. Enerji kaynakları artık sadece bir ekonomik gelişme unsuru değil, aynı zamanda siyasi bir unsur haline gelmiştir. Zengin fosil rezervlerine sahip olan Orta Doğu coğrafyasıyla komşu olan Doğu Akdeniz'de keşfedilen kaynaklar yeni iş birliklerini olduğu kadar yeni çatışma dinamiklerini de harekete geçirmiştir.

Bölgenin gaz keşfinin tarihi, 2009-2011'de, İsrail kıyılarındaki Tamar ve Leviathan sahalarının ve Kıbrıs kıyılarındaki Afrodit sahasının keşfedilmesiyle başlamış olup ihracat için boru hattı ve LNG seçenekleri masaya konulmuştur. Keşiflerin bölgede ekonomik ve siyasi istikrar dönemini desteklemenin bir aracı olacağı yönündeki beklentiler henüz gerçekleşmiş durumda değildir. Enerji kaynaklarının keşfi bölgede yeni çatışma dinamikleri ortaya çıkarmış, bölge ülkelerinin iki bloğa ayrılmasına yol açan bu gelişme sonrasında GKRY, İsrail, Mısır ve Yunanistan birlikte hareket etme eğilimi gösterirken Türkiye, KKTC ve sonrasında Libya ile birlikte hareket etmeye yönelmiştir.

Birinci blokta yer alan ülkelerin öncülük ettiği Doğu Akdeniz Gaz Forumu'ndan bölgenin en uzun kıyı şeride sahip ülkesi olan Türkiye ve KKTC'nin dışlanması sürecin önünü tıkamıştır (Tanchum, 2021, s. 82). GKRY, ekonomisini canlandırmak ve Kıbrıs meselesinde Türkiye'ye karşı elini kuvvetlendirmek için MEB olarak ilan ettiği bölgedeki doğalgazı Yunanistan üzerinden Avrupa'ya ulaştırmak amacıyla Mısır ve İsrail ile iş birliğine yönelirken Türkiye ise KKTC ile birlikte hareket ederek hem kendi MEB'ine hem de KKTC MEB'ine yönelik ihlalleri engelleyerek enerjide dışa bağımlılık soruna çözüm arayışındadır.

Filistin, İsrail ile yaşadığı sorunlardan ve kendi iç krizlerinden ötürü Lübnan'ın bölgedeki bloklaşmalarda net bir tarafta yer almazken Suriye ise İsrail baskısı ve Arap Baharı sonrasında ortaya çıkan kendi iç meselelerinden ötürü bölgedeki enerji denklemine henüz dâhil olamamıştır. Bunlardan Suriye'nin savaş sonrası dönemde Rusya'dan alacağı destekle yeni bir aktör olarak denkleme dâhil olması, bölgedeki ittifak planlarını çok daha karmaşık hale getirmesi söz konusu olacaktır.

Bir başka önemli husus olarak, bölgede Türkiye'nin dışarıda kaldığı yeni bir dengenin oluşturulmak istenmesi ise beraberinde güvenlik endişesini besleyen yeni krizlere yol açmaktadır. Zira Akdeniz'de 1792 km ile en uzun kıyı şeridine sahip Türkiye yakın bölgesinde kendisine karşı kurulabilecek bir ittifaka ulusal güvenlik öncelikleri nedeniyle sessiz kalmayacaktır. Aynı minvalde East-Med kapsamında Akdeniz'e doğalgaz boru hattı döşenmesi ve bölge ülkelerinin bu hattı korumak için planladığı önlemler, Türkiye'nin bölgedeki tehdit algısında ciddi bir değişime ve bölgede daha sert politikalar izlemesine neden olacaktır. Bu şartlar altında meseleye Ankara açısından bakıldığında Türkiye'nin kendisine karşı kurulan ittifakı zayıflatma adına bölgede öncelikle yerli ve milli imkânlarla doğalgaz arama çalışmalarına devam etmesi elzem bir durumdur.

Araştırma kapsamında Doğu Akdeniz'e kıyıdaş olan ülkeler arasında bölgesel strateji ve işbirliği oluşumunun önündeki temel engelin enerji kaynaklarının bölgesel güvenliğe olan etkisi olduğu görülmüştür. Kıyıdaş ülkeler arasındaki köklü anlaşmazlıklar, enerji arzının siyasi etkilere

karşı savunmasız kalmasına yol açmaktadır. Bölgedeki tarihi uyuşmazlıkların üstesinden gelmek için doğal kaynakların keşfinin yeterli olmayacağı araştırma sonucunda ortaya çıkmıştır. Aksine, bu konudaki rekabet, ulus devletlerin ulusal egemenlikleriyle, yani enerji, deniz sınırları, münhasır ekonomik bölgeler gibi tartışmalı konularla uğraştıklarında, güç dengesi politikalarının sahneye geri dönmesine yol açmaktadır. Genel olarak, bölge ülkeleri arasındaki çatışan çıkarlar, çakışan iddialar ve güvensizlik, doğal gazın 1950'lerde Avrupa'da kömür ve çelik sektörlerinin oynadığı çizgide potansiyel olarak uzlaştırıcı rolü oynamasını güçleştirmektedir.

Enerji projelerine ilişkin kararların politik hassasiyetlerden etkilenmesi rezervlerin geliştirilmesini olumsuz etkilemektedir. Enerji kaynaklarının bölgede iş birliği dinamiklerini harekete geçirmesi beklenirken deniz yetki alanları konusundaki çekişmeler, silahlanma yarışının başlaması, Kıbrıs sorununun derinleşmesi, tarihsel çatışmaların alevlenmesi bölgesel güvenlik ve istikrar arayışını olumsuz etkilemiştir. Bu bağlamda, Doğu Akdeniz ülkeleri arasındaki çekişmeler, mevcut enerji kaynaklarının geliştirilmesi ve uluslararası piyasaya çıkarılmasını engellemenin yanı sıra taraflar arasındaki gerilimi yükseltmektedir.

Kaynakça

Alpar, G. (2019, 02 13). *Doğu Akdeniz'deki Enerji Mücadelesinin Güvenlik Açısından Muhtemel Sonuçları*. 04 27, 2022 tarihinde sde.org.tr: <https://www.sde.org.tr/guray-alpar/genel/dogu-akdenizdeki-enerji-mucadelesinin-guvenlik-acisindan-muhtemel-sonuclari-kose-yazisi-9523> adresinden alındı

Alshwawra, A., & Almuhtady, A. (2020). Impact of Turmoil and Gas Resources in the Eastern Mediterranean on Jordanian Energy Security and Foreign Policy. *Insight Turkey*, 22(3), 237-256.

Aslan, C. (2020, 01 29). *Doğu Akdeniz: Afrodite, Calypso, Zohr ve Leviathan Sahaları*. 04 27, 2022 tarihinde stratejikortak.com: <https://www.stratejikortak.com/2020/01/dogu-akdenizde-gaz-yataklari.html> adresinden alındı.

Birsel, H., & Duman, O. Ö. (2015). Kıbrıs ve Doğu Akdeniz Enerji Sorunsalı. U. T. Kongresi (Dü.). içinde (s. 1-12). Lefke: Lefke Avrupa Üniversitesi.

Bowlus, J. V. (2020, 05). Eastern Mediterranean gas: Testing the field. 04 27, 2022 tarihinde https://ecfr.eu/special/eastern_med/gas_fields adresinden alındı

BP. (2020). *Statistical Review of World Energy 2020*. London: BP.

Coskun, O., & Rabinovitch, A. (2022, 03 29). *Israel-Turkey gas pipeline discussed as European alternative to Russian energy*. 05 09, 2022 tarihinde reuters.com: <https://www.reuters.com/business/energy/israel-turkey-gas-pipeline-an-option-russia-wary-europe-sources-2022-03-29/> adresinden alındı

Çiçekçi, C. (2022, 02 21). *Türk Dış Politikasındaki Normalleşmeleri Tasniflemek*. 05 09, 2022 tarihinde uikpanorama.com: <https://www.uikpanorama.com/blog/2022/02/21/turk-dis-politikasindaki-normallesmeleri-tasniflemek/> adresinden alındı

Demir, N., & Tekir, O. (2017, 12). Sharing Energy Resources of Eastern Mediterranean: Regional and Global Dynamics. *Economic and Environmental Studies*, 44(17), 651-674.

Dünya Bülteni. (2011, 09 24). *İsrail Akdeniz gazını satmak için harekete geçti*. 04 27, 2022 tarihinde [dunyabulteni.net: https://www.dunyabulteni.net/kibris/israil-akdeniz-gazini-satmak-icin-harekete-gecti-h175957.html](https://www.dunyabulteni.net/kibris/israil-akdeniz-gazini-satmak-icin-harekete-gecti-h175957.html) adresinden alındı

Ellinas, C. (2022). *Energy and Geopolitics in the Eastern Mediterranean*. Atlantic Council. 04 27, 2022 tarihinde <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/energy-and-geopolitics-in-the-eastern-mediterranean/> adresinden alındı

IEA. (2014). *Energy Security*. 02 17, 2022 tarihinde [iea.org: https://www.iea.org/topics/energy-security](https://www.iea.org/topics/energy-security) adresinden alındı

IEA. (2021). *World Energy Outlook*. Paris: OECD/IEA. 04 25, 2022 tarihinde <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2021> adresinden alındı

Karagianni, M. (2021). *Energy: Factor of Stability or Conflict in the Eastern Mediterranean?* Hellenic Foundation for European & Foreign Policy. 04 27, 2022 tarihinde www.eliamep.gr/en/publication/%CE%B7-%CE%B5%CE%BD%CE%AD%CF%81%CE%B3%CE%B5%CE%B9%CE%B1-%CF%89%CF%82-%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%AC%CE%B3%CF%89%CE%BD-%CF%83%CF%84%CE%B1%CE%B8%CE%B5%CF%81%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1%CF%82-%CE%AE/ adresinden alındı

Oğurlu, E. (2017, Haziran). Natural Gas in the Eastern Mediterranean: Means of Regional Integration or Disintegration? *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 35-49.

Shaffer, Brenda (2009). *Energy Politics*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.

Tanchum, M. (2021). Eastern Mediterranean Energy and Regional Cooperation: 2021 Outlook. E. I. (IEMED) içinde, *IEMed. Mediterranean Yearbook 2021* (s. 80-84). Barcelona: IEMED.

The U.S. Geological Survey. (2010, 03). *Assessment of Undiscovered Oil and Gas Resources of the Levant Basin Province, Eastern Mediterranean*. 04 27, 2022 tarihinde [usgs.gov: https://pubs.usgs.gov/fs/2010/3014/pdf/FS10-3014.pdf](https://pubs.usgs.gov/fs/2010/3014/pdf/FS10-3014.pdf) adresinden alındı

WEC (2010). *Enerji Raporu 2010*. Ankara: Türk Milli Komitesi, DEK-TMK YAYIN NO: 0017/2010.

Yergin, D. (1995). *Petrol-Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*. (K. Tuncay, Çev.) Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Challenges to and Prospects for Democratization in Tunisia in the Aftermath of the Jasmine Revolution

İrem Aşkar KARAKIR*

Abstract

14 January 2022 marked the 11th anniversary of the 'Jasmine Revolution' in Tunisia which triggered widespread uprisings in the Arab world, commonly known as the Arab Spring. Starting at the center of Tunisia, Sidi Bouzid, in December 2010, a wave of uprisings spread to other Arab states in a short time raising expectations for a breaking point in the 'Arab exceptionalism' paradigm with respect to democratization. Unfolding of widespread protests in the Arab states diverged, some states ending up with political concessions by the ruling elites, some others with deposed leaders or civil wars. Overall, the outcomes in the form of increased insecurity, political polarization, instability, return to authoritarian rule and economic challenges led to the lowering of expectations, except for the case of Tunisia. Tunisia is viewed as the only Arab state, which has taken positive steps in its democratic transition in the aftermath of its regime change holding the promise of hope. This study seeks to analyze the democratic transition process in post-revolutionary Tunisia with a particular attention to the challenges and prospects for democratization in the country. Tunisia was able to hold free and fair elections for its constituent assembly in 2011, which was then followed by parliamentary and presidential elections in 2014 and 2019. Political actors were also able to introduce a new, liberal constitution in 2014 with the strong and persistent support of the Tunisian civil society. Even though its transition process has not been smooth, Tunisia has been able to survive most of the challenges. However, while celebrated as the 'success story' of the Arab Spring, Tunisia has been facing one of its most serious political crises since the summer of 2021. By late July 2021, Tunisian President Kais Saied dismissed the government, suspended the parliament and expanded his powers, and stated that he was responding to the political impasse and economic problems in the country. Saied's move has sparked fears that Tunisia would be losing its democratic gains. In this regard, Tunisia is facing a critical test for its young democracy. This bumpy democratic transition road Tunisia has been travelling since the revolution constitutes the focus of this study.

Keywords: Tunisia, Arab Spring, Democratization, Jasmine Revolution, Middle East and North Africa (MENA)

Introduction

The Arab Middle East has traditionally been viewed as immune to the waves of democratization. Political reforms under authoritarian regimes have been superficial and as Sadiki (2009, p.277) states, elections "have become badges of democratic pretense worn by traditional monarchs and secular presidents". Scholars have mostly pointed out some historical and structural characteristics to explain Arab world's immunity to democracy including weak civil societies, rentier economies and political cultures shaped by tribalism, Islam, patrimonialism and patron-client relations. "Status quo-supporting militaries" have also contributed to widespread authoritarianism in the region though protecting corrupt ruling regimes from any attack (Haynes, 2013, p.174). While an overwhelming majority of the existing literature prefers to employ

* Assoc. Prof. Dr., Dokuz Eylul University, Faculty of Business, Department of International Relations, Türkiye, E-mail: irem.askar@deu.edu.tr

domestic variables as leading explanatory tools in analyzing democratization or the lack of it in the Arab world, there has been growing scholarly work on the relevance of external actors over political change. It is difficult to deny the primacy of domestic variables particularly an active civil society in encouraging democratization in a given state and this applies to the Arab world as well. Yet, in order to have a comprehensive understanding of political change, there is a need to consider the impact of external variables in addition to the internal variables. In this chapter, democratization in Tunisia since the ending of the Cold War will be analyzed with a special weight on the post-revolutionary democratic transition process. In this analysis, the focus will be on the roles played by the Tunisian civil society and external democracy promoters including the United States (US), the European Union (EU) and the individual European actors.

14 January 2022 marked the 11th anniversary of the ‘Jasmine Revolution’ in Tunisia which triggered widespread uprisings in the Arab world commonly known as the Arab Spring. Starting at the center of Tunisia, Sidi Bouzid, in December 2010, a wave of uprisings spread to other Arab states in a short time raising expectations for a breaking point in the ‘Arab exceptionalism’ paradigm with respect to democratization. Unfolding of widespread protests in the Arab states diverged, some states ending up with political concessions by the ruling elites, some others with deposed leaders or civil wars. Overall, the outcomes in the form of increased insecurity, political polarization, instability, return to authoritarian rule and economic challenges led to the lowering of expectations, except for the case of Tunisia. Tunisia is viewed as the only Arab state, which has taken positive steps in its democratic transition in the aftermath of its regime change holding the promise of hope. As Weilandt (2018, p.210) rightfully suggests, when compared with the other states which experienced the Arab Spring, “Tunisia is the last one for which hope for a successful democratic transition remains justified”. Tunisia was able to hold free and fair elections for its constituent assembly in 2011, which was then followed by parliamentary and presidential elections in 2014 and 2019. Political actors were also able to introduce a new, liberal constitution in 2014 with the strong and persistent support of the Tunisian civil society.

Even though its transition process has not been smooth, Tunisia has been able to survive most of the challenges. According to Dincer & Hecan (2020, 2098), the leading value of Tunisian transition comes from “its demonstrative power – that is, its ability to show that an Arab country can institutionalize democracy”. However, while celebrated as the ‘success story’ of the Arab Spring, Tunisia has been facing one of its most serious political crises since the summer of 2021. By late July 2021, Tunisian President Kais Saied dismissed the government, suspended the parliament and expanded his powers, and stated that he was responding to the political impasse and economic problems in the country. Saied’s move has sparked fears that Tunisia would be losing its democratic gains. As Landolt and Kubicek (2014, p.985) warn, a relevant lesson from the past experiences in the post-communist states is that “once the ‘transition to democracy’ begins, there is no guarantee of its success”. In this regard, Tunisia is facing a critical test for its young democracy. Even though a number of significant political reforms were adopted, so far, they have not been able to fulfill the expectations of the public. Tunisian people’s experience with the authoritarian rule of Ben Ali, and the bumpy democratic transition road they have been travelling since the revolution constitute the focus of this study.

Democratic Transition in Post-Revolutionary Tunisia: Challenges and Prospects

It has been more than eleven years since the outbreak of first protests in Sidi Bouzid and Tunisia is still in a struggle to find its way in a sticky transition path to democracy. The leading

challenge encountering the Tunisians in this path has been the ongoing dire socio-economic situation and the lack of opportunities for young Tunisians. Neither coalition government established in the post-revolutionary period was able to cure economic instability and to address high levels of unemployment, particularly among the youth. Tunisian cities and villages witnessed a number of riots, through which mainly the lower and middle classes expressed their frustration with socio-economic inequalities and protested their living conditions. For instance, in January 2018 major protests occurred across Tunisia, due to newly introduced austerity measures to achieve a loan from the International Monetary Fund (IMF) (Weilandt, 2018, p.212).

Chronic socio-economic crisis has led the economically underdeveloped southern regions to become breeding grounds for social unrest (Günay & Somnavilla, 2020, p.679). As a consequence, these marginalized areas with discontented young Tunisians have become fertile recruiting grounds for radical Islamist groups such as the ISIS (Weilandt, 2018, p.214). The eruption of COVID-19 has caused a further deterioration in the country's tourist-dependent economy (Rivera-Escartin, 2021, p.15). While some economic reforms were adopted, they have remained short of addressing the socio-economic problems. Successful democratic transition can only be accomplished if the ruling elites will adopt comprehensive structural reforms to improve the daily lives of Tunisians, combat corruption, control inflation and trade deficit, attract foreign investment to the country and to create jobs (Weilandt, 2018, p.214; Salamey, 2015, p.124).

Secondly, fragmentation of the political system into many small political parties and their underdevelopment except for the al-Nahda party pose risk to democratic transition in the country. In the aftermath of the revolution, the launch of a new electoral law, based on proportional representation to prevent any political party to reach an absolute majority in the assembly led to the establishment of coalition governments, which included a number of parties to have different tendencies. On the one hand, it offered a positive atmosphere for political parties to improve their capacity to negotiate on various issues, whereas on the other, it made it difficult to reach compromise in a critical time period. After the uprising, numerous new political parties entered into the political system, since it became easy to register, yet these parties are mostly "too small, ephemeral, and fragmented to represent the interests of their constituents effectively" (Ottoway, 2021). To make matters worse, except for al-Nahda, all political parties are "organizationally underdeveloped" which creates question marks about the legitimacy of the new political system "in the eyes of the wider public" (Yardımcı-Geyikçi & Tür, 2018, p.798).

The third challenge to democratic transition in Tunisia has been religious extremism which reflected itself through political assassinations by local terrorist groups such as Ansar al-Sharia and terrorist attacks by the ISIS. Violence by militant Islamist groups led to securitization of politics in the country, which created negative consequences for democracy in the forms of greater investment in security technologies rather than other urgent needs and justification of greater powers by the executive through emergency laws. Another challenge to democratic transition is the ongoing mutual distrust among the secularists and Islamists for each other. This mistrust makes it difficult to reach a compromise among the secularist and Islamist political parties, therefore complicating the adoption of further political reforms. Lastly, the current political impasse in the country poses a serious challenge to democratic transition accommodating a risk of returning to the old regime marked by authoritarianism and unaccountability.

Despite these challenges, there are a number of prospects for democratic transition in Tunisia. First of all; regardless of all the hurdles, functioning of a liberal political system through

the adoption of a new constitution, conduction of free and fair parliamentary and presidential elections, and the existence of a multi-party system can be regarded as an important achievement. Political actors have exhibited mature standing regarding the outcomes of elections as “the winners avoided triumphalism while those who lost conceded defeat which indicates the level of faith in the institutionalized process of political transition” (Quamar, 2015, p.269). Creation of coalition governments also helped coalition partners to check and balance each other (Kirdiş, 2018, p.912).

Secondly, vibrant civil society in the country has highly contributed to its relative success in the transition period, when compared with the other Arab states and helps to retain hope for further democratization. Tunisian CSOs played a crucial role in facilitating a national dialogue to reach constitutional settlement among the government and the opposition parties. According to Allinson (2015, p.3030), among them, the UGTT leadership “played the decisive role in setting Tunisia on the road to democratic transition”. Secretary general of the UGTT, Houcine Abassi, is a credible union activist, experienced in negotiating compromises (Bellin, 2018, p.463).

Another prospect for democratic transition is conciliatory position adopted by the Islamist al-Nahda through cooperating and sharing power with the secular actors (Somer, 2017, 1035). Dikici Bilgin (2021, p.1517) thinks that “the rebranding of Ennahda tends to be seen as a unique case of Islamist moderation, as it is the only party with an Islamist pedigree that openly denounced political Islam”. During Ben Ali’s rule, al-Nahda refrained from confronting the regime, instead built grassroots support, moderated its Islamist rhetoric and remained open to cooperation with secular opposition groups (Somer, 2017, 1030). Rachid Ghannouchi, the founding leader of al-Nahda has always been careful in underlining his commitment to democratic principles and the moderate ideological position of his party. According to Cavatorta & Merone (2013, pp.864-865), the moderate position of al-Nahda is exceptional because the “dominant narrative of moderation through inclusion” does not apply to the party since it experienced “state repression and widespread social rejection” for almost four decades. The party agreed to make significant concessions despite its victories in the ballot box such as compromises with respect to drafting of the new constitution. Kirdiş (2018, p.912) suggests that al-Nahda “learned from its and other Islamic parties’ mistakes that domination would lead to political failure”.

The apolitical character of the Tunisian army can also be seen as a prospect for a successful democratic transition. Unlike its counterparts in the region, Tunisian political system lacked any military intervention in its modern history. The army was neutralized by Tunisian leaders who perceived it as a potential challenge for their rule and thus currently the Tunisian army is “one of the smallest in the region” ranking “73rd in the world in terms of firepower and 11th out of 16 Middle Eastern militaries” (Schaer & Guizani, 2021). Unlike the Egyptian military, the Tunisian military has refrained from intervening into politics throughout the transition despite a number of serious crises.

Lastly, increased commitment by external actors (the EU, the US and individual European states) to democracy promotion in Tunisia in the aftermath of the revolution is a prospect for a positive transitional outcome. International democracy promoters viewed Tunisia as a promising case for democratization, when compared with the other Arab states that experienced uprisings. In the aftermath of the Jasmine Revolution, there was a considerable increase in foreign funding and technical training to CSOs, political parties and administrative units in Tunisia to improve their capacity for the democratic transition process. In this regard, democracy promotion by

external actors contributed to the strengthening of competitive politics through support for the professionalization of CSOs and political parties. The willingness of divergent transitional elites including moderate Islamists to accept external democracy promotion also positively contributed to the outcomes of this process (Marzo, 2020, pp.316-317).

Conclusion

Despite often being referred to as a success story in terms of the unfolding of the Arab Spring in the country, Tunisia's young democracy still faces serious challenges and thus remains fragile. Notwithstanding significant accomplishments, Tunisians continue to cope with the authoritarian practices of its past. In order to have a comprehensive understanding of democratic transition in Tunisia since the revolution, both the internal dynamics and external dynamics have to be taken into account. Having analyzed both dynamics, it is fair to suggest that Tunisia's experience with democratization in the aftermath of the revolution include both pluses and minuses. To start with the pluses, basic requirements for a liberal political system were obtained. A new liberal constitution was launched through compromise among different political parties following prolonged debates, thanks to the dedicated mediation efforts of the leading CSOs. Free and fair multiparty elections were held in 2011 (for determining the constituent assembly), 2014 (for determining the parliament and the president) and 2019 (parliamentary and presidential elections).

The construction and implementation of this liberal political system considerably owes to a functioning civil society with experienced leadership. In addition to deep-seated CSOs such as the UGTT, the transition period saw the blossoming out of new CSOs. Civil society played an outstanding role in pushing opposing political parties to reach a consensus about the constitution. For most of the time, political actors also played the game in line with its rules respecting the ballot box. Islamist al-Nahda party has opted for dialogue and refrained from confrontation, even at times this required unilateral concessions to be made by party. In this respect, al-Nahda has exhibited an exceptional standing when compared with its counterparts in the region such as the Muslim Brotherhood of Egypt. This exceptional standing is not only cultivated by the moderate thinking of al-Nahda's leadership, but also by the ability of the party to learn a lesson from the experience of the Brotherhood in Egypt.

Another plus in the political transition is the apolitical nature of the Tunisian army. Traditionally, Tunisian army has exhibited a "hands off" policy regarding politics and preserved this policy in the aftermath of the revolution. Last but not least, increasing commitment by the EU, the US and Germany to democracy promotion in the country after revolution has had a positive impact on the strengthening of the civil society, political parties and institutions. While security and stability continue their importance in the shaping of these external actors' foreign policies towards Tunisia, their encouragement of democratization cannot be denied.

These accomplishments, however, have not been matched by an improvement in the living standards of the Tunisians. Chronic socio-economic problems have bred frustration and discontent among the masses, constituting the leading minus in the political transition of Tunisia after the revolution. The transition period in the country is also associated with violence and extremism leading to securitization of politics, which in return had a negative influence on the democratization process. The fight against radical Islamist networks has led to the revival of security state practices of the pre-revolutionary era. Another minus is the existence of too many,

but mostly underdeveloped political parties within the political system. At the time of this writing (January 2022), political crisis still continues in the country, due to President Saied's domination of the political system after his neutralization of the government and the parliament by July 2021. Even though President Saied appointed a prime minister by late September 2021, Saied continues to hold extensive powers. The fact that parliamentary elections will be held by December 2022, means that the political crisis is unlikely to end in a short time. Only time will tell whether Tunisia would bring its newly established democracy back on the track of democratic consolidation.

References

- Aleya-Sghaier, A. (2012). The Tunisian Revolution: The Revolution of Dignity. *The Journal of the Middle East and Africa*, 3(1), 18-45.
- Alkan Özcan, S. (2018). The Role of Political Islam in Tunisia's Democratization Process: Towards a New Pattern of Secularization. *Insight Turkey*, 20 (1), 209-225.
- Allinson, J. (2015). Class forces, transition and the Arab uprisings: a comparison of Tunisia, Egypt and Syria. *Democratization*, 22(2), 294-314.
- Allusson, G. (2018). Social repression in a democracy: the case of Tunisia. *Turkish Policy Quarterly*, 16(4), 131-142.
- Amara, T. & Mcdowall, A. (2021, October 11). Tunisia unveils new government but with no sign of end to crisis. *Reuters*. Retrieved from <https://www.reuters.com/world/africa/tunisian-prime-minister-names-new-government-2021-10-11/>
- Bellin, E. (2018). The Puzzle of Democratic Divergence in the Arab World: Theory Confronts Experience in Egypt and Tunisia. *Political Science Quarterly*, 133(3), 435-474.
- Breuer, A., Landman, T. & Farquhar, D. (2015). Social media and protest mobilization: evidence from the Tunisian revolution. *Democratization*, 22(4), 764-792.
- Cavatorta, F. (2001). Geopolitical Challenges to the Success of Democracy in North Africa: Algeria, Tunisia and Morocco. *Democratization*, 8(4), 175-194.
- Cavatorta, F. & Merone, F. (2013). Moderation through exclusion? The journey of the Tunisian Ennahda from fundamentalist to conservative party. *Democratization*, 20(5), 857-875.
- Del Sarto, R. A. & Schumacher, T. (2011). From Brussels with love: leverage, benchmarking, and the action plans with Jordan and Tunisia in the EU's democratization policy. *Democratization*, 18(4), 932-955.
- Dikici Bilgin, H. (2021). Revisiting the moderation controversy with space and class: the Tunisian Ennahda. *Third World Quarterly*, 42(7), 1507-1523.
- Dinçer O. B. & Hecan, M. (2020). Democratization in ambiguous environments: positive prospects for democracy in the MENA region after the Arab Spring. *Third World Quarterly*, 41(12), 2087-2108.

Erdoğan, A. (2020). Electoral and Constitutional Transitions: Tunisia and Egypt. *Middle East Policy*, XVII(2), 53-68.

Falk, R. (2016). Rethinking the Arab Spring: uprisings, counterrevolution, chaos and global reverberations. *Third World Quarterly*, 37(12), 2322-2334.

Grasso, A. (2016). Religion and Political Activism in Post-Revolutionary Tunisia. *Protest, Social Movements and Global Democracy Since 2011: New Perspectives*, 39, 197-220.

Günay, C. & Somavilla, F. (2020). Tunisia's democratization at risk. *Mediterranean Politics*, 25(5), 673-681.

Haynes, J. (2013). The 'Arab Uprising', Islamists and Democratization. *Mediterranean Politics*, 18(2), 170-188.

Hochman, D. (2007). Divergent Democratization: the Paths of Tunisia, Morocco and Mauritania. *Middle East Policy*, XIV(4), 67-83.

Holthaus, L. (2019). Is there difference in democracy promotion? A comparison of German and US democracy assistance in transitional Tunisia. *Democratization*, 26(7), 1216-1234.

Jamal, A. & Kensicki, A. (2016). Theory of Critical Junctures for Democratization: Comparative Examination of Constitution-Making in Egypt and Tunisia. *Law & Ethics of Human Rights*, 10(1), 185-222.

Jebli, H. (2021, December 22). Tunisian president to change constitution, organize early legislative elections. *Al-Monitor*. Retrieved from <https://www.al-monitor.com/originals/2021/12/tunisian-president-change-constitution-organize-early-legislative-elections>

Keskes, H. & Martin, A. P. (2020). Orientalism and binary discursive representations of Tunisia's democratization: the need for a "continuity and change" paradigm. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 47(4), 632-651.

Kirdiş, E. (2018). Wolves in sheep clothing or victims of times? Discussing the immoderation of incumbent Islamic parties in Turkey, Egypt, Morocco, and Tunisia. *Democratization*, 25(5), 901-918.

Landolt, L. K. & Kubicek, P. (2014). Opportunities and constraints: comparing Tunisia and Egypt to the coloured revolutions. *Democratization*, 21:6, 984-1006.

Lesch, A. M. (2014). Troubled Political Transitions: Tunisia, Egypt and Libya. *Middle East Policy*, XXI(1), 62-74.

Marzo, P. (2020). International democracy promoters and transitional elites: favourable conditions for successful partnership. Evidence from Tunisia's democratization. *Cambridge Review of International Affairs*, 33(3), 307-329.

O'Brien, T. (2015). The primacy of political security: contentious politics and insecurity in the Tunisian revolution. *Democratization*, 22(7), 1209-1229.

Ottoway, M. (2021, April 2). Tunisia: Political Parties and Democracy in Crisis. Wilson Center (Viewpoints Series). Retrieved from <https://www.wilsoncenter.org/article/tunisia-political-parties-and-democracy-crisis>.

Ozen, H. E. (2020). Voting for secular parties in the Middle East: evidence from the 2014 general elections in post-revolutionary Tunisia. *The Journal of North African Studies*, 25(2), 251-279.

Powel, B.T. (2009). A clash of norms: normative power and EU democracy promotion in Tunisia. *Democratization*, 16(1), 193-214.

Quamar, M. M. (2015). Tunisia: Presidential and Parliamentary Elections, 2014. *Contemporary Review of the Middle East*, 2(3), 269-288.

Quillen, S. (2021, September 29). Coup fears grow as Tunisian president shores up power. *Al-Monitor*. Retrieved from <https://www.al-monitor.com/originals/2021/09/coup-fears-grow-tunisian-president-shores-power>

Rivera-Escartin, A. (2021). Tunisia's democratization process: when 'consensus democracy' undermines democratic consolidation. *Third World Quarterly*, 1-18.

Sadiki, L. (2002). Political Liberalization in Bin Ali's Tunisia: Façade Democracy. *Democratization*, 9(4), 122-141.

Sadiki, L. (2009). *Rethinking Arab Democratization: Elections without Democracy*. Oxford: Oxford University Press.

Salamey, I. (2015). Post-Arab Spring: changes and challenges. *Third World Quarterly*, 36(1), 111-129.

Schaer, C. & Guizani, T. (2021, September 20). Tunisia's Political Crisis: What role will the military play? *Deutsche Welle*. Retrieved from <https://www.dw.com/en/what-role-military-tunisia-political-crisis/a-59242642>

Somer, M. (2017). Conquering versus democratizing the state: political Islamists and fourth wave democratization in Turkey and Tunisia. *Democratization*, 24(6), 1025-1043.

Torelli, S. M, Merone F. & Cavatorta, F. (2012). Salafism in Tunisia: Challenges and Opportunities for Democratization. *Middle East Policy*, XIX (4), 140-154.

Volpi, F. (2014). Revolution, Reform and Stasis in the Maghreb. *Current History*, 113 (763), 185-191.

Weilandt, R. (2018). Socio-economic challenges to Tunisia's democratic transition. *European View*, 17(2), 210-217.

Weilandt, R. (2019). Divisions within post-2011 Tunisia's secular civil society. *Democratization*, 26(6), 959-974.

Weilandt, R. (March 2021). Acceptance in principle, contestation in practice: EU norms and their discontents in Tunisia. *Democratization*, 1-18.

Volkman, E. (2021, October 18). Activists call Tunisia's first female prime minister mere distraction. *Al-Monitor*. Retrieved from <https://www.almonitor.com/originals/2021/10/activists-call-tunisias-first-female-prime-minister-mere-distraction>

Yardımcı-Geyikçi, Ş. & Tür, Ö. (2018). Rethinking the Tunisian miracle: a party politics view, *Democratization*, 25(5), 787-803.

Küreselleşmenin Savaş Üzerindeki Etkisi: Suriye İç Savaşı

Zeynep ARIÖZ*

Öz

Dünya çapında sosyal, kültürel, ekonomik ve politik ilişkilerin yoğunlaşması olarak küreselleşme, Vestfalyan sistemin devlet-merkezli karakteristiğini derinden değiştirmiştir. Dünya siyasetinin çoğu geleneksel kavramsallaştırması ve algısı, küreselleşmeyle birlikte modası geçmiş hale gelmektedir. Küreselleşme sadece dünyamızı küçültmekle kalmayıp, aynı zamanda savaş araçlarını ve stratejilerini de dönüştürmektedir. Savaş kavramı, geleneksel anlamda egemen siyasi birimler arasında, ulus-devletler arasında silahlı bir çatışma olarak anlaşılmıştır. Ancak, son zamanlarda savaşlar küreselleşen dünyada yayılma eğilimindedir ve ulus-devletler, ulus altı gruplar ve ulus ötesi birimlerin tümü, güç ilişkilerinin karmaşık bağlamında savaş alanında yer almaktadır. Bu savaşlar, devletin şiddet kullanma tekeli aşındırması bakımından da geleneksel savaşlardan önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Küreselleşme, savaşın ana bileşenlerini değiştirmiştir. Devletlere ek olarak, ulusal, ulus ötesi veya ulus altı devlet dışı gruplar savaşın bir parçası haline gelmiştir. Söz konusu gruplar hem bölgesel hem de küresel güçler tarafından silahlandırılmış, eğitilmiş ve finanse edilmektedirler. Bu çalışma, savaşın aktörleri, yöntemleri ve finansmanına odaklanarak, küreselleşmenin geleneksel savaşın özelliklerini nasıl değiştirdiğini Clausewitz'e atıfta bulunarak açıklamaya çalışmaktadır. Uluslararası aktörlerin katılımı, küresel finansman ve savaş teknikleri göz önüne alındığında, Suriye iç savaşı, yeni savaşın belirgin bir örneği olarak kabul edilebilir. Suriye iç savaşı aynı zamanda, nihai bir muharebenin olmadığı ve çoğunlukla şiddetin sivillere yöneldiği bir tür çatışmanın yayılma eğilimini temsil etmektedir. Bu açıdan bakıldığında, çalışma, bölgeye yönelik tüm barış çabalarının, çatışmanın yeni özelliklerini dikkate alması gerektiğini savunmaktadır. Çatışma onikinci yılına girerken, küresel ağı bu savaş üzerindeki etkisini anlamak, bölgede barışın inşasında oldukça önemli bir rol oynamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Suriye İç Savaşı, Clausewitz, Yeni Savaş.

The Impact of Globalization on War: The Syrian Civil War

Absract

Globalization, as the intensification of worldwide social, cultural, economic, and political relations, has profoundly altered the state-centric characteristic of the Westphalian system. Most traditional conceptualizations and perceptions of world politics are becoming obsolete with globalization. Globalization is not only shrinking our world but also transforming the tools and strategies of warfare. The concept of war has traditionally been understood as an armed conflict between sovereign political units, between nation-states. However, recent wars tend to spread in a globalized world, and nation-states, subnational groups, and transnational units all take part in a war area in the complicated context of power relationships. These wars also differ considerably from conventional warfare in that they erode the state's monopoly of using violence. Globalization has changed the main components of warfare. In addition to states, groups of non-states, which can be national, transnational, or sub-national, have become part of warfare. These groups are armed, trained, and financed by both regional and global powers. By focusing on actors, methods, and financing of war, this study tries to explain how globalization has altered the characteristics of conventional war by referring to Clausewitz. Considering the participation of international actors, global financing, and warfare techniques, the Syrian conflict can be regarded as a distinct case of new warfare. It also represents the tendency to spread of conflict in which there is no final

* Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F., Uluslararası İlişkiler Bölümü, Türkiye,
E-posta: zarioz@bandirma.edu.tr

battle, and most violence is directed against civilians. From this point of view, this study argues that all peace efforts for the region must consider the new characteristics of the conflict. As the conflict entered its 12th year, understanding the impact of the global network on this war plays a crucial role in building peace in the region.

Keywords: Globalization, Syrian Civil War, Clausewitz, New War.

Giriş

Toplumsal değişimin anlamlandırılması açısından klasik teorilere başvurduğumuzda, Durkheim'in, sanayileşmenin sebep olduğu iş bölümü ile ilişkilendirdiği 'farklılaşma' ve Weber'in giderek homojenleşen bir topluma gönderme yapan 'rasyonelleşme' fikirleri karşımıza çıkmaktadır. Parsons'ın (1964) doğal seleksiyon fikrini temel alan evrimsel evrenseller teorisine göre ise farklılaşma iş bölümünü, iş bölümü de karşılıklı bağımlılık temelinde entegrasyonu zorunlu kılmaktadır. Modernleşme sürecinin dinamikleri aynı zamanda küreselleşmenin tarihsel köklerini de işaret etmektedir. Küreselleşme, kavramsal açıdan oldukça tartışmalı bir fenomen olarak karşımıza çıkmaktadır. Kavram, literatürde bir yönüyle teknolojik gelişmelere bağlı olarak zaman ve mekânın giderek sıkışması, coğrafi olarak sınırların kaybolması, toplumlar arası etkileşimin artması, dünyanın bir bütün olarak algılanma bilincinin gelişmesi, mesafelerin ortadan kalkması ile ilişkilendirilmektedir (Robertson, 1992; Giddens, 1990). Kavramın aynı zamanda kapitalizm ile ilişkisi kurularak, küreselleşme kapitalist üretim biçiminin aşamaları ve/veya krizleri üzerinden değerlendirilmektedir (Harvey, 2003; Robinson, 2004; Went, 2000; Sklair, 2006). Küreselleşme, ulus üstü pratiklerin gelişimi, küresel şehirlerin yayılımı, devlet politikalarının tekelciliğinin kırılması, devletlerarası ilişkilerin yoğunlaşması, küresel bürokrasinin gelişmesi, yeni sosyo kültürel yapıların yükselmesi, ulus üstü rejimlerin güç kazanması ve devletin bu süreçte yeniden konumlanması gibi sonuçları bakımından anlamlandırılmaya çalışılmıştır (Waters, 1995, s. 38-64; Bisley, 2007, s. 56-81; Held & McGrew, 2007, s. 13-27). Küreselleşme süreci, yalnızca ulaşım veya iletişim teknolojilerinin gelişmesine, ya da artan mobilizasyona indirgenemeyecek yeni bir düzeni ifade etmektedir. Küreselleşme, daha geniş bir uzamsal alanda artan karşılıklı bağımlılık seviyesinde, çevre, ekonomi, kültür ve askeri boyutları üzerinden işleyen bir süreçtir (Deudney, 2007, s. 1).

Bu çalışma, genel anlamda küreselleşmeyi, sosyo-ekonomik düzlemde dünya çapında yaşanan dramatik değişikliklere işaret eden bir fenomen olarak ele alacaktır. Çalışmada özel olarak, devletin şiddet kullanma tekelini erozyona uğratan etkileri ve yeni unsurları ile "küreselleşme süreci geleneksel savaşı nasıl etkilemiştir" sorusuna cevap aranacak ve bu çerçevede Suriye iç savaşı incelenecektir.

Küreselleşme ve Geleneksel Savaş

Geleneksel olarak savaş, egemen siyasal birimler arasında yaşanan silahlı çatışma hali olarak kavramsallaştırılmıştır. Ancak küreselleşme, zaman ve mekân algısını etkilemiş, savaşın süresini, aktörlerini ve niteliğini ve geleneksel savaşın yapısını değiştirmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve blokların ortadan kalkmasıyla tüm dünya yüzeyine yayılarak geleneksel olandan birçok açıdan farklılaşan savaş, klasik anlamda cephelerden çıkarak küreselleşmiştir. 1990'lar boyunca etnik, dinsel hareketlerin tetiklediği devlet içi savaşlar, Yugoslavya örneğindeki gibi parçalanmalar, Ruanda ve Bosna Hersek'teki gibi soykırım örnekleri ve 21. yüzyılın başında Afganistan, Irak işgalleri ve Suriye iç savaşı, Clausewitz'den bu yana formüle edilen klasik savaş modelinin büyük ölçüde değiştiğini göstermektedir. Clausewitz'e göre (2003, s. 30-33) savaş,

siyasetin başka araçlar ile yürütülmesidir ve politik ilişkilerin bir parçasıdır. Savaşlar halk, ordu ve hükümet üçlemesine dayanmaktadır. Geleneksel savaş anlayışında, devletler temel aktör olarak görülmüşlerdir. Savaş, devletlere bağlı hiyerarşik ordular arasında belirli bir alan ve zaman içerisinde gerçekleşmektedir. Ancak son birkaç on yılda uluslararası sistem, post-westphalian döneme yol açan önemli değişiklikler geçirmiştir. Dünya, finansal küreselleşmeyle birlikte, bilgi devrimi ve iletişim teknolojisiyle birbirine bağlanan küresel bir köy olarak karşımıza çıkmaktadır (Kirshner, 2013, s. 17). Bu bağlamda küreselleşme sürecinin savaşın yapısı değiştiren önemli sonuçları olmuştur. Bugün ulus-devletler egemenliğinin erozyona uğraması ve bu bağlamda yeni bir düzene işaret eden “ulus ötesi devletin” (Robinson, 2004), bir “imparatorluğun” (Hardt & Negri, 2004) ya da küresel bir “karşılıklı bağımlılık ağının” ortaya çıkması ölçüsünde (Keohane & Nye, 2000), savaşın ve şiddetin yapısı da değişmektedir. Öncelikle, savaş, simetrik yapıdan asimetrik yapıya doğru bir değişim göstermektedir. Asimetrik yapı ile, çatışma alanında devlet dışı eşit olmayan güçteki aktörlerin mücadelesini kastedilmektedir. Yaklaşık 400 yıl önce Westphalia ile oluşturulan uluslararası ilişkiler sisteminin temel özellikleri derin değişikliklere maruz kalmaktadır. Westphalian sistem, her devletin kendi toprakları üzerinde içişlerine karışmama ilkesine dayalı kesin bir egemenliğine sahip olduğu ve bu çerçevede eşit egemenlik ilkesine dayanan bir sistemdir. Uluslararası sistem devlet merkezlidir ve sistemde bir üst otorite yokluğu anarşiyi ve sürekli bir güç mücadelesi kaçınılmaz kılmaktadır. Ancak küreselleşme sürecinde sözü geçen anarşik alanda istikrar arayışında ulus-devletler, ulus ötesi kurumlar, rejimler ve organizasyonlarla karmaşık ilişkiler kurmuşlardır. Küreselleşme, sermaye, ticaret ve yatırım birikiminin artık ulus-devlet ile sınırlı olmadığına işaret etmektedir ve böylece sermaye akışlarının kendi kurumları ve güç ilişkileri ağı ile yeni bir dünya düzeni yaratmaktadır (Chilcote, 2002:80). Söz konusu yeni düzende çatışma alanları özelinde devletlerin özel sektörle ilişki kurduğu görülmektedir. Bu ilişki savaş alanında çeşitli hizmetler sunan özel şirketler üzerinden somutlaşmaktadır. Günümüzdeki savaş ve çatışmalarda devlet ordularından ziyade, devlet dışı silahlı gruplar görülmektedir. Savaşın devletin kontrolünden çıkması, şiddetin merkezi olmaktan çıkarak özerkleşmesi, devletlerin Westphalia Antlaşması ile sabit kılınan kuvvet kullanmadaki tekeline tartışmalı hale sokmaktadır (Münkler, 2003). Bu sistemde çatışmayı yönetecek tek bir yapı yoktur. Devlet sisteminin çöktüğü, başarısız ya da kırılğan olarak adlandırılan devletlerin çözülme süreçlerinde zaman zaman uluslararası müdahaleyi de kapsayan belirli bir merkezi olmayan küreselleşen savaşlar, uluslararası güvenlik analizlerinin odağı haline gelmiştir. Bu alanlarda devlet sistemi çökmekte, sağlık, eğitim, güvenlik veya adalet gibi devlet hizmetleri büyük oranda yok olmaktadır. Söz konusu savaşlar, çoğu zaman ulus ötesi aşırı siyasi kimlikler üzerinden yürütülmekte ve bu bağlamda ulus ötesi ve ulus altı ağlarla ittifak kurmaktadır (Kaldor, 2019).

Savaşların küreselleşmesi ile birçok aktörün çatışma alanına dâhil olması meşru kuvvet kullanmada, geleneksel devlet tekelinde derin değişiklikler ortaya çıkarmıştır. Devletin menfaati yanında özel şirketlerin menfaatinin ve vatandaşlık ödevinden çok ticari motivasyonun öne çıktığı çatışma alanlarında Clausewitz’in savaşı mutlak bir şiddet hareketi olarak değerlendirmeyip politik amacı merkeze alan kavramsallaştırmasından oldukça uzaklaşmaktadır (2003, s. 30). Geleneksel savaşın aktörleri, motivasyonu ve finansmanı değişmiş bu da çatışmadaki şiddet unsurunu yeniden inşa etmiştir. Şiddet, devlet tekeli olmaktan uzaklaşmış ve savaş hakkında formüle edilen amaç-araç arasındaki ilişki bulanıklaşmıştır. Çatışma alanında, devlet orduları yerine faaliyet yürüten özel askeri şirketler, kamu ve uluslararası savaş hukuku denetiminden çıkabilmektedir. Bu durum, savaşın sivillere yansıyan şiddeti katlamakta ve klasik anlamdaki dost düşman ayrımını ortadan kaldırmaktadır. Clausewitz’in (2003, s. 252) formüle ettiği klasik

savaşlarda, genellikle muharebe sonucu antlaşma yoluyla uzlaşmaya gidilmektedir. Sonuca ulaşmak için, muharebede mümkün olduğu kadar her şeyi-düşmanı- bir noktada toplayıp, çabuk hareket etmek, gecikmeye, hiçbir dolambaçlı yola meydan bırakmamak gereklidir. Dolayısıyla savaşlar zamansal ve mekânsal olarak belirli sınırlar içerisinde yaşanmakta, savaş ilanıya başlayıp barış antlaşmasıyla bitmektedir. Ancak küreselleşme süreci, zaman, mekân algısını değiştirmiş yarattığı yeni risk ve tehditler ile savaş ve barış kavramlarını yeniden düşünmeye sevk etmiştir (Beck, 1999).

Küreselleşme devlet idare anlayışını değiştirmiş, yeni aktörler bölgesel ve uluslararası yönetimde yerini aldığı gibi, çatışma alanlarında da yerini almış böylece savaşın biçimi geleneksel olandan oldukça farklılaşmıştır. Ancak dünyanın büyük ölçekte daralması bağlamında küreselleşme savaş ve aynı zamanda stratejiler üzerinde çeşitli etkilere sahip olmuştur. Savaşın siyasetin bir aracı olmasından çok siyasetin temeli olması halini meşrulaştıran “düşman, somut ve yeri tespit edilebilir bir düşman değildir artık, emperyal cennette dolanan bir yılanmışçasına elle tutulamaz ve kaygan hale gelmiştir. Düşman bilinmez ve görülmezdir, ancak her zaman mevcuttur” (Hardt & Negri, 2004, s. 48). Sınırlı düşmanlığı öngören geleneksel zemin, küreselleşmenin etkileri ile geçerliliğini yitirmektedir ve devlet egemenliğinin aşınmasına paralel olarak, savaş ve savaşçı kavramları da belirsiz bir alana taşınmıştır. Bu bağlamda savaş salt devletlerarası olmaktan çıkmış, farklı grupların rol aldığı, küresel finansmana sahip ve dağınık bir çatışma hali tüm dünyada örneklerini vermiştir. Küreselleşme süreci ile erozyona uğrayan sınırlar geleneksel politikanın dayanaklarından birisi olan içerisi- dışarıyı dikotomisini zorlarken savaşın da yapısını dönüştürür. Bunun sonuçlarından biri, savaşın sınırlarının uzamsal ve zamansal olarak belirsizleşmesidir. Süresi, aktörleri ve sınırları belirsiz bu çatışma halini analiz eden Foucault, Clausewitz'in savaş-siyaset ilişkisine dair saptamalarının tersine çevirir: “Savaş siyasetin başka araçlarla sürdürülmesi olabilir, ama bizzat siyaset giderek politika savaşın başka araçlar ile sürdürülmesidir” (2008, s. 31).

Devletlerin silahlı çatışmalarla ilgili kavrayışı değişmiştir. Karşılıklı bağımlılığın yoğunlaştığı küreselleşme sürecinde, devletler için tarafsızlık ya da tek tarafılık tercih edilen bir strateji olmaktan çıkmıştır. Ulusal ve uluslararası güvenliğin çok yönlü ve karşılıklı boyutları devletleri şiddet kullanımını paylaşacakları yeni oluşumlara yöneltmiştir (Held & Grew, 2007). Küreselleşme süreci, terörizm, çevresel felaketler, salgın hastalıklar gibi sınır ötesi tehditler çerçevesinde ulusal ve uluslararası güvenlik anlayışı yeniden inşa edilmiş ve Neo-liberal politikaların etkisi ile güvenlik alanı da piyasaya açılmıştır (Tangör & Yalçınkaya, 2010). Küreselleşme süreci ve ona eşlik eden neo-liberal politikalar, devlet ve devlet dışı aktörleri kapsayan güvenlik yönetimi aracılığı ile savaşa dair kavrayışı ve stratejileri değiştirmiştir. Devletler çatışma alanlarına doğrudan dahil olmak yerine devlet dışı aktörleri de içine alan, çatışmanın siyasi ve ekonomik maliyetini azaltan yapılanmalara dahil olmuşlardır. Bu bağlamda gelenekselden farklı olarak, savaşlar küresel bir ilişki ağına ve küresel bir finansmana bağlanmıştır. Birçoğu devlet içi olmakla birlikte artık savaş, aktörleri ve ekonomik kaynakları, amaçları, yöntemleri bakımından küresel bir örüntü oluşturmaktadır (Kaldor, 2013, s. 2-3).

Kaldor (1999, s. 3), Soğuk Savaş'ın ardından ortaya çıkan yeni bir organize şiddet türü ile küreselleşmenin arasında ilişki kurmaktadır. Küreselleşmenin, savaş durumunu sadece teknolojik gelişmeler açısından değil esasen toplumsal ilişkileri dönüştürmesi bakımından bir devrim yarattığını savunmuştur. Küreselleşme sürecinin etkilerine giderek daha fazla maruz kalmalarıyla birlikte özellikle zayıf ya da başarısız olarak adlandırılan devletlerde, devlet dışı aktörlerin dahil olduğu, kimlik hareketlerinin tetiklediği, küresel bir finansmana sahip olan ‘yeni

savaşlar' yeni bir toplumsal fenomen yaratmıştır. Devlet dışı aktörlerin savaşa dâhil olması, meşru şiddet kullanma tekelinin değişmesi, çatışmaya dâhil olan aktörler arasındaki asimetri, çatışmanın küresel ekonomisi ve yeni kimlik hareketlerinin öne çıkması bu savaşların en belirgin özelliklerindedir. Oysa geleneksel anlamda savaşın sınırları belirli idi ve yasal bir çerçeveye sığabiliyordu. Savaş, ulusal silahlı kuvvetler arasında, savaşçı ve sivil ayrımı açık şekilde, uluslararası hukuka uygun yerleşik kurallar altında ve belirli bir alan ve zaman içerisinde yürütülmekteydi. Savaş siyasetin bir aracı, bir parçası ve fakat siyasetin tek hâkimi değildi. Foucault (2008, s. 31-34) geçmişte savaş *düzenlenirken*, günümüzde savaşın kendi yasal çerçevesini kurmak ve dayatmak suretiyle *düzenleyici* hale geldiğine ve bu yeni tür savaşların sınırlarının uzamsal ve zamansal olarak belirsizleştiğine işaret eder. Zaman ve mekânın sıkıştığı, sınırların ortadan kalktığı küreselleşen zeminde, savaş sona erecek nihai bir muharebe olmaz ve bu sebeple sürekli savaşılması-kazanılması gerekir. Bu yeniden kavramsallaştırma günümüzde 'barış' dönemindeki birçok çatışmayı anlayabilmek adına önemlidir. Bu küresel savaşın düşmanı, kimlikler üzerinden tanımlandıkça küresel ağlarla ilişki kurabilmekte ve merkezsizleşmektedir. Clausewitz'in üçlemesindeki hükümetin egemenliği paylaşılr olmuş, ortaya çıkan hükümet dışı aktörlerin de katıldığı bir ağ oluşmuş, düşman bu ağda dağınmış ve savaş halini normalleştirmiştir. Küreselleşme sadece coğrafyaya dair algıyı yeniden şekillendirmemiş aynı zamanda savaşın mekânsal ve zamansal sınırlarını da dönüştürmüş ve muğlaklaştırmıştır. Dolayısıyla klasik barış anlayışı da değişmekte, barış, kesintili ateşkes halinden ibaret kalmaktadır. Suriye iç savaşı, küreselleşmenin bu çok yönlü etkilerinin izlenebilmesi bakımından önemli bir örnektir.

Suriye İç Savaşı

2011'den itibaren Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'a karşı ayaklanmalar, giderek rejim ve muhalifler arasındaki bir iç savaşa dönüşmüştür. BM, 2021 yılı itibari Suriye'deki çatışmalarda öldürülen kişi sayısı 350.209 kişi olarak belirlemiş, milyonlarca kişinin ülkeyi terk etmesi, başta komşu ülkelerde olmak üzere dünya çapında mülteci krizine sebep olmuştur (OHCHR, 2021). Suriye iç savaşı, aktörler, stratejiler, finansman, süreç ve sonuçları bakımından yeni bir çatışma türünü temsil etmektedir.

Protestoların başlangıcı 2011 yılında, Dar'a'da bir grup gencin hükümet karşıtı söylemleri karşısında gözaltına alınarak tutuldukları hapisanede polis tarafından kötü muamele görmeleri ile başlamıştır. İşsizlik, yolsuzluk ve siyasi baskılar gibi iç sorunların yanı sıra Arap Baharı'nın da etkisi ile ülkede demokrasi yanlısı gösteriler başlamıştır. Rejimin barışçıl gösteriler karşısındaki sert tepkisi bölgedeki olayları daha da tırmanmıştır. Bir buçuk yıl sonra, uluslararası Kızıl Haç, resmi olarak bir iç savaş ilan etmiştir (BBC, 2012). Çatışmalar Halep'e sıçramış ve aynı yıl Ürdün'de ilk mülteci kampı açılmıştır. Rejim tarafından kimyasal silah kullanımı iddialarının ardından uluslararası toplumun dikkati bölgeye çekilmiştir. BM raporu, Suriye'de kimyasal silah kullanıldığına dair 'açık ve ikna edici' kanıtlar olduğunu tespit etmiştir (UN, 2013). BM Güvenlik Konseyi, Suriye'nin kimyasal silah stokunu imha etmemesi halinde Suriye'ye karşı güç kullanmakla tehdit etmiştir (UNSC, 2013). Dönemin ABD Başkanı Obama, Kongre'den Suriye hükümetine karşı saldırı için yetki istediğini ilan etmişse de Cumhuriyetçilerin kontrolündeki senatodan ilgili yasa geçmemiştir. ABD, Rusya gibi uluslararası güçlerin yanı sıra İran, Suudi Arabistan ve Türkiye gibi orta ölçekte bölgesel güçler ve söz konusu devletlerin destekledikleri farklı gruplar arasında süregiden Suriye iç savaşı, çok sayıda aktörün asimetrik bir yapı içinde yer alması bakımından klasik savaştan farklılaşan özellikler göstermektedir. Bu çerçevede, Suriye iç

savaşında bölgesel ve uluslararası güçlerin doğrudan ya da bir takım oluşumlar üzerinden çatışmaya dahililiyeti aktörler arasında bir asimetri ortaya çıkarmıştır.

Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu, Demokratik Değişim için Ulusal Koordinasyon Komitesi en kapsayıcı iki grup olarak sayılsa da Esad rejimine muhalif gruplar dağınık bir yapılanma göstermektedirler. Temelde muhaliflerin demokratik bir rejim ortak hedefi olsa da Suriye'nin, Sünni, Şii, Hristiyan, Alevi, Dürzi, Kürt gibi birçok etnik ve dini azınlığa sahip bir ülke olması, çatışmaları etnik dinsel anlamda da derinleştirerek bölünmeler yaratmıştır. IŞİD, El Kaide, YPG gibi her biri ayrı gündeme sahip bir dizi terörist oluşum çatışmanın aktörleri olmuş, bölgesel ya da uluslararası güçler tarafından desteklenmişlerdir. Rusya ve İran ise rejime destek verirken birçoğu Hizbullah üyesi, binlerce Şii milis İran tarafından silahlandırılmıştır. Suriye, Sünni-Şii savaşının bir başka cephesi olarak açılmıştır. ABD, 2014 yılında Suriye'deki IŞİD militanlarına karşı sınırlı bir hava saldırısı düzenlemiş, savaşın başlangıcından bu yana Esad rejimine askeri yardım sağlayan Rusya, 2015 yılında aktif olarak çatışmaya girmiş ve çatışma süreci boyunca Çin ile birlikte Güvenlik Konseyi'nin Suriye hükümetine karşı yaptırım kararlarını veto etmiştir (BBC News, 2017). ABD ve Rusya, Suriye toprakları üzerinde silahlı gruplar üzerinden bir vekâlet savaşı yürütmüşlerdir. ABD Başkanı Trump, Suriye'nin Rakka kentini IŞİD militanlarından geri alma çabalarının bir parçası olarak YPG'yi silahlandırmaya yönelik askeri planları onaylamıştır. ABD liderliğinde Batılı ülkeler, çoğunluğunu YPG'li terörist grupların oluşturduğu Suriye Demokratik Güçleri ile IŞİD ile mücadele etmişlerdir. Ayrıca Türkiye YPG'ye karşı, Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı Harekâtı'nı ve Barış Pınarı Harekâtlarını yürütmüştür. Hizbullah'ın bölgede güçlenmesinden endişe duyan İsrail de zaman zaman hava saldırıları düzenlemiştir. Hem bölgesel ve hem küresel mücadelenin zemini olarak Suriye iç savaşı, devletler ve dış destekli gruplar ve çok aktörlü bir yapı sergilemektedir.

On yılı aşkındır süren savaşın sivillere yansıyan boyutu ile Suriye iç savaşında şiddete, geleneksel anlamda bir barış antlaşmasından uzak olan ateşkes bir çözüm olarak sunulmuştur. Oysa klasik anlamda savaşlar, bir savaş ilanıya başlayıp barış antlaşmasıyla sona ermekteydi. Suriye iç savaşında ise tarafların uzlaşmaya vardığı tartışmalı ateşkesler ile nihai bir barışa ulaşılmaktan uzak görünmektedir. 2017 yılında, Trump ve Putin, Suriye'nin güneybatısındaki üç ilde sınırlı bir ateşkes konusunda anlaşmış olsa da bu çatışmasızlık hali Suriye'nin Şam'ı bombalaması ile sona ermiştir (Riegert, 2017). Devam eden çatışma boyunca, çoğu BM tarafından desteklenen barış görüşmeleri için birçok girişimde bulunulmuştur. Ancak 2014 yılından itibaren BM'nin arabuluculuğunda Cenevre görüşmelerinden sonuç alınmadığı gibi 2017 yılında Türkiye, Rusya ve İran garantörlüğünde sürdürülen Astana görüşmeleri de halen devam etmektedir. Stratejiler ve süreç bakımından Suriye iç savaşı, klasik cephe savaşlarından farklı bir görünümde dir.

Suriye iç savaşı, stratejileri bakımından geleneksel olandan oldukça farklılaşmaktadır. Savaşın ve şiddet kullanma tekelinin devletin kontrolünden çıkması ile geleneksel savaştan oldukça farklılaşan stratejiler karşımıza çıkmaktadır. Suriye iç savaşı, hava bombardımanı, havan topu saldırıları, kimyasal silah kullanımı, işkenceler, yerinden edilme, tecavüz, köleleştirme, açlık, talan gibi çeşitli stratejiler ile şiddetini göstermektedir. Burada klasik anlamda nihai bir muharebe olmadığı gibi savaş, "karşı grubu etkisiz hale getirmek, tüketmek" üzerine şekillendirilen stratejilerle yürütülmektedir (Münkler, 2010). Suriye'de savaşının sivil asker ayırt etmeksizin süren şiddeti, geleneksel savaşın şiddetinden oldukça farklılaşmaktadır. Rejimi destekleyen Suriye Ulusal Savunma Ordusu, Suriye Silahlı Kuvvetleri, Shabiha Şii ordusu, Lübnan Hizbullahı, İran Devrim Muhafızlarının yanı sıra Özgür Suriye Ordusu başta olmak üzere rejim karşıtı bir dizi

grup Suriye’de şiddet tekelinin özerkleşmesinin önemli bir örneğini vermektedir. Hem devlet hem de devlet dışı aktörler, askerler, milisler, yabancı paralı askerler, cihatçılar ve seküler grupların çoğu savaş alanında gerilla taktikleri ve şehir savaşı ile şiddetin en uç örneklerini göstermişlerdir (Malantowicz, 2013, s. 57). Kendi içlerinde de dağınık bir yapılanma gösteren bu grupların, askeri disiplin ve tutarlılıktan oldukça uzak bir yapıya sahip olmaları sivillere yansıyan kontrolsüz şiddeti beraberinde getirmiştir. Çatışmadan çıkar sağlayan çok sayıda grubun savaşın kazanılması yönünde bir motivasyonunun olmayışı şiddetin süreklileştirmesine ve savaşın uzayıp gitmesine sebep olmuştur. Kaldor (2019), Suriye’yi de dâhil ettiği bu yeni savaş biçimini, çok sayıda silahlı grubun kazanmaktan ziyade şiddetten daha fazlasını elde ettiği toplumsal bir durum, ortak bir girişim olarak tanımlamaktadır.

Suriye’de çatışan taraflar ekonomik olarak dışarıdan destek almakta ve savaş küresel çapta finanse edilmektedir. Rejim güçleri, mali ve/veya askeri olarak İran ve Rusya’dan destek almaktayken, muhalifler, küresel güçlerin yanı sıra bölge devletleri tarafından da desteklenmektedirler. Örneğin, Suriye Demokratik Güçleri (SDG), ABD ve müttefiklerinden doğrudan askeri destek almıştır (Reuters, 2017). Dahası IŞİD’in kaynakları 2014 ve 2015 yılları arasında zirveye ulaşmış ve tahmini 2,2 milyar ABD doları yıllık geliri onu dünya tarihinin en zengin terör örgütü haline getirmiştir. Fırat’ın doğusundaki bölgelerdeki istikrar projeleri için ABD ve Suudi Arabistan 300 milyon doların üzerinde mali destek sağlamıştır. Aynı zamanda çatışan gruplar arasında tarım ürünleri, petrol, endüstriyel ekipman, tütün ürünleri, giyim ürünleri, doğal gaz ve gıda maddeleri özelinde ciddi bir ticaret, değiş tokuş hacmi vardır (Turkawi, 2018). Ayrıca Suriye’de gruplar, yağma, adam kaçırma, gasp, uyuşturucu ticareti, karaborsa, kaçakçılık, fidye gibi suç teşkil eden faaliyetlerle beslenen bir ekonomiye sahiptir (CoinsWeekly, 2021).

Sonuç

Klasik anlamda savaş, politikanın bir aracı olarak, devletler ve onların düzenli orduları arasında, savaş ilanı ile başlayıp ve belirli bir zaman ve mekanda yürütülmekte ve bir barış antlaşması ile sona ermekteydi. Ancak dünya çapında ekonomik, toplumsal ve siyasal seviyedeki yoğun etkileşim ve karşılıklı bağımlılık sınırların ortadan kalktığı küresel bir köy tasavvuru yaratmıştır. Küreselleşme zaman ve mekanın sıkışması olarak uluslararası ilişkilerin temel kabullerini yeniden düşünmeye zorlamaktadır. Savaş, bu kavramların başında gelmektedir. Özellikle Soğuk Savaşın ardından etnik dinsel kimlik motivasyonlu devlet içi çatışmalar ve ardından gelen parçalanma süreçleri, savaş ve barış kavramlarını yeniden değerlendirme ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Bu çatışmalar, devlet dışı aktörlerin rol alması, küresel bir finansmana sahip olmaları ve devletin şiddet kullanma tekelini aşındırması bakımından klasik savaşlardan oldukça farklılaşmaktadır. Savaşı bitiren nihai bir muharebe olmadığı gibi asker-sivil ve cephe-cephe arkası gibi klasik ayrımların ortadan kalktığı görülmektedir. Bu bağlamda savaşın şiddeti kendisini işkence, yağma, talan, yerinden edilme, tecavüz gibi stratejiler üzerinden göstermekte ve bu savaşların süresi uzun yıllara yayılmaktadır. Suriye iç savaşı, etnik dinsel kimlik hareketlerinin önemli rol oynadığı, bölgesel ve küresel seviyede, devletlerin ve devlet dışı grupların yer aldığı, küresel bir finansmana sahip ve sivillere yönelik şiddetin en uç örneklerinin yaşandığı yeni bir savaş biçimini temsil etmektedir. Münkler’in (2018) 30 yıl savaşları ile anoloji kurduğu bölge için “sonunda savaşın bitirilmesi için müzakereler yapılmasına götüren şey, geniş toprakların harap edilmesi ve buralardaki nüfusun yok edilmesiyle bağlantılı olarak kendilerinin de bitkin düşmeleri idi. Bu, Yakın Doğu için iyi bir haber değil” uyarısı bu bağlamda dikkate

değerdir. Bu çerçevede bölge için gösterilen tüm barış çabaları, çatışmanın yeni karakteristiğini hesaba katmak zorundadır.

Kaynakça

BBC. (2012, July 15). *Syria in civil war, Red Cross says*. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-18849362> adresinden alındı

BBC News. (2017, February 28). *Syria war: Russia and China veto sanctions*. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-39116854> adresinden alındı

Beck, U. (1999). *World Risk Society*. Cambridge: Polity Press.

Bisley, N. (2007). *Rethinking Globalization*. New York: Palgrave MacMillan.

Chilcote, R. H. (2002). Globalization or Imperialism? *Latin American Perspectives*, 29(6), 80–84.

Clausewitz, C. V. (2003). *Savaş Üzerine*. İstanbul: Eriş Yayınları.

CoinsWeekly. (2021, September 25). *Looting-and-smuggling in Syria a Complicated Matter*. <https://coinsweekly.com/looting-and-smuggling-in-syria-a-complicated-matter/> adresinden alındı

Deudney, H. (2007). *Bounding power. Republican security theory from the Polis to the Global Village*. Princeton: Princeton University Press.

Foucault, M. (2008). *Toplumun Savunmak Gerekir*. İstanbul: YKY.

Giddens, A. (1990). *The Consequences of Modernity*. Stanford: Stanford University Press.

Hardt, M., & Negri, A. (2004). *Çokluk*. İstanbul: Ayrıntı Yayıncılık.

Harvey, D. (2003). *Postmodernliğin Durumu*. İstanbul: Metis.

Held, D., & Grew, A. M. (2007). *Globalization and Anti-Globalization: Beyond Great Divide*. Cambridge: Polity Press.

Kaldor, M. (1999). *Old wars and new wars: organized violence in a global era*. Stanford: Stanford University Press.

Kaldor, M. (2013). In defence of new wars. *Stability: International Journal of Security and Development*, 2(1), 1-16.

Kaldor, M. (2019, October 14). *Peacemaking in an era of new wars*. <https://carnegieeurope.eu/2019/10/14/peacemaking-in-era-of-new-wars-pub-80033> adresinden alındı

Keohane, R. O., & Nye, J. S. (2000). Globalization: What's New? What's Not? (And So What?). *Foreign Policy*, 118, 104–119.

Kirshner, J., 2013. *Globalization and National Security*. New York: Routledge.

Malantowicz, A. (2013). Civil War in Syria and the 'New Wars Debate'. *ALF*, 52-60. <https://pdfs.semanticscholar.org/2257/720347fa13ff1bede4e3363f3d4099ccaba2.pdf> adresinden alındı

Münkler, H. (2003). The Wars of the 21st Century. *IRRC*, 85(849), 7-22.

Münkler, H. (2010). *Yeni Savaşlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Münkler, H. (2018, 05 22). Geçmişten Öğrenmek. (M. Seliger, Röportaj Yapan) <https://www.deutschland.de/tr/topic/politika/herfried-munkler-otuz-yil-savasi-ve-yakin-dogu> adresinden alındı

OHCHR. (2021, September 24). *Oral update on the extent of conflict-related deaths in the Syrian Arab Republic*. <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=27531&LangID=E> adresinden alındı

Parsons, T. (1964). Evolutionary Universals in Society. *American Sociological Review*, 29(3), 339–357.

Reuters. (2017, May 9). *U.S. to arm Syrian Kurds fighting Islamic State, despite Turkey's ire*. <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-usa-kurds-idUSKBN18525V> adresinden alındı

Riegert, B. (2017, 07 07). *As Trump and Putin meet, US and Russia agree ceasefire for southwest Syria*. <https://www.dw.com/en/as-trump-and-putin-meet-us-and-russia-agree-ceasefire-for-southwest-syria/a-39605917> adresinden alındı

Robertson, R. (1992). *Globalization: Social Theory and Global Culture*. London: SAGE.

Robinson, W. (2004). *A Theory of Global Capitalism: Production, Class and State in a Transnational World*. Baltimore: The John Hopkins University Press.

Sklair, L. (2006). Capitalist Globalization: Fatal Flaws and Necessity for Alternatives. *The Brown Journal of World Affairs*, 13(1), 29–37.

Tangör, B., & Yalçınkaya, H. (2010). Güvenlik Yönetişimi Çerçevesinde Özel Askeri Şirketler. *Uluslararası İlişkiler*, 7(25), 127-154.

Turkawi, K. (2018, 11 16). *War Economy in Syria Funding and inter-trade relations between the conflicting forces in syria*. <https://jusoor.co/details/War%20Economy%20in%20Syria/457/en> adresinden alındı

UN. (2013, September 16). *'Clear and convincing' evidence of chemical weapons use in Syria, UN team reports*. <https://news.un.org/en/story/2013/09/449052-clear-and-convincing-evidence-chemical-weapons-use-syria-un-team-reports> adresinden alındı

UNSC. (2013). *S/RES/2118*. Resolution 2118: <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2118> adresinden alındı

Waters, M. (1995). *Globalization*. London: Routledge.

Went, R. (2000). *Globalization: Neoliberal Challenge, Radical Responses*. London: Pluto Press.

İktidar, Ordu ve Özne: Kavalalı Mehmed Ali Paşa Yönetimini Yeniden Yorumlamak

Mansur BAKIR*

Öz

Mısır tarihinin dönüm noktası olan ve modernleşme sürecinin başlangıcı olarak kabul edilen Kavalalı Mehmed Ali Paşa dönemi 19.yy'da siyasi manada Avrupa'nın doğusunda yer alan bölgelerde neşet eden en mühim kurumsal devlet inşa projelerinden birinin de doğum evresiydi. Özelde Mısır genelde ise bütün bir Orta Doğu'yu etkileyen bu zaman dilimi aynı zamanda klasik yollardan uzaklaşarak modern bir ordunun inşasını ve yeni bir devlet-özne ilişkileri ağının da yaratılmasını içermekteydi. Kavalalı yönetiminin kurumsal ordu ve yeni iktidar ağları inşa etme sürecini inceleyecek olan bu çalışma tabii olarak mevzubahis kavramsal tartışmalara dair pek çok eser veren Michel Foucault'un görüşlerini ele alarak döneme dair bir sorgulama gerçekleştirmeyi ve kronolojik ilerlemeyi bir kenara bırakarak Kavalalı idaresine yönelik yeni bir siyasi yorum yapmayı amaçlamaktadır. Zira ortada bir politik otorite ve bu otoritenin düzenli ordu kurmak suretiyle genç Mısırlı erkekler ile inşa ettiği bir iktidar-özne ilişkisi mevcuttur. İktidar pratiklerinin nasıl teşekkül ettiği, Mısırlı erkeklerin direniş çabalarını ve nihai olarak ordu ile benlikleri arasında kurdukları bağlantıdan yola çıkarak kendi öz tanımlamalarını anlamak siyasi tarih açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Asker, Disiplin, Şiddet, İktidar, Direnme

Power, the Army and the Subject: A Reinterpretation of the Rule of Muhammad Ali Pasha

Abstract

The period of Muhammad Ali Pasha, which is considered to be the turning point in Egyptian history and the beginning of the modernization process, was also the birth phase of one of the most important institutional state building projects that emerged in the east of Europe in the during the 19th century. This time period, which affected Egypt in particular and the whole Middle East in general, also included the construction of a modern army by moving away from classical ways and the creation of a new state-subject relations network. This study, which will examine the process of building a corporate army and new power networks in the Muhammad Ali Pasha's administration, aims to make an inquiry about the period and to make a new political interpretation of the Pasha's regime by leaving the chronological progress aside, based on the views of Michel Foucault, who has written many works on the conceptual debates in question. Because there is a political authority and a power-subject relationship that this authority established with Egyptian young men by building a regular army. It is important for political history to understand how power practices came about, how Egyptian men defined their resistance efforts and ultimately how they defined themselves based on the bond they formed with the army.

Keywords: Soldier, Discipline, Violence, Power, Resistance

Giriş

Osmanlı siyasi sahasının en önemli bölgelerinden biri olan Mısır, imparatorluğun geri kalan kısımlarına benzer bir kurumsal ve merkezi askeri örgütlenmeye sahip olmakla birlikte kendine

* Arş. Gör., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Siyasi Tarih Anabilim Dalı, Türkiye, E-posta: mansur.bakir@medeniyet.edu.tr ORCID: 0000-0001-6966-2297

has Memlûk yapılanmasıyla diğer vilayetlerden ayrışiyordu. Ancak 1798-1801 yılları arasında ülkede yaşanan Fransız işgali Mısırlı entelektüellerin bilincinde yer alan mevcut askeri örgütlenme kavramına yönelik büyük bir şüphe ve sorgulama uyandırdı. Bu gelişmelere bizzat tanıklık eden kaynaklara bakıldığı zaman, asker sayısına ilişkin tartışmaları bir kenara bırakacak olursak, Fransız birliklerinin modern silahlar ve tekniklerle yoğrulmuş bir makine gibi ilerlediğini, Memlûklerin ise klasik atlı savaşçı profiline sahip oldukları görülmektedir. Dönemin en önemli aydınlarından biri olan Abdurrahman El-Ceberti atlarının üstünde baltalar, tüfekler ve mızraklar taşıyan Mısırlı savaşçıların Fransız ordusunun taktiksel atışları altında uğradıkları hezimetini özellikle vurgulamaktadır (Al-Jabarti, 2004: 8). Napolyon'un sekreteri olarak bu seferde görev yapan bir Fransız subay ise açlık, susuzluk ve çöl sıcağı altında ilerleyen birliklerin tüm bu olumsuzluklara rağmen kazandıkları savaşları uzun uzadıya anlatmaktadır (De Bourienne, 2004: 141-142). Bu anlatılardan yola çıkıldığı zaman 1805 yılında başlayan Kavalalı iktidarı ile Mısır'da gerçekleşen askeri modernleşmenin seyri ortaya çıkmaktadır.

Modernleşme anlatısının en önemli noktalarından biri görece özerk yapıları bir arada bulunduran imparatorluk anlayışından merkezi devlet sistemine geçiş olarak adlandırılabilir. Buradaki merkezleşme salt idari ve politik olarak değil aynı zamanda sosyolojik olarak da vuku bulmaktadır. Devletin vergi alma karşılığında bir takım koruma hakları sunduğu klasik imparatorluk anlayışı modernleşme süreciyle birlikte, sürati içinde bulunduğu koşullara bağlı olarak, reayadan vatandaşa geçişin yaratmış olduğu yeni hak ve yükümlülükleri ortaya çıkarmıştır. 18.yy'ın ikinci yarısıyla birlikte asker öznesi kendini yeniden üreten bir yapıya entegre olmuş ve herhangi bir yeteneği olmayan beden makineleştirilmiş; yani köylü baskı ve disiplin yoluyla askerleştirilmiştir (Foucault, 2014, 168). Bu tanım Kavalalı Mehmed Ali Paşa idaresinin Mısır'da uyguladığı sistemin en veciz özeti olarak tanımlanabilir. Fakat disiplin pratiklerine maruz kalan bedenler bir tür kölecilik nesnesi haline gelmemişlerdir. Amaç bedeni sahiplenmek değil, terbiye ederek amaca uygun şekilde kullanımdır (Foucault, 1992: 161). Buradan yola çıkarak bir yorum yapacak olursak; modern orduların üyeleri meta olarak görülmemekte ancak iktidarın amacına uygun olarak hareket etmektedirler. Zira bir askerin yetiştirilmesi ve yeniden üretimi zahmetli bir süreci içerir ve beden eskisi gibi kolaylıkla ikame edilecek bir varlık olmaktan çıkmıştır. Politik olarak kullanılmak amacıyla terbiyeden geçirilen özne artık kendi askerlik bilincine varmış ve orduyu somut bir kan bağı aramaksızın tabii olduğu yeni hanesi olarak görmeye başlamış ve bu hanenin mücadelesini içselleştirmiştir.

Doğu dünyasında 19.yy'da hız kazanan modernleşme hareketinin bir diğer önemli özelliği ise, kendilerinden önceki örneklerle uygun olacak şekilde, yeni kurumsal devletin toplumun her kesimine ve daha evvel gayri resmi olarak addedilen yaşama değin geniş bir alana sirayet etmeyi hedeflemesi ve birey-devlet arasındaki ilişkileri yeniden kurgulamaya çalışmasıdır. Orta Doğu coğrafyasını ele aldığımız zaman Mısır, Osmanlı Devleti ve İran hudutları dâhilinde yaşanan kriz ve mücadelelerin önemli kısmı mevzu bahis dönüşümün birer sonucu olarak ortaya çıkmışlardır.

Devlet ve birey/özne arasındaki modern ilişki ağının en önemli sacayaklarından biri askerlik pratiğidir. Klasik imparatorlukların bir nevi elit-seçkin faaliyeti olarak ele aldıkları bu meslek, modern devletle birlikte tabana yayılan bir yükümlülük halini almış ve daha evvel barındırdığı farklılıkların aksine kendi içinde tek tipleşme yoluna gitmiştir. Ordunun makineleşmesi olarak adlandırabileceğimiz bu yeni sistemde hiyerarşik geçiş kesin kaideler ve kontrole bağlanmış, daima faaliyet içerisinde bulunan bir canlı yapı ortaya koymuş ve ulus-devlet / modern-devlet içerisinde yaşayan sıradan erkekler için benimsenecek yeni bir kimlik sunmuştur. Bu kimlik yaşadıkları ülkeye ve hizmet ettikleri devlet üzerinden kendilerini

tanımlamalarını ayrıca kademeli olarak ilerleyen bir bağıllık hissetmelerini sağlamıştır. Bireylerin etnik veya coğrafi kimliği, vatandaşlığı ve orduya bağlı bir özne olarak askerliği benimsemeleri modern devletin en önemli başarılarından biridir.

Modernizasyon hareketinin sonucunda birbirlerinin vazifelerini yerine getirebilen bireylerden müteşekkil olan ve bir liderin etrafında toplanarak ilerleyen klasik ordu anlayışı yerine aracı liderlerin, askerlerin ve teknisyenlerin bulunduğu; görevde uzmanlaşmanın önem kazandığı ve hiyerarşinin piramit şeklinde kurgulandığı geniş bir yapı inşa edilmiştir (Foucault, 2014, 146). Bir diğer mühim nokta ise Foucault'un, her türlü iktidar ilişkileri içerisinde, bireyi reel bir veri olarak değil, tarihsel manada inşa edilmiş bir özne olarak ele almasıdır. Burada belirtilen özne etken olmaktan uzak; devletin ve diğer bürokratik kurumların inşa ettiği bir kimliktir. Bu kimliğin en aşikâr örneği ise birbirlerine yeknesak şekilde benzeyen, aralarında görev ve hiyerarşik farklılıkların olduğu ve bir araya geldiklerinde ordu isimli geniş yapıyı oluşturan asker öznesidir. Asker kimliğinin hem bireysel hem de kurumsal manada kabulü duyguların ve düşüncelerin kontrol edilmesi, sınırlandırılması ve kayıt altına alınmasıyla mümkün hale gelmektedir. Bu eylemi gerçekleştirmek için de modern anlayışın fiiliyata döktüğü güç ilişkilerini ve disiplin fikrini anlamak gereklidir.

1800'lü yılların ilk yarısında Mısır'da ordunun kurgulanmasını ve askerlik pratiğini ele alan bu çalışmada Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Nil nehri etrafında tarım yapan ve yönetici-reaya farkı üzerinden kendisini tanımlayan köylü erkeklerden müteşekkil bir ordu kurması, yeni iktidar ilişkileri geliştirmesi ve tüm bu gelişmeler karşısında öznenin kendini konumlandırması başlıca noktalar olacaktır. Mısır ordusunun sadece bir askeri yapılanma değil aynı zamanda ülkedeki reformların da lokomotif gücü olduğunu göz önüne alırsak, modern Mısır devletinin inşasının kökenlerine inmek ve bir despotun kurmaya çalıştığı sistemle sıradan insanların ilişkilerine eğilmek tarihsel bir gerçekliğin politik olarak yeniden okunmasını sağlayacaktır. Bu okumanın klasik kronolojinin aksine Foucault'un görüşleriyle gerçekleştirilmesi siyaset ve tarih arasındaki birlikteliği göz önüne sermek açısından da önemli bir veri sağlayacaktır.

1. Sıradan Köylüden Homo Militaris'e: Modern Mısır Ordusunun İnşası

Kavalalı Mehmed Ali Paşa Mısır'da iktidarı ele geçirdikten sonra iki temel meseleyi çözmeye çalışmıştı; muhalifleri politika veya şiddet yoluyla ekarte etmek ve bağıllıkları zayıf olan silahlı birlikler yerine modern bir ordu inşa etmek. Paşa her iki aşamayı da başarıyla tamamladıktan sonra 1820 yılında takriben 10 bin kişilik bir orduyu Sudan'ı ele geçirmeye yollamıştı. Çeşitli politik ve ekonomik kaygıların yanı sıra bu seferin bir diğer amacı mümkün olan en fazla sayıda Sudanlıyı esir etmek ve orduda kullanılmak maksadıyla Mısır'a yollamaktı. Ancak bu girişim kısa süre sonra çıkmaz bir hal almış, zira Sudan topraklarını kontrol etmek masrafları arttırmış, ülkede tam hâkimiyet tesis edilememiş ve toplanan kölelerin önemli bir kısmı yollarda telef olmuştu (Fahmy, 2010: 85-87). Bu gerçekliğin farkına varan Kahire yönetimi ise Sudanlı kölelerden vazgeçerek kendisine yeni bir av seçmişti; Mısırlı köylüler.

1822 yılına gelindiğinde Mısır'ın dört bir yanında askere toplama kampanyası başlatılmıştı. Binlerce Mısırlı erkek gündelik yaşamlarının bir parçası olan topraktan koparılmış ve Nil nehri etrafında inşa edilmekte olan garnizonlara kapatılmıştı. Elbette askerliği bir nevi angarya ve esaret olarak gören fellahlar açısından bu yeni gelişme bir felaket anlamına geliyordu. Ancak iktidarın zor kullanarak asker toplama pratiklerinin yetersizliği ikinci bir yol olarak yumuşak gücün kullanımını da zorunlu tutmaktaydı. Dünyevi iktidarın etkisi altına giren ulema dönemin en güçlü propagandistleri olarak sosyal hayatın her alanından askere katılım için vaazlar

vermekteydiler (Marsot, 1994: 128-129). Ulema sınıfının toplum nezdindeki itibarı ve medreseler ile camiler vasıtasıyla ülkenin dört bir yanına ulaşma imkânları ele alındığı zaman iktidarın özneleri dört bir yandan kuşattığını söylemek yanlış olmayacaktır. Kavalalı Mehmed Ali Paşa köylüleri toplamaya çalışan oğlu İbrahim Paşa'ya yazdığı bir mektupta fellahların askerliğe alışkın olmadıklarını ve zor yerine ikna yoluyla orduya katılımlarını tavsiye etmektedir. Ona göre vaizler istihdam ederek askerliğin teşvik edilmesi ve Fransızların [Mısır'dayken] inançlarına bağlı olmaları nedeniyle ordularında hizmet etmeleri için Kıptileri toplamalarının ne kadar kolay olduğunun hatırlatılması, dindarlıkları ve İslam'ı savunmadaki şevkleriyle alevlenen fellahlar için kesinlikle daha etkili olacaktır (Fahmy, 1998: 429). Fakat pratiğe bakıldığı zaman Mısır köylülerinin bile isteye orduya katılmaları düşük seviyede ilerlemiştir. Zor kullanma, fiziksel saldırı ve tehditler insanların ailelerini ve tarlalarını bırakmaları için temel itici güç olmuştur. Hakeza köy şeyhlerinin yaşamış oldukları yerleşim birimindeki sağlıklı ve genç erkekleri ordu için toplama görevleri ki bu vazife rüşvet alma veya kendi yakınlarını saklayıp rakip ailelerin çocuklarını silah altına alma gibi pratiklerle istismar edilmekteydi, devletin mevzubahis öznelere ulaşmasını kolaylaştırmıştır (Marsot, 1994: 116). Kısacası Mısır köylüsü iktidarın tüm imkânları kullanılarak kuşatılmış, zihni manada ulemanın fiziki manada ise devletin ve köy şeyhlerinin her türlü tasallutuna maruz bırakılmıştır. Aslında burada önemli olan nokta, Foucault'un düşüncesiyle, kurumsal gücü inkâr etmeden ancak iktidarın mikro-bağlamsal etkileşimlerden meydana geldiğini iddia ederek yorum yapmaktır. Zira iktidar belirli bir grup veya kişi tarafından ele geçirilen bir meta olmaktan ziyade bir etkileşim sürecinin parçasıdır ve daima her yerde hazır durumdadır (Porter, 1996: 60).

Toplama veya avlama işlemi gerçekleştikten sonraki temel hedef bu köylüleri modern bir ordunun ne anlama geldiği, nasıl yaratılacağı ve yeni savaş pratiklerinin neler olduğu hususunda eğiterek askere dönüştürmektir (Mitchell, 1991: 36). 1824 yılında zorunlu askerlik ve diğer baskıcı politikalara karşı Yukarı Mısır'da başlayan bir isyan Paşanın ordusunun sadakatini sınamak için özel bir imkân sundu. Garnizonlardan çıkan yüzlerce asker aralarında kendi akrabaları ve komşuları bulunan isyancılara karşı sert bir müdahalede bulunmuş ve önemli bir kısmını katletmişti (Fahmy, 2010: 94). Bu olay artık kendisini köylü değil asker olarak tanımlayan öznelerin birkaç yıl içerisinde uğradığı değişimi gözler önüne sermektedir. Peki nasıl oldu da bu insanlar doğdukları günden itibaren benliklerinin bir parçası olan toplumsal bağları bir kenara bırakarak hayatları boyunca görmedikleri bir muktedirin emrini yerine getirmişlerdir?

Ordu ve ona bağlı okul ve hastane gibi kurumların tamamında keskin bir hiyerarşik ayırım, disiplin takibatı ve görevde uzmanlaşma gerekmektedir. Kavalalı Mehmed Ali Paşa da köylülerin talim ve terbiyesinde temel olarak bu hedeflere ulaşmayı çalışmıştı. Sözelimi bireyleri ıslah etmek için kullanılan cezalandırma teknikleri sadece korku yayma amacıyla uygulanmamaktaydı. Burada gerçekleştirilmeye çalışılan asıl mevzu kurallara, emirlere ve sistemli hale gelen otoriteye boyun eğen bir özne yaratmaktır (Foucault, 1992: 161). Bu reformların önemli bir kısmı fiziksel varlık ve mekân vasıtasıyla kesintisiz bir iktidar düzeneği oluşturmayı ve mikro-iktidarın disiplin pratiklerini hayata geçirmeyi işaret etmekteydi (Mitchell, 1991: 93). Ancak klasik bir Mısırlının gözünde askere alınmak aynı zamanda köleliğin de bir tecessümü olarak görülmekteydi. Zira bu köylü toprağından koparılacak, ailevi bağları kesilecek ve kendi dar yerleşim birimiyle sınırlı olsa dahi hareket serbestisinden mahrum kalacaktı. Bu aslında askeriyedeki disiplin yaklaşımının diğer iktidar kurumlarına nazaran daha ayrıntılı ve totaliter olmasının de bir neticesiydi. Söz gelimi disiplin kavramı hapisane ve manastırlarda boyun eğme, fabrikalarda daha fazla üretme, okullarda iletişim ilişkilerini düzenleme şeklinde ortaya çıkarken, şiddetin denetimli bir şekilde uygulanmasını amaçlayan orduda her üç disiplin şekli de kullanılmaktaydı (Bröckling, 2008: 41).

Mısır idaresinin de en başta zorlandığı kısım bu insanların kabul ettikleri ve askerliğin bir nevi angarya çeşidi olduğu fikrini değiştirmek ve toprakla olan bağlarını en az seviyeye indirmek olmuştur. Mısır ordusu için toplatılıp kamplara kapatılan bu erlerin bireysel veya toplu şekilde tarımsal faaliyetlere katılmaları engellenmiş, aileleriyle geçirdikleri zaman dilimi kısıtlanmış ve ilk yıllarda bu askerlerin aileleri tarafından kışla ve kamplar etrafında kurulan gecekondular dağıtılmıştı (Fahmy, 2010: 117-118). Her halükârda bu uygulamaların başarılı olması için öznenin itaat etmesi gerekmektedir. Zira iktidarın sadece baskı ve şiddet yoluyla özneleri etkilemesi aynı zamanda kendisinin zafiyetine sebebiyet verebilirdi.

Disipline edici bir kavram olarak ceza Mısır ordusunun kısa süre içerisinde makineleşmesinin önemli etkenlerinden biriydi. Mehmet Ali Paşa'nın sadece orduda değil aynı zamanda toplum arasında yaymış olduğu cezalandırıcı iktidar hissi Mısırlılar arasında bir nevi heyulanın dolaşmasına sebep olmuştur. Öyle ki Paşa kültür ülkenin dört bir yanındaki yerleşim birimlerinde hissedilen bir dünyevi iktidarın tecessüm etmiş haliydi. Bedensel ceza uygulamaları ise tarihin her safhasında gerek siyasi gerekse askeri oluşumların tamamında görülen bir pratikti. Dayak, hapis, kırbaç ve ölüm cezaları hem bedenın ıslah edilmesi hem de diğer öznelerin disipline edilmesi için vazgeçilmez olarak görülmüştür. 18.yy'ın sonlarına dek Avrupa monarşilerinde suç sadece yasanın ihlali değil aynı zamanda krala hakaret olarak görülüyor ve ceza da krallığın suçluya reaksiyonu olarak ele alınıyordu. Ancak 19.yy'dan itibaren cezaya verilen tepki öznelerin dönüştürülmesini amaçlamanın yanı sıra suçluyu toplumun geri kalanından tecrit etmeyi ve menfaatler söz konusu olduğunda kullanılması makul bir tabaka yaratmayı hedeflemekteydi (Foucault, 2011: 173).

Mısırlı tarihçi Khalid Fahmy'e göre 1830 yılında yürürlüğe giren Filaha Kanunu'ndaki maddelerin neredeyse yarısı kamu zararına sebep olanlara kırbaç cezası vermekte; böylece bedene eziyetten ziyade toplum içinde aşağılanma pratiği göstererek diğer öznelere haddi aşmanın sonuçlarını göstermekteydi (Fahmy, 2010: 124). Fakat bir diğer çalışmaya göre bu cezalar kanunen belli şartlara bağlanmış ve vücutta uygulanacağı yerler kesinleştirilmiş, yanlış uygulamalara karşı yöneticilere mali takibat yapılacağı belirtilmişti (Peters, 1990: 2015). Ordu içerisinde yaşanan aksaklık ve suçlara karşı öngörülen cezalar ise sivil hayata nazaran bariz farklılıklar içermekteydi. Askeri yasalara göre suç (*cürm ve zenub*), ceza (*tedibat*) ve cezayı uygulayacak subay (*müeddib*) arasında kesin bir bağ kurulmuş; bedensel cezalar yerine suçun büyüklüğüne göre hapis cezaları uygulanmıştı. Burada amaçlanan şey cezanın dehşetini değil, suç işlenmesi halinde cezalandırmanın kesin olarak uygulanacağını göstermekti (Fahmy, 2010: 134-135). Hakeza suça ve cezaya bağlı olarak müeddibin değişmesi hem hiyerarşiye vurgu yapılması hem de iş bölümünün açığa çıkarılması açısından mühim bir örnek teşkil etmektedir. Bu uygulama subayların kendi alt gruplarını daima denetlemesi ve erlerin de sürekli olarak izlendiklerine dair bir algı oluşmasına sebebiyet vermektedir. Zira astsubaylar kendi görevlerinin yanı sıra iktidarın gözetmenleri olarak da faaliyet gösterirler (Foucault, 2014: 51). Gerek Filaha Kanunu gerekse askeri kanunlarda vücuda dair, eskiye nazaran, farklı tutumların takınılması aynı zamanda insan bedeninin algılanışı ve ehemmiyetindeki değişimle ilgilidir, hele ki bu beden bir askere ait ise. Zira asker yeri hızlıca doldurulacak veya ölmesi makul ve olağan olan bir varlıktan olmaktan çıkmış; tam teşekküllü ve başarılı yetişmesi için belli bir eğitimden geçmiş ve diğer öznelerle gerçekleştirdiği senkronizasyona uygun şekilde yetenekli hale gelmişti. Artık asker savaşta ölmesi sıradan olan bir meta değil, tam aksine yaşaması gereken bir varlık halini almıştı (Foucault, 2014: 150). Askeri okula veya kışlaya henüz kapatılan öğrencilerin ve erlerin eğitim, barınma ve beslenme gibi giderlerinin yanı sıra teçhizat ve silahlarla tatbikatlar yapılması her bir bireye hazineden ayrılan bütçeyi arttırırken aynı zamanda bu insanları değerli hale getirmekteydi.

Moderniteyle birlikte iktidar salt güce ve ölüm cezası uygulama yetkisine sahip bir egemenden, özne de egemene bu konuda itaat etmesi gereken bir karakter olmaktan çıkmış, iktidar meşruiyetini halkın arasına indirmeye ve aynı zamanda toplumu şekillendirmeye karar vermişti (McGushin, 2005: 641). Zira bedenün cüzi bir yatırım aracına dönüşmüş olması aslında külli bir aygıt olan orduya yatırımın da ilk adımı manasına gelmekteydi. Bu bedenleri sırayla ele almak, her birinin kapasitesini belirleyerek standart hale getirmek ve birleştirmek ise iktidarın varlığını her alanda hissettirmesiyle gerçekleşebilir. İktidarın zamanı, uzmanlaşma amacıyla, teorik ve pratik, çırak ve kıdemli, askeri okul ve silahlı hizmet gibi paralel parçalara ayırması; eğitimi pratiğin tekrarı yerine talimnameler vasıtasıyla sistemleştirmesi; özneleri tek tek ele alarak genele uygunluğunu sınaması ve hiyerarşik sınıfları arasındaki farklılık veya ortaklıkları belirleyerek her bir grubu özel talimlere tâbi tutması bir organizma olarak ordunun sermayeleştirilmesi ve denetlenmesi açısından önemlidir (Foucault, 1992: 196-197).

Klasik askeri birimlerin bireye sunmuş olduğu hareket serbestisi ve geniş bir yapı içerisinde anonim kalma imkânı modern bir ordu içerisinde görece zor ve hatta tarihin ileriki safhalarında imkânsız hale gelmiştir. Disipline edilen ve muntazam bir şekilde sokulan Mısır ordusu her bir öznenin incelendiği, hiyerarşik kategorilere ayrıldığı ve tüm faaliyetlerinin kayıt altına aldığı büyük bir gözlem evi olarak düşünülebilir. Her bir askerin ve koğuşun numaralandırılması, üniformalar vasıtasıyla zaman, mekân ve hiyerarşi farkları göz önüne alınarak etiketleme yapılması ve askeri teçhizatın kayıt altına alınması öznelerin kendi öz benliklerini yeniden kurgulamalarına sebebiyet vermekteydi. Makineleşmenin bir diğer önemli sac ayağını ise hiç şüphesiz zaman kavramı oluşturuyordu. Piyadelerin yürüyüş esnasında ayak bilekleri arasındaki farkın 60 cm olması ve dakika başında 76 adım atmaları yönetmelikle belirlenmiş; hangi askeri grubun ne zaman yıkanacağı veya tıraş olacağı, ne zaman talim yapacağı ve kıyafetlerini ne kadar süre içerisinde değiştirecekleri talimnameler yoluyla dikte edilerek zaman ile eylem arasındaki doğal bağ koparılmış ve bunun yerine fiilin pratiğe döküleceği “vakit aralığı” olarak yeniden kurgulanmıştır (Fahmy, 2010: 141-42).

Talim ve tatbikatlar, merasim yürüyüşleri ve hatta bizatihi savaş esnasında askerlerin hal ve hareketlerini muntazam bir şekilde gerçekleştirmeleri ve yekvücut olmaları zaman ve beden arasında kurulan yeni ilişkinin yansımasıdır. Askeri tatbikat, gücün bu yeni mikro fiziğini pekiştirerek kitaptan tekniğe taşımış, insanı nesneye bağlayan hareketleri analiz etmiş, kataloglamış ve parçalara ayırmıştır. İktidar nezdinde beden toptan değil parçalı olarak, hizaya getirilmesi gereken sayısız bireysel bileşenin bir bölümü varsayımıyla ele alınmıştır (Smith, 2008: 276). Mısır askerlerinin bedenleri de tam olarak bu görüşe paralel olacak şekilde incelenmiş ve yeniden tasarlanmıştır. *Talim el-nefer* isimli talimnameye göre bir emir uygulanacağı zaman “dikkat” komutu uzun ve son hecesi yüksek şekilde, “icra” komutu ise kısa ve harekete geçirici şekilde telaffuz edilmekte; emrin mantıklılığı değil duyulup duyulmaması önem kazanmaktaydı. Komutlar esnasında vücudun alacağı şekil, kafanın dönüş hızı ve gözlerin hizası dahi belirlenmiş ve birbirlerinden çok farklı olan bedenlerin nizama sokulması subayların temel görevi olarak belirtilmişti (Fahmy, 2010: 149-150). Tek bir emirle orduyu parçalara bölmek ve askerleri uyumlu hareket ettirmek öznelerin kimlikleriyle içinde buldukları hal arasında mistik bir bağ kurmalarını sağlarken aynı zamanda bu muazzam makinenin umum nezdindeki algısını hayrete yönlendirmekteydi. Foucault, disipline dayalı iktidarı şaşalı sözlerin haricinde sessizce gerçekleştirilen pratiklerin içinde bulmakta ve tüm bu iktidar ilişkilerini bazen birbirine tamamen zıt bazen de benzer şekilde gözlemler (Bröckling, 2008: 39). Kışlanın kapısından içeri giren bir öznenin o duvarlar dışındaki davranışlarını ve karakterini bir kenara atması veya saklama gereği hissetmesi, ki bu durum ünümüzde dahi böyledir, iktidar kuşatmasının bir sonucuydu. Öznelerin

içinde buldukları motivasyon ise askeri etkinlik ve somutlaşmış becerilerin yükselmesi; dikkat dağıtan öznelğin azalması; yürüyüş ve tüfek talimi gibi rasyonel eğitim tekniklerinin esas olarak atomize, saat gibi işleyen, bireyselleştirilmiş bir benlik yaratmaya yönelik olması; askeri hareket ve tatbikatın artık törensellik yerine saf güç uygulaması haline gelmesi ve ordu ile askerlerin genel olarak makine benzeri rasyonel kurumlar olarak ortaya çıkması argümanlarıyla özetlenebilir (Smith, 2008: 276).

Ordunun makineleşmesine ve yekvücut bir organizma şeklinde ilerlemesine dair anlatılar genellikle gözleme dayanan subjektif veya resmi verilerin yorumlanmasından ve savaş anlatılarından meydana gelir. Ancak bu anlatılar çoğunlukla piramidin üst kısmındaki veya periferisindeki bakış açılarını yansıtmaktadır. Olayların merkezinde yer alan asker öznesinin gözüyle bakıldığı zaman bu mekanik varlık ve muzaffer tarafın planlı-tertipli yapısı iddialarına şüpheli yaklaşmak faydalı olabilir. Mısır ordusunun Osmanlı kuvvetlerini yenilgiye uğrattığı 1832 Konya Muharebesi anlatılarında Mısır ordusunun intizamı göklere çıkarılırken Osmanlı birliklerinin dağınıklığının altı özellikle çizilmektedir. Ancak daha sonra ortaya çıkan kaynaklar Mısırlıların yaşadığı karmaşıklık ve iç mücadeleyi gözler önüne sermiş ve söz gelimi mekanik tasavvura yönelik şüpheleri güçlendirmiştir (Fahmy, 2010: 157-160). Nitekim tarih anlatılarının önemli kısmında mağlup tarafın düzensizliği ve karmaşası ön plana çıkarılırken galip taraf intizam içinde resmedilir. Fakat temel eğitim ve tatbikat yoluyla mekanik dayanışma duygularının uyandırıldığı; tekrarlayan ve ritmik eylemlerin bir nevi ritüel haline gelerek bireysel kimliği ve kolektif dayanışmayı şekillendirdiği de önemli bir çıkarsamadır (Smith, 2008: 287).

2. Özne ve Kimlik Karmaşası: Mısır Köylüsünün Direnişi

Askerlikteki itaat üretimi aynı zamanda başkaldırı ihtimallerini engellemeyi amaçladığı için, disiplini ve itaati sağlamaya çalışan kurallar aynı zamanda sapmaları ve direniş şekillerini de belirler. Zira ordu denilen organizma sadece uysal ve cesur bireyleri değil aynı zamanda sessiz kalmayı tercih edenleri, savaşmayı reddedenleri ve askerlikten kaçmaya çalışan isyancıları da içerisinde barındırır (Bröckling, 2008: 26-27). Fakat modernleşme sürecini veya ulus-devlet deneyimini yaşayan ülkelerin ve toplumların resmi tarih yazımı askerlik hizmetini kutsarken orduyu hiçbir problemin yaşanmadığı, emirlerin harfiyen yerine getirildiği bir organizma olarak resmeder. Yine tüm bu anlatılarda sağlıklı genç erkekler, hatta kimi zaman yaşlılar, kadınlar ve çocuklar gibi militarizmin gözündeki dezavantajlı gruplar dahi orduya katılmayı ve ülkelerini korumayı bir şeref meselesi haline getirir ve kendilerini hiç çekinmeden feda ederler. Ordu içinde yaşanan aksaklıklar, firarlar ve isyanlar ise genelde önemsenmeyecek kadar azdır veya bir grup hainin icraatıdır. Mevzubahis yaklaşım uzun yıllar boyunca Mısır tarih yazımında da etkili olmuş Kavalalı Mehmed Ali Paşa ve askerleri vatanları için mücadele eden karakterler olarak yansıtılmaya çalışmışlardır. Ancak Mısır tarihi üzerine yapılan detaylı çalışmalar sonucunda eski anlatımın yanlışlığı, en azından akademik çevrelerde, kabul edilmiş ve yeni bir perspektif sunulmuştur.

Paşanın köylerden asker toplama ve kışalara kapatılan bedenleri terbiye etme hedefleri genel manada başarılı olsa da mevzubahis yığınlar içerisinde tepki gösteren veya direnmeye çalışan özneler mevcuttu. Bu direniş şekilleri kimi zaman isyanlarla, kimi zaman firar yoluyla, kimi zaman ise özsakatlama şeklinde vuku buluyordu. Hatta uygulanan sert askeri ve idari politikalara karşı 1824 yılında kanlı bir isyan patlak vermişti. Bu direniş adımına ağır bir cevap veren Paşanın bir valiye yolladığı mektupta yaşlıları ve sakatları köy meydanında asmasını istemesi dikkat çeken bir emirdir (Fahmy, 1999: 341). Bu idamlar toplumun geri kalanını uyarırken aynı zamanda sağlam ve genç erkeklerin iktidar nezdinde ne denli önemli olduklarını da gösteriyordu.

Firar etme pratiđi hemen hemen her askeri birimde yařanan en basit direniř Őekliydi. Gerekli Őartların oluřtuđunu dűřunen 2zneler bir çatıřma, tatbikat veya yűrűyűř esnasında birliđin geri kalanından uzaklařmaya 2alıřıyordu. Ancak ordudan ka2mak aynı zamanda sűrekli bir takibatın bařlaması ve askerin 2aresizlik i2inde kalmasının da habercisiydi. Her asker 2zel bir numaraya sahipti ve aynı zamanda hangi birlikte olduđu ve nereden geldiđi de kayıt altına alınmaktaydı. Bundan dolayı ka2ađın kendi k2yűne d2nmesi veya ailesiyle buluřması kısa sűrede i2erisinde yakalanmasına sebep olabilirdi. Eđer kanunlar kiřinin yakınları ve hemřerileri tarafından biliniyorsa bizzat onlar tarafından yakalanıp orduya teslim edilmesi ihtimali de mevcuttu. Zira 2ıkarılan kanunlara g2re birliđinden ka2an kiřinin ailesinin cezalandırılması, ailesinden bir bařkasının veya bir k2ylűsűnűn orduya alınması gibi se2enekler sunuluyordu ki mevzubahis askerin ka2masına műsaade eden ve saklanmasını sađlayanlara da 2eřitli cezalar 2ng2rűlmekteydi (Marsot, 1994: 129). Yerel y2neticiler k2y Őeyhlerine ka2akları bildirmekte ve bu insanların k2yde saklandıkları anlařılırsa Őeyhlere her ka2ak i2in elli kuruř para cezası ve yűz adet kam2ı haddi uygulanmaktaydı. Yine tűm kırsal b2lge *bassasin* denilen casuslar tarafından izlenmekteydi (Fahmy, 1998: 433). Kendi topraklarına d2nemeyen firariler i2in en makul se2enekler ise seyrek nűfuslu 22l b2lgelerine sıđınmak, kalabalık sayesinde kendilerini saklayabilecekleri Kahire Őehrine gitmek veya tűm varlıklarını terk ederek űlkeden ayrılmaktı. Ancak bu yollar da bir sűre sonra yeterli gelmeyecekti; Kahire polisi Őehirdeki ka2aklar űzerindeki baskıyı arttırırken Mısır'ı terk etmeye 2alıřanları avlayıp orduya teslim eden bedeviler 22llerde devriye atıyordu. Diđer yanda bazı ka2akların hacı kılıđında Arabistan'a ka2tıđının anlařılması űzerine tűm hacıların kimliklerini ve fiziksel 2zelliklerini belirten damgalı ve resmi bir belge tařımaları zorunlu kılınmıřtı (Fahmy, 1998: 433). Tűm bu takibatın yanı sıra birliđinden asker firar eden subaylar da sorumlu tutulmakta ve kaybın telafisi i2in baskı g2rmekteydiler. Mevzubahis subayların ka2akların yerine yeni askerler bulmaları gerekmekte aksi takdirde maařlarında kesintiye gidilmekteydi. Ayrıca birliklerine geri d2nmeye g2nűllű olarak karar veren asker ka2aklarının affedileceđi; yakalananların ise beř yűz kırba2 cezası alacađı ilan edilmiřti. Firarları kontrol altına almak i2in bařka bir umutsuz giriřim ise ka2akları yakalayan insanlara, yakaladıkları her asker i2in elli kuruř 2dűl verilmesiydi (Fahmy, 1988: 434). Tűm bu 2nlemler g2z 2nűne alındıđı zaman 2zgűrleřme amacıyla yapılan firar eylemi aslında 2zneyi daha uzun sűreli bir hapis hayatına mahkűm etmekteydi. Zira y2neticiler asker ka2ađı olmayı en bűyűk cűrűmlerden biri haline getirmiř ve eldeki tűm imk2nları kullanarak bu insanları yakalamayı kendine vazife edinmiřti. Toplum ise kendilerine zarar gelme ihtimali ve maddi 2ıkar hayaliyle bu cadı avına katılmaya teřvik edilmiř, b2ylece askere sıđınacađı herhangi bir alan bırakılmamıřtı.

Zorunlu askerlik hizmetine y2nelik bir diğer 2nemli direniş ise 2zsakatlama pratiğiydi. Orduya toplanması planlanan erkeklerin sağlıklı ve eksiksiz bir vűcoda sahip olması gerektiği anlaşılınca bazı fellahlar bu ihtimali tamamen ortadan kaldırmayı akıl etmişti. En 2ok uygulan y2ntemler ise g2ze fare zehri damlatarak k2r olmak, 2n dişleri 2ekmek, işaret parmağının ilk eklemeni ve ayak parmaklarını kesmekti (Marsot, 1994: 129). Fare zehri ge2ici k2rlűk amacıyla kullanılsa da kimi zaman kalıcı hasarlar da verebiliyordu. İşaret parmağı ise askerin silah kullanması, yani tetik 2ekmesi, i2in son derece 2nemli bir işleve sahipti ve bunun sakatlanması doğrudan mesleğin dışında bırakılma imk2nı veriyordu. Yine bir askerin koşamaması ve dűzgűn adımlar atamaması birliğin geri kalanının da nizamını olumsuz y2nde etkileyebilirdi. Ancak Kavalalı Mehmed Ali Pařa i2in noksanlıkları olsa da genel manada sağlıklı olan bir vűcut her daim kullanılma imk2nına sahipti. Nitekim askerlikten kurtulmaya 2alışan bu sakatlar ordusu devlete iř2i ve ırgat olarak hizmet etmekten ka2amayacaktı. Yerel idarecilere g2nderilen bir genelgede kendilerini sakatlayanların 2műr boyu 2alışmak űzere kalyonlara g2nderileceği ve bıraktıkları

boşlukları telafi etmek için ailelerinden asker toplanacağı belirtilmekteydi (Mitchell, 1991: 43). Yine askerlik angaryasından kurtulmak amacıyla eşlerine ve oğullarına sakatlama hususunda yardımcı olan kadınların ibret-i âlem için köy meydanlarında asılmaları emredilmişti (Fahmy, 1999: 341). Nihai olarak Mısır köylüsünün ayak diretmesi uzun süre devam etmesine karşın hiçbir zaman tam manasıyla başarıya ulaşamamış ve iktidarın tasallutu altında ezilmişti. Daha önce de belirttiğimiz gibi orduyu ve savaşı ele alan döneme dair çalışmaların büyük kısmı üst düzey askerlerin veya izleyicilerin görüşlerini yansıttığı için okuma/yazma bilmeyen ortalama bir köylü askerinin duygu ve düşüncelerini öğrenmek hâlihazırda mümkün görünmemektedir. Ancak bu öznelerin eylemlerini göz önüne alırsak Mısırlı genç erkekler kim oldukları hususunda uzun bir süre karmaşa yaşamış ve direnmeye çalışmışlardı. Birincil kaynaklara ulaşılması halinde bu konuda ufuk açan çalışmaların yapılacağı ve Mısır tarih yazımında önemli değişiklikler yaşanacağı ise aşikârdır.

Sonuç

Modern Mısır'ın kurucusu olan Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın ordusu ülkedeki reform hareketinin lokomotifini olmakla kalmamış aynı zamanda iktidar/özne ilişkilerinin ve devlet/toplum ilişkilerinin yeniden belirlenmesi hususunda da temel faktör olmuştur. Bu dönemde gerek toplum gerekse ordunun içindeki bireyler iktidarın pek çok farklı kuşatmasına maruz kalarak modern devletle tanışmışlardır. Fellahların topraklarından kopararak etrafi duvarlarla çevrili ve sürekli gözetim altında tutuldukları kışlalara kapatılması, zaman ve eylem odaklı bir eğitime maruz kalarak otomatikleştirilmeleri ve gerek bedenlerinin gerekse yaşamlarının tamamen parçalara ayrılarak yönetilmesi bu insanların sıradan ve özerk hayatlarının artık mekanikleştiği veya bu amaç doğrultusunda değiştirilmeye çalışıldığı manasına geliyordu. Yeni kimliklerine adapte olamayan veya direnmeye çalışan bireyler ise hem fiziksel hem de psikolojik yollarla cezalandırılıyor, aynı zamanda iktidar tarafından kuşatılmış oldukları düşüncesine inanmaları sağlanıyordu. Nil nehri etrafındaki her bir yerleşim biriminde hissedilen Paşa kültürü ve onun silahlı olan askerleri bütün Mısırlılar için eski dönemin tamamen kapandığı manasına geliyordu.

Kaynakça

- Bröckling, U. (2008). *Disiplin*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- De Bourrienne, L. A. F. (2004). *The French View of the Events in Egypt: Memoirs. Napoleon in Egypt: Al-Jabarti's Chronicle of the French Occupation, 1798.* (Çev: Shmuel Moreh). Princeton: Markus Wiener Publishers,
- Fahmy, K. (1998). *The Nation and Its Deserters: Conscription in Mehmed Ali's Egypt*, *International Review of Social History*, Vol. 43, No. 3, pp. 421-436
- Fahmy, K. (1999). *The Police and the People in Nineteenth-Century Egypt*, *Die Welt des Islams, New Series*, Vol. 39, Issue 3, State, Law and Society in Nineteenth-Century Egypt, pp. 340-377
- Fahmy, K. (2010). *Paşanın Adamları: Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Ordu ve Modern Mısır*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Foucault, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*: İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları

Foucault, M. (2011). Entelektüelin Siyasi İşlevi/Seçme Yazılar 1, Çev. Işık Ergüden, Osman Akınhay, Ferda Keskin, ed. Ferda Keskin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Foucault, M. (2014). Özne ve İktidar/Seçme Yazılar 2, Çev. Işık Ergüden, Osman Akınbay, ed. Ferda Keskin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Jabarti, A. (2004). Napoleon in Egypt: Al-Jabarti's Chronicle of the French Occupation, 1798. (Çev: Shmuel Moreh). Princeton: Markus Wiener Publishers

Marsot, A. L. (1994). Egypt in Reign of Muhammed Ali. New York: Cambridge University Press

McGushin, E. (2005). Foucault and the problem of the subject. *Philosophy & Social Criticism*, 31(5-6), pp. 623-648.

Mitchell, T. (1991). *Colonising Egypt*, Berkeley and Los Angeles: University of California Press

Porter, S. (1996). Contra-Foucault: Soldiers, Nurses and Power. *Sociology*, 30(1), pp.59-78

Smith, P. (2008). Meaning and military power: moving on from Foucault. *Journal of Power*, 1(3), pp. 275-293

Pathology of the Causes of the Fall and Collapse of Governments in Afghanistan

Edriss RASA*

Abstract

The government is defined as a political system that provides security, welfare, and comfort in the internal dimension and interacts with the countries of the world in the external dimension to ensure national interests. The collapse of governments in Afghanistan in the last hundred years has been one of the main concerns of every person in society, especially the mind of every researcher in the field of history and political science. In the meantime, internal and external factors in the political axis have been addressed. Inefficiency and failure to meet the tasks assigned to governments lead to the formation of various entropies in a country. Descriptive and analytical discussion of this investigation has been done based on various scientific researches to explain the most important entropies effective in the collapse of governments. According to the scope of research, two entropy groups have been studied, which are:

1. Entropies based on politics: This dimension focuses on administrative-political corruption, reducing the level of social capital, restricting individual freedoms, freedom of expression, divergence, etc.

2. Geographical entropy (geopolitical): which focuses on geopolitical challenges.

Politics has historically led to the weakening of governments in various dimensions. In this research, an attempt has been made to use a descriptive-analytical method, while expressing other factors and components, by highlighting the political factor at the domestic and foreign levels, to scientifically examine the fall and collapse of governments in Afghanistan in the light of political scientists. Lack of national legitimacy along with political legitimacy has historically been the basis for the collapse of governments in Afghanistan.

Keywords: Government, Government Collapse, Internal Crises, Foreign Intervention, National Legitimacy, Etc.

Introduction

The emergence and stability of any country depend on the two main components of land and people and the two sub-components of government and sovereignty. Although the government is a minor component. But it is a component that has political thought. Government political thought is a force superior to cultural, linguistic, ethnic, geographical, etc. differences in a country. Political thought provides the necessary basis for national unity. Government as a political system is one of the most important structures in human society which has undergone a long evolutionary process. Governments come in many forms.

Governments from the earliest stages of agriculture have experienced various forms of the city-state, empire, medieval governments, feudalism, sectarian monarchies, absolute governments, and modern governments in the form of liberal nation-states. The main goal of governments is to manage the land and serve its people. Governments play a role for their people in the following areas: 1. General administration of the land; 2- Regulating people's social relations with each other; 3- Ensuring the public security of the society and regulating the relationship

* PhD Student, Ferdowsi University of Mashhad, Iran, E-mail: edrisrasa@ymail.com

between the government and the nation; 4- Ensuring national security and defending territorial integrity against foreign invasion; 5- Arranging and managing people's relations with each other; 6- Arranging, managing relations with other governments; 7- Arranging, managing and meeting the needs of individuals, society and providing welfare and comfort according to their needs 8- Raising the level of intellectual awareness of individuals and providing spiritual and spiritual needs; 9- Protecting national dignity and prestige and promoting national pride against other nations and governments; 10- Developing the level of national power to achieve national goals. (Hafenia, Ahmadipour, Ghader Hajat. 2010: 130)

The realization of these cases is in the group of political rationality. Political irrationality, both internally and externally, has been a major cause of the collapse:

First, internal factors include tyranny, the efficiency of the patrons, the luxury and corruption of statesmen, the selfishness and narcissism of politicians, the lack of attention to social justice, legitimacy, internal strife, uprisings, chaos, lack of accountability, weakness of authority. Political, lack of formation of national identity.... etc.

Secondly, the external factors are classified into two parts such as the involvement of neighboring countries (Iran, Pakistan, and China), the world superpowers Russia and France, the United Kingdom, and the US-centered countries, including the West in governmental affairs of the county and the geographical location of Afghanistan are the main external role players.

Due to the above-mentioned cases, none of the governments in Afghanistan in the last hundred years such as kingship, Imperial, Islamic, Absolute, Constitutional monarchy, Republic, Democratic (left to right), Radical Islamic Republic (Mujahideen and Taliban era) and to the rule of liberal democracy could satisfy the necessities of the nation and survive.

According to the viewpoint of political experts, the most important pathology that causes the collapse of governments is the lack of legitimacy. Legitimacy empowers governments. Authority has given governments dominance over groups, and at the same time divided legitimacy into three axes: national, religious, and political. The crisis of legitimacy generally leads to the destruction of the political system (Bashrieh, 1374, 19-20 and Weber, 1384: 273). In fact, Afghanistan has historically faced a crisis of legitimacy, and the lack of a government with authority has led to illegitimacy.

Regarding the political life of the government, Ibn Khaldun's theory is discussed and he considers the creation and collapse of the political system caused by intolerance. Based on his view, bias prejudice is the most important factor in explaining social transitions. (Sheikh, 103; Mir Mousavi, 167) According to Ibn Khaldun, three social factors have strengthened biased attitudes in the society, which are: 1- Bedouinism and savagery; 2- Religion; 3- Increase in the number of population and tribes (Jafari Nejad, 51).

Government collapse, Goldstone believes, includes crises in government power, elite protests, popular uprisings, widespread violence, and civil war. He used the term collapse of the government as a synonym to point out the collapse of the government, which takes place in two dimensions. 1- The collapse of a political institution (government) that no longer has legitimacy; 2- It is a power struggle that is formed by opposition groups. At the same time, he believes that the crisis of power is one of the unsolvable components of governments. If one person violates the law, a crisis will form in the authority of the government, in this case, the destruction that

criminals who violate the law or the local governments and do not pay attention to the orders of the central government can cause is beyond measure (Rebecca S. K. Lee, 2009: 5).

Each state has four dimensions of power, which are: 1- Extraction of resources (economic dimension of state power), 2- Expansion of power base (attracting current elites and emerging deprived groups) 3- Monopolization of military power (Military power defines the state because the legitimacy of the government depends on the military).

Some of the factors that lead to the collapse of governments are:

1. Internal differences: are one of the primary factors that cause the collapse and the internal elements are the basis for the creation of external factors. In addition, unless the government is oppressed by internal factors, external factors cannot impact. Lack of adherence to codified laws along with traditions and lack of proper political structure has prevented governments from being formed in a real and lasting manner in Afghanistan to this day. (Amuzgar, 1374: 68). Internal conflicts have historically been a major problem for government instability in Afghanistan.

Internal divisions have historically been a major problem for government instability in Afghanistan. Internal differences were generally centered on ethnicity in appearance but more on localism and family lineage. Localism is the most fundamental issue for the failure of governments in Afghanistan. But in appearance, this has become more prominent in the ethnic group, and time has always been misused by ethnic leaders;

2. Insurrection and Uprisings: Chaos, disrespect for the law, and lack of support for governments have historically been other causes of the collapse of governments in Afghanistan. Governments in Afghanistan have generally changed in the last hundred years by force and lack of legal procedures. Moreover, one of the plagues is disobedience and the spirit of rebellion in society. Additionally, internal power disputes are a major factor in the collapse of governments.

In addition, uprisings and riots are at the core of ethnicity and religion, and external factors are one of the most influential issues. And the countries involved in the cases of Afghanistan have used this leaf as a tool and each ethnic group has been in some way dependent on one of the distant countries. But these uprisings and revolts have generally been under the umbrella of the right, which the government has always accused of tribalism at a time when it was slowly moving away from the family axis, especially after a decade of democracy, but unfortunately with the aftermath of the first republic. The democratic republic and the power of the Mojahedin practically destroyed all the infrastructure and superstructure of Afghanistan.

Civil war has led to the emergence of the Taliban, which has put Afghanistan in the worst possible position, despite the formation of an interim government in 2002 with the help of the international community. As a result of the evacuation of the society and in the head of America, all the achievements were reduced to rubble.

3. Economy: Economics in today's societies is one of the basic components of stability or collapse after the political dimension. At the same time, the economy is considered an important factor of stability and security in society. In addition to this weak economy, it is considered one of the most important factors of instability and chaos. Afghanistan has long had economic dependence, and in fact, most of the political problems are due to the lack of a strong economy.

Afghanistan has always been dependent on neighboring countries with the help of superpowers, and any change that has taken place has been based on this principle. Economic dependence along with political power is one of the most important components of governments. Afghanistan has been economically dependent since the beginning of the modern government ousted by Abdul Rahman until the end of Mohammad Ashraf Ghani's rule.

4. Political authority: Political authority is one of the main factors in the stability and instability or collapse of political systems. But in Afghanistan, from the very beginning, modern governance has been a major factor in the collapse of the political system. In principle, a lack of political authority arises from the distance of the people from the government. At the same time, the people of Afghanistan have never considered their governments for themselves and have not always enjoyed political power due to ethnic, regional, and linguistic differences.

In the last hundred years, and especially in the last 20 years, Afghanistan has faced three issues: the distance between the government and the people, the distance between the government and the government, and the distance between the people and the people, all shaped by localism. In political disputes, as in the past, nearby countries have always been involved in litigation, and the political irrationality of ethnic leaders has been used as the worst tool.

5. Foreign Involvement and Invasion: Afghanistan has been invaded several times throughout history by the three superpowers of British India (present-day Britain), the former Soviet Union (present-day Russia), and the United States, and in some cases by indirect and very intense interference from two neighboring countries, Iran and Pakistan. Political irrationality, such as the failure to manage internal disputes, has failed to manage the establishment of sound relations with these countries, which has led to the permanent instability of Afghanistan.

Political irrationality, such as the failure to manage internal disputes, has failed to manage the establishment of healthy relations with these countries, which has led to the permanent instability of Afghanistan. Lack of political rationality in domestic and foreign policy and lack of balance in politics has always invaded governments in Afghanistan.

Conclusion

Despite all these developments in Afghanistan, politicians have never been able to create the right and rational conditions for nation-building, which is one of the main causes of the collapse of governments. Therefore, in Afghanistan, several components are needed to prevent the overlap of governments: nationalization, mutual acceptance, political stability, economic stability, economic independence and reducing the distance between people and government, respect for law, legalism, etc. are the basic components of government stability.

References

Amoozgar, Jaleh (1374) "Farah, this magical and heavenly inner world", Kalk neighborhood, pp. 68-70.

Bashrieh, Hossein (1374) Political Sociology, Tehran: Ney Publishing.

Goldstons, Jack (1982) *The Comparative and Historical Study of Revolution Annual Review of Sociology*.

Ibn Khaldun, Abdul Rahman (1363) *Al-Abr (History of Ibn Khaldun)* Translated by Abdul Hamad Ayati, Tehran: Institute of Cultural Studies and Research.

Jafarnejad, Morteza (2006) *Theory of Nervousness in the Introduction of Ibn Khaldun*, Kayhan Farhangi.

Karimian, Noorullah, Shabani, Imam Ali and Mohammad Qazvini Nezamabadi (2016) *Weakness and fall of the Mamluk rule, economic reasons and contexts*, *Quarterly Journal of Islamic History*, Vol.

Mir Mousavi, Seyyed Ali (2005) *Islam, Tradition and Modern Government: Modernization and Transformation in Contemporary Shiite Political Thought*, Tehran: Ney.

Nezamabadi, Mohammad Qazvini and Shabani, Imam Ali (1397) *Political study of the weakness and fall of the Mamluk government (648-923)* tenth year, No. 39.

Sheikh, Mohammad Ali (1363) *A research in the thought of Ibn Khaldun*, Tehran: Shahid Beheshti University.

Weber, Max (2005) *Economics and Society*, translated by Mehrdad Torabinejad and Mostafa Amarzadeh, Tehran: Samat.

الاستراتيجية الجزائرية في مواجهة الإرهاب من المقاربة الأمنية الى المصالحة الوطنية

Houcine MENACEUR*, Hasan KORKUT**

الملخص:

لقد أدركت الجزائر انطلاقاً من خبرتها الطويلة في مجال مكافحة الإرهاب أن الاستراتيجيات الأمنية وحدها باتت عديمة الفائدة بسبب تركيزها فقط على الأساليب الإكراهية في التصدي له ، حيث أن الإرهاب يعتبر ظاهرة متعددة الأوجه والأبعاد، يتطلب علاجها مقاربة تأخذ في الاعتبار كل مكونات الظاهرة

وتأسيساً على ذلك، تبنت الجزائر إستراتيجية جديدة "استئصال التطرف ومحاربة الإرهاب"، حيث تضمنت عدة تدابير: سياسية، وأمنية، واقتصادية، واجتماعية، وقضائية، وعقابية، تهدف للحفاظ على النظام العام وحماية الأشخاص والممتلكات والمؤسسات إنتهت بمصالحة وطنية أنتهت الصراع الدائر منذ 10 و شكلت بداية لمرحلة جديدة تجمع بين كل أطراف المجتمع الواحد.

و إجمالاً يمكن القول أن الإستراتيجية الجزائرية قامت على التكامل بين المداخل القانونية والأمنية والدينية والفكرية ما أسهم في محاصرة الإرهاب، وتحجيم نشاط الجماعات المتشددة في الداخل الجزائري وإنهاء الأزمة التي راح ضحيتها أكثر من 200 ألف قتيل وخسائر مادية تتجاوز 500مليار دولار.

الكلمات المفتاحية : الجزائر، مواجهة الإرهاب ، قانون الرحمة ، الونام المدني ،قانون المصالحة الوطنية.

The Algerian Strategy in the Face of Terrorism: From Security Approach to National Reconciliation

Abstract

Algeria has realized, based on its long experience in the field of combating terrorism, that security approaches alone have become useless because of their focus only on coercive methods in confronting it, as terrorism is a multifaceted and multidimensional phenomenon, its treatment requires an approach that must take into account all the components. Based on this, Algeria adopted a new strategy, "Eradicate extremism and fight terrorism", which included several measures: political, security, economic, social, judicial, and punitive, aimed at preserving public order and protecting people, property, and institutions. It terminated with national reconciliation which ended a conflict that has been going on for a decade and it marked the beginning of a new phase that brought together all spectrums of one society. The model of national reconciliation in Algeria has witnessed a remarkable development through three main stages: The stage of the Mercy Law issued in 1995, the Civil Peace Law of 1999, then the Charter of National Reconciliation ratified by referendum in 2005. In sum, it can be said that the Algerian strategy was based on the integration of legal, security, religious and intellectual approaches, which contributed to the besieging of terrorism, curtailing the activity of extremist groups inside Algeria, and ending a crisis that exceeded 200,000 victims and \$500 billion material losses.

Keywords: Algeria, Terrorism, confronting terrorism, the law of mercy, civil harmony, National Reconciliation

* PhD Student, The Institute of Middle East and Islamic Countries Studies, Marmara University, Türkiye, E-mail: houcinenenaceur@marun.edu.tr

** Prof. Dr., Director of the Institute of Middle East and Islamic Countries Studies, Marmara University, Türkiye, E-mail: hasan.korkut@marmara.edu.tr

بعد توقيف المسار الانتخابي تدهور الوضع الأمني في الجزائر، وانتشرت مظاهر العنف السياسي خاصة بعد اقترانها بتأزم الوضع الاقتصادي والاجتماعي، مما أدخل الجزائر في دوامة الصراع بين النظام السياسي من جهة والمعارضة الإسلامية من جهة ثانية، وتصاعدت حدة أعمال العنف والمجازر الجماعية التي باتت تحدث كل يوم في مختلف أنحاء البلاد، مما فرض على النظام الحاكم التسريع بإيجاد آليات وتطوير استراتيجيات لإنهاء العنف والصراع الدائر وإعادة الاستقرار والأمن للبلاد.

أهمية الدراسة:

تبرز أهمية هذه الدراسة كونها تعالج موضوع المصالحة الوطنية التي هي خلاصة مساعي سياسية طويلة لاحتواء الأزمة الأمنية والوصول إلى حلول نهائية لها .

أهداف الدراسة:

الوقوف على الآليات الأمنية والسياسية والقانونية المتبعة من قبل الدولة الجزائرية لإرساء المصالحة والسلام الوطني، بدءا بتدابير الرحمة إلى قانون الوئام المدني وصولا إلى تنفيذ قانون المصالحة الوطنية، كمساعي لحل الأزمة، مع تقييم أثرها من الناحية العملية.

حدود الدراسة

تمثلت الحدود المكانية للدراسة في دولة الجزائر، أما الحدود الزمنية، فبدأت منذ سنة 1988 إلى غاية اصدار قانون المصالحة الوطنية وأثره بعد عدة سنوات من تطبيقه.

إشكالية الدراسة

تعتبر الأزمة الأمنية والسياسية في الجزائر التي بدأت بوادها نهاية الثمانينيات، واستفحلت في بداية التسعينيات من القرن الماضي، موضوعا لا يزال يثير الكثير من الأسئلة، وتهدف هذه الدراسة الى محاولة الإجابة على التساؤلات الآتية:

فيما تمثلت الآليات الأمنية والسياسية لمواجهة الإرهاب في الجزائر؟
ما هي مراحل تطور الاستراتيجية الجزائرية للخروج من الأزمة الأمنية ؟
منهج الدراسة:

للإجابة على هذه الإشكالية تم اعتماد المنهج التاريخي من خلال عرض الآليات الأمنية والسياسية التي اتبعتها الدولة الجزائرية في مواجهة الإرهاب ثم سرد تسلسلي لتطور الاستراتيجية الجزائرية في مواجهة الإرهاب وعرض الأحداث والتطورات المواكبة لها ، وكذا المنهج التحليلي في عرض النصوص القانونية وتفسيرها،

هيكلية الدراسة:

للإجابة على الإشكالية السابقة، تم تقسيم هذا البحث إلى ثلاثة فصول:

المبحث الأول: الآليات التي سبقت فترة حكم بوتفليقة .

المبحث الثاني: الوئام المدني كألية سياسية لاسترجاع الأمن خلال فترة حكم بوتفليقة

المبحث الثالث: ميثاق السلم والمصالحة الوطنية

لم يكن أمام الدولة الجزائرية في محاولة التصدي لظاهرة الإرهاب والجرائم المنتشرة عبر التراب الوطني سوى اتخاذ الإجراءات الأمنية والتشريعية اللازمة، وقد كانت حالة الطوارئ مع إعداد ترسانة قانونية كفيلة ولو نسبيا بالتصدي لهذه الأوضاع المعقدة والمستحدثة على المجتمع الجزائري. فجاءت أول مبادرة تشريعية في المرسوم التشريعي رقم 92-03 المؤرخ في 1992/09/3 والمتعلق بمكافحة الإرهاب لوضع ما عرف بالمحاكم الخاصة لمعالجة القضايا الإرهابية. وبعد سنة 1995 اتخذت مواجهة الإرهاب في الجزائر توجها سلميا رغبة من الدولة في استتباب الأمن المدني، وشهد نموذج المصالحة الوطنية في الجزائر تطورا ملحوظا عبر ثلاث مراحل رئيسية: مرحلة قانون الرحمة الصادر عام 1995، ثم قانون الوئام المدني عام 1999، فميثاق المصالحة الوطنية المصادق عليه عن طريق الاستفتاء عام 2005.

المبحث الأول: الآليات التي سبقت فترة حكم بوتفليقة : الأمر رقم 95 / 12 المتضمن تدابير الرحمة

في ظل تآزم الأوضاع الأمنية في الجزائر وكثرة الخسائر المادية والبشرية وأمام عجز النصوص التشريعية العقابية في الحد أو التقليل من العمليات الإرهابية، كان لابد من الاتجاه نحو طريق موازي لسياسة تشديد العقاب والردع وفتح أبواب الحوار، وإبداء جانب من اللين من السلطة وجنوح القرار السياسي نحو السلم وإعطاء الفرص باتخاذ سياسة الوداعة في التعامل مع الوضع، فأصدر الرئيس اليمين زروال هذا الأمر فظهرت بوادر المصالحة كحل آخر وبدل لما سبقه، فكان الأمر رقم 95 / 12 المؤرخ في 25 فيفري 1995 بمثابة التشريع التطبيقي لسياسة الوداعة لمعالجة بعض الوضعيات الخاصة ومن ثم استدراج العدد الأكبر ممن يستفيدون من هذا الإجراء. والملاحظ أن هذا القانون لا يحوي على شق سياسي بل هو مجرد اتفاق تناول الجوانب الأمنية والطرق المتبعة لحلها نهائيا. (لونيسى 2016)

وقد احتوى قانون الرحمة على 12 مادة تمحورت حول كيفية تطبيق هذا القانون، إذ جاءت المادة الأولى منه تمهيدا وإشارة إلى استناده إلى الأعداء القانونية وظروف التخفيف الواردتين في المادتين 52 / 92 من قانون العقوبات والمتعلقة بالأشخاص الذين سلموا أنفسهم عقب الجرائم الإرهابية التي ارتكبوها.

ثم جاءت التدابير والإجراءات المتبعة لتطبيق هذا القانون من المادة 2 إلى المادة 7 تناولت فيها تحديد الأشخاص المعنيين بقانون الرحمة المذكورين في المادة 87 مكرر 3 من قانون العقوبات وكذا الإعفاء من المتابعة القضائية للمسلمين تلقائيا للأسلحة والمتفجرات وغيرها إلى السلطات الأمنية مما كان في حوزتهم طبقا للمادة الثالثة من هذا القانون، أما المادة الرابعة فقد تناولت ظروف التخفيف لصالح الأشخاص المتورطين فعلا في عمل إرهابي أدى إلى قتل أو إصابة أشخاص آخرين وذلك بتخفيض عقوبة الإعدام إلى السجن المؤقت بين 15 و 20 سنة تخفض إلى نصف العقوبة في بعض الحالات، وقد عززت المادة الخامسة المادة الأولى في إمكانية الأشخاص المعنيين في هذه الأخيرة الاستفادة من تدابير العفو وفقا للدستور.

كما وردت إجراءات تطبيق قانون الرحمة في المادتين السادسة والسابعة فأشارت المادة السادسة إلى أنه يجوز لكل من سبق له وأن انتمى إلى إحدى المنظمات الإرهابية ولم يرتكب أي جريمة قتل لشخص أو سبب له عجزا دائما أو تخريب لأماكن عمومية أو خاصة، إضافة إلى الأشخاص الذين سلموا ما كانوا يحوزون عليه من أسلحة أو متفجرات أو مواد أخرى من تلقاء أنفسهم إلى السلطات، أي بحضورهم تلقائيا أمام السلطات القضائية أو الإدارية المدنية أو العسكرية مرفقين بولي أمرهم أو محاميهم ويسلم لهم فوراً وصل يسمى "وصل الحضور" في أجل لا يتعدى 30 يوما من تاريخ تسليمهم هذا الوصل، فتسليم السلطات القضائية للمعني وثيقة تتضمن عبارة "مستفيد من تدابير الرحمة" المنصوص عليها في هذا الأمر، كما يحق للمعنيين أن يطلبوا من السلطات المختصة أن توفر لهم الحماية البدنية المؤقتة وفي كل الحالات يجب تبليغ السلطات كما يمكن إجراء فحص طبي لهم، وتناولت بعد ذلك المادة السابعة كيفية تحويل المستفيدين من إجراءات قانون الرحمة إلى وكيل الجمهورية، باعتباره الجهة المختصة أمام المحكمة للقيام بتحرير محضر معاينة تحريك الدعوى العمومية.

أما ما تبقى من مواد فقد جاءت على شكل أحكام خاصة أشارت فيها المادة الثامنة إلى سن الأشخاص المتورطين في الأعمال الإرهابية فيما إذا كانوا قصرا تتراوح أعمارهم بين ست عشرة سنة وثمانية عشرة سنة بأن يتم تسليط أقصى عقوبة عليهم لا تفوق عقوبة السجن الممكنة وهي عشر سنوات، كما أشارت المادة التاسعة إلى الفئة الأكبر سنا من الشبان المتروحة أعمارهم بين 18 و 20 سنة ممن تورطوا في نفس الأعمال بتقرير عقوبة بأقصى درجة خمسة عشرة سنة سجنا نافذا.

وتطرق كل من المادة العاشرة والحادية عشر لكيفية التعامل مع المستفيدين من وثيقة قانون الرحمة والذين ارتكبوها بعدها جرائم إرهابية إذ يتم إسقاط تلك الاستفادة والحرمان من كل الأعداء القانونية وفق المادة العاشرة، وقد ذهبت المادة الحادية عشر أبعد من ذلك حينما أقرت منع المتورطين في الأعمال الإرهابية الذين استفادوا من ظروف التخفيف للعقوبات وقاموا بعد محاكمتهم بالعودة إلى ارتكابها، فهنا لا يمكن الاستفادة لا من قانون الرحمة ولا من الأعداء القانونية لقانون العقوبات بل ترفع العقوبات المطبقة عليهم إلى أقصى عقوبة مقررة للجريمة المقترفة، وجاءت المادة الثامنة عشر تشير إلى نشر قانون الرحمة في الجريدة الرسمية.

يمكن استنتاج أن قانون الرحمة وليد الظروف القاسية التي عاشتها الجزائر في ظل التقتيل و التدمير الاجتماعي الذي تآزمت على إثره الأوضاع في فترة بداية التسعينيات، فما كان أمام السلطة السياسية آنذاك لوقف ذلك النزيف وضمد الجراح المتفاقمة سوى إيجاد حل سريع وكنيل بتخفيف وطأة آثار الإجراءات القانونية الصارمة والعقوبات المشددة على مرتكبي جرائم الإرهاب أو المتسببين فيه من أجل توفير نوع من التوازن القانوني بين سياسة الردع وسياسة اللين أمام انسداد سبل المحاور، فلجأ الرئيس اليمين زروال إلى طرح هذا الإجراء لتجسيد نية السلطة في حل الأزمة والحد من تدمير المجتمع الجزائري في مستواه الإنساني والاقتصادي والسياسي، لذلك جاء قانون الرحمة مختصرا في اثني عشرة مادة تنص على إمكانية استدراك الأوضاع وفتح باب التوبة للاستفادة من إجراءات التخفيف والإعفاء في حالة تسليم المتورطين أنفسهم إلى السلطات.

وقد كان لهذا القانون نوع من الصدى في أوساط الجماعات المسلحة التي انقسمت فيما بينها بين مؤيد ومعارض له إذ أدى ذلك الانقسام إلى حد التناحر بين الفئتين، ومع ذلك فقد سلم الكثير من الشباب وخاصة أولئك الذين اضطرتهم بعض الظروف القاسية للتورط بالانضمام إلى تلك الجماعات إلى السلطات للاستفادة من قانون الرحمة.

غير أن هذا القانون لم يكن كافياً، نظراً لعدم إمامه بكل جوانب الأزمة وعدم الاتفاق في الرؤية حول إيجاد حل جذري لجذور المأساة، نظراً لاختلاط المعايير والغموض واللبس في تفسير الأحداث مما انعكس سلبيًا على إجراءات المعاقبة والمحاكم الخاصة إلى حد عدم فهم أبعاد هذا القانون. وعرفت الجماعات المسلحة تحولا إلى أنشطة أكثر عنفا وأكثر راديكالية، وفي ظل هذا الاحتقان وتدهور الوضع الأمني مجدداً، قدم الرئيس بوتفليقة إلى الحكم وصمم برنامجاً سياسياً يعتبر تعواشيرية لتدابير قانون الرحمة إلى سياسة" الوئام المدني". (برقوق 2021).

المبحث الثاني : الوئام المدني كألية سياسية لاسترجاع الأمن خلال فترة حكم بوتفليقة : القانون 08/99 المتضمن ميثاق الوئام المدني

على إثر تدهور الأوضاع الأمنية وبعد الإعلان عن إجراء انتخابات رئاسية مسبقة من طرف الرئيس اليمين زروال وتقديم استقالته، وبعد مجيء الرئيس عبد العزيز بوتفليقة تبنى مسعى السلم وتحقيق الأمن الوطني من خلال سياسة الوئام المدني هذا القانون الشعار الذي أسال الكثير من الحبر وكان محور مناقشات سياسية وتشريعية أفضت إلى إخرجه في شكل قانون يصب في إطار معالجة الأوضاع القانونية والسياسية والاجتماعية لتدارك ما يمكن تداركه من إرجاع الطمأنينة والأمن في نفوس الشعب الجزائري.

وقد تم إصداره في مرسوم رئاسي بتاريخ 03/07/1999 وكان محتواه قانون رقم 08-99 مؤرخ في 13/07/99 المتعلق باستعادة الوئام المدني.

وقد تناول هذا القانون من خلال ستة فصول المحاور الكبرى لتطبيق سياسة الوئام وزعت على 43 مادة حاولت الإلمام بكل النقاط والتدابير الممكنة لاستعادة الأمن والاستقرار في المجتمع، وكيفية التعامل مع الأشخاص المعنيين بالاستفادة منه.

إذ احتوى الفصل الأول على مادتين الأولى منها في شكل أحكام عامة تتحدث عن الغاية السامية التي من أجلها ظهر هذا القانون، وهي استعادة الوئام المدني بهدف تأسيس تدابير خاصة بغية توفير حلول ملائمة للأشخاص المتورطين في أعمال إرهاب أو تخريب ممن يعبرون عن إرادتهم في التوقف بكل وعي عن نشاطاتهم الإجرامية لإعطائهم الفرصة لتجسيد هذا الطموح وهو إعادة الإدماج المدني في المجتمع.

وللاستفادة من أحكام هذا القانون يجب على الأشخاص المعنيين إشعار السلطات المختصة بتوقفهم عن كل نشاط إرهابي والحضور أمامها.

أما المادة الثانية فقد نصت على ما يلي: يستفيد الأشخاص المذكورين في المادة الأولى وفقا للشروط التي حددها هذا القانون وحسب الحالة من أحد التدابير الآتية:

- الإعفاء من المتابعات

- الوضع رهن الإرجاء

- تخفيف العقوبات.

1: الإعفاء من المتابعات

جاء الفصل الثاني المتعلق بالإعفاء من المتابعات في ثلاثة مواد من المادة الثالثة إلى الخامسة، وطبقا لنص المادة الثالثة فيعفى من المتابعات القضائية كل من سبق له أن انتمى إلى إحدى المنظمات المذكورة في المادة 87 مكرر 03 من قانون العقوبات داخل الوطن أو خارجه ولم يرتكب أو يشارك في أي جريمة من الجرائم المنصوص عليها في المادة 87 مكرر من قانون العقوبات أدت إلى قتل شخص أو سببت له عجز دائما، أو اغتصابا، أو لم يستعمل متفجرات في أماكن عمومية أو أماكن يتردد عليها الجمهور والذي يكون قد أشعر في أجل 06 أشهر ابتداء من تاريخ صدور هذا القانون السلطات المختصة بتوقفه عن كل نشاط إرهابي أو تخريبي، وحضر تلقائيا أمام هذه السلطات المختصة.

وضمن نفس الشروط المنصوص عليها في المادة الثالثة استفاد أيضا الأشخاص الذين كانوا يحوزون أسلحة أو متفجرات أو وسائل مادية أخرى، وهنا يشترط أن يتم تسليمها للسلطات المختصة تلقائياً حتى يمكنه الاستفادة من الإعفاء من المتابعة القضائية. المادة 04 من القانون 08-99 غير أنه يحرم المستفيدون من أحكام المادتين 03 و04 أعلاه في كل الحالات من الحقوق المنصوص عليها في المادة الثامنة البند الثاني من قانون العقوبات، وذلك لمدة 10 سنوات ابتداء من تاريخ قرار الإعفاء من المتابعات. (المادة 05 من القانون 99-08).

فالملاحظ على المادتين الأولى والثانية، هو إقرارهما بعدم متابعة الأشخاص المتورطين في الأعمال الإرهابية والتائيبين عنها، بإعطائهم مهلة ستة أشهر من تاريخ صدور هذا القانون للمثول أمام السلطات المختصة تلقائياً إعلانهم عن توقيف كل نشاط إرهابي مهما كان نوعه على أن لا تنطبق الأعمال والجرائم الواردة في المادة 87 مكرر 03 من قانون العقوبات على هؤلاء التائيبين.

لكن المادة الخامسة لفتت الانتباه إلى كون هذا العفو المتمثل في عدم المتابعة القضائية لا يعني عدم سريان قانون العقوبات في ما يخص الحقوق الوطنية بما جاءت به المادة الثامنة في فقرتها الثانية إذ أن المستفيدين من عدم المتابعة يخضعون ولمدة معينة (10 سنوات) من تاريخ صدور قرار العفو بعدم المتابعة إلى الحرمان من الحقوق الوطنية.

02: الوضع رهن الإرجاء

تناول هذا الإجراء الفصل الثالث على امتداد 21 مادة بدءاً بالمادة السادسة إلى المادة 26، وقد نصت المادة 06 على ما يلي: "يتمثل الوضع رهن الإرجاء في التأجيل المؤقت للمتابعات خلال فترة معينة، بغرض التأكد من الاستفادة الكاملة للشخص الخاضع لها " بمعنى أن المشرع استخدم عامل الوقت المحدد بفترة معينة بعد الإعلان عن التوقيف من طرف المتورطين خلال ستة أشهر، ذلك ابتداء من تاريخ صدور هذا القانون على أن لا تتعدى مدة الإرجاء هذه 10 سنوات وهي بمثابة فرصة يمكن عن طريقها التأكد من استقامة المعني بالاستفادة لإعطائه هذا الامتياز والتأجيل المؤقت للمتابعات يعد إجراء مثالياً وبناءً في استمالة الكثيرين و دفعهم إلى الاستمرار على التوبة والعدول عن الجريمة.

أما المادة السابعة نصت على أن: "يستفيد من تدابير الإرجاء ووفقاً للمدد والشروط المحددة فيها، الأشخاص الذين سبق أن انضموا إلى إحدى المنظمات المذكورة في المادة 87 مكرر 3 من قانون العقوبات والذين في أجل ستة أشهر ابتداء من تاريخ صدور هذا القانون أشعروا السلطات المختصة بتوقفهم عن كل نشاط إرهابي أو تخريبي، وحضروا تلقائياً أمامها أو جماعياً".

ويستثنى من الاستفادة من أحكام هذه المادة الأشخاص الذين ارتكبوا أو شاركوا في ارتكاب جرائم أدت إلى قتل شخص أو تقتيل جماعي أو اعتداءات بالمتفجرات في أماكن عمومية يتردد عليها الجمهور أو اغتصاب. (المادة 08 من القانون 99-08).

أي أن الاستفادة من تدابير الإرجاء تخضع دائماً لما جاء في المادة 87 مكرر 03 من قانون العقوبات، وذلك لاستبعاد الأشخاص المرتكبين لجرائم التقتيل والتخريب الفعلية دون من كان في تنظيم معين ولم يشارك في أي من هذه الأعمال مع تحديد هذه الستة أشهر كأقصى تاريخ للتخلي عن تلك الوضعية والالتحاق بالمجتمع عن طريق التقدم أمام الهيئات المختصة واختارها تلقائياً بالعدول عن الانتماء لتلك المنظمات.

كما يجب على الأشخاص الذين انضموا إلى أحد التنظيمات المذكورة أعلاه القيام بكتابة تصريح يشهدون بصدق على الأسلحة والمتفجرات والذخيرة والوسائل المادية الموجودة في حوزتهم وتسليمها إلى السلطات التي حضروا أمامها. ويجب أن يشمل هذا التصريح زيادة على ذلك الأعمال التي ارتكبوها أو التي شاركوا في ارتكابها.

وأضاف المشرع أبعاداً أخرى لهذا الإجراء متمثلة في ما يلي:

- إشعار السلطات المختصة في ظرف ثلاثة أشهر من إصدار القانون بالتوقف يمكن المعنيين من الاستفادة بهذا الإجراء.

- يمكن السماح لهم من طرف السلطة بالمشاركة في محاربة الإرهاب وما ينجر عن ذلك من امتيازات مادية ومعنوية لكن وفقاً لشروط منها كتابة تصريح شرعي، للإدلاء بما يحوزونه من أسلحة ومتفجرات وذخيرة ووسائل مادية وتسليمها إلى السلطات المختصة.

ويترتب على انقضاء الإرجاء الممنوح تطبيقاً للمادة 08 من هذا القانون تحريك الدعوى العمومية مع الاستفادة من أحكام المادة 28 من هذا القانون. (المادة 09 من القانون 99-08).

وتلعا لذلك فمن الأشخاص الذين استفادوا بالوضع رهن الإرجاء بمقتضى المادة 08 من هذا القانون أي بالإجراءات التالية -كما هو مشار إليه سابقاً:-

- التقدم جماعياً أو تلقائياً أمام السلطات المختصة.

- الإعلان عن التوقف عن الأعمال الإرهابية.

- تقديم إسهاد إلى السلطات بكل الأسلحة والمتفجرات والذخيرة والوسائل المادية الحائزين لها والتي يتم تسليمه لها.

- احتواء ذلك الإسهاد أو التصريح بكل الأعمال المشاركين فيها أو التي ارتكبوها.

- سماح السلطات لهؤلاء الأشخاص بالوقوف إلى جانبها لمحاربة الإرهاب.

كما نصت المادة 15 على تشكيل لجنة الإرجاء من:

- النائب العام المختص إقليمياً - رئيساً -

- ممثل عن وزير الدفاع الوطني.

- ممثل عن وزير الداخلية.

- قائد مجموعة الدرك الوطني للولاية.

- رئيس الأمن الولائي.

- نقيب المحامين أو ممثله المؤهل.

أما المواد من السادسة عشر إلى المادة السادسة والعشرون فقد جاءت لتوضيح إجراءات الإرجاء ونوعية التدابير التنظيمية المتخذة خلال كل مراحل الوضع رهن الإرجاء.

وفي حالة تهرب شخص خاضع للإرجاء من أحد التدابير المفروضة عليه يمكن للجنة الإرجاء المخطرة أن تعلن إلغاء الإرجاء، وفي هذه الحالة يجوز تحريك الدعوى العمومية وفقاً للقانون العام بالنسبة إلى الوقائع التي بررت تأجيل المتابعات، وعند الاقتضاء بالنسبة إلى الوقائع التي أدت إلى إلغاء الوضع رهن الإرجاء، ولا تسري في هذه الحالة مدة تقادم الدعوى العمومية إلا ابتداء من يوم اتخاذ قرار إلغاء الإرجاء المادة 18 من القانون 08-99. ولا يتم اتخاذ قرار إلغاء الإرجاء إلا بعد أن يكون المعني بالأمر قد مكن من أن يقدم أمام لجنة الإرجاء كل تفسير ممكن حول الوقائع المبررة لتنفيذ عملية الإلغاء، وله أن يستعين بمحامي للدفاع عنه (المادة 19 من القانون 08-99).

وقرار اللجنة بإلغاء الإرجاء ليس نهائياً إذ يمكن للشخص الذي تم إلغاء وضعه رهن الإرجاء أن يقدم طعناً ولانها لدى لجنة الإرجاء الموسعة إلى رئيس محكمة مقر الولاية في أجل 10 أيام ابتداء من النطق بالإلغاء أو اليوم الذي يفترض فيه علمه بالإلغاء، ويترتب على الطعن تعليق تنفيذ قرار الإلغاء ويمكن أن يرفق قرار الإلغاء بكل تدبير يضمن امتثال المعني بالأمر خلال مدة الطعن. (المادة 20 من القانون 08-99).

كما يجوز رفع حالة الإرجاء في حالة صدور سلوك إيجابي من المعنى: وهي الحالة الثانية من حالات إسقاط تدابير الوضع رهن الإرجاء قبل انقضاءه حسب المادة 22 من هذا القانون أي رفع حالة الإرجاء مكافأة نظير تعاون المعنى. وهذا السلوك الإيجابي والاستثنائي حددته هذه المادة في ما يلي:

– تعاونه في القبض على الإرهابيين الراضين لوضع السلاح والكشف عن مخابئهم وغيرها.

– في حال تقديمه لبراهن مقنعة عن استقامته.

وبجوز أن يكون الرفع المسبق للإرجاء مشروطاً، غير أن مدة الرفع المشروط لا يمكن أن يتجاوز سنة واحدة يصبح الرفع نهائياً بعد انقضاء هذه المدة.

وفي كل الحالات ينتهي مفعول الوضع رهن الإرجاء بانقضاء أو انتهاء المدة المحددة له المادة 23 من القانون 08-99 ، وختمت المادتان 25 و26 بما يترتب على انقضاء الإرجاء وهو التقادم النهائي للدعوى العمومية، بالنسبة للأفعال التي بررت دون المساس بأحكام كل من المواد الثامنة والتاسعة والعشرين من ذات القانون ، وكذا سريان التقادم لمتابعة الأفعال الواردة أو المكتشفة بعد انقضاء مدة الإرجاء والتي تخضع لقواعد القانون العام، ويكون ذلك السريان ابتداء من يوم انقضاء الوضع رهن الإرجاء.

3 : تخفيف العقوبات

تناول هذا الجزء الذي يدخل في سياسة اللبونة الفصل الرابع المحتوي على ثلاثة مواد التي عرض من خلالها المشرع كيفية تخفيف العقاب المندرج دائماً تحت شعار الوئام وإدماج المتورطين وفتح أبواب التوبة لهم عن طريق استبدال القواعد أو النصوص الواردة في قانون العقوبات خاصة المادة 87 مكرر 03، والحد من شدتها وفقاً لشرط معينة يخضع لها طالب التخفيف ، فقد حددت المادة 27 الأشخاص الذين يمكن أن يستفيدوا من هذا الإجراء بنصها على ما يلي: " يستفيد الأشخاص الذين سبق وأن انتموا إلى إحدى المنظمات المذكورة في المادة 87 مكرر 03 من قانون العقوبات والذين أشعروا في أجل ثلاثة أشهر ابتداء من تاريخ صدور هذا القانون السلطات المختصة بتوقفهم عن كل نشاطا إرهابي أو تخريبي، وحضروا تلقائياً أمامها والذين لم يسمح لهم بالاستفادة من نظام الإرجاء، ولم يرتكبوا التقتيل الجماعي ولم يستعملوا متفجرات في أماكن عمومية أو أماكن يتردد عليها الجمهور، من تخفيف العقوبات وفق الشروط التالية:

- السجن لمدة أقصاها 12 سنة عندما يكون الحد الأقصى للعقوبة التي ينص عليها القانون بالحكم بالإعدام أو بالسجن المؤبد.
- السجن لمدة أقصاها 07 سنوات عندما يتجاوز الحد الأقصى للعقوبة التي ينص عليها القانون بالإعدام أو بالسجن 10 سنوات ويقبل عن 20 سنة.
- الحبس لمدة أقصاها 03 سنوات عندما يساوي الحد الأقصى للعقوبة التي ينص عليها القانون 10 سنوات.
- يخفف الحد الأقصى للعقوبة في كل الحالات الأخرى بالنصف".
- في حين تناولت المادة 29 تخفيف العقوبات بالنسبة للأشخاص الذين قدموا أنفسهم أمام السلطات المختصة في أجل 6 أشهر وإعلانهم التوقف عن كل نشاط إرهابي ومدى استفادتهم من هذا وفق ظروف التخفيف التالية:
- السجن لمدة 15 سنة إلى 20 سنة عندما تكون العقوبة التي ينص عليها القانون بالحكم بالإعدام.
- السجن من 10 سنوات إلى 15 سنة عندما تكون العقوبة التي ينص عليها القانون السجن المؤبد.
- كما يخفف الحد الأقصى للعقوبة لكل الحالات الأخرى بالنصف).

ويأتي الفصل الخامس الذي هو عبارة عن إجراءات تطبيق هذا القانون من خلال المادة الثلاثين إلى غاية المادة الخامسة والثلاثين ، وقد بينت المادة 37 كيفية الاستفادة المساجين من إجراءات التخفيف تلك وبأنه يستفيد الأشخاص المذكورين في المادة 03 أعلاه المسجونون المحكوم عليهم عند تاريخ صدور هذا القانون من الإفراج المشروط الفوري لبقيّة عقوبتهم، بغض النظر عن كل حكم مخالف ، على أنه يجوز للأشخاص الذين حضروا تلقائيا إلى السلطات المختصة و أشعروها بتوقفهم عن كل نشاط إرهابي أو تخريبي قبل صدور هذا القانون، والمتهمون المحكوم عليهم سواء كانوا مسجونين أو غير مسجونين أن يستفيدوا إذا توفرت فيهم شروط الاستفادة من الوضع رهن الإجراء إما من الإفراج، وإما من تأجيل تنفيذ العقوبة حسب الحالة بغض النظر عن كل حكم مخالف ويكونون خاضعين لنظام الإجراء، وخلال الإجراء يجوز تحويل التأجيل المؤقت لتنفيذ العقوبة إلى إفراج مشروط لفترة لا تتجاوز باقي العقوبة، و في كل الأحوال لا تتجاوز مدة الإجراء (المادة 38 من القانون 99-08).

ونصت المادة 39 على أنه: "بغض النظر عن جميع الأحكام المخالفة يحرم المستفيدين من أحكام المواد 36-37-38 أعلاه من الحقوق في الحالات المنصوص عليها في المادة 8 البند الثاني من قانون العقوبات لمدة عشر سنوات ابتداء من تاريخ القابلية للاستفادة من التدابير المنصوص عليها في هذا القانون". أما المادة الوحيدة في هذا القانون التي تعرضت إلى قضية تعويضات ضحايا الأعمال الإرهابية فهي المادة 40 التي نصت على أنه: " في حالة تحريك الدعوى العمومية بجوز لضحايا الأفعال المنصوص عليها في المادة 87 مكرر من قانون العقوبات أو ذوي حقوقهم أن ينأسسوا كطرف مدني وأن يطالبوا بالتعويض عن الضرر الذي لحق بهم.

تقدر التعويضات التي يمكن أن تمنحها الجهات القضائية بعد خصم مبالغ التعويضات التي يمكن أن تكون قد منحت من جهة أخرى طبقا للتشريع الساري المفعول، ويكون الدفع على عاتق الدولة التي تحتفظ بدعوى الرجوع ضد المدين لكي تسترجع عند الاقتضاء المبالغ التي دفعتها.

تحدد كليات تطبيق هذه المادة عن طريق التنظيم".

وهنا تستثني هذه المادة الأشخاص المتورطين في الإرتكاب الفعلي لجرائم الإرهاب من تقتيل وتخريب حسب ما نصت عليه المادة 87 مكرر من قانون العقوبات والتي تعطي الحق لذوي الحقوق من المتضررين منها المطالبة بالتعويضات وفقا للقانون.

ولم يذهب هذا القانون بعيدا في مسألة التعويضات إلا في ما يخص تكفل الدولة بدفع التعويض واسترجاعه في ما بعد من المعني، وهذا أمر يبقى دائما محل مناقشة وصعوبة التطبيق

أما المواد 41 - 42 - 43 فجاءت كتوصيات لتأكيد تطبيق قانون الوثام المدني ثم الإشارة إلى توقيف العمل بقانون 95 / 12 / 1995 المتمثل في قانون الرحمة، وبعدها الإشارة إلى نشر هذا القانون أي الوثام المدني في الجريدة الرسمية مع تاريخ صدوره في 13 جويلية 1999 لكي يتسنى للجميع الإطلاع عليه والاستفادة من محتواه.

وعقب صدور المرسوم رقم 99 / 08 من طرف الرئيس عبد العزيز بوتفليقة والمتعلق باستعادة الوثام المدني قام رئيس الحكومة بإصدار مراسيم تنفيذية لشرح بعض المواد الواردة في قانون الوثام المدني وهذه المراسيم كالآتي:

- المرسوم التنفيذي رقم 99 / 142 المؤرخ في 07 ربيع الثاني سنة 1420 الموافق 20 جويلية 1999 يحدد كليات تطبيق أحكام المادة 08 من قانون 99 / 08 المؤرخ في 13 جويلية 1999 م المتعلق باستعادة الوثام المدني.

- المرسوم التنفيذي رقم 99 / 144 المؤرخ في 20 جويلية 1999 يحدد كليات تطبيق أحكام المادة 40 من قانون 99/08 وقد تم التوقف عن العمل بالقانون 99/08 الخاص بالونام المدني بتاريخ 13 جانفي 2000، للدخول في معترك فكرة جديدة ورؤية استشرافية تأخذ أبعاد جد استثنائية وجديدة على المستوى الواقعي والتشريعي، ألا وهي فكرة المصالحة الوطنية.

المبحث الثالث: ميثاق السلم والمصالحة الوطنية

صدر ميثاق المصالحة الوطنية في شكله النهائي بعد الإستفتاء عليه بتاريخ 29 سبتمبر 2005 في صورة أمر يحمل رقم 06 / 01 المؤرخ في 27 فيفري 2006 يحتوي 48 مادة مقسمة إلى سبعة فصول أمر رقم 06-01-2006

للإشارة فإن هذه الوثيقة اطلق عليها اسم " ميثاق " والذي يعني من الناحية الفلسفية الجمع ولم الشمل، أما من الناحية القانونية فتعني المرجعية التي يستقي منها ترسانة من الاجراءات التشريعية والقانونية لتجسيد هذا المشروع على أرض الواقع حتى لا يبقى مجرد نصوص بلا روح. (عواشريه،2014).

ونظرا لكون الأزمة التي عاشتها الجزائر متشعبة الأسباب، فقد حرص ميثاق السلم والمصالحة الوطنية على المعالجة الشمولية للأزمة وهو ما يتضح من خلال مواده، وهو ما سنبينه في المطلب الأول، ثم نقف عند تقييم هذا الميثاق في المطلب الثاني في المطلب الثاني

مضمون ميثاق السلم والمصالحة الوطنية

تضمن ميثاق السلم والمصالحة الوطنية 48 مادة شكلت نوع من المساومة لجأ إليها رئيس الجمهورية لتمرير سياسته، وهو ما سنبينه على النحو الآتي:

1-1 ابطال المتابعة القضائية في حق الأفراد الذين سلموا أنفسهم

يتضح من خلال المواد من المادة الثانية إلى المادة الحادية عشرة، أنها تقرر انقضاء الدعوى العمومية بالنسبة لفئات عديدة ممن ثبت تورطهم في الجرائم الإرهابية وتقدموا أمام السلطات المختصة لتسليم أنفسهم بإرادتهم الخاصة في حدود المدة القانونية التي وضعها المشرع للاستفادة من هذا الانقضاء وهي سنة أشهر من تاريخ تنفيذ هذا المرسوم أي من 28-02-2006 الي 31-08-2006.

وقد بين هذا القسم كل الفئات التي يمكنها الاستفادة من هذا القانون في حالة التسليم التلقائي والشخصي، شريطة الإعلان عن التوقف عن النشاطات الإرهابية وكذا تسليم الأسلحة والذخائر، وكل الوسائل المستعملة في تلك النشاطات للسلطات ويسري ذلك سواء على المتورطين العاديين أو الأشخاص محل البحث في داخل الوطن أو خارجه أو على المحكوم عليهم غيابيا أو على المحبوسين الذين لم يصدر ضدّهم حكم نهائي باستثناء الأشخاص الذين ثبت ارتكابهم المجازر الجماعية وتفجير الأماكن العمومية وانتهاك الحرمات، سواء كانوا فاعلين أصليين أو شركاء أو محرضين عليها فلا تسري عليهم أحكام هذا القسم، أي لا يستفيدون من انقضاء الدعوى حتى وان سلموا أنفسهم أمام السلطات المختصة، كما لا يستفيدون منه إذا كانوا محبوسين و صدر أو لم يصدر في حقهم حكم نهائي، وربما هذا هو المعنى المقصود من المادة العاشرة من هذا القانون.

وتناول القسم الثالث القواعد الإجرائية لانقضاء الدعوى العمومية بأربع مواد فصلت المادة الثانية عشر السلطات المختصة المستقبلية للمستفيدين من قانون المصالحة الوطنية كالاتي:

إذ نصت على ما يلي: "يقصد في مفهوم هذا الفصل بالسلطات المختصة على الخصوص السلطات المبينة أدناه:

-السفارات والقنصليات العامة والقنصليات الجزائرية.

-النواب العامون.

-وكلاء الجمهورية.

-مصالح الأمن الوطني.

-مصالح الدرك الوطني.

-ضباط الشرطة القضائية كما هو محدد في المادة 15 الفقرة 07 من قانون الإجراءات الجزائية".

كما نصت المادة الثالثة عشر بأن: "يتعين على كل شخص يمثل أمام السلطات المختصة في إطار تطبيق أحكام المواد 5-6-7-8 أعلاه تقديم تصريح يشتمل خصوصا على ما يأتي:

-الأفعال التي ارتكبها أو كان شريكا فيها أو محررضا عليها.

-الأسلحة أو الذخائر أو المتفجرات أو كل وسيلة أخرى يجوزها كانت ذات صلة بهذه الأفعال وفي هذه الحالة عليه أن يسلمها للسلطات المذكورة أو يدلها على المكان الذي تكون موجودة فيه، يحدد نموذج التصريح والبيانات التي يجب أن يتضمنها عن طريق التنظيم".

أما المادة الرابعة عشر فقد نصت على أنه:"يجب على السلطات المختصة فور مَثول الشخص أمامها إعلام النائب العام الذي يتخذ عند الاقتضاء التدابير القانونية الملائمة، إذا مثل الشخص أمام السفارات أو القنصليات الجزائية يجب على هذه الأخيرة أن ترفع تصريحاته إلى علم وزارة الشؤون الخارجية التي ترسلها إلى وزارة العدل التي تتخذ كل تدبير قانوني تراه مفيدا".

ونصت المادة الخامسة عشر على أن:"تخضع حالات انقضاء الدعوى العمومية المنصوصة عليها في المواد 4-5-6-7-8-9 أعلاه إلى القواعد التالية:

- 1-إذا كان الإجراء في مرحلة التحقيق الابتدائي يقرر وكيل الجمهورية الإغفاء من المتابعة القضائية.
- 2-إذا كانت الأفعال موضوع تحقيق قضائي يجب على الجهة القضائية للتحقيق إصدار أمر أو قرار يحكم بانقضاء الدعوى العمومية.
- 3- إذا كانت القضية موضع تأجيل أو قيد في الجدول أو مداولة أمام الجهات القضائية للحكم يعرض الملف بطلب من النيابة العامة على غرفة الاتهام التي تقرر انقضاء الدعوى العمومية.
- 4- تطبق القواعد المنصوص عليها في الحالة الثالثة أعلاه على الطعن بالنقض أمام المحكمة العليا. في حالة تعدد المتابعات أو الأحكام أو القرارات تكون النيابة المختصة هي النيابة الموجودة في دائرة اختصاصها المكان الذي مثل فيه الشخص".

وقد تعرض هذا القانون لمسألة العفو في القسم الرابع ضمن مادتين السادسة عشر والسابعة عشر، فإجراء العفو يمس فئتين من المستفيدين من قانون المصالحة الفئة الأولى المنصوص عليها في المادة الثانية من الأمر وهم الأشخاص المحكوم عليهم نهائيا بسبب تورطهم في ارتكاب الأعمال الإرهابية بصفة فاعل أصلي أو شريك أو محررض وفقا للدستور.

أما الفئة الثانية فتتعلق بالإضافة إلى كون الحكم نهائيا في حق الأشخاص المذكورين فإنها تنطبق على الأعمال الواردة في المادتين 87 مكرر 04 و87 مكرر 05.

ولكي يكون العفو ذا مصداقية فقد استثنى من الاستفادة منه رغم الحكم النهائي المتورطين في المجازر الجماعية وانتهاك الحرمات واستعمال المتفجرات في الأماكن العمومية ولو كانوا شركاء أو محررضين وطبقت عليهم إجراءات أخرى، وجاء في القسم الخامس إجراء استبدال العقوبات وتخفيفها في ثلاث مواد الثامنة عشر والتاسعة عشر والعشرين.

فنستخلص من المادتين الأوليتين المتعلقةتين باستبدال العقوبة وتخفيفها أن الأشخاص المقصودين هنا هم الذين وقعوا في الإستهناء من الاستفادة من تدابير انقضاء الدعوى العمومية والعفو، وهم الأشخاص المتورطين في ارتكاب المجازر الجماعية والذين انتهكوا الحرمات وأسهموا في التفجيرات في الأماكن العمومية بصفتهم فاعلين أصليين أو شركاء أو محررضين.

فالمادتين الثامنة عشر والتاسعة عشر لم تشيرا إلى ذلك صراحة وإنما تحدثنا عن الأعمال الإرهابية التي ورد في شأنها حكم نهائي سواء حضوري أو غيابي، ولا يمكن أن نطبق عليها أحكام الانقضاء أو العفو ونحن لا نجد سوى هاته الفئة فقط ممن استثنيتهم تلك الأحكام وبالتالي تطبق عليهم أحكام الاستبدال وتخفيض العقوبات وهذا هو المستنبط من هاتين المادتين .

أما المادة عشرون فإنها تلفت انتباه المستفيدين من أحد الإجراءات الواردة في هذا الفصل أنه في حالة قيامه بارتكاب الفعل أو الأفعال المنصوص عليها في المادة الثانية أعلاه بعد استفادته من الإجراءات المنصوص عليها في هذا الأمر، تطبق عليه النصوص العقابية الواردة في قانون العقوبات والخاصة بأحكام العود.

2-1 إعادة ادماج الذين سلموا أنفسهم في المجتمع

الإنسان وليد بينته فلا يمكن أن يعيش خارج مجتمعه، وحرصا من المشرع على أهمية ذلك في حياة الفرد قرر جملة من الأحكام الغرض منها احتضان هؤلاء الأفراد وزرع ثقافة التسامح بدل الإنتقام ومحاولة ادماجهم في مجتمع كان يبندهم طالما عادوا إلى جادة الصواب وأبدوا استعدادهم على التعاون مع السلطات، قرر جملة من الأحكام في الفصل الثالث الذي تضمن أربعة أقسام تمثلت في الاتي:

القسم الأول متعلق بالإجراءات الخاصة بالأشخاص الذين استفادوا من القانون المتعلق باستعادة الوثام المدني تجسد في المواد 21 - 22 - 23 - 24.

لقد جاءت هذه المواد لضمان تكريس الإجراءات التي استفيد منها في القانون المتعلق باستعادة وإعادة إلغاء الحرمان من الحقوق المذكورة في قانون الوثام بالنسبة للمستفيدين منه في ما يخص المادة الثامنة من قانون العقوبات، أي تكون بعد تطبيق قانون المصالحة الاستفادة مطلقاً، ولا يرد عليها إلا استثناء لإعطاء القانون الأول أكثر شمولية و إدراجه في القانون الجديد، هذا ما جاء في المادة 21.

أما المادة الثالثة والعشرون فقد جاءت تكراراً للمادة سابقة الذكر (22) ونحن نتساءل لماذا أوردتها المشرع مادامت تحمل نفس الألفاظ ونفس المعنى؟

كذلك المادة الرابعة والعشرون يعترئها الإبهام والغموض في ما يتعلق بالجهات التي ستتخذ الإجراءات الضرورية لإزالة العوائق الإدارية التي تواجه المستفيدين من أحكام قانون الوثام بذكرها الدولة دون تحديد أي جهاز في الدولة؟ وكذا ماهية الحاجة والإجراءات المطلوب اتخاذها؟

وتناول القسم الثاني من الفصل الثالث الإجراءات الخاصة بالأشخاص الذين كانوا محل تسريح إداري من العمل بسبب الأفعال المتصلة بالمأساة الوطنية في مادة واحدة ألا وهي المادة 25 التي تنص على ما يلي: " لكل من كان موضوع إجراءات إدارية للتسريح من العمل قررتها الدولة بسبب الأفعال المتصلة بالمأساة الوطنية في إطار المهام المخولة لها، الحق في إعادة إدماجه في عالم الشغل أو عند الاقتضاء في تعويض تدفعه الدولة في إطار التشريع المعمول به".

إن هذه المادة تفتح باب الأمل للكثير ممن مسهم إجراء الطرد من العمل أو الوظيفة وتسبب لهم مأساة عائلية واجتماعية كبيرة أدت إلى تفكيك الكثير من الأسر بسبب الفقر والحاجة إلى المداخل المستوفاة، ويعد هذا الإجراء نقطة إيجابية تحسب لقانون المصالحة الوطنية.

كما تناول القسم الثالث إجراءات الوقاية من تكرار المأساة الوطنية في المادة السادسة والعشرين حيث تنص على ما يلي: " تمنع ممارسة النشاط السياسي بأي شكل من الأشكال على كل شخص مسؤول عن الاستعمال المغرض للدين الذي أدى إلى المأساة الوطنية".

ويستشف من هذه المادة أنها موجهة إلى قادة الأحزاب الإسلامية -جبهة الإنقاذ خاصة- وزعماء الجماعات الإسلامية المسلحة.

3-1 مشكلة المفقودين وقرار نظام التعويضات

جاء الفصل الرابع بأقسامه الثلاثة والمحتوية على عشر مواد لما لهذا الموضوع من أهمية وصعوبة إيجاد مخرج قانوني.

وحسب الترتيب الآتي فإن القسم الأول جاء بأحكام عامة تناولتها المادتان 27-28.

وتطرق القسم الثاني من هذا الفصل بالتفصيل إلى الإجراءات المطبق على التصريح بالوفاة بموجب حكم قضائي ابتداء من المادة 29 التي تنص على ما يلي: "بغض النظر عن الأحكام المنصوص عليها في قانون الأسرة تطبق الأحكام الواردة في هذا القسم على المفقودين المذكورين في المادة 28 أعلاه".

1- تناول قانون الأسرة موضوع المفقود في الفصل السادس من المادة 109-110-111-112-113-114-115 حيث نصت المادة 109 على كون: "المفقود هو الشخص الغائب الذي لا يعرف مكانه ولا يعرف حياته أو موته ولا يعتبر مفقوداً إلا بحكم".

أما المادة 30: "يصرح بموجب حكم قضائي بوفاة كل شخص انقطعت أخباره ولم يعثر على جثته بعد التحريات بكل الوسائل القانونية التي بقيت دون جدوى، وتعد الشرطة القضائية محضر معاينة فقدان الشخص المعني على إثر عمليات البحث وبسلم المحضر إلى ذوحقوق المفقود أو إلى أي شخص ذي مصلحة في ذلك في أجل لا يتجاوز سنة واحدة ابتداء من تاريخ نشر هذا الأمر في الجريدة الرسمية".

لقد أسهب الفصل الرابع في موضوع المفقودين لما له من أهمية وما تلقت الدولة من صعوبات لدراسة ومعالجة ما يندرج تحته من ألغام سياسية وقانونية عند البحث عن الأشخاص المفقودين الذين تعرضوا سواء للاختطاف أو للاغتيال من طرف الجماعات المسلحة، أو من طرف أجهزة الأمن أو من أطراف أخرى مجهولة ولم تظهر عنهم أية معلومات كما لم يصرح بوفاتهم أو أولئك الذين غادروا أرض الوطن بالطرق السرية وغير الشرعية.

وللاشارة فإن هذا الميثاق وإن لم يغفل أكثر الملفات تعقيداً في الأزمة الجزائرية، إلا أن الملاحظ على هذه الحلول أنها جاءت قاصرة مكتفية باقرار الحق في التعويض كما سنرى، متجاهلة الحق في معرفة الحقيقة، ولعل ذلك أن مقتضيات تحقيق الأمن كانت تقتضي التضحية بالعدالة، حتى لا تتعمق الأزمة ويسود الانتقام (عواشيرية 2014)، فقد حاول هذا القانون معالجة كل الوضعيات رغبة منه في طي هذا الملف نهائياً حتى وأن كلف ذلك أموال طائلة.

وتناول القسم الثالث تعويض ذوي حقوق ضحايا المأساة الوطنية في ثلاث مواد وهي 37 - 38 - 39 ويعتبر هذا الجزء من قانون المصالحة الأكثر جلباً لاهتمام الجميع من مؤيدين ومعارضين باعتبار أن القوانين السابقة ومعظم قوانين الدولة لم تتوصل إلى

التكفل بالتعويض الشامل لكل من مستهم أزمة الإرهاب أو كما تسمى في هذا الأمر بالمأساة الوطنية من قريب أو من بعيد وهي سابقة فريدة من نوعها تحمل في طياتها الكثير من التساؤلات وأيضاً الإجابات الضمنية.

4-1 : تعزيز التماسك الوطني

نص الفصل الخامس على الإجراءات الرامية إلى تعزيز التماسك الوطني وذهبت مواده من 40 إلى 43 إلى أبعد الحدود لتكريس المصالحة وسعيها إلى إزالة الأحقاد وما يترتب عن المعاملات المرتبطة بما حصل للمجتمع الجزائري ففتحت مبدأ شخصية الجريمة ، فمنعت هذه النصوص معاقبة فرد من أسرة تورط أحد أعضائها في أعمال الإرهاب، بل ذهبت إلى حد معاقبة التمييز أو الاحتقار أو الاستقزاز وما يحيط بذلك من تصرفات الإزدراء والقذف وسوء المعاملة في حق أفراد تلك الأسر المذكورة في المادة 40 بالحبس أو الغرامة وهذا تعبير عن مدى اهتمام هذا القانون بتحقيق النجاح إلى ما لم يتوصل إليه أي مجتمع من المجتمعات التي تعرضت لهذه الآفة، وقد يحسب له ذلك إذا ما نجح في تكريس وتثبيت هذه النصوص في الواقع، لأن سريان هذا القانون سيؤول إلى مخاطر جمة إذا لم يستوعبه المعنيون بالدرجة الأولى والقائمون على تطبيقه بمصادقية وعدل.

وقد تعدى في توسيع دائرة التعويضات حتى بالنسبة للأسر الفقيرة التي تورط أحد أفرادها في الإرهاب بمنحها إعانة من طرف الدولة تحت إطار التضامن الوطني بعد الحصول على شهادة تسلم من طرف السلطات الإدارية المختصة وتقدم هذه الإعانة من الصندوق الخاص بالتضامن الوطني.

وفي إطار شمولية هذا الميثاق لتطويقه كل العناصر المكونة لهذه الوضعية المأساوية للجزائر ظهر الفصل السادس بعنوان إجراءات تجسيد عرفان الشعب الجزائري لصناع نجدة الجمهورية الجزائرية الديمقراطية الشعبية في المواد 44، 45، 46.

فجاء قانون المصالحة القانونية لسد هذه الفراغات القانونية ولوضع حد لكل استفسار حول مصير الأطراف الثانية في المأساة المنتمة للدولة كالمواطنين المنتحقين بالجهاز شبه الأمني المسمى الحرس البلدي والمنظمين للوحدات التطوعية في مطاردة الإرهابيين، أو الجهات الرسمية التي يقع على عاتقها مكافحة الإرهاب من القوات الأمنية والعسكرية والإجراءات المتخذة في حقهم في حالة الخطأ أو التجاوز فردت كل من المادة 44 - 45 - بأن هذه الفئات لا تخضع لأي إجراء عقابي مادامت أعمالها صادرة عن نية حماية الجمهورية والدفاع عن الوطن وبالتالي أعطت المبرر السياسي وليس القانوني. وهو ما اعتبرته منظمة العفو الدولية انتهاكا خطيرا لحقوق الإنسان، إذ أنها ترى أن الاعتراف بالحقائق وقبول تحمل المسؤولية بعد جزء لا يتجزأ من مقومات أي مساعي للمصالحة، وأنهما من العناصر الأساسية لجبر الضرر لضحايا الانتهاكات. (منصور ي 2010)

أما الفصل السابع والأخير والذي جاء في شكل أحكام ختامية تعرضت فيها المادة 47 إلى ما يلي: " عملا بالتفويض الذي أوكله إياه استفتاء يوم 29 سبتمبر سنة 2005 وطبقا للسلطات المخولة له دستوريا يمكن أن يتخذ رئيس الجمهورية في أي وقت كل الإجراءات الأخرى اللازمة لتنفيذ ميثاق السلم والمصالحة الوطنية". فهذه الأحكام تعطي لرئيس الجمهورية كل الصلاحيات في اتخاذ ما يراه مناسبا في شأن تطبيق ميثاق المصالحة الوطنية.

المطلب الثاني: تقييم ميثاق السلم والمصالحة الوطنية

تعرض هذا القانون للانتقاد خاصة في ما يخص فكرة - اللاعقاب - التي ترفضها على حد رأي المنتقدين كل الأعراف والتقاليد والقوانين والمبادئ الدولية والإنسانية. ومن هذه المواقف الدولية يبرز موقف منظمة العفو الدولية التي ذكرت السلطات الجزائرية بالتزاماتها الدولية التي لا تحيز إخضاع احترام حقوق الإنسان وحمايتها للتصويت بالأغلبية، واعتماد قوانين وطنية تتناقض مع تلك الالتزامات، حتى ولو كان ميثاق السلم والمصالحة الوطنية اعتمد من خلال استفتاء وطني، وأن قرارات العفو العام والخاص عن انتهاكات حقوق الإنسان تتعارض مع القانون الدولي (منصور ي 2010) . كما أكدت من خلال توصياتها على عدم منح أي عفو أو استبدال العقوبة أو تخفيفها أو إسقاط الدعوى العامة على أي شخص يدعي أنه ارتكب أو قد يرتكب انتهاكات خطيرة لحقوق الإنسان (القتل التعذيب، الاغتصاب، الإخفاء)، سواء كان من أفراد الجماعات المسلحة أو من أعوان الدولة. وبالنسبة للانتهاكات الأخرى أوصت بإجراء تحقيق واف وشامل وأن تمنح المحاكم سلطة النظر في الجرائم التي يُدعى تورط هؤلاء الأشخاص فيها قبل اتخاذ أي قرار بالعفو أو استبدال العقوبة أو تخفيفها، أو إسقاط الدعوى العامة. كما أن فلسفة العقاب تقوم على ثلاثة عناصر هي: العدالة، الانصاف والحقيقة، وهو ما لا يتوفر في بنود هذا القانون (عواشيرية 2014)

"وقد لعب قانون الرحمة وقانون الوثام المدني ومن بعدهما ميثاق السلم والمصالحة الوطنية دورًا مهما في الحفاظ على تناسق وانسجام المجتمع الجزائري، واحتواء كل رغبة في الثأر والانتقام لضحايا المأساة الوطنية من الإرهابيين أو عائلاتهم وذويهم، حيث تقوم فلسفة ميثاق السلم والمصالحة الوطنية على مجموعة من القيم الروحية والأخلاقية المترسخة في المجتمع الجزائري، بالإضافة إلى قيم التسامح والإنسانية وقديسة الحياة البشرية" (بولعراس 2017)

وإذ تتجلى لنا الخطوات الجبارة التي سارت عليها الجزائر في التصدي لآفة الإرهاب رغم التعقيد وصعوبة تنفيذ القوانين لأسباب مختلفة وكثيرة، لأنها تعتبر الدولة الوحيدة في المنطقة العربية التي خرجت بعد مخاض عسير بهذا القانون لتطبيق الأزمة ومعالجتها بطريقة جد مثالية ومسالمة، إذ استطاع المجتمع الجزائري مسايرتها والامتثال لتدابيرها وأفصحت الأطراف الفاعلة في السلطة والنظام الجزائري عن نيات مفعلة في الميدان، لحل الأزمة والتصدي لتداعياتها.

الخاتمة

يتضح لنا مما سبق أن النظام السياسي في الجزائر قد اتخذ العديد من الآليات من أجل استرداد الأمن، وبدأت المساعي الحثيثة لذلك منذ بداية الأزمة، وقد اتخذ النظام السياسي من التشريعات القانونية المختلفة، والتي تم عرضها على الشعب للاستفتاء خلال فترة حكم بوتفليقة وسيلة فريدة، اعتمدت مبدأ واحد من الوفاق الوطني إلى المصالحة الوطنية، وهو السعي لتقبل الآخر والعفو عنه، لكن هذا العفو كان مشروطاً في بداياته بمجموعة من الشروط قللت من فاعليته، في حين أن النظام في فترة حكم بوتفليقة اهتدى إلى تكثيف الضمانات وتقليل الشروط، لأن أبعاد الفعالية السياسية لأي نظام سياسي تتمثل في مدى قدرته على بلورة آليات وأساليب فعالة تمكنه من الحد من تفاقم هذه الظاهرة وتقليصها إلى أدنى مستوى. وبالتالي فإن المصالحة الوطنية يمكن أن تسجل كإنجاز في سجل الرئيس بوتفليقة بالرغم من العوائق الكثيرة في الداخل والخارج، فقد استطاعت هذه الآليات أن تعيد الأمن إلى الجزائر، وهذا ما يجعلنا نسلم ولو نسبياً بنجاعة هذه الآليات في استرداد الأمن في الجزائر.

التوصيات :

يتطلب نجاح المصالحة الوطنية في الجزائر على المستوى البعيد والمتوسط الالتزام بجملة من الاجراءات التي من شأنها المساهمة في ذلك :

- خلق فرص عمل جديدة والسعي لتحقيق درجة أكبر من العدالة الاجتماعية، توسيع قاعدة المشاركة السياسية وتفعيل مؤسسات المجتمع المدني، الأمر الذي يسمح للنظام السياسي الجزائري بإستعاب مختلف القوى والتيارات وإشراكها في صنع واتخاذ القرارات ورسم السياسات بالطرق السلمية، دون اللجوء إلى استخدام العنف وأساليب الإكراه، أي لا بد على النظام السياسي مواجهة المشكلات التي تهيئ بيئة ملائمة لتنامي العنف السياسي.
- حياد الجيش فيما يتعلق بالحياة السياسية واقتصره على المهام التقليدية الموكلة إليه والمقتصرة أساساً في الحفاظ على الأمن الداخلي وحماية التراب الوطني والدفاع عن السيادة الوطنية، من شأنه أن يكون عاملاً مساعداً في إضفاء الشرعية على السلطة السياسية، ومنحها القدرة والحرية في اتخاذ القرارات ورسم السياسات. الأمر الذي يساعد على تجنب ظهور الصراع بين السياسي والعسكري، والتداخل في الصلاحيات، هذا الأخير الذي من شأنه أن يحد من ظهور الإضطرابات والصراعات التي تكون في الغالب تمهيداً لظهور البوادر الأولى للعنف السياسي.
- الاعتراف بأن جروح الماضي لا تندمل بسرعة بسبب الخوف من الآخر ورواسب المعاناة التي انطبعت في الذاكرة الجماعية... الأمر الذي يتطلب الحفاظ على كرامة الآخر بما يضمن كرامة الذات، برد الاعتبار للبعد الأخلاقي للإصلاح السياسي وللأطراف التي همشت أو أبعدت كي تدخل شريكا في الحقوق والواجبات في عملية التغيير و المساهمة في بناء الوطن.

المصادر والمراجع :

- منصورى عبد النور، المصالحة الوطنية في الجزائر من منظور الأمن الإنساني، مذكرة ماجستير في العلوم السياسية تخصص تنظيمات سياسية وإدارية، جامعة باتنة 01، كلية الحقوق والعلوم السياسية، قسم العلوم السياسية، 2010،
- أمحمد برفوق، الإستراتيجية الجزائرية لمكافحة الإرهاب، الموقع الإلكتروني: <https://www.politics-dz.com>
- بولافة سامية، تعويض الضحايا عن الأضرار الناتجة عن الأفعال التخريبية والإرهابية، أطروحة دكتوراه في العلوم القانونية جامعة باتنة، كلية الحقوق والعلوم السياسية، قسم الحقوق، 2017، ص 154 / 155.
- بولعراس فتحي، "الدرس الجزائري في تفكيك التطرف ومكافحة الإرهاب"، مقال منشور على موقع مركز المستقبل للأبحاث والدراسات المتقدمة: 2017 <https://futureuae.com/ar/Mainpage/Item/3401>
- عواشيرة عواشيرة، مدى نجاعة ميثاق السلم والمصالحة الوطنية الجزائري في مكافحة الإرهاب 2014.
- علي لونيبي، "قراءة للنصوص القانونية الجزائرية المعنية بمكافحة الإرهاب"، مجلة المعارف، السنة 11، العدد 21 ديسمبر 2016،
- رابح لونيبي، الجزائر في دوامة الصراع بين السياسيين والعسكريين. دار المعرفة، الجزائر 1999.

- قانون رقم 08-99 مؤرخ في 29 ربيع الأول عام 1420هـ الموافق لـ 13 جويلية 1999 يتعلق باستعادة الوثام المدني الجريدة الرسمية للجمهورية الجزائرية، عدد 46، مؤرخة في 13 جويلية 1999، ص03.
- المادة 04 من القانون 08-99.
- المادة 05 من القانون 08-99.
- المادة 08 من القانون 08-99.
- المادة 09 من القانون 08-99.
- المادة 11 من القانون 08-99.
- المادة 12 من القانون 08-99.
- المادة 14 من القانون 08-99.
- المادة 18 من القانون 08-99.
- المادة 19 من القانون 08-99.
- المادة 20 من القانون 08-99.
- المادة 23 من القانون 08-99.
- المادة 38 من المرسوم 08-99.
- أمر رقم 01-06 مؤرخ في 28 محرم 1427، الموافق لـ 27 فبراير 2006، يتضمن تنفيذ ميثاق السلم والمصالحة الوطنية الجريدة الرسمية للجمهورية الجزائرية، ع11، مؤرخة في 28 فبراير 2006، ص03.

Tunus'taki Devrimin Akıbeti: Demokrasiden Otoriterleşmeye

İlknur KARANFİL*

Öz

Tunus'ta 2011 yılında Muhammed Buazizi adındaki işsiz gencin kendini yakması ile başlayan ve bir nevi Arap Baharı'nı başlatan Tunus'taki halk ayaklanması Yasemin Devrimi ile sonuçlanarak Zeynel Bin Abidin'in diktatörlüğünü devirmiştir. 1956 yılında bağımsız bir devlet haline gelen Tunus'ta, Tunus Genel İşçi Birliği (TGİB) adlı güçlü sendikal gelenek, Müslüman Kardeşler'in Tunus kolu olarak bilinen Nahda Partisi, Tunus Komünist İşçi Partisi ve daha küçük başka siyasi partiler devrimin itici gücü olmuştur. Seçimler sonucu en fazla oyu alan Nahda lideri Muncef Marzuki 2014'de cumhurbaşkanı olmuştur. Demokratik bir rejimin kurumsallaşma sürecini başlatan bu devrim, yine 2014'te siyasi partiler, sendikalar ve sivil toplum örgütlerinin dâhil olduğu bir süreçle yeni bir demokratik anayasanın yapılması ile bir nihayete ermiştir. 2019 yılında cumhurbaşkanı seçilen bağımsız aday Kays Said'in pandemi sürecinde iyice artan ekonomik sorunlar nedeniyle yükselen halk protestolarını durdurmak istemesi ile sistem giderek otoriterleşmeye başlamıştır. Bu çalışma, Tunus'taki devrim ve ardından gelen demokratikleşme sürecinde öne çıkan sendikal ve siyasi güçler ile yeni bir anayasa tasarısıyla yetkileri tamamen elinde toplayarak otoriter rejime geri dönmeye çalışan cumhurbaşkanı Kays Said arasındaki mücadeleyi analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu analiz, Tunus'ta mevcut toplumsal güçlerin konumunu ve son cumhurbaşkanının kararnamele uygulamaya koyduğu anti-demokratik uygulamaları tartışmaktadır. Bu tartışma ile Tunus'ta gerçekleşen devrimin hangi yöne evrildiği ve hangi olasılıkları barındırdığı anlaşılabilir çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tunus, Halk Ayaklanması, Sendikal Hareket, Otoriterleşme, Demokratikleşme.

The Fate of the Revolution in Tunisia: From Democracy to Authoritarianism

Abstract

The popular uprising in Tunisia, which started with the self-immolation of an unemployed young man named Mohammed Bouazizi in 2011 and started the Arab Spring, resulted in the Jasmine Revolution and overthrew the dictatorship of Zeynel Bin Abidin. In Tunisia, which became an independent state in 1956, the strong trade union tradition called the Tunisian General Workers' Union (TGİB), the Ennahda Party known as the Tunisian branch of the Muslim Brotherhood, the Tunisian Communist Workers Party and other smaller political parties were the driving force of the revolution. Ennahda leader Muncef Marzuki, who received the most votes as a result of the elections, became president in 2011. This revolution, which started the institutionalization process of a democratic regime, came to an end in 2014 with the drafting of a new democratic constitution through a process involving political parties, trade unions and non-governmental organizations. The system began to become increasingly authoritarian, as the independent candidate Kays Said, who was elected president in 2019, wanted to stop the rising public protests due to the increasing economic problems during the pandemic process. This study aims to analyze the struggle between the trade union and political forces that came to the fore in the revolution and the ensuing democratization process in Tunisia, and the president, Kays Said, who tried to return to the authoritarian regime by gathering all the powers in his hands with a new constitution draft. This analysis discusses the position of the current social forces in Tunisia and the anti-democratic practices implemented by the last president's enactment. With this discussion, it will be tried to understand in which direction the revolution in Tunisia has evolved and what possibilities it has.

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, E-posta: ikaranfil@gelisim.edu.tr

Keywords: Tunisia, Popular Uprising, Trade Union Movement, Authoritarianism, Democratization.

1. Arap Baharı Öncesinde Bağımsız Tunus'un Siyasal Durumu

Fransa'nın sömürgesi olan Tunus'ta 20. yüzyıl başında Türkiye'deki Jön Türkler'e benzer biçimde ortaya çıkan Genç Tunuslular Partisi milliyetçi ve ülkenin eğitim almış gençleri tarafından kurulmuş bir siyasi parti idi (Mahmutoğlu, 1999: 91). Fransız sömürmesine karşı çıkan bu parti, Fransız vatandaşlarına Tunuslu'lardan daha fazla hak verdiği gerekçesiyle isyan başlatmış ve Fransa isyanı bastırarak parti liderlerini idam etmiştir (Tonay, 2021: 10). Ardından ortaya çıkan Tunus Düstur Partisi, Tunus'un ilk kitle partisi olup iş insanı, devlet memuru, esnaf, zanaatkârlar başta olmak üzere halkın farklı kesimlerini temsil ederek hür Tunus halkının kendi kendini yönetmesini sağlayacak bir anayasa yapılmasını istemiştir. (Tonay, 2021: 11). Diğer yandan Fransızların kendi vatandaşlarından çalışanlara farklı bir ücretlendirme sistemi uygulaması, Tunuslu işçilerin de 1924'te Tunus Komünist Partisi ve Tunus İşçileri Genel Konfederasyonu'nu kurmalarını sağlamıştır (Tonay, 2021: 13).

Habib Burgiba'nın kurduğu Yeni Düstur Partisi ise bağımsızlık yerine seküler ve modern bir ülke kurmak amacını öncelikle dini devlet kontrolü altına almayı öncelikle hedeflemiştir. Ancak Fransa'nın Tunus'a daha fazla vergi uygulaması üzerine bu yeni parti de bir Tunus parlamentosu kurmaya dayanan kısmi özerkliği içeren talepler de bulunmuşlar ve bu yüzden Fransa tarafından tutuklanmışlardır. Ara ara süren bu tutuklama sürecinin sonunda Fransa, Burgiba ile müzakereye başlamış ve Tunus 1956 yılında bağımsızlık kazanmıştır (Tonay, 2021: 15-16).

Bağımsızlığa giden süreçte Tunus'ta devlet kurumları ve milli eğitim alanında reformlar yapılmış olup bağımsız Tunus bu temeller üzerinden ilerlemiştir. Özellikle bu eğitim sistemi "ülkeye laik, modern, milliyetçi ve bağımsız bir Tunus için alt yapı hazırlamış, hak ve özgürlüklerinin arkasında duran bireyler yetiştirmeye başlamıştır" (Tonay, 2021: 23).

Burgiba'nın lideri olduğu bağımsız Tunus'un temel hedefleri şunlar olmuştur:

- Tunus, toplumsal projesinin merkezine insanı koymalı, eğitime, kadının özgürleşmesine, sağlığa ve spora öncelik vermelidir.

-Tunus toplumu, Arap-Müslüman mirası ile kalkınmaya dolayısıyla modernleşme ve ilerlemeye olan hevesini rasyonel bir çerçevede barıştırmalıdır.

-Tunus yüzölçümü, coğrafi konumu ve komşularını göz önünde bulundurarak barış ve iyi komşuluk evrensel değerlerini benimseyip, diyalog, saygı ve iş birliğini desteklemeyi dış politikasında genel kural haline getirmelidir (Maktuf, 2013: 33-34).

Ancak 1959 Anayasası, cumhurbaşkanına verdiği fazla yetki sebebiyle güçler ayrılığını garanti altına alamamış, sistem yasama ve yürütmenin başı olarak yargılanamaz bir cumhurbaşkanını kabul ettiğinden fiilen tek adam rejimi olarak işlemiştir (Tonay, 2021: 29). Bu süreçte kadın erkek eşit vatandaşlığı kabul edilmiş, kıyafet devrimleri yapılmış, Tunus İnsan Hakları Birliği başta olmak üzere birçok hak savunucusu toplum örgütleri kurulmuş, böylece Tunus Arap ülkeleri arasında ayrıcalıklı bir konuma yerleşmiştir. Batılılaşma yanlısı bir yaklaşımla kentleşmeye dayanan, modern ve laik bir anlayış ülkede yerleşmiştir (Tonay, 2021: 31).

Ancak bu sürecin devamında sistem iyice değişmiş ve Aralık 1974'teki bir anayasa değişikliğiyle Habib Burgiba, yaşadığı sürece cumhurbaşkanı ilan edilmiştir (Okumuş, 2015: 24). Bu baskı dönemine, hem Tunus Genel İşçi Birliği (UGTT), hem de Raşid Gannuşi liderliğindeki Müslümanlardan oluşan İslami Yöneliş hareketi de dini sohbet ve ritüellerin serbest bırakılması talebiyle tepki vermiştir. İlk kez genel greve giden UGTT'ye hükümetin yanıtı 200 grevci işçinin ateş açılarak öldürülmesi olurken, Gannuşi ise on yıl hapis cezasına çarptırılmıştır (Tonay, 2021: 32-33).

Tunus'ta 1981'de düzenlenen seçimlerde partilerden hiçbirisinin %5'lik barajı aşmasına izin verilmemiş, meclisin bütün sandalyeleri Sosyalist Düstur Partisi ve UGTT'den oluşan milli cephenin kazanması sağlanmıştır (Okumuş, 2015: 25). 1984'teki Ekmek İsyanı ise Burgiba'nın meşruiyetini iyice sarsmış ve Zeynel Bin Abidin onun güvenini kazanarak başbakan olmuş, kontrolü eline almıştır. 1989'da ise İslami Yöneliş Hareketi isim değiştirerek Nahda Partisi'ni kurmuş, ılımlı İslamcılık ideolojisi çizgisini benimseyerek seçimlere girmiştir. Bu hareket, Müslüman Kardeşler'den farklı olarak seküler ve liberal demokrasiden yana bir bakış açısını benimsemiştir (Gökçen, 2015).

Ancak Bin Ali'nin seçimlerde cumhurbaşkanı seçilmesi ile bundan sonraki süreç eski otoriter rejimin sürmesini beraberinde getirmiştir (Tonay, 2021: 34-35). Bin Ali'nin tekrar tekrar yapılan yasa değişiklikleri ile her yolla seçildiği bu süreçte "uluslararası gözlemcilerin seçimi takip etmesine izin verilmemiş, bu durum da uluslararası platformda Tunus'un seçimlerinin şeffaflığı konusunda eleştirilere sebep olmuştur" (Tonay, 51).

2000'li yıllardan itibaren, ekonomik şartların da ağırlaşması ile birlikte, toplumsal muhalefet büyük güç kazanmıştır. Rüşvet, adam kayırma, yolsuzluk, işsizlik, gelir eşitsizliği ve siyasi baskı politikaları, Bin Ali'nin toplumsal meşruiyetini kaybetmesine neden olmuştur. Esasında Bin Ali döneminde yakalanan ekonomik büyüme oranları tatmin edici düzeydedir. Fakat refahın tabana yayılma noktasında aynı başarı sağlanamamış, ekonomik büyüme bir grup siyasal elitin zenginleşmesine hizmet etmiştir. Bin Ali ve ailesinin toplam servetinin 12 milyar dolara ulaştığı göz önüne alındığında yolsuzluğun hangi boyutlara ulaştığı kolaylıkla anlaşılabilir (Koçak, 21.10.2020). Tüm bu sosyo-ekonomik koşullar da Arap Baharı'nı başlatan Tunus'taki ayaklanmanın fitilini ateşlemiştir.

2. Arap Baharı ve Sonrasındaki Demokratikleşme Sürecinde Tunus

Bin Ali döneminde %5'lik ekonomik büyüme sağlayan Tunus, diğer Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkeleri arasında en başarılı ekonomi olmuş (Birdane, 2017: 87), ancak bu büyümeyi tabana yayarak refahı artırmada başarısız olmuştur. Yoksulluk ve işsizlikteki artış da bu başarısızlığın bir sonucudur.

"Yoksulluk ve işsizlikle mücadelede yetersiz kalan yasaların, problemlere çözüm üretmekte başarısız olan siyasi aktörlerin varlığı ile kendi çıkmazlarını çözemeyen Tunus Bin Ali döneminin sonunu getiren gelişmelere sahne olmuştur. Bu durumun en aşırı sonuçlarından birisi Tunus'ta oluşmaya başlayan intiharlar dalgasıdır" (Birdane, 88).

Bu intihar eylemlerinin en önemlisi seyyar satıcı olarak hayatını kazanmaya çalışırken zabıta baskısı ile karşılaşan Muhammed Buazizi'dir. Belediye binası önünde kendini yakarak intihar eylemi gerçekleştiren Buazizi'nin annesine bıraktığı mektupta eylemin gerekçesi örtük olarak belirtilmiştir: "Yolcuyum, inşallah bu yolculuk birçok şeyi değiştirecek." (De Soto, 2011). Bu sözler Tunus'tan başlayarak tüm Orta Doğu'yu Arap Baharı sürecine götüren sözler olmuştur.

Buazizi'nin intiharından sonra başka intihar eylemleri gerçekleşmiş, Tunus'ta başlayan ayaklanmaların Mısır, Libya, Bahreyn, Yemen, Suriye gibi ülkelere sıçramasıyla Arap Baharı denen Orta Doğu halklarının otoriter yönetimlere karşı isyanı başlamıştır (Birdane, 88).

Ayaklanma sonrası, Nahda Partisi lideri Gannuşi ülkeye dönmüştür. Tunus Genelkurmay Başkanı General Raşid Bin Ammar: "Bizim devrimimiz sizin devriminizdir. Ordu gençliğin devrimini boşa çıkarmak isteyenlerin çabasına karşı devrimi koruyacaktır" şeklinde açıklama yaparak devrime sahip çıkmıştır (Kurt, 2014:12). Omri'ye göre ordunun bu devrimi koruyan tavrı devrimin başarısına büyük bir katkı yapmıştır. Zaten Tunus'ta diğer Arap ülkelerinin tersine ordu, hükümette siyasi olarak hiçbir zaman güçlü olmamıştır (Omri, 2015: 17).

Diğer yandan ordunun siyasetteki kısıtlı rolüne ek olarak Tunus'un diğer ülkelerden farkı işçi hareketi ve işçi sendikalarının güçlü olması idi (Omri, 2012). 1924'te bağımsızlık öncesi ilk sendikaların kurulduğu ve grevlere liderlik ettiği Tunus'ta 1946'da sendikaların birliği olarak kurulan UGTT, bağımsızlık sonrası yeni rejimin bir parçası olmayı başarmıştı. Ancak 1970'lerdeki ekonomik kriz, sendikadan bağımsız ve onun ötesine geçen bir işçi hareketine yol açmıştır. Özellikle 1973'ten 1976'ya binlerce işçi greve çıkmış, bunların bir kısmı sendikadan bağımsız yasal olmayan grevler ve fabrika işgalleri olmuştur. İşçilerin taleplerine yeterince destek olmayan UGTT başkanı işçilerce protesto edilmektedir (Disney, 1978: 13). UGTT başkanı Achour, hükümetle uzlaşamayınca, işçilerin desteği ile 26 Ocak 1978'de ülkede genel grev ilan etmiştir ve bununla beraber işçiler sokağa inmiştir. Ardından Achour ve diğer sendika yöneticileri tutuklanmış ve asker müdahalesi ile 200'den fazla grevci işçi Burgiba yönetimince öldürülmüştür (Disney, 12-14).

1984'te UGTT Tunus'taki Ekmek İsyanı'na katılmış, 2008'de Gafsa maden havzasındaki direnişi örgütlemeye katkı yapmış, 2010'da ise Bin Ali'ye karşı isyanın merkezlerinden biri olmuştur. Tunus'un, Arap Baharı'nda rejimin çöktüğünü gösteren protestolar dizisinin doruk noktası ise yine UGTT'nin örgütlediği 14 Ocak Grevi idi (Omri, 2015: 21). Devrimden sonra UGTT kendini klasik sendikacılıktan farklı biçimde konumlandırarak, hükümetlere talepleri doğrultusunda baskı yapan, "herhangi bir siyasi partiden temelde farklı, her zaman var olan bir siyasi aktör olarak" kabul ettirmiştir. UGTT içindeki militan sendikacılar ise yatay işbirlikleri yaparak "diğer hareketlerle ortak eylemlere" girişmiştir (Niazi, 2021:1).

Devrimden sonraki ilk Ulusal Birlik hükümeti Nahda lideri Muhammed Gannuşi tarafından 15 Ocak 2011 tarihinde kurulmuş, Tunus Meclis Başkanı Fuad Mebazaa geçici Cumhurbaşkanı olarak atanmış olmasına rağmen Tunus'ta eylemler sürmüş, halk hemen demokratik seçimlerin yapılmasını istemiştir (Birdane, 90). "UGTT, Baro, Gazeteciler Sendikası ve diğer sivil toplum örgütleri ile siyasi partiler parlamentoya baskı yapmak amacıyla bir toplantı düzenlemiş ve içlerinden seçtikleri temsilcilerle birlikte "Devrimin Korunması İçin Ulusal Otorite" adında bir komisyon kurmuşlardır" (Aktaran, Birdane, 91). UGTT, demokrasiye geçiş sürecinde ortaya çıkan bir arabulucu güç olarak işlev görmüştür (Omri, 2015: 22).

Bu sürecin ardından Gannuşi istifa etmiş ve yerine gelen başbakan seçimlere gitmiştir. Ulusal Otorite Komisyonu, faaliyet alanını genişleterek seçimleri hedefleyen demokratikleşme sürecine sahip çıkmıştır:

Sivil toplum örgütleri çeşitli komisyonlar kurmuş, diğer siyasal partiler ve uluslararası sivil toplum örgütleri birlikte çalışmıştır. Bu süreçte kurulan bağımsız ulusal komisyonlar 3 tanedir: Siyasi Reform Yüksek Komisyonu, Ulusal Rüşvet ve Yolsuzluk

Araştırması Komisyonu ve 17 Aralık Sürecindeki Suistimalleri Araştırma Komisyonu. (Aktaran, Birdane, 91).

Yeni partilerin kurulduğu seçim öncesi ortamda anayasa tasarısı oluşturma süreci oldukça tartışmalı geçmiştir. “Ülke genelinde tüm sivil toplum kuruluşları iki strateji izlemişlerdir; öncelikle sivil toplum temsilcileri yasa yapıcılarla direk olarak çalışmış ve anayasanın yazımında ve siyasi partilerle müzakerelerde gelişme sağlanmasına yardımcı olmuşlardır” (Birdane, 92). Bu tartışmalar da en önemli rolü Ulusal Diyalog Dörtlüsü (UGTT, Tunus Barosu, LTDH, UTICA) üstlenmiştir.¹ 2013'te yürüttükleri müzakerelerle Nahda Partisi ve koalisyon ortaklarının istifasını sağlamıştır (Aytemur, 2017).

Ardından yapılan seçimlerden yine Nahda Partisi galip çıkmıştır. Aynı zamanda devlet başkanlığı seçimini de insan hakları savunucusu olan Muncef Marzuki kazanmıştır. Muncef Marzuki Cumhuriyet için Kongre Partisi'nin lideri olup partisi, Nahda ile beraber seçime girmiştir.

Nahda Partisi, iktidarı sırasında birtakım zorluklarla karşılaştı. 2013'te Chokri Belaïd ve Mohamed Brahmı adlı iki popüler solcu aktivistin öldürülmesi ülkedeki demokratik ortamı yeniden tehdit altına sokmuştur. Nahda iktidara geldiğinde Zeynel Bin Ali rejimi tarafından tutuklanan ve bazıları Selefi cihad yanlıları olan kişileri serbest bırakmıştır ve bu kesimler camilerin yüzde doksanını kontrol etmeye ve propaganda yapmaya başlamıştır (Zoubir, 2015: 16). Ardından Tunus'un ilk selefi İslamcı partisi Jabhat al-Islah'ı 2012'de yasal hale getirmiştir. Bu parti siyasi yol olarak şeriatı benimsemiş bir parti idi (Torelli, Melone, Cavatorta, 2012: 146). Bunun yanı sıra şiddet eylemlerine girişen Ansar al-Sharia adlı örgüt de Nahda tarafından görmezden gelinmekteydi (Torelli, Melone, Cavatorta, 2012: 150). Tunus'ta radikal İslamcılarının faaliyetlerine engel olmakta başarısız olan Nahda Partisi bu suikastlerden ötürü suçlanmış ve siyasi sorunlar ekonomik sorunlar ile birleştiğinde partinin iktidarı toplum nezdinde meşruiyetini yitirmeye başlamıştır. Bu durum yoğun protestolara yol açmış ve 28 Eylül 2013'te Nahda'nın istifası ile sonuçlanmıştır. Seçimlere gidecek teknokrat bir hükümet belirleyen Nahda iktidarı bırakmıştır (Zoubir, 2015: 14).

27 Ocak 2014'te önemli tartışmalar sonrası yeni demokratik anayasa kabul edilmiştir. Bu anayasa, Arap Baharı sonrasında bu bölgede kabul edilen en demokratik ve liberal anayasa olmuştur. Anayasa sivil özgürlükleri korumakta, yasama, yürütme ve yargı yetkilerinin ayrılması esasını tanımakta, kadınların siyasal kurumlarda var olmasını desteklemekte ve dini özgürlükleri garanti etmektedir (Zoubir, 2015: 14).

3. Tunus'un Demokratik Anayasası ve Temel Özellikleri

Anayasa yarı başkanlık rejimine dayalı ancak güçler ayrılığını esas alan demokratik bir yönetim kurmayı amaçlamaktadır:

2014 Tunus Anayasası'nda ise ne seçilmiş makamlara güvensizliğin bir tezahürü olarak ileride çıkması muhtemel her türlü durum düşünülüp ayrıntılı bir düzenleme yapma yoluna gidilmiş; ne de 1959 Anayasası gibi bilinçli boşluklar bırakılıp bu boşlukların uygulamada iktidarı elinde bulunduran güçler tarafından doldurulmasına müsaade edilmiştir. (Açıl, 2017:91)

¹ LTDH: Tunus İnsan Haklarını Koruma Ligi, UTICA: Tunus Endüstri, Ticaret ve Zanaat Birliği.

Meclis de cumhurbaşkanı da halk tarafından seçilmektedir. Başbakan ise hükümet üyelerini (bakanları) belirleyip atama yetkisine sahiptir. Anayasada değişiklik yapmak için gerekli süreç ise şu şekilde tanımlanmıştır:

Anayasa değişikliğini teklif etme yetkisi, Cumhurbaşkanı ve Meclis üye tam sayısının üçte biri oranında milletvekiline verilmiştir. Temsilciler Meclisi Başkanı tüm değişiklik tekliflerini, anayasanın değiştirilmesi yasaklanan hükümlerine aykırı olup olmadığını incelemesi için Anayasa Mahkemesi'ne sunar. Anayasa Mahkemesi'nin uygun bulunduğu tekliflerin maddelerinin görüşülmesine geçilebilmesi için Meclis üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyu gereklidir. ... [Meclis] üye tamsayısının üçte ikisinin oyuyla teklif kabul edilmiş olur (Açıl, 2017:91).

Milletvekillerinin meclis faaliyetlerini özgürce yürütebilmeleri için yasama sorumsuzluğu ve dokunulmazlığı anayasada kabul edilmiştir: Dokunulmazlık Temsilciler Meclisi'nin bir kararı ya da vekilin bir suç işlerken yakalanması ile kaldırılabilir. Başka bir yol öngörülmemiştir (Açıl, 103).

Cumhurbaşkanının meclisi fesih yetkisi ise iki koşulda mümkündür. Dört ay boyunca seçimi kazanan partinin hükümeti kuramaması ya da kurulan hükümetin meclisten güvenoyu alamaması durumunda cumhurbaşkanı meclisi feshe karar verebilmektedir (Açıl, 103). Ayrıca zamanlama olarak olağanüstü hal durumlarında (m.80/2) fesih yetkisini kullanması mümkün değildir (Açıl, 109).

Olağanüstü halin ilanı ise Cumhurbaşkanı'nın, Başbakan ve Temsilciler Meclisi Başkanı'na da danıştıktan sonra alacağı bir kararla gerçekleştirilmektedir. Ardından süreç şu şekilde devam edebilir:

Olağanüstü hal ilanının üzerinden 30 gün geçtikten sonra Temsilciler Meclisi Başkanı veya 30 milletvekili, olağanüstü hal ilanını gerektiren sebeplerin devam edip etmediğini kararlaştırması için Anayasa Mahkemesi'ne başvurabilir. Anayasa Mahkemesi 15 gün içinde kararını açıklamak zorundadır (m.80/3) (Açıl, 110).

4. 2014 Sonrası Tunus'taki Gelişmeler ve Kays Said'in Cumhurbaşkanlığı

26 Ekim 2014'te ülkede parlamento seçimleri ardından da cumhurbaşkanlığı seçimleri demokratik biçimde gerçekleştirilmiştir. Seçimleri Tunus'un Sesi Partisi kazanmış, Nahda ikinci büyük güç olarak yerini almıştır. 2012'de kurulan Tunus'un Sesi, seküler ve solcu kişilerden oluşmuş ve güçlü sendikaların desteğini almış, Nahda'ya muhalif bir partidir (Tonay, 78). Seçime giren Halk Cephesi İttifakı, üçüncü bir güç olarak Tunus Komünist İşçi Partisi (TKİP) lideri Hama Hammami liderliğinde küçük ölçekli sol partilerin bir araya gelmesiyle 2012'de oluşmuştur (Tonay, 79). Geçici olarak hükümeti kuran Nahda'nın siyasi ve ekonomik sorunları halledememesinin bir sonucu olarak görece eski iktidardan kalma üyeleri bulunan Tunus'un Sesi Partisi, eski yönetimden kalma deneyimi sayesinde seçimlerde avantajlı konuma gelmiş ve kazanmıştır (Çiçek, 2014). Tunus'un Sesi % 37, Nahda ise %27 oranında oy alırken, Halk Cephesi %3 oranlarında oy almıştır (TBYSK, 2015). Cumhurbaşkanlığına aday göstermeyen Nahda, kim kazanırsa onu destekleyeceğini belirtmiş ve ülkede olası bir krizin önüne geçmeye çalışmıştır (Tonay, 82). Cumhurbaşkanı olarak Kaid es-Sıbsi ikinci turda seçilmiştir (Zoubir, 2015: 14). Kendisi ölene kadar 2019'a kadar görev başında kalmış, Tunus'un Sesi Partisi'ni kurucusudur.

2019 seçimlerinde tekrar aday olmayacağını önceden açıklaması demokratik sisteme bağlı olduğunun bir göstergesi olarak algılanmıştır.

Tunus'ta hem Marzuki'nin hem de Sibi'nin demokratik seçimlere saygı duyarak hareket ettikleri görülmüştür. Ancak 2019 cumhurbaşkanlığı seçimi ile iş başına gelen Kays Said'in tavrı pandemi ve devamında gelen halk protestoları sonrası demokratik esaslardan taviz vermekten yana olmuştur. Ülkedeki krizi otoriter yöntemlerle aşmaya çalışan Said, "ülkenin tehlikede olduğu"nu öne sürerek olağanüstü hal ilan etmiş, Tunus Başbakanı Hişam El-Meşişi'yi görevden almış ve meclisin faaliyetlerini dondurmıştır (Evrensel, 23.09.2021).

Eylül ayında ise cumhurbaşkanı kararnameleriyle yasama ve yürütme yetkisini devralması ve yasa tekliflerinin Anayasa'ya uygunluğunu denetleyen geçici komisyonu feshetmesi ile 2021 Eylül ayında fiilen anayasayı askıya almıştır (gzt.com, 24.09.2021). Buna karşı, Cumhuriyet Partisi, Afak Tunus, Demokratik Akım, Tekettül Partisi ve Tunus Genel İşçi Sendikası (UGTT) ortak bir açıklama yaparak anayasanın askıya alınmasını kabul etmediklerini, bunun tek adam rejimine geri dönüş olduğunu belirtmiştir (gzt.com, 24.09.2021). Henüz mevcut anayasal sistem değişmeden, kararnameler aracılığıyla fiilen ülkeyi yönetmeye başlayan Kays Said, görevden aldığı başbakan yerine 29 Eylül'de Najla Boudin'i başbakan atayarak onu hükümeti kurmakla görevlendirdi (Evrensel, 29.09.2021). Boudin uluslararası sermayenin en önemli kurumlarından biri olan Dünya Bankası'nda görev yapmıştır ancak ilk kadın başbakan olması ile kamuoyunda olumlu imaj sergilenmeye çalışılmıştır (Evrensel, 27.12.2021).

Al Kuds Al Arabi gazetesinden aktarıldığı üzere, Tunus'ta bu kararnamelere ek olarak muhalefet de baskılanmaya başladı. İnsan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch) raporunda Kays Said'e yöneltilen eleştiriler, milletvekilleri dahil olmak üzere Tunusluların "Cumhurbaşkanına hakaret" suçlamasıyla yargılanmasına ve tutuklanmasına neden olmaya başladı (Evrensel, 27.12.2021). Said, 2022 Şubat ayında Yüksek Yargı Konseyi'ni feshetti. Daha önce yargıçları kararları dolayısıyla açıkça eleştirerek yargı organlarına baskı yapan Said'in feshettiği Yüksek Yargı Konseyi bağımsız ve anayasal bir kurum olarak yargı bağımsızlığının sağlanması, yargıçlar için kuralların düzenlenmesi ve mesleki terfilerin verilmesi gibi görevleri yerine getirmekteydi (Milliyet, 06.02.2022). Yıl sonunda bir referandum ile yeni bir anayasa tasarısını oylamaya sunmaktan bahseden Said'in başkanlık sistemine geçerek fiili otoriter rejimi yasal garanti altına almayı amaçladığı açık hale gelmiştir.

2014 yılında ulusal diyalog süreci sonucunda kabul edilen ve yarı başkanlık sistemine dayanan Tunus Anayasası yerine yeni bir anayasa taslağı hazırlandığını ve 17 Aralık 2022'de halk oylamasına sunulacağını belirten Said'in, cumhurbaşkanının yetkilerini fiilen kararnamelerle genişletmek yerine başkanlık sistemine geçerek asli yetkileri haline getirmesi gündeme gelmiştir.

Sonuç

Tunus'ta yaşanan son yıldaki süreç, otoriterleşme ve demokratik rejimin tahribine dair oldukça fazla göstergeyi barındırmaktadır. Olağanüstü halin ilan edilmesi ve sonrasındaki süreçte Kays'in cumhurbaşkanı kararnameleri anayasaya aykırı niteliktedir.

Said'in mevcut anayasaya göre, olağanüstü hal kararını meclis başkanı ve meclise danışarak alması, olağanüstü halin devamı için Anayasa Mahkemesine başvurması gerekmektedir. Ancak meclis faaliyetlerini dondurma geçici kararını tek başına almış, anayasal denetim komisyonunu kaldırmış ve bu koşullarda olağanüstü hal ilan etmiştir. Ardından olağan sürece geçmek yerine meclisi feshetmiş ve yılsonuna kadar yürütme ve yasama yetkisini elinde toplamıştır.

Cumhurbaşkanının bu yolla meclisi feshetme yetkisi anayasal olarak yoktur. Meclisin feshi anayasaya göre ancak hükümet güvenoyu alamadığında gerçekleştirilebilir.

Başkanlık sistemine dayanan bir anayasa tasarısı hazırlayacağını ve oylanacağını söyleyen Kays, 1959 Anayasası'nın yol açtığı otoriter rejimi yeniden tesis ederek karşı devrim gerçekleştirmiş durumuna düşmüş ve devrimin kazanımı olan 2014 Anayasası'nı kaldırmayı hedefler görmektedir. Fiilen otoriter bir rejimi anayasaya aykırı biçimde kararnemelerle kurmuştur. Yılsonunda gerçekleşecek halk oylaması ise yeni bir anayasa ile yeniden otoriter başkanlık rejimini yasal hale getirmeyi amaçlamaktadır. Arap Baharı'nı başlatan ve ardından demokratik bir anayasayı ulusal diyalog ile kabul eden Tunus'un durumu karşısında siyasi muhalefetin alacağı pozisyon ve halkın tavrı oldukça önem taşımaktadır. Şüphesiz Tunus'un geleceğini kuracak olan yine halkın kendi iradesi ve demokrasiye sahip çıkmadaki ısrarı olacaktır.

Kaynakça

Açıl, Murat (2017). "2014 Tunus Anayasası Hakkında Genel Bir Değerlendirme", Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 25 (2), s.89-131.

Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tunus-cumhurbaskani-said-anayasada-degisiklik-yapilabilecegini-acikladi/2362702> e. t. 7.5.2022.

Aytemur, Atilla (2017). "Tunus'ta Bahar ve Ennahda", serbestiyet.com.

Birdane, Merve (2017). Arap Baharı Sürecinde Tunus'un Demokrasiye Geçişinde Sivil Toplumun Rolü." International Journal of Humanities and Social Science Invention (IJHSSI) 6 (10), s. 87-101.

Çiçek, Nevzat (2014). "20 Maddede Tunus seçimleri", <https://www.timeturk.com/tr/makale/nevzat-cicek/20-madde-de-tunus-secimleri.html>

De Soto, Hernando (2011). "The Real Mohammed Buazizi", <http://foreignpolicy.com/2011/12/16/the-real-mohamed-bouazizi/2011>

Disney, Nigel (1978). "The Working Class Revolt in Tunisia", MERIP Reports, May, No. 67, s. 12-14.

Gökçen, Ahmet (2015). "Mısır'ın İhvanı ve Tunus'un Nahda'sı: İki Ekol İki Hareket", misirbülteni.com

Hürriyet (2016). "Siyasal İslam'ı terk ediyoruz" <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/siyasal-islami-terk-ediyoruz-40106888> e. t. 25.5.2022.

Koçak, Konur Alp (2012). Yasemin Devriminden Arap Baharına Tunus,

http://www.yasader.org/web/yasama_dergisi/2012/sayi22/22-61.pdf

Kurt, Veysel (2014). "Orduların Arap Baharına Etkisi", SETA Analiz 102, s.12

"The Role of Lawyers as Transitional Actors in Tunisia", Lawyers, Conflict&Transition, 2015, Economic and Social Research Council, s.3

Maktuf, Lütfi (1959). Tunus'u Kurtarmak. İstanbul: Modus Kitap.

Niazi, Golkroh (2021). "Episodes of contention, bonds of trust: the UGTT and 'new' trade union activism in post-Ben Ali Tunisia", Globalizations, DOI:10.1080/14747731.2021.2002674

Okumuş, Fatih (2015). İslami Hareketin İktidar Deneyimi: Tunus ve Mısır. İstanbul: Mana Yayınları.

Omri, Mohamed Saleh (2015). "No Ordinary Union: The role of UGTT in the Tunisian path to revolution and traNsition", Workers of the World 1(7).

Stefano M. Torelli, Fabio Merone, Francesco Cavatorta. (2012) "Salafism in Tunisia: Challenges and Opportunities for Democratization", Middle East Policy 19 (4), s. 140-154.

Tonay, Nur (2021). "Arap Baharı Sürecinde Tunus: Otoriterlikten Demokrasiye Geçiş Sürecinin Analizi", Aydın Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

TBYSK (2015). Tunus Bağımsız Yüksek Seçim Kurulu Web Sayfası, <http://www.isie.tn/resultats/resultats-legislatives/>

TBYSK (2015). Tunus Bağımsız Yüksek Seçim Kurulu Web Sayfası, <http://www.isie.tn/resultats/resultats-legislatives/>

Zoubir, Yahia H. (2015). The Democratic In Tunisia: A Success in the Making, Conflict Trends 1, s.10-17.

تحقيق التنمية الاقتصادية في الشرق الأوسط يفضي لتحقيق الاستقرار السياسي والاجتماعي

Hussein Suleiman Mohammed AHMED*

الملخص:

لتحقيق الاستقرار السياسي والاجتماعي في الشرق الأوسط، يتطلب تحقيق النمو والتنمية الاقتصادية في بلدانه، لأن التغيير الاقتصادي في أغلب الأحيان، يحدث أولاً، ثم بعد ذلك تتبعه التحولات السياسية والاجتماعية والثقافية. علي الصعيد الداخلي من أسباب مشكلة عدم الاستقرار السياسي والاجتماعي، تعاني بعض دول الشرق الأوسط من الخلافات العرقية والطائفية والثقافية، في ظل حالة من الفقر وسط هذه الفئات. تعتبر منطقة الشرق الأوسط محور تركيز السياسة الدولية بسبب الصراعات المستمرة بين القوى العالمية، من أجل الهيمنة علي ثروات الشعوب، مستغلةً في ذلك حالة الفقر في هذه الدول، والصراعات العرقية والطائفية والثقافية في مجتمعاتها. من مقترحات الحلول لهذه المشكلة لابد من التركيز علي الحلول الاجتماعية والاقتصادية. علي الصعيد الاجتماعي من المطلوبات الهيكلية، تكوين الآليات التي تعمل علي إدارة الحوار بين الفئات المختلفة اياً كان مستوي الخلاف، من مطلوبات الحوار إشراك الحكوميين والشعبيين، ومؤسسات التعليم العالي، وعلي صعيد الشعبين، لابد من تضمين قادة المجتمع والقيادات الدينية في عملية الحوار. اما علي الصعيد الاقتصادي في مقدمة الدول الصين التي تؤمن بالسلام وتحقيق التنمية الاقتصادية كمسلمة من مسلمات تحقيق السلام وذلك من خلال تنفيذ مبادرة الحزام والطريق، التي تهدف لزيادة الناتج المحلي الإجمالي لعدد 70 دولة، وزيادة معدل دخل الفرد لعدد 65%، من سكان العالم، ويمثل الشرق الأوسط، قلب المنطقة التي يمر بها طريق الحرير الجديد. يرافق ذلك رؤية الجمهورية التركية التي تدعو لقيام مناطق التجارة التفضيلية بين الدول، والتي تتطور طبيعياً لمستوي الأسواق المشتركة، ومنطقة التجارة الحرة لكل الشرق الأوسط. ويمكن إشراك بعض الدول الأخرى، التي تؤمن بضرورة تحقيق الاستقرار السياسي والاجتماعي في الشرق الأوسط، وتدعم اولوياته ومتطلباته. والتي يفرض تشكلها الحرب الروسية الأوكرانية الدائرة حالياً، ومن قبلها آثار جائحة كورونا والحرب التجارية الأمريكية مع بعض دول العالم المنافسة لها، متزامناً مع ذلك تراجع تأثير الغرب في عالم اليوم. ويمكن لكل صاحب مصلحة من خارج الشرق الأوسط ويؤمن بأهداف تحقيق الاستقرار السياسي والاجتماعي أن ينضم لهذه الجهود. سيطبق الباحث منهجين هما (الوصفي، والتحليلي). بالإضافة للإطلاع علي ماكتب عن الاقتصاد والسياسة والاجتماع في الشرق الأوسط، ومبادرة طريق الحرير في نسختها الجديدة، لتطوير الرؤي حول المتطلبات والإشترطات اللازمة لتحقيق الاستقرار السياسي والاجتماعي المفضي للسلام المستدام في منطقة الشرق الأوسط. سيعمل الباحث علي الوصول لنتائج حقيقية، تفضي به لتوصيات موثوقة، ستعين متخذ القرار في الشرق الأوسط وشركائه، علي المحافظة علي نقاط القوي والفرص الإيجابية في تحقيق الاستقرار السياسي والاجتماعي، ومن ثم تطويرها وتنميتها والمحافظة عليها، وتشخيص نقاط الضعف والمهددات بغرض مجابتهها ومعالجتها، حتي تفضي لتحقيق التنمية الاقتصادية، التي تفضي لتحقيق الاستقرار السياسي والاجتماعي، المفضي للسلام المستدام، والرفاه الاجتماعي، في الشرق الأوسط والعالم أجمع.

والاجتماعي السياسي الاستقرار، الاقتصادي النمو، الصين، تركيا، الأوسط الشرق :المفتاحية الكلمات

Achieving Economic Development in the Middle East Leads to Political and Social Stability

Abstract

To achieve political and social stability in the Middle East, it requires achieving economic growth and development in its countries, because economic change often occurs first, and then it is followed by political, social and cultural transformations. At the internal level, one of the causes of the problem of political and social instability, some countries in the Middle East suffer from ethnic, sectarian and cultural differences; beside a state of poverty among these groups. The Middle East region is the focus of international politics because of the ongoing conflicts between global powers, in order to dominate the wealth of peoples. Thus, exploiting the poverty situations in these countries, and the ethnic, sectarian and cultural conflicts in their societies. Among the proposals for solutions to this problem, it is necessary to focus on social and economic solutions. On the social level, one of the structural requirements is the formation of mechanisms that work to manage the dialogue between the different groups, regardless of the level of disagreement. Among the requirements of the dialogue is the involvement of the government and the people, and higher education institutions. At the level of the people, community leaders and religious leaders must be included in the

* Prof. Dr., BroadMind International Training Center, Sudan, E-mail: aborian7@yahoo.com

dialogue process. On the economic side, China is at the forefront of the countries that believe in peace and achieving economic development among the postulates of achieving peace through the implementation of the Belt and Road Initiative, which aims to increase the gross domestic product of 70 countries, and increase the per capita income rate for 65% of the world's population. The Middle East represents the heart of the region through which the New Silk Road passes. This is accompanied by the vision of the Republic of Turkey, which calls for the establishment of preferential trade zones between countries, which naturally develop to the level of common markets, and a free trade zone for the whole of the Middle East. It is possible to involve some other countries, which believe in the necessity of achieving political and social stability in the Middle East, and support its priorities and requirements. There are many factors that enforce the Middle East – self – problem solving such as: current Russian-Ukrainian war, Corona pandemic, the US trade war with some of the world's competing countries and decline of the influence of the West in the world of today. Any stakeholder from outside the Middle East who believes in the goals of achieving political and social stability can join these efforts. The researcher will apply two approaches (descriptive and analytical). In addition to collecting out what was written on the economy, politics and social in the Middle East, and the Silk Road Initiative in its new version, to develop visions about the requirements and conditions necessary to achieve political and social stability conducive to sustainable peace in the Middle East. The researcher will set real results that will lead to reliable recommendations that will help the decision-maker in the Middle East and his partners to maintain, develop the strong points and positive opportunities in achieving political and social stability, and address weaknesses and threats in order to confront and address them. Therefore, economic development, which leads to achieve political and social stability, is conducive to sustainable peace, and social welfare, in the Middle East and the entire world.

Keywords: Middle East, Turkey, China, economic growth, political and social stability.

المقدمة

شملت ورقة تحقيق التنمية الاقتصادية في الشرق الأوسط يفضي لتحقيق الاستقرار السياسي والاجتماعي، وصفا لأسباب الاختلافات العرقية والمذهبية التي حدثت وتحدث في الشرق الأوسط، بغرض معرفة أسبابها وأيسر السبل لحلها، بهدف الخروج بسياسات ومنهجيات جديدة لمعالجتها، ومن خلال البحث تبين أن تحقيق التنمية الاقتصادية بدول ومجتمعات الشرق الأوسط، يعتبر الطريق الأقصر لتحقيق الاستقرار الاقتصادي والاجتماعي. طبق الباحث منهجين شملت (الوصفي، والتحليلي)، ركز الباحث علي فرص مبادرة الطريق والحزام التي تتبناها دولة الصين، ودعوات السيد الرئيس رجب طيب أردوغان لقيام المناطق التفضيلية، كفرص لتحقيق التنمية الاقتصادية بدول ومجتمعات الشرق الأوسط. توصل الكاتب لنتائج علمية وعملية، في مجال كيفية تحقيق التنمية الاقتصادية والاجتماعية في مجتمعات ودول الشرق الأوسط، لتساعد علي تنفيذ مشروعات اقتصادية جديدة، تعمل علي تقليل التوترات الاجتماعية وحالات عدم الاستقرار السياسي. أعد الباحث توصيات تعين متخذ القرار الاقتصادي والاجتماعي والإداري والقانوني، في مجال تحقيق التنمية الاقتصادية في دول ومجتمعات الشرق الأوسط.

المشكلة:

تكمن المشكلة في أن جل دول الشرق الأوسط مسكونة بالاختلافات العرقية والطائفية والثقافية، وتعاني في ذات الوقت من حالة الفقر في بعض مجتمعاتها، تزامن مع ذلك أن منطقة الشرق الأوسط أصبحت محل أطماع القوي الدولية العظمي، بغرض الهيمنة وإستغلال ثروات هذه الشعوب، مستغلة حالة الخلافات الداخلية بهذه الدول، حتي تعمل علي إستغلال هذه المجموعات والتنسيق معها لإيجاد موطئ قدم لها، وإذكاء روح الفتنة والصراع بينها لإضعاف المجتمعات والدول، بهدف التدخل فيها بغرض حل مشكلاتها، ولكن -في الواقع هي كلمة حق أريد بها باطل، أسئلة الورقة هي:

- 1- ماهي أسباب الخلافات العرقية والطائفية في الشرق الأوسط التي تؤدي لعدم الاستقرار السياسي والاجتماعي
- 2- ماهي أفعال برامج التنمية الاقتصادية التي تعمل علي تحقيق الاستقرار السياسي والاجتماعي في الشرق الأوسط
- 3- هل توجد أسباب أخرى تؤثر علي تنفيذ برامج ومشروعات التنمية الاقتصادية في الشرق الأوسط

الأهداف:

- 1- التعرف علي أسباب الخلافات العرقية والطائفية والثقافية في الشرق الأوسط.
- 2- إيجاد أفضل فرص التنمية الاقتصادية في الشرق الأوسط، التي يعمل تنفيذها علي تحقيق الاستقرار السياسي والاجتماعي.
- 3- إستكشاف العوامل الأخرى التي تعمل علي إضعاف برامج ومشروعات التنمية الاقتصادية في الشرق الأوسط.
- 4- إبراز نتائج التحليل.
- 5- إعداد التوصيات التي تساعد متخذي القرار الاقتصادي والاجتماعي والإداري والسياسي في الشرق الأوسط.

المنهجية:

للتبعية خطوط أسباب الإختلافات العرقية والطائفية والثقافية ، في الشرق الأوسط، وأثارها علي عدم الاستقرار السياسي والاجتماعي، وتطبيق البرامج والمشروعات الاقتصادية التي تعمل علي معالجتها، طبق الباحث عدة مناهج شملت (الوصفي، والتحليلي)، في جانب جمع المعلومات والبيانات تم الإطلاع علي ماكتب عن الشرق الأوسط في مجالات الاقتصاد والإجتماع والسياسة، وأدوار اللاعبين الكبار في الشرق الأوسط.

أسباب الإختلافات العرقية والطائفية في الشرق الأوسط:

يعزي السبب الأساسي للإختلافات العرقية والطائفية، إلي الفهم الخاطئ للقبيلة والإجتهاد في مواكبة العصر لثوابت الدين. بدلاً من أن تكون القبيلة وسيلة للتعارف بين القبائل إستغلها ضعاف النفوس في المجتمعات في بعض دول الشرق الأوسط لتكون وسيلة للتباغض، والتشاكس والإحتراب. أما الإختلافات في الإجهاد من أجل مواكبة العصر لثوابت الدين، إستغل بعض رجال الدين تطبيقه علي مستجدات العصر من باب الغلو في الدين، لذلك حدثت الخلافات بين الجماعات الدينية، ووصلت حد الإحتراب. هذه القبائل وتلك الجماعات الدينية تعاني من حالات الفقر، الذي لا تستطيع معه تمويل أنشطتها الداخلية الخاصة بها، ولا عتادها الحربي، في حالة الحروب بين القبائل، أو بين الجماعات الدينية، أو بين القبائل والجماعات الدينية. تزامن مع ذلك أطماع القوي الخارجية في ثروات دول الشرق الأوسط، أو في بعض الأحيان خلق الإضطرابات الإجتماعية، التي تخلق نوع من عدم الإستقرار السياسي والاجتماعي. عملت بعض القوي الخارجية علي تمويل بعض القبائل، وتزويدها بالسلاح، وكذلك الجماعات الإسلامية، الأمر الذي أذكي الإختلافات في بعض مجتمعات ودول الشرق الأوسط، مما أدى لخلق نوع من عدم الإستقرار السياسي والاجتماعي.

بعض فرص التنمية الاقتصادية في الشرق الأوسط:

- 1- مبادرة الطريق والحزام التي تعترم تنفيذها دولة الصين

تعتبر مبادرة الطريق والحزام إحياء لطريق الحرير الذي كان سائداً قبل 2,000 عام. ولكنه هذه المرة عبارة عن طريق سكة حديدية تتوازي معه طرق معبدة، تبدأ من بكين إلي ليغوس في نيجيريا، وعند آسيا الوسطي يتفرع من فرع ليص إلي إيطاليا، في أوروبا. تكلفة مشروعات المبادرة 8 ترليون دولار، هدفها زيادة الناتج المحلي الإجمالي لعدد 68 دولة، تمثل الدول التي يمر عبرها الطريق وسكك الحديد، وتزيد دخل الفرد بالنسبة لـ 65% من سكان الدول التي يمر عبرها الطريق. عملت دول الشرق الأوسط وأفريقيا علي تلقف هذه المبادرة، وسمحت لها بالنفوذ، ولكنها مواجهة بتحديات من أعداء الصين في الغرب، وبعض من قادة المجتمعات والجماعات الدينية في الشرق الأوسط. مثلاً يتم تحريض السنين حتي لا يسمحو للفرع الذي يصل لإيطاليا، بالمرور عبر دولة إيران الشيعية، هذا فضلاً عن مناهضة الغرب لدخول إيطاليا في المبادرة من الأساس، - وقعت إتفاقية تنفيذ المبادرة بين الرئيس الصيني والإيطالي في مارس 2019، ولكن الغرب عارض التنفيذ حتي تم إجهاض الإتفاقية، بإعتبار أن إيطاليا من الدول السبع العظام، ودخولها في مبادرة الطريق والحزام، يعتبر مهدد مالي واقتصادي للغرب. في ذات الوقت يحرضون إيران الشيعية حتي تقطع الطريق عبر أنصارها في آسيا الوسطي، حتي لا تستفيد الدول السنية من مشروعات مبادرة الطريق والحزام.

هنالك أكثر من 70 دولة وافقت علي تنفيذ الإتفاقية، لماذا نأخذ مبررات الدول الأفريقية:

الدول الأفريقية ومبادرة الطريق والحزام:

بدأ النموذج الصيني الاقتصادي التنموي في أفريقيا، بمبادرة من الصين بالدعوة لإجتماع علي مستوي الوزراء الأفارقة، في الذي تهدف من خلاله لتوطين (FOCAC) الفترة من 10 - 12 أكتوبر 2000م، والذي يهدف إلي إنشاء منتدى التعاون الصيني الأفريقي. العلاقات الاقتصادية والتجارية، مع دول القارة الأفريقية.

ضربت الصين مثلاً للصدقة القائمة علي الود والإخاء والتعاون الصادق، الذي يحترم الأسس الاجتماعية. ولا تتدخل في الشؤون الداخلية للبلدان التي تخلق معها علاقات ثنائية. وأكد هذه المعاني الرئيس الصيني وين جيا باو، في منتدى التعاون الصيني الأفريقي الذي

إنعقد في الأسبوع الأول من شهر نوفمبر لعام 2009م . وقد قدمت الصين هدية قيمة للقارة الأفريقية المثقلة بالديون وهي عبارة عن إعفاء 163 دينا لـ 33 دولة أفريقية.

إن التعامل الودي بين الصين والدول الأفريقية، وأد علاقات بينية طيبة تجسدت في الزيادة الكبيرة في حجم التبادل التجاري بين الصين والدول الأفريقية والذي كان في عام 2000 م 6 مليار دولار ففز إلى 106 مليار دولار في عام 2009م . بل زادت الصين (2010 - 2012) على ذلك بمنحها دول القارة الأفريقية مبلغ 10 مليار دولار خلال الفترة.

أما في المنتدى الاقتصادي الصيني الأفريقي الذي عقد في بكين في الفترة من 3 - 4 سبتمبر 2018م، بلغ حجم التبادل التجاري الصيني الأفريقي 170 مليار دولار، الجدول أدناه يبين تطور حجم التبادل التجاري الصيني الأفريقي بمليارات الدولارات، منذ قيام :-المنتدى الاقتصادي الصيني الأفريقي في عام 2000م

السنة	2000	2009	2018
	6	106	170
	-	1766%	2833%

من نتائج المنتدى الصيني الأفريقي الذي إنعقد في الفترة من 3 - 4 سبتمبر 2018م، تعهد الرئيس الصيني شي جين بينغ بتخصيص 60 مليار دولار للإستثمار المباشر في الدول الأفريقية خلال الثلاث سنوات القادمة، تشمل مجالات البنية التحتية، والخدمات الأساسية والتجارة. بالإضافة لإعفاء بعض الدول الأقل نمواً، من بعض ديون الصين. بالإضافة لتوقيع إتفاقية لتأسيس تحالف البنوك الصيني الأفريقي، الذي شمل 15 بنكاً تم إختيارها بعناية وفقاً لمعايير محددة. هذا بجانب الفوائد التي سوف يحققها برنامج الحزام والطريق، الذي وافقت الدول الأفريقية المجتمعة على تنفيذه.

لماذا تعارض أمريكا والغرب تنفيذ مبادرة الطريق والحزام: أدناه نموذج من الخلافات الاقتصادية بين الغرب والصين

بنهاية شهر أكتوبر 2009 م كان الميزان التجاري الصيني الأميركي، راجح لصالح الصين بمبلغ قدره 270 مليار دولار أميركي، وفي عام 2017م، بمبلغ 375 مليار دولار أميركي، بنسبة زيادة سنوية قدرها 11.8%. دارت المباحثات بين البلدين، في عام 2018، بغرض الوصول لصيغة للتبادلات التجارية ترضي الطرفين. من المؤكد أن هذه الصيغة ليس لديها مرجعيات في قواعد منظمة التجارة الدولية، التي حررت إنتقال الأموال والسلع والخدمات عبر حدود الدول، ولا تحكمها الموائيق الضابطة للعلاقات الدولية. فإلي ماذا إحتكم الحوار والنقاش بين الاقتصاديين الكبارين في العالم؟ لا أعتقد أن هنالك أسس تسهل عملية الإتفاق. لذلك الفرق بات شاسعاً بين وجهة نظر الأطراف المتحاوره. الصين كبلد يحاول أن يصل لإتفاق ولو علي حساب أرباحه، لذلك قدموا عرضاً بزيادة قيمة الواردات من السلع الأمريكية التي تشمل (الصويا، والغاز الطبيعي والنفط الخام والفحم)، قدره 70 مليار دولار، بينما الولايات المتحدة الأمريكية تطالب بزيادة الصادرات للصين بمبلغ 200 مليار دولار. هذا الاقتراح عرض خلال الدورة الثالثة من المحادثات التي جرت في بكين بين فريق من المسؤولين الصينيين الكبار برئاسة ليو هي، المستشار الاقتصادي للرئيس شي جينبينغ، ووفد أميركي بقيادة وزير التجارة ويلبور روس، وأوضح مسؤول في إدارة ترامب لوكالة فرانس برس أن المنتجات المشمولة بالعرض تضم كميات إضافية من الصويا والغاز الطبيعي والنفط الخام والفحم. من جهة أخرى، صرح المتحدث باسم وزارة التجارة الأميركية "لم يتم توقيع أي اتفاق نهائي بين الطرفين. ولا نملك في الوقت الحاضر أي معلومات إضافية وبلغت قيمة صادرات المنتجات الأميركية إلى الصين 130.36 مليار دولار عام 2017، وفق أرقام وزارة التجارة. وفي حال زادت الصين هذه الواردات بمقدار 70 مليار دولار فسوف تزداد القيمة الإجمالية بأكثر من 53.8%، وتخطى العجز في الميزان التجاري الأميركي حيال الصين للسلع وحدها 375 مليار دولار عام 2017. ويطلب البيت الأبيض بكين بخفضه بمقدار 200 مليار دولار، وهو ما رفضته الصين. وحذرت وكالة أنباء "الصين الجديدة" الرسمية خلال زيارة ويلبور روس بأنه "إذا ما فرضت الولايات المتحدة عقوبات تجارية بما في ذلك من خلال زيادة الرسوم الجمركية، عندها ستصبح جميع نتائج المفاوضات التجارية والاقتصادية (بين الدولتين) لاغية. وذكرت وول ستريت جورنال" أن ليو هي أبلغ وزير التجارة بأن هذا العرض لزيادة الواردات الصينية من الولايات المتحدة سيلغى إذ مضت واشنطن في خطتها لفرض رسوم جمركية مشددة قيمتها 50 مليار دولار من البضائع الصينية. بتاريخ 15/6/2018، فرضت الولايات المتحدة رسوم علي وارداتها من الصين، بقيمة 50 مليار دولار، وقالت ستتبعها بفرض رسوم أخرى قدرها 100 مليار دولار، إذا إتخذت الصين أي إجراءات مضادة. بتاريخ 16/6/2018، قالت الصين ستطبق إجراءات مؤقتة، لمكافحة الإغراق علي حمض الهيدروكسي، وسلعة الإيثانولامين، المنتجان في الولايات المتحدة الأمريكية، وبلدان أخرى. بالإضافة لفرض تعريف بنسبة 25%، ابتداءً من 6/يوليو/2018م، علي 545 منتجاً من الولايات المتحدة الأمريكية، وتشمل فول الصويا، والسيارات الكهربائية، وعصير البرتقال، والويسكي، وجراد البحر (الكركند)، والسلمون والسجار، وفقاً لوزارة المالية الصينية.

دعوات الرئيس التركي رجب طيب أردوغان لقيام المناطق التفضيلية كنواة لإعادة تشكيل المؤسسات الاقتصادية العالمية 2-

الفرصة الثانية التي يمكن أن يستفيد منها الشرق الأوسط، هو إقامة المناطق التفضيلية بين الدول، التي تقضي للسوق الاقتصادية المشتركة، ومنطقة التجارة الحرة الشرق أوسطية، أو عدة مناطق تجارة حرة في الشرق الأوسط. ويمكن لتركيا أن تتولي بنفسها تنفيذ:- مناطق التجارة التفضيلية في الشرق الأوسط، لماذا، للأسباب الآتية

بدأت تركيا الجديدة في العام 2002م، بمجئ السيد الرئيس رجب طيب أردوغان لسدة الحكم، ومن سياساته الجديدة، سياسة العقل السليم، أي أن موافقها مع شعبيها والدول مبنية علي المبادئ وليس المصالح، المبادئ هي: الحق والعدل وليس المصالح الاقتصادية والتجارية. لذلك أقوي نقاط القوي في تركيا علي سبيل المثال لا الحصر أولاً: وجود القيم الفاضلة والأخلاق التي يتحلي بها القائمين علي أمر إدارة الدولة، وثانياً: الإرادة السياسية، المتمثلة في قيادة السيد الرئيس رجب طيب أردوغان وحكومته لنظام الحكم علي بصيرة ودراية، فمن أولوياتهم والتي شكلت نقطة القوي الثالثة، الإهتمام بالجانب الاقتصادي، بحلول العام 2013م، تم سداد الدين التركي لدي البنك الدولي، وبذلك أصبحت تركيا خالية من الدين الخارجي، كما تم التركيز علي قطاعات البنية التحتية، والطيران، والزراعة، والصناعة، والخدمات، فكانت ثمرتها معدل نمو اقتصادي مستدام ومتزايد، حتي في ظل الأزمة المالية العالمية، التي ضربت اقتصادات العالم عام 2008م، ولم تقوي علي تحملها الاقتصادات المتقدمة (الأمريكي والأوروبي والياباني)، الشئ الذي أهل الاقتصاد التركي في أن ينتقل ترتيبه العالمي من 111 في عام 2002م، إلي رقم 16 في عام 2013م، وفي عام 2022 أصبح ترتيبه التاسع بين اقتصادات العالم. والآن ينضح الاقتصاد التركي بصادرات متنوعة مثلاً في الملابس أصبت تركيا البلد الأولي في العالم متجاوزة لإيطاليا، وتبيع في أوروبا منتج إلكتروني واحد بين كل ثلاثة منتجات، وتتميز بتنوع وترقية وجودة كبيرة في المنتجات الزراعية والصناعية، والخطوط الجوية الأولي، وبها أكبر مطار في العالم، وأكبر مستشفى، والدولة الأولي في الدعم للدول الأخرى بالنسبة لجائحة كورونا.

هي منظمة اقتصادية دولية، تضم 34 دولة من (OECD) تركيا تعتبر اقتصاديا الأولي بين دول منظمة التعاون الاقتصادي والتنمية أكبر الاقتصادات في العالم، تأسست في العام 1961م، من أهدافها الإلتزام بدعم مشاريع النمو المستدام، وخلق فرص العمل للدول الأعضاء، إلي جانب الحفاظ علي الإستقرار المالي وكفاية التمويل.

أظهرت بيانات نشرها معهد الإحصاء التركي، أن الاقتصاد التركي نمي بنسبة 5.2%، خلال الربع الثاني من العام 2018م، مقارنة مع الفترة نفسها من العام 2017م، ويحتل بذلك الاقتصاد التركي المرتبة الأولي، بين بلدان منظمة التعاون الاقتصادي والتنمية، من حيث معدل النمو الاقتصادي، والمرتبة الثانية مقارنة ببلدان الإتحاد الأوروبي، وكان أكبر معدل نمو في أوروبا ومنظمة التعاون الاقتصادي والتنمية للفترة ذاتها نسبه كالتالي: مالطا 5.7%، وتركيا 5.2%، وبولندا 5%، والمجر 4.6%، ولاثيا 4.4%، وسلوفينيا 4.3%، وسلوفاكيا 3.9%، وليتوانيا 3.8%، وإستونيا 3.7%، وإستونيا 3.4%، والسويد 3.3%، وكوريا 2.8%، وأسبانيا 2.7%، و2.1% وألمانيا 1.9%، وبريطانيا 1.3%، واليابان 1%، والإتحاد الأوروبي.

لم تكن هذه النتيجة مصادفة، وإنما ناتجة عن معدل نمو اقتصادي مستدام، تفصح عنه أرقام الربع الأول من العام 2018م، مقارنة مع الفترة نفسها من العام 2017م، حيث كانت نسبة معدل نمو الاقتصاد التركي 7.4%، والتي تمثل المرتبة الأولي في النمو بين دول منظمة التعاون الاقتصادي والتنمية، والثانية بين دول مجموعة العشرين الصناعية الكبرى (دول العالم الأول، والثاني، والاقتصادات الناشئة).

فما هي مصادر قوي الاقتصاد التركي، التي تجعله يتقدم الصفوف علي الرغم من الهجمة المفتعلة الشرسة، التي تحاصره من كل حذب وصوب؟ وهل سيصمد الاقتصاد التركي ويحقق نمواً مستداماً وموجباً لفترة طويلة من الزمن؟ وما الذي يميزه عن بعض الاقتصادات الأخرى؟

أولي مصادر قوي الاقتصاد التركي تكمن في قوة هيكله الكلي، هيكل الاقتصاد التركي الكلي يعتمد علي الاقتصاد الحقيقي (القطاع الزراعي، والقطاع الصناعي، والقطاع الخدمي)، أي الإستثمار الاقتصادي. هذه القطاعات علي مستوي الاقتصاد الجزئي، بيئة التشغيل لاتزال قوية، تتميز بصفات لاتوجد إلا بدرجة متقاربة لها في الاقتصاد الصيني، والمتمثلة في مرونة المنتج التركي في جل هذه القطاعات، أعني بالمرونة أن المنتجات صغيرة الحجم بالمقارنة مع منتجات بعض الدول الصناعية الكبرى، وبالتالي يتمتع المنتج التركي بدرجة كبيرة في التحكم في حجم الإنتاج، والتحول والتحول في الأسواق، وأحياناً التغيير في حجم ونوع المنتج، مع الإحتفاظ بالجودة والنوعية، والسعر. هذا بجانب توفر مدخلات الإنتاج وبأسعار منخفضة، ولازالت الأجور مرتفعة، ولكنها لم تكن عامل مؤثر يؤدي لقلّة الطلب علي العمالة، بل أصبحت عامل جذب، زاد من فاعلية وكفاءة العامل التركي، وزاد من إنتاجية، الأمر الذي جعل البطالة منخفضة نسبياً مقارنة مع الاقتصادات التي تشابه مرحلة نمو الاقتصاد التركي، وعلي صعيد مدخرات الأفراد لا يوجد هروب لرؤس الأموال من تركيا. علي صعيد الاقتصاد الكلي، لا يزال الاقتصاد محافظاً علي الثبات، ومن مصادر القوي فيه، كفاية التمويل، الدين العام المنخفض، وإنخفاض عجز الموازنة السنوي، ومعدل النمو الاقتصادي المرتفع، أما عدم الاستقرار في سعر الصرف (إنخفاض قيمة الليرة)، لم يصل مرحلة الخطر حتي الآن، بل لازال في حدود الزيادة المحمودة التي تزيد من الطلب علي الصادرات التركية.

أما من نقاط القوي زيادة ثقة المستثمر الأجنبي في الاقتصاد التركي، أن شهية المستثمر الأجنبي المباشر لازالت منفتحة للاستثمار في تركيا، ففي الربع الأول من العام 2018م، أعلن رئيس وكالة دعم وتشجيع الاستثمار، التابعة لرئاسة الوزراء التركية أردا إرموت أن بلاده جذبت استثمارات مباشرة بقيمة 2.2 مليار دولار.

الناضجة التي يصعب تفكيكها، والتي ستجعل (Formulas) صفة القول أن الاقتصاد التركي وصل مرحلة الصيغ والمعادلات الاقتصادية متماسكاً لفترة طويلة من الزمن في المستقبل.

ما يميز الاقتصاد التركي عن بعض الاقتصادات الكبيرة، ولا يشاركه في هذه الميز إلا الاقتصاد الصيني، أن أغلب الاقتصادات الكبيرة تعاني من الدين العام المرتفع، وعجز الموازنة الكبير، ومعدل النمو الاقتصادي المنخفض نسبياً، والإحتياطي المنخفض نسبياً من العملات الصعبة، والأرقام أعلاه تبين ذلك.

النتائج:

- أ- يوجد تنوع عرقي ومذهبي في الشرق الأوسط، تم إستغلاله إستغلالاً مغرضاً من بعض القبائل والجماعات الدينية.
- ب- الإستغلال المغرض للتنوع القبلي والمذهبي أدى لعدم الاستقرار السياسي والإجتماعي.
- ت- تعاني هذه القبائل وتلك الجماعات من حالة من الفقر الذي تعجز بسببه من تمويل مناشطها الداخلية، ومجهودها الحربي، لحروبها الخارجية.
- ث- القوي العالمية العظمي إستغلت حالة الفقر لدي القبائل والجماعات، وأغدقت عليها الأموال التي أدت للإحتراب والإقتتال فيما بينها.
- ج- توجد فرص للتنمية الاقتصادية يمكن أن تعمل علي تقوية اقتصاديات مجتمعات الشرق الأوسط ودولها، والتغيير الاقتصادي يؤدي للاستقرار السياسي والإجتماعي.
- ح- يمكن للقيادات المجتمعية والدينية أن تكون مصدر الاستقرار السياسي والإجتماعي، إذا تم إستيعابهم بإيجابية.

التوصيات:

- 1- الاستفادة من مبادرة الطريق والحزام الصينية لتنفيذ مشروعاتها الاقتصادية بالشرق الأوسط.
- 2- تبني جامعة إسطنبول جلتيم لدعوات الرئيس رجب طيب أردوغان، بإقامة المناطق التفضيلية بين دول الشرق الأوسط، كنواه لإعادة تشكيل مؤسسات الشرق الأوسط المالية والاقتصادية، والتي أصبحت ضرورة في ظل جائحة كورونا، والأزمات الاقتصادية المتكررة، والحرب الروسية الأوكرانية.
- 3- الإستفادة من قادة المجتمع، ورجال الدين الإيجابيين في تنوير المجتمعات بالفهم الصحيح للقبيلة والوسطية في التدين، بغرض إجراء المصالحات التي ستساعد على تحقيق الإستقرار السياسي والإجتماعي.

الخاتمة:

تعج مجتمعات الشرق الأوسط ودولها بالخلافات التي أفضت لعدم الاستقرار السياسي والإجتماعي، وكان عامل الفقر السبب الأكبر في لجوئها للقوي الخارجية، بغرض تمويلها الأمر الذي أدكي روح الخلاف والإحتراب والإقتتال فيما بينها، لذلك تبني التنمية الاقتصادية لمجتمعات ودول الشرق الأوسط، يعتبر العامل الحاسم لتحقيق الإستقرار الإجتماعي والسياسي، لأنه في أغلب الأحيان التغيير الاقتصادي يحدث أولاً، ثم تتبعه التحولات الإجتماعية والسياسية.

A Comparative Study of Russia's War in Ukraine (2014-, Including Its 2022 Escalation), Russia's Aggression in Georgia (2008), and Russia's Military Operations in Syria (2015-)

Piotr PIETRZAK*

Abstract

This paper presents a comparative analysis of Russia's war in Ukraine (2014-, including its 2022 escalation) with this country's military operations in Syria (2015-) and Georgia (2008). It focuses on the current situation in Ukraine, for the most recent full-blown brutal power escalation in this country is already reminiscent of some of the most dreadful experiences in the Balkan past. It identifies a specific pattern of hawkish, uncontrolled, and erratic behavior by Vladimir Putin and a tendency of reckless risk-taking that led him to the massive strategic mistake of exposing his real intentions and getting deep into a conflict that his army is not capable of winning. Subsequently, this paper also proposes changing the way we describe the conflicts waged by Russia by applying new neologisms such as Russianization, Putinization, Georgianization or Crimeaization in our descriptions of Putin's actions in the Caucasus, the Middle East, and Eastern Europe.

Keywords: Russian foreign policy, War in Ukraine, War in Georgia, Intervention in Syria, Balkanization, Russianization, Putinization, Georgianization, Crimeaization

Methodology

The fluidity, elusiveness, and unpredictability of any ongoing confrontation present many conceptual challenges to research. This is particularly true for investigating any conflict at its early stage. However, Russia's war in Ukraine is not a new conflict; it is a significant escalation of the tensions that began in 2014 and an indirect result of Russia's semi-successful campaigns in Georgia and Syria. It is clear that Putin tried to exploit these earlier conflicts as weapons testing grounds in preparation for the Ukraine invasion.

To deal with such challenges, social scientists can adopt various methods of describing social reality. None of them is as essential and widespread within sub-disciplines as the comparative method (CM), for it can help us to go deeper into the nature of any given conflict zone and its elusive character by comparing it with other conflicts. In this instance, these cases were selected for comparison in a way that does not undermine the logic of the explanation, for there are several valid geographical, historical, and social contexts interrelating these conflicts.

That is why it is possible to use a comparative method (CM) in this paper, as we are able to exemplify the main similarities and distinctions between Russia's war in Ukraine, Russia's aggression in Georgia, and Russia's military operations in Syria. This is combined with scrupulous and systematic observations of the lead-up and (in the Georgian case) aftermath of these conflicts that have unfolded over the last fifteen years, which could be useful in the future if Putin decides

* PhD., Editor in Chief of *In Statu Nascendi* - Journal of Political Philosophy and International Relations, Sofia University, Bulgaria, E-mail: pietrzak_IR@hotmail.com ORCID: 0000-0003-0464-1991

to attack any other countries whether in Russia's immediate neighborhood or in more remote places like Syria or elsewhere in the Middle East.

Naturally, we will come across a number of scholars who claim that there is nothing better than conducting a microanalysis, and specific research and CM are surely not free from weaknesses and limitations. As a matter of fact, some reservations about the use of the comparative method (CM) are perfectly justifiable, but as imperfect as it may seem, one does not apply it only to focus on similarities connecting two or more matters but, on the contrary, to identify the differences, learn from them, and build on them. CM has great potential in dealing with complex and challenging matters such as ongoing conflicts (especially if there is a common denominator in them, which in the above-mentioned conflicts is naturally Russia, which has acted as an intruder in Georgia, Syria, and Ukraine).

Indeed, there is a general feeling in the literature on the subject that science can take advantage of comparative analysis, as it performs several essential functions that are closely interlinked. Comparative analysis "offers a unique chance of testing various theories [and] understanding certain aspects of a given society's way of doing things, by placing its familiar structures and routines against those of other less familiar systems, cultures, and patterns of thinking" (Esser & Vliegthart 2017).

One of the primary functions of CM is to provide us with contextual descriptions of a set of seemingly unrelated events or phenomena. It provides the knowledge necessary for recognizing functional equivalents, various classifications and typologies, and classifications that "seek to reduce the world's complexity by grouping cases into distinct categories with identifiable and shared characteristics." (Esser & Vliegthart 2017).

Framing a comparative method allows us to avoid many exceptionally challenging limitations of the research area. It helps the scholar to identify various biases, prejudices, fallacies, and misinterpretations. For one, the researcher in such cases relies on secondary literature or accounts of direct witnesses. They tend to vary according to the results we would get in such studies, and there is still a demand for this type of research, and there always will be, for one of the main functions of science is a generalizing activity and establishing the basis for a valid generalization. According to Lijphart (1971, p. 691), since science is a generalizing activity, "a single case study constitutes neither the basis for a valid generalization nor the ground for testing/undermining scientific theories."

Another vital function of the comparative method is "casting a fresh light on our political communication arrangements and enabling us to contrast them critically with those prevalent in other countries" (Esser & Vliegthart 2017). By extension, CM can equip decision-makers with appropriate experimental and statistical methods to describe norms and conventions that constitute an appropriate research strategy and with the kind of evidence that makes an argument persuasive.

In this respect, it is argued that geographical, historical, economic, and social contexts need to be considered before starting comparisons. In their *Logic of Comparative Social Inquiry* (1970), Adam Przeworski and Henry Teune suggest that a comparative study can be used to examine, for instance, countries that share many economic, cultural, and political characteristics since there are comparatively less self-contradicting experimental variables that can undermine the sense of such an endeavor; in such cases, there are less inter-systemic differences and more inter-systemic similarities that can be attributed to this study, which makes it easier to design a study in a

rigorous manner. This is the case when we compare countries, or what is intended in the following chapters of this paper – to juxtapose and compare the historical examples of Russia’s actions in Georgia, Syria, and, recently, Ukraine. The initial testing suggests that such a setting is more than adequate, for these countries share many similar characteristics.

Naturally, one needs to be careful when using CM, for Adam Przeworski and Henry Teune (1970) also suggest that when it comes to the data and data collection, one also has to be very mindful of the fact that in order to provide credible predictions of behavior, one needs to learn how to distinguish between perceptual illusion/concomitant symptoms and a clear pattern of behavior or a verifiable tendency. Subsequently, to avoid entering into such traps, we need to find a balance. But as long as we adhere to a scrupulous investigation and apply it in a way that minimizes its weaknesses to capitalize on its inherent strengths, we can turn this study into a handy instrument in scientific political inquiry that will allow us to avoid being unconscious thinkers when dealing with all of those conflict zones.

Introduction

The last 30 years of the bilateral relations between Ukraine and Russia can be compared to a very bumpy roller coaster ride whose passengers (the ordinary citizens of both countries) have very little control over the direction of the cars running down the track. Each time these countries climb the stairway (i.e. reach new heights of bilateral cooperation), they are automatically exposed to abrupt, wobbly descents caused by steep slopes (i.e. unexpected series of pitfalls in bilateral relations). However, anyone with a basic familiarity with Eastern European politics realizes that Russo-Ukrainian relations took an extremely steep ride downhill after Russia annexed Crimea in 2014. After the events of 24 February, the situation can only be compared to the derailing of Ukrainian-Russian relations, for there is no chance for any recovery anytime soon. Moreover, the recently confirmed examples of genocidal activity of the Russian army in liberated territories in Bucha, Irpin, Mariupol, and other places in northern and eastern Ukraine have seriously reduced the chances for any profound post-war reconciliation to almost zero. Furthermore, Russia’s assault on Ukraine heralds a tectonic shift in the way the global architecture of power is constructed and perceived which is not favorable for Russia.

Unlike at any time in its recent history after similarly reckless and illegal (from the perspective of international law) conflicts in Chechnya in the 1990s, Georgia in 2008, Ukraine in 2014, and Syria in 2015, Russia’s post-February 2022 reputation has greatly suffered whilst Russia’s international position has decreased significantly. Unlike in previous conflicts, Russia’s escalation in Ukraine has seriously exposed its military capabilities. In 2022, Putin simply miscalculated in Ukraine, and he miscalculated on many levels. Even though Ukraine is not a member of NATO, the transatlantic alliance acted upon the informal security guarantees that have been offered to this country for the last decade or so. From the outset of this invasion, President Biden and other NATO leaders have made it clear that they exclude any military intervention in the Ukrainian theater of war so as to avoid finding themselves directly confronting Russia, but they made it even more explicit that they intend to ensure that the war will be very costly for Putin. Naturally, if NATO had openly sent troops to Ukraine, the members of the transatlantic alliance and Russia would find themselves on a direct path to a confrontation on the ground in Ukraine and anywhere else, but the level of international military and humanitarian assistance provided to Ukraine for the last three months is unprecedented in the history of humankind. As the Russia-Ukraine war enters its 77th day, this unprovoked aggression is still ongoing, and at this

stage of the confrontation, everything is possible. Ukraine is slowly but surely regaining some initiative, but its forces are unlikely to push all Russian troops out of the country anytime soon.

Still, an ad hoc comparative study of Russia's war in Ukraine, Russia's military operations in Syria, and Russia's aggression in Georgia shows a specific pattern of hawkish, uncontrollable, and erratic behavior by Putin. It suggests a tendency of reckless risk-taking that led him to the massive strategic mistake of exposing his real intentions and getting deep into a conflict that his army is not capable of winning, for the Russian army is not facing a 100,000-strong army; it is facing an army of 40 million Ukrainians who are determined to survive this war and protect their land. This is entirely new when comparing Russian experiences from the wars in Georgia, Ukraine, and Syria and the recent escalation of the Ukrainian conflict in 2022. Naturally, the scale of Russian operations in Georgia in 2008, Ukraine in 2014, and Syria in 2015 was much more limited than in Ukraine in 2022. Moreover, the risks involved in annexing Ossetia and Abkhazia in 2008 and Crimea in 2014 and in propping up Bashar al-Assad's regime in Syria in 2015 were also lower than those of engaging in a full-scale operation in Ukraine in 2022, so it is clear that Putin tried to exploit Syria and Georgia as weapons testing grounds in preparation for the Ukraine invasion, and that is why it is good to scrutinize available points of analysis. Still, from the perspective of hindsight, we also know that the Russians miscalculated, for instead of focusing on the Russian army's negative experiences in those conflict zones, Putin, along with his generals, just assumed the superiority of the Russian army over the Ukrainian forces and attacked the neighboring country under false pretenses. The Russian intelligence services did not help the Kremlin's decision-makers. They completely ignored all the warnings about the situation in Ukraine and just assumed that the Russian army would be seen as a liberating force in this country, which did not happen.

Putin did not expect such strong determination from the Ukrainians, nor did he expect that NATO and the EU would back Ukraine's embattled regime to such an extent. Thus far, the Western support and Western sanctions regime imposed on the Russian authorities have had a tangible impact on the initial outcome of this conflict, putting immense pressure on Russia's war effort. As a result, the scale and scope of the Russian army's advances have been significantly reduced in recent weeks, and the whole of Russia's military strategy has had to be reconsidered. In essence, sanctions may not be fatal to the Russian economy at this stage. Still, they make it challenging to finance Putin's military adventurism. They turn the whole initiative into more of an unsustainable ambition of a man who started believing in his own propaganda than a plan of a man who strikes with extraordinary military genius and tactical skills.

Neither the Georgian government nor the Syrian opposition received such strong backing from their Western allies. Still, there are some interesting facts about those conflict zones that should not escape our attention:

The Russo-Georgian War of 2008

Let us start with the Russo-Georgian War, for the situations of Georgia in 2008 and Ukraine in 2022 before 24 February are comparable on many levels. Georgia after the bloodless Rose Revolution of 2003 like Ukraine after the Orange Revolution of 2004 expressed its transatlantic aspirations and refused to surrender to Russian economic and political pressures to reintegrate into Russia's politico-economic sphere of influence, for which Georgia paid a heavy price in August 2008 when Russia attacked it, quickly taking control of Tskhinvali and rolling its tanks and troops through Ossetia and into Georgia in just five days. According to Colonel George T. Donovan, "the

Russian military overwhelmed the Georgian army by placing roughly four times as many soldiers in the combat zone than were in the entire Georgian army." In addition, "the Georgian military made some critical mistakes, not the least of which was the failure to block the Russian advance through the strategic chokepoint of the Roki Tunnel." Donovan also suggests that the Georgian leadership underestimated the threat and possibly overestimated the assistance that the United States or NATO would provide in a potential conflict with Russia. As he claims, "despite the widespread perception that the Georgian army should have fought better during this war because it had American equipment and trainers, it was not ready to repel such aggression, for the American trainers tragically had been training for counterinsurgency in Iraq instead of focusing their attention on the more vital task of preparing them for Russian aggression" (Donovan, 2009, 30-31).

Donovan also suggests that from the Russian perspective, this operation could be presented as a success, for "its armed forces, given a limited aim and clear, strategic tasks, were able to craft a campaign plan that integrated combined arms to achieve all of the strategic objectives with minimal cost in life and equipment" (Donovan, 2009, 30-31).

Ultimately, however, the Russian advances were stopped thanks to Western pressure only about 30 miles from Tbilisi, the Georgian capital; the conflict continued for only five days, as Russia quickly took control of Tskhinvali and rolled its tanks and troops through Ossetia into Georgia (whereas in Ukraine in 2022, Russian political leadership refused to back down even after the international community applied more pressure and unprecedented sanctions on Russia). From the strategic perspective, the whole idea of absorbing Ossetia and Abkhazia had no strategic relevance for the Russian Federation, as the strategic costs of the war far outweigh the gains (Donovan, 2009, 30-31). The other potential rationale for this conflict could involve Putin's internal power game: his desire to present himself to the Russian people as a more presidential candidate to secure reelection in 2012 and to be reelected for a third time in 2012, for in these elections he could not be sure that he would be reelected.

The Russian Intervention in Syria of 2015

There is a different story in Putin's semi-successful intervention in Syria in 2015 (combined with NATO's messy withdrawal from Afghanistan, Iraq, and Syria), which can be seen as the main reason behind the current escalation of the Russian war in Ukraine. Despite the suggestions that if he had engaged directly in Syria on a military basis, Putin would have been dragged into the messy politics of the Middle East, he has proven his critics wrong in this respect (me included), for his operations in Syria were swift, decisive, and almost cost-effective. Russia was not an active member of the US-led coalition that intervened against ISIS in Iraq in 2014. However, it benefited from the fact that by September 2015, the anti-ISIS coalition had changed the political backdrop in the Syrian-Iraqi neighborhood. Since the beginning of this intervention, Putin did not vary the level of brutality of the Russian army, and he helped al-Assad defeat his political opponents, both moderates and the radicals from the Islamic State and al-Nusra Front. That is why one could claim that Putin's internal position was never stronger among the Russian nationalists than in 2015 or 2016, when the army under his command defeated the Syrian rebels in Aleppo by razing it to the ground.

As it turned out, however, it was relatively easier to fight against non-conventional military organizations such as Free Syrian Army, Islamic State, and al-Nusra Front than a well-trained, properly equipped, and determined army such as Ukraine's. Also, even if Syria was a testing

ground for the Russian army to practice its new military strategy, its sophisticated new fighter jets, and its tanks and armored combat vehicles, those experiences were not applied in Ukraine.

The Annexation of Crimea of 2014

When it comes to the Russian war in Ukraine in 2022, it is also essential to note that the scale of the escalation cannot be compared to that of any of Russia's conflicts over the last 30 years. Even when it comes to its semi-successful annexation of Crimea, we cannot compare these two events. In 2014, Russia deployed a few contingents of its elite commando regiments to execute what would later appear to be a de facto military takeover of Crimea. But what was even more surprising was that, to everyone's surprise, including the Russians themselves, the operation was carried out with relative ease and with little human costs (just six casualties were incurred during these events). That is also one of the main reasons why some Western political commentators trivialized the way this operation was undertaken and called the Russian military servicemen deployed to Crimea during these events "Little Green People". They were equipped with military-style uniforms that did not display any Russian insignia. Leaving aside the fact that Article 40 of the 1949 Geneva Convention is explicit in requiring that all combatants engaged in an international conflict wear a distinctive emblem issued and stamped by their military authority, and in its absence, it should be seen as unlawful combat, the "Little Green People" and their actions had truly lasting consequences that have proven very unfavorable to Ukraine and its territorial integrity because these troops were used by pro-Russian separatists to organize and hold an unconstitutional independence referendum, after which the regional parliament asked Russia to admit Crimea to the Russian Federation. However, we need to remember that without the assistance of the local Russians who inhabited the peninsula, the little green people would have had very little chance of succeeding in the seizure of this territory. After all, the vast proportion of the Crimean population consisted of elderly people nostalgic for the Soviet past, Red Army veterans, and active Russian military personnel ecstatic about the prospect of rejoining their motherland. By the closing ceremony of the Paralympic Games in Sochi in 2014, Russia had annexed the Crimean peninsula, and the Russian Duma formally recognized this act as "legally valid." Still, even if we consider the fact that according to the 2014 census, 65.2 percent of the residents of this peninsula were Russians (1,188,878), 15.7 percent Ukrainians (291,000), and 12.2 percent Crimean Tatars (229,566), the results of the referendum indicating 95 percent of the Crimean electorate was in favor of reuniting with Russia does not sound plausible. Even if we allow as viable an argument suggesting the Russian minority's enthusiasm for the vision of this peninsula being admitted to the Russian Federation, there were at least 30 to 45 percent of people inhabiting Crimea who might have had a different opinion, so it should be no wonder that the Western powers have proven to be reluctant to recognize the results of this referendum. Indeed, Ukraine was seriously outplayed by the current resident of the Kremlin, who was a mastermind behind these events.

In 2022, no one is welcoming Russians with open arms. On the contrary, Ukrainians were determined to protect their homeland from the Russian invasion even against a ten to twenty times stronger regular army (we still don't know what proportion of the Russian army will be involved in the war in Ukraine). Natasha Lindstaedt of the University of Essex suggests that "Putin (in recent weeks) has ordered another 134,000 conscripts aged 18-27." Western media also reported that Russia started recruiting foreign mercenaries from Syria and other neighboring countries in the Middle East, offering them hefty sums of money to join the fight against Ukraine. Those efforts indicate that Russia's regional power grab has not yet come to an end. This war

won't be over within the next couple of weeks or months, as Russia is preparing to continue its offensive in the south. This may continue (depending on the weather conditions) until the late autumn or early winter, for according to Liz Sly and Dan Lamothe, "the Russians are more likely to double down than climb down" at this stage of the conflict. This will make the war more deadly for the civilian populations at large inhabiting these territories, even as the conflict moves at a slower pace (Sly & Lamothe 2022).

Still, despite all odds, Putin appears to be determined to escalate Russia's war in Ukraine without concern for civilian casualties or Western sanctions. Moreover, he still has not used the most advanced conventional weaponry in Russia's arsenal. Still, Russia's war in Ukraine in 2022 shows that Vladimir Putin has lost his commanding position. His current political situation may be the lowest it has been since the Kursk submarine crisis in 2000. He is currently ostracized and politically isolated. His American counterpart calls him a war criminal. But unfortunately for Ukraine, at this moment in time, Putin is still in charge of Russia, and the idea of removing him from power does not inspire anyone's confidence. Putin is still the strongest person in Russia, and by extension, he is one of the strongest people in the world. He has shown on numerous occasions that he is utterly unpredictable, so he cannot be underestimated or ignored (Kitzen & Provoost 2022).

Change in the Way We Describe Conflicts in Eastern Europe - Explaining New Neologisms

This unnecessary outburst of one-sided political, economic, and military tensions between Russia and Ukraine also shows a pattern of engaging in a completely irresponsible type of politics reminiscent of the 19th or 20th centuries that has been blown out of proportion. That is why we need to change the way we describe these conflicts, for what has been happening in Ukraine since 24 February 2022 cannot be described as "balkanization" anymore.

Given that Putin's brutality can already be compared to Milosevic's actions in Bosnia and Kosovo and that he may soon follow in their footsteps, to our descriptions of socio-political situations in Ukraine we need to apply a couple of new neologisms such as the Russianization/Putinization or Georgianization/Crimeaization of the situation in Ukraine.

In socio-political terms, Russianization or Putinization of the situation in any given country would be explained as both official and unofficial policies of the more robust political unit (in this instance Russian Federation) concerning their national constituents and national minorities inhabiting other countries (in this instance Ukraine and other so-called "Near Abroad Countries") aimed at preserving Russian domination in these countries at any cost.

On the other hand, Georgianization or, alternatively, Crimeanization would be explained as both the official and unofficial policies of the Russian Federation aimed at preserving Russian domination and hegemony in Eastern Europe and Asia by instigating an unprecedented, unpredictable, and uncontrollable series of hostile events and processes that lead to an ultimate disintegration of a broader political unit and its abrupt replacement with several political units, and subsequent incorporation of the ethnically Russian territories into the Russian Federation under the pretense of the existence of some previously unspecified and unverifiable political will to join the Russian Federation of the majority of the Russian-speaking population inhabiting any given country or region.

Conclusion

Putin's hawkish behavior only exposes Russia's internal weakness, for economically, it is a colossus with feet of clay. Putin should end the war in Ukraine and abandon his idea of military conquest in general for Russia's own sake, for this type of behavior will inevitably backfire on him. Even if the Russian army gains some territory, Russia will ultimately lose the rest of its soft power. So far, Russia's war in Ukraine resembles the USSR's war in Afghanistan, which led to its ultimate collapse. I also argue that if Russia continues to behave like a regional bully towards Ukraine, Georgia, Moldova, Baltic states, and many others, it will end up like Japan, which, according to Samuel Paul Huntington, is a "civilization without any followers" precisely because of its historical legacy. This, however, does not mean that Ukraine's strategic position has improved.

On the contrary, for the last three decades, both the Ukrainian politicians and various Central and Eastern European politicians have suggested it would be a natural choice for Ukraine to seek NATO membership, which would be the best way to secure the country's primary geostrategic imperative. But until now, many dovish NATO members were not very optimistic about its prospects. From their perspective, any future eastern enlargement must be postponed for the time being so as not to anger Russia. By extension, incorporating a country that Russia is currently invading would run the risk of open confrontation, if not a nuclear exchange with Russia. This is not something that even NATO hawks see as desirable.

Unfortunately for Ukraine, Putin has limited its chances of joining NATO and the European Union for several reasons. First, it is rather unlikely that Ukraine could be put on the fast track to joining NATO simply because this organization does not like to admit new members that have not resolved their domestic conflicts. Indeed, with the ongoing war in the eastern and southern parts of the country and with the political status of the Crimea, Donetsk, and Luhansk regions still contested, the whole idea of Ukraine's NATO accession sounds like political science fiction, for it would impact the integrity of the entire transatlantic alliance. Ukraine's chances of joining the European Union are equally bad. It is still too corrupt and economically backward to be admitted to the European Union anytime soon. After the war ends, Ukraine needs to undertake numerous reforms before the members of this organization will even consider its membership. Since a smooth transition process to full membership in these organizations is so improbable, Kyiv should seriously consider forming a regional alliance with Moldova, Georgia, and Armenia in something resembling the Vysehrad Group that could help these countries wait in a transatlantic waiting room until both organizations are ready to admit them. Hopefully, when the war ends, the Ukrainian political elite will undertake serious socio-political reforms or consider any regional forms of cooperation to speed up the realization of its transatlantic dream.

Under such circumstances, Ukraine needs to search for an alternative security guarantee (at least for the time being). In this respect, the Ukrainians suggested an ambitious proposal during the recent peace talks between the Russian and Ukrainian officials led by Turkish Foreign Minister Mevlut Cavusoglu in Turkey. It was proposed (unilaterally) that countries like the US, the UK, China, Russia, France, Turkey, Germany, Canada, Italy, Poland, and Israel offer Ukraine security guarantees in any future conflict with Russia. But the Ukrainian politicians should acknowledge that even if the countries mentioned above were willing to extend such security guarantees to Ukraine, those declarations should be seen as a symbolic goodwill gesture, not a military alliance. That is why the Ukrainian government needs to be more pragmatic in this respect. When the romanticism of the current circumstances ends in the next couple of months, no one in the West will be willing to fight on behalf of the Ukrainian people in a future confrontation with Russia.

Ukraine will have to rely only on the sacrifice and bravery of its people. Ultimately, history has again proven that John J. Mearsheimer was correct to assert that Ukraine should have never relied on other countries to protect its sovereignty or sign the Budapest Agreement of 1994. Mearsheimer also argued that Ukraine should have never given up its share of the post-Soviet nuclear weapons arsenal, for its territorial integrity largely depended on it (Mearsheimer 1993, 50-66).

References

BRZEZINSKI, Zbigniew. (1997). *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*, Washington DC: Basic Books.

CLARK, M., Hird, K., and Barros, G., (2022) Institute for the Study of War. "Institute for the Study of War." Accessed 29 April 2022.
<https://www.understandingwar.org/backgroundunder/russian-offensive-campaign-assessment-april-11>.

CREA. (2022). "Payments to Russia for Fossil Fuels." [crea.shinyapps.io](https://crea.shinyapps.io/russia_counter/?tab=counter&fbclid=IwAR2Mx3Wi2B3hrKqopSvK4ljNH9JT_hCcexli9uYuEZ98p0bmp8mAZsVwJYQ). Accessed 29 April 2022.
https://crea.shinyapps.io/russia_counter/?tab=counter&fbclid=IwAR2Mx3Wi2B3hrKqopSvK4ljNH9JT_hCcexli9uYuEZ98p0bmp8mAZsVwJYQ.

ESSER, F. and VLIEGENTHART, R. (2017). Comparative Research Methods. In *The International Encyclopedia of Communication Research Methods* (eds J. Matthes, C.S. Davis and R.F. Potter). <https://doi.org/10.1002/9781118901731.iecrm0035>
DONOVAN, Jr, George T. 2009. *Russian Operational Art in the Russo-Georgian War of 2008*. Ft. Belvoir: Defense Technical Information Center. <http://www.dtic.mil/docs/citations/ADA500627>.

GENTLEMAN, Amelia. "Survivors of the Kursk" *the Guardian*. www.theguardian.com, 9 August 2001. <https://www.theguardian.com/world/2001/aug/09/gender.uk>.

GRESSEL, Gustav. "Waves of Ambition: Russia's Military Build-up in Crimea and the Black Sea" – European Council on Foreign Relations, 21 September 2021.
<https://ecfr.eu/publication/waves-of-ambition-russias-military-build-up-in-crimea-and-the-black-sea>.

KITZEN, Martijn, and Marnix PROVOOST. "Don't Underestimate the Bear—Russia Is One of the World's Most Effective Modern Counterinsurgents - Modern War Institute." *Modern War Institute*. 24 March 2022. <https://mwi.usma.edu/dont-underestimate-the-bear-russia-is-one-of-the-worlds-most-effective-modern-counterinsurgents>.

LIJPHART, Arend. (1971). "Comparative politics and comparative method". *The American Political Science Review*, 65 (3), p. 682-693,

VECTEEZY. "Map of the Russian Invasion of Ukraine in Blue, Gray and White Color." 2 March 2022. <https://www.vecteezy.com/vector-art/6217534-map-of-the-russian-invasion-of-ukraine-in-blue-gray-and-white-color>.

MEARSHEIMER, John J. 1993. "The case for a Ukrainian nuclear deterrent." *Foreign Affairs* (New York, N.Y.). 50-66.

NAYAK, Gayatri. "What Does Sanctions on Russian Central Bank Mean?" The Economic Times. Accessed 29 April 2022.
https://economictimes.indiatimes.com/news/international/business/what-does-sanctions-on-russian-central-bank-mean/articleshow/89905858.cms?utm_source=contentofinterest&utm_medium=text&utm_campaign=cppst.

PIETRZAK, Piotr. 2021. On the Idea of Humanitarian Intervention - A New Compartmentalization of IR Theories. [SL]: Ibidem-Verlag. ISBN: 9783838215921,

PIETRZAK, Piotr. "Why Has the Term 'Balkanization' Become so Obsolete That It No Longer Holds Water? | MCC Corvinák." 9 February 2022.
<https://corvinak.hu/en/velemeney/2022/02/09/why-has-the-term-balkanization-become-so-obsolete-that-it-no-longer-holds-water>.

PRZEWORSKI, Adam & TEUNE Henry. (1970). The Logic of Comparative Social Inquiry. New York: John Wiley and Sons, Inc.

ROTH, A. "How Many Russian Soldiers Have Died in the War in Ukraine?" | Russia | the Guardian. 22 March 2022. <https://www.theguardian.com/world/2022/mar/22/how-many-russian-soldiers-died-ukraine-losses>.

SLY, L, and D LAMOTHE. "Russia's War in Ukraine Stalls amid Casualties, Equipment Losses - The Washington Post." Washington Post. 20 March 2022.
<https://www.washingtonpost.com/world/2022/03/20/russia-ukraine-military-offensive>.

SUKHOV. O. (2022) Ukraine seeks security guarantees 'stronger than NATO's,' outlining other peace deal terms with Russia. 29 March 2022 5:01 PM.
<https://kyivindependent.com/national/ukraine-seeks-security-guarantees-stronger-than-natos-outlines-other-terms-for-peace-deal-with-russia/>

Hadia YAHIAOUI*

ملخص

توتر أمني معسكر يواجهه المجتمع الدولي اليوم بعودة التنافر الأيديولوجي المباشر بين المعسكرين التقليديين الشرقي والغربي متخذًا من الدولة الأوكرانية إقليمًا للصراع ، وهو ما ولد أزمة جديدة من أهم ملامحها حركة لجوء شديدة نحو مناطق أكثر أمنًا، تمثلت في أغلبها في الدول المجاورة من الاتحاد الأوروبي، وهو ما تسعى هذه الورقة إلى دراسته مركزًا على سياسات الاتحاد الأوروبي في مواجهة المسألة وبالضبط فرنسا، وهو ما تضمنته الإشكالية التي تستهدف تحليل طريقة التفاعل الأوروبي الفرنسي مع اللجوء الأوكراني، وقد خلصت الدراسة إلى نتائج من أهمها : تحول عميق في التعامل مع الحالة الأوكرانية لاسيما ما تعلق بتفعيل آلية الحماية المؤقتة والتفكير في مرحلة ما بعد اللجوء وهي الإدماج.

-الأزمة الأوكرانية- اللجوء- اللجوء -الدولة المضيفة للجوء-الاتحاد الأوروبي : الكلمات المفتاحية

The Ukrainian Crisis and Asylum to the European Union Countries: Asylum Case Study in France

Abstract

A new security and military tension facing the international community today, caused by the return of the ideological rivalry between traditional camps: western one and the eastern one taking the Ukrainian state as a territory of the conflict which has generated a serious refugee crisis towards the neighboring countries and European union states. This paper aims to analyze European politics and especially the French one to solve the crisis. The study reached a set of results, the most important where we noted a profound shift in dealing with the Ukrainian asylum particularly the activation of temporary security and the integration of the refugees.

Keywords: Ukrainian crisis, Refugee, asylum, Asylum host countries, European Union

مقدمة

باندلاع الأزمة الأوكرانية الروسية المجهولة المآلات وانسحاب آثارها على أقاليم واسعة من العام، يزداد ضغط الأزمات الإنسانية على المجتمع الدولي ، وباعتبار إقليم الصراع يكون الاتحاد الأوروبي في مواجهة مباشرة مع تداعيات الصراع ومن أبرزها موجة لجوء قوية للمواطنين الأوكرانيين نحو دوله كدولة فرنسا، وهو ما يفرض أعباء واستحقاقات أمنو-سياسية واقتصادية إضافية ومختلفة تنضم إلى مخلفات الأزمات السابقة ومنها الأزمة السورية و الجائحة العالمية كوفيد19 التي لم تنته بعد

تعتقد الباحثة أنه وبقياس مكانة أوكرانيا ضمن البعد الاستراتيجي الأوروبي-فرنسا- وبوعده بدعما في حربها ضد روسيا، يتوجب على هذا الأخير الاستمرار في اعتناق المدخل الإنساني الحقوقي التزاما بمضامين اتفاقية جنيف 1951 ومضامينها، وما يستتبعه من تطبيق سياسات تضمن استقبال اللاجئين وتعمل على التكفل بهم اجتماعيا كمرحلة أولى قبل الحديث عن إدماجهم في حالة استمرار الحرب،

الإشكالية

عطفا على ما سبق نرى في اللجوء الأوكراني، إلى فرنسا كإحدى أقوى دول الاتحاد الأوروبي موضوعا يستحق الفحص والاستشراف بالنظر إلى عمق الأزمة ونقترح المشاركة بورقة تستهدف الإجابة على الإشكالية أدناه :

* Prof. Dr., Abbas Laghrou University of Khenchela, Algeria, E-mail: yahiaoui.hadia@univ-khenchela.dz

كيف ستتفاعل فرنسا مع اللجوء كأحد أهم تداعيات الأزمة الأوكرانية؟

• التصميم الأولي للدراسة

- القسم الأول ضبط مفاهيمي لمتغيرات الدراسة: الأزمة الأوكرانية- اللجوء- اللاجئ والدولة المضيفة للجوء
 - القسم الثاني: نبذة عن الأزمة الروسية الأوكرانية
 - القسم الثالث: الاتحاد الأوروبي واللجوء الأوكراني
 - القسم الرابع: تفاعل فرنسا مع النزوح الأوكراني
 - منهجية الدراسة
- بالنظر إلى طبيعة الموضوع استخدمنا منهجية تعتمد على ضمان مستويات البحث العلمي: الوصف التحليل والتفسير من خلال توظيف المناهج والأدوات التالية:
- المنهج الوصفي التحليلي: سينسحب على مختلف أقسام البحث
 - منهج دراسة الدراسة: يتعلق خاصة بدراسة حالة الأزمة الأوكرانية
 - مقارنة ضمنية بين حالات اللجوء

القسم الأول: ضبط مفاهيمي لمتغيرات الدراسة

من أهم المصطلحات الضرورية والموجهة للبحث

1- اللاجئ

" كل شخص يوجد، نتيجة أحداث وقعت قبل 1 جانفي 1951 ، وبسبب خوف له ما يبرره من التعرض للاضطهاد وبسبب عرقه أو دينه أو جنسيته أو انتمائه إلى فئة اجتماعية معينة أو آرائه السياسية، خارج بلد جنسيته، ولا يستطيع، أو لا يريد بسبب ذلك الخوف، أن يستظل بحماية ذلك البلد، أو كل شخص لا يملك جنسية ويوجد خارج بلد إقامته المعتادة السابق بنتيجة مثل تلك الأحداث ولا يستطيع، أو لا يريد بسبب ذلك الخوف، أن يعود إلى ذلك البلد (أ.د/هادية يحيياوي، 2020)

2- اللجوء

يعتبر اللجوء من الحقوق المعترف بها للأفراد انطلاقاً من الانتهاكات أو التهديدات التي يتعرضون لها في بلدانهم الأصلية، و تعمل الشرعية الدولية باستمرار على ضمان توطيق أمن لهم ما يضع الدول المقصد أمام إشكال صلب قد يستعصي حله مفاده توافد كتل بشرية في إطار هجرة فردية أو جماعية يتطلب التكفل بها إمكانيات و موارد وسياسات حكيمة على سبيل الاستعجال.

وقد عرف على أنه: هو منح دولة ما الحماية في أراضيها أو في أماكن معينة تقع خارج أراضيها لكن تقع تحت سلطتها كالسفارات والقنصليات لشخص أو مجموعة من الأشخاص من دولة أخرى ممن يفرون من دولتهم الأصلية هرباً من الاضطهاد أو من خطر بالغ محقق بهم (رنا سلام، 2015)

● طويل الأمد

تعرف المفوضية السامية لشؤون اللاجئين حالة اللجوء طويل الأمد بأنها "الوضع الذي يجد فيه اللاجئون أنفسهم في حالة مستعصية طال أمدها، قد تكون حياتهم فيها غير معرضة للخطر لكن حقوقهم الأساسية وحاجاتهم الاقتصادية والاجتماعية والنفسية غير مكتفية رغم عدد سنواتهم الطويلة في تلك الوضعية، واللاجئ في هذه الحالة غالباً ما يكون غير قادر على التحرر من تلك الوضعية نتيجة الاعتماد المفرط على المساعدات الخارجية". كما تعرف أيضاً بأنها "حالة مجموعة من الأفراد يفوق تعدادهم 25 ألف فرد، ظلوا يعيشون خارج أوطانهم لما يزيد عن 5 سنوات في بلد مضيف معين، دون وجود بوادر مستقبلية لوضع حل قابل للتطبيق لحالتهم، ويستبعد التعريف للاجئين الفلسطينيين ضمن ولاية الأونروا". (غسان الكلوت/جمال يحيي، 2022،

3- الدولة المضيفة للاجئين

حسب الاتفاقية الدولية للاجئين 1951 "هي الدول التي تقع على عاتقها بصفة أساسية حماية للاجئين وهي الدول 140 الأطراف في اتفاقية 1951 و بروتوكول 1967 لاسيما المواد 11/3 من الاتفاقية التي تلزم الدول الأطراف بعدم تمييز بين اللاجئين بسبب الدين، اللون أو العرق أو الموطن وأن تمنحهم على أراضيهم رعاية لا تقل عن رعاية مواطنيها الأصليين"

تؤمن الباحثة أن اللجوء حق لكل إنسان طبيعي و ينشأ عن فساد الأنظمة السياسية الكاتمة للحريات التي تعرض مواطنيها للإضطهاد بمختلف أشكاله وتعدم منسوب الأمن لديهم، مما يدفعهم إلى المغادرة نحو مواطن أكثر أمنا و عدالة.

القسم الثاني : نبذة عن الأزمة الروسية الأوكرانية.

يجد التوتر الأمني الحاصل حاليا بين الدولتين جذوره في ماضي ليس بالقريب، فكان فك الارتباط الأرضي الذي كان يجمع دول الاتحاد السوفياتي بداية تسعينيات القرن الماضي بمثابة دليل صريح على فشل أيديولوجية المعسكر الشرقي طات المرجعية الاشتراكية وانتصار للإيديولوجية المعادية ذات التوجه الرأسمالية بقيادة الولايات المتحدة الأمريكية، وهو ما فسح المجال واسعا على تغلغل هذه الأخيرة في النظم الناشئة بعد انهيار الاتحاد ومن أهمها أوكرانيا والتي من المفيد أن نذكر أن دوافع الاهتمام الروسي بها

1- دافع حمائي :

حيث يعتبرها بوتين جزء من مجاله الحيوي والجيوبوليتيكي الواجب حمايته من أن يتحول إلى منفذ مصدر لتهديدات قادمة من قبل دول الغرب (عماد قدورة،2014) التي تتقدم بثقة عن هاته المناطق الاستراتيجية باعتبارها مناطق حاسمة في التواصل البري مع روسيا.

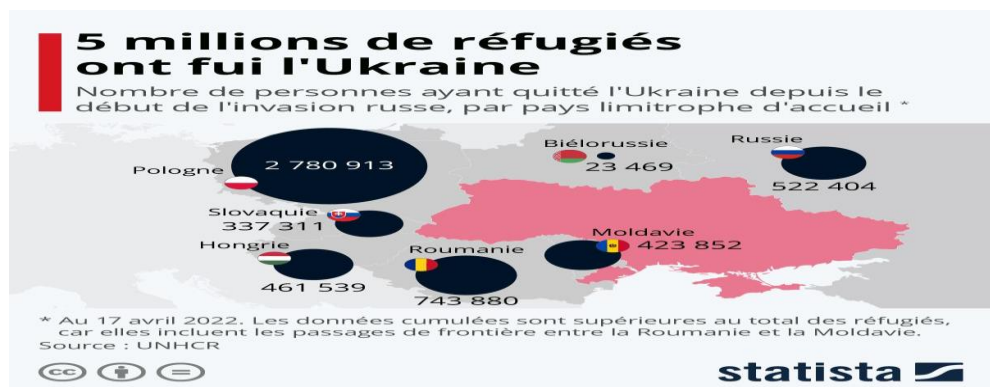
2- دافع أيديولوجي:

هي وحدة أكثر من أساسية في إعادة بعث الإمبراطورية السوفياتية التي سعى بوتين إلى تجسيدها منذ اعتلاء السلطة سنة 2000 ترجع جذورها إلى قمة حلف شمال الأطلسي المنعقدة سنة 2008 ببوخارست أين تم الإعلان عن أن كل من أوكرانيا وجورجيا ستصبحان دول عضوة في الحلف(علاء الدين أبو زينة،2022)، وهو ما جعل الاتحاد الروسي يشعر بيوادر خطر وجودي يهدد كيانه الدولي لاسيما مع سياسة التعاون العسكري بين القوات الأمريكية والأوكرانية، ويزيد من حدة التوتر بين الدولتين قتالت الأزمات ومن أبرزها أزمة شبه جزيرة القرم (2014) و الحرب الأهلية في إقليم دومباس (2021)

تعتقد الباحثة أن هذا الإعلان شكل إغراء قوي لأوكرانيا لتتحول إلى بؤرة ولاء إلى المعسكر الغربي المعادي للإيديولوجية الروسية ولكن المتناخم وبشكل مباشر لحدودها، واتخذ تجسيد الإعلان والتناغم الأمريكي الأوكراني صور عدة من أهمها “ميثاق الشراكة الاستراتيجية بين الولايات المتحدة وأوكرانيا”- التي تتعهد أوكرانيا من خلالها بإنجاز إصلاحات في أنظمتها بغرض التأقلم مع توجهها الغربي الجديد

القسم الثالث : الاتحاد الأوروبي واللجوء الأوكراني

حقيقة أنتجت الحلاب الروسية الأوكرانية مأساة إنسانية بنزوح أكثر من خمسة ملايين نازح من أوكرانيا منذ 24 فيفري 2022 أغلبها نحو بولندا حتى تاريخ 14 أفريل حسب المفوضية الأوروبية السامية للجوء بلغ عدد النازحين من الحرب في أوكرانيا 4.980.5894 نازح (2022,Julia Pasqual) بالإضافة إلى نزوح 215.000 مقيم غير أوكراني(وهي أعداد تشكل عبئا من الصعب التكفل على مختلف الأصعدة ويبين الشكل المدرج أدناه عدد وتوزيع اللاجئين الأوكرانيين

المصدر : ترترسان قودريو(Tristan Gaudiaut) من على الموقع : <https://fr.statista.com/infographie/27048/nombre-de-refugies-guerre-ukraine-par-pays-accueil>

من الواضح أن الرقعة الأولية لتوجهات اللاجئين كانت دول الاتحاد الأوروبي وذلك لأسباب نوردها كالاتي

- طبيعة علاقات الاتحاد الأوروبي مع أوكرانيا المتناغمة بعد الحرب الباردة

- إعلان دول الاتحاد الأوروبي عن تضامنهم الصريح ومؤزرتهم لأوكرانيا ضد العملية العسكرية الروسية

كما وأنه بالنظر إلى المصدر الجغرافي لأزمة وباعتباره أوروبا فقد انتهج الاتحاد الأوروبي سياسية غير معتادة للتفاعل مع الأزمة في شقها الإنساني، حيث رصدنا التفاصيل التالية:

- السرعة الفائقة في التفاعل وهي ترجمة للإحساس بنفس الخوف والخطر

- اتفاق غالب بين دول الاتحاد على استقبال اللاجئين عكس الاختلاف والانقسام الذي شهده الموقف خلال أزمة اللجوء السوري .

- تفعيل نظام الحماية المؤقتة (2001/55) (أحمد نظيف، 2022) لأول مرة منذ إقراره سنة 2001 والذي يمنح الحق للاجئين الأوكراني الدخول إلى أي من دول الاتحاد الأوروبي بما فيها بريطانيا، والإقامة فيه لمدة سنة (01) قابلة للتجديد والتمتع بكافة الحقوق منها الحق في العمل والسكن والتعليم بل ذهبت الدانمارك إلى أبعد من ذلك إذ صرح المتحدث الشؤون الخارجية للحزب الديمقراطي الحاكم (حنان عبد الرزاق، 2022) بأن وضع الأوكرانيين لن ينطبق عليه نظام اللجوء العام والمعمول به بل سيستحدث نظام خاص لفائدة هؤلاء يضمن اندماجهم السريع وفي أحسن الظروف.

تذكر الباحثة المواقف المذكورة أعلاه معاكسة تماما لما تم إقراره مع أزمة النازحين السوريين، على الرغم من أن الوضع السوري أسوأ بكثير جراء وحشية النظام في تقديري عن أزمة أوكرانيا، وفي هذا الصدد بررت المفوضية السامية الأمر بأن المعيار الحاسم في هذه الحالة هي الحدود البرية التي تجمع أوكرانيا مع 05 دول أوروبية ما يفرض تفاعلا مختلفا.

- قبول العملة الأوكرانية في حدود ما يعادل 300 يورو في البنوك الأوروبية وهو إجراء فريد من نوعه في النظام المصرفي الأوروبي

القسم الرابع: تفاعل فرنسا مع النزوح الأوكراني

لايعد تضامن فرنسا مع أوكرانيا بالشيء الجديد وهي التي لا طالما ساندتها في مختلف أزمتها منذ سنة 2014 وذلك ماديا وسياسيا، وذلك اتساقا مع سياسات الاتحاد الأوروبي اتجاه قضايا اللجوء المعبر عنها خلال القمة الاستثنائية، وبمجرد نشوب الأزمة أعلنت فرنسا عن موقف تضامني صريح مع أوكرانيا وعبرت عن انخراطها اللامشروط في استقبال النازحين من الحرب، وفي هذا الإطار رصدنا الإجراءات التالية"

- أنشأت المنظمة غير الحكومية "فرنسا أرض اللجوء" مركزا خاصا للاجئين الأوكرانيين (لارا بولنز، 2022)

- انطلاق المبادرات الخاصة للتكفل بهؤلاء كمبادر الأسرة الجامعية لإنشاء ما اتفقا على تسميته

من المفيد هنا أن نشير إلى طبيعة العلاقات الفرنسية الأوكرانية قبل اندلاع الحرب، حيث أنه وفي إطار الاتحاد الأوروبي أثبتت فرنسا تضامنها المستمر مع أوكرانيا منذ البوادر الأولية للتوتر في إقليمها (2014) أعلنت فرنسا على لسان رئيسها إيمانويل ماكرون عن موقف يمتعض صراحة من ما سماه فلاديمير بوتين عملية عسكرية خاصة، وسنت سياسة تركز على نقطتين :

1. مسعى حوار يهدف إلى وقف العمليات العسكرية من الجانب الروسي

من خلال المشاركة عدة قمم دبلوماسية كقمة برلين وتنظيم قمة النورماندي وقمة باريس جانفي 2022 وذلك لتعزيز القدرات الأوكرانية في المجال العسكري وغيرها من المجالات وهو ما تضمنه بيان نورماندي

2. التضامن الميداني لدرأ تداعيات الحرب على المدنيين من خلال:

- المبادرة بدعوة التحاد الأوروبي إلى تفعيل نظام الحماية المؤقتة القاضي بتمديد الإقامة الشرعية للاجئين الأوكرانية لمدة 03 سنوات وهو ما يعرف باللجوء الطويل الأمد.

- تمكين كافة الأوكرانيين من تمديد إقامتهم على الأراضي الفرنسية

- منح مجانية التنقل للأوكرانيين على متن القطارات الفرنسية

- خصصت فرنسا مبلغ 100 مليون (الوزارة الأوروبية للشؤون الخارجية، 2022) كمساعدة مادية للأوكرانيين الذين يعيشون تحت وطأة الحرب على الإقليم الأوكراني

- لإطلاق مبادرة التبرع المؤسساتية : ومقادها التكفل المالي السليم والمضمون بالاحتياجات المستعجلة

الخاتمة :

من الوهلة الأولى تبدو استجابة دول الاتحاد الأوروبي اتجاه الأحداث في أوكرانيا غير عادية واستثنائية، تختلف عن المؤلف في التعامل مع أزمات اللجوء التي شهدها العالم في السنوات الأخير وهي نتيجة من بين النتائج المتوصل إليها والتي نوردها أدناه:

- استيطان موقف الاتحاد الأوروبي حيال أزمة اللجوء الأوكرانية أهداف سياسية تجد خلفيتها من أسباب اندلاع الأزمة والموقف التضامني لدول الاتحاد مع أوكرانيا بمعنى أن كل المبادرات كانت تحمل رسائل موجهة للنظام الروسي قبل المغزى التضامني حيال أوكرانيا.
- تسييس التفاعل مع اللجوء الأوكراني قوض مبدأ الإنسانية و المدخل الحقوقي الذي تضمنته الصكوك الدولية لقضايا اللجوء (اتفاقية جنيف 51)
- التفاعل الأوروبي مع اللاجئين إليه يرتبط بوضوح بالدول مصدرة الأزمات الشرق الأوسط وشمال إفريقيا،
- أبرزت الأزمة الأوكرانية في التعامل مع المفاهيم ثنائيا معتبر، بحيث ينظر إلى اللجوء المتأتي من دول غير أوروبية مسيحية مفهوم الهجرة غير النظامية

عظفا على ما سبق تعتقد الباحثة أن إعطاء تحليل أكاديمي متكامل حاليا قد يكون غير متاح نظرا للزمن القصير للأزمة ونظرا لارتباط الموضوع بمآلات حل الأزمة في حد ذاتها.

قائمة المصادر والمراجع

- باللغة العربية
- 1- المجلات والدوريات
- 1. عماد قدورة، محورية الجغرافيا والتحكم في البوابة الشرقية للغرب: أوكرانيا بؤرة للصراع، مجلة سياسات عربية، المركز العربي لدراسة الأبحاث والسياسات، العدد 09، جويلية 2014
- 2. غسان الكحلوت/جمال يحيى، الاندماج المحلي للاجئين في المجتمعات المضيفة" دراسة حالة اللاجئين الصحراويين في الجزائر، 2022 مجلة جيل الدراسات السياسية والعلاقات الدولية، العدد 32، ماي 2022، ص 05.
- 3. هادية يحيى: ألمانيا واللجوء السوري وأمنته البعد الهوياتي، المجلة الجزائرية للأمن الإنساني المجلد رقم 09 العدد 02 ، جويلية 2020، ص.ص : 315-325، ص 316.
- 2- الرسائل والأطروحات
- 1- ربا سلام، مبدأ عدم الإعادة القسرية للجئ في القانون الدولي، مذكرة مقدمة لنيل شهادة الدكتوراه، إشراف: أ.د مها محمد أيوب/أ.د سلام منعم ، كلية الحقوق، مشعل، جامعة النهرين، السنة الجامعية 2015، ص 32. متاحة على الرابط: https://www.nahrainuniv.edu.iq/sites/default/files/Combined_1_0.pdf تاريخ التصفح : 2020.05.15
- باللغة الأجنبية
- 1

- 1- -Simon De Beer: Pourquoi tant d'intérêts se croisent en Ukraine, sur le site <https://www.solidaire.org/articles/pourquoi-tant-d-interets-se-croisent-en-ukraine> (06.05.2005)
- 2- Julia Pascual, La France, un pays peu attractif pour les réfugiés d'Ukraine, de Syrie ou d'Afghanistan <https://www.lefigaro.fr/international/pres-de-cinq-millions-d-ukrainiens-ont-fui-leur-pays-20220419>
- 3-
4. <https://www.lefigaro.fr/international/pres-de-cinq-millions-d-ukrainiens-ont-fui-leur-pays-20220419> تاريخ التصفح 2022.05.04
5. - أحمد نظيف، السياسات الأوروبية للتعامل مع اللاجئين الأوكرانيين، على الرابط : https://epc.ae/ar/details/brief/alsiyasat-al-uwrubiya-liltaamul-maa-allajiiyn-al-uwkrianiyn-watadaeiatuha#_ftn2 تاريخ التصفح : 2022.05.07

6. - فرمسا تستعد لاستقبال اللاجئين الأوكرانيين، قناة فرنسا 24 على الرابط: <https://rb.gy/q7ldxo> تاريخ التصفح: 2022.05.09
7. (<https://alghad.com/%D9%84%D9%>) علاء الدين أبو زينة (2022.03.22)، لماذا الغرب هو المسؤول عن الأزمة الأوكرانية، موقع الغد: 2022.04.15 تاريخ التصفح <https://alghad.com/%D9%84%D9%85%D8%A7%D8%B0%>
8. حنان عبد الرزاق، اللجوء إلى الدانمارك ترحيب بالأوكرانيين وتمييز مستتر بحق السوريين، موقع BBC على الرابط: <https://www.bbc.com/arabic/world-61182718> تاريخ التصفح: 2022.04.20
9. (لارا بولنز، 2022، فرمسا تستعد لاستقبال اللاجئين الأوكرانيين، قناة فرنسا 24 على الرابط: <https://rb.gy/q7ldxo> ، تاريخ التصفح 2022.05.12.
10. الوزارة الأوروبية للشؤون الخارجية، الوضع في أوكرانيا: موقف فرنسا، على الرابط: <https://www.diplomatie.gouv.fr/fr/dossiers-pays/ukraine/situation-en-ukraine-la-position-de-la-france> تاريخ التصفح: 2022.05.10

Azerbaycan-İran ve Ermenistan-İran İlişkileri: Negatif Korelasyondan Pozitif Korelasyona Geçiş Olasılığı

Elnur KELBİZADEH*

Öz

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Kafkasya'da bağımsızlığını kazanan üç ülkeden ikisinin İran İslam Cumhuriyeti ile ortak sınırları vardı. 19. yüzyıla kadar komşu (İran platosu-Kafkaslar, Anadolu-Kafkaslar) ve 19. yüzyılın başlarından itibaren aynı (Kafkaslar) jeopolitik bölgelerde yaşayan iki halkın kaderinde pek çok benzerlikler vardır. Azerbaycan ve tarihi Azerbaycan topraklarında kurulmuş olan Ermenistan ile ilgili olarak, büyük güçlerin çıkarları, en azından 1918'den beri hemen hemen aynıdır. Her iki cumhuriyet de 1920'lerde Bolşevik Rusya tarafından işgal edildi ve yaklaşık 70 yıl SSCB'nin müttefik cumhuriyetleriydi. Aynı zamanda iki halkı ve iki cumhuriyeti birbirinden ayıran birçok özellik vardır. Azerbaycanlıların ve ermenilerin hem etnik kökenleri, hem medeniyetleri, hem de inançları tamamen farklıdır. Bağımsızlıklarına kavuşan cumhuriyetler yeni döneme aynı zamanda çatışma halinde girdiler. Ermenistan'ın Azerbaycan'ın Karabağ bölgesinin dağlık kısmını ve çevresini işgal etmesi sonucunda çatışmalar uzun yıllar devam etmiş ve nihayet 2020 yılında Azerbaycan'ın topraklarının kurtarılmasıyla ilişkilerin yeni bir boyuta taşınması süreci başlamıştır. 1991 sonrası dönemde İran İslam Cumhuriyeti'nin iki cumhuriyetle ilişkileri, yukarıda bahsedilen unsurlar ve süreçler bağlamında şekillenmiştir. Çalışmanın amacı, 1991 yılından itibaren İran İslam Cumhuriyeti'nin Kafkas cumhuriyetlerinden biriyle olan ilişkilerinin diğeriyle ilişkilerini nasıl etkilediğini tespit etmektir. Hipotez, bu ilişkiler arasında bir korelasyon olduğu doğrudur. Çalışmanın ana odak noktası, İran'ın iki ülke ile ilişkileri arasındaki ilişkinin doğasıdır. Analiz sonucunda Azerbaycan-İran ve Ermenistan-İran ilişkileri arasında bir korelasyon olduğu sonucuna varılmıştır. Bu korelasyon negatiftir. Azerbaycan-Ermenistan ilişkilerinin 2020 yılındaki 44 günlük savaş sonrasında görece olarak yumuşaması, İran ile ilişkilerde henüz negatif korelasyondan pozitif korelasyona geçişe yol açmadı. Çalışmada ayrıca bu geçiş sürecinin fizibilitesi ve sonuçları değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan, İran, Ermenistan, Korelasyon, Çatışma, Jeopolitik

Azerbaijan-Iran and Armenia-Iran Relations: Possibility of Transition from Negative Correlation to Positive Correlation

Abstract

After the collapse of the Soviet Union in 1991, two of the three countries that gained independence in the Caucasus had common borders with the Islamic Republic of Iran. There are many similarities in the fate of the two nations living in neighboring geopolitical regions (Iranian plateau-Caucasus, Anatolian-Caucasus) until the 19th century and in the same geopolitical region (Caucasian) since the beginning of the 19th century. With regard to Azerbaijan and Armenia, which was established on the territory of historical Azerbaijan, the interests of the great powers have been almost the same since at least 1918. Both republics were occupied by Bolshevik Russia in the 1920s and were formally-allied republics of the USSR for about 70 years. At the same time, there are many features that distinguish the two nations and the two republics. The ethnic origins, civilizations and beliefs of Azerbaijanis and Armenians are completely different. The republics that gained their independence entered the new era in conflict. As a result of Armenia's occupation of the mountainous part of Azerbaijan's Karabakh region and its surroundings, conflicts continued for 30 years and finally, with the liberation of Azerbaijan's lands in 2020, the process of moving relations to a new

* Doç. Dr., Azerbaycan Bilimler Akademisi, Kafkasya Araştırmaları Enstitüsü, Kafkasya Politikası Bölüm Başkanı, Azerbaycan, E-posta: kelbizadeh@gmail.com

dimension began. In the post-1991 period, the relations of the Islamic Republic of Iran with the two republics have been shaped in the context of the above-mentioned elements and processes. The aim of the study is determining how the relations of the Islamic Republic of Iran with one of the Caucasian republics have affected its relations with the other since 1991. The hypothesis is that there is a correlation between these relationships. The main focus of the study is the nature of the relationship between Iran and two Caucasus republics. As a result of the analysis, it was concluded that there is a correlation between Azerbaijan-Iran and Armenia-Iran relations. This correlation is negative. The relative softening of Azerbaijan-Armenia relations after the 44-day war in 2020 has not yet led to a transition from negative correlation to positive correlation in relations with Iran. The study also evaluated the feasibility and results of this transition process.

Keywords: Azerbaijan, Iran, Armenia, Correlation, Conflict, Geopolitics

Korelasyon Nedir?

İyi bilindiği gibi, korelasyon, iki veya daha fazla rastgele değişken arasındaki istatistiksel bir ilişkiyi matematiksel olarak tanımlar. Bu değişkenlerden bir veya birkaçındaki değişiklik, diğerlerinde sistematik bir değişikliğe yol açar. İki değişken arasındaki korelasyon matematiksel olarak katsayılarla ifade edilir. Etkileşimin doğasına bağlı olarak, korelasyon ilişkisi negatif veya pozitif olabilir. Negatif bir korelasyon sırasında bir değişkendeki artış, diğerinde azalmaya neden olur. Korelasyon teorisinde korelasyon katsayısı, iki rastgele değişkenin etkileşimi için bir gösterge olarak alınır. Korelasyon katsayısı R harfi ile gösterilir ve -1 ile +1 arasında değerler alır. Katsayının değeri 1'e yakınsa, değişkenler arasındaki ilişkinin güçlü olması muhtemeldir. Tersine, oran 0'a yaklaştıkça bağlantı zayıflar. Katsayı 1'e eşit olduğunda, değişkenler arasında fonksiyonel bir bağımlılık vardır, yani iki parametrenin değişimi doğrusal bir fonksiyon ile tanımlanabilir.

Korelasyon katsayılarını incelemek için korelasyon analizi yapılır. Analiz sırasında, bir veya daha fazla çift arasında istatistiksel bir ilişki kurmak için korelasyon katsayıları karşılaştırılır. Bu istatistiksel veri işleme yöntemi, ekonomi, sosyal bilimler, makine mühendisliği, kalite kontrol, metalurji ve diğer alanlarda kullanılmaktadır. Yöntemin popüleritesi, korelasyon katsayılarının hesaplanmasının kolay olması ve herhangi bir matematiksel hazırlık gerektirmemesi gerçeğinden kaynaklanmaktadır.

İran-Ermenistan Ve İran-Azerbaycan İlişkilerinde Bir Korelasyon Var Mı?

Güney Kafkasya'nın iki cumhuriyeti olan Azerbaycan ve Ermenistan ile İran İslam Cumhuriyeti'nin 1991 yılından bu yana olan ilişkilerinin tarihsel-kronolojik bağlamda analizi, bu ilişkiler arasında bir korelasyon olduğunu kanıtlamaktadır. İran-Azerbaycan ilişkilerinde yaşanan gerilimler, İran ile Ermenistan arasında daha yakın ilişkilere neden olmuş, İran ile Ermenistan arasındaki gerilimler ise İslam Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında ilişkilerin iyileşmesine yol açmıştır.

Örnek 1. Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsızlığını kazandıktan sonra hangi devlet yönetim şeklini seçeceği konusunda çeşitli yaklaşımlar vardı. İran, "Şii devrimi"ni ihraç etme fikrinden hareketle Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından İslam Cumhuriyeti modelinden yana seçim etmesine çalışmış, belli gruplar aracılığıyla bu yönde girişimlerde bulunmuştur. Bu açıdan bakıldığında, 1988-89 yıllarında Azerbaycan'da sınırda hareketlenmelerin yoğunlaşması sırasında İran tarafı Sovyet-İran sınırının halk tarafından ihlaline bile ılımlı yaklaşmış, Araz Nehri'nin her iki kıyısındaki Azerbaycanlıların birbirleriyle iletişim kurması için şartlar sağlamış, Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını işgali sonucu ortaya çıkan Karabağ sorununu çözmek için

bazı adımlar atmıştı. Ancak 1992 yılında Azerbaycan'da laik cumhuriyetçi modelden yana olan siyasi güçlerin iktidara gelmesi, Türkiye ile yakın ilişkilerin kurulması İran'ı rahatsız etmiş, Azerbaycan ile İran arasındaki mesafe, İran ile Ermenistan arasındaki bağların giderek sıklaşmasına neden olmuştur.

Örnek 2. 2001 sonrası yıllarda Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ABD ile birlikte uluslararası terörizme karşı mücadeleye katılması ve bu doğrultuda terörle mücadele tedbirlerinde ABD'yi desteklemesi, İran'la Ermenistan arasında birçok konularda anlaşmalara yol açmıştır.

44 Gün Savaşından Sonraki Durum: Negatif Korelasyondan Pozitif Korelasyona Geçmek Mümkün Mü?

Bilindiği üzere 27 Eylül 2020'de Ermenistan temas hattında Azerbaycan mevzilerine saldırı. Ancak Azerbaycan silahlı kuvvetleri bu girişimi engelledi ve karşı saldırıya geçti. Karabağ'ın ve diğer işgal altındaki toprakların kurtarılması için "Vatan Savaşı" başladı. Savaşın ilk günlerinde İran İslam Cumhuriyeti, saldırıya uğrayan tarafla saldırgan devlete aynı yaklaşımı benimsemiş ve Azerbaycan'ın haklı konumunu destekleyen bir açıklama yapmamıştır. İran dışişleri bakanı, 27 Eylül olaylarıyla ilgili olarak Azerbaycan ve Ermenistan dışişleri bakanlarıyla temasa geçerek, sadece "durumdan endişe duyduğunu ifade etti ve tarafları itidal, ateşkes ve düşmanlığı derhal durdurmaya ve uluslararası hukuk çerçevesinde müzakerelere başlamaya çağırırdı" (گفتگوی تلفنی جداگانه دکتر ظریف با وزیر امور خارجه آذربایجان و ارمنستان) (۱۳۹۹).

Sadece bu ülkenin Azerbaycanlı nüfusunun artan talepleri ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin cephedeki zaferleri İran tarafının kesin açıklamalar yapmasına neden oldu. Öte yandan savaşın başlamasının ardından medyada İran sınırları içerisinde Ermenistan'a silah sevkiyatı yapıldığına dair bir takım iddialar, İranlı Azerbaycanlıların protestoları İran'ın sürecin tamamen dışında tutulamayacağını göstermekteydi. Eylül ayı sonlarında İran İslam Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, İran İslam Cumhuriyeti'nin ülke topraklarının silah ve mühimmat transferi için kullanılmasına izin vermediğini, malların transferini ve transit geçişini yakından izleyip kontrol ettiğini belirtti. İran Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Saeed Hatibzadeh, İran İslam Cumhuriyeti'nden Ermenistan'a silah ve askeri teçhizatın geçişinin bir siyah propaganda olduğunu söyledi ve haberi yalanladı. Taşınan eşyaların sadece sivil eşya olduğunu ifade etti (وزارت امور خارجه ادعاهای مطرح شده در (گفتگوی تلفنی وزارت امور خارجه آذربایجان و ارمنستان را رد کرد) (۱۳۹۹), انتساب دروغ ترانزیت ادوات نظامی از مسیر خاک ایران به ارمنستان را رد کرد).

İran İslam Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, Azerbaycan topraklarının kurtuluş savaşıyla ilgili olarak 6 Ekim'de Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'i arayarak ülkesinin Ermenistan-Azerbaycan temas hattında devam eden silahlı çatışmalardan duyduğu endişeyi dile getirdi. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, askeri operasyonlarla ilgili bilgi vererek, İran liderine İran-Azerbaycan devlet sınırının işgal altındaki topraklarının bir kısmının Azerbaycan kontrolüne geçtiğini ve Azerbaycan sınır birliklerinin ve sınır altyapısının yakında kurtarılmış bölgelere konuşlandırılacağını bildirdi. Unutulmamalıdır ki, bu savaş sonucunda İran-Azerbaycan sınırının 27 yılı aşkın süredir işgal altında olan kısmı Ermeni ordusundan kurtarılmıştır.

İran ve Rusya Dışişleri Bakanlıkları ayrıca çatışma bölgesindeki durum ve ateşkesin yeniden sağlanması konusunda istişarelerde bulundu.

15 Ekim'de Azerbaycan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Ceyhun Bayramov ve İran İslam Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Mohammad Javad Zarif telefon görüşmesi yaptı. Görüşmeler sırasında Muhammed Cevad Zarif, İran İslam Cumhuriyeti'nin ilkeli tutumlarını yineledi ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğüne verdiği desteği dile getirdi. Zarif İran'ın ihtilafın

barış yoluyla İran-Türkiye-Rusya çerçevesinde çözülmesine yardım etmeye hazır olduğunun altını çizdi.

İran İslam Cumhuriyeti, Ermenistan tarafından askeri operasyonlar sırasında Azerbaycan Cumhuriyetinin Gence kentinde sivillerin yaşadığı bina ve evlerin yıkılmasına tepki gösteren ilk ülkelerden biri oldu. Bu nedenle İran Dışişleri Bakanlığı, uluslararası hukuka aykırı her türlü insanlık dışı şiddeti reddettiğini ve "nihai hedefin araçları haklı çıkarmadığını" belirtti.

Ermenistan Silahlı Kuvvetleri'nin aktif askeri operasyonlar sırasında yaptığı provokasyonlardan biri de İran topraklarının uzun menzilli bombardımanı ve ardından Azerbaycan tarafını kınayan açıklamalardı. 19 Ekim'de İran İslam Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Saeed Hatibzadeh, yerel ve yabancı basına buna ilişkin verdiği açıklamada *"Kırmızı çizgimiz vatandaşlarımızın güvenliğidir ve silahlı kuvvetlerimiz önceden gerekli uyarıları yapmıştır. Bu konu çeşitli düzeylerde araştırılmış ve gerekli uyarılar yapılmıştır. Her iki devlet bizim için kabul edilemez bazı argümanlar verdiler. İran toprakları hedef alınır, buna göre yanıt verileceği konusunda uyardık. Bu tür olayların tekrarlanmaması için her iki tarafın da daha dikkatli olmasını umuyoruz"* dedi (1399, نشست خبری سخنگوی وزارت امور خارجه با رسانه‌های داخلی و خارجی. تاریخ چاپ: دوشنبه).

İran tarafının asıl endişesi, Ermenistan tarafından yayılan bir dezenformasyondur. Ermenistan, ihtilafın boyutunu genişletmek ve İran'ı Azerbaycan ile çatışmaya sokmak için Azerbaycan'ın savaşta Suriye'den radikal tekkirici teröristler getirdiğine dair gülünç iddialarda bulundu. Ancak Azerbaycan'ın 5. nesil bir teknolojik savaş yürüttüğü, Temmuz ayında başlayan olaylarda yüzbinlerce Azerbaycanlının gönüllü askerlik yaptığı düşünüldüğünde, Azerbaycan ordusunun eğitim düzeyi göz önüne alındığında buna gerek yoktu. İran'ın bu konudaki endişeleri çeşitli düzeylerde dile getirildi. Örneğin, savaş günlerinde İranlı analist Sadık Maleki, irdiplomacy.ir'de "İran ve Dağlık Karabağ Krizi" başlıklı makalesinde İran medyasının tekkiricilerin yerleştirilmesine vurgu yaptığını yazmıştı.

Ermenistan'ın provokasyonları, özellikle Azerbaycan ordusunun İran-Azerbaycan sınırında tam kontrolü ele geçirmesinden sonra gerçekleşti. 27 Eylül-22 Ekim tarihleri arasında yürütülen operasyonlar ve toprakların işgalden kurtarılması sonucunda Azerbaycan-İran İslam Cumhuriyeti sınırında tam kontrol yeniden sağlandı. Sınır boyunca önemli stratejik noktalar olan Hudaferin Köprüsü ve Mincivan ilçesi Azerbaycan ordusu tarafında kurtarıldı. Agbend yerleşiminin kurtarılmasıyla Azerbaycan ve İran İslam Cumhuriyeti devlet sınırının tam kontrolü sağlandı. Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, resmi Twitter hesabından bu vesileyle Azerbaycan ve İran halkını tebrik etti.

Kurtuluşun ardından hem Azerbaycan hem de İran tarafında iki ülke arasındaki sınırın güvenliğini sağlamak için önlemler alınmış, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in de belirttiği gibi bu sınırı bir dostluk ve işbirliği sınırına dönüştürmek için pratik adımlar atılmıştır. 26 Nisan 2021'de Azerbaycan-İran sınırının kurtarılmış kısmında Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Sınır Teşkilatının yeni bir askeri birliğinin açılışına katılan İlham Aliyev, "Savaştan hemen sonra gerekli tüm tahkimat ve koruma, Sınır boyunca çalışmalar başladı. ... Hem Azerbaycan-İran hem de Azerbaycan-Ermenistan sınırı boyunca tüm sınır boyunca gerekli çalışmalar yapılıyor. Azerbaycan-İran sınırı bir dostluk sınırındır. Azerbaycan-İran ilişkilerinin gelişmesi için bu sınırın korunması büyük önem taşımaktadır. İran İslam Cumhuriyeti ile başka yönlerde bir sınırımız var ve bu kelimenin tam anlamıyla bir dostluk ve işbirliği sınırı. ... Yakınlarda bulunan Hudaferin Köprüsü, Azerbaycan-İran dostluğunun simgesidir".

Ancak savaşın seyri Azerbaycan lehine değişince, İran İslam Cumhuriyeti'nin bu savaşta Azerbaycan-Türkiye, Azerbaycan-İsrail ilişkilerinin güçlendiğini görmesiyle durum değişti. İran İslam Cumhuriyeti sınırlarının korunmasının güçlendirilmesi bahanesiyle hem savaş sırasında hem de savaş sonrası dönemde çalışmalar yaptı. İran medyasında askeri güç ve teçhizatın konuşlandırılması hakkında bilgi yayıldı. Nitekim 25 Ekim 2020'de İran Devrim Muhafızları Kara Kuvvetleri Komutanı Mohammad Pakpour, sınıra yakın Hudafarin kasabasında gazetecilere verdiği demeçte, Azerbaycan ile Ermenistan arasında son çatışmalarla bağlantılı olarak bölgede kara kuvvetlerinin konuşlandırıldığını söyledi. Çatışmanın ilk günlerinden bu yana sınır bölgesinde aktif olduklarını ve süreci izlediklerini söyledi. O, sınır jeopolitiğindeki herhangi bir değişikliğin İran'ın "kırmızı çizgisi" olduğunu da sözlerine ekledi. İran dini Lideri A. Hamaney'in emriyle Mazandaran, Kazvin, Tebriz ve diğer şehirlerden askeri teçhizat ve personel Azerbaycan sınırındaki bölgelere konuşlandırıldı. İran Mashriq Haber Ajansı'na göre, İran İslam Devrim Muhafızlarına bağlı İmam Zaman Mekanik Tugayı, İran'ın kuzeybatı sınırında konuşlandı. Hudaferin ve Culfa yönünde tanklar ve askeri teçhizat toplandı.

Azerbaycanla Ermenistan arasında savaşın yeni başladığı günlerde resmi Tahran'ın pozisyonunu Ermenistan'da iktidarda olan Nikol Paşinyan hükümetinin varlığından önemli ölçüde etkilenmiştir. Yani Paşinyan rejiminin cezalandırılması hem Rusya'nın hem de İran'ın çıkarıncıydı. Çünkü N.Paşinyan, Avrupa entegrasyonu ve ABD ile aktif işbirliği sloganlarıyla iktidara geldi. Bu İran'ı da endişelendirdi. Öte yandan İran'daki Azerbaycan faktörünün İran'ın savaş sırasındaki yapıcı olmayan konumunun engellenmesinde önemli bir etkisi olmuştur. Savaş sonucunda Azerbaycan Cumhuriyeti'nin İran ile olan sınır şeridinin uzun yıllar işgal altında kalan kısmı kurtarıldı. Genel olarak analiz, İran'ın savaş sonrası dönemde bölgede oluşan yeni jeopolitik konfigürasyona uyum sağlamakta büyük zorluk çektiğini göstermektedir. Azerbaycan ve Türkiye'nin önerdiği 3+3 formatında bölgesel işbirliğini destekleyen İran, bir yandan Dışişleri Bakanı düzeyinde bir bölge turnesi düzenlerken, diğer yandan Türkiye'nin bölgedeki artan nüfuzunu engellemeye çalışmış, Azerbaycan'ın İsrail ile ilişkilerine uluslararası hukuka ters bir şekilde karşı gelmeye çalışmıştır. Bunun için İran yine de Ermenistanı baskı aracı olarak kullanma girişimlerinde bulunmuştur.

Sonuç

Ermenistan ile Azerbaycan arasında savaş sonrası dönemde müzakereler, ilişkilerin normalleşmesi için adımlar atılmaktadır. Bu süreç İran-Azerbaycan ve İran-Ermenistan ilişkilerinde negatif korelasyondan pozitif korelasyona geçişi sağlayabilir mi? Şimdiye kadar yapılan analizler bu yönde bir geçişten bahsetmemize izin vermemektedir. Aksine İran, bölgedeki geleneksel politikası doğrultusunda iki ülkeyi birbirine karşı bir baskı aracı olarak kullanmakta ısrarcı görünmektedir.

Kaynakça

نگوی وزارت امور خارجه ادعاهای مطرح شده در انتساب دروغ ترانزیت ادوات نظامی از مسیر خاک ایران به ارمنستان
برارد کرد (۸ مهر, ۱۳۹۹). Retrieved from İran Dış İşleri Bakanlığının resmi sitesi:
<https://mfa.gov.ir/portal/newsview/612084>

گفتگوی تلفنی جداگانه دکتر ظریف با وزیرای امور خارجه آذربایجان و ارمنستان
(۶ و ۷, ۱۳۹۹). Retrieved from
İran Dış İşleri Bakanlığının resmi sitesi: <https://mfa.gov.ir/portal/newsview/611897>

(۵ آبان, 1399). نشست خبری سخنگوی وزارت امور خارجه با رسانه‌های داخلی و خارجی. تاریخ چاپ: دوشنبه
Retrieved from [https://mfa.gov.ir/files/Pdf/0614544-
newsExportfb30c8b1e93a4f4eab41c765ee4daa21.pdf](https://mfa.gov.ir/files/Pdf/0614544-newsExportfb30c8b1e93a4f4eab41c765ee4daa21.pdf)

Shipbreaking: Activities and Liabilities

Tasnuva JAHAN*

Abstract

Every year, several millions of ships are being produced around the world. At the end of ships operating life, some of them become outdated and need to be dismantled. The shipbreaking process is as old as shipbuilding. Developed and developing countries are connected by global shipbreaking and recycling activities. Currently, the majority of world ship scrapping countries are Bangladesh, India, Pakistan, China, and Turkey. Ship recycling is likely to be as significant as shipbuilding. It is a rising sector that contributes to countries' ability to recycle valuable metals while also externalizing social and environmental impacts. Shipbreaking and its adverse consequences have expanded dramatically in recent years, posing significant ecological and human health risks. Ship recycling has the potential to be a "green industry" if done in an environmentally sound and safe recycling manner. The ship recycling issue is quite complex due to the worldwide nature of the shipping industry. This paper aims to outline the global impact of shipbreaking as well as its impact in Bangladesh. It will also consider how the shipbreaking business can be improved in general and Bangladesh in particular.

Keywords: Ship-breaking, Ship recycling, Impacts, Policy framework, and Bangladesh.

Introduction

The emergence of the shipbreaking industry has offered both positive and negative consequences. This industry's spectacular rise stirred by massive human activities is an extremely risk-prone and environmentally destructive zone. Ship scrapping's contribution to the occupation as well as feeding the thriving steel in developing countries cannot be overestimated. Typically, a ship's average lifespan is twenty to twenty-five years, after that ships become unseaworthy and risky for their crews and cargo (Langewiesche, 2000). Consequently, an end-of-life ship is withdrawn from the sea and sent to the breaking yard for dismantling. And its resources are recovered for future use or resale. Market fluctuations have an impact on shipwrecking. Basically, vessel recycling influences many factors such as oldness, operating costs exceeding its income, skyrocketing insurance costs, huge repair budgets, ship owners' need for cash, changes in regulatory requirements, the advent of modern technology, and lower resale value, etc. (Stopford, 2009; Karlis & Polemis, 2016). It is more profitable for a ship-owner to recycle a ship after twenty years rather than repair it.

The shipbreaking process entails a variety of activities, ranging from the removal of all gear and equipment to the cutting down and recycling of the vessel's structure. Recycling is a proper description of breaking because almost everything on a ship is reused. A vessel is recycled to the tune of approximately 95% (Rahman & Ullah, 1999). Ships are made of steel, this material is recovered during the demolition process and provides the owner several millions of dollars in return. Shipping companies sell outdated ships for the last return of profit (Mora, Fileman, & Vance, 2020). The nature of shipbuilding evolves from wooden to Tudor ships and presently to metal ships. In ancient eras; old, broken ships were either burnt or timbers were used to make a

* LLM, Bournemouth University, the UK, E-mail: tas991@yahoo.co.uk

new one (Dunkley M, 2016). The shipbreaking business has existed for a long. With the advent of enormous modern vessels, it has become increasingly complicated. Until the 1970s, shipbreaking activities were a very common business in many industrialized countries such as the United States, the United Kingdom, and across Europe. When these countries began stringent enforcement of environmental and labour safety standards, the expense of ship dismantling businesses became unsustainable (Attard & Karim, 2017). Chronologically, over the next decade, this trade and its associated acts shifted to several semi-industrialized nations including Spain, Turkey, Taiwan, and Korea. Labour costs, the steel market, as well as environmental regulations forced to relocate it. By the early 1990s, these countries had decided that their shipyards could be put to better use and had stopped shipbreaking (Fu & Wu, 2005; Langewiesche, 2000). Since the 1980s, to enhance earnings from the business, shipbreaking shifted to India, Bangladesh, China, and Pakistan. In these countries' environments, health, and safety requirements are minimal. Even workers are more prone to engage in any laborious work (Gourdon, 2019; Pastorelli, 2014). Mainly, the international shipping industry relies on the developing world to handle obsolete ships through the recycling process. In South Asian countries, shipbreaking is usually performed on intertidal beaches, where the grounding, pulling, cutting, and breaking are all completed. These activities do not provide a perfect working environment for the workers (Devault, Beilvert, & Winterton 2017; Mikelis & Brewer, 2018). Though shipbreaking offers millions of unskilled workers a way to make a living in times of economic scarcity. It plays a vital role in the growth of several countries. Recycling end-of-life ships for scrap metal and other resources is a lucrative industry for both ship owners and shipbreaking yards. Furthermore, by assuring the regular removal of obsolete tonnage, this industry contributes significantly to global sustainable development.

On the other side of the coin, developing countries pay the highest price in terms of human costs and environmental loss. In the Indian subcontinent, ship recycling activities are not just large cemeteries for dying ships, but also graveyards for shipbreaking workers (Puthucherril, 2010). The safety and health conditions in recycling yards are alarming. Every year many workers die due to frequent accidents and explosions. Countless people get irreversible ailments from working in these shipyards for long. According to the NGO Shipbreaking Platform 2021 report, at least 426 people have died in different South Asian shipbreaking yards since 2009. The actual death toll in this sector is likely to be higher, as many deaths in various shipyards around the world remain unreported. Though the International Labour Organisation (ILO) sets myriad safety protections for workers' rights, shipbreaking nations and companies have been reluctant to accept their international obligation to account for dead and disabled workers. Environmental degradation also continues to jeopardize long-term economic growth and ecological stability. Governments and other stakeholders in these countries try to ignore these shocking truths for financial development and creating an effective environment for foreign investment (Deva, 2004). Third-world countries are assisting the developed world to remove their liabilities in exchange for short-term economic gain. Even the poor countries are permanently harming their environment in the long run. Shipowners and governments, who earn the most from a ship's lifetime, frequently overlook their role in the terrible conditions that exist in dismantling yards. They prefer to pass their responsibility to the new flag states, the shipyards, and governments in the poor, developing countries. Nowadays, the majority of ships demolished were built in the 1970s, before many hazardous materials were banned. In the near future, a large amount of scrap tonnage is likely to hit the market. It is uncertain whether the Indian subcontinent's recycling yards will be able to absorb this bulk using current methods (Puthucherril, 2010). Shipbreaking

also highlights the major disparity between the rich Northern nations and the impoverished Southern hemisphere nations (Sawyer, 2001).

However, the shipping industry's global shift from well-regulated developed nations to countries with lax regulatory and enforcement systems requires international guidelines to protect environmental and occupational safety. Although the current recycling situation has many negative impacts, it has the potential to be a 'green industry' if done in an environmentally sound and safe recycling manner. This paper aims to outline the global impact of shipbreaking as well as its impact in Bangladesh. It will also consider how the shipbreaking business can be improved in general and Bangladesh in particular.

The Objective of the Study

This study aims to explore the optimal strategic policy guidelines for improving the shipbreaking industry in general. It will also look into potential chances for the development of Bangladesh's ship recycling sector while also protecting environmental degradation and labour exploitation.

Methodology

A mixed research methodology has been used to meet the research goals. The research is conducted by reviewing various papers, documents, specialized books, analytical reports, data, as well as national and international frameworks. This study's analysis incorporates both the current market gap and policy scenarios in the ship recycling business at the national and international levels.

Global Impact of Shipbreaking Industry

While the shipbreaking activities are sound but their practice leaves the liability. The negative environmental and social impacts caused by and rising from shipbreaking are extraordinary. At present, Bangladesh, India, Pakistan, and Turkey amount to more than 90% of the gross tonnage dismantled worldwide. The shipbreaking industry's movement to South and Southeast Asia has a significant contribution to the domestic market. Unfortunately, profitable shipwrecking adversely affects human beings directly and indirectly. Releases wastes from ships that burn, erode, and react violently are toxic as well as an actual threat to the worker's health and society's welfare. The degradation of the environment is widespread and often irreversible, or reversible only at a great financial and human cost.

Environmental Impacts

Shipbreaking is one of the least environmentally friendly activities. Ships' hazardous waste drastically pollutes the water, air, and land. Environmental damage starts before the ships are beached. As ships are first flooded up to deck level while anchored offshore to clean up remaining oil and gas (Rahman & Ullah, 1999). At the next level, ocean water is mixed with hazardous materials, and oil is pumped from ships into the intertidal zone. Ultimately, the shipbreaking process is dangerous for sea life and humans due to the growth of hazardous, non-hazardous wastes with poor dismantling techniques (Langewiesche, 2000).

The marine environment is mainly polluted by suspended particles, nitrates, phosphate, heavy metals like lead, mercury, and organotin like Tributyltin (TBT), oil, and grease bilge water. They pose a threat to seabirds, mammals, and marine biodiversity (OECD Council, 2010). Seabirds

become oiled due to ship oil and frequently drown or poison themselves. Others face organ damage and fertility problems. Fish also suffer from hemorrhaging, while some fish can purify when pollution levels are low. But TBT pollution impacts remain a threat to shellfish and marine snails. It damages the immunological and endocrine systems of the organism even at low levels of exposure (Matser & Harjono, 2001; Vardar & Harjono, 2002). Ship's ballast water discharge is one of the four most serious risks to the world's oceans (Firestone & Corbett, 2006). Ballast is an essential component of ship safety because it regulates the draft and trim of the ship when in operation. Any material needed to balance an object to retain its buoyancy is known as ballast (Brautigam, 2001). Ships travel from port to port, loading and unloading products and taking on and discharging water for ballast, they may inadvertently spread invasive species to new areas (McGee, 2002). Shipbreaking's beaching method contributes to soil contamination due to improperly managed heavy metals (Hossain & Islam, 2006). Cutting operations, winches and crane operations, brushing of iron scrap to remove rust, steel re-rolling mills, and other materials handling actions are the key sources of noise pollution (Bavadam, 2006). Traffic movements for carrying scrapped steel also enhance the noise levels at dismantling sites. Shipbreaking's noise is also the reason for numerous accidents. Air pollution is also common in the shipwrecking process. Hazardous waste disposal is a problem at yards in developing countries. Hazardous items are dumped in open pits or burned on the beach, exposing workers to toxic fumes. Workers who live near these dumps and open burning sites inhale the polluted dust and fumes regularly (Kanthak & Jayaraman, 2001). Therefore, environmental damage in coastal areas has been terrific where shipbreaking businesses have thrived.

The Human Cost Issues

The ship recycling process places a tremendous impact on the human resources involved in dismantling activities and adjacent areas. The shipbreaking zone is particularly high accident-prone. Most common injuries in third-world countries' yards are falls, cutting and piercing, being struck against, being injured by falling objects, overexertion, fire or gas explosions. Apart from accidental injuries, the majority of workers suffer from health risks like cancer, skin disease, and other respiratory problems. Deaths are not uncommon in the South Asian yards. In Bangladesh, at least 165 workers were killed, and over 10,000 were injured between 2005 and 2016 (OP-ED, Dhaka Tribune, 2021). And 26 shipbreakers died in 2019. A series of explosions on an oil tanker at a shipbreaking yard in Gadani, Pakistan, killed 17 workers in 2016 (Rizvi & Adekola, 2020). Unskilled migrant workers including children and women are deployed on South Asian beaches to manually dismantle the vessels. These unskilled, untrained, and low-paid workers do work without protective clothes, respirators, hard hats or boots, or other safety features that would be considered a minimum level of standard in a developed country (Andersen, 2001). A majority of workers wear their own clothes, regardless of the nature and location of the work or the standard of the recycling process (Iqbal, Zakaria, & Hossain, 2010).

Asbestos is a carcinogenic material. It is present in almost all vessels. Asbestos cleaning is an essential part of ship recycling. When asbestos is agitated during the shipbreaking process, it produces thin particles and fumes that remain suspended for a long period (Du, Zhou, & others, 2018). The impact can be mitigated if asbestos is removed from the ship's structure, after watering down. However, total isolation from asbestos fumes during the manual cutting process remains a challenge because most workers do not wear personal protective equipment (PPE) (Andersen, 2001). Greenpeace has revealed that asbestos is carried on the workers' clothing into their homes, which are many kilometers away from the ship recycling area. In many cases, the

workers' entire living environment has been contaminated by that (Kanthak & Jayaraman, 2001). Normally, to get access to the ships' interiors, beach labourers cut holes in them. Without protective gear, they tear asbestos from the ships' interiors (Sawyer, 2001). Similarly, improper access to vessels and confined spaces raises the risk of different injuries. Worker injuries are also caused by improper usage or lack of maintenance equipment. Accidents and illnesses posed by the handling of hazardous waste can have a long-term impact on the workers' lives. It is difficult to track each injury case because there is no worker register system and most of them are hired on a need basis or by a labour contractor (Occupational safety, The Financial Express, 2020).

Ship recycling is undeniably beneficial. Nevertheless, questions persist about whether it is managed in a way that benefits all involved parties while also limiting environmental damage. Shipbreaking activity employs many people in a dangerous sector to avoid public scrutiny, keeping its secrets buried (Hossain & Islam, 2006). The major issue claimed that efforts to improve shipyards, particularly working conditions, will lead to the unemployment of unskilled people (FIDH, 2002). However, workers' consensus and the government's view that this business helps them to flourish and nourish by providing chances. Developing countries' shipyard workers have no choice but to support a reality. And this reality mostly contradicts international agreements designed to safeguard their rights. Pathetically, the human rights issues are not a priority against the necessity for food, cloth, and shelter for poor workers' families.

Environmental Racism

Shipbreaking activities are carried out in several developed countries, but not on the same scale as in the Indian subcontinent. And shipyards resemble a battleground with huge metal pieces, asbestos sheets, glass bits, oil, and other substances scattered all over (Dodds, 2007). Annually huge hazardous waste is sent to a country that has no infrastructure capable of handling it in a safe and sustainable manner. This dilemma has various causes; the main fact is cost. Generally, end-of-life merchant ships are reflagged and regulatory obligation is shifted to the new flag. Sometimes it lacks the requirements to ensure the ship's safe disposal (Gregory, 2001). By shifting the burden of waste management to the Indian subcontinent indirectly, the industrialized nations are effectively violating the principle of not transferring harm to developing countries, even though this is permissible per se (Puthucherril, 2010). They might be criticized for nurturing environmental racism in this way (Marbury, 1995).

History of Shipbreaking in Bangladesh

An accident led to the birth of Bangladesh's shipbreaking industry. In the year 1960, after a strong cyclone, the Greek ship 'MD Alpine' was trapped on the Chittagong coast near Sitakunda, Bangladesh. The ship was forced to stay there for long due to her damage. Chittagong Steel House purchased the ship and scrapped it in 1964. The Pakistani ship 'Al Abbas' was damaged by bombing during the liberation war in 1971 (Hossain, 2015). Later, it was rescued from Chittagong by a Soviet rescue team and moved to the Fauzdarhat seashore. In 1974, Karnafully Metal Works Ltd. purchased it as scrap, marking the beginning of commercial shipbreaking in Bangladesh. The shipbreaking industry is located in Sitakunda, Chittagong. In 1985, a 3 km coastal zone was occupied by shipbreaking, which gradually expanded to 19 km in 2012 (NGO Shipbreaking Platform, 2020). Currently, Bangladesh is one of the world's top destinations for retired vessels. The ship recycling industry directly employs millions of workers, with many people working indirectly in related sectors or supported by downstream businesses. At present, the country has 160 shipyards, with 70-80 of them operational. More than 300 re-rolling mills are using ship

scraps as valuable raw materials. Surprisingly, the shipbreaking industry provides over 60% of the raw materials for the local steel industry (Bangladeshi shipbreakers, The Financial Express, 2022). According to the NGO shipbreaking platform report, 763 ships were dismantled around the world in 2021, with Bangladesh accounting for 254 of these vessels. Further, the NGO shipbreaking platform report shows that 630 ships were dismantled globally in 2020. Of these, Bangladesh demolished 144 ships of approximately 6.69 million GT. In terms of tonnage, the nation is the world's most common scrapping destination.

Shipbreaking's Contribution

Undoubtedly, shipbreaking is a very promising business for Bangladesh, with an estimated value of US \$2.0 billion (Shipbreaking, The Financial Express, 2022). It offers work opportunities for hundreds of thousands of skilled and unskilled workers. Ship recycling has demonstrated its ability to support a wide range of heavy and light engineering sectors. Bangladesh is a popular shipbreaking and ship-recycling place since all goods produced by decommissioned ships are utilised locally. Significantly, nothing goes to waste. Old vessels mostly supplied the raw materials for the country's rerolling mills. A major portion of the domestic construction need is met by iron rods and billets recycled from ship scraps. Even the quality of these recycled products is considered to be good. Though several high-rise building collapses in the country due to the use of substandard construction materials, particularly lower-quality iron bars (Khandaker, 2017). Nonetheless, shipbreaking has potential for the progress of the country. Furthermore, many developed countries have discontinued ship-breaking due to high labour costs and other concerns. Bangladesh has every chance to develop it as a sustainable industry. It is critical for individuals involved in this sector, to ensure that the industry is well equipped to get the benefit.

Problems of Ship-recycling Industries in Bangladesh

Shipbreaking has been acknowledged by the ILO as one of the most dangerous occupations on the planet. Bangladesh has reached the top position in this ship-breaking industry. Despite its dominance in the vessel dismantling trade, the protection of workers, health, safety, and the environment is still in terrible shape. Shockingly, this sector is not technically organized, as well as the management is primitive and ineffective (Karim, 2009). In most yards in Chittagong, used heavy equipment consists of one massive winch, a few blowtorches, and maybe a bulldozer (Shipbreaking in Bangladesh). In the beaching method, soft and muddy soil makes it impossible to use heavy-duty cranes near the ships when they are dismantled (Ship recycling, 2016). Strict requirements of the laws are not always fulfilled in the ship recycling yards. Even they rely on their own informal instructions. According to the Bangladesh Ship-breaking and Ship Recycling Rule 2011, membership in a recognized trade body of Treatment Storage and Disposal Facility (TSDF) is a prerequisite to obtaining authorisation for a ship recycling facility. Yards are not affiliated with any of these organisations due to the lack of any TSDF in Bangladesh.

The safety of workers at the Bangladeshi ship recycling yard is one of the main concerns. In general, labourers are unskilled and do not have any basic training for this dangerous job. There are no particular standards for cutting operations. Sometimes the cutting sequence is determined by the workers themselves depending on the ship's size, type, and other related factors. In ship-breaking works, dust inhalation by workers is practically unavoidable because of the lack of basic protective equipment and lack of knowledge (Science for Environment Policy, 2016). Non-compliance with safety concerns during the cutting process causes regular accidents. Shipyard owners often provide misleading information to conceal the accidents in their yards

(Shipbreaking, The Daily Star, 2018). There is no official data recording system regarding the number of death at ship-breaking activities (Vidal, 2017).

Even the country's ship-breaking workers face appalling working conditions and poor pay. The wages of the workers range from BDT 200 to 500 per day (1 USD equals 86 BDT), depending on location, type of work, and experience. Approximately 75% of the workers are temporary and their working system is no-work, no-pay basis. According to several reports, nearly 89 % of workers quit the workforce before completing ten years of service, due to health issues (Hossain, Jabbar & others, 2008). The report also reveals that up to 25% of shipbreaking workers are under 18 years old (Childbreaking Yards). A study on the occupational health of shipbreaking sector workers indicated that the majority of them suffer from many diseases and health risks (Hossain, Jabbar, & others 2008). Despite various administrative and legislative initiatives that have been taken over the years, the fatality rate in the Chittagong yards has remained stable, and the death toll continues to rise (Attard & Karim, 2017).

Generally, in South Asia ships are deconstructed on the beach. The current shipbreaking industry's poor practices cause significant pollution in Bangladesh's coastal areas. Ships are being dismantled on the Sitakunda beach, with 90 percent of the vessel's body in the intertidal zone. Consequently, it is hard to avoid oil pollution and other liquid contamination (Abdullah, Mahboob, & others, 2013). Due to pollution in locations near the shipbreaking yards, many rare and valuable species such as the Halisha salmon have vanished from Chittagong's fisheries. A species that used to be a regular and marketable catch for fishermen (Hossain & Islam, 2006). Approximately 20,000 poor fisherman families live on the ship-breaking area's coast, depending on the supply of fish in the shallow coastal areas (BARUA, Rahman & Molla, 2017). The majority of the region's fishermen have had to change their fishing careers. Many of them either migrated or found work in the ship-breaking yards (GREENPEACE, 2000).

In 2009, at Sitakunda, approximately 14000 protected mangrove trees were illegally chopped down to make way for additional shipbreaking yards. According to the Bangladeshi NGO YPSA, at least 60000 mangrove trees have been cut down along the coast near Chittagong in recent years to create space for more ships (NGO Shipbreaking Platform, 2021). Bangladesh is at particular risk since the country is already struggling with the effects of climate change. Mangroves are not only important resources for coastal livelihood and ecosystems, but they also mitigate the effects of climate change by reducing wave energy and stabilizing sediment, as well as shielding the coastline from cyclones, storm surges, and other natural disasters (Barua, Chowdhury, & Sarker, 2010). The consequence of coastal erosion, as well as the depletion of mangrove trees, implies that residents of these areas are more vulnerable to nature. The formerly pristine intertidal and ecologically diverse zones of Sitakunda and Chittagong are now substantially damaged due to unrestricted shipbreaking activity (Hossain, Fakhruddin, & others 2016).

Importantly, in 2009 following BELA's (Bangladesh Environmental Lawyers Association) legal battle, the High Court Division of Bangladesh Supreme Court ordered that no end-of-life vessels will be imported by Bangladesh shipbreakers unless they have been pre-cleaned of toxic materials such as asbestos, PCBs, heavy metals, and other pollutants. The pre-cleaning requirement will be under domestic legislation and the Basel Convention before arriving in Bangladesh (Bangladesh Environmental Lawyers Association (BELA) vs. Bangladesh 2009). Nonetheless, the yards conducting shipbreaking with incomplete authorisations in hand and little change in practice.

To protect this prospective sector Bangladesh adopted several legal frameworks and regulations such as the Shipbreaking and Recycling Rules 2011, Hazardous Waste and Ship-breaking Hazardous Waste Management Rule 2011, and the Bangladesh Ship Recycling Act, 2018. Besides these frameworks, some other domestic laws and regulations are also relevant for ship recycling and generally apply to other businesses as well. Despite laws existing in the country to protect both workers and the environment, their enforcement is questionable. Some authors prefer to refer to these laws as 'management myopia' (Sonak, Sonak, & Giriyan, 2008), on the part of environmental progress in developing nations. There is a significant disconnect between legacy and reality (Karim, 2009).

International Legal Framework

Every country has the right to engage in business dealings with other countries. And shipbreaking activities are not out of that rule. To address this issue, several international standards have established a joint working group to coordinate their actions and collaboration in this area to maintain global standards and control pollution. These global solutions include the Convention on the International Maritime Organisation (IMO) 1948, Basel Convention 1989, Hong Kong Convention 2009, MARPOL (Marine Pollution) Convention 1973, the Stockholm Convention on Persistent Organic Pollutants, the United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS) 1982, the European Union (EU) Ship Recycling Regulation, ILO and so on. While these treaties represent a significant step forward, they have been mainly ineffectual and constantly criticized for many reasons. For example, the Basel Convention 1989, is a pioneering treaty to regulate the worldwide trade of hazardous waste. But it has been criticised for not prohibiting hazardous waste transfer. Rather, it aided its transfer to poor countries. The convention exempts bilateral and multilateral agreements with non-party nations. It permits non-member countries and member countries of the convention to join waste disposal contracts. Many other treaties lack a formal enforcement mechanism. Relatively, these agreements rely on countries' good faith efforts to enforce the regulations on their own (Choksi, 2001). Currently, there are no particular international regulatory standards relating to ship recycling. As a result of this inconsistency, many countries have adopted ship dismantling practices and procedures from their standpoint.

Recommendations

Ships move from country to country during their lifespan. The ships can be easily moved to another jurisdiction that allows export to any popular ship recycling nation. Sometimes ships are registered in countries with minimal environmental and labour standards, known as flags of convenience. Consequently, controlling the sale of ships to shipbreakers is challenging (Janis, 2014). The following issues can be recommended based on the opinions of various experts and experienced national as well as international organizations:

- Developing environment-friendly sustainable ship dismantling zone is vital. Most South Asian countries lack the ability to implement minimum environmental, occupational, health, and safety standards which require the international regulation of sustainable ship recycling.
- Before sending vessels to underdeveloped countries, exporting or developed countries should take the responsibility of pre-cleaning. It also needs to be confirmed that hazardous waste has no negative impact on the environment or human health.

- The polluter pays principle may be an essential element. The shipping industry should establish a ship disposal fund to internalize the costs of the environmental and social damage currently borne by the disadvantaged communities in developing countries.

-It would be better to improve the Basel Convention's operation for a fair balance between the rich and poor world to limit environmental degradation. As waste disposal costs rise in developed countries, the gap between the developed and developing worlds widens. To control the waste transfer system as well as balance the multiple interests of trade, the existing treaty regime's flaws must be addressed.

- To make shipbreaking completely green without abusing workers' rights, certain actions must be considered such as saving funds for scrapping from the ship's income during its operational life.

-Shipyard owners and business owners should be forced to invest a portion of their profits in corporate social responsibility (CSR) projects. As part of their corporate social responsibility, shipping corporations must send their outdated vessels as per international rules and regulations.

- Considering the industry's worldwide nature, there is a unique opportunity to create an international legal structure that specifies uniform criteria. Its function and operation must be built on collaboration between developed and developing shipbreaking countries. And need to focus on the unique obstacles that developing countries face in ensuring sustainable ship recycling. International standards need to be made effective and binding.

- Environmental injustice has been ignored for a long time by international treaties and regional regulations. Developing countries must work together to attain the goal of sustainable shipbreaking industry management.

- Controlling the sale of ships is most effective in shipbreaking nations. South Asian nations should pool their resources and form a regional framework that sets specific standards for shipping businesses.

-Regional cooperation will increase environmental justice and labour standards; and decrease the instability that the region faces.

Additional recommendations for Bangladesh:

- Bangladesh should establish a robust authorization, coordination, and inspection system to ensure effective toxic waste management, environmental protection, and reporting processes.

-Should adopt modern environment-friendly technologies in ship cutting and dismantling processes.

- Ships' waste should be cleaned before importing the ships. Without previous pre-cleaning certificates, any ship will not be allowed to import.

-The existing national legislations related to workers' occupational safety, health protection, and environmental protection should be strictly enforced to operate shipyards and waste disposal matters.

-The notion of the polluter pays principle should be incorporated into national legislation.

- In the shipbreaking industry, wage boards, provident funds, and the right to form and join a trade union are all must be considered. Special respect must be paid to female workers.

- Shipyard owners and the government should organize a training session for the workers.

- The implementation of the national as well as international conventions can be utilised for sound and sustainable ship recycling in Bangladesh.

- Separate legislation governing the shipbreaking sector should be adopted in Bangladesh to handle all the environmental, occupational, and social concerns of the industry.

- Such a proposed legal framework for the shipbreaking business should clearly outline the roles and responsibilities of various entities to operate the industry in accordance with international guidelines in an eco-friendly manner.

- International and national legal requirements should be made mandatory.

- People's awareness should be raised regarding shipbreaking's risk and pollution solutions. To promote public awareness, assessment records should be published in national newspapers, and different international media as well as journals.

Conclusion

Shipbreaking activity has been considered an economically benefited industry. It is a global trade in nature and multinational players participate from different parts of the world. Therefore, a strategy must be established to turn ship recycling into a safe industry. All stakeholders in this sector should take certain actions, such as properly implementing shipbreaking rules and regulations. Developed countries reap the most benefits from this business. Thus, their liability is to contribute a considerable role in a sustainable shipbreaking activity. Environmental shield, occupational safety, and health rights are the key challenges that affect shipbreaking's sustainability. To support the industry's long-term development, national legal regimes must be viable. But a national law based on a sustainable model may not always be able to come up with practical solutions in the absence of a binding international framework. Sometimes international underpinnings can weaken domestic efforts. This is a matter of concern for developing countries in the global ship-breaking market to limit unfair competition and control pollution. The existence of suitable international law and the optimal harmonization of national law with its foreign partners are vital to governing the ship-breaking sector's multinational players. To this effect, the implementation of the Hong Kong International Convention for the Safe and Environmentally Sound Recycling of Ships 2009, can be a hope of effective national legal regimes to regulate the eco-friendly ship recycling sector.

Particularly, in Bangladesh, the shipbreaking sector's economic contribution is crystal clear. Hence, the industry demands modernization to maintain its top position. Bangladesh must begin the process immediately or it may lose its shipbreaking business in the near future. If this is not the case, competitors from over the border, such as China, India, and Pakistan will take the chance. In terms of the environmental, social, and human costs of shipbreaking; the government and yard owners should take the necessary steps for ensuring a safe, environmentally sound, and sustainable ship recycling sector.

References

- Attard, D. J., & Karim, M. S. (2017). *Shipbreaking in developing countries: a requiem for environmental justice from the perspective of Bangladesh*. Routledge.
- Andersen, A. B. (2001). *Worker safety in the ship-breaking industries*. International Labour Office, Geneva.
- Abdullah, H. M., Mahboob, M. G., Banu, M. R., & Seker, D. Z. (2013). Monitoring the drastic growth of ship breaking yards in Sitakunda: a threat to the coastal environment of Bangladesh. *Environmental monitoring and assessment*, 185(5), 3839-3851.
- Barua, P., Rahman, S. H., & Molla, M. H. (2017). Heavy Metals Effluence in Sediments and Its Impact on Macrobenthos at Shipbreaking Area of Bangladesh. *Asian profile*, 45(2), 167-180.
- Barua, P., Chowdhury, S., & Sarker, S. (2010). Climate change and its risk reduction by mangrove ecosystem of Bangladesh.
- Bavadam, L. (2006). Profits over safety. *Frontline [of India]*, 23, 2.
- Bangladeshi shipbreakers grow to global prominence (February 04, 2022) *The Financial Express*. Retrieved from <https://thefinancialexpress.com.bd/national/bangladeshi-shipbreakers-grow-to-global-prominence-1643942106>
- Brautigam, L. A. (2001). Control of Aquatic Nuisance Species Introductions Via Ballast Water in the United States: Is the Exemption of Ballast Water Discharges from Clean Water Act Regulation a Valid Exerise of Authority by the Environmental Protection Agency. *Ocean & Coastal LJ*, 6, 33.
- Childbreaking Yards: Child Labour in the Ship Recycling Industry in Bangladesh. <https://www.fidh.org/IMG/pdf/bgukreport.pdf> (accessed on 4 May 2022).
- Choksi, S. (2001). The Basel Convention on the control of transboundary movements of hazardous wastes and their disposal: 1999 Protocol on Liability and Compensation. *Ecology LQ*, 28, 509.
- Deva, S. (2004). The 'Sangam' of foreign investment, multinational corporations and human rights: An Indian perspective for a developing Asia. *Singapore Journal of Legal Studies*, (Dec 2004), 305-327.
- Devault, D. A., Beilvert, B., & Winterton, P. (2017). Ship breaking or scuttling? A review of environmental, economic and forensic issues for decision support. *Environmental Science and Pollution Research*, 24(33), 25741-25774.
- Dodds, D. (2007). Breaking Up is Hard to Do: Environmental Effects of Shipwrecking and Possible Solutions Under India's Environmental Regime. *Pac. McGeorge Global Bus. & Dev. LJ*, 20, 207.
- Dunkley M., (2016) "Ships and Boats: Prehistory to Present: Introductions to Heritage Assets."
- Du, Z., Zhang, S., Zhou, Q., Yuen, K. F., & Wong, Y. D. (2018). Hazardous materials analysis and disposal procedures during ship recycling. *Resources, Conservation and Recycling*, 131, 158-171.

Frey, R. S. (2013). Breaking ships in the world-system: an analysis of two ship breaking capitals, Alang India and Chittagong, Bangladesh.

Fu, C. T., & Wu, S. C. (2005). Bioaccumulation of polychlorinated biphenyls in mullet fish in a former ship dismantling harbour, a contaminated estuary, and nearby coastal fish farms. *Marine pollution bulletin*, 51(8-12), 932-939.

Firestone, J., & Corbett, J. J. (2006). Coastal and port environments: international legal and policy responses to reduce ballast water introductions of potentially invasive species. *Sustainable Dev. L. & Pol'y*, 7, 45.

FIDH, I. (2002). Where do the floating dustbins' end up. Labour rights in shipbreaking yards in South Asia: the cases of Chittagong (Bangladesh) and Alang (India). Report.

Gourdon, K. (2019). Ship recycling: An overview.

GREENPEACE, Shipbreaking: A Global Environmental, Health and Labour Challenge (2000).

Gregory, K. K. (2001). The Basel Convention and The International Trade of Hazardous Waste: The Road to the Destruction of Public Health and the Environment is Paved with Good Intentions. *Currents: Int'l Trade LJ*, 10, 80.

Hossain, M. S., Chowdhury, S. R., Jabbar, S. A., Saifullah, S. M., & Rahman, M. A. (2008). Occupational health hazards of ship scrapping workers at Chittagong coastal zone, Bangladesh. *Chiang Mai J. Sci*, 35(2), 370-381.

Hossain, K. A. (2015). Overview of ship recycling industry of Bangladesh. *Journal of Environmental & Analytical Toxicology*, 5(5), 1-7.

Hossain, M. M. M., & Islam, M. M. (2006). Shipbreaking Activities and Its Impact on the Coastal Zone of Chittagong, Bangladesh: Towards Policy Implications. *Social Action*, 6,3.

Hossain, M. S., Fakhruddin, A. N. M., Chowdhury, M. A. Z., & Gan, S. H. (2016). Impact of ship-breaking activities on the coastal environment of Bangladesh and a management system for its sustainability. *Environmental science & policy*, 60, 84-94.

Iqbal, K. S., Zakaria, N. G., & Hossain, K. A. (2010). Identifying and analysing underlying problems of shipbuilding industries in Bangladesh. *Journal of Mechanical Engineering*, 41(2), 147-158

International Labour Organization, Ship-breaking: a hazardous work
https://www.ilo.org/safework/areasofwork/hazardous-work/WCMS_110335/lang-en/index.htm

Jain, K. P., Pruyne, J. F. J., & Hopman, J. J. (2013). Critical analysis of the Hong Kong international convention on ship recycling. *International Journal of Environmental, Ecological, Geological and Mining Engineering*, 7 (10), 2013.

Janis, M. W. (2014). *International law: cases and commentary*. West academic.

Khandaker, N. (2017). Comment on "Ship Breaking and the Steel Industry in Bangladesh: A Materials Flow Perspective" An Argument for Saving the Baby while Throwing away the Bathwater with Caveat. *Journal of Industrial Ecology*, 21(1), 204-204.

Kanthak, J & Jayaraman N. (2001), Ships for Scrap III, Steel and Toxic Wastes for Asia: Findings of a Greenpeace Study on Workplace and Environmental Contamination in Alang-Sosiya Shipbreaking Yards, Gujarat, India.

Karim, M. S. (2009). Violation of labour rights in the ship-breaking yards of Bangladesh: legal norms and reality. *International Journal of Comparative Labour Law and Industrial Relations*, 25(4).

Karlis, T., & Polemis, D. (2016). Ship demolition activity: A monetary flow process approach. *Pomorstvo*, 30(2), 128-132.

Langewiesche, W. (2000) The Shipbreakers (pts. 1-4), *Atlantic Monthly*.

Matser, E.; Liu, H., & Harjono M. (2001). Ships for Scrap IV Steel and Toxic Wastes for Asia. Greenpeace.

Mikelis, N., & Brewer, J. (2018). The recycling of ships. Retrieve from http://www.gmsinc.net/gms_new/assets/ads/folder.pdf.

McGee, S. (2002). Proposals for Ballast Water Regulation: Biosecurity in an insecure world. *Colo. J. Int'l Env'tl. L. & Pol'y*, 13, 141.

Marbury, H. J. (1995). Hazardous waste exportation: The global manifestation of environmental racism. *Vand. J. Transnat'l L.*, 28, 251.

Mora, de S., Fileman T., Vance T., (2020) Environmental impact of ships. Cambridge University Press

NGO Shipbreaking Platform, 2020.

NGO ship breaking platform, Bangladesh, <https://shipbreakingplatform.org/our-work/the-problem/bangladesh/> (accessed on 5 May 2022).

NGO Shipbreaking Platform, The Toxic Tide, 2021 Shipbreaking Records, <https://www.offthebeach.org/> (accessed on 8 May 2022)

NGO Shipbreaking platform, Press Release – Platform publishes list of ships dismantled worldwide in 2021 (February 02, 2022) Retrieved from <https://shipbreakingplatform.org/platform-publishes-list-2021/> (accessed on 7 May 2022)

Occupational safety of shipbreaking workers, (October 12, 2020) The Financial Express. Retrieved from <https://www.thefinancialexpress.com.bd/views/occupational-safety-of-ship-breaking-workers-1602516384>

OECD Council, 'Environmental Climate Change Issues in the shipbuilding industry', (2010), <https://www.oecd.org/sti/ind/46370308.pdf>,

OP-ED: Ship recycling industry and legal instruments in Bangladesh, (30 June 2021) Dhaka Tribune, Retrieved from <https://archive.dhakatribune.com/business/2021/06/30/op-ed-ship-recycling-industry-and-legal-instruments-in-bangladesh>. (accessed on 21 April 2022).

Puthucherril, T. G. (2010). From shipbreaking to sustainable ship recycling: Evolution of a legal regime. Brill.

Pastorelli, S. (2014). EU Ship Recycling Regulation: What's in it for South Asia. Brussels: European Institute for Asian Studies.

Rahman, A., & Ullah T. AZM. (1999). SHIP BREAKING: A Background Paper Prepared for the ILO's Sectoral Activities Programme, International Labour Organisation Infocus Programme On Safety and Health at Work and The Environment.

Rizvi M. J., & Adekola O., How to recycle a huge ship – safely and sustainably, <https://www.weforum.org/agenda/2020/09/how-to-recycle-a-huge-ship-safely-and-sustainably/> (accessed on 8 March 2022).

Shipbreaking Yards: No Let-up in Deaths', (January 30, 2018) The Daily Star, Retrieved from available at: < <https://www.google.com/amp/s/www.thedailystar.net/frontpage/shipbreaking-yards-no-let-deaths-1526998>

Sonak, S., Sonak, M., & Giriyan, A. (2008). Shipping hazardous waste: implications for economically developing countries. International environmental agreements: politics, law and economics, 8(2), 143-159.

Sawyer, J. F. (2001). Shipbreaking and the North-South debate: economic development or environmental and labor catastrophe. Penn St. Int'l L. Rev., 20, 535.

Stopford M., "Maritime Economics" (2009);.

Science for Environment Policy: The Future for Bangladeshi ship recycling: a critical scenario analysis, EUR. COMMISSION (June 2016), https://ec.europa.eu/environment/integration/research/newsalert/pdf/future_for_bangladeshi_ship_recycling_critical_scenario_analysis_55si8_en.pdf

Ship breaking in Bangladesh, Overview of Ship Breaking in Bangladesh, <https://shipbreakingbd.info/overview-of-ship-breaking/>

Ship recycling: reducing human and environmental impacts (2016) https://ec.europa.eu/environment/integration/research/newsalert/pdf/ship_recycling_reducing_human_and_environmental_impacts_55si_en.pdf

Shipbreaking -- a potential growth driver (February 15, 2022) The Financial Express. Retrieved from: <https://thefinancialexpress.com.bd/views/shipbreaking-a-potential-growth-driver-1644942704>

Vidal, J., 'This is the world's cheapest place to scrap ships', (Dec. 02, 2017), The Guardian. Retrieved from <https://www.theguardian.com/global-development/2017/dec/02/chittagong-shipbreaking-yards-legal-fight>

Vardar, E., & Harjono, M. (2002). Ships for Scrap V-Steel and toxic wastes for asia. Greenpeace Report on Environmental, Health and Safety Conditions in Aliaga Shipbreaking Yards, Izmir, Turkey.

Aloui AZIZA*

الملخص

جاءت أهمية هذه الورقة في البحث عن العلاقة بين الاستقرار السياسي والشرعية، خاصة أن أغلب الأنظمة السياسية، تجد صعوبة في بناء أسس ومقومات الاستقرار العملية بما يكفل لها عناصر النجاح والتوافق مع التيارات السياسية المكونة للمجتمع، فبعض السلطات قد تلجأ إلى فرض حالة من الاستقرار الظاهري أو الشكلي من خلال الفعل السلطوي والقهري (استقرار مبني على القوة والتسلط والانسداد السياسي) وليس هو جوهر مفهوم الاستقرار وإنما يتضمن عناصر مهددة له.

فالشرعية السياسية تمثل ركيزة وبعدها هاما للاستقرار السياسي إذ يرتبط هذا الاستقرار بمدى ما يتمتع النظام من شرعية قائمة على الرضا والقبول الطوعي بحق النظام في الحكم، والاستقرار السياسي يكون بدوره من دلالات الشرعية السياسية، فهي تخلق سلطة لا تعتمد على الإكراه بل على القبول.

الشرعية السياسية، الاستقرار السياسي: الكلمات المفتاحية

The Influence of Legitimacy on Political Stability: A Theoretical-Conceptual Study

Abstract

This paper examines the importance of the relationship between political stability and legitimacy, mainly because most political systems find it difficult to build the foundations and elements of practical stability in such a way as to ensure the elements of success and compatibility with the political currents that make up society, since some authorities may resort to imposing a state of virtual or formal stability through authoritarian and coercive action (stability based on power, authoritarianism and political obstruction), which jeopardizes the very essence of political stability. Political legitimacy constitutes a pillar and an important dimension of political stability because this stability depends on the extent to which the regime enjoys legitimacy based on consent and voluntary acceptance of the regime's right to rule.

Keywords: political legitimacy, political stability

مقدمة

يبسعى كل نظام سياسي للاستقرار، وذلك بالتكيف مع المتغيرات الداخلية والخارجية إيجابيا، بتوفير بعض الشروط كإلبناء الدستوري ووجود هياكل وبنى ومؤسسات تستند إلى الدستور والقانون، والقدرة على تلبية المطالب المتجددة وتحديد الأولويات والتمسك بالرضا، فكل هذه الشروط التي يخلقها النظام للحفاظ على شرعيته تقود في الأخير إلى استمرار النظام السياسي، وهو ما يدعم حالة الاستقرار السياسي للدولة ككل.

فالشرعية السياسية إذن تمثل ركيزة وبعدها هاما للاستقرار السياسي إذ يرتبط هذا الاستقرار بمدى ما يتمتع النظام من شرعية قائمة على الرضا والقبول الطوعي بحق النظام في الحكم، والاستقرار السياسي يكون بدوره من دلالات الشرعية السياسية، فهي تخلق سلطة لا تعتمد على الإكراه بل على القبول.

جاءت أهمية هذه الورقة في البحث عن العلاقة بين الاستقرار السياسي والشرعية، خاصة أن أغلب الأنظمة السياسية، تجد صعوبة في بناء أسس ومقومات الاستقرار العملية بما يكفل لها عناصر النجاح والتوافق مع التيارات السياسية المكونة للمجتمع، فبعض السلطات قد تلجأ إلى فرض حالة من الاستقرار الظاهري أو الشكلي من خلال الفعل السلطوي والقهري (استقرار مبني على القوة والتسلط والانسداد السياسي) وليس هو جوهر مفهوم الاستقرار وإنما يتضمن عناصر مهددة له، وهو ما سنوضحه.

* Asst. Prof., University of Algiers Brahim Soltane Chaibout, Algeria, E-mail: alouiaziza88@gmail.com

وبهذا المعنى فالاستقرار السياسي كما ذكرنا سابقا لا يعني الجمود وعدم التغيير وإنما في قدرة النظام على القيام بوظائفه والاستجابة للمطالب المختلفة والتكيف مع تغيرات البيئة الداخلية والخارجية المحيطة به، بما يكسبه الشرعية التي تمكنه من الاستمرار والاستقرار

وتأسيسا لما تقدم سنحاول في هذه الورقة بالبحث والتحليل في علاقة الشرعية والاستقرار السياسي وسنحاول معرفة العلاقة بينهما، خلال التركيز على أهم المؤشرات التي تمثل نقاط تقاطع وتكامل بين المتغيرين الشرعية والاستقرار. وذلك من خلال الإجابة على السؤال التالي: ماهي علاقة الشرعية بالاستقرار السياسي؟

سيتم الإجابة على هذا السؤال بالتطرق أولا للإطار المفاهيمي للدراسة والتعرض لأهم المفاهيم حول الشرعية بأنواعها، وهذا كمحور أول، لننتقل بعدها لمفاهيم الاستقرار ومتطلباته ومعيقاته وغيرها في المحور الثاني ثم نتعرض في المحور الثالث والأخير في هذه المداخلة للعلاقة بينهما وشرط وجود كل متغير لضمان الثاني

المحور الأول: مفهوم الشرعية والمصطلحات المتداخلة معها

1- مفاهيم الشرعية السياسية

تعددت وتنوعت المفاهيم حول الشرعية باختلاف الزوايا والحقول المعرفية التي تناولتها، فمفهوم الشرعية ينحدر من حقول معرفية متنوعة كالقانون والفلسفة وعلم الاجتماع والعلوم السياسية

ونظرا لتعدد هذه المفاهيم سنحاول التطرق لأهمها وفي حدود مجال دراستنا العلوم السياسية

أن الشرعية تعبر عن التأييد الواسع للمحكومين للنظام القائم، ومن صفات هذا "Rodney Barker يرى المفكر المفكر "روني باركر النظام الالتزام بمعايير محددة ومنها احترام حقوق الإنسان والإيمان بعدالة الدولة وأحقيتها في الحكم وشرعية سلطتها، ويتم القبول (Barker, 2011,p9-10) والرضا بهذه الأحكام ليس خوفا أو بسبب القهر والمصالح الخاصة وإنما اعترافا بعقلانية هذه السلطة

فجوهر الشرعية من وجهة نظر "سعد الدين إبراهيم" هو قبول الأغلبية العظمى من المحكومين بحق النظام في الحكم وممارسة السلطة. (سعد الدين إبراهيم وآخرون، 1987، ص 404) ويرى "بول باستيد" أن "مصطلح الشرعية يعني أساس السلطة وتبرير في هذا الصدد أن الشرعية تعني تأسيس السلطة عن "George Burdeau الخضوع أو الطاعة الناجمة عنها. ويقول "جورج بيردو (451طريق تبرير الخضوع لها. (الكليالي، 1993، ص

وهو ما أكده "البيبيست" في تحديده لأهمية شرعية المؤسسات والتي تكمن في " قدرة النظام السياسي على تكريس القناعة والمحافظة عليها بأن المؤسسات السياسية القائمة هي الأكثر لذلك المجتمع ويقدر الأفراد والجماعات شرعية نظامهم السياسي أو عدم شرعيته طبقا للطرق التي تلتقي بها قيم هذا النظام مع قيمهم، فالشرعية هنا ليست مسألة تقييمية، بل هي تتحقق بقدر ما يكون هناك تطابق في القيم. (22حزام والي، 2008، ص

أما "موريس دوفريجيه" فقد اعتبر أن النظام السياسي يكون شرعيا عندما يمثل للإجماع الشعبي. ووفق هذا المنظور فالنظام يكون (17شرعيا ليس فقط وفقا لقيمه الخاصة، وإنما أيضا بقدرته على الاستجابة ولو بشكل ضمني للتطلعات الشعبية. (رحايب، 2019، ص

فقد ركز في دراسته حول الشرعية على عنصر الاعتقاد وخلص إلى أن الشرعية هي اعتقاد "Robert Dal" وأما "روبرت دال المحكومين بأن الأبنية والإجراءات والسلوكيات والقرارات والسياسيات والقيادات تحوز على صفة الشرعية لتوافقها مع القيم والأخلاقيات والسائدة

2- مصادر الشرعية

الذي يعتبر مصدر في الفكر الاجتماعي الحديث والذي اهتم كثيرا بالبحث في قضية الشرعية "Max Weber ميز "ماكس فيبر ومصادرها بين 03 أنواع للسلطة معتمدا على تصورات مختلفة للشرعية ومصادرها، لكن تصنيف فيبر سبقه تصنيف آخر للمفكر العربي "ابن خلدون" الذي اعتبر أن الطبيعة والتنظيم والشرع هي مصادر شرعية السلطة. (خيرة شيخ، 2016، ص 85) حيث قسم: الملك والسياسات إلى ثلاثة أنواع

- الملك الطبيعي: وهو ما يمثل أدنى مراتب السياسة ويطلق عليه الدولة الطبيعية، ولا يعود فيها الحاكم إلى أية قوانين لجعل الناس يطيعونه

- الملك السياسي أو السياسة العقلية: ويعتبر ابن خلدون أن الدول لا تستقر إلا إذا عاد فيها الحكم إلى قوانين سياسية مفروضة وبالتالي فلا مناص من أي يتحول الملك الطبيعي إلى ملك سياسي، حيث أنه في ظل هذه القوانين تتحقق العدالة ومراعاة المصلحة العامة

- السياسة الدينية أو الخلافة هدفها البحث عن العمل لصالح الآخرة

أما "ماكس فيبر" فقد اعتبر أن الشرعية يمكن أن تستمد من واحد أو أكثر من مصادر ثلاثة وهي التراث والتقاليد، الشرعية الكاريزمية، (87-85) والسلطة العقلانية القانونية. (بشيخ، ص

تعتمد هذه الشرعية على التقاليد ويدخل كذلك في إطار هذا المصدر traditional legitimacy: المصدر الأول: التراث والتقاليد المعتقدات الدينية والأعراف القبلية والعشائرية، ويتميز هذا النمط من السلطة بالطابع التحكيمي وكثيرا ما تعبر الأوامر التي يخضع لها الأفراد عن الرغبات الشخصية للقائد أو الزعيم الذي يدين له الأفراد بالولاء والطاعة نظرا لقبولهم وقناعتهم بشرعية هذه السلطة التقليدية والتي قد تصل أحيانا لدرجة الاستبداد

وتتأسس هذه الشرعية على الولاء لزعيم بطل charismatic legitimacy المصدر الثاني: الشرعية الكاريزمية أو السلطة الملهمة مهاب تاريخيا الذي يتميز عادة بخصائص غير اعتيادية سواء كانت هذه الموصفات حقيقية أو وهمية، وهي ما يؤمن بها المحكومين، فشرعية السلطة والنظام السياسي متعلقة بطبيعة الإنجازات التي يقدمها هذا الزعيم غير أن إخفاقه قد يؤدي إلى حالة من عدم الاستقرار والتوتر والصراع

يشمل هذا النمط rational legitimacy or legal rational: المصدر الثالث: الشرعية العقلانية أو السلطة العقلانية القانونية مجموع المؤسسات والقواعد الإجرائية التي تتحكم بسير العملية السياسية. وبالتالي السلطة الشرعية تستحق الطاعة والولاء والقبول عندما تتمتع بالمشروعية

ولقد طور دافيد استون الأنماط والأنواع الثلاثة للشرعية التي قدمها ماكس فيبر وأعاد تركيبها فحدد ثلاثية أخرى تقوم على الزعامة الشخصية والأيدولوجيا والشرعية البنوية، حيث يتميز تصنيف استون بطابعه الوظيفي، ففي الشرعية البنوية مثلا نجد أن استون أطلق صفة البنوية في محاولة منه لتأكيد دور المؤسسات وأهمية عملية المأسسة، كما اعتبر صامويل هنتغتون هذه العملية (88-89) بأنها مسار تكتسب فيه المؤسسات والمعاملات القانونية استقرارا وقيمة لذاتها. (بشيخ، ص

ليحدث أيضا عن الشرعية المؤسسية (البنوية الدستورية) التي تقوم على Carl deutch 03 وجاء بعد ذلك كارل دويتش عناصر (بشيخ، ص90) وهي العنصر الدستوري أو شرعية الأصول، عنصر التمثيل وعنصر الإنجاز

إذن الفكر السياسي والممارسة السياسية عرفت أكثر من مصدر للشرعية، مما يدل على إمكانية انتقال السلطة وتحولها وفق تحول مصادر شرعيتها، وتحول أيديولوجية النظام السياسي الذي تقوم عليه السلطة. فقد كان مفهوم الشرعية في العصور القديمة قائم على أساس ديني يتمحور حول فكرة ألوهية الملك، وفي العصور الوسطى أصبح مفهوم الشرعية يعبر عن الحق الإلهي في الحكم، أما في عصر النهضة والتطورات المصاحبة له اجتماعية، اقتصادية وتكنولوجية والتي كان لها بالغ الأثر في الحياة السياسية والانتقال إلى الديمقراطية الليبرالية القائمة على أساس التعددية الفكرية والسياسية أصبحت شرعية النظام السياسي تمثل بإرادة المواطنين واختيارهم وقبولهم بالحاكمين .

من خلال كل ما تقدم من المفاهيم نستخلص أن الشرعية ترتكز على الإقناع والرضا والتوافق القيمي بين الحاكم والمحكومين من خلال مجموع العمليات السياسية المتعلقة بالانتخابات وأداء النظام السياسي وتفاعلاته

(2212) بالتالي تتلخص العناصر الأساسية للشرعية في: (عويبر، 2011، ص

- الإقناع والتوافق بين الحاكم والمحكومين
- الشرعية هي أساس الاستقرار السياسي لنظام الحكم
- ترتبط الشرعية بالانتخابات والتداول على السلطة وبأداء النظام السياسي وفعاليتها
- اكتساب الشرعية عملية مستمرة

تميز مصطلح الشرعية عن المشروعية-3

المشروعية: هي مفهوم قانوني تعبر عن مدى التزام السلطة الحاكمة بالقانون والدستور، فإذا لم يلتزم الحاكم بالقواعد القانونية يفقد نظام الحكم مشروعيتها، فالمشروعية تعبر عن الوصول إلى موقع السلطة وفق الأطر القانونية والدستورية للدولة ومدى إلتزام السلطة الحاكمة بالقانون والدستور، فإذا لم يلتزم النظام الحاكم بالدستور والتشريعات النافذة للدولة فقد النظام مشروعيتها. (صخري 2019)

فالمشروعية تقاس بمدى التزام السلطة السياسية بالنظام القانوني للدولة، أي سيادة القانون وخضوع كافة سلطات الدولة للقانون، والالتزام بأهداف وقيم والمبادئ العليا للمجتمع (إيديولوجية المجتمع)، التي على الحاكم والمحكومين احترامها والالتزام بها وفقاً للنصوص القانونية. (242-243) راغب جبريل، راغب سكران، 2009، ص

المشروعية هي فكرة قانونية للحكم أم الشرعية فهي فكرة سياسية للحكم-

المشروعية هي التطابق مع القانون أما الشرعية فهي تطابق مع القيم العليا للمجتمع -

المشروعية تقوم على الخضوع أما الشرعية فتقوم على أساس الرضا والقبول والقناعة-

أن تكون السلطة مشروعة فهي من مصلحة الحاكم أما أن تكون السلطة شرعية فهي من مصلحة المحكوم -

المحور الثاني: الاستقرار السياسي

1- مفاهيم الاستقرار السياسي

تعددت المفاهيم والتعاريف المقدمة للاستقرار السياسي منها ما هو بسيط ومنها ما هو مركب وختلفت هذه المفاهيم باختلاف توجهات الباحثين والدارسين إلى جانب اعتبار هذا المفهوم مفهوم نسبي نظراً لاختلاف الاستقرار من دولة إلى أخرى

يتكون مصطلح الاستقرار السياسي من كلمة الاستقرار وصفته السياسي، والاستقرار في اللغة العربية مشتق من القر، حيث يعرف لسان العرب القر بأنه القرار في المكان أي قرار وثبوت، (ابن منظور، 1981، ص3579-3580) ويعني الثبات والسكون في الوضعية (العامية من حيث الشكل والمكان، والاستقرار في المعنى العام يعني الهدوء والسكينة وعدم الإضراب أو التبدل السريع.) جبران

وقد ورد لفظ الاستقرار بمعنى الثبوت والسكون في القرآن الكريم في أكثر من موضع، حيث قال تعالى "....وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ....." (القرآن الكريم، سورة البقرة، الآية 36) أي مسكن وقرار وكذلك قوله في سورة الفرقان "أَصْحَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُسْتَقَرًّا وَأَحْسَنُ مَقِيلًا"، (القرآن الكريم، سورة الفرقان، الآية 24). أي مستقرهم في الجنة وراحتهم التامة وهو المستقر النافع

الفرنسي Larousse "وهذا المعنى الذي يفيد السكون والثبوت لا يختلف عما ورد في القواميس الأجنبية، حيث نجد القاموس "الروس Dictionnaire يعرف الاستقرار على أنه بقاء الحالة أو الوضعية على ما هي عليه، أو وجود حالة من التوازن المستمر (Larousse, 1982, p389)

وما يزيد من صعوبة إيجاد تعريف منهجي إجرائي ونموذجي للاستقرار السياسي هو أن بعض الباحثين تعرضوا للاستقرار السياسي (Dowding , باستخدام المفهوم المضاد، واهتموا بدراسة ظاهرة عدم الاستقرار السياسي والبحث في أسبابه والتركيز على عوامله Kimber, 1983,p229)

أكثر من تركيزهم على ظاهرة الاستقرار السياسي في حد ذاتها.

لكن رغم هذا الاهتمام بالتعريفات السلبية (عدم الاستقرار السياسي)، إلا أننا نجد في المدارس الفكرية في العلوم السياسية رؤى وتصورات : ومفاهيم حول الاستقرار السياسي حيث

المدرسة السلوكية: ويعتبر أنصار هذا الاتجاه أن ظاهرة الاستقرار السياسي تقترب بغياب العنف السياسي، فلا مجال للعنف السياسي في المجتمع أو وجود استبداد من قبل السلطة السياسية، مع قدرة النظام على بسط السلم وحفظ القانون حتى مع حدوث تغييرات سياسية واجتماعية للنظام السياسي، (فاروق مجيد، 2017، ص 151). كما ترى هذه المدرسة أن الاستقرار السياسي يعني أن تتم عملية اتخاذ القرار وفقاً لإجراءات مؤسسية في ظل سيادة القانون والنظم الدستورية الشرعية بعيداً عن العنف، (كريم، 2004، ص50-51) إذ أن استخدام العنف في حل المسائل الخلافية خاصة مع المعارضة يؤدي إلى عدم الاستقرار السياسي وعليه تؤكد هذه المدرسة على حل الخلافات بطرق سلمية، فاستخدام العنف لا يصح داخل كيان المجتمع الواحد مهما كانت الأحوال بغية تحقيق أهداف سياسية، وأن الإصلاح أو التغيير لا يتم السعي إليه إلا بالأساليب السياسية المدنية. (القمودي، 2000، ص 117). ومنه نستنتج أن عدم الاستقرار السياسي حسب المدرسة السلوكية هو وجود العنف السياسي الذي اهتم أنصارها بدراسته أيضاً والبحث في العوامل النفسية والاجتماعية الكامنة وراء هذا السلوك. ويورد عبد الرحمن حسن في هذا الاتجاه مفهومين /لعدم الاستقرار السياسي "هو عدم مقدرة النظام على تعبئة الموارد الكافية لاستيعاب الصراعات داخل المجتمع بدرجة تحول دون وقوع العنف فيه. (حسن يوسف، 2017، ص 47) فالعنف حسب هذا التعريف إحدى نواقض الاستقرار السياسي

(Dowding, Kimber, p230) إن ارتباط مفهوم الاستقرار السياسي بغياب العنف هو المفهوم الأكثر شيوعاً

لكن في الحقيقة وجهت انتقادات عدة لهذه المدرسة لعل أبرزها هو تركيزها في مفهومها للاستقرار السياسي علي عامل سلبي، بحيث يجعله مرادفا لغياب العنف السياسي، كما أن أنصار هذه المدرسة ركزوا على أحد جوانب الظاهرة دون معالجة كافة أبعادها مكتفيين بالتعرض لأحد مظاهر عدم الاستقرار السياسي وهو العنف السياسي في الحكم على مدى تحقق الاستقرار السياسي من عدمه وهو ما يدل على التركيز علي بعد واحد وهو البعد المتعلق بالسلوك السياسي (سواء للنبذة أو الشعب) دون الاهتمام بالأبعاد الأخرى التي لا تقل أهمية عن السلوك السياسي ذاته.

فالدكتوراه "نيفين مسعد" ترى أن الاستقرار السياسي لا يقتصر بغياب العنف السياسي لأن اللجوء إليه يعكس إفلاس النظام السياسي في وسائل التعبير الأخرى أو قناعة بعدم جدواها، كما لا يرتبط بغياب التغيير السياسي وإنما يرتبط بمضمون هذا التغيير واتجاهه، لأن فيه ما يهدف إلى زيادة شرعية النظام وفعاليتها حتى وإن اقترن بالعنف السياسي، ذلك أن وجوده يساهم في حفظ النظام من تراجع شرعيته (05 وتدني فعاليته. (مسعد عبد المنعم 1991، ص

فالاستقرار السياسي حسب الدكتوراه "نيفين مسعد" هو ظاهرة تتميز بالمرونة والنسيية وتشير إلى قدرة النظام علي توظيف مؤسساته لإجراء ما يلزم من تغييرات لمجابهة توقعات الجماهير، واحتواء ما قد ينشأ من صراعات دون استخدام العنف السياسي إلا في أضيق نطاق (05 نطاق دعما لشرعيته وفعاليتها. (مسعد عبد المنعم، ص

المدرسة النظامية: تنطلق من منهج التحليل النظمي أو التحليل النسقي، وترى في الاستقرار السياسي ضرورة من ضرورات الحكم و جان بلونديل Hurtwitz والحفاظ عليه، واعتبرت الاستقرار السياسي مرادفا لبقاء حكم النظام، وأيد هذا الطرح المفكرين هوبنز كما يعني الاستقرار القدرة على التكيف مع الأوضاع والظروف المتغيرة، فالاستقرار السياسي (Dowding, p230). (J.Blondel هنا يشير إلى "موضوعية المؤسسات والهيكل في المجتمع، كما يعني حياد مؤسسة الخدمة والإنتاج عن تقلبات السلطة وفصل هذه (29) المؤسسات عن المصالح السياسية في الداخل والخارج وعدم تسخيرها لمصالح ذاتية تفقد استقلاليتها. (حنفي علي، 2003، ص

وفي محاولة لتطوير هذا الاتجاه أكد دافيد استون على أن الاستقرار لا يعني مجرد غياب التغييرات الهيكلية في النظام فحسب، وإنما يمتد (64) لضرورة قدرة هيكل النظام على التكيف مع الظروف المتغيرة. (محي الدين محمود، 2015، ص

وقد تناول الإمام "الموردي" مفهوم استقرار السلطان الذي يضاها النظام السياسي بالمفهوم الحديث إذ يعني به "قدرته على البقاء والاستمرار في مواجهة التحديات المختلفة، سواء أكانت هذه التحديات مادية تتعلق بعناصر الثروة المختلفة أو فكرية تتعلق بالقيم الفاسدة والأفكار الضالة المنحرفة، أو كانت تحديات سياسية داخلية كفساد الحاكم أو حاشيته وجورهم، أو تحديات سياسية (239) خارجية مصدرها أعداء السلطنة وتربصهم بها". (شلبي، 2001-2002، ص

لكن رغم ذلك فقد وجهت انتقادات لهذا الاتجاه لعل أهمها تركيزه على معيار التغييرات الهيكلية متجاهلا قوة تأثير بقية العوامل المسببة للاستقرار السياسي،

شأنه شأن الاتجاه الأول (J-Eli Margois, 2010, pp327-328)

المدرسة البنائية الوظيفية: يذهب دعاة البنائية الوظيفية لتفسير الاستقرار السياسي من خلال ربطه بأداء الدولة ومؤسساتها، فوفقا لهذا المنظور يتوقف استقرار النظام على قدرة مؤسساته على التكيف مع التفاعلات في المجتمع الذي تعبر عنه، وكذلك التعاطي مع الفرص (65-66) والتحديات التي تفرضها البيئة الداخلية والخارجية للنظام. (محي الدين محمود، مرجع سابق، ص

وقد تناول ألموند مفهوم الاستقرار السياسي بناء على المسلك الوظيفي، حيث أن هذا المسلك يرى نموذج في كائن حي ينزع إلى التكيف والتوازن والاستقرار وأن الخلل يعد حالة طارئة ينبغي تصحيحها، وأن هذا الكائن أو النظام السياسي وتوازنه واستقراره دليل على حيويته. (شلبي، ص240) إلى جانب هذه الاتجاهات الثلاث ظهرت محاولات فردية من قبل الباحثين والمهتمين بعد دراسته لبعض حالات في أوروبا، أن ظاهرة الاستقرار (L.Hurwitz) لتعريف الاستقرار السياسي حيث اعتبر المفكر هورويتز السياسي تشمل علي عدة مضامين من بينها خلو المجتمع من أي صراع محلي أو أي تفاعلات تنصف بالعنف (خليفة، 1999، ص169-170)، إلى جانب عدم وجود تحولات مفاجئة في النظام القائم واستقرار الحكومات، و يتدعم ثبات النظام واستمراره أكثر من خلال الطوعية من قبل الشعب في اختيارهم لأنماط السلطة الموجودة، وبوجود نظام دستوري مشروع يعكس كذلك الاستقرار الاجتماعي فقد أكد أن الاستقرار مرتبط بأداء النظام السياسي، (LIPEST) (أما ليست .) (Svante ersson, Jan erik lane, 1983, p 246) "فهو محصلة أداء النظام السياسي عندما يعمل بكفاءة وفعالية في مجالات التنمية السياسية والاقتصادية والشرعية السياسية". (بو عافية، بالبحث عن الوظائف التي من شأنها جعل النظام السياسي يستقر (G.A.Almound) (2016، ص311). كما اهتم غابريال ألموند ويحافظ علي بقاءه، حيث ركز علي الوظائف (المتطلبات الوظيفية) التي تساهم في بقاء النظام واستقراره واستمراره، وقدرته على إدارة التوتر في المجتمع وتزويده بالموارد اللازمة لحاجاته المادية، ففكرة المحافظة على النظام واستقراره وتكيفه تتوقف على التوازن

الديناميكي بين كل المستويات الثلاثة (النظام السياسي، عملية التحويل والأداء). (شلي، ص 241-242). فمعرفة استقرار النظام يمكن إدراك مظاهرها في استجابة النظام السياسي للمطالب التي تلقى عاتقه من بيئته الاجتماعية الخاصة، أو من البيئة الدولية وقدرته على التكيف مع مختلف الضغوط. هذا إضافة إلى ربطه بين النموذج الديمقراطي والاستقرار، إذ عادة ما يعبر عن الأنظمة الديمقراطية بالنظم المستقرة أو الديمقراطيات المستقرة، فهي التي تتمتع بالقدرة أكثر على التكيف مع بيئتها ولديها قدرة استجابة عالية.

أما الدكتور حسين موسى الصفار فيرى أن الاستقرار السياسي والاجتماعي يعني "وجود نظام مقبول من العلاقات بين قوى الأمة وأطرافها، ويقابل ذلك حالة الاضطراب حين تختل علاقة الأطراف مع بعضها البعض فيقع بينها العداء والنزاع والاحتراب أي الحرب" (15) (موسى الصفار، 2005، ص

فالباحث هنا يربط بين الاستقرار السياسي ومسألة الشرعية، حيث أن وجود الاستقرار السياسي يتوقف على اكتساب النظام السياسي لشرعيته من الشعب، فإن اختلت هذه العلاقة بين السلطة والشعب يؤدي ذلك إلى غياب الاستقرار السياسي ويخلق حالة من الفوضى والاضطراب والصراع بين أفراد الدولة.

ويعرف الدكتور "سعد الدين العثماني" الاستقرار السياسي بأنه "يتمثل في قدرة النظام السياسي على التعامل بنجاح مع الأزمات التي تواجهه، وقدرته على إدارة الصراعات القائمة داخل المجتمع بشكل يستطيع من خلاله أن يحافظ عليها في دائرة تمكنه من القيام بما (01) يلزمه من تغييرات للاستجابة للحد الأدنى من توقعات وحاجيات المواطنين" (العثماني 2010، ص

يظهر من خلال هذا المفهوم أن بحسن إدارة المشاكل والأزمات التي تحدث داخل المجتمع، يمكن للنظام السياسي أن يخلق حالة الاستقرار السياسي.

وكما أشرنا من قبل أن هناك من الدارسين والباحثين في ظاهرة الاستقرار السياسي من ذهبوا إلى تعريفها باستخدام مفهوم المخالفة أو المفهوم السلبي أي عن طريق دراسة ظاهرة عدم الاستقرار السياسي، والبحث في أسبابها، والتي تزيد حدتها في الدول المتخلفة أكثر من الدول المتقدمة.

اختلفت اتجاهات تعريف الاستقرار السياسي، فهناك اتجاه يضيق المفهوم ليصبح مرادفاً للاستقرار الحكومي والذي يعني عدم وجود تغييرات سريعة ومتلاحقة في عناصر النخبة الحاكمة (محي الدين محمود، ص 47). واتجاه آخر يوسع المفهوم ليشمل استقرار النظام ككل بكافة عناصره ومكوناته الرسمية وغير الرسمية.

هو مفهوم صعب وغامض على حد سواء، فهو متعدد الأبعاد ويجمع ، Lijphart "فمفهوم الاستقرار السياسي كما يؤكد "ليجفارت (Ersson, Erik lane, p 246) بين المحافظة على النظام والتنظيم الاجتماعي، الشرعية، والفعالية

ورغم هذه الاختلافات كلها إلا أن ثمة إجماع على أن الاستقرار السياسي وفقاً لشروط وضوابط محددة يعد مطلباً جماعياً للحكومات والشعوب في كافة الدول مهما اختلفت طبيعة نظمها السياسية فهو شرط من شروط استمراريتها.

باختصار إذن الاستقرار السياسي يعني في هذا المقام قدرة النظام السياسي على القيام بوظائفه والاستجابة للمطالب المختلفة والتكيف مع تغيرات البيئة الداخلية والخارجية المحيطة به، بما يكسبه الشرعية اللازمة للاستمرار وتجنب الوصول للصراعات التي يصعب السيطرة عليها سليماً.

كما نؤكد على أن الاستقرار السياسي هو غاية يسعى أي نظام سياسي لتحقيقها، وهو مفهوم نسبي فمهما بلغت الدولة من تطور لا نستطيع القول بأنها مستقرة بالمطلق، إذ لا يمكن التنبؤ دائماً بما يحدث من ظواهر سياسية قد تؤثر على هذا الاستقرار، فهناك دولة مستقرة نسبياً بمقارنتها بغيرها، عموماً تبقى الدول المتقدمة هي أكثر استقراراً بمقارنتها بالدول النامية والمتخلفة.

2- أبعاد ومؤشرات الاستقرار السياسي

اختلف الباحثون حول تصنيف أبعاد، مؤشرات ومتطلبات الاستقرار السياسي كل وفق تصوراته، فهناك من ذهب إلى استخدام المفهوم السلبي أو الاهتمام بمفهوم المخالفة (عدم الاستقرار السياسي) لاستخلاص تلك المؤشرات. رغم صعوبة تحديدها سنحاول في هذا المطلب التعرض لأبرز هذه الأبعاد وما تتضمن من مؤشرات، لهذا سوف نركز على ثلاثة أبعاد رئيسية تشمل على مؤشرات فرعية مصنفة كمعايير لمحاولة القياس.

1- الأبعاد الثقافية والعقائدية: وتشمل على مؤشرات عدة منها

التجانس الثقافي والفكري: فوجود التناقضات الحادة بين الثقافات السياسية والصراعات الطائفية والدينية تهدد بالاستقرار السياسي وتؤدي إلى قيام حركات انفصالية وحروب أهلية، وهو مؤشر لعدم الاستقرار إذن في هذه المجتمعات نتيجة لتعدد الولاءات الوطنية بها.

وقد تصل تلك التهديدات إلى هدف الانفصال وتأسيس دولة خاصة، وهو أخطر ما يهدد الدولة واستقرارها ووحدةها، ومثال ذلك ما حصل بالسودان حيث أن فكرة الانفصال كانت قائمة لدى الجنوبيين منذ الاستقلال مباشرة ولكنه بقيت كامنة إلى غاية تصاعد حداثتها. والأمثلة كثيرة عن تلك الحالات وتأتي بدرجة أقل خطورة من الانفصال وهي المطالبة بالحكم الذاتي، لكنه تبقى دائما ظاهرة مهددة بالاستقرار.

وفي نفس الاتجاه اعتبر "ابن خلدون" أن عدم الاستقرار السياسي هو نتيجة لغياب التجانس الثقافي في الأوطان التي تكثر قبائلها (191-184) وعصبياتها وتختلف الآراء والأهواء فيها. (الجابري، 2008، ص ص

من دعائم الاستقرار إذن وجود تجانس فكري وثقافي وأيديولوجي بين القوى السياسية والاجتماعية المتفاعلة داخل نظام الحكم السائد، وهو ما يفسح المجال للحوار وتبادل الآراء بصفة سلمية على أساس خدمة المصلحة العامة وتحقيق التوافق والترابط المجتمعي وهذا ما (75) يدعم ويجسد فكرة الاستقرار (أبو شهيوه ومحمود محمد خلق، 1993، ص

رغم أهمية هذه الوحدة والتجانس الثقافي والفكري في تحقيق الاستقرار إلا أن هناك من عارض هذا الطرح، واعتبروا أنه يمكن التعامل مع هذه الانقسامات والاختلافات الطائفية والحزبية والقبلية ومحاولة معالجتها لتحقيق التكامل والوصول إلى خلق وحدة الولاء الوطني، والتاريخ قدم لنا أمثلة عدة في هذه الحالات، فدولة المدينة التي درسها وتكلم عنها الفيلسوف اليوناني "أفلاطون" تحقق الاستقرار فيها رغم احتواءها على العديد من العصبيات، بسبب تطبيق مبدأ الديمقراطية التي استطاعت أن تحقق العدالة فيها، كما يمكن أن نستشهد أيضا بدولة الولايات المتحدة الأمريكية التي تتألف من خلط غير متجانس من العرقيات والأديان، لكنها استطاعت أن تحقق قدرا من الاستقرار السياسي، مع استمرارية الدمج العرقي والديني ضمن سيرورتها بفعل ديمقراطيتها النسبية (بوعافية، ص 322-323)، إضافة إلى سويسرا التي تعرف تعددا ثقافيا لكن تتمتع بالاستقرار السياسي وكذلك كندا وأستراليا ويعود ذلك إلى التعايش وارتفاع الوعي الثقافي.

2- الأبعاد السياسية: والتي بدورها تتضمن العديد من المؤشرات منها:

نمط انتقال السلطة: الذي يتم وفق آليات متعددة ومختلفة طبقا لنوع النظام السياسي. ويعتبر نمط انتقال السلطة من أهم مؤشرات الاستقرار السياسي لما يكون هذا الانتقال وفقا لقواعد قانونية ودستورية وشرعية (الانتقال السلمي للسلطة)، فهذا يكسب النظام البقاء والاستمرار مما يجنب اللجوء إلى العنف.

شرعية النظام السياسي: تعتبر الشرعية من أكثر المفاهيم ارتباطا بظاهرة الاستقرار السياسي، فهي أحد المقومات الرئيسية التي يعتمد عليها النظام السياسي في تحقيق استقراره، كما أن هذا الأخير يعد مصدرا هاما من مصادر شرعية النظام ودليلا على استمرارية السلطة السياسية (بوعافية، ص 320). النظام السياسي يسعى دائما لاكتساب شرعيته من خلال العمل على تحقيق مصالح الشعب وحماية حقوقه مع مراعاة التغيرات الاقتصادية والاجتماعية في البيئة الداخلية، وتظهر هذه الشرعية من خلال تقبل أفراد الشعب للنظام وخضوعهم له طواعية.

المشاركة السياسية: تعتبر أحد أوجه الممارسة الفعلية للديمقراطية وإتاحة الفرصة أمام المواطنين لمشاركة السلطة في تسبير شؤون المجتمع والتعبير عن رأيهم. وهي بذلك من مؤشرات الاستقرار السياسي ويربط المفكر "هانتغتون" بين المشاركة السياسية والاستقرار السياسي حيث أن الاستقرار السياسي يتطلب بناء المؤسسات السياسية التي تنظم المشاركة السياسية، وعليه فإن استقرار أي نظام سياسي يتوقف على العلاقة بين مستوى المشاركة السياسية ومستوى المؤسسات السياسية (هانتغتون، 1993، ص 102). فكلاما ارتفع مستوى المؤسساتية السياسية مقابل المشاركة السياسية كانت حظوظ تحقيق الاستقرار السياسي أوفر.

هذا وكما يعد كل من الاستقرار البرلماني والحكومي من مؤشرات الاستقرار السياسي إضافة إلى غياب العنف والانقلابات العسكرية

3- الأبعاد الاقتصادية والاجتماعية: وتشير إلى الفاعلية في تلبية الحاجات الاقتصادية والاجتماعية للمواطنين وتلبية متطلباتهم المختلفة، فالمؤشر الاقتصادي يعد من مؤشرات الاستقرار السياسي، كما أن الاستقرار السياسي من دعائم ومؤشرات الاستقرار الاقتصادي، فلو تنأمل في العديد من التجارب السياسية على الصعيد العالمي نلاحظ أن الدول التي تتوفر فيها الحريات واحترام حقوق الإنسان ومعظم مؤشرات الديمقراطية هي دول مستقرة اقتصاديا.

النظام السياسي المستقر عادة ما يوجه سياساته الاقتصادية نحو أهداف التنمية ورفع مستوى المعيشة والرفاهية للأفراد وهو ما يخلق نوعا من الطمأنينة والرضا الشعبي تجاه هذا النظام السياسي.

فقلبية المتطلبات الاقتصادية للاستقرار السياسي تعني الجمع بين القدرة الاستخراجية والقدرة التوزيعية وإعادة التوزيع، حيث تشير القدرة الاستخراجية إلى مدى كفاءة النظام الاستخراجية من خلال تعبئة الموارد المادية والبشرية واجتذابهما من البيئتين المحلية والدولية، بما أما القدرة التوزيعية فتشير إلى قدرة النظام السياسي على توزيع المنافع والقيم يوفر الموارد اللازمة لإدارة المجتمع السياسي. والفرص و الخدمات على الأفراد والجماعات في المجتمع ، فهناك علاقة طردية بين قدرة النظام السياسي على أداء هذه الوظائف واستقرارها (فوكة وبوضياف، 2008). فكلما كان أداء النظام السياسي لها بكفاءة كلما كان أكثر استقرارا والعكس صحيح.

أما المتطلبات الاجتماعية فتعني قدرة النظام على ممارسة الرقابة على سلوك الأفراد والجماعات الخاضعة للنظام، فهو يقوم بحماية النظام العام والأمن الوطني وحماية الأشخاص والملكية وهو ما نجده مجسدا في دولة الحق والقانون التي تتمتع بالفاعلية السياسية الاستقرار السياسي يتحقق في أي مجتمع نتيجة وجود توازن بين النظام السياسي وبيئته الاجتماعية من خلال ما يلي: (بوعافية ، ص324).

- أن يعكس النظام السياسي القيم الثقافية والاجتماعية الأساسية للمجتمع
- أن تعكس سياسات النظام مصالح وأهداف الجماعات والطبقات المؤثرة في المجتمع
- أن يوجد النظام قوات الاتصال القادرة على ربط كافة أجزاء الجسد المجتمعي، بحيث تشعر كل جماعة أو فئة أنها تستطيع أن تؤثر في عملية صنع القرار
- أن تعكس النخبة في داخلها القوى المجتمعية المختلفة، بحيث تشعر كل قوة بأن النخبة تمثل امتدادا لها

تتكامل كل هذه الأبعاد بمؤثراتها مع بعضها البعض لتحقيق الاستقرار السياسي، وتوجد بينها علاقات سببية ومندخلية ومثال ذلك عجز النظام على توفير الحاجيات المختلفة للمواطنين سيؤثر على شرعيته وهذا سيؤثر على الاستقرار وهكذا.

معوقات الاستقرار السياسي-3

معوقات أو نواقض الاستقرار السياسي متعددة ومتنوعة، ويمكن تقسيمها في هذا الإطار إلى معوقات داخلية وأخرى خارجية تتعلق بالبيئة الخارجية للنظام السياسي التي تؤثر عليه بشكل مباشر أو غير مباشر.

الداخلية: أ-

معوقات الاستقرار السياسي مختلفة ومتعددة، فالنظام السياسي يصاب بحالة من الخلل تعثره بسبب ضعف أحد مكوناته أو بسبب لجوئه إلى سلوك يتعارض مع ميول المواطنين ورغباتهم ما يؤدي إلى تناقض شرعيته وبالتالي تهديد استمراريته وبقائه، ولتفسير هذه المعوقات سنحاول الاستعانة بمدخل التحليل النظري لغابريال أوموند الذي من أبرز اهتماماته هو كيفية محافظة النظام على وجوده بالاستجابة للمطالب والتهديدات بشكل يضمن له الاستمرار والبقاء. وما أكد أيضا "صامويل هنتغتون" في كتابه النظام السياسي لمجتمعات متغيرة حيث اعتبر أن النظام يواجه بيئة متغيرة يجب عليه إذا كان يريد المحافظة على بقائه أن يضاعف التزامه بوظائفه الأصلية.

عجز النظام السياسي أو الحكومة عن أداء وظائفها بفعالية وكفاءة يؤدي إلى فقدان الثقة فيها من طرف المواطنين وضعف (17) شرعية هذا النظام وعجزه عن جلب المساندة والموارد والدعم لأجل البقاء والاستمرارية (فوكة وبوضياف، ص

التعبئة الاجتماعية: نتيجة لتغير مطالب ومصالح المجتمع أو الفئات المؤثرة فيه، وعدم الرضا الاجتماعي بسبب فقدان النظام للشرعية والفاعلية وهو ما يعكس على الاستقرار السياسي. وقد اعتبر صامويل هنتغتون أن هذه التعبئة الاجتماعية هي من تزعزع الاستقرار أكثر من النمو الاقتصادي لأنها تعزز المطالب أو المتطلبات بشكل يفوق أو أكبر من الإشباع التي يجلبها توسع الإنتاج (بوعافية، ص 325). وأكد أيضا على أن عمليات التعبئة الاجتماعية السريعة تلعب دورا في زيادة العنف وعدم الاستقرار وهو ما وضحه من خلال تحليله لطبيعة العلاقة بين التنمية الاقتصادية ولتعبئة الاجتماعية، فيقول بأن إذا كانت هذه الأخيرة أسرع من معدل التنمية فإن ذلك يعني وجود زيادة في المشاركة السياسية والمطالب الاجتماعية مقابل قصور في التنمية الاقتصادية وعجز المؤسسات السياسية في مواجهة تلك التغيرات ما يخلق شعور بالإحباط الاجتماعي الذي يؤدي غالبا إلى العنف المهدد بالاستقرار.

الحرمان الاقتصادي الذي يمثل مصدرا للإحباط وعدم الرضا وقد يؤدي للعنف، فالحرمان الاقتصادي يعني صعوبة أو حرمان حصول جماعة أو جماعات معينة من أفراد المجتمع على المنافع والموارد الاقتصادية بينما توجد فئات أخرى من المجتمع تتحصل على هذه المنافع، وقد يكون هذا الحرمان الاقتصادي إما لندرة الموارد أو يكون سببه راجع إلى أزمة التوزيع (وهبان ، 2002-2003، ص64-65) وغياب العدالة في توزيع المنافع فهذا من شأنه أن يهدد الاستقرار السياسي داخل المجتمع، إضافة إلى الأزمات الاقتصادية كارتفاع

الأسعار وانخفاض الأجور وعجز الدولة عن تلبية الحاجات الأساسية للمواطنين كفرص العمل والتعليم والصحة، ومشكل البطالة الذي يعتبر من أبرز المشكلات والتحديات التي تواجهها العديد من الدول

ضعف المؤسسات السياسية والتغيرات الوزارية المتوالية والسريعة والتغيرات في النظام نفسه بسبب الانقلابات العسكرية ، وهذا يرجع إلى الافتقار إلى قاعدة مؤسساتية قوية وهنا تبرز أهمية البناء الدستوري والمؤسسات الدستورية من أجل تحقيق الاستقرار فتغير الدساتير وتواليها هو تعبير كذلك عن عدم الاستقرار الذي يتناقض مع هدف الدستور وهو ضمان الاستمرارية والثبات وغالبا ما يؤدي ذلك إلى تدخل في المؤسسة العسكرية في الحياة السياسية بحكم أنهم يمثلون قوة منظمة وفعالة قادرة على ملء الفراغ السياسي

الصراع بين القوى التقليدية القديمة التي من مصلحتها الحفاظ على الوضع الراهن وبين القوى الجديدة التي تميل إلى التغيير والتجديد وهذا عادة ما يصاحبه انقسام في المجتمع لصالح القوتين وقد يؤدي إلى نشوب التوترات والأزمات العنيفة ويظهر كثيرا هذا الصراع أثناء عمليات التحول الديمقراطي وخاصة في المرحلة الانتقالية للتحول أين تظهر فئة موالية للنظام السابق وترتبط مصالحها معه وتسعى للعودة أو الحفاظ على النظام السابق وفئة أخرى تسعى إلى الوصول إلى ترسيخ النظام الجديد (الموجة المضادة للتحول الديمقراطي)

العنف وهو مؤشر رئيسي لعدم الاستقرار السياسي لدرجة أنه في بعض الدراسات هناك خلط بين مفهومي العنف وعدم الاستقرار، إذ يعتبر عدم الاستقرار مرادفا للعنف، وعادة ما يكون هذا العنف مصاحب للتغيرات التي تطرأ على بيئة النظام السياسي

ضعف الشعور بالمواطنة، فالمواطنة لا تعني فقط حب الوطن وإنما حقوق المواطن في وطنه والمواطنين في معظم الدول العربية وصلوا إلى حد الإحباط واليأس من الأوضاع الاقتصادية والاجتماعية لبلدانهم وبالتالي فقدان الثقة في أنظمتهم

التوترات الاجتماعية: وهي نتيجة لتسلط الأنظمة والقمع والتهميش من قبل السلطات ما يؤدي إلى الغضب الاجتماعي المهدد للاستقرار ومع انخفاض نسبة الوعي والتعليم لدى المواطنين في الدول العربية خاصة نجدهم يستعينون بالمجال الديني ويقعون ضحايا للفكر المتطرف ويحاولون التعبير عن رفضهم للأوضاع بأساليب أخرى كالعنف والإرهاب وتعريض الاستقرار للتصدع

ظاهرة الفساد السياسي والإداري: خاصة على مستوى شاغلي المناصب السياسية، الإدارية والاقتصادية العليا، وهذا ما يسمى ب "فساد القمة" الذي ينتقل إلى باقي المستويات الأخرى (القاعدية). وهو ما يعيق عمل المؤسسات السياسية ويؤدي إلى ركودها وعجزها عن التأقلم والتكيف مع الظروف المتغيرة وتلبية مطالب القوى الجديدة التي تفرزها عملية التعبئة الاجتماعية، فهذا يهدد استقرار النظام ككل ويتنافى مع الشرعية ومن مظاهر الفساد السياسي نذكر غياب أو ضعف أجهزة الرقابة والمساءلة والمحاسبة على المستويين الرسمي والشعبي.

الخارجية: غالبا ما تلعب العوامل الخارجية دور مخفي خلف العديد من الصراعات والتوترات وظاهرة عدم الاستقرار في ب- الدول النامية قد أثبتت أن العامل الأجنبي مازال يمثل مكانة مهمة في تحريك أحداث هذه الدول، فقد تعمل بعض الدول على تمكين الأقليات في دولة أخرى على تهديد الاستقرار السياسي فيها وتشجيعها على العنف وقد تساهم في دعم حركات التمرد والانقلابات العسكرية

ونقدم فيما يلي بعض مؤشرات الصراع الخارجي التي تؤثر على الاستقرار السياسي التي قدمها الدكتور "عبد الرحمن خليفة" في كتابه (211-212 أيدولوجية الصراع السياسي (خليفة، 1999، ص

- عدد المظاهرات والاحتجاجات ضد السياسة الخارجية للدولة
- عدد العقوبات السلبية التي فرضت على الدولة
- عدد الدول التي قطعت علاقاتها الدبلوماسية معها أو طرد السفراء الأجانب منها
- عدد المرات التي التجأ فيها للعمل العسكري كنوع من الحل للمعضلات التي تقابل خارجيا
- عدد الحروب التي اشترك فيها الدولة
- عدد الاتهامات التي وجهت للدولة

هذه العوامل ليست هي الوحيدة المعيقة للاستقرار السياسي و المفسرة لعدمه، فهناك عدة عوامل أخرى تؤثر فيه ، وعموما يمكن القول أن أغلب ظواهر عدم الاستقرار السياسي سواء في الدول المتقدمة أو النامية تنبع من غياب ثلاثة مصادر رئيسية وهي (الشرعية، (الفاعلية، المشاركة

المحور الثالث: العلاقة بين الشرعية والاستقرار السياسي

تعد الشرعية مؤشرا من مؤشرات الاستقرار السياسي فلن يستقر النظام السياسي الفاقد للشرعية، فهي الضمان الرئيسي لاستمراره واستقراره دون عنف وتوترات حيث يؤدي انهيار وتدهور شرعية النظام غالبا إلى نشوب العنف والعنف المضاد الذي يؤدي بالنتيجة إلى انهيار النظام السياسي.

الشرعية السياسية تمثل ركيزة وبعدها هاما للاستقرار السياسي إذ يرتبط هذا الاستقرار بمدى ما يتمتع النظام من شرعية قائمة على الرضا والقبول الطوعي بحق النظام في الحكم، والاستقرار السياسي يكون بدوره من دلائل الشرعية السياسية، فهي تخلق سلطة لا تعتمد على الإكراه بل على القبول. إذ يعرفها "علي الدين هلال" على أنها القبول الطوعي للسلطة ثقة في ما تخطط له وتنفذه من سياسات تستلهم تطلعات الجماهير وتجسدها، كما أن الشرعية هي محصلة التفاعل بين مجموعة من العناصر والمتغيرات وهي شكل رئاسة الدولة والعلاقات بين السلطات أو طبيعة النخب الحاكمة أو الأيديولوجية الرسمية أو العلاقة بين المؤسسة العسكرية (72-73) والسلطة السياسية أو شكل النظام الحزبي (علي الدين هلال، نفين مسعد، 2000، ص

أن الاستقرار يرتبط بوجود قناعة شعبية بأن المؤسسات والقوانين السائدة هي w. lipest ويؤكد في هذا الصدد سيمور مارتن ليبست (Eli Margoli, 2010, p327-331). الأكثر ملائمة للمجتمع وأن الخضوع لتلك القوانين كفيل بتحقيق المصالح العامة وحماية المجتمع من التهديدات لكن دون ربط هذا الخضوع بالسلطوية وقمع الحريات وتهميش الأقليات واضطهادها، مما يؤدي (Margoli, 2010, p327-331) إلى تآكل شرعيته بالتالي فقدان الاستقرار.

ويعتبر صامويل هنتغتون في تعريفه للشرعية السياسية وربطها بالاستقرار السياسي أن كل نمو سياسي هدفه الاستقرار، وهذا لن يتحقق إلا من خلال العمل على مأسسة المنظمات والإجراءات السياسية. وكلما تمتع شاغلي السلطة بالشرعية السياسية سهل لهم استخدام أدوات الإخضاع والقوانين الضابطة لحركة المجتمع والتفاعلات بين أفرادها وتسمح لهم حتى باستخدام أدوات الإكراه المشروع (برقوق و حيث قال أن الشرعية تكفل لنظام الحكم sternberger Dolf العائدي، " 2002 ، ص88) وهو ما يؤكد أيضا "دولف ستيرنبرجر تحقيق السيطرة على المجتمع ومن ثم تحقيق الاستقرار" فالشرعية تؤدي إلى تعزيز الاستقرار.

. ويبقى النظام دائما يسعى لتعزيز استقراره من خلال تحقيق المزيد من الشرعية، كشرعية الأداء والانجاز.

فلما النظام يسعى للتكيف مع المتغيرات الداخلية والخارجية إيجابيا، بتوفير بعض الشروط كالبناى الدستوري ووجود هياكل وبنى ومؤسسات تستند إلى الدستور والقانون، والقدرة على تلبية المطالب المتجددة وتحديد الأولويات والتمسك بالرضا، فكل هذه الشروط التي يخلقها النظام للحفاظ على شرعيته تقود في الأخير إلى استمرار النظام السياسي، وهو ما يدعم حالة الاستقرار السياسي للدولة ككل.

فقد ربط أوموند بين فاعلية أداء النظام السياسي واستقراره. فأداء النظام لوظائفه يعد مسالة جوهرية لاستقرار النظام السياسي. والعكس صحيح إذ انه إذا عجز النظام عن القيام بوظائفه الأساسية سيؤدي ذلك إلى انتشار العنف الذي وجد ما يبره أو يغذيه، وهذا العنف هو (241-242) من معيقات الاستقرار (شلبلي، ص

فعبز النظام عن القيام بوظائفه الأساسية سيؤدي تدهور الأوضاع السياسية والاقتصادية والأمنية وهو انعكاس واضح لأزمة الشرعية. ولعل ما يحدث في العديد من الدول من احتجاجات ومظاهرات بسبب الأوضاع القائمة لدليل على فقدان هذه الأنظمة لشرعيتها.

أما الأنظمة التسلطية تدعي الاستقرار لكن ليس الاستقرار القائم على الشرعية والتكيف والانجاز بل استقرار مستمد من شرعية تقليدية وبوسائل غير أخلاقية كوسيلة العنف والقمع والتهديد، وهذا يؤدي إل خضوع الشعب بسبب الخوف وهذا مناقض ومخالف لمفهوم الشرعية والاستقرار، فهذه شرعية مشوهة، تهدد الاستقرار. وعادة ما يتم الاعتماد على المصادر التقليدية للشرعية للتظاهر بالاستقرار، لكن هذه المصادر سرعان ما تتآكل لأنها لا تحظى بالقبول الشعبي.

:الخاتمة:

أكدت هذه الدراسة على تأثير الشرعية على الاستقرار السياسي وكذا تأثير الاستقرار على الشرعية، فهو تأثير متبادل، بالتالي القول بوجود علاقة ارتباطية بين الشرعية والاستقرار السياسي، فكلما سعى النظام السياسي للمزيد من الشرعية وكسب رضا وقبول المحكومين كلما زادت فرص الاستقرار بما يحقق العدالة والفاعلية، وذلك يتطلب وجود مؤسسات خدمتية ومؤسسات تمثيلية تقوم بمهام التعبير عن مطالب المواطنين والرقابة على أعمال الحكومة ويتطلب كذلك الإيفاء بالمتطلبات الاجتماعية والاقتصادية والسياسية. أما الأنظمة التي تتجاهل هذه الشروط الداعمة للشرعية فإن استقرارها يكون هش معرض لتحديات ومخاطر عديدة لا يمكن مواجهتها إلا باستقرار سياسي عميق ولا استقرار سياسي حقيقي دون شرعية النظام، لهذا فالخطوة الأساسية للاستقرار هي بناء الشرعية على أسس ومبادئ تزيد من قوة النظام وقدرته على الاستمرارية والمواجهة.

قائمة المصادر والمراجع

- 36 القرآن الكريم، سورة البقرة، الآية
- 24 القرآن الكريم، سورة الفرقان، الآية

الكتب:

إبراهيم سعد الدين وآخرون، (1987)، أزمة الديمقراطية في الوطن العربي. ط2، بيروت: مركز دراسات الوحدة العربية، - ص404

3579-3580 ابن منظور، (1981)، لسان العرب. القاهرة: دار المعارف، ج41، ص ص-

75. أبو شهيوه مالك عبيد ومحمود محمد خلق، (1993)، الإيديولوجيا والسياسة. ليبيا: دار الجماهيرية للنشر والتوزيع، ص-

أحمد وهبان، (2003-2002)، التخلف السياسي وغايات التنمية السياسية رؤية جديدة للواقع السياسي في العالم الثالث. - ص64-65. القاهرة: الدار الجامعية، ص

جيران مسعود، (1992)، الرائد معجم لغوي عصري. ط7، دار العلم للملايين، ص-

جيريل، رغب، راجب سكران، (2009)، الصراع بين حرية الفرد والسلطة الدولية. الإسكندرية: المكتب الجامعي الحديث، - ص242-243

حزام والي خميس، (2008)، إشكالية الشرعية في الأنظمة السياسية العربية. ط2، بيروت: مركز دراسات الوحدة العربية-

169-170 خليفة عبد الرحمن، (1999)، إيديولوجيا الصراع السياسي. القاهرة: دار المعرفة الجديدة، ص ص-

رحايب حبيبة، (2019)، الشرعية السياسية في الخطاب السياسي السني بين الثبات والمتغير. ط1، برلين: المركز - الديمقراطي العربي للدراسات الإستراتيجية والسياسية والاقتصادية.

الصفار حسن موسى، (2005)، الاستقرار السياسي والاجتماعي ضروراته وضمائنه. ط1، بيروت: الدار العربية للعلوم - ص15.

علي الدين هلال، نفين مسعد، (2000)، النظم السياسية العربية قضايا الاستمرار والتغيير. بيروت: مركز دراسات الوحدة - ص72-73. العربية، ص

169-170 عبد الرحمن خليفة، (1999)، أيدولوجية الصراع السياسي. القاهرة: دار المعرفة الجامعية، ص-

117. القمودي سالم، (2000)، سيكولوجيا السلطة. ط2، بيروت: مؤسسة الانتشار العربي، ص-

451 الكيالي عبد الوهاب، (1993)، الموسوعة السياسية، ج3، ط2، عمان: المؤسسة العربية للدراسات والنشر، ص-

محمد عابد الجابري، (2008)، فكر ابن خلدون، العصبية والدولة: معالم نظرية خلدونية في التاريخ الإسلامي. ط2، - ص184-191. بيروت: مركز دراسات الوحدة العربية، ص

محي الدين محمود شيماء، (2015)، تداول السلطة والاستقرار السياسي دراسة حالي نيجيريا وموريتانيا. القاهرة: المكتب - ص64. العربي للمعارف، ص

05. مسعد نيفين عبد المنعم، (1991)، الأقليات والاستقرار السياسي في الوطن العربي. القاهرة: مكتبة النهضة المصرية، ص-

هاننتون صامويل، (1993)، النظام السياسي لمجتمعات متغيرة. ط1، ترجمة، سمية فلو عبود، بيروت: دار الساقى-

47. يوسف، حسن يوسف، (2017)، أيدولوجيات الحياة السياسية في الدول النامية. ط1، عمان: مركز الكتاب الأكاديمي، ص-

Rodney Barker, (2001), legitimacy identities: the self presentations of rules and subjects. Cambridge: Cambridge university press.

Dictionnaire Larousse(1982), Paris :Larousse

المجلات :

بوعافية محمد الصالح ، (2016)، "الاستقرار السياسي، قراءة في المفهوم والغايات"، مجلة دفاتر السياسة والقانون. العدد 15320، ص

برقوق عبد الرحمان وصونيا العايدي،(2002)، "التنمية السياسية: النشأة والمفهوم"، مجلة علوم الانسان 88 والمجتمع، الجزائر، ص

بشيخ خيرة ،(2016)، "المصادر الكلاسيكية والحديثة وما بعد الحداثية لمتغير الشرعية"، المجلة الجزائرية للسياسات - 85 العامة. العدد 09، ص

خالد حنفي علي،(2003)، الإستراتيجية الجديدة لأمريكا في إفريقيا"، مجلة السياسة الدولية. القاهرة: مؤسسة الأهرام، العدد - 15329، ص

01. سعد الدين العثماني، (2010) " دور الوسيطة في تحقيق الاستقرار السياسي"، الوسيط البحرينية. عدد 2982 ص-

شليبي محمد،(2002)، "مفهوم الإستقرار السياسي عند الماوردي وألموند دراسة سياسية مقارنة"، المجلة الجزائرية للعلوم السياسية والإعلامية. العدد الأول

عيسى عويبر ،(2011)، " الشرعية السياسية وأثرها على الاستقرار السياسي في دول المغرب العربي"، مجلة الأستاذ - 02 الباحث للدراسات القانونية والسياسية، المجلد 06، العدد

309. كريم حسن ، (2004)، "مفهوم الحكم الصالح"، مجلة المستقبل العربي. بيروت: مركز دراسات الوحدة العربية، العدد-

مجيد مصطفي فاروق ،(2017)، "التنمية السياسية والاستقرار السياسي في العراق بعد العام 2003 قراءة في جدلية - 151 العلاقة"، مجلة قضايا سياسية. العدد 48-49، ص

J. Eli Margoli, (2010, "Understanding Political Stability and Instability", Civil Wars: Vol.12, No. 3.

Kheithm Dowding ,(1983), Richard Kimber, « the meaning and use of political stability”, European journal of political research. N 11

Svante ersson, Jan erik lane,(1983), « political stability in european democracies », european journal of political research. N 11

المداخلات:

فوكة سفيان ، مليكة بوضياف، (2008)، "الحكم الراشد والاستقرار السياسي ودوره في التنمية"، مداخلة مقدمة الى الملتقى الوطني التحولات السياسية وإشكالية التنمية في الجزائر: واقع وتحديات، جامعة الشلف يومي 16-17 ديسمبر

المواقع الالكترونية:

صخري محمد،(2019)، الشرعية والمشروعية والسلطة"، على الموقع الالكتروني <https://www.politics-dz.com/%D8%A7%D9%84%D8%B4%D8%B1%D8%B9%D9%8A%D8%A9-%D9%88%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B4%D8%B1%D9%88%D8%B9%D9%8A%D8%A9-%D9%88%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%84%D8%B7%D8%A9/>

Batı Sahra Kördüğümü: Uluslararası Mahkeme Kararları ve Güncel Gelişmeler

Selim MİSAFİR*

Öz

Batı Sahra, Kuzeybatı Afrika'da Fas ile Moritanya arasında kalan coğrafi bölgedir. İlk olarak 1884 yılında Berlin Konferansı sonrasında İspanya'nın ele geçirdiği bu bölge, sahip olduğu zengin fosfat yataklarına dayanan yeraltı kaynakları sebebiyle İspanya, Fransa, Fas ve Moritanya arasında bölüşülmeye çalışılmıştır. Batı Sahra halkı olan ve köken olarak Arap ve Berberilerden oluşan Sahraviler, 1975 yılında Sahra Demokratik Arap Cumhuriyeti'ni kurmuş olsa da bu devlet kısmen tanınmıştır. Afrika Birliği üyesi olabilmiş ancak Birleşmiş Milletler'e kabul edilmemiştir. Tarihsel süreçte, bölge devletleri Moritanya ve Cezayir soruna müdahil olarak sorunun bir parçası olmuştur. Günümüzde İspanya'nın perde arkasına çekildiği bölge üzerinde Fas hak iddia etmektedir. Polisario Cephesi olarak bilinen ayrılıkçı grup, Sahravi halkın siyasi ve iktisadi haklarını öne sürmekte ve tam bağımsızlığı için mücadele etmektedir. Fas ile Polisario Cephesi arasında sınır anlaşmazlıklarına dayanan çatışmalar devam etmektedir. Batı Sahra üzerindeki uyuşmazlıklara ilişkin Uluslararası Adalet Divanı (UAD) ve Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD) nezdinde yapılan başvurular, kendi kaderini tayin hakkına sahip olunup olunmadığı ve bağımsızlığın tanınıp tanınmadığı kapsamında yapılan hukuki nitelermelerle karara bağlanmıştır. UAD içtihadı ile 1975 yılında teminat altına alınan Batı Sahra halkının kendi kaderini tayin hakkı, ABAD'ın yakın tarihli bir kararında 43 yıl sonra 2018 yılında bu minvalden uzaklaşmış durumdadır. Batı Sahra'ya ilişkin güncel siyasi gelişmelerdeki farklı tutumlar sorunu derinleştirirken, hukuki sahada da iki ayrı nitelme ile karşılaştırılması uyuşmazlığı daha karmaşık hale getirmiştir.

Anahtar Sözcükler: Batı Sahra, Fas, Kendi Kaderini Tayin, UAD, ABAD

Western Sahara Impasse: International Court Decisions and Current Developments

Abstract

Western Sahara is the geographical region between Morocco and Mauritania in Northwest Africa. This region, which was first captured by Spain after the Berlin Conference in 1884, was tried to be divided between Spain, France, Morocco and Mauritania due to its underground resources based on rich phosphate deposits. Although the Sahrawis, who are the people of Western Sahara and originally composed of Arabs and Berbers, founded the Sahara Democratic Arab Republic in 1975, this state was partially recognized. It was able to become a member of the African Union, but was not admitted to the United Nations. In the historical process, the states of the region, Mauritania and Algeria, have been a part of the problem. Today, Morocco claims rights over this region, where Spain retreats behind the scenes. The separatist group known as the Polisario Front asserts the political and economic rights of the Sahrawi people and fights for their full independence. Clashes based on border disputes continue between Morocco and the Polisario Front. The applications made before the International Court of Justice (ICJ) and the Court of Justice of the European Union (CJEU) regarding the disputes over the Western Sahara have been decided by the legal qualifications made within the scope of whether the right to self-determination and independence are recognized. The right to self-determination of the people of Western Sahara, which was guaranteed by the ICJ in 1975, has moved away from this position in 2018, after 43 years in a recent decision of the CJEU. While different attitudes in the current political developments regarding Western Sahara deepen the problem, encountering two different characterizations in the legal field has made the conflict more complicated.

* Arş. Gör., Dr., Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Türkiye, E-posta: selimmisafir@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-9268-6104

Keywords: Western Sahara, Morocco, Self-Determination, ICJ, CJEU

Giriş

Kuzeybatı Afrika coğrafyasında Fas ve Moritanya arasında kalan Batı Sahra toprakları, ilk kez 1884'de toplanan Berlin Konferansı sonrasında İspanya'ya verilmiştir. Bunun üzerine bir kördüğüne dönüşecek bölge üzerindeki egemenlik yarışında ilk isyan, 1906 yılında gerçekleşmiştir. 20. yüzyıl başlarında çıkarılan madenler ile bölgenin stratejik öneminin arttığını gören İspanya ve Fransa gibi büyük devletlerin yanı sıra Fas ve Moritanya gibi komşu ülkeler, Batı Sahra topraklarına göz dikmişlerdir. Geride kalan yüzyıl boyunca bölgede yoğun faaliyetler yürüten İspanya, günümüzde geri çekilmiş durumda olsa da madenlerin işletilmesi hakkı karşılığında el altından Fas'ın bu bölgedeki faaliyetlerini desteklemektedir. Batı Sahra halkının kendi kaderini tayin hakkını savunan Polisario Cephesi ise, bölge halkı olan Sahravi'lerin siyasi ve ekonomik bağımsızlık iddiasını sürdürmektedir.

Sahravi ülkesi Batı Sahra hakkında ortaya çıkan yargısal uyuşmazlıklar, UAD ve ABAD gibi uluslararası yargı kuruluşları tarafından kendi kaderini tayin hakkı bağlamında ele alınarak çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Ancak Batı Sahra halkının kendi kaderini tayin hakkına sahip olduğunun altını çizen 1975 tarihli UAD kararına karşı ABAD'ın 2018 tarihli kararı bir çelişki ve aykırılık meydana getirmiştir. Böylece bölgenin geleceğine ilişkin yakın zamanda yaşanan askeri, siyasi, toplumsal vb. nitelikteki gelişmelerin doğurduğu çözümsüzlük ortamının hukuk sahasına da yansıdığı görülmektedir.

I. Uyuşmazlığın Dügüne Dönmesinin Tarihçesi

Batı Sahra, 1884 tarihli Berlin Andlaşması'nın akabinde İspanya'nın müstemlekesi olmuştur. Bu tarihe kadar bölge topraklarında yalnızca göçebe yaşayan kabileler bulunmaktadır. Bu kabileler zaman zaman Fas Sultanlığı hükümlarlığına girmiş olsa da bölge üzerinde bütüncül manada bir otorite kesintisiz olarak egemen olmamıştır. 1950'li yıllarda bağımsızlık kazanan Fas'ta yükselen milliyetçilik sonrasında İstiklal Partisi'nin politikaları ile 'Büyük Fas' hayali halk nezdinde karşılık bulur. Bu dönem itibarıyla İstiklal Partisi'nin desteğini arkasına alan Fas sultanları, bu sayede tahtlarını korumaktadırlar. Elbette bunun karşılığında İstiklal Partisi'nin güdümüne girmişlerdir. Bağımsızlığın akabinde tahtta olan ilk sultan, kimi ihtilafli yerlerin Fas topraklarına dâhil edilmesini sağlar. Bağımsızlığın kazanılması yolunda verdiği mücadelede halkın teveccühünü kazandığından iktidarı döneminde büyük ölçekli bir sorunla karşılaşmamıştır.

Bir sonraki sultan II. Hasan, selefinin aksine sorunlarla baş etmek zorunda kalır. Fas ordusu ve ülkede başat siyasi güç olan İstiklal Partisi, II. Hasan'ı Büyük Fas hedefine ihanet etmekle itham etmişlerdir. Kendisine yönelen iki suikast teşebbüsünden kurtulabilen II. Hasan'ın halkın gözündeki karizmatik otoritesi artmıştır. Halk, Allah'ın onun ölmesini istemediğini düşünmeye başlamıştır. Buna rağmen tahtının zor durumda olduğunu bilen II. Hasan, iktidarını güçlendirmek namına Batı Sahra sorununa ilişkin uluslararası girişimlerde bulunur (Kemiksiz, 2021, s. 67). Batı Sahra üzerindeki hak taleplerini Bileşmiş Milletler'e (BM) iletir ve UAD'ye müracaat eder. Ancak UAD, Fas ve Moritanya'nın bölge üzerinde herhangi bir hakları olmadığına, Sahravi'lerin kendi kaderlerini tayin etme hakkına sahip olduklarına ilişkin tavsiye niteliğindeki görüşe hükmetmiştir. Bu karar sonrasında İspanya, bir referandum yapılmasına onay vermek durumunda kalmıştır.

Referandum kararı üzerine II. Hasan, Fas halkına 'Batı Sahra'ya giriyoruz, ya benimle birliktesiniz ya da Fas'a ihanet edeceksiniz' diyerek Batı Sahra topraklarına girilmesi emri vermiştir. İstiklal Partisi ve ordu bu koşullarda II. Hasan'a destek vermek durumunda kalır ve meşhur 'Yeşil Yürüyüş' başlar. Fas'ın güney sınırına doğru yapılan bu yürüyüşte, Fas halkına bunun bir cihat olduğu salık verilir. Basın, yürüyüşe katılanlara mücahit der ve eğer ölürlerse şehit olacakları söylenir. Yürüyüşçüler sınıra geldiklerinde, İspanyol askerleri herhangi bir müdahalede bulunmamıştır. Yaklaşık 350.000 kişinin yürüyerek Batı Sahra'ya girmiş ve sonrasında bölgeye birçok Faslı'nın yerleştirilmiştir. Bu yaşananlar, İspanya'yı referandumun yapılması kararından döndürür. 14 Kasım 1975 günü Fas, Moritanya ve İspanya arasında Madrid'de anlaşma yapılır. Bu anlaşma gereğince İspanya, Batı Sahra'yı Fas ile Moritanya yönetimlerine bırakmıştır. Ancak bunun karşılığında bölgede bulunan fosfat kaynaklarının %35'ine sahip olmasına karar verilmiştir (Kemiksiz, 2021, s. 68).

Bu gelişmeler sonrasında Batı Sahra, Fas ile Moritanya arasında pay edilmiştir. BM, yaşananlara seyirci kalmış ve herhangi bir etkide bulunamamıştır. Zira Fas aleyhine çıkacak kararları, her fırsatta Fransa veto etmektedir. Bu arada 1973'te kurulmuş olan Polisario hareketi, yeni durumda İspanya'ya saldırmaya son vererek Fas ve Moritanya güçlerini hedef alır (Kemiksiz, 2021, s. 69). Polisario, 1976 yılında Sahravi Arap Demokratik Cumhuriyeti'nin (SADC) kurulduğunu ilan etmiştir. Böylece Polisario, Fas ve Moritanya arasında uzun sürecek çatışmalar başlar. Bu çatışmalar sebebiyle Sahraviler, bölgeden kaçmak ve Cezayir'e sığınmaktan başka çare bulamamışlardır. O tarihlerden günümüze sayıları 160.000'e varan sığınmacılar, Cezayir'de kurulan kamplarda yaşamaya devam etmektedir. Mevcut durumda 2014 yılı itibarıyla 85 ülke tarafından tanınan, 40 ülke ile diplomatik ilişkilere sahip ve 18 ülkede resmi büyükelçilik misyonu bulunan SADC, Batı Sahra'nın Cezayir sınırından yönetilmektedir.

1978 yılında ilk olarak Moritanya bölgeyi terk etmiştir. Fas, Moritanya güçlerinin terk ettiği bölgeleri de ele geçirmek için harekete geçer. Belirli ölçüde bu harekâtları başarılı olan Fas, kontrolünü ele geçirdiği bölgeleri ördüğü 2700 kilometrelik bir duvar ile ayırır (Kemiksiz, 2021, s. 71). Berm Duvarı denen bu sınır hattı sebebiyle Fas, bölge üzerindeki etkinlik ve gücünü katlamıştır. 90'lı yıllara gelindiğinde Fas ve Polisario arasında süren müzakereler ile tam bir ateşkes kararı alınmıştır. Bununla birlikte zaman zaman bu ateşkes bozulmakta ve silahlı çatışmalar yaşanmaktadır. 1991 yılından bugüne Batı Sahra sorunu daha ziyade diplomatik yöntemlerle çözüme kavuşturulmaya çalışılsa da genel itibarıyla Fas yönetiminin itiraz ve çekinceleri nedeniyle bir neticeye varılamamaktadır.

II. Uluslararası Yargı Kararlarının Analizi

Batı Sahra üzerindeki uyuşmazlığı hukuki olarak gündeme getiren uluslararası nitelikteki yargısal kararlar, sorunun askeri, siyasi, ekonomik ve toplumsal yönlerine benzer biçimde çözümden ziyade çözümsüzlüğe hizmet edecek bir yol ayırımına girmiştir. Batı Sahra sorununu hukuki müesseseler çerçevesinde değerlendirerek kayda değer sonuçlar doğurabilmiş her iki uluslararası mahkeme kararının analiz edilmesi, kördüğümüne dönüşen uyuşmazlığın yasal eksenini tespit etmek bakımından önemlidir.

a) (1975) Uluslararası Adalet Divanı Kararı

UAD'nin 1975 tarihli Batı Sahra kararında, kendi kaderini tayin hakkının bir uluslararası teamül hukuku kuralı olduğu belirtilmiştir (Advisory Opinion, 1975). Nitekim kendi kaderini tayin konusunda öğretide hâkim görüş, bu kuralın bir *jus cogens* yani emredici nitelikte uluslararası

hukuk kuralı olduğudur. O halde artık kendi kaderini tayin, pragmatik bir prensipten ziyade saygı gösterilmesini icap eden bir hak konumuna gelmiştir (Duursma, 1996, s. 70 vd.). Bu yüzden, kendi kaderini tayin hakkı ile çatışan bir anlaşma geçersiz kabul edilmelidir (Cassese, 1995, s. 136-137) denilebilir. Ne var ki, bu görüşlere tam anlamıyla katılmak mümkün olmamaktadır. Zira kendi kaderini tayinin *jus cogens* olduğunun kabulü durumunda, kendisine aykırılık arz eden uluslararası anlaşmalardaki düzenlemelerin hükümsüz kalması zorunlu olmaktadır. Fakat UAD tarafından bugüne değin herhangi bir sözleşme, kendi kaderini tayin hakkı ile çatışıyor olması sebebiyle hükümsüz ilan edilmemiştir (Cassese, 1995, s. 173). Dolayısıyla UAD'nin Batı Sahra kararında altını çizdiği bu husus, kadük kalan bir tespitten öteye gidememiştir.

Kendi kaderini tayinin değişiminde 14 Aralık 1960 tarihli ve 1514(XV) sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (BMGK) kararı ile ilan edilen Sömürgecilik Bildirisi (Gemalmaz, 2004, s. 187 vd.) bir dönüm noktası olmuş ve bu bildiri, kendi kaderini tayinden bütün halklara ait olan bir hak olarak bahsedilmiştir. Bu husus, 1966 yılında çıkarılmış insan haklarına ilişkin sözleşmeler olan ve literatüre İkiz Sözleşmeler olarak geçen BM sözleşmelerinin 1. maddesinde de 'tüm halkların kendi kaderini tayin hakkına sahip olduğu' belirtilerek tekrar edilmiştir. Aynı şekilde 1970 tarihli Dostça İlişkiler Bildirisi de kendi kaderini tayin hakkına yer vermiştir. Ayrıca sömürgelerle ilgili birçok BMGK kararı da kendi kaderini tayin hakkını yineleyerek teyit etmiştir. Bu bakış açısının UAD'nin Batı Sahra ve Namibya tavsiye kararları ile daha da pekiştiği görülmektedir.

Namibya kararında UAD, kendi kaderini tayini tüm özerk olmayan yerlere uygulanabilir hale getiren Sömürgecilik Bildirisi'nin bu konudaki uluslararası hukukun mesafe katetmesinde çok önemli bir aşama oluşturduğu sonucuna varmıştır. Batı Sahra kararında ise UAD, Namibya kararındaki bulgularını tekrarlayarak Sömürgecilik Bildirisi'nde kendi kaderini tayinin bir hak şeklinde düzenlendiğini vurgulamıştır (Advisory Opinion, 1975). Söz konusu iki kararda da UAD, kendi kaderini tayin hakkının BM tarafından önemsenecek 'bir rehber ilkenin ötesinde bir şey' yani bir hak olduğu kararına varmıştır (Şahin, 2000, s. 33-34). Özellikle Batı Sahra kararında UAD, Sömürgecilik Bildirisi'nde yer alan kendi kaderini tayin hakkının uluslararası hukukun bir normu olduğu ve sömürge altında yaşayan halklar için bir hak olduğunu kaydetmiştir. Bu durum, Batı Sahra sorunu ile ilgili UAD kararına karşı oy yazısı yazan yargıç Hardy C. Dillard'ın şu ifadesinde sarıh olarak anlaşılmaktadır: "*Kendi kaderini tayin hakkı, ülkelerin insanların kaderini belirlemesi için değil, insanların ülkelerinin kaderini belirlemeleri içindir.*" (Uz, 2007, s. 81). Tüm bunlara istinaden kendi kaderini tayinin uluslararası hukuk anlaşmalarının mütemmim cüz'u olduğunu söylemek (Arsava, 1993, s. 34) sömürge yönetimindeki halklar bakımından yerinde bir çıkarım olacaktır ki bu husus UAD'nin Batı Sahra kararına da aksetmiştir.

b) (2018) Avrupa Birliği Adalet Divanı Kararı

Avrupa Birliği (AB) ile Fas arasında imzalanan ticari nitelikteki balıkçılık anlaşması (*Fisheries Agreement*) aleyhine, Polisario tarafından kendi kaderini tayine dayanılarak İngiliz mahkemelerinde dava açılmıştır. Bu dava, temyiz yoluyla ABAD önüne taşınmıştır. ABAD'ın görüş bildirmek üzere başvuruyu tevdi ettiği raportör Wathelet'a göre, AB ile Fas arasında imzalanan balıkçılık anlaşması geçersizdir. Zira bu anlaşma, Batı Sahra ve onun karasularına ilişkindir. AB, böyle bir anlaşma yaparak Batı Sahra halkının ekonomik kendi kaderini tayin hakkına saygı gösterme yükümlülüğünü ihlal etmiştir. Batı Sahra halkının doğal zenginliklerinin kullanma yetkisinin önüne geçecek tutumlar yasadışı mahiyettedir ve hukuken kabul göremez. Batı Sahra halkının üzerinde tasarrufta bulunma hakkına sahip olduğu bu kaynaklar sömürülemez. Bu hakkın ihlalinin önüne geçmek ve hakkın yerine getirilmesini sağlamak için gerekli güvenlik

önlemlerini alınmamıştır. (Opinion of the Advocate General, 2018). Bu mütalaaya karşın 2018 tarihli kararında ABAD, başvuruyu mevcut Avrupa hukuku düzenlemelerine aykırı bulmayarak ve Batı Sahra halkının doğal kaynakları üzerindeki ekonomik kendi kaderini tayin hakkını dikkate almayarak reddetmiş, ilgili balıkçılık anlaşmasının geçerli olduğuna ve fakat yalnızca Batı Sahra sularında uygulanmaması gerektiğine hükmetmiştir (Judgment of the Court, 2018).

Sömürge halklarının siyasi bağımsızlıklarını kazanmaya başlamalarından kısa bir süre sonra, esasında bunun gerçek bağımsızlığa giden yolda küçük bir adım olduğu anlaşılmıştır. Asıl sorun bağımsızlığına yeni kavuşan devletlerin BM nezdindeki kendi doğal kaynakları üzerinde tam egemenlik talepleriyle ortaya çıkmıştır (Cassese, 1995, s. 99). Sömürge ülkelerinin kendi ekonomik kaynakları üzerinde egemenliğe sahip olması, zamanla kendi kaderini tayin hukukunun bir parçası olmuş ve bu egemenlik sadece sömürgeci devlete değil tüm devletlere karşı ileri sürülebilen bir hak halini almıştır (Akçay, 1998, s. 31). Ekonomik kendi kaderini tayin hakkı, bağımsız devletlerin ancak 20. yüzyıl ortalarında kavuşabildikleri bir boyuttur. Bu evrede konunun hukuki niteliği, ekonomik nedenleri ortaya konularak belirlenmeye çalışılmıştır (Tarhanlı, 1991, s. 142).

Söz konusu hakkın oluşum ve gelişim sürecinde doğrudan etkili üç önemli belge bulunmaktadır. Bunlardan ilki, BMGK'nın 21 Aralık 1952 tarih ve 626 (VII) sayılı Doğal Kaynakların ve Zenginliklerin Serbestçe İşletilmesi Hakkı Kararı'dır. Kendi kaderini tayin hakkının doğal kaynak ve zenginlikler üzerinde süresiz egemenliği de kapsayacak şekilde değerlendirildiği dönem, bu karar ile başlar (Tarhanlı, 1991, s. 149). İkinci olarak, 14 Aralık 1962 tarih ve 1803 (XVII) sayılı Doğal Kaynak Üzerinde Sürekli Egemenlik Bildirisi ile hak meşrulaştırılmış, kapsam ve kuralları ortaya konmuştur (Pazarıcı, 2013, s. 26-27; Sur, 2014, s. 109). Son olarak, 12 Aralık 1974 tarih ve 3281(XXIX) sayılı kararı ile kabul edilen Devletlerin Ekonomik Hakları ve Görevleri Belgesi/Yasası ise, Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen (YUED) fikrine dayanmaktadır. Nitekim bugünkü ekonomik kendi kaderini tayin hakkı da YUED temellidir. Karar'da, devletlerin kendi doğal kaynak ve zenginlikleri üzerinde münhasır ve süresiz tam bir egemenliğe sahip oldukları belirtilmektedir (Tarhanlı, 1991, s. 142). Benzer şekilde, İkiz Sözleşmeler'in ortak 1. maddesi 2. paragrafında, 'halkların özgürce kendi ekonomik gelişmelerini sürdürme hakkına sahip oldukları' belirtilmiştir.

Yine İkiz Sözleşmeler maddelerinde, 'mevcut sözleşmedeki hiçbir hüküm tüm halkların kendi doğal kaynakları ve zenginliklerini özgürce kullanma, bunlara sahip olma ve faydalanma doğal hakkını engelleme yönünde yorumlanmayacaktır' denmiştir (Cassese, 1995, s. 100). Keza Gelişme Hakkına İlişkin Bildiri, İkiz Sözleşmeler'e atıf yaparak hakkın bu boyutuna yer vermiştir. Anılan hükümlerde halkların ekonomik hakları doğrudan kendi kaderini tayin hakkıyla ilişkilendirilmese de, ekonomik kendi kaderini tayin hakkının, sömürge ya da yabancı güç boyunduruğunda bulunan bir ülkenin münhasır çıkarlarına aykırı olarak bu güçler tarafından kullanımı halinde söz konusu olacağı kabul edilmiştir. Uluslararası hakemlik kararları da bu hakkı onaylamıştır. Bu kararlara 1977'deki 'Topco-Calasiatic Davası', örnek gösterilebilir. Dava, Libya'nın yabancı petrol ortaklıklarını 1971 ve 1974'te millileştirmesi üzerine açılmıştır. Hakem, davacı şirketin iddialarını kayda değer görmemiş ve Libya'yı haklı bulmuştur (Tarhanlı, 1991, s. 151).

Doğal kaynaklar üzerindeki egemenlik, devlet egemenliği ve ülkesel bütünlüğün bir uzantısıdır. Bu anlamda ülkelerin doğal kaynakları üzerindeki sürekli egemenliği, kendi kaderini tayin hakkından ayrı tutulamaz (Taşdemir, 1999, s. 63). Bu boyutu ile hak, devletlerin ekonomik geleceklerini özgürce belirlemeleri, ülkelerindeki doğal zenginlikleri serbestçe işletebilmeleri ve

bunlardan diledikleri gibi yararlanabilmeleri, gerekli gördüklerinde yabancı ekonomik çıkarları sınırlayabilmeleri veya bunlara son verebilmeleri anlamına gelir (Akçay, 1998, s. 37). Örneğin, bir devlet bağımsız olmayan bir ülkede bir petrol ayrıcalığı ve işletmesi elde etmişse ve bu petrol ülkenin tek ve başlıca geçim kaynağıysa, bu ülke işletme sözleşmesini değiştirebilir, feshedebilir veya işletmeyi millileştirebilir (Bilge, 1959, s. 141). Ekonomik boyutun önemi, kendi kaderini tayin hakkı içinde gün geçtikçe artmaktadır. Kısacası bir ülke, ayakta kalabilmesi için zorunlu olan kendi doğal kaynaklarından yararlanma hakkından mahrum edilemez ve doğal zenginlikleri üzerinde herhangi bir harici etkiden muaf biçimde ve mutlak surette egemendir. Balıkçılık anlaşmasının geçersiz olmadığı savıyla ABAD'ın kararı, UAD'nin altını çizdiği sömürgecilik bağlamında Batı Sahra'nın kendi kaderini tayin hakkına sahip olduğu tespitinden uzaklaşılması anlamına gelmektedir. Fas'ın diplomatik etkinliğinin artışının AB ve AB üyesi devletler nezdindeki siyasi karşılığının ve aynı zamanda ilgili anlaşmanın ticari ve mali kazanç boyutunun yüksek oluşunun, ABAD'ın uyuşmazlığa hukuki yaklaşımında etken faktör olduğu görülmektedir.

III. Güncel Gelişmeler

BM, Afrika Birliği Örgütü (ABÖ) ile birlikte Batı Sahra uyuşmazlığını sona erdirmeye dönük çabalarına 80'li yılların sonlarında hız vermiştir. Uyuşmazlığın uluslararası toplumun gündemine taşınmasında Afrika Birliği Örgütü (ABÖ), en az BM kadar aktif rol üstlenmektedir. ABÖ, 32 bağımsız Afrika ülkesinin katılımıyla 1963'te kurulan, 2002 tarihi itibarıyla yerini devami niteliğinde Afrika Birliği'ne bırakan uluslararası örgüttür. ABÖ'ye Afrika kıtasında bulunan tüm ülkeler üye iken 1984 yılında Batı Sahra'nın ilhakını ABÖ'nün kabul etmemesi sebebiyle Fas bu birlikten ayrılmıştır (Misafir, 2015, s. 12). SADC'nin Afrika Birliği üyeliği ise baskılara rağmen devam etmektedir. Ruanda'nın başkenti Kigali'de toplanan 27. Afrika Birliği Zirvesi sırasında *Jeune Afrique* dergisine yaptığı açıklamada Senegal Devlet Başkanı Macky Sall, BM ve diğer uluslararası örgütlerin tarafından tanınmayan Batı Sahra'nın ABÖ'ye üye yapılması kararının yanlış olduğunu vurgulamıştır. Batı Sahra'nın statüsünün nihai olarak çözüme kavuşturulmadığının altını çizen Sall, Afrika Birliği üyeliğinin askıya alınmasının uluslararası hukuka uygun olacağını öne sürmüş ve Fas'ın Afrika Birliği'ne dönmesini desteklediğini belirtmiştir (TimeTurk, 2016). Nitekim müteakip süreçte Fas, Aralık 2016'da yeniden üyelik için Afrika Birliği'ne başvurmuş ve Ocak 2017'de düzenlenen 28. Afrika Birliği toplantısında tekrar üyeliğe kabul edilmiştir.

Batı Sahra sorununda 1988'e gelindiğinde BM ve ABÖ, kalıcı çözüm için barış planını taraflara iletmiştir. 1990'da BM Genel Sekreterliği'nin hazırladığı Batı Sahra'da ateşkesi ve referandumu ve bu süreci yönetmek üzere MINURSO isimli bir yapının kurulmasını öngören rapor, BM Güvenlik Konseyi'nden onay almıştır (Kemiksiz, 2021, s. 71). 2000'li yıllara dek bu gelişmelerden ciddi bir sonuç alınamaması üzerine BM Genel Sekreteri, ABD eski Dışişleri Bakanı James Baker'ı Batı Sahra özel temsilcisi olarak atamıştır. Baker'ın girişimleriyle şekillenen 2002 tarihli 'Batı Sahra Halkının Kendi Kaderini Tayin İçin Barış Planı' (Baker II Planı) ise, Polisario Cephesi'nden destek bulmasına karşın Fas'ın itirazları nedeniyle nihai bir çözüm getirmemiştir (Kemiksiz, 2021, s. 73). Son olarak Ağustos 2017'de Batı Sahra temsilciliğini devralan Almanya eski cumhurbaşkanı Horst Köhler'in Mayıs 2019'da sağlık sorunlarını gerekçe göstererek istifasının ardından BM Genel Sekreteri henüz yeni bir Batı Sahra temsilcisi atamamıştır.

Uyuşmazlığın yansımaları, yeni tarihli spor müsabakalarına kadar ulaşmış durumdadır. Polisario Cephesi, Batı Sahra topraklarından geçen 2018 Afrika Race Rallisi için organizatörlerin kendilerinden izin almadıklarından bahisle yarış esnasında Batı Sahra'dan geçişlerin engelleneceğini açıklamıştır. Bu nedenle yaşanan gerginlik üzerine dönemin BM Fas Daimi

Temsilcisi Ömer Hilâl ile BM Genel Sekreteri Antonio Guterres, tarafları ateşkese uymaya ve itidale davet etmiştir (Turan, 2018).

Fas Dışişleri Bakanlığı 13 Kasım 2020 tarihli açıklamasında, Polisario Cephesi'nin Batı Sahra'daki Gergarat tampon bölgesinde son zamanlardaki 'tehlikeli kışkırtmalarına' karşı operasyon başlattıklarını duyurdu. Polisario Cephesi ise bu açıklamadan bir gün sonra 14 Kasım 2020 günü, Fas ile BM arabuluculuğunda 1991'de imzaladıkları ateşkes anlaşmasını iptal ettiklerini ilan etti (Mejdoup & İbicioğlu, 2020). Fas ile İsrail arasında diplomatik ilişkiler kurulması üzerine ABD önceki başkanı Donald Trump, Aralık 2020'de Batı Sahra'daki Fas egemenliğini tanıma kararı almıştır. Her ne kadar bu karar Batı Sahra'nın hukuki statüsünü değiştirmese de ABD yönetiminin benzer tutumunu sürdürmesi, BM Güvenlik Konseyi'nin Batı Sahra yaklaşımını etkileyebilecektir (Kemiksiz, 2021, s. 75). Uluslararası sahada ve özellikle BM ve ABÖ nezdindeki çabalarıyla bağımsızlık seçeneğini masadan büyük oranda kaldırdığı görülen Fas, birleşme amacına matuf olarak bölgeye özerklik tanınması çerçevesinde hareket etmektedir. Bu minvalde BM Güvenlik Konseyi 50 yıllık referandum planlamasından vazgeçerek taraflara siyasi çözümün sağlanmasında herhangi bir koşul öne sürmeksizin müzakerelere angaje olmaları çağrısı yapmıştır (Kemiksiz, 2021, s. 74).

Sonuç

UAD'nin Batı Sahra kararı ekonomik kendi kaderini tayin hakkını kapsam ve boyutları ile sağlamaya yönelik olmasına karşın ABAD'ın aldığı kararın siyasi ve finansal mahiyetteki birtakım önceliklere binaen ortaya çıktığı söylenebilir. Konuya ilişkin olarak hukuki tartışmalara yaklaşık 50 yıl önce 1975 tarihli içtihadı ile bir nokta koyan UAD'ye nazaran ABAD'ın yaklaşık 5 yıl önce verdiği 2018 tarihli karar, uyuşmazlık ve çekişmeleri hukuk alanında da yeniden kaygan bir zemine taşımıştır. Yakın zamanlarda elde ettiği diplomatik kazanımlar ile Batı Sahra topraklarındaki varlığını güçlendiren Fas, Polisario Cephesi'ni ve dolayısıyla SADC'yi köşeye sıkıştırmış görünmektedir.

90'lı yılların başından bu yana çözüme dönük barış planları ve normalleşme müzakereleri, tarafların karşılıklı anlaşmazlıkları ve büyük devletler ile komşu ülkeler gibi dış faktörlerin bölge üzerindeki çıkarlarına dayanan çeşitli faaliyetleri nedeniyle devreye girememektedir. Yapılması öngörülen referandum seçmenlerin belirlenmesi konusundaki itirazlar nedeniyle defalarca ertelenmiş, yaşanan şiddet olayları ve çatışma ortamı altında zaman zaman yükselen tansiyon sebebiyle müzakereler sekteye uğramıştır. Batı Sahra üzerindeki uyuşmazlık, sömürgeci anlayışın tarihsel yansımalarının izdüşümünde, stratejik çıkarlar ve bölgesel nüfuz çabalarına kurban edilerek çözümsüzlüğe mahkûm edilmeye devam etmektedir. Çözüme yönelik süreç askıya alınmış ve uyuşmazlık gelinen noktada bir kördüğümüne dönüşmüştür.

Kaynakça

ABAD. (2018). Case C-266/16. *Opinion of Advocate General*. 10 Nisan 2022 tarihinde, <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf;jsessionid=A77646E8E5520A0AE8D13057B47B9A35?text=&docid=198362&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1479> adresinden erişildi.

ABAD. (2018). Case C-266/16. *Judgment of the Court*. 10 Nisan 2022 tarihinde, <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf;jsessionid=A77646E8E5520A0AE8D130>

57B47B9A35?text=&docid=199683&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1479 adresinden erişildi.

Akçay, D. (1998). Selfdeterminasyon: Bir İlkenin Önlenemez Nötralizasyonu. *Murat Sarıcı Armağanı*, Aybay Yayınları, İstanbul, 27-37.

Arsava, A. F. (1993). *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Bilge, A. S. (1959). Milletlerin Mukadderatlarını Kendilerinin Tayin Etmeleri Prensibi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 132-146.

Cassese, A. (1995). *Self-Determination of Peoples*. Cambridge: Cambridge University Press.

Duursma, J. (1996). *Fragmentation and the International Relations of Micro-States (Self-determination and Statehood)*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kemiksiz, N. N. (2021). Batı Sahra Sorunu ve Siyasi Müzakerelerin Geleceği. *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi*, 4(1), 62-79.

Mejdoup, K. & İbicioğlu, S. (2020, Kasım 21). Fas ile Polisario Cephesi arasındaki 'Batı Sahra Sorunu' 45 yıldır çözülüyor. *Anadolu Ajansı*. 27 Nisan 2022 tarihinde, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/fas-ile-polisario-cephesi-arasindaki-bati-sahra-sorunu-45-yildir-cozulemiyor/2051495> adresinden erişildi.

Misafir, S. (2015). *Devlet ve İnsan Hakları Bağlamında Kendi Kaderini Tayin Hakkı*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Pazarıcı, H. (2013). *Uluslararası Hukuk Dersleri (2. Kitap)*. Ankara: Turhan Kitabevi.

Sur, M. (2014). *Uluslararası Hukukun Esasları*. İstanbul: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.

Şahin, M. (2000). *Avrupa Birliği'nin Self-Determinasyon Politikası*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Tarhanlı, T. (1991). *Uydular Aracılığıyla Yer Doğal Kaynaklarının Uzaktan Algılanması ve Uluslararası Hukuk*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Taşdemir, F. (1999). *Yeni Dünya Düzeninde Self Determinasyon*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

TimeTurk. (2016, Temmuz 19). Batı Sahra'nın Afrika Birliği üyeliği. *TimeTurk*. 18 Nisan 2022 tarihinde, <https://www.timeturk.com/bati-sahra-nin-afrika-birligi-uyeligi/haber-208344> adresinden erişildi.

Turan, M. A. (2018, Ocak 11). Fas'ın 'kırmızı çizgisi' Batı Sahra. *Anadolu Ajansı*. 20 Nisan 2022 tarihinde, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/fasin-kirmizi-cizgisi-bati-sahra/1028025> adresinden erişildi.

UAD. (1975). Western Sahara Advisory Opinion. *I.C.J. Reports*. 7 Nisan 2022 tarihinde, <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/61/061-19751016-ADV-01-00-EN.pdf> adresinden erişildi.

Uz, A. (2007). Teori ve Uygulamada Self-Determinasyon Hakkı. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 3(9), 60-81.

Irregular Afghan Migration into Turkey: Iran's Role

Elif ŞAHİN*, Onur KAYA**

Abstract

Today, irregular Afghan migrants reach Turkey via Iran. The aim of this study is to investigate the role of Iran in irregular Afghan migration to Turkey. In this context, Iran's immigration policies have been examined in order to understand the current irregular Afghan migration. There are three waves of irregular Afghan migration from Iran to Turkey: in the first, Afghans were considered as involuntary religious migrants, in the second wave, panahadegan, and in the third, they were forced to leave the country by imposing restrictions with the voluntary return approach. Increasing marginalization policies against immigrants from Afghanistan since the 90s forced Afghan immigrants to leave Iran, and the mass movement over Iran's border region increases the risk of Turkey being a target country for the new likelihood of irregular migration wave from Afghanistan.

Keywords: Irregular Migration, Afghanistan, Irregular Migrant, Refugee Politics, Mixed Flow

Introduction

The phenomenon of migration has become more visible and politicized today compared to previous years. Yet this does not imply that migration is something new; but has always been a feature of human existence; human beings have always been in search for new opportunities as escaping from poverty and conflict. The scale of migration is expanding, new migration trends are emerging, and in the contemporary world, international migration continues to play an important role in national, regional, and global affairs (Koser, 2007, p.10). According to International Organization of Migration (IOM), the number of international immigrants worldwide reached 281 million in 2020, which corresponds to 3.60% of the world's population (WMR, 2022, p.23). Looking at the geographical distribution of international migrants worldwide, according to IOM World Migration Report 2022, more than 40 percent of all international migrants in 2020 (115 million) were born in Asia, including India, China, Bangladesh, Philippines and Afghanistan. If international migration is gathered under several categories, this mobility does not include people who are moving from one country to another for economic reasons only. And yet, particularly within last five years, as a result of regional conflicts, persecution, violence and human rights violations stemming from political and economic instability, 82.4 million people were forcibly displaced, 48 million people were internally displaced, and 26.4 million people have become refugees (UNHCR, 2020) and 68 percent of all refugees around the world are originated from five countries: Syrian Arab Republic (6,7 million), Venezuela (4.0 million), Afghanistan (2.6 million), South Sudan (2.2 million) and Myanmar (1.1 million)¹ (p.3).

* Arş. Gör., İstanbul Gelişim Üniversitesi, İİSBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Türkiye, E-posta: esahin@gelisim.edu.tr ORCID: <https://orcid.org/000-0001-6119-9250>

** Arş. Gör., İstanbul Gelişim Üniversitesi, İİSBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Türkiye, E-posta: onkaya@gelisim.edu.tr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4060-8438>

¹ To clarify the statistics, according to UNHCR Global Trends Report 2020, out of 26.4 million refugees, 20.7 million are under UNHCR's mandate and 5.7 million of those are Palestine refugees under UNRWA's mandate (p.2).

If international migration is gathered under several categories, this mobility does not include people who are moving from one country to another for economic reasons only. Within this mobility, various studies in economic and social sciences together with international and national legal regulations divide immigrants into very different status and groups, and regular and irregular migration categories are one of these distinctions. At this point, it is not possible to answer questions such as what is irregular migration, who is irregular migrant, and who is a regular migrant, with a single definition. The aforementioned definitions may show differences due to time, place and context. According to the Glossary on Migration, irregular migration is defined as *“Movement of persons that takes place outside the laws, regulations, or international agreements governing the entry into or exit from the State of origin, transit or destination”* (IOM, 2019, p.116). In terms of the country of destination or transition, irregular migrant or *migrant in an irregular situation* is also defined as *“a person who moves or has moved across international border and is not authorized to enter or to stay in State pursuant to the law of that State and to international agreements to which that State is a party* (IOM, 2019, p.133). As a result, those who do not have a permit or official documents required to stay in a country are considered irregular migrants (Kapar, 2020, p.148).

And yet, insufficient control of the nation-state over migration, which has lost power with globalization (Hollifield, 1998); particularly including year 2020 with several crisis-primarily COVID-19 pandemic-as a result of regional conflicts, persecution, violence and human rights violations stemming from political and economic instability (UNHCR, 2020) and causes an increase in migration and makes its management difficult. The growth of the transnational society has brought new problems and the distinction in the previously clear areas of decision-making and authority has blurred. The rise of irregular movements became inevitable; one of the common forms of today's migration movements has become migrations in which borders are secretly crossed. Despite the strict measures taken by states to ensure entry-exit control at their borders, and the controls within the country, millions of people live in the status of irregular migrants every year (İçduygu and Aksel, 2012). As estimates vary greatly from one source to another, reliable statistics of flows of irregular immigrants, the well-being of migrants in irregular situations and of whether they have access to basic social services generally do not exist at a global level. Estimates about irregular migration exist for some countries. For example, in Europe in 2015, over 1 million people arriving to Europe by sea and in that same year, the East Mediterranean route (mainly from Turkey to Greece) became the predominant route for migrants and asylum-seekers (MDP, 2022). In 2021, up to 200,000 illegal crossings were recorded at the external borders of the EU which corresponds to a 57 percent increase compared to 2020 (ICMPD, 2022, p.1). Recently, one of the major sources of irregular migration flow is the latest incidents in Afghanistan. After the rapid fall of Kabul to the Taliban in the mid-August of 2021, hundreds of thousands of Afghans have been displaced and forced to seek refuge in neighboring provinces (Mohammadi et. al., 2021). Although migration 1mobility from Afghanistan is not a new phenomenon, within Asia, Afghanistan is one of the main countries of origin of migrants and refugees and they often have to cross the borders illegally after being forcibly displaced and many of them moving to Pakistan and the Islamic Republic of Iran (MDP, 2022). According to UNHCR (2021) half a million Afghans may seek to leave the country by the end of 2021, while it is estimated that 90 % of Afghan refugees outside the country live in neighboring Iran and Pakistan (Mentzelpoulou, 2021). As can be seen, in addition to several crises, Afghanistan continues to be the hotspot for forced displacement and irregular migration. Since 2014, Turkey is a critical country that has had its share of this intense refugee and irregular migrant mobility in recent

years. Such that with more than 4 million refugees (over 3.5 million of them are Syrians), Turkey is the country hosting the largest number of refugees in the world (Macauliffe and Triandafyllidou, 2022, p.46). Although the exact number is not clear, when the distribution of both international protection application and distribution of irregular migration by country of origin over the years is overlooked, Afghan are the first largest population (PMM, 2022). Particularly, the forced displacement that took place after the crisis that occurred as a result of the withdrawal of the US forces and the Taliban's seizure of power in 2021, and the resulting migration mobility affected Turkey closely. As Afghan citizens and the other foreigners residing in Afghanistan started to look for ways of leaving the country, this has resulted in an influx of Afghans and other foreigners towards Turkey. For this reason, even in the latest period, Afghanistan has just become a major source of migration both towards Turkey and other neighboring countries (Iran and Pakistan) with ultimately aiming to reach Europe. In 2021, Afghans continued to top among the irregular migrants intercepted in Turkey (70,252) with a 31% increase in comparison to 2020 (ICMPD, 2022, p.4). However, Afghan migration flow to Turkey is not a novel or unexpected phenomenon. In the next section, historical background of Afghan migration to Turkey will be mentioned in a brief manner.

History of Afghan Immigration from Afghanistan to Turkey: A Mixed Flow

Since Turkey as a transit zone between Asia, Europe, and Africa has become an important stopping point, or stepping stone, not only for transit migrants, but also for many asylum-seekers since the 1980s (İçduygu and Yükseser, 2012, p.448). Currently, 3.64 million of the 26.4 million refugees of the world are hosted in Turkey (UNHCR, 2021) and the biggest migration flow has been the influx of Syrians who took shelter in Turkey since 2011. Turkey has become the largest refugee hosting country in the world with 3.64 million of Syrians under Temporary Protection and 322.188 International Protection applicants mainly from Iraq, Afghanistan, and Iran. In this dense population activity, there are some people in mixed migration movements seeking International protection and migrants in irregular situations; so called irregular migrants. The highest number of migrants seeking for International Protection is Afghans with 21.926 applications at the end of 2021. However, due to Turkey's geographical location at the intersection of three continents, being a bridge between a geography with politically and economically unstable countries and developed Western countries, it is also used as a transit country for irregular migration routes. In addition to those International Protection applications, according to the data of April 2022 of the Presidency of Migration Management, the number of irregular migrants who have been captured by years between 2005 and 2019, reached its highest level in 2019 with 454.662 irregular migrants coming from Afghanistan. Likewise, when the distribution of irregular migrants by citizenship by year is examined, the most crowded group has been recorded as people from Afghanistan where 201.437 irregular Afghan migrants were apprehended in 2019. Migration routes of Afghan immigrants migrating from Afghanistan to Turkey are firstly Pakistan and Iran, and then, with the help of migrant smugglers, they usually go to the eastern provinces of Turkey by vehicle or by walking, and from there to the western provinces preferably (Buz et al., 2020). Turkey has also been greatly affected by this migration movement, both as a destination and a transit country (Boran, 2021, p.250). According to a research by Mixed Migration Center (2020) titled "Destination Unknown: Afghans on the Move in Turkey", the main reasons for Afghans to come to Turkey are; reuniting with their families, easy and fast access to shelters, economic reasons and better living standards.

Although Syrians flow to Turkey as the largest migration wave of recent years has been a matter of discussion, human mobility to Turkey has reached a new dimension with Afghans entering the Turkish border mostly illegally. In fact, it would be more appropriate to divide the Afghan immigrants in Turkey into two rather than a single group. The first group is Afghan asylum seekers, that is, those who have applied for international protection or received this status, and the second group is Afghan migrants; who have come to Turkey through irregular migration and have not applied for international protection or whose international protection application has been rejected (Karakaya and Karakaya, 2021, p.116). Therefore, at this point, it would not be irrelevant to state that Turkey is mostly exposed to irregular migration from Afghanistan. The Presidency of Migration Management (2022) defines irregular migration as “*entry into the country legally but not living the country within the period granted to them to leave. Irregular migration should be assessed separately for destination, transit and origin country*”. In addition, according to the Presidency of Migration Management (2022), for the countries of destination irregular migration includes “*the persons who enter into the country illegally or who enter the country legally but do not leave the country within the period granted them to leave...For the countries of transit, it includes the persons who enter the country legally or illegally in order to arrive in the country of destination from the country of origin and use this country as a transit country and leave its border*”.

Migration to Turkey in Afghanistan has not occurred only in the context of irregular migration from history to the present.

İçduygu and Karadağ (2018, pp.491-493) classifies Afghan migration into Turkey with four phases:

1. Sporadic cases in the pre-1980 period
2. Assisted Refugees of 1982/83 Period
3. Network migration and mixed flows in the period between 1983 and the late 1990's
4. Network migration and mixed flows of post-1990's.

Turkey has been hosting thousands of Afghan asylum-seekers since the early 1980's, and it has also been a transit country for thousands of Afghans aiming to reach European countries (İçduygu and Karadağ, 2018, p.491). The first period of the Afghan migration to Turkey comprises the sporadic cases as the first phase which limited to the sporadic movement of the narrow number of students or officials who regularly come to Turkey through bilateral agreements between the two countries. Right after the pre-1980 period, Turkey's official meeting with Afghan immigration dates back to 1982. Among the refugees who escaped the Soviet occupation in Afghanistan and took shelter in Pakistan, Turkey accepted the settlement of those of Turkish descent. The legal background of this acceptance is the adoption of the Draft Law on the Admission and Settlement of Turkish Noble Immigrants from Afghanistan to Pakistan, which was published in the Official Gazette on March 19, 1982. This points to the second phase involving 1982/83 and transportation and Settlement Agreements were seen between the two countries. Settlement of Afghans arranged under the heading of the status of “Turkish origin and culture”, and the expansion of network dynamics contributed to the growth of Afghan-origin communities in Turkey. Over the years 1982-1983, 1006 families with their 4163 members arrived in Turkey and they pulled some of their relatives living back in Afghanistan or in refugee camps in Pakistan and Iran to Turkey (İçduygu and Karadağ, 2018, p.490). In the third period, while the numbers arriving in Turkey were not so high, they were steadily continuing and that period did not only operate in Turkey but also particularly extended to Europe. On the one hand, there have been Afghan asylum-seekers and irregular migrants coming to Turkey and joining to Afghan communities. On the other

hand, there have been Afghan asylum-seekers and irregular migrants coming to Turkey with the intention of going to a third country mainly in Europe. Fourth period has witnessed a considerable increase in mixed flows being developed through networks as they gained momentum and increasingly expanded to Europe by means of transit flows through Turkey. In 2005 with the EU accession and Europeanization of migration policy with restrictive borders; but after 2011 Syrian migratory movement become the major determinant of Turkish migration policy with flexible borders and Afghans also taken the advantage of this. In 2015 Turkey served as a pivotal transit country for the EU and that summer approximately 1 million people moved cross borders to Europe through Turkey and twenty-five percent of them were Afghans. Even though there was a limited number of asylum applications by Afghans until the early 2010's there was a remarkable increase in the number of irregular Afghan migrants coming to Turkey and aiming to reach Europe. And since the early 2010's there has been a sharp increase both in the number of international protection application and apprehension of irregular migrants. According to the Ministry of Interior Presidency of Migration Management statistics (2022), the number of irregular Afghan immigrants in 2018 and 2019 had increased tremendously compared to the previous years. The number, which was around 30k - 50k between 2015 and 2017, passed 100k in 2018 with 100.841 and 201.437 in 2019. On the other hand, although the number decreased in 2020 and 2021, it was around 50k - 70k which was higher than previous to 2018. It is important to note that these numbers only reflect illegal immigrants who have been registered or who have applied to the Presidency of Migration Management to obtain legal status. These data show that Iran has a determinant external factor for irregular Afghan migration to Turkey when considering they come to Turkey through Iran. For this reason, it is very crucial to analyze the role of Iran's refuge policies on irregular Afghan migration into Turkey. In other words, shifts in Iran's migration policy are one of the international determinant external factors of irregular Afghan migration into Turkey.

Iran's Role in Irregular Afghan Migration into Turkey

Iran has been becoming a difficult geography for Afghans in order to live because of Iran's refugee policies. They became unwanted and the public opinion in Iran to send them back is much stronger than ever. The marginalization of Iranian public opinion against Afghan refugees created a critical situation for Turkey because of that Afghans started to abandon the Iranian option and prefer Turkey directly (Geyik Yıldırım, 2018, p.151). There are various reasons why the attitudes towards Afghans in Iran have undergone a radical change in time. According to Koç (2019), two main factors cause the flow of Afghan refugees to Turkey over Iran. The first factor is the chronic instability in Afghanistan and the second one is related to the economic situation in Iran (Koç, 2019, pp.3-4). In order to understand what is the main driving force for Iran's policy shifting process, the status of the Afghan migrants in Iran and the country's politics against them over the last 40 years will be examined. The situation could not be evaluated only with the latest events. It should have started with the Soviet Invasion in 1979 in order to understand Iran's current refugee policies. Historically, Afghans migrated to Iran for work and traveling because of that the large numbers of Afghans have the same language (Dari), and religion (Shia Islam), as the Iranians" (Crawley & Kaytaz, 2022, p.3). According to the UNHCR, the number of undocumented Afghans and Afghan refugees in Iran as of December 2020 is around 2.1 - 2.25 million (UNHCR, 2021). In addition to this number, there are also 78.000 Afghans holding refugee cards residing in Iran (UNHCR, 2021). These numbers show us that it is very critical to understand Iran's refugee policies. Based on this purpose, we will examine three large-scale migration waves of Afghans to Iran.

The first large-scale migration wave began with the Soviet invasion of Afghanistan in 1979. After the invasion, one-third of Afghanistan's population, which was 18 million at that time, left the country and fled to its neighbors Iran and Pakistan (Castles & Miller, 1998, p.158). The U.S. Central Intelligence Agency's intelligence memorandum report in July 1980 about Iran's Role in the Crisis also showed the significant presence of the Afghans in Iran (FRUS, 1980, 785). In 1981, the estimated number of Afghan refugees who fled to Iran was around 1.5 million. (Geyik Yıldırım, 2018, p.134). The first approach to Afghan refugees after the invasion by the Iranian government could be identified as warmly welcomed. For instance, according to the U.S. Central Intelligence Agency's intelligence memorandum report in April 1980 about the supply of weapons to the Afghan Nationalist Forces, Iranians "The Iranians have provided little material aid to the insurgents, although some humanitarian aid has been given to refugees on the Iranian side of the border" (FRUS, 1980, p.672).

From the Soviet Invasion in 1979 to today, hundreds of thousands of Afghans have become refugees in Iran and Pakistan. For instance, approximately three million Afghan refugees had arrived in Iran by 1989. Geyik Yıldırım (2018) stated that migration movements of Afghans towards Iran and Pakistan have transformed these countries into geographies where Afghans live the most (Geyik Yıldırım, 2018, p.132). Iran had adopted an open-door policy for refugees after the invasion. At that time, the Iranian government did not classify Afghans as refugee status (panahandeh). It considered Afghans as religious migrants and granted asylum (Hugo et al., 2012, p.267). For Iran, Afghan refugees were identified as "involuntary religious migrants" (mohajerin) and provided blue cards that were for "benefits such as the right to residence, food rations, the ability to apply for work permits (for manual labor only), discounted health services, and free schooling" (Safri 2011, p.589; Alagöz & Demirkıran, 2020, p.213). It was more dignified than panahandeh because of the description that helping Afghans is a part of Islamic duty (Majidyar & Alfoneh, 2010, p.2). On the other hand, Safri (2011) stated that it was a religious duty rather than a legal status (Safri, 2011, pp.589-590). During the 1980s, there was an Iran - Iraq war and it emphasized the importance of unity of the underdogs (Mostazafin) and accepted the Afghans, especially the Shiite Afghans called Hazara (Nakanishi, 2008, p.15). Besides religious connection, there was also a need for a workforce in various sectors and the army in Iran (Nakanishi, 2008, p.15).

After the Soviet withdrawal in 1989, Afghan immigration to Iran continued due to the atmosphere of insecurity that was caused by the civil war. The civil war between 1992 - 1996 caused the second large-scale migration wave of Afghans into Iran. Castles and Miller (1998) described Iran as one of the world's most important asylums for refugees by the early 1990s (Castles & Miller, 1998, p.121). But for this time, they were not welcomed and Iran did not give mohajerin status to Afghans. On the contrary, they were categorized as panahandegan. Safri (2011) described the status of Afghans from mohajerin to panahandegan "as a word with pejorative connotation of impoverishment" (Safri, 2011, p.592). The blue cards, which were used by the Iranian government, were also replaced by temporary permits. Moreover, there were restrictions on employment, business, or traveling and withdrawal from social benefits including healthcare, food, or education (Adlparvar, 2021, p.44).

After the second wave of the Afghan migration, Iran's refugee policies could be summarized as voluntary repatriation, imposing restrictions and forcing them to leave. For instance, since the early 1990s, Iran has started to work for the return of Afghans to their countries. In this context, Iran reached an agreement with Afghanistan and UNHCR in 1992. After the agreement, Iranian

statistics claimed that 1.3 million Afghans were repatriated between 1992 and 1995 (Safri, 2011, p.593). However, the rising of the Taliban regime after 1994 caused another momentum in migration. In addition to this, in 1995, the Afghanistan border was closed. At the same time, it stopped providing healthcare and education for Afghan refugees (Geyik Yıldırım, 2018, p.139). Together with the presidency of Muhammed Hatemi in 1997, the Iranian government's policy towards the Afghan refugees started to shift radically. For instance, there was the repatriation of large numbers of refugees. Also, there was an announcement that all Afghan refugees must leave (Castles & Miller, 1998, p.121). Moreover, Afghans started to be seen as a serious burden and problem for the economy. Because of that, they have been exposed to social exclusion, humiliation, and discrimination over time in Iran (Koç, 2019, p.9). In addition to this, in 2000, the Iranian Parliament issued Article 48 which legislated employment restrictions (Abbasi-Shavazi et al., 2008, p.5). Also, the same article stated that "all foreigners (the majority being Afghan) without documentation should leave by March 2001" (Adlparvar, 2021, p.45). Together with the war between the United States and the Taliban regime in 2001, the third wave of mass migration from Afghanistan was started. To explain the dimension of the situation Nakanishi stated that a thousand Afghans were crossing the border daily to enter Iran in April 2001 (Nakanishi, 2008: 16). According to UNHCR reports, the number of people who migrated from Afghanistan to Iran and Pakistan exceeded 6 million after 2002 (Crawley & Kaytaz, 2022, p.2).

On the other hand, together with the presidency of Muhammed Hatemi from 1997 to 2005, Iran's refugee policies had started to change (Alagöz & Demirkıran, 2020, p.214). The increasing unemployment rate in Iran and the growing complaints to the Iranian government in terms of the Afghan policy led the government to start a campaign in order to send Afghans to their country (Nakanishi, 2008, p.17). This became even more pronounced after the fall of the Taliban regime. For instance, Majidiyar and Alfoneh (2010) stated that the Iranian government clearly explained that "it is now time for them to return" after the fall of the Taliban regime in 2002 (Majidiyar & Alfoneh, 2010, p.2). On the other hand, a new agreement was signed with Afghanistan and UNHCR in April 2002. Under this agreement, "registered Afghan nationals will be gradually repatriated in a two-year program. Unregistered Afghans were given six months to leave Iran" (Majidiyar & Alfoneh, 2010, p.2). According to Tober (2007), this policy shift was aggressive and it caused a reclassification of refugees into migrants (Tober, 2007, p.274). Another point that should be taken into consideration is the imbalance between the distribution of Afghan refugees who returned to their country from Iran and Pakistan together with the help of the UN after 2002. According to Nakanishi (2008), the estimated number of Afghans who return to their country is around 2.1 million and only 10-15 percent of them were in Iran (Nakanishi, 2008, p.14). Moreover, Iran received very little foreign aid in this context (Geyik Yıldırım, 2018, p.141). Due to these developments, Iran started to follow a stricter policy together with putting pressure on UNHCR.

These policies continued during the period of Mahmut Ahmedinejad's presidency between 2005 and 2013 (Alagöz & Demirkıran, 2020, p. 214). For instance, undocumented immigrants who were caught were deported. On March 12, 2006, Hosseini announced that 350,000 Afghans had been forcibly repatriated in 2005 and warned that the Iranian government would apply "new measures" against Afghans who resisted (Majidiyar & Alfoneh, 2010, p.2) Safri (2011) also stated that "Iran deported 360,000 unregistered Afghans in 2007 and another 362,000 in 2008" (Safri, 2011, p.593). In addition, restrictions were imposed on the places where Afghans lived. Even though they were prohibited from living in some cities in Iran (Majidiyar & Alfoneh, 2010, p.2). In 2012, together with the new regulation, the Iranian government decided to send 1.6 million undocumented refugees from the country by the end of 2015 (Adlparvar, 2021, p.45). It was said

that the number of refugees sent to their country was 200,000 by this date (Crawley & Kaytaz, 2022, p.4). In addition, the Iranian Minister of Internal Affairs, Abdurrıza Rahmani Fazli, stated that they had sent 730.000 Afghans back to their countries in 2016, but most of them returned to Iran legally or illegally (Koç, 2019, p.10).

Conclusion

It is not possible to understand the irregular Afghan migration to Turkey without examining what Iran's current immigration policies. In order to understand that, it is necessary to put that, how the policies towards Afghan refugees in Iran have changed, into analysis. This is exactly what is intended in this paper. The shift in Iran's approach to Afghan refugees was very sharp after the 1990s. During the first wave of the Afghan migration to Iran after the Soviet Invasion, they were welcomed by the Iranian government due to its Islamic definition of involuntary religious migrants. Together with the end of the Soviet invasion, civil war caused the second wave of the migration. On the other hand, Iranian government's approach to migration started to change. Definition of Afghan refugees as involuntary religious migrant had changed into refugee. The content and context of the shifting refugee policies in Iran had radicalized during the third wave after the US – Taliban war in 2001.

Both documented and undocumented Afghan migrants in Iran have had very difficult conditions because of these developments since the 1990s. Today, Iran's own internal economic difficulties, including inflation, increased taxes to support refugee costs, high unemployment rates, and a large population of highly educated (but unemployed) youth, has led to increased social tension" (Tober, 2007, p.273). Considering the international situation that Iran is in, it is a fact that Afghan refugees are a huge burden on the Iranian economy. In this context, the measures taken by the government have also deeply affected the living conditions of the Afghan people in Iran. According to UN reports, there are problems for Afghan immigrants in particular subjects such as granting citizenship including Afghan children born in Iran, having a passport, official marriage and divorce, health insurance, and employment opportunities (Koç, 2019, p.9). Iran also refrained from granting permanent residency or citizenship to Afghan immigrants. For instance, there is a legal contribution to obstacle marriage between Afghan men and Iranian women to avoid granting permanent residency or citizenship (Koç, 2019, pp.6-7). Due to these measures, Afghans decided to leave Iran (Elçi, 2021, p.134). The increasing marginalization in Iran has forced Afghans to migrate again. Mass movement over the Iranian border region raises Turkey's 'risk of becoming a target country for possible new irregular migration wave from Afghanistan. During the 2021 summer, eyes have been turned to Afghans from around 3.6 million registered Syrians, who have been a matter of discussions for a long time in the country; truckloads of new people are illegally added to the growing Afghan population in the country every day. This irregular flow, as a result, points out two outcomes: Iran is no longer an option (a destination country) for irregular migrants coming from Afghanistan and as a result of the policies after the 3rd wave, irregular migrants prefer Turkey as a destination or transit country. From the perspective of Turkey, incoming migration flows will increase as the conflicts continue in North Africa and the Middle East and now we can add the situation in Ukraine. Therefore, it seems essential to adopt a comprehensive immigration policy. In this situation, the international conjuncture and approach to immigration flow management, the immigration trends and demands from this conjuncture and the economic and social costs of responding to these demands should be taken into consideration.

References

- Abbasi-Shavazi, M.J. et al. (2008). "Second-generation Afghans in Iran: Integration, Identity and Return". *Afghanistan Research and Evaluation Unit*.
<https://www.refworld.org/pdfid/4846b2062.pdf>
- Adlparvar, N. (2021) "Navigating Precarity, Prejudice, and "Return": The (Un)Settlement of Displaced Afghans in Iran and Afghanistan" in Marcia C. Inhorn & Lucia Volk, *Un-Settling Middle Eastern Refugees*, Berghahn Books.
- Alagöz, B. & Demirkıran, Y. (2020) Düzensiz Göç, Güvenlik ve Politika: İran ve Türkiye Örnekleri", *Orta Doğu Etütleri*, 12 (1), 206-237.
- Boran, S. Türkiye'nin Düzensiz Göçle Mücadelesinde Geri Kabul Gerekliliği: Afganlar Üzerinden İnceleme. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 238-260.
- Buz, S., Memişoğlu, F., Dönmez, H., Verduijn, S. (2020). "Destination Unknown Afghans on the move in Turkey". Mixed Migration Center
- Castles, S. & Miller, M.J. (1998). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. (2nd edition). London, Macmillan Press.
- Crawley, H. & Kaytaz, E. S. (2022) "Between a Rock and a Hard Place: Afghan Migration to Europe From Iran" *Social Inclusion*, 10 (3).
- Elçi, İ. H. (2021). "Türkiye'nin Düzensiz Göç Sorununda İran'ın Rolü" *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (1), 129-137.
- Foreign Relations, 1977–1980, Volume XII Afghanistan
- Geyik Yıldırım, S. (2018). "Göç ve Afganlar: "İstikrarlı Mülteciler", *Göç Araştırmaları Dergisi*, 4 (2), 128-159.
- Hollifield, J. F. (1998). Migration, trade, and the nation-state: The myth of globalization. *UCLA Journal of International Law and Foreign Affairs*, 595-636.
- Hugo, G., Abbasi-Shavazi, M. J. & Sadeghi, R. (2012) "Refugee movement and development – Afghan refugees in Iran", *Migration and Development*, 1:2, 261-279.
- İçduygu, A., & Aksel, D. (2012). *Irregular Migration in Turkey*. IOM. Ankara.
- İçduygu, A., & Karadağ, S. (2018). Afghan migration through Turkey to Europe: seeking refuge, forming diaspora, and becoming citizens. *Turkish Studies*, 19(3), 482-502.
- İçduygu, A., & Yüksek, D. (2012). Rethinking transit migration in Turkey: reality and representation in the creation of a migratory phenomenon. *Population, Space and Place*, 18(4), 441-456.
- International Centre for Migration Policy Development (2022). *Migration Outlook 2022 Twelve Migration Issues to look out for in 2022 Origins, key events, priorities for Europe*. Retrieved from
<https://www.icmpd.org/file/download/56783/file/ICMPD%2520Migration%2520Outlook%25202022.pdf>
- International Organization for Migration (2019). *Glossary on Migration*

Kapar, R. (2020). *Uluslararası Sözleşmeler Çerçevesinde Türkiye'de Düzensiz Göçmenlerin Ekonomik ve Sosyal Hakları*. Türkiye'De Mültecilik, Zorunlu Göç Ve Toplumsal Uyum.

Karakaya, C., & Karakaya, E. N. (2021). Türkiye'nin Göz Ardı Edilen Göçmenleri: Afganlar. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 7(1), 100-111.

Koç, Mehmet (2019). Türkiye'ye Düzensiz Afgan Göçü ve İran'ın Göç Politikaları. *İran Araştırmaları Merkezi*.

Koser, K., & Wilkinson, P. (2007). *International Migration: A Very Short Introduction*. Oxford University Press.

Macauliffe, M. and A. Triandafyllidou (Eds.), 2021. *World Migration Report 2022*. International Organization for Migration (IOM), Geneva. Retrieved from: <https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2022-interactive/>

Majidyar, A. & Alfoneh, A. (2010). "Iranian Influence in Afghanistan: Refugees as Political Instruments" *American Enterprise Institute for Public Policy Research*, No.5

Mentzelopoulou- Margarita, M., (2021), *Evacuation of Afghan Nationals to EU Member States*, Retrieved from [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698776/EPRS_BRI\(2021\)698776_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698776/EPRS_BRI(2021)698776_EN.pdf)

Migration Data Portal (MDP), *Irregular Migration*, Retrieved from, <https://www.migrationdataportal.org/themes/irregular-migration>

Ministry of Interior Presidency of Migration Management (2022) "Irregular Migration" <https://en.goc.gov.tr/irregular-migration>

Mixed Migration Centre (2020), *Destination Unknown Afghans on the move in Turkey*, MMC Middle East Research Report, June 2020. Retrieved from: https://mixedmigration.org/wp-content/uploads/2020/07/115_destination_unknown_research_report.pdf

Mohammadi, A., Nguyen H., and Vallentine J., (2021), *The Impact of the Afghanistan crisis on migration: Increasingly securitized borders will only make migration riskier and dangerous*, Retrieved from <https://mixedmigration.org/articles/the-impact-of-the-afghanistan-crisis-on-migration/>

Nakanishi, H. (2008). "Göç Halindeki Nüfusun Güvenliği: İran'daki Afganlardan Türkiye'deki Türkmenlere, Bir Konu İncelemesi" 13-26. in Hisae Nakanishi, İbrahim Sirkeci, Hatem Cabbarlı, *Sorunlu Bölgelerde Göç*, Ankara, Global Strateji Enstitüsü.

Presidency of Migration Management (2022), *Irregular Migration*, Retrieved from: <https://en.goc.gov.tr/general-information52>

Safri, M (2011). "The Transformation of the Afghan Refugee: 1979-2009" *Middle East Journal*, 65 (4), 587-601.

The UN Refugee Agency (2021) "UNHCR Iran: Protection Dashboard - December 2020" <https://data2.unhcr.org/en/documents/details/85877>

Tober, D. (2007) ""My Body Is Broken Like My Country": Identity, Nation, and Repatriation among Afghan Refugees in Iran", *Iranian Studies*, 40:2, 263-285

UNHCR (2020), *COVID-19 and Human Rights “We are all in this Together”*, April 2020.
Retrieved from:
[https://www.un.org/victimsofterrorism/sites/www.un.org.victimsofterrorism/files/un -
human rights and covid april 2020.pdf](https://www.un.org/victimsofterrorism/sites/www.un.org.victimsofterrorism/files/un-human_rights_and_covid_april_2020.pdf)

UNHCR (2021). *Latest Updates: Turkey* Retrieved from: <https://reporting.unhcr.org/turkey>

Djilali SOUADI*

الملخص

ترمي هذه الورقة البحثية إلى التدقيق في مسألة الفساد. الأسباب والعواقب والإصلاح، نظرا لما لهذه الظاهرة من خطورة متنامية إن على المستوى الدولي أو على المستوى الداخلي، ولما كان جهاز الدولة عموما والسلطة القضائية أثناء التصدي إلى قمع الجريمة وتقديم المجرمين للقضاء في احتكاك دائم ومستمر مع هذه الظاهرة، كان من الضروري البحث في ماهية الفساد. الأسباب والعواقب والإصلاح.

ليس الهدف من هذه الورقة البحثية تحديد هذه الظاهرة فقط، وإنما محاولة القيام بقراءة جديدة لها من خلال استخراج عناصر غير معلن منها. فمثلما نص القانون بشكل مباشر على نصوص لقمع هذه الظاهرة، هنا بعض العناصر الخفية التي تقع بين السطور.

سيتم التعرض في هذه الورقة للمحاور الآتية:

أولاً:- تحديد مفهوم الفساد..

ثانياً:- أسباب الفساد الإداري

ثالثاً: مظاهر الفساد:

رابعاً: خطط القضاء على الفساد الإداري

الكلمات المفتاحية: أسباب الفساد، مظاهر الفساد، جرائم الفساد، آثار الفساد، تقييم الفساد

Administrative Corruption: Causes, Consequences, and Reform

Abstract

This paper aims to scrutinize the issue of corruption. Causes, consequences, and reform, given the growing danger of this phenomenon, whether at the international level or at the internal level and since the state apparatus in general and the judiciary during the response to the suppression of crime and the bringing of criminals to the judiciary are in constant and continuous friction with this phenomenon, it was necessary to search for the nature of this phenomenon. corruption. Causes, consequences, and repair.

This paper will focus on the following topics:

First: Defining the concept of corruption.

Second: The causes of administrative corruption

Third: manifestations of corruption:

Fourth: Plans to eradicate administrative corruption

* PhD., Djilali Bounaama University of Khemis Miliana, Algeria, Faculty of Law and Political Sciences, Algeria, E-mail: souadiavocat@yahoo.fr

Keywords: causes of corruption, manifestations of corruption, crimes of corruption, effects of corruption, evaluation of corruption.

مقدمة

تعتبر ظاهرة الفساد والفساد الإداري والمالي بصورة خاصة ظاهرة عالمية شديدة الانتشار ذات جذور عميقة تأخذ إبعاداً واسعة تتداخل فيها عوامل مختلفة يصعب التمييز بينها، وتختلف درجة شموليتها من مجتمع إلى آخر. إذ حظيت ظاهرة الفساد في الآونة الأخيرة باهتمام الباحثين في مختلف الاختصاصات كالاقتصاد والقانون وعلم السياسة والاجتماع، كذلك تم تعريفه وفقاً لبعض المنظمات العالمية حتى أضحت ظاهرة لا يكاد يخلو مجتمع أو نظام سياسي منها.

وهنا نسلط الضوء على مفهوم الفساد، أسبابه ومظاهره نتطرق إلى الحلول والمعالجات الموضوعية للحد من تأثير هذه الظاهرة على المجتمعات البشرية.

المحور الأول:- تحديد مفهوم الفساد..

تعريف الفساد: هو ظاهرة اجتماعية وليدة تراكمات تاريخية عانت منها البشرية على مر العصور نتيجة للطمع والجشع وروح الأنانية التي تتمتع بها النفس البشرية، وحب التملك والتسلط والوقية والنجسية.... إلى ما هنالك من الصفات التي تميز الإنسان الفرد عن غيره من الأفراد وما يميزه عن محيطه من الكائنات الأخرى، وبالتالي انسحاب هذه الصفات الفردية على المجتمعات والدول كونها بطبيعة الحال تدار من قبل أفراد.

ومع تعدد التعاريف المتناولة لمفهوم الفساد، إلى أنه يمكن القول إن الإطار العام للفساد ينحصر في سوء استعمال السلطة أو الوظيفة العامة وتسخيرها لقاء مصالح ومنافع تتعلق بفرد أو جماعة معينة (حنان، 2015)

ثانياً:- مظاهر الفساد:

والفساد من حيث مظهره يشمل أنواع عدة منها:-

1. الفساد السياسي:- ويتعلق بمجمل الانحرافات المالية ومخالفات القواعد والأحكام التي تنظم عمل النسق السياسي (المؤسسات السياسية) في الدولة. ومع أن هناك فارق جوهري بين المجتمعات التي تنتهج أنظمتها السياسية أساليب الديمقراطية وتوسيع المشاركة، وبين الدول التي يكون فيها الحكم شمولياً ودكتاتورياً، لكن العوا

مل المشتركة لانتشار الفساد في كلا النوعين من الأنظمة تتمثل في نسق الحكم الفاسد (غير الممثل لعموم الأفراد في المجتمع وغير الخاضع للمساءلة الفعالة من قبلهم) وتتمثل مظاهر الفساد السياسي في: الحكم الشمولي الفاسد، وفقدان الديمقراطية، وفقدان المشاركة، وفساد الحكام وسيطرة نظام حكم الدولة على الاقتصاد وتقني المحسوبة. (حمد، 2015)

2. الفساد المالي:- ويتمثل بمجمل الانحرافات المالية ومخالفة القواعد والأحكام المالية التي تنظم سير العمل الإداري والمالي في الدولة ومؤسساتها ومخالفة التعليمات الخاصة بأجهزة الرقابة المالية كالجهاز المركزي للرقابة المالية المختص بفحص ومراقبة حسابات وأموال الحكومة والهيئات والمؤسسات العامة والشركات، ويمكن ملاحظة مظاهر الفساد المالي في: الرشاوى والاختلاس والتهرب الضريبي وتخصيص الأراضي والمحابة والمحسوبة في التعيينات الوظيفية.

3. الفساد الإداري:- ويتعلق بمظاهر الفساد والانحرافات الإدارية والوظيفية أو التنظيمية وتلك المخالفات التي تصدر عن الموظف العام إثناء تأديته لمهام وظيفته في منظومة التشريعات والقوانين والضوابط ومنظومة القيم الفردية التي لا ترقى للإصلاح وسد الفراغ لتطوير

التشريعات والقوانين التي تغتنم الفرصة للاستفادة من الثغرات بدل الضغط على صناعات القرار والمشرعين لمراجعتها وتحديثها باستمرار. وهنا تتمثل مظاهر الفساد الإداري في: عدم احترام أوقات ومواعيد العمل في الحضور والانصراف أو تمضية الوقت في قراءة الصحف واستقبال الزوار، والامتناع عن أداء العمل أو التراخي والتكاسل وعدم تحمل المسؤولية وإفشاء أسرار الوظيفة والخروج عن العمل الجماعي (بدر، 1998)

والواقع إن مظاهر الفساد الإداري متعددة ومتداخلة وغالباً ما يكون انتشار احدها سبباً مساعداً على انتشار بعض المظاهر الأخرى.

4. الفساد الأخلاقي:- والمتمثل بمجمل الانحرافات الأخلاقية والسلوكية المتعلقة بسلوك الموظف الشخصي وتصرفاته. كالقيام بإعمال مخلة بالحياة في أماكن العمل أو أن يجمع بين الوظيفة وأعمال أخرى خارجية دون إذن أدارته، أو أن يستغل السلطة لتحقيق مآرب شخصية له على حساب المصلحة العامة أو أن يمارس المحسوبية بشكلها الاجتماعي الذي يسمى (المحاباة الشخصية) دون النظر إلى اعتبارات الكفاءة والجدارة.

المحور الثاني: أسباب الفساد الإداري

لقد تعددت الآراء وتباينت وجهات نظر الكُتّاب والباحثين في تحديدهم للأسباب الكامنة وراء ظاهرة الفساد الإداري وممارسته من قبل العاملين في الأجهزة الحكومية والخاصة، وسواء كان ذلك بأسلوب فردي أو جماعي نظمي، ويمكن حصر تلك الأسباب بواحد، أو أكثر من الأسباب الآتية. (فرجاني، 2000)

1- أسباب حضرية .

هناك من يرى بأن أسباب الفساد الإداري ما هي إلا أسباب حضرية فالتفسير الحضري يشير إلى وجود فجوة بين القيم الحضرية لمجتمع وبين قواعد العمل الرسمية المعتمدة من قبل الأجهزة الإدارية، وهنا لا بد من إثارة التساؤل الآتي: هل ان هذا الكلام ينطبق على الدول المتقدمة والدول النامية على حد سواء؟ والإجابة بطبيعة الحال كلا لأن صحة هذا التفسير يمكن ان تنطبق على الدول النامية أكثر من انطباقها على الدول المتقدمة أو الأكثر تقدماً مع تحفظنا على من يؤكد هنا الطبيعة الإيجابية لظواهر الفساد الإداري في الدول النامية وما يحمله من جهل تعميم وجهل بخصوصيات النظم الحضرية القيمية في مجتمعات الدول النامية ولأن التغيير الذي جاء به انصار هذا الرأي وفي مقدمتهم (الوظيفيون أو المعدلون) لا يمكن ان يؤدي إلى تقليص الفجوة بصورة دقيقة ومنظمة بين المجتمع والجهاز الإداري، كما ان سلبياته المتوقعة تفوق ما يمكن ان يحققه من إيجابيات علماً بأن تطبع النظم المقتبسة من الدول الأكثر تقدماً بالأساليب الفنية والعلمية المعتادة لواقع الدول النامية يعتبر أكثر ضماناً لصالحها من إيكال ذلك إلى الفساد الإداري.

2- أسباب سياسية .

يرى انصار التفسير السياسي لظاهرة الفساد الإداري ان محدودية قنوات التأثير الرسمية على قرارات الأجهزة الإدارية الحكومية، وضعف العلاقة بين هذه الأجهزة والجمهور، والتعالي وشيوع الولاءات الحزبية على حسابي التحسس الوطني الشامل وحماية المفسدين والتساهل في محاسبتهم، وغياب الانظمة الرقابية من شأنه ان يدفع بروز حالات الفساد الإداري، وظهور ممارسات منحرفة تخل بالاهداف والمصالح العامة للمجتمع.

إذا كان هذا الكلام ينطبق على غالبية الدول النامية فهل يمكن انطباقه بنفس التعميم على الدول المتقدمة؟ ان الاجابة على ذلك بالنفي طبقاً لانه ينطبق قطعاً على حالات عديدة للفساد الإداري في دول تتعدد فيها قنوات الاتصال بين الجمهور واجهزة الدولة الحكومية وتتفوق فيها الولاءات الوطنية على الولاءات الجزئية داخل المجتمع، كما هو الحال في العديد من الدول المتقدمة والأكثر تقدماً.

3- أسباب هيكلية

يؤكد انصار التفسير الهيكلي على ان أسباب الفساد الإداري ما هو الا نتيجة لوجود هياكل قديمة لاجهزة الدولة لا تتوازن او تتناسب مع قيم وطموحات الافراد، ولا تستجيب لمطالبهم واحتياجاتهم، وهذا من شأنه ان يخلق حالة من عدم التوافق بين الجهاز الإداري المعني واولئك الافراد، مما يجعلهم يلجأون الى اعتماد مسالك اخرى تنطوي تحت مفهوم الفساد لتجاوز محدوديات الهياكل القديمة وتحقيق مصالح ذاتية على حساب اهداف ومصالح الجهاز الإداري المعني.

ومن الملاحظ ان مثل هذه الحالات موجود ومعمول بها في كثير من الدول النامية والدول المتقدمة ولكنها بعيدة عن مآزق الاحكام القيمية التي وقع فيها انصار التغيير الحضري الرسمي يرجع ظاهرة الفساد الاداري الى وجود فجوة بين القيم الحضريية للمجتمع من جهة وبين قيم وقواعد العمل الرسمية المعتمدة في اجهزة الدولة الادارية من جهة اخرى .

4- أسباب قيمية .

يرى انصار التفسير القيمي بأن الفساد الاداري ما هو الا نتيجة لانهايار النظام القيمي للأفراد والذي يتمثل بالقيم والتقاليد والعادات الاجتماعية الموروثة واستبدالها بأطر قيمية منحرفة او بأطر قيمية هشة بعيدة عن القيم المعتمدة في المجتمع .

ومن الجدير بالذكر بالإشارة هنا بأن حالات الفساد الاداري التي تمارس في ظل السبب اعلاه يغلب عليها طابع النسبية نتيجة لتباين النظم القيمية المعتمدة في المجتمعات من جهة وتباين نظم وقواعد العمل الرسمية المعتمدة في اجهزتها الادارية من جهة اخرى.

5- أسباب اقتصادية

يرى انصار التفسير الاقتصادي بأن الفساد الاداري ما هو الا نتيجة لعدم توزيع الثروة في المجتمع بشكل عادل ، اصف الى ذلك ما تحمله البيئة الاقتصادية من سوء الاوضاع المعيشية للعاملين الناجمة عن عدم العدالة في منح الرواتب والاجور مما يؤدي بالتالي الى ظهور متئين , فئة كثيرة الثراء مقابل فئات اخرى محرومة في المجتمع , وهذا يؤدي بطبيعة الحال الى اضعاف الولاء للاهداف العامة المشتركة للمجتمع , ومن ثم بروز سلوكيات منحرفة وفسادة في اجهزة الدولة .

من الجدير بالملاحظة هنا بأن ما يؤخذ على هذا التغيير هو اغفاله لوجود فئة او فئات متعددة تقع في الوسط بين الفئتين السابقتين , وربما تميل هذه الفئة الوسطى الغالبية من ابناء المجتمع ، وفي مثل هذه الحالة ستعمل فئات الوسط على تقليل التناقض في المجتمع , كما تعمل على استمرارية النظام الاجتماعي وربما تطوره ضمن اطار معين .

6- اسباب ادارية

اما انصار التفسير الاداري فيرون ان اسباب الفساد الاداري تعود بالنتيجة الى البيئة الادارية , فكما اتسمت البيئة الادارية بدرجة عالية من الوعي والثقافة كلما كانت اكثر حصانة ومنعه في مظاهر الفساد الاداري 0 وبالعكس , كلما اتسمت البيئة الادارية بضعف الوعي الثقافي او عدمه كلما ادى ذلك الى بروز حالات فساد اداري متمثلة بضعف القيادات الادارية وعدم نزاهتها وسوء اختيار العاملين وسوء توزيع السلطات والمسؤوليات وعدم وضوح التعليمات , وسوء تقويم اداء الافراد والمنظمات .

نلخص مما تقدم ان اسباب ظاهرة الفساد الاداري تتعدد وتتباين وفقاً لطبيعة الفرد والمنظمة والمجتمع , وبالتالي يختلف تأثيرها ويتباين في مجتمع الى اخر ومن دولة الى اخرى وذلك نتيجة للمتغيرات البيئية في هذا المجتمع او ذلك .

بصورة عامة يمكن سرد اسباب ودوافع السلوك غير الاخلاقي في النقاط الاتية :

1- سوء الادارة : ويتمثل في ضعف الرقابة والمتابعة وعدم وضع الشخص المناسب في المكان المناسب , وعدم وضوح الواجبات والمسؤوليات للموظف الحكومي .

2- انخفاض الاجور والمرتبات التي يحصل عليها الموظف وعدم كفايتها لتلبية واشباع حاجته وسد متطلبات عائلته .

3- ارتفاع الاسعار والخدمات التي يحتاجها الموظف وذلك نتيجة لظهور السوق السوداء واختفاء السلع في قنوات التوزيع الرسمية , وبالتالي انخفاض القوة الشرائية للاجر او الراتب .

4- ضعف تطبيق القوانين والانظمة والقرارات التي تنظم الوظيفة والعمل , وتنظيم سلوك العاملين في المنظمات , ان تطبيق القوانين والنظم والقرارات يحتاج الى قيادات ادارية مخلصه للوطن وملتزمة دينياً واخلاقياً في اداء الواجب والعمل , لان اخطر انواع الفساد في رأي هو فساد القادة , ولذلك يتطلب الامر من القيادات الادارية الملتزمة والشجاعة القادرة على مواجهة الفساد والتسيب والتي تحمل الغربة والاستعداد للتضحية بالمصلحة الشخصية من اجل خدمة الوطن والمجتمع .

5- سوء التنظيم وعدم الاستقرار الإداري : ان عدم وجود هيكل تنظيمي جيد , استقرار القيادة الادارية وتغيرها باستمرار , وعدم وجود دليل تنظيمي يتضمن ارشادات وتوجيهات ادارية لسلوك الموظفين والعاملين الخ , كل ذلك يساهم في تدني السلوك الوظيفي المرغوب ويؤدي الى تفشي السلوك اللااخلاقي في المنظمة .

6- سوء تطبيق الاجراءات العلمية في اختيار وتعيين الموظفين نتيجة لعدم استخدام اسلوب المقابلات الشخصية والاختبارات اللازمة لاختيار العاملين الذين تتوفر فيهم الكفاءة والصدق والامانة في التعامل والعمل وكذلك اهمال استخدام التقارير السنوية وتقييم الاداء ومعايير الترفيع والترقية . (اليوسف، 2002)

ومن خلال ما تقدم يمكن القول ان:

أساس الفساد الإداري هو الاختيار غير الموفق للقيادات الإدارية أو كبار المسؤولين من وزراء ونوابهم على مبدأ التزكية أو المعرفة الظاهرية أو على مبدأ القرابة أو الانتماء دون التركيز على مبدأ التقييم العلمي المبني على الكفاءة والخبرة والإنتاجية وهذا مما يؤثر مستقبلاً على أداء وإنتاجية الأجهزة الإدارية وينعكس سلباً على رضا الناس في إنجاز معاملاتهم. وهذه قد تكون في وجهة نظري هي بداية الفساد الإداري.

غياب أجهزة المتابعة والتقييم وغياب المواطنين الصادقين والمخلصين في نقل الصورة الحقيقية لولي الأمر عن المسؤولين الفاسدين إدارياً تجعل الأمر أكثر تعقيداً. ويتحول في النهاية الفساد الإداري إلى فساد مالي يدفع قيمته المواطنون المحتاجون حيث إن الفساد المالي ينقسم إلى قسمين الأول ويسمى (سرقة المال العام) والثاني (سرقة أموال المواطنين) والثاني هو الأخطر والأسوأ حيث تصعب مراقبته وينتشر سريعاً حتى يصبح وكأنه رسم متعارف عليه وتختلف أنواعه.. فمنها النقدي ومنها العيني ومنها تسهيلات أخرى. ويتحاشى الناس المحتاجون الراضون لهذه الأتاوى من الإعلان أو الشكوى خوفاً على مصالحهم الحالية والمستقبلية. وإن كانت بعض الدول النامية قد وضعت أنظمة وقوانين تمنع الوزراء من ممارسة العمل الخاص أو أبناءهم أو زوجاتهم خوفاً من استغلال النفوذ إلا أنه على أرض الواقع لا يوجد تطبيق صارم لهذا النظام لعدم وجود أجهزة متابعة على الوزراء وكبار الموظفين ولهذا فإن النظام غير مفعول ولا يجرؤ أحد أن يتحدث عن مخالفة بعض الوزراء الذين يعمل أبناءهم في أعمال خاصة مرتبطة بأعمال وزاراتهم. (أحسن، 2008)

المحور الثالث: مظاهر واثار الفساد:

أثر الفساد الإداري والمالي على استمرار الدول والحكومات وأوضحت كم من دول انتهت بل كانت نهايتها الزوال من خارطة العالم الجغرافية وتسبب في نهاية أنظمة اقتصادية وسياسية بالكامل. وفي بعض الدول أدى الفساد الإداري إلى سقوط رؤساء حكومات ونهاية بعض الوزراء واقتادهم فسادهم إلى السجون. (عمار، 2007)

دول العالم أجمع تعاني أكبر معاناة من الفساد الإداري والمالي و إن من أكبر الدول التي انتشر فيها الفساد الإداري والمالي هي الدول الاشتراكية التي كانت تنادي بالمساواة والمشاركة وتوزيع الثروات بالتساوي على الشعب واقتصرت الملكية على الدولة فقط، وكانت حكومات الدول هي محور الفساد الذي أدى بالاتحاد السوفيتي إلى الانحلال وظهرت التماسيح التي كانت تقود حملة الفساد في بلادهم، أما في الدول الصناعية الكبرى فالشركات متعددة الجنسيات والشركات الكبرى هي أساس الفساد لأنها بقوتها الاقتصادية استطاعت أن تدخل أسواق الدول النامية المستشري فيها الفساد بنفس الأسلوب بل هي التي نظمت وفتنت الفساد المالي في تلك الدول وجعلته جزءاً من صفقاتها، ويذكرني هذا بأحد المشاريع الضخمة في إحدى الدول الخليجية (غير المملكة) والتي خصصت إحدى الشركات العالمية ثلث قيمة المشروع المعلن عنه عمولة لشخصية واحدة. وغيرها من قصص في دول العالم الثالث واستطاعت الشركات العالمية أن تقع حكومات دولها بتقنين مبدأ العمولات وحسمه من الضرائب. وأن من أهم أسباب الفساد الإداري هو بقاء المسؤولين التنفيذيين فترات طويلة على كرسيهم وتؤكد العديد من الدراسات أن بقاء المسؤولين لفترة طويلة في موقع واحد يؤدي إلى تغيير سلوكياتهم (إلا البعض النادر منهم). . فيتحولون من أشخاص منتجين إلى أشخاص يتكلمون على أجهزتهم وعلى المتعاملين معها(الصغير، 2005).

إن من أكبر مظاهر الفساد الإداري هو عندما يكون المسؤول الأول مشغولاً لدرجة أن يترك أمر وزارته أو جهازه الإداري في تصرف أحد موظفيه وكم من موظف أصبح في الأهمية قبل رئيسه. وهنا يبدأ الفساد الإداري في غياب المراقبة والمتابعة حتى إن العديد من القضايا المهمة التي تحتاج إلى أن يحاط المسؤول الأول بها علماً تحجب عنه ولا يعلم عنها إلا بعد وقوع كارثة أو نتيجة مساهلة للمسؤول من أعلى منه. أما عن الفساد الإداري المرتبط بالمحسوبيات فإن الدول العربية أكثر دول العالم التي ينتشر فيها هذا النوع من الفساد الإداري والذي تلعب المحسوبيات من القرابة أو الرحم أو الانتماء إلى قبيلة أو منطقة دوراً كبيراً فيه مما يؤدي إلى إعطائهم الأولوية في التعيين أو الترقية أو الابتعاث أو تسهيل الإجراءات وحرمان الآخرين بدون سبب غير ذلك.

المحور الرابع: خطط القضاء على الفساد الإداري بالنظر إلى الفساد ضمن نطاق جودة نظام الإدارة العام والتغيير المؤسسي. إن تشجيع سيادة القانون وحماية حقوق الملكية وحرية الصحافة والتنافس السياسي والشفافية بشكل عام، وفي حقل السياسة بشكل خاص (كما في

تمويل الحملات الانتخابية)، حيوي الأهمية. كذلك فإن الآليات التي تسمح للمواطنين بأن يكون لهم صوت فعال تلعب دوراً مركزياً. (محمود، 2010)

قوة البيانات والشفافية. تستخدم البلدان التي تتبنى الإصلاحات البيانات لقياس ومراقبة مدى التقدم في مجال جودة نظام الإدارة العامة وللمساعدة على اتخاذ القرارات في هذا المجال وفيما يتعلق بمكافحة الفساد. وينبغي منح المزيد من التشجيع لإجراءات تعزيز الشفافية، مثل قوانين حرية المعلومات وإفصاح كبار الرسميين عن ممتلكاتهم علناً وتوفير سجل تصويت البرلمانين للعموم. وعلى القدر ذاته من الأهمية رفع المؤشرات على المستوى العالمي بصورة مستمرة وكذلك زيادة جهود التشخيص لبلدان بعينها.

ليس هناك من الدلائل ما يشير إلى أن أيّاً من الأيديولوجيا أو الثقافة أو العولمة أو الخصخصة يكمن خلف الفساد. فقد انتشر الفساد في ظل حكومات من كافة الاتجاهات السياسية، كما قامت بمكافحته حكومات من كافة الاتجاهات أيضاً. وقد تُعين العولمة على ضبط الفساد وذلك بزيادة الشفافية والمنافسة.

إعادة التفكير في إجراءات وكالات مكافحة الفساد والمبادرات القانونية التقليدية. السجل الكلي لوكالات مكافحة الفساد (التي كثيراً ما تُنشأ لغرض الكسب السياسي وعلى حساب القيام بإصلاحات كلية للنظام صعبة) مختلط في أحسن الأحوال. وينطبق الأمر ذاته على التركيز على إعادة صياغة القوانين. ولربما استدعى ذلك الابتعاد عن مبادرات إنشاء الوكالات و/أو المبادرات القانونية التقليدية. فهناك بدلاً من ذلك حاجة إلى التوجه نحو مزيد من التركيز على الحوافز والوقاية والإصلاحات المؤسسية والتشريعية للنظام برمته، والتركيز على (Jean Larguier, 2000) المؤسسات العامة والخاصة ومؤسسات المجتمع المدني القائمة.

مشاركة المواطن في مكافحة الفساد. لا يمكن لجهود مكافحة الفساد أن تنجح عن طريق أعمال تقوم بها بعض المؤسسات الحكومية فحسب. فلا بد أن يشارك في هذه الجهود المجتمع المدني ووسائل الإعلام والبرلمان والجهاز القضائي والقطاع الخاص، بشكل يعطي لكل جهة من هذه الجهات صوتاً وقدرة على الفعل. ويمكن لطرق مبتكرة لإشراك المواطنين على المستوى المحلي للعمل مع بلدياتهم لتحسين نظام الإدارة العامة وضبط الفساد أن تكون فعالة جداً - كما في حالة مشروع كبير يصل قرئاً إندونيسية كثيرة أو في حالة عملية وضع الموازنة بطريقة تشاركية في بورتو أليغيري في البرازيل.

التنافس المفتوح الشفاف في القطاع الخاص لاجتناب سيطرة مصالح خاصة احتكارية على مؤسسات الدولة.

السياسات المحلية تساهم إلى حد هائل في نجاح أو إخفاق أي جهد لتخفيف الفساد. لا بد من الاعتراف صراحة بالمصالح الخاصة المكتسبة وفهمها وإدراك أن النخب المحلية الخاصة تمارس في بعض الأحيان نفوذاً غير مبرر ضد إصلاحات نظام الإدارة العامة. فلكي تنجح الإصلاحات ينبغي أن تكون هناك من ضمن المشهد السياسي المحلي قيادة محلية للتغلب على الضغوط التي تقف في وجه الإصلاحات من أعضاء في القطاعين العام والخاص. ولا شك في أن مضاعفة الجهود الدولية أمر حاسم الأهمية، لكن هذه الجهود لن تنجح دون قيادة وتصميم من داخل البلد المعني نفسه.

دور اتفاق دولي. ينبغي على المنظمات الدولية أن تستخلص دروس التجربة وتقتراح خطوات صريحة ملموسة لتحسين النتائج. فالشركات متعددة الجنسيات تستطيع أن تؤثر كثيراً على نظام الإدارة العامة والفساد في اقتصاد ناشئ - إيجاباً أم سلباً. ولذا هناك حاجة إلى مجموعة من الحوافز وإجراءات الشفافية (مثل "أنشر ما تدفع" للحكومات؛ وحظر الشركات المارقة التي تدفع رشاً، الخ) لضمان أن يكون التأثير إيجابياً. كذلك فإن فرض المزيد من إجراءات الإفصاح في النظام المصرفي الدولي ومجابهة تبييض الأموال أمران هامان أيضاً. (8) بإعطاء أولوية أعلى لجهود مكافحة الفساد. وأخيراً، يمكن في هذا الصدد أن G كذلك تدعو الحاجة إلى قيام بلدان مجموعة الثمانية (يشكل حافزاً قوياً للمزيد من إبراز حوافز نظام الإدارة العامة الجيد ومكافحة الفساد ومعايير أهلية الانضمام إلى الاتفاقات الاقتصادية

والتجارية العالمية أو الإقليمية. وهذا ما توضحه على سبيل المثال حالة شيلي (الانضمام المبكر إلى اتفاقية التجارة الحرة لأمريكا الشمالية، وفيما بعد الاتحاد الأوروبي وغير ذلك من الاتفاقيات الشبيهة)، وانضمام البلدان السائرة على طريق التحول إلى اقتصاد السوق إلى الاتحاد الأوروبي. وقد شكل احتمال الانضمام النهائي لمثل هذه النوادي الاقتصادية والسياسية العالمية "المختارة" دافعاً قوياً لتحسين نظام الإدارة العامة.

إن قدرة الدول على مكافحة الفساد قد تأتي من خلال أجهزة رقابية يجرى الاعتماد عليها في رصد جيوب الفساد وكشفها بينما قد تعتمد مجتمعات أخرى على توسيع مساحة المشاركة في النشاط الخاص وتمكين الجمعيات العمومية من ممارسة دور ناجح يضع مجالس إدارة الشركات، على سبيل المثال، في موضع مسائلة عند اللزوم على اعتبار أن موضوع الرقابة يعتمد على عدد من القوانين منها قانون العقوبات المال وقانون مكافحة الفساد فضلاً عن القانون التجاري. ونحن نعتقد أن الإطار القانوني الصارم هو الذى يحمي النشاط الاقتصادي ويضمن الجدية ويضرب بشدة مظاهر الاستغلال فيه. كما لا نتجاهل أيضاً العوامل التعليمية والثقافية والإعلامية لأن مكونات عقل الفرد هي في النهاية القادرة على كشف وسائل الفساد ومحاربهه بشرط ألا يكون محمياً من السلطة.. أية سلطة. ومع ذلك فإن المسألة ليست بهذه البساطة، إذ أنه يحدث فيها أحياناً تداخل كبير بين عوامل اقتصادية وأخرى قانونية وثالثة سياسية واجتماعية أيضاً. ولو أخذنا بلداً مثل الجزائر حيث تبدو الديمقراطية فتية وأقل ازدهاراً والمشاركة السياسية أقل حجماً، إلا أنه تبقى هناك مسألة الموازنة بين الرقابة على ما يدور وبين احتفاظ النظام السياسي والواقع الاقتصادي بدرجة عالية من الاستقلالية والارتفاع فوق أساليب التزجيج الذى يمكن أن تتبادله أطراف مختلفة في ظل اقتصاديات السوق وآليات تطويع الظاهرة الاقتصادية لخدمة أهداف معينة قد لا تبدو بريئة في الغالب. بقى أن نضيف هنا أن الرقابة السابقة أجدى دائماً من سياسة الكمين عندما يكون الهدف الحقيقي للأجهزة الرقابية هو تسجيل أهداف في مرمى النشاط الاقتصادي على حساب حيويته. ولقد لاحظنا في السنوات الأخيرة حالات الفساد تطفو على السطح مرتبطة بنزعات انتقامية تبدو ذات صوت مرتفع يشترك فيها الرأي العام ويتأثر بها النشاط الاقتصادي في الدولة بينما يكون الأصل هو ترشيد القرار الاقتصادي وتجنب النكسات والاحتفاظ بمؤشرات للإنذار المبكر بالخلل الواضح في إحدى مراحل النشاط الاقتصادي المتاحة أمام الجميع. ونحن إذ نطالب بنوعية محددة من الإصلاح فإننا لا نملك إلا التعاون مع أجهزة الضبط والرقابة الموثوق فيها.

الخاتمة:

لقد أحرز تقدم في محاربة الفساد في بعض المجالات، لكن هناك حاجة ماسة إلى فعل المزيد، فلا يزال التحدي الرئيسي قائماً وهو يتطلب قدراً هائلاً من التصميم السياسي من الحكومات الوطنية والقطاع الخاص (بما في ذلك الشركات متعددة الجنسيات) والهيئات الدولية.

قائمة المراجع المعتمدة في البحث:

1. إسعاف حمد. (2015). رأسمال الاجتماعي مقارنة تنموية. مجلة جامعة دمشق، 146 ،
2. اليوسف خليل. (2002) الفساد الإداري والمالي الأسباب والنتائج وطرق العلاج . مجلة العلوم الاجتماعية .252
3. بعلي محمد الصغير. (2005). العقود الإدارية . عناية : دار الشرق للنشر والتوزيع .
4. بو سكين حنان. (2015, 10 25). مفهوم الفساد. المجلة الاجتماعية القومية ، الصفحات 149-162.
5. بوسقيعة أحسن. (2008). الوجيز في القانون الجزائري الخاص ، جرائم الفساد، المال والأعمال وجرائم التزوير . الجزائر : دار هومة .
6. بوضياف عمار. (2007). الوجيز في القانون الإداري . الجزائر : جسور للنشر والتوزيع .
7. خلف الجبوري محمود. (2010). العقود الإدارية . مصر: دار الثقافة للنشر والتوزيع .
8. شهاب إبراهيم بدر. (1998). معجم مصطلحات الإدارة العامة. عمان الاردن.
9. نادر فرجاني. (2000). الحكم الصالح في البلدان العربية. مجلة المستقبل العربي .5 ،
10. زولاد بسيرا ب. صاخلا ينانجل نوناقل. (2000). ديسلا ، أ ، ريجر لا ناج

Filistin’de Çözümü Irk Ayrımcılığı ve İntifada Senaryoları mı Getirecek?

Ceren GÜRSELER*

Öz

Filistin sorununda mevcut dönemde çözümsüzlük hâkimdir. Bu ortamda İsrail ve Filistin bazı eylemleriyle ve söylemleriyle uluslararası kesimin farklı aktörlerinden destek almayı hedeflemektedir. Gerek politikalarını uygulamak gerekse uluslararası destek almak için iki taraf birbirinden farklı kavramlara ve anlatılara başvurmaktadır. İsrail, “şiddet” ve “terör” kavramlarını kullanırken Filistin tarafı “ırk ayrımcılığı” ve “İntifada” kavramlarını kullanmaktadır. Dolayısıyla taraflar arasındaki “terminoloji mücadelesine” yeni bir boyut özellikle uluslararası hukukla bağlantılı bir boyut “apartheid” ile eklenmiştir. Her ne kadar ABD ve İsrail tarafından Filistin’deki durum ve Filistin-İsrail çözüm süreci uluslararası hukuktan koparılmaya çalışsa da Filistin ve uluslararası kesimin bazı aktörlerince süreç apartheid üzerinden uluslararası hukuka oturtulmaya çalışılmaktadır. Şiddet olaylarının yaşanması ve bu tip olaylara İsraili Filistinlilerin de katılması apartheid söyleminin altını çizirken Kudüs’teki gerilimin Üçüncü İntifada’yı başlatabileceği iddiaları öne sürülmektedir. Bölgesel ve uluslararası konjonktüre ise daha çok İsrail yanlısı bir atmosfer hâkimdir. ABD eski başkanı Donald Trump’ın İsrail’in bölgeye entegrasyonuna ve İran karşıtı işbirliğine odaklanan planı merkezine almaktadır. Çünkü plan uygulama aşamasına geçmiştir; Bahreyn ve Birleşik Arap Emirlikleri İsrail ile ilişkileri normalleştirme andlaşması imzalamıştır. Fakat Filistin yanlısı da uluslararası momentumdan bahsetmek mümkündür. İsrail, diplomatik baskı altına alınmaktadır. Dolayısıyla, “işgal”in yanında “apartheid” söylemi, İsraili Filistinlilerin saldırıları ve “intifada” söylemi çözümde uluslararası hukukun uygulanmasına ve İsrail’e daha fazla baskı yapılmasına neden olabilir.

Anahtar Kelimeler: Filistin, İsrail, Apartheid, İntifada, BM Güvenlik Konseyi

Will the Scenarios of Intifada and Apartheid Bring Resolution to Palestine?

Abstract

In the current period, the Palestinian question is unresolved. In this conjecture, Palestine and Israel through several activities and discourse aim to get support of different actors of the international community. Not only implementing their policies but also to have international support both sides refer to different terms and narratives. While Israel has used the term of “violence” and “terror” the Palestinian side has used the notions of “apartheid” and “Intifada”. For this reason, through the concept of “Intifada” a new dimension especially a dimension related with international law has been added into the terminology challenge between two sides. Although the situation in Palestine and the resolution process of the Israeli-Palestinian question have been tried to cut off from international law by the USA and Israel, Palestine and certain actors of the international community have tried to put international law in the process by referring to term apartheid. Occurrence of violence and participation of the Israeli-Palestinians in these clashes highlight the discourse of apartheid, it is acclaimed that tension in Jerusalem can start the Third Intifada. Pro-Israeli atmosphere is dominant in the regional and international conjuncture. It is centered upon the former US president Donald Trump’s plan that is focused on Israel’s integration into the region and anti-Iranian cooperation. Because the plan have been in the process of implementation; Bahrain the United Arab Emirates signed agreements of normalization of relations with Israel. However, it is possible to talk about the momentum which is favorable to Palestine. Israel, has been put under diplomatic pressure. For this reason in addition to “occupation” the discourse of “apartheid”, the attacks of the Israeli-Palestinian

* Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Türkiye,
E-posta: cerengurseler@nevsehir.edu.tr

community and the rhetoric of Intifada can lead to implementation of international law in the resolution and to make more pressure on Israel.

Keywords: Palestine, Israel, Apartheid, Intifada, UN Security Council

Giriş

Filistin-İsrail sorununa mevcut dönemde çözümsüzlük hâkimdir. Filistin devletinin kurulması yani Filistin-İsrail sorununun çözülmesi beklenmeden İsrail bölgeye *de jure* olarak entegre edilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda Orta Doğu'ya istikrarın gelmesi kısa ve orta vadede zor gözükmetedir. Filistin-İsrail sorununda çözümsüzlüğün yanında durumu zorlaştıran başka nedenler de mevcuttur. İsrail'de İsraili Filistinliler tarafından saldırılar düzenlenmekte, İsrail'de ve işgal edilmiş Filistin topraklarında ırk ayrımcılığına benzer rejim İsrail tarafından Filistinlilere yönelik olarak uygulanmakta ve çözümde uluslararası hukuktan giderek uzaklaşmaktadır. Dolayısıyla Filistin'e barışın ve istikrarın gelmesi için yeni yaklaşımların benimsenmesi, konjonktüre yönelik değerlendirmelerin yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda Filistin'de devlet inşasının devam etmesi, ırk ayrımcılığına benzer rejimin uygulanması iddiası/söylemi karşısında İsrail'e yönelik uluslararası baskının artmasıyla çözüm süreci başlatılarak yeni değerlendirmeler yapılabilir veya yeni yaklaşımlar benimsenebilir.

Filistin-İsrail sorununda artık çözümsüzlüğün olağanlaştığından, sıradanlaştığından bahsetmek mümkündür. Diğer bir ifadeyle Filistin'de sorun çözümsüzlükte "diretmektedir". Filistin-İsrail sorununda çözümsüzlük, barış girişimlerinin önüne geçerek ilgili süreci durağanlaştırmıştır. Bu tablonun ulusal, bölgesel ve uluslararası nedenleri mevcuttur.

Bahse konu olağanlaşan durumda ise dikkat edilmesi gereken husus; Filistin-İsrail sorununda momentumun daha çok İsrail lehine ve dolayısıyla İsrail'in çıkarları doğrultusunda oluşması ve bu doğrultuda ilerlemesidir. Uluslararası hukuk hükümlerinin, Filistin-İsrail sorununa dair teamülün ve BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararlarının oluşturduğu "barış için toprak" ilkesine dayanan çözüm konsensusundan giderek uzaklaşmaktadır. Washington-Tel Aviv ikilisinin istediği üzere süreci uluslararası hukuktan ve yerleşik teamülden uzaklaştıran gelişmeler yaşanmaktadır.

Sahadaki duruma tam anlamıyla hâkim olmak adına Tel Aviv lehine gerçekleşen gelişmelerden bahsetmek gerekmektedir. Realpolitik uygulanmakta olup İsrail yanlısı atılımın devamını getiren, İsrail yanlısı momentumun devamını sağlayan faaliyetler bölgede yaşanmaktadır. İbrahim Andlaşmaları'nın devamı olarak zirveler düzenlenebilmekte, ABD'nin Joe Biden yönetimi selefi Donald Trump döneminde oluşturulan "çözüm" zemininde ilerlemektedir. Söz konusu zemin üzerinden Filistin-İsrail sorununa iki devletli çözüm bulunabileceği savunulmaktadır. İsrail, apartheid suçlamalarına ve Filistin-İsrail sorununda ilerleme sağlanmamasına rağmen Orta Doğu'nun "normalleştirilme, barış" ve İran karşıtı cephenin oluşturulması siyasetine bizzat ABD ve bazı bölge ülkeleri tarafından dâhil edilmiştir.

İsrail'de İsraili Filistinliler tarafından düzenlenen saldırıları da bu açıdan okumak mümkündür. Söz konusu saldırılar Tel Aviv yönetiminin Filistin'deki her hareketi terör ile bağdaştırmasına imkân sağlamakta ve dolayısıyla Batı Şeria'daki Filistin yönetiminin barış çağrılarının sesinin duyulmamasına neden olabilmektedir.

Filistin-İsrail sorununa dair tablonun salt İsrail yanlısı olduğunu söylemek alandaki gelişmeleri tam olarak yansıtmayacaktır. Hem Filistin içinde hem de Filistin dışında çözümü BM Güvenlik Konseyi kararlarına dolayısıyla yerleşik teamüle ve çözüm parametrelerine uygun bir tabloyu getirecek gelişmeler yaşanabilmektedir. Bir başka ifadeyle hem Filistin dışından hem de Filistin içinden çözümü zorlaştıran fakat aynı zamanda uluslararası hukuka ve teamüle dayanan bir çözüme dair momentum yaratabilecek gelişmeler yaşanmaktadır. Söz konusu gelişmelerin bir ayağı uluslararası toplumun belli bir kesimi ile bağlantılıdır. Dolayısıyla Filistinlilerin haklarını gözetken çözüme ulaşmada söz konusu uluslararası kesimin desteğinin önemi hatırlanmalıdır. Bu doğrultuda Filistin yanlısı olarak değerlendirilebilecek son adım yine BM'den gelmiştir. İlgili kurumla bağlantılı raporda İsrail'in "post-apartheid" bir dünyada Filistinlilere apartheid benzeri bir rejim uyguladığı belirtilmiştir. Dolayısıyla BM bağlantılı bu adımla İsrail diplomatik alanda baskı altına alınabilir.

Filistin-İsrail sorunu, ortaya çıkmasından beri çeşitli anlatılar geçirmiş; değişik paradigmalara anılır olmuştur. Örneğin ilk başta mültecilere ve yerlerinden edilen insanlara dair bir sorun iken ya da paradigma uygulanırken sonrasında FKÖ tarafından temsil edilen Filistin ulusal hareketi sayesinde devlet olmak ve self-determinasyon talebine evrilmiştir. Bunun yanında İsrail ve Filistin tarafı sorunun başlamasından itibaren farklı anlatılar ve kavramlar kullanarak pozisyonlarını meşrulaştırmaya ve uygulamaya çalışmıştır. Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere farklı anlatılar sadece işgal edilmiş Filistin topraklarında ve İsrail'de değil aynı zamanda uluslararası kesimde de kullanılmakta ve uygulanmaya çalışılmaktadır. Örneğin Intifada, apartheid anlatılarına ve kavramlarına yönelik İsrail ve İsrail'i destekleyen uluslararası kesim de şiddet, terörizm ve güvenlik gibi kavramları kullanarak cevap vermektedir. Bu farklı anlatıların ve kavramların ise çerçevesi her ne kadar yönetim değişse de Trump döneminde atılmıştır. Filistin sorunundaki çözüm teamülünden ve uluslararası hukuktan uzaklaşan bir şekilde Filistin içinde sınırlı olmayıp hem bölgesel hem de uluslararası siyasete yönelik çerçeve çizmektedir. İşte Trump'ın çizdiği ve yeni Amerikan yönetiminden Joe Biden'ın da devam ettirdiği bu uluslararası ortamda ve çerçevede söylemin, kavramların ve anlatının birbirinden farklı olduğu gözlemlenmiş olup değiştirilmek de istenmektedir. Şimdi de apartheid ve intifada örneklerinde görüldüğü üzere terimlerden de mücadele yapılmaktadır.

Bu çalışmada "apartheid" ve "İntifada" kavramlarının neden ve nasıl kullanıldığı ve çözüm sürecine olan etkilerinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Farklı anlatıların ve kavramların neden ve nasıl kullanıldığı incelenerek çözüm sürecinde ne gibi rol oynadıklarına değinilerek Filistin sorunun çözümüne olan etkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Yöntem olarak söylem analizinin yanı sıra metin incelenmesi ve durum değerlendirmesi kullanılacaktır. İsraili Filistinlilerin saldırıları, apartheid değerlendirilmesi, çözüm girişimleri kavramlar ve anlatılar üzerinde değerlendirilecektir.

İsraili Filistinliler, Protestolar ve Şiddet Olayları

Filistin-İsrail sorunundaki çözümsüzlük, gerginliğin yanında İsraili-Filistinlilerin maruz kaldığı sosyo-ekonomik ve siyasi sorunlar da saldırıları tetikleyebilmektedir. İkinci İntifada'nın patlak vermesi ve sonraki süreçte Filistin-İsrail arasındaki barış sürecinin çökmesi İsraili-Filistinlilerin de yaşamını olumsuz etkilemiştir (International Crisis Group, 2012, s.i). Bu olumsuzluğa karşı çeşitli gösteriler düzenlenmiştir. İsrail, karşı saldırılarla cevap vermiştir. Bu şiddet sarmalı neticesinde İsraili Yahudiler ve İsraili Filistinliler arasında güvensizlik artmıştır.

Çeşitli aralıklarla İsraili Filistinliler İsrail’de şiddet olayları düzenleyebilmektedir. Son dönemlerde söz konusu saldırılarda artış gözlemlenmektedir. İsraili-Filistinliler tarafından gerçekleştirilen saldırılarda 10’dan fazla kişi yaşamını yitirmiştir. İsrail Başbakanı Naftali Bennett yaşananları terör saldırıları olarak değerlendirmiştir (BBC, 14 Nisan 2022).

Filistin-İsrail sorununda yaşanan her olumsuz gelişme taraflar arasında güvensizliği ve gerginliği artırmıştır. Birinci İntifada Filistinli İsraililer arasında bir destek dalgası yaratmıştır. Hem Filistin devletinin kurulması ama aynı zamanda kendi haklarının da iyileştirilmesini istemiştir. 2006’da İsrail’in Lübnan müdahalesi, 2008-2009 Gazze saldırıları ise söz konusu toplumun İsrail yönetimi ile ilişkisini olumsuz etkilemiştir (International Crisis Group, 2012, s.i). Bazı İsraili Filistinliler terör saldırılarında buldukları gerekçesiyle tutuklanmıştır (International Crisis Group, 2012, s.i). Dolayısıyla, 2022’de gerçekleşen saldırılar söz konusu kesim için bir ilki teşkil etmemektedir. Örneğin Ekim 2020’de de İsraili Filistinliler sokak hareketlerinde bulunmuştur. Mayıs 2021’de de Yaffa, Hayfa, Acre, Ramla ve Lod kentlerinde saldırılar düzenlenmiştir. Normalde bu şehirlerin Filistin ve İsraili nüfusun yaşadığı ve istikrarın, barışın hüküm sürdüğü örnek şehirlerarasında gösterilmesi önemlidir. Harem’ül Şerif’te İsrail polisi ve Filistinliler arasında çatışma çıkmıştı. İsrail’de hükümette bulunan Birleşmiş Arap Listesi Harem’ül Şerif’te yaşanan şiddetten dolayı koalisyon hükümetine desteğini askıya almış ve parlamentodaki faaliyetlerini dondurmuydu. Bu partinin varlığı ve hükümete katılması önemlidir çünkü Filistinliler ilk defa bir İsrail hükümetinde temsil edilme imkânı bulmuştur. Bu bahsedilen şiddet dalgası 2006’dan bu yana en şiddetli saldırılar olarak nitelendirilmektedir.

Yukarıda bahsedilen olaylar ve ilgili süreç sonucunda söz konusu kesim Filistinli kimliklerini daha öne çıkarmışlardır. İsrail’in 9 milyonluk nüfusunda İsraili-Filistinliler yüzde 21’i temsil etmektedir. (El Cezire, 17 Nisan 2022).

Sorunların birikmesi ve gerginliğin artması sebebiyle söz konusu kesim İsrail siyaseti ile arasına mesafe koymuştur (International Crisis Group, 2012, s.i). Örneğin seçimlere katılım oranı giderek azalırken siyasi tercihlerini Yahudi Ziyonist partiler yerine Arap partileri yönünde kullanmışlardır (International Crisis Group, 2012, s.i). Yukarıda da belirtildiği üzere İsraili Filistinlilerin İsrail’e yönelik çeşitli talepleri bulunmaktadır. Hak taleplerinin yanı sıra İsrail’in demokrasi karnesi de eleştirilmiştir. İsraili Filistinlilerin sorunları iki alt başlıkta toplanabilir: ayrımcılığa maruz kalmaları sebebiyle özellikle korunma, barınma, eğitim, kutsal mekanların korunması gibi alanlarda sorunlarına çözüm talep etmektedirler (International Crisis Group, 2012, s.39). İkinci olarak da kültür, eğitim, dil gibi başlıklarda kendilerini ve kimliklerini daha iyi ifade etmek istemektedirler. Dil, eğitim, kamuda istihdam, şahsi durumlarda birtakım hakları zaten mevcuttur.

Ayrıca İsrail’in Yahudi niteliğine sahip devlet niteliğinden ayrılmasını ve bunun yerine iki uluslu devlet kurulmasını savunmaktadırlar. İsrail’deki Filistinlilerin statüsünün de nihai çözüm aşamasına bırakılması söz konusu talepleri tetikleyebilmektedir. Nihai çözüm sürecine geçildiğinde İsrail’in Yahudi devleti olarak tanınması dönemin başbakanı Benjamin Netanyahu tarafından 2012’de dile getirilmiştir. Yahudi niteliğinin tanınması diğer bir ifadeyle Filistin’in bu unsuru tanınması talebi artık şarta dönüşmüştür ve müzakerelerin başlaması için birer ön koşul olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla çözümün uluslararası hukuktan uzaklaşmasının bir diğer örneğini teşkil etmektedir.

Apartheid, İsrail ve Filistin

Apartheid başlığında değerlendirmelerde bulunabilmek için Filistin nüfusunun / toplumunun üç ayrı başlık altında değerlendirilmesi yararlı ve önemli olacaktır. Mülteciler, Batı Şeria ve Gazze'deki Filistinliler, İsrail'deki Filistinliler olarak ele alınması apartheid söyleminin, iddiasının ve uygulamalarının kimi ne kadar etkilediğini göstermektedir.

Diğer bir ifadeyle İsrail'in uygulamaları sebebiyle Filistin nüfusu farklı toplumlara, gruplara bölünmüştür. "Jerusalemites" olarak ifade edilen Kudüs'te yaşayanlar, Gazzeliler, Batı Şerialılar, İsraili Filistinliler ve mülteciler olarak farklı gruplandırmaya gidilmesi İsrail'in ayrımcı politikalar izlediğini göstermektedir.

Aslında konuya en baştan yani İsrail'in en başat özelliğinden başlamak mümkündür: o da İsrail devletinin niteliğidir. Diğer bir ifadeyle İsrail devletinin resmî ideolojisi bulunmaktadır; o da İsrail'in Yahudi devlet niteliğine sahip olmasıdır. İsrail'in kurulduğunu açıklayan bildiri örneğin İsrail'i Yahudi devleti olarak tanımakta ve nitelendirmektedir (Quigley, 1991, s. 226). Dolayısıyla ayrımcı niteliğe en başından itibaren İsrail'in sahip olduğu söylenebilir.

Ayrıca çeşitli kanunlarda ve hukuki düzenlemelerde apartheid benzeri yapılanmaya rastlamak mümkündür. Öyle ki bu sayılan unsurlar neticesinde Filistinlilerin "büyük apartheid" adı altında bir rejime maruz kaldıklarını ifade edilebilir (Marshall, 1995, s.19). Bahse konu terim Güney Afrika örneğinden alınmış olup çeşitli kanunlarla, hukuki düzenlemelerle Afrikalı ve Avrupalı toplumların birbirinden ayrı tutulmaya çalışılmış ve Afrikalıların herhangi bir güce sahip olmalarının engellenmesi istenmiştir (Marshall, 1995, s.19). İsrail'de şu üç alanda ayrımcılık görülebilir: sürgün, işgal, ikinci sınıf vatandaşlık. Zaten her üç kavramda Filistinli nüfusun farklı yapılanmalarına yönelik değerlendirmelerde bulunabılır. Bazı Filistinliler ülkelerinden sürgün edilmiştir. 1950 tarihli İsrail'de bulunmayanların mülklerine ilişkin kanun *The Absentee Property Law*, 1947-49 arasında Filistin'den ayrılan Filistinlilerin geri dönmesini engellemeyi amaçlamaktadır. Yani fiziken Filistinliler ülke dışında tutularak haliyle İsrail toplumundan ayrı olmakta, oy verme hakkından mahrum bırakılmakta ve vatandaşlık hakları ellerinden almaktadır (Marshall, 1995, s.19).

Mülteciler Filistin toplumunun gruplaşmasında en kalabalık unsuru teşkil etmektedir. Bu grup da kendi arasında üçe ayrılabilir: 1948 Savaşı'nın mültecileri, 1967 Arap-İsrail Savaşı ile mülteci durumuna düşen kesim, 1948 Arap-İsrail Savaşı ile yerlerinden edilen fakat İsrail'de yaşamaya devam eden kesim (Zreik, 2004, s.71).

İsrail içindeki mülteciler dışında, Filistinli mültecilerin İsrail apartheidine maruz kaldıkları söylenemez çünkü sürgünde, başka ülkelerde yaşamaktadırlar, yani İsrail yönetimi altında yaşamamaktadırlar (Zreik, 2004, s.71). 1948 Savaşı kapsamında yaklaşık 750.000 Filistinli evlerinden çıkarılması ya da evlerini terk etmek durumunda kalmıştır (Zreik, 2004, s.72).

Diasporanın yani Filistinli mültecilerin yanında bazı Filistinliler ise işgal edilmiş Filistin topraklarında yaşamaktadır. 1967 Arap-İsrail Savaşı ile ele geçirdiği Batı Şeria ve Gazze'deki Filistinlilere vatandaşlık vermeyerek İsrail, söz konusu Filistinlilerin Batı Şeria ve Gazze Şeridi dışında ikamet etmelerini engellemiş diğer bir ifadeyle yine İsrail nüfusundan ayrı tutmuş, oy kullanma hakkını engellemiş ve vatandaşlıktan mahrum bırakılmıştır (Marshall, 1995, s. 19). İşgal edilmiş Filistin topraklarındaki durum ise apartheid benzeri bir sistemi göstermektedir: ayırım duvarı, paralel hukuki düzenlemeler, kapatmalar, geçiş sistemi, sadece Yahudilere yönelik yollar, sadece Filistinlilere yönelik su kullanımına dair sınırlama getirilmesi, toprağın ele geçirilmesi,

istenildiği biçimde kapanan askerî alanlar (Zreik, 2004, s. 72) *de facto* apartheid (Zreik, 2004, s. 72) nitelendirilmesi için kullanılabilir.

Son grup Filistinliler ise 1948 Savaşı'nda bölgede kalmasına izin verilen Filistinliler'dir. Söz konusu Filistinliler oy verme hakkına sahiptir. Ayrıca toplanma, ifade özgürlüğü ve diğer siyasi ve sosyal haklara sahiptir (Zreik, 2004, s. 75).

Apartheid'a dair ilginç olan ve değerlendirme altına alınması gereken tutum İsrail'e apartheid suçlamasının İsrail dışından gelmesidir. Bu retorik ya da söylemin İsrail toplumunu etkilemeyi başardığını söylemek mümkündür. Çünkü İsrail'in uluslararası alanda izolasyona maruz kalabileceği ihtimali İsrail toplumu içinde konuşulmaya başlanmıştır.

İşgal edilmiş Filistin topraklarında hem apartheid hem de İntifada söylemleri için kullanılacak gelişmeler Kudüs ayağında da yaşanmaktadır. Uzun zamandır Filistin Otoritesi, İsrail'in Kudüs'ün statüsünü değiştirmek için girişimlerde bulunduğunu ve bu tarz faaliyetlerin Üçüncü İntifada'yı tetikleyebileceğini dile getirerek uluslararası kesime seslenmiştir. Filistin Otoritesi, İsrail'in Harem-ül Şerif'i bölme niyetinde olduğunu savunmaktadır (Toameh, 17 Nisan 2022). İsrail Başbakanı Neftali Bennett; Hristiyanların, Yahudilerin ve Müslümanların Kudüs'te dini bayramlarını kutlamaları gerektiğini söyledikten sonra Filistin Otoritesi bu yönde bir açıklama yapmıştır. El-Halil'deki Piskopos Mağarası'nın cami ve sinagog olarak ayrılmasını örnek olarak gösterilerek (Toameh, 17 Nisan 2022) benzer bir senaryonun Harem-ül Şerif'te gerçekleşebileceği dile getirilmektedir.

İsrail'deki sistem sistematik baskı ve hükümün kurumlaşmış halidir. Bu tür bir yönetimi bir ırksal grup diğerine karşı uygulamaktadır. Ayrımcılığa dayanan altyapısı başlıca örnek olarak verilebilir. Temel Yasa yani 1950 tarihli Geri Dönüş Yasası ve 1952 tarihli Vatandaşlık Yasası mevcuttur. 1952 tarihli İsrail'e Giriş Yasası, 2003 tarihli Vatandaşlık ve İsrail'e Giriş Yasası ve 2018 tarihli Yahudi Halkının Devleti Temel Yasası da örnek olarak verilebilir. Filistin içindeki faaliyetlerde ise ayrımın uygulanması, zorlayıcı çevrenin yaratılması, muhalefetin susturulması yoluyla apartheid rejiminin sürdürülmesi amaçlanmaktadır.

Apartheid ve Uluslararası Hukuk

Apartheidin yasaklanması uluslararası örf adet hukuku statüsüne aittir ve *jus cogens* norm niteliğindedir (Human Sciences Research Council, 2009, s.10). Apartheid Sözleşmesi ve Roma Statüsü, apartheid ile bağlı bazı eylemleri suç olarak nitelendirmektedir. Roma Statüsü apartheid tanımında "kurumlaşmış baskı ve hüküm bir ırk tarafından diğer ırka yönelik" (Human Sciences Research Council, 2009, s.10) sistematikleşmiş ayrımcılığın altı çizilmektedir.

İsrail'in Filistinlilere yönelik apartheid veya apartheid benzeri sistemi uyguladığı söylemi uzun zamandır kullanılmaktadır. Süreci 1960'lardan başlatmak mümkündür. 1976'da bizzat Yitzak Rabin tarafından dile getirilmiştir. Batı Şeria'yı ilhak etmesi durumunda İsrail'in apartheid bir devlete dönüşebileceğini savunmuştur (Boigon, 27 Nisan 2022). 1980-1990 arası dönemde akademisyenler tarafından İsrail'in Batı Şeria ve Gazze'de kurduğu sistemi anlatmak için kullanılmıştır (Boigon, 27 Nisan 2022). Son olarak ise İnsan Hakları Örgütü, yayımladığı raporunda Gazze ve Batı Şeria'da yaşayan Filistinlilerin yaşadıkları koşulları anlatmak için apartheid kelimesini kullanmıştır.

Adı geçen bölgelerde İsrail'in kontrol noktaları yerleştirmesi ile apartheid söylemi daha da kullanılabilir hale gelmiştir. Kavramın özellikle işgal ile kıyaslandığında çok etkisi ve tartışma

yaratması önem teşkil etmektedir. Hem söylem olarak hem de bir nevi çözüm girişimini başlatabilecek bir araç olarak Filistinliler tarafından kullanılmaktadır.

İsrail'e yönelik apartheid kavramının kullanılmasında altının çizilmesi gereken husus bu tarz bir yönetimin etnik ve ırk bağlamında sistematik kurumsallaşmış olması ve yasallaşmış ayrımcılığı uygulamasıdır. Dolayısıyla İsrail'in farklı olanı yani Filistinlileri ırka dayanan ve sistematik bir şekilde dışarıda tutması kapsamında Güney Afrika örneği ile arasında benzerlik kurulabilir (Zreik, 2004, s. 71).

Bu tip ifadeler alanda karşılığını bulmaktadır. İsrail'in devlet olarak tarih sahnesine çıkmasından bu yana tek bir Filistin köyü kurulmamıştır (Zreik, 2004, s. 75). Filistinlilerin İsrail devleti tarafından idare edilen kamusal toprağı almasına sınırlamalar getirilmektedir (Zreik, 2004, s. 71). Bu tip uygulamalara çeşitli örnekleri de eklemek mümkündür. Zreik, 2004, s. 71). Söz konusu uygulamaların yanında planlama, inşa ve kalkınma alanlarındaki uygulamalar sebebiyle Filistinliler, "de facto gettolar"a yönlendirilmektedir. Askerî sokağı çıkmaya yasakları, abluka, kontrol noktaları, Filistinliler tarafından apartheid göstergesi olarak yorumlanmaktadır.

Böylelikle iki ulusal grup arasında apartheid ile kıyaslanan bir "ayrılık sistemi" oluşturulmaktadır (Zreik, 2004, s. 71). Apartheid suçlamaları uluslararası kesimden bir devlete gelince bu pek alışık olmadık bir durumu teşkil etmektedir (Hatuel-Radoshitzky, 2016, s. 105). Irk ayrımcılığı ya da apartheid karşıtlığı Filistin ve uluslararası kesimin bazı unsurları tarafından hem söylem hem de model olarak kullanılmaktadır. Örneğin İsrail'in işgal edilmiş Filistin topraklarında inşa ettiği duvar Filistinliler tarafında apartheid duvarı olarak da anılmaktadır (Assi).

Kavramların ve Anlatımların Çatışması

Filistin-İsrail sorununda farklı hedeflerin, çıkarların yanında kavramların da çatıştığını görmekteyiz. İki taraf da hem tezlerini desteklemek, meşrulaştırmak hem de uluslararası desteği alabilmek adına farklı kavramlar hatta birbiriyle çatışan kavramlar kullanmaktadır. ABD ve İsrail "işgal" unsurunu "güvenlik" kavramına başvurarak sorgularken Filistin ve Filistin yanlıları apartheid ifadesini kullanmaktadır.

Filistin tarafı, diplomatik ve uluslararası yargı alanlarında kullanılan terimlere başvurmaktadır. (Rogers ve Ben-David, 2010, s. 202). Böylelikle uluslararası topluma seslenmekte ve uluslararası yargının Filistin-İsrail sorununa müdahil olabilmesinin önünü açmaya çalışmaktadır.

Apartheid'ın kullanılması Filistin-İsrail sorunundaki paradigmayı değiştirebilir. Diğer bir ifadeyle "işgal edilmiş topraklar paradigması"ndan "apartheid paradigmasına" geçilme olasılığı bulunmaktadır. Böyle bir değişikliğin gerçekleşmesi durumunda Washington'ın Tel Aviv'e verdiği desteği azaltabileceği, sarsabileceği ya da değiştirebileceği ifade edilmektedir (Marshall, 1995, s. 15). Diğer kullanılan farklı kavramlara örnek olarak Ayrım duvarına, apartheid duvarı ve güvenlik duvarı denmesi verilebilir.

Siyonizme de değinmek gerekmektedir. 1975'te BM'nin bir kararında siyonizm bir ırkçılık çeşidi olarak belirtilmiştir. Dolayısıyla bu tarih İsrail'de temelin ırkçılık üzerine kurulduğu söyleminin ya da fikrinin başlangıcı olarak kabul edilebilir (Hatuel-Radoshitzky, 2015, s.18). 2001 yılına dair yine BM ile bağlantılı bir örnek verilebilir. BM Irkçılığa, Irksal Ayrımcılığa, Yabancı Düşmanlığına ve İlgili Hoşgörülülüğe KARŞI Konferansı'nda İsrail'i eleştiren bir açıklama yapılmıştır ve uluslararası kesime çağrıda bulunarak Güney Afrika gibi İsrail'in apartheid devlet olarak izolasyona maruz kalması gerektiği belirtilmiştir (Hatuel-Radoshitzky, 2015, s.18).

“Su apartheid”ı ifadesi de kullanılmaktadır. Birbirlerine komşu yakın bölgelerde dahi Yahudi yerleşimciler Filistinlilere oranla daha fazla su kullanmakta ve Yahudi yerleşimcilere ayrılan su kaynağı daha fazladır (Hatuel-Radoshitzky, 2015, s.112). Dolayısıyla “terminoloji mücadelesi”nin (Brockhill, 2021, s. 465) son örneği apartheid söyleminin kullanılmasında görülebilir.

Anlatımların değişebileceği unutulmamalıdır. Örneğin Filistin anlatısına göre İsrail devleti, çoğunluk olan Arap nüfusunun bulunduğu topraklarda onların onayı alınmadan kurulmuştur. Aynı zamanda Filistinli mültecilerin geri dönüş hakkına karşı çıkararak Yahudilerin çoğunlukta olduğu bir devlet kurulmuştur. Irka dayalı ayrımcı sistemi kurulduğu günden beri ilgili topraklarda uygularken 1967 Arap-İsrail Savaşı ile ele geçirdiği Batı Şeria ve Gazze’de de bu tip kurumsallaşmış sistemi uygulamaya başlamıştır. Bunlar vatandaşlığın ve oy hakkının verilmemesi üzerinden söylenebilir.

Trump’ın Planı

Trump yönetiminin bölgeye yönelik adımları gerginliği artıran nitelikte olmuştur. Filistin ayağında ise özellikle Filistinlileri marjinalleştirmeyi, siyasette ve diplomaside yalnızlaştırmayı amaçlamıştır. Bu sebepten ötürü gerek İsraili-Filistinlilerin şikayetlerinin artmasında gerekse Kudüs’te gerginliğin artmasında ve Filistin yönetiminin yalnızlaşmasına etkili olmuştur. ABD’nin Kudüs’ü İsrail’in başkenti olarak tanımasının yanında Trump’ın “barış planı” da söz konusu tutumları etkilemiştir. Salt İsrail’in görüşleri alınarak hazırlanmış ve açıklanmıştır. Mart 2020’de yani İsrail genel seçimlerinden bir ay önce kamuoyu ile açıklanan planın dönemin İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu’nun yakın çalışma grubu ile hazırlandığına dair ifadeler mevcuttur (Goren, 2020, s. 53). Öyle ki Plan, en fazla İsrail yanlısı çözüm girişimi olarak değerlendirilmiştir (Goren, 2020, s. 53). “Yüzyılın Planı” ile Filistin-İsrail sorununun uluslararası hukuku temel alan çözüm ve müzakere süreçleri, çözüm mekanizmaları barış sürecinin dışına çıkarılmıştır. Salt İsrail’in görüşlerine dayanan yani Filistin’le müzakere edilmeyerek oluşturulan bu Plan *fait accompli* biçiminde bir çözüm sunmuştur. Başta BM kararları olmak üzere uluslararası hukukun çıktılarından saptırılan dolayısıyla Filistin-İsrail sorununda yeni bir paradigma oluşturmayı amaçlayan bir “çözüm planıdır”. “Barış için Toprak”tan “Barıştan Refaha” geçiş amaçlanmıştır. Kudüs’ün statüsü, işgal edilmiş Filistin topraklarındaki Yahudi yerleşimleri ve Filistinli mültecilerin geri dönüşü konularında Filistin’in kabul etmeyeceği düzenlemelerle müzakerelerin başlaması teklif edilmiştir. Doğrudan Filistin-İsrail sorununu çözmek yerine Orta Doğu’da İsrail’in tanınarak ilişkilerin kurulması ve bunu da doğrudan ve dolaylı olarak İran karşıtlığı üzerinden yapılması amaçlanmıştır. Bu çerçeve bölgenin gerçeği ve işbirliğine yönelik yeni olasılık olarak lanse edilmiştir. Orta Doğu’daki konjonktür Trump’a göre yeniliği, değişimi teşkil etmekte idi ; dolayısıyla yeni bir çerçevenin ve anlayışın uygulanmaya geçmesi gerektiği savunulmaktaydı. Plan da söz konusu değişikliği hayata geçirdiğini iddia etmekte idi. Konjonktürel değişimi geçmiş çözümlerden ve çözüm girişimlerinden farklı olarak ele aldığını savunmakta idi. Plan, uluslararası hukuku ve Filistin-İsrail sorununu çözüm teamülünü göz ardı etse de uygulama safhasına geçmiştir : Birleşik Arap Emirlikleri ve Bahreyn İsrail ile ilişkileri normalleştirme adına adım atmıştır. Diğer taraftan Filistin ise Batı Şeria, Gazze ve Doğu Kudüs ile birlikte söz konusu bölgelerde Filistin devletini kurmayı amaçlamaktadır. Uluslararası hukuk metinlerine ve örgütlere başvurarak İsrail’e baskı yapmaktadır.

Yeni planın Filistin sorununun çözüm teamülünden çok önemli farklı noktaları bulunmakta ve söz konusu farklılıklar yeni çerçeveyi oluşturmaktadır. Kudüs’ün İsrail’in başkenti olarak belirlenmesi, Filistinli mültecilerin geri dönüşünün *asla ve kat’a* kabul edilmemesi bu bağlamdaki

en önemli unsurlardır. Filistinli mültecilerin İsrail'e dönmeyeceği belirtilmiştir (The White House, 2020, s. 33). Trump'a göre ABD'nin İsrail'in başkenti olarak Kudüs'ü kabul etmesi Filistin-İsrail sorununda yeni bir başlangıcı, yaklaşımı göstermektedir. Kudüs kararı, Trump'a göre İsrail-Filistin sorununda yeni bir yaklaşımın başlangıcını teşkil etmektedir (Nusem, 2018, s. 57). İsrail'in Filistinli mültecileri kabul etmesi ya da tazminat ödemesi gerçekçi olarak kabul edilmemiştir. Sorunun çözülmesi daha da doğrusu uluslararası hukuka uygun olarak çözülmesi zorlaşmaktadır. Dolayısıyla Filistin'in çözümünden ziyade söz konusu planın farklı bir hedefi olduğu anlaşılmaktadır: İran karşıtlığına ve İsrail ile işbirliğine dayanan Orta Doğu'da barışın sağlanmasıdır. Plan'a göre daha önceden görülmemiş şekilde bölge ülkelerinin İsrail ile işbirliğine girmesine yönelik önemli fırsatlar mevcuttur. Plan İbrahim Andlaşmalarının yanında Trump'ın işgal altındaki toprakları İsrail altında sayması bu bağlamdaki örnekler arasında sıralanabilir. Bu tip değişimler halihazırda uluslararası hukukun ihlali olarak bir çözüme yaklaşılmasını zorlaştırmaktadır. Trump'ın İsrail'in işgali altındaki toprakları İsrail egemenliği altında sayması uluslararası hukuku değiştirme girişimi olarak yorumlanabilir İsrail'in işgal ettiği Golan Tepeleri üzerindeki egemenliğini Mayıs 2019'da tanımıştır (The White House, 2020, s. 4).

Plan, Filistin ve İsrail olmak üzere iki devletin refah ve güvenlik içinde var olmasının zor olduğu iddiasındadır. Bunun sebebi Batı Şeria ve Gazze'nin fiziki bölünmüşlüğü değil Filistin'deki Hamas ve El-Fetih arasındaki siyasi iki başlıklılık (The White House, 2020, s. 4). Hamas terörist olarak nitelendirirken Ramallah'taki FO da Plan'ın suçlamalarına maruz kalmıştır. Abbas yönetimi yolsuzlukla, başarısızlıkla itham edilmiştir. Filistin'e yapılan yardımların israf edilerek altyapının harcamaması altyapının yetersizliğinin nedeni olarak gösterilmiştir (The White House, 2020, s. 4). Hamas dışındaki Filistinli çeşitli örgütlerin de terör ile bağlantısı olduğu iddia edilmiştir. (The White House, 2020, s. 4).

Planda BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararına da göndermede bulunulmuştur. Örneğin sınır düzenlemeleri İsrail'in güvenlik önceliklerine göre düzenlenirken söz konusu önceliklerin de İsrail'in yasal ve tarihi haklarına dayandığı iddia edilmiştir (The White House, 2020, s. 4). 1967 öncesi sınırlarına dönmeye dair İsrail'in yasal bir zorunluluğunun bulunmadığı ve bu tutumun 242 sayılı karara uygun olduğu öne sürülmüştür. Öte yandan Filistin'e kayda değer oranda toprak verileceği; verilen topraklarla beraber Batı Şeria ve Gazze'nin sınırlarının 1967 öncesi sınırlara yaklaşılacağı iddia edilmiştir.

Amerikan yöntemleri ise 242 sayılı kararda belirtilen çekilme kısmının taraflar arasında gerçekleşecek görüşmelerle belirleneceğini kaydetmektedir. Batı Şeria'nın ve Gazze'nin işgal edilmiş toprak olarak ifade edilebileceğini fakat neresinin işgal edilmiş alan olduğunun görüşmelerde belirleneceği görüşündedir. Diğer bir ifadeyle 242 sayılı kararın standart yorumundan farklı bir yorum getirmektedir (Marshall, 1995, s.17).

Dolayısıyla Washington ve Tel Aviv'in BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararlarını tartışmaya açtığı söylenebilir. Özellikle 242 sayılı kararın alandaki gerçekleri yansıtmadığı iddia edilirken dolayısıyla bunun için farklı bir bakış açısı ile konunun değerlendirilmesi gerektiği belirtilmektedir.

Plan'ın bir diğer tepki çeken tartışmalı unsuru ise Filistin'in Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne (UCM) üyeliğine ve diğer girişimlerine yönelik düzenlemesi olmuştur. Plan'a göre Filistin, UCM ve Uluslararası Adalet Divanı'na yönelik İsrail'in ve ABD'nin yargılanma girişimlerinden vazgeçecek ya da ilgili taleplerini geri çekecektir. Filistin, İsrail'e yönelik siyasi ve hukuki adımların atılmasına neden olacak ve Filistin'in silahsızlandırmasını durduracak

uluslararası örgütlere (The White House, 2020, s. 35) ve İsrail'in onayı olmadan herhangi bir uluslararası kuruluşa üye olamayacaktır (The White House, 2020, s. 39).

Kudüs'ün statüsü, Vizyon'un en tartışmalı başlıkları arasında yer almıştır. Kudüs'ün doğusu çeşitli bölgelere ayrılacak fakat aynı zamanda bölünmez kalacaktır. Vizyon, ABD'nin 1995 tarihli Kudüs Büyükelçilik Yasası'na göndermede bulunmuştur (The White House, 2020, s. 16). Söz konusu karara göre Kudüs, birleşmiş bir kent ve İsrail'in başkenti olarak kabul edilmektedir (Dilek, 2018, s. 125).

Yahudi yerleşimleri konusunda da Plan'ın tartışmalı düzenlemeleri bulunmaktadır. Plan'da Yahudi yerleşimlerinin mevcut haliyle tek taraflı olarak İsrail'in egemenliğine altına alınacağı, ilhak edileceği zımnen belirtilmiştir (The White House, 2020, s. 12). Dolayısıyla Plan'la Filistinli mültecilerin dönüşünün önü kapanmıştır.

Vizyon, geçmiş müzakere ve barış andlaşmalarını eleştirerek kendi meşruluk alanını oluşturmaya çalışmıştır. Geçmiş girişimlerin başarısız olduğunu; bunun da Orta Doğu'nun gerçekliğine uymamalarından kaynaklandığı iddia edilmiştir (The White House, 2020, s. 2). Geçmiş müzakere süreçlerinin yanında BM'nin ilgili bazı kararlarının tutarsız olduğu ve bunların çözüm getirmeyeceği öne sürülmüştür (The White House, 2020, s.5). Özellikle 242 sayılı kararın üzerinde durulmuş ve kararın farklı aktörlerce farklı yorumladığı belirtilmiştir. Plan'a göre pragmatik çözümler tercih edilmelidir (The White House, 2020, s.4) ve Plan'ın bugün Orta Doğu'nun mevcut gerçekliğine hitap ettiği iddia edilmiştir (The White House, 2020, s. 3). BM Güvenlik Konseyi'nin söz konusu kararına zımnen karşı çıkararak kararın bugüne kadar çözüm üretmediğini ve içeriğinin belirsiz olduğunu öne sürmüştür (United States Mission to the United Nations, 2019). Dolayısıyla "toprak, 1967 sınırları ve işgal" gibi kararda geçen ifadeler ve kararın kendisi tartışmaya açılmıştır.

İran'ın, Filistin-İsrail sorunundan daha büyük bir sorun teşkil ettiğini savunan Plan, bu tabloya karşı İran karşıtı bölgesel işbirliğinin yapılması gerektiğini öne sürmüştür. İran'ın İsrail'e ve Arap devletlerine tehdit oluşturması Orta Doğu'nun "yeni gerçekliği" olarak lanse edilmiştir (The White House, 2020, s. 37). İsrail'in hiçbir zaman tehdit unsuru oluşturmadığı; İsrail'in Orta Doğu ile bütünleşmesiyle ekonomik işbirliğinin sağlanabileceği iddia edilmiştir (The White House, 2020, s. 37).

Plan'da İsrail'in Yahudi devleti olarak tanınmasının bir şart olarak belirtilmesiyle de Filistinli mültecilerin geri dönüşünün; İsrail sınırları içindeki Filistinlilerin hak, hukuki statü taleplerinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Oysa böyle bir ifade Filistin-İsrail sorununun çözümündeki olağan ve hukuka uygun paradigmanın temeli olan BMGK'nın 242 ve 338 sayılı kararlarında yer almamaktadır (New York Times, 1979).

Uluslararası Kesimin Tepkisi

Uluslararası kesimin Filistin-İsrail sorununa ya da Filistin sorununa yaklaşımı ya da tutumu özellikle müzakerelerin başlamasında ve devam etmesinde belirleyici olan unsurların en başında gelmektedir. Momentumu yaratacak ilk unsur Filistin'den İntifada gibi gelişmelerle gelmiş; Madrid Barış Süreci, Oslo ve Camp David süreçleri başlayabilmiştir. Mevcut dönemde de uluslararası kesim tepkisiz olarak nitelendirilebilir. Trump'ın planını yüksek sesle eleştirmemesi bu bağlamda örnek olarak verilebilir. Trump'ın planına söz konusu tepkinin gösterilmemesi; uluslararası toplumun Filistin-İsrail sorununa ilgisizliği ve ABD eski Başkanı Trump'ı karşısına

almama isteği ile açıklanabilir (Goren, 20202, 54). Öte yandan Arap Ligi, İslam İşbirliği Örgütü ve Afrika Birliği planı reddeden açıklamalarda bulunmuştur (Goren, 20202, 54). AB’de ise 2016’dan beri görüldüğü üzere Örgüt içinde fikir ayrılığı devam etmiş ve bu durum Brüksel’in ortak bir açıklama yapmasına engel olmuştur (Goren, 20202, 54) Fakat BM Güvenlik Konseyi’nin Avrupalı üyeleri iki devletli çözüme olan desteklerini yinelemiştir (Goren, 20202, 53)

BM’deki bazı toplantılarda ya da BM’nin kimi belgelerinde İsrail’in eleştirilmesinin yanında apartheid ile suçlanmasına da rastlanılmıştır. Özellikle Yahudi yerleşimlerinin yayılması, bunları birbirine ve İsrail’e bağlayan yolların yapılması örnek olarak verilebilir. (Hatuel-Radoshitzky, 2015, s. 111). Çünkü bu yollar sadece yerleşimcilerin kullanımına açıktır. Filistinliler ise kontrol noktalarına ve yolların kapanmasına maruz kalmaktadır.

Uluslararası kesimin artık Filistin-İsrail sorununa tepkisiz olduğunu öne süren İsrail eski Başbakanı Netanyahu’nun elini söz konusu kesimden Filistin-İsrail sorununa ve özel olarak Filistin’e yeterince destek gelmemesi kuvvetlendirmiştir. Filistin-İsrail barış sürecinde ilerleme olmadan dahi bazı Arap devletlerinin İsrail ile ilişkileri geliştirmek istediğini savunan Netanyahu Avrupa’nın da Filistin-İsrail sorununun çözümünde artık etkili bir aktör olmadığını iddia etmiştir (Goren, 2020, s.54). Buna göre İsrail devletinin söylemi, Trump’ın planı ve uygulamalarını meşrulaştırmak için oluşturulmuştur: artık alanda/sahada değişimler yaşanmakta ve bu doğrultuda çözüm üretmek gerekmektedir.

Bu noktada uluslararası kesimin devreye girmesi ihtimali geçmiş örnekler düşününce akla gelmektedir. Özellikle Batı Şeria’daki toprakların İsrail tarafından ilhak edilmesini engellemek için bu duruma karşı muhalefet etmeleri gerekmektedir (Goren, 2020, s.56). Peki, uluslararası kesimin dahli ne kadar etkili olabilir? Geçmiş süreçler söz konusu müdahalenin çözüm sürecini hızlandırdığını göstermektedir. Bunun yanında İsrail’in uluslararası alanda yalnızlaşabileceği düşüncesinin İsrail kamuoyunda tartışılmaya başlanması önem teşkil etmektedir (Hatuel-Radoshitzky, 2015, s. 105). İsrail’in demokratik olmayan apartheid sistemi uluslararası retorikte/söylemde yerini almıştır (Hatuel-Radoshitzky, 2015, s. 105)

Fakat uluslararası hukuku temel alan bir çözüm mekanizmasının, sürecin başlayabilmesi için uluslararası kesim, Filistin-İsrail sorununu gündeminin en üst noktasına almalıdır. Bu noktada İsraili yetkililerin yabancı mevkidaşları ile yaptıkları diplomatik görüşmelerde Filistin-İsrail sorununun ender gündeme geldiğini belirtmeleri yaşanan tabloyu gözler önüne sermektedir (Goren, 20202, s.56). Dolayısıyla uluslararası toplumun Filistin-İsrail sorununu İsraili yetkililerle görüşürken dile getirmeleri İsrail’e farklı bir mesaj verebilir (Goren, 2020, s.56). Ayrıca uluslararası kesim ekonomik ve siyasi inisiyatifler alabilir; çünkü “inisiyatifler barış süreçlerinde önemli bir araçtır ve Filistin-İsrail sorunun çözümünde ilerleme sağlanmasına katkıda bulunabilir” (Goren, 2020, s. 57).

Sonuç

Sonuç olarak, Filistin sorununda paradigmlar değişebilmektedir. Örneğin self-determinasyon ve devlet olma olgusundan önce Filistin sorununda paradigma, mültecilerin geri dönüşü ve yerlerinden edilme olmuştur (Zreik, 2004, s. 71). Mevcut dönemde ise Trump’ın öne sürdüğü paradigma değişikliği kapsamında gelişmeler yaşanmaktadır. Paradigma değişikliği “barış için toprak” ilkesinin yerine “barıştan refaha” ilkesine dönüşmüştür.

Mevcut dönemde de İntifada ve apartheid söylemlerinin kullanımlarının giderek arttığı görülmektedir. İsrail Filistin'e karşı şiddet söylemini kullanmaktadır. İsrail'in şiddet söylemini kullanması işgalin gerekliliği ve kaçınılmazlığını da beraberinde getirmektedir, çünkü şiddete karşı güvenlik faaliyetlerinde bulunmaktadır (Brockhill, 2021, s. 452). İsrail, sorunun işgal değil Filistinliler olduğu (Brockhill, 2021, s. 465) anlatısını gütmektedir. Dolayısıyla İsrail işgali normalleştirme girişiminde bulunmaktadır.

Buna karşın Filistin de işgal ve apartheid söylemini kullanmaktadır. İsrail'in "işgali normalleştirme (Brockhill, 2021, s. 452) girişimlerine karşı apartheid söyleminin kullanıldığı düşünülmektedir. Dolayısıyla Filistin sorunun belirleyici stratejilerinden ve yöntemlerinden biri olan terimler mücadelesinde uluslararası hukukun altının çizildiği söylenebilir. Bu terimler mücadelesine sahadan verilebilecek en iyi örnekler arasında Apartheid/Ayrım/Güvenlik Duvarı bulunmaktadır. Filistinliler; "Ayrım/Apartheid Duvarı"nı kullanırken Tel Aviv yönetimi çoğunlukla yaptığı üzere konuyu güvenlik ile bağdaştırarak Güvenlik Duvarı adını kullanmaktadır.

İrk ayrımcılığı, İsraililere yönelik saldırılar ve uluslararası kesimden gelen iki farklı momentum dalgasının belirlediği açmazdan çıkılıp Filistin-İsrail sorununun çözümünde yeniden uluslararası hukuk zeminine dönmek gerekmektedir. İsraili Filistinliler tarafından düzenlenen saldırılar yeni bir İntifada dalgasının yaşanmasını gündeme getirmektedir. Gerek Birinci İntifada'nın gerekse İkinci İntifada'nın Oslo ve Camp David süreçleri üzerindeki etkisi düşünüldüğünde mevcut dönemdeki şiddet dalgasının çözüm sürecine ilişkin sonuçları orta ve uzun vadede anlaşılacaktır. Diğer yandan Filistin, uluslararası toplum tarafından lehine oluşturulan momentumu kullanmasının yanında içte de devlet inşası sürecine devam edebilir. Bununla birlikte ABD'nin eski başkanı Trump'ın Yüzyılın Planı ve İbrahim Andlaşmaları Filistin aleyhine bir momentum yaratmış olup söz konusu süreç çeşitli faaliyetlerle devam etmektedir. Fakat Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Filistin'de yaşananları inceleyeceğini açıklaması, Filistin'de seçim sürecinin hızlanması, İsrail'in ırk ayrımcılığı uyguladığı tezi ile yaratabilecek baskı ile İsrail'in çözüm masasına oturma ihtimali az da olsa mevcuttur. Diğer yandan İsrail'in, ABD'nin ve kimi bölge ülkelerinin İsrail ile ilişkileri normalleştirme gündemi Filistin'in devlet olma faaliyetlerini ve müzakere sürecinde yapacaklarını sınırlayabilir.

Kaynakça

Assi, Sera. "Palestinians Are Dreaming of a Third Intifada", **Jacobin**, 14 Mayıs 2022 tarihinde erişilmiştir.

"Back to Basics: Israel's Arab Minority and The Israeli-Palestinian Conflict", **International Crisis Group**, Middle East Report No. 119, 14 March 2012

Boigon, Molly. "Who said it when? A timeline of the term 'apartheid' in relation to Israel", **Forward**, 27 April 2021, 05 Mayıs 2022 tarihinde erişilmiştir.

Brockhill, Aneta. "The wall of violence: Understanding the Structural violence of the West Bank wall and the politics of terminology", **Mediterranean Politics**, 2021, Vol. 26. No.4, 451-475.

Dilek, Mehmet Sait. "Trump Yönetiminin Kudüs Kararına Analitik Bakış", **International Journal of Social Inquiry**, 11, No.1, 2018, s.97-137.

Goren, Nimrod. "Beyond the Trump Plan: How Can the International Community Advance Israeli-Palestinian Peacemaking?", **Palestine-Israel Journal**, 25. 1&2, s. 53-58.

Hatuel-Radoshitzky, Michael. "Israel and Apartheid in International Discourse", **Strategic Assessment**, Vol. 18, No. 3, October 2015, s.105-116.

Human Sciences Research Council, **Occupation, Colonialism, Apartheid? A re-assessment of Israel's practices in the occupied Palestinian territories under international law**, May 2009, Cape Town

Marshall, Mark. "Rethinking the Palestine Question: The Apartheid Paradigm", **Journal of Palestine Studies**, XXV, no. 1 (Autumn 1995), s.15-22

Nusem, Rotem. "A Year of Readjustment: The Trump Administration's New Policy on Israel and Iran", **Israel Journal of Foreign Affairs**, 12, No. 1, 2018

"Palestinian Deaths Mount as Tensions with Israel Spiral", **BBC**, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-61105492>, 14 April 2022, 27 Nisan 2022 tarihinde erişilmiştir.

Quigley, John "Apartheid Outside Africa: The Case of Israel", **IND. INT'L & COMP. L. REV.**, Vol. 1, 221, 1991, s.221-251

"Remarks at a UN Security Council Open Debate on the Middle East", **United States Mission to the United Nations**, 233 July 2019, 18 Mart 2020 tarihinde erişilmiştir.

Rogers Richard and Ben-David, Anat. "Coming to terms: a conflict analysis of the usage, in official and unofficial sources, of 'security fence', 'apartheid wall', and other terms for the structure between Israel and the Palestinian territories", **Media, War & Conflict**, 3(2) 2010, s. 202-229.

"Texts of Resolutions 242 and 338", **New York Times**, 18 August 1979, <https://www.nytimes.com/1979/08/18/archives/texts-of-resolutions-242-and-338-resolution-242-nov-22-1967.html> (Erişim tarihi 15 Şubat 2021).

Peace to Prosperity, **The White House**, 2020

Toameh, Khaled Abu. "Palestinian Authority Warns against 'dividing' Temple Mount", **Jerusalem Post**, 17 Nisan 2022, <https://www.jpost.com/arab-israeli-conflict/article-704415?fbclid=IwAR3BBJ4qAGaVgyzJL5ylUrr85cfhLqsAhARfoh1gTVLco2RsLkZsVM2oaoA>

"UAL 'suspends' role in Israeli gov't over Jerusalem violence", **Al-Jazeera**, <https://www.aljazeera.com/news/2022/4/17/party-suspends-itself-from-israeli-govt-over-jerusalem-tensions>, 17 Nisan 2022, 23 Nisan 2022 tarihinde erişilmiştir.

Zreik, Raef. "Palestine, Apartheid, and the Rights Discourse", **Journal of Palestine Studies**, Vol. 34, No. 1, Autumn 2004, s. 68-80.

New Hybrid Perspectives on Globalization Debates: Rethinking Literature

Fatima BAKDI*

Abstract

This paper presents a variety of discussions, insights and thoughts about how world is deeply changing with the phenomenon/factor of globalization, and how the multifaced understandings, explanations are twisted with the desire to add more academic writings, “other voices speak loudly and frankly about the internal properties and mechanisms”. In order to reshape visions within the growing literature on globalization. Despite the remarkable relative deliberation of the subject during the last four decades, it intersects with broader body of literature-particularly on international political economy, international relations, and regionalism, ICTs, and post covid-19. This combination of challenges and approaches has often made discussions elusive and polarizing. There is a need to focus on the Maghreb region to study the embodiment of the new wave of globalization there. One of the most important findings is that globalization continues to grow, in the speed and depth of its spread, while the visions, policies, voices and structures are still undeveloped, unfair and unequal. Yet, globalization goes beyond simplification of being just neo-colonialism.

Keywords: Rethinking Debates, Globalization, Uncertainty, Trends of Change.

Introduction

The debate and discourse on globalization is renewable as old as the process of globalization itself is, (globalization 1.0, globalization 2.0, globalization 3.0) (Friedman, 2005) with its complex and in-depth trajectories, generations, and waves, it has become one of the most discussed topics in academia, the media, and political and public discourse in general. On the other hand, the urgent need to trace the developments of these debates in their academic explanatory contexts, as an attempt to lay out some of the ambiguities that hinder understanding and simplify the complex phenomenon of globalization. The Arab region has generations of manifestations of political affairs, with political crises, wars, mixed contexts, variables and changes, in which the globalization system moves according to specific tracks, as it is an important part of the geopolitical map of the world, where global, regional, national and sub-national strategies are applied in a wide range of details and “amplify” then those contexts. What is new about the discussions about globalization and its manifestations in the Arab and Maghreb region in particular?

To interrogate these assumptions, this paper adopts illustrative tools to analyze elements from various academic disciplines related to network analysis of international relations (NA-IR), international political economy (IPE) and International Political Sociology (IPS).

Examining Debates About Globalization: Growing Anti-Liberal Sentiments

In our analysis, we will rely on discussions of globalization, on the new ones, by passing through the three schools that classify globalization between supporters (glophile) and opponents

* PhD., Lecturer, University of Algiers 03, Algeria, E-mail: bakdi_fatima@yahoo.fr

(glophobia), then changing globalization, because the transformations included everything, even the classifications are renewed and changed, as paradoxes occur, increasing anti-globalization sentiments within the liberal system itself, and the increase in the pace of globalization in the global south, by supporting and implementing its mechanisms and submitting to its outcomes.

Since the early 1970s, debates have raged throughout the social sciences regarding the process of globalization - an essentially disputed term whose meaning is a source of controversy. Contemporary research on globalization encompasses a very wide range of topics, and yet, despite the prevalence of research on the topic, little academic consensus has been reached regarding the interpretation of even the most primitive elements in the globalization process - its appropriate conception, its historical timing, its basic causal determinants or its social and political effects (Brenner, 2011).

Globalization is difficult to define, and are multidimensional, debatable, and stark differences in opinions about how business internationalization affects countries' cultural and national identities and whether such changes are desirable. It refers to the shift towards a more integrated and interconnected global economy, and this shift is largely driven by (i) declining trade and investment barriers and (ii) new technologies, such as the Internet. The debate over globalization revolves around whether and how quickly markets are coming together (Amadi, 2020).

Even within the context of contemporary globalization studies, discussions on the problem have multiplied in the last decade. Thus, one of the central intellectual barriers to a more adequate understanding of contemporary global transformations is that we currently lack appropriate historical and dynamic concepts that correspond to the possibility of systemic transformations within established geopolitics and economics (Brenner, 2004).

Some scholars focus on the transformations in the global economy in the early 1970s, the growing importance of transnational corporations, the liberalization of financial capital, the liberalization of trade and investment flows, the massive expansion of foreign direct investment, the massive diffusion of information technologies, and the reduction in the cost and time of long-distance transportation. For some scholars, globalization is also associated with a variety of threats or transformations. Others emphasize newly emerging forms of collective identity, political mobilization, and diaspora, often mediated by new information technologies, and which seem to have disturbed the principle of nationality as a site of everyday social relations. Finally, some authors have suggested that globalization entails the consolidation of global forms of popular consciousness and political authority that open up new possibilities for human emancipations (Brenner, 2011).

From this perspective, a proper analysis of globalization must distinguish between multifaceted causal processes and the effects of such processes in different political-economic contexts, in other words, "globalization as an outcome cannot be explained simply by invoking globalization as a process oriented towards that outcome ". Therefore, significant methodological reflexivity is required in order to circumvent some of the many "chaotic" assumptions and interpretations that underpin the dominant interpretations of contemporary globalization.

The conception of contemporary global restructuring has been illustrated as follows:

1. Contemporary forms of global restructuring represent opposing, unequal and dialectical processes of change rather than a static end state or end state.

2. Contemporary processes of global restructuring are spatial (reconfiguration) and temporal (turnover time).

3. Contemporary processes of global restructuring unfold simultaneously on multiple and intertwined geographical scales—not only within global space, but also through the production and reconfiguration of diverse sub-global spaces such as supranational blocks, nation states, regions, cities, localities, and neighbourhoods.

4. These multi-estimate transformations did not entail a complete obliteration of inherited socio-spatial formations but rather their functional, institutional and geographical redefinition: they are thus based on a complex mixture of continuity and change.

5. Contemporary processes of deregulation and resettlement stem from a variety of political-economic causes - including, among others, reorganization of corporate accumulation strategies, neoliberal consolidation, financial deregulation, accelerated technological change, new population movements, and transformations Geopolitical, global workforce shifts - not one huge trend. Its outcomes vary equally in different political and economic contexts. In this sense, "globalization is not just about one scale becoming more important than the rest; it is also about changes in the very nature of the relationships between scales".

In his book "The World is Flat" 2005, Thomas Friedman considered globalization to be in its third phase (globalization 3.0). The first stage of global development (globalization 1.0), (1492 to 1800) began with Columbus' discovery of the new world, spurred on by nationalism, religion, and industrialized powers. Globalization 2.0, (1800 to 2000), was disrupted by the great depression and the two world wars, shaped in large part by the emerging power of huge multinational corporations, evolving with european stock companies as they expanded in search of new markets, cheap labor and raw materials with subsequent developments in maritime and rail transport. This period saw the introduction of modern communications and cheaper shipping costs. Globalization 3.0 began around the year 2000, with advances in global electronic interconnection that allowed individuals to communicate like never before, major software advances have allowed number of people worldwide to work together with unlimited potential (Friedman, 2005).

It can be seen that the study of the phenomenon of globalization in its multiple dimensions has increased in intensity since the end of the last century, and has taken over the academic, public and media debate. The analyzes on globalization mature from decade to decade, and this feeds into the proposals and their diversity, the 1990s debates differ from those of 2000 and 2020, and therefore, it is worth focusing analyzes of shapes/reshapes in this past decade.

Globalization as a New-Colonial/Imperial Movement?

In the postcolonial discourse on globalization, twin concepts are used; imperialism and colonialism (Amadi, 2012), to indicate, among other things, opposing views on globalization as a

less comprehensive development construct, put them into question, and question assumptions. Thus, the question of true winners and losers is repeatedly raised, exposing and clarifying the growing contradictions, discontents, complexities and contradictions of globalization, which are re-imposing debates about hegemonic counter-globalization. Often, it is seen as representing violent reactions, foolishness, and deceit universally among the many debates in the literature. The contradictory picture of globalization is emphasized by proponents of global inequality and discourses about capitalist globalization in the new system, the crisis of the globalization project, arising from the inability of the WTO to achieve greater equity in world trade (Amadi, 2020). This often leads to the question of true winners and losers. Today, the assessment of winners and losers is not explored. However, the debate about globalization as a practice, the inclusive development model, and the approach and ideology that all nations should follow has not gone unchallenged - the arguments put forward by proponents ignore more critical assessments.

These similar critical views were part of the pejorative school's views. The 1999 UNDP Human Development Report calls for a "globalization with a human face," and posits that globalization magnifies great opportunities for humanity to progress, but that stronger governance is required.(UNDP, 1999) This perspective and related critical accounts are echoed by scholars who have conceptualized globalization as unrealistic in development contexts - and assert that it is more of a discourse than a fact. Hirst and Thomson put forward such critical thinking about the reality of globalization that they highlight persistent inequality in the contemporary international capitalist system, emphasizing that in terms of wealth creation, income and life expectancy - a large number - is excluded from the benefits of the present order. (Hirst, 1999) Planned for release towards the end of the second quarter of 2022, the 2021/22 (HDR) will focus on, "Uncertain Times, Unsettled Lives: Shaping our Future in a World in Transformation" (UNDP, 2021/2022).

The New International Economic Order (NIEO) was the brainchild of developing societies in the global South in the 1970s as they sought a freer, fairer, and more equitable order that could promote the economic development of post-colonial societies in the South. This resulted in the Lagos Action Plan (LPA), which never saw the light of day. Noam Chomsky argues that the "new order" advocated by the South is incompatible with the western "new world order," which places the west and their ideology above the rest (Chomsky, 1994).

By the late 1990s, "the rationalizations of globalization and the liberal order began to falter". In the academic circle, many debates have looked critically at one problem of the liberal order or the other. He re-examined the terms of the neoliberal consensus, highlighting its inherent shortcomings. Globalization is often faced with criticism in discussions of the North-South divide and the "development impasse" where the readily available answer is that "it didn't work".

Thus, the benefits of globalization between countries were not equal. There are arguments about the "illusions of globalization" and the elusive development paths of the contemporary system. In contrast, in his treatise on the "globalization of nothing", the mirage of globalization. The argument for this critique is that globalization advances the interests of high-income societies against their lower-income counterparts, leading to an explicit explanation for an increasingly illusory globalization with mapping of various economic epochs from the seventeenth century to the present day. The WTO, IMF, and WB, argue that countries around the world have been struggling to harness the promises of globalization.

Despite the alleged "closeness" and "connectedness", the other view argues, the world has become, "so close but so different" that such differences explain poverty and inequality. What creates the "paradox of liberalism in a globalizing world" provides a deep knowledge of the renewed contradictions of the liberal order. Critics further argue that globalization leads to a new international division of labor that generates new imperialism and a global division between North and South.

Peter Evans writes that globalization has created a hegemony, (Evans, 2005) which advanced the interest of the industrialized societies and suggests modalities for 'counterhegemonic globalization'. Stephen D. King reinforces similar perspective in a 2017 book pointing out that globalization has come to an end that the world has returned to history (King, 2017).

There is an important view on the world economy and global capitalism, the book "From Slavery to Slavery" (Katasonov, 2015), modern slavery and capitalism are interrelated, capitalism as a societal model turning everyone into a "biological robot" with mass slavery. Neocolonialism is not a human being's possession of the other, including credit slavery "the civilization of money", "debt slavery" and obligations related to relationships and financial obligations, its about "bubbles trade" with double profits.

Another Narrative: Globalization from a Philosophical Perspective

From a philosophical point of view, Luke Ferry proposes a philosophical structural view regarding the most important moments in the contemporary world, while the first began with the scientific revolution (17th-20th centuries), in which scientific discourse penetrated classes, societies, borders and the global trend in contrast to the prevailing domestic ones, the Enlightenment project spread the values of "freedom and well-being ", the control of nature and thought, all this happened in the shadow of the european colonialism (Ferry, 13 juin 2014).

The second moment was in the 1980s, about the Internet, the liberalization of financial markets, communications, and global capitalist competition. What is new in the second moment is a change in the meaning of history, and a change in our relations with history, values and politics. The governing logic of world history is not the dominant values of well-being and freedom at the first moment, but has been replaced by other mechanical values, the unknown person, and spontaneity. Here the shift in meaning took place, the transformation of innovation from a value and civilized project into innovation for the sake of innovation, to destructive innovation, a need for the market within the logic of liberalism applied in all areas without any options or possible alternatives.

According to this reasoning, the structure of globalization presents three problematic outcomes:

1 - History loses its meaning within the great economic machine. The future is not visible, and the purpose is not clear.

2- The problem of the global market versus local politics, and there is no longer any meaning for politics, the matter is the lack of power / ability of political authority to build and internal control. / Local public policy, due to its inability to control the globalized reality.

3- The comprehensive structural push towards the logic of sustainable consumption and the transformation of commodification into modern medicines. The logic of continuous

innovation leads to the logic of sustainable consumption, “consumption that creates growth.” Structurally, consumption has the same characteristics as addiction, this is the “ideal logic” of the market, and this works when - at the same time - traditional values are destroyed in exchange for the dissemination of the logic of excessive consumption, especially among the new generations (Ferry, 13 juin 2014).

ICT Revolution: A Salient-Silent Driven Feature

Modern-day globalization is featured by technological changes such automation and robotization, the just-in-time production (Steven Brakman, 2020) of intermediate products on assembly lines around the world, too, developments in multi-mode transportation have made it possible to manage production operations in a way that greatly reduces the need to hold large and costly stocks, if not entirely necessary, prior to the coronavirus crisis.

One of the technological developments that made this possible is the ICT revolution in ICT, which has enabled vertical specialization on a global scale. This well-known development has been called "the second deconstruction" of the international economy. (Baldwin, 2016), described as “brilliant book”, succeeded in saying something both new and true about globalization.”-Martin Wolf, Financial-, With this label, vertical specialization or the fragmentation of the production process is differentiated from the first unbundling: The geographical separation of consumption and production that already started in the 19th century, stimulated by the transport revolution of the 19th century, was responsible for the first wave of modern globalization. The benefits of the modern and truly global division of labor no longer only work at a sector level, but also within production processes – that is, within enterprises themselves.

This implies a “Ricardo squared” advancement of globalization, with the fundamental mechanism of comparative advantage working at a much more fine-grained disaggregated level – that is, not so much at the level of jobs, but at that of specific tasks. A key issue stressed by (Baldwin, 2019) is that the ICT revolution has made international flows of knowledge possible on a new and much broader scale. The result is that the emerging countries did not follow a development path similar to that of the classical industrial countries in the late nineteenth and early twentieth centuries. The close link between capital and labor in advanced economies has been severed by the information and communication technology revolution, and labor in advanced economies can be replaced by work in emerging markets. Besides the (huge) benefits of the current global division of labor, this process has had negative consequences in advanced economies in the form of a rapid deindustrialization on an unprecedented scale (Baldwin, 2019).

Causal Linkages Between Globalization and The Changing International/ Global Order

Behera, wrote a recent article in. *International Affairs* (2021) argues that the changes in the liberal order are at variance with globalization :

- globalization contributed to a broadening and deepening of IR’s subject-matter, which in turn was linked to its growing intellectual and infrastructural footprints around the world.
- opened the disciplinary gates to the study of the changing character of warfare and the burgeoning number of internal conflicts that were no longer confined to the global South.

- Globalization created a world deeply interconnected in the social, cultural, political and economic domains, driving home the realization that emerging global challenges such as climate change, terrorism, migration, proliferation of weapons of mass destruction, and the complex and intensive flows of finance, labour and technologies, were no longer amenable to *national* solutions.

- This led to a significant increase in participation of IR scholars from the global South in shaping how IR was theorized and practised (Behera, 2021).

Further, scholars are tracing signs of change recent trends across Europe and America suggest that the liberal international order is increasingly changing. The changes are evident in the rise of new nationalism following the Brexit referendum of 2016 and subsequent exit of the UK from EU, the Catalonia independence referendum of 2017, the 2018 New Caledonia referendum in France, plus decline in multilateralism and rise in trade protectionism at the heels of the new US- led trade war with China. Other signs of change include the new US immigration policies and the proposed wall on the US/Mexico border, a shift of U.S. policy from openness to isolationism, and the withdrawal of the U.S. from the 2015 Paris Agreement on climate change.

There is a resurgence of protest movements, and "anti-liberal activism" in the post-Arab Spring revolutions and protest camps by Hispanics Indignados, increasingly engaged in exposing the grievances of financial and "mass protests in Latin America against the neoliberal model" from Chile to Ecuador and Haiti. Moreover there are discussions about anti-globalization movements. More recently, such as the 2020 protests in the United States against racism linked to police brutality and the subsequent death of African-American George Floyd.

The main contradiction to liberalism is "protectionism," the process of imposing trade restrictions such as tariffs to boost domestic industry. A new sixteen-year US trade agreement with Mexico replaces the North American Free Trade Agreement (NAFTA). Protectionism refers to the decline of pluralism and integration, which are threads of recent changes in the liberal order. As the global economy changes, international trade is swaying towards a non-multilateral aspect. Throughout Europe and America there are remarkable shifts that indicate the decline of pluralism and integration.

In contrast, among leading proponents of globalization - the US, the UK and continental Europe - there is a perceptible decline of economy, the contradictions of the "open liberal order" are noted in recent writings, referring to changes in the liberal order "the world made by America" is facing a significant decline as liberalism now appears less widespread and no longer able to serve the so-called global interest.

While the core globalizing institutions and networks, in the contemporary order- the IMF and World Bank, are intact and viable, the promises of inclusive order are now ruled out. While participation in the current liberal system might still be broad, new nationalism and protectionism will now take a more discriminatory turn and narrow the options for inclusive and mutually reinforcing benefits. Thus, the outcome of the changes in the current order is largely uncertain- 'profound uncertainty' of the order to create an inclusive and transformative social change looms further.

Deglobalization: A Realm of Possibilities

Deglobalization can be seen as a long-term, historical response to people's loss of agency in making their own life-worlds. While the more common understandings of deglobalization explain it as a product of the exigencies and paradoxes of globalization that unfolded in the twentieth and twenty-first centuries, deglobalization needs to be read as a riposte to two phases of globalization nearly six centuries apart, and might well portend a realm of new possibilities. It calls for amends to be made by demythologizing and desilencing IR's knowledge production to address questions that have long remained unasked or unanswered: What parts of the stories around the globe have been systematically left out? How are connected histories made to appear disjointed and fragmented? Whose stories and life experiences are systematically ignored, muted, unheard and delegitimized? And why? (Rutazibwa, 2016).

Deglobalization understood in this sense eschews a singular formulation. It may mean different things to different peoples, communities and nations, with no one having the exclusive power to judge their philosophies, practices and cultures. For some, deglobalization is a harbinger of an era that is finally willing to redress the historical wrongs committed against, say, people of colour in the United States. (Rutazibwa, 2016). Others might use it as an opportunity to recover and reaffirm the lost subjectivities of indigenous epistemes based on 'a model of horizontal solidarity' including all humans, but also non-humans, in the natural and cosmological world, recognizing the rights of nature ('Short Takes, 2008). At the same time, rising powers like China, Russia and India are engaged in pursuing the creation of an alternate *national* corpus of social knowledge derived from their own histories, cultures and philosophies, and are seeking global acceptance for this knowledge.

There is, however, a basic shared understanding that questions the disciplinary gatekeeping practices exercised by the Euro-American academic communities, as explained above. Two broad sets of responses are discussed here: that of scholars who seek to 'provincialize' IR by developing national schools of comparative IR theory, exemplified by the Chinese school of IR; (Kang, 2010) and that of those who seek to go beyond national imaginaries and draw from larger and more eclectic traditions of non-western/post-colonial/decolonial thought. Notably, however, these are not dichotomous or mutually exclusive. Indeed, both aim at pluralizing the epistemic bases of IR, though their strategies and ultimate goals may differ.

The deeply pluralist GIS (ir as an "unfolding of global international society over the last two centuries" can be "embedded," where key powers respect that pluralism, or it is "contested" as greatpower autism undermines appreciating the "highly globalized context of interdependence and shared fates". The authors thus juxtapose actors appreciating global pluralism against autistic states that reject it. Autistic selfishness can result in a gap between adequately leading efforts of global governance and persistently bickering with great-power rivals and other entities. (Christian, 2020) , one that essentializes autism as threatening (global) international society.

Post-Pandemic Globalization: Uncertainties in the "New Normal" World

Given the fact that COVID-19 represents an unprecedented shock to the world, it is the dominant question in the analysis, especially from economic perspectives. is whether the pandemic may have long-term effects on the ways that business is organized internationally. The pandemic has made it possible to uncover more and more vulnerabilities at the global level. Such

experiences may/act in fact change current and future international relations. Governments face unpleasant international dependencies and vulnerabilities, and over-reliance on global supply chains may lead to global trade and risk assessments. Post-coronavirus global supply chains will not only be diversified, but also regionalized.

It should be noted that the world was already witnessing a growing resentment against globalization, which is now gaining momentum. In this aspect, the Economist noted, "the underlying chaos of global governance is being exposed" (The Economist, March 14, 2020, Has COVID killed globalization?) The most likely outcome is that it has increased international trade FDI, and the rise of global vertical specialization, which is fueled by Technological change, and the dominance of emerging economies such as China will be assessed electronically. Indeed, it is a new prediction of the shape and current stage of globalization characterized by the underlying uncertainty.

The goal is to contribute to academic debate and understanding of changes in the status quo and help us reorient as human beings, in order to achieve greater security, resilience and adaptive strategies (W.S. de Amorim, 2020). This critical review was written at a moment when humanity is facing the new coronavirus. Defects in critical infrastructures, cyberattacks, social unrest, failure to mitigate climate change, involuntary migrations, extreme weather events, and crushing inequality. These are just a few of the global risks that, in addition to becoming a 'new normal', will have to be confronted with increasing vigor in the coming years, which require commitment and collective action of cooperation from most of the various actors on the international scene.

In The Wall Street Journal (2020), Henry Kissinger published the article that reopened the debate focused on international relations, and predicted a possible change in the world order and in the balance of power in the international system. Kissinger says world leaders are embroiled in a massive crisis within their national borders, but they must understand that the devastating effects of the pandemic know no bounds. Thus, he understands the urgent need for global cooperation, while no country has the capacity to defeat the virus through a purely national effort. (Kissinger, 2020)

Stephen M Walt, professor of international relations at Harvard University and Robert and Renee, published in Foreign Policy a forecast titled "A World Less Open, Prosperous, and Free," in which he predicted the growth of nationalism and the adoption of emergency measures to fight a pandemic by some governments, which in the future, once the crisis is over, It won't relinquish those powers, and Walt also believes that COVID-19 will accelerate the shift in power and influence from West to East, flowing from more effective responses to the pandemic in Asian countries such as South Korea, China and Singapore, as opposed to Europe and America where the response to COVID-19 challenges has come. Later (ForeignPolicy, 2020).

The Maghreb Region: Globalization / Deglobalization and the Post-Pandemic World

In Africa, the social realities of globalization became easily linked to democracy, which emerged as a system that "should never be abandoned". In parts of Asia, globalization can be perceived in the wake of the emergence of "network countries" and "developing countries". In Latin America, globalization has made similar leaps in both finance and commercial transactions. Close by, there is the re-emergence of the Internet, the WWW, and mobile phones. High growth of television communications - networks, cable and satellite channels - Al Jazeera, MTV, ESPN, Canal

1, HBO, Al Arabiya, etc. The Internet and its many uses. New media, internet platforms, and rapid urbanization have become threads of globalization. (Amadi, 2020)

The combination of a covid-19 pandemic and a collapse in oil prices has affected all aspects of the economies in the MENA region. The region's economies are projected to contract by 5.2 percent in 2020, which is 4.1 percentage points below the forecast in April 2020, and 7.8 percentage points worse than that of October 2019, reflecting an increasingly pessimistic outlook for the regional economy. The region is expected to recover only partially in 2021. The forecasts are fluid and uncertain. The 2020 growth outlook for the region steadily deteriorated as more information became available reflecting forecasters' increasingly pessimistic view of the cost of the crisis.

The pandemic has profoundly affected livelihoods and is causing many citizens in the region to fall deeper into poverty. Early evidence from World Bank phone surveys indicates that the pandemic has disproportionately affected the poor. Poorer households are more likely to be self-employed or work in the informal sector, both areas that have been more affected by the pandemic. As a result, poorer people are more likely to have lost their incomes. The financial situation of poor households is deteriorating rapidly. Governments in the region have reacted by spending more on social protection. In the medium run, there is a strong need to boost productivity to restore growth and stabilize the debt. A powerful way to do that would be to pursue profound institutional reforms that would reshape the role of the state, promote fair competition, accelerate the adoption digital technology, and pursue regional integration, which is the focus of this report.

The covid-19 pandemic offers an opportunity for MENA countries to rethink social and economic policies aimed at strengthening trade integration while reducing oil dependency. To stimulate job creation, make economic growth inclusive, and ensure stability in MENA, a new trade integration framework is being proposed—that goes beyond tariff reductions and links trade to sectoral reforms and public goods provision to promote inclusion and reduce possible disparities associated with trade liberalization. To succeed, a coordinated MENA trade integration agenda is necessary to facilitate regional value chains (RVC) and better integration into global value chains (GVC). That agenda is also designed to attract quality investments for a diversified, inclusive, and sustainable regional development strategy. This agenda favors cross-sectoral approaches first. The creation of a common MENA regional digital market could be among them. Regional approaches in enhancing skills and strengthening statistical capacity are needed to allow countries to obtain scale benefits and undertake specialization and build comparative advantages—which could be a positive trigger for deepening integration.

Meanwhile, sector integration can proceed in a coordinated manner. Because the global disruptions caused by the pandemic affect multinational enterprises' decisions about restructuring the geographic and industry scope of their supply chains, the EU's proximity makes it a promising export market for MENA businesses. Post-covid trade can be driven by sectors that are most sustainable and resilient to economic shocks, and that present an opportunity for MENA's immediate recovery and medium-term transformation. They include health services, food security, and the knowledge economy. Tariffs on essential medical products can be reduced, which could offer predictability on availability of key supplies. In addition, for some MENA countries—such as Jordan, where the pharmaceuticals sector has been a “rising star”—this new focus could

create immediate opportunities for regional trade integration. Meanwhile, labor mobility within the region, particularly through trade in services, can be promoted to facilitate human capital enhancement and skills adaptation. Here, European policies can also help. Talks on a mobility partnership that would further facilitate legal migration to Europe for MENA business, people, students, and young workers can be revived. Although negotiations are challenging, such partnership would significantly stimulate trade in goods and services.

MENA countries can cooperate on trade within the region and on the broader rules-based multilateral systems. Trade reforms can be “intelligent” by taking into account not only specific technical matters but also political economy considerations, in order to increase regional cooperation and stability. The effectiveness of policies will depend on the role of regional institutions, as well as the involvement of small- and medium-sized enterprises and civil society in decision-making processes.

Overall, leveraging regional integration to enable domestic reforms as a steppingstone to enhance global integration could become a new source of growth, jobs, and stability in the MENA region. To succeed, a new MENA trade integration framework would include the following pillars: A balance between political and economic objectives to ensure agreements do not fail. Trade liberalization that benefits all sectors, including agriculture and services, with reforms that cover all regulatory areas of mutual interest, including trade facilitation, standards and conformity assessment, investment protection, government procurement, and competition policy. Reinforcing supranational institutional mechanisms to regulate, monitor, and implement trade integration provisions (World Bank, 2020).

As per April 2022 World Bank edition MENA Economic Update, estimates that the region’s economies will grow by 5.2% in 2022, the fastest rate since 2016. However, uncertainty reigns with the unpredictable course of the war in Ukraine and the scientific uncertainty about the evolutionary path of the virus that causes covid-19. The economic recovery may be uneven as regional averages mask broad differences between countries. 11 out of 17 MENA economies may not recover to pre-pandemic levels by the end of 2022. (World Bank, 2021) While in the past issues, (October 2021) covid-19 was a stress-test for the region’s public health systems, which were already overwhelmed, were not only ill-prepared for the pandemic, as authorities painted an overly optimistic picture in self-assessments of health system preparedness. Going forward, governments must improve data transparency for public health and undertake reforms to remedy historical underinvestment in public health systems.

In (April 2021) report, examines both the region’s economic challenges and the uncomfortable tradeoffs governments will have to make in the coming years. (April 2020) refers to the economies in the region face the global coronavirus outbreak and the collapse of oil prices, transparency will be key to their economic recovery.

Algeria: Following a year of political uncertainty and social unrest leading to the deceleration of economic activity, Abdelmadjid Tebboune won the December 2019 Presidential election. In 2020, the covid-19 outbreak will slow down consumption and investment, while falling oil prices will cut into fiscal and exports revenues. The new Government has the difficult task to maintain macroeconomic stability, respond to the public health crisis and pursue structural reforms.

Libya: The country's conflict has become a proxy war, which complicates peace and recovery prospects. Oil production stopped as the sector is being used for partisan political gains, which exacerbating the economic situation and the hardship of the population. Consequently, the macroeconomic framework is unstable as both the budget and current account will run deficits in 2020. Prospects are uncertain, exacerbated by the effects of COVID-19 globally and domestically. A political resolution is needed to implement the required reforms for a private sector driven growth and jobs creation.

Morocco: The global effects of the covid-19 pandemic compound with the domestic ones and those of the drought. Consequently, Morocco's economy is expected to suffer from a recession this year, the first one in more than two decades. The twin deficits will deteriorate, increasing significantly financing needs.

Tunisia: The new government faces an economic situation that is highly vulnerable to a deterioration of the global economy due to the coronavirus pandemic and volatile oil prices. Tunisia has high twin deficits and debt, and limited buffers, whereas growth is anemic, employment stagnant, and inflation relatively high. A worsening pandemic would negatively impact tourism, exports and domestic demand and consequently growth, employment, and household vulnerability. A sharp reversal of recent oil price dynamics would exacerbate current account and fiscal pressures (world bank, 2020).

Conclusion

The mixed records of globalization, literature on globalization focuses on complex trends beyond the disappearance of borders, financialization, communication, homogenization of culture to more substantive contention on the notion of "fraggementation". The changing liberal order as discussed is riddled with uncertainties, illusions, contradictions and doubt. The world is full of rapid change in patterns (either economic, environmental social or political), it urges to create measures, tools and strategies able to guarantee more security and stability to people, countries, economy and environment. There is, therefore, need to rethink the trajectories of the multi-layered modern world, with all its regions, -rethinking globally and locally about the real challenges and hopes.

References

Baldwin, R. (2016). *The Great Convergence: Information technology and the new globalization*. Cambridge MA: Harvard University Press

Baldwin, R. (2019). *The globotics upheaval*. Oxford: Oxford University Press.

Behera Navnita Chadha, Globalization, deglobalization and knowledge production. *International Affairs* 97: 5 (2021) 1579–1597; doi: 10.1093/ia/iiab119. P.1587.

Brenner Neil, *New State Spaces: Urban Governance and the Rescaling of Statehood*. 2004. Published to Oxford Scholarship Online: October 2011.
<https://oxford.universitypressscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780199270057.001.0001/acprof-9780199270057-chapter-2>.

Chomsky, N. (1994). *World Orders, Old and New*. Pluto Press.

'Ecuador first to grant nature constitutional rights', 'Short Takes', *Capitalism Nature Socialism* 19: 4, 2008.

Evans, P. (2005). The New Commons vs. The Second Enclosure Movement: Comments on an Emerging Agenda for Development. *Research Studies in Comparative International Development*, 40(2), 85–94.

Friedman Thomas L, "It's a Flat World, After All," *New York Times Magazine*, April 3, 2005, accessed June 2, 2010, <http://www.nytimes.com/2005/04/03/magazine/03DOMINANCE.html>.

Friedman Thomas L, *The World Is Flat* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2005), 48–159.

Foreign Policy (2020). How the world will look after the coronavirus pandemic. Available at: <https://foreignpolicy.com/2020/03/20/world-order-after-coronavirus-pandemic/> (Accessed 8 April 2020).

Gurminder K. Bhambra, Yolande Bouka, Randolph B. Persaud, Olivia U. Rutazibwa, Vineet Thakur, Duncan Bell, Karen Smith, Toni Haastrup and Seifudein Adem, 'Why is mainstream International Relations blind to racism?', *Foreign Policy*, 3 July 2020, <https://foreignpolicy.com/2020/07/03/why-is-mainstream-internationalrelations-ir-blind-to-racism-colonialism/>. (accessible on 8 July 2021.)

Hirst, P., & Thompson, G. (1999). *Globalization in Question: The International Economy and the Possibilities of Governance*. Cambridge: Polity Press.

Human Development Report to explore uncertainty in the Anthropocene. <http://hdr.undp.org/en/towards-hdr-2022> (Accessed 1 May 2022).

Kang David, *East Asia before the West: five centuries of trade and tribute*, New York: Columbia University Press, 2010

Katasonov Valentin Yurievich, (2014) From slavery to slavery. From ancient rome towards modern capitalism. Russia

King, S. (2017). *Grave New World: The End of Globalization. The Return of History*: Yale University Press.

Luc Ferry, Philosophie du temps présent Sujet : Penser le temps présent : déconstruction des traditions, mondialisation, invention du mariage d'amour. <https://www.youtube.com/watch?v=pmezAHY3hI4>. 13 juin 2014 Cycle de conférences.

Luke Amadi, Globalization and the changing liberal international order: A review of the literature. *Research in Globalization* 2. <http://dx.doi.org/10.1016/j.resglo.2020.100015>.

Amadi, L. (2012). Africa: Beyond the new dependency. A political economy. *African Journal of Political Science and International Relations*, 6(8), 191–203.

MENA Economic Update. October 2020. World Bank Middle East and North Africa Region. Trading together: Reviving Middle East and North Africa Regional Integration in the Post-Covid Era. <https://www.worldbank.org/en/region/mena/publication/mena-economic-update-trading-together-reviving-middle-east-and-north-africa-regional-integration-in-the-post-covid-era>.

Michael Christian Stephen, Review-The Making of Global International Relations. <http://www.e-ir.info/2020/05/28/review-the-making-of-global-international-relations/> May 2020. The Making of Global International Relations: Origins and Evolution of IR at its Centenary Amitav Acharya and Barry Buzan Cambridge University press, 2019.

Rutazibwa Olivia Umurerwa, 'From the everyday to IR: in defence of the strategic use of the R-word', *Postcolonial Studies* 19: 2, 2016, p. 191.

Steven Brakman, Harry Garretsen, Arjen van Witteloostuijn. The turn from just-in-time to just-in-case globalization in and after times of COVID-19 An essay on the risk re-appraisal of borders and buffers. Social Sciences & HumanitiesOpen. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2590291120300231>.

The Wall Street Journal (2020). The coronavirus pandemic will forever alter the world order. Opinion/commentary. Available at: https://www.wsj.com/articles/the-coronavirus-pandemic-will-forever-alter-the-world-order-11585953005?mod=opinion_lead_pos5 (Accessed 9 April 2020).

UNDP. (1999. Human Development Report 1999: Globalization with a Human Face. <http://www.hdr.undp.org/en/content/human-development-report-1999>."

W.S. de Amorim, J.B.S.O. de Andrade Guerra ,Pandemics, global risks and adaptation: Challenges for a changing world. *Research in Globalization* 2 (2020) 100023. <https://www.journals.elsevier.com/resglo>

<https://www.worldbank.org/en/region/mena/publication/mena-economic-monitor>

Göç ve Entegrasyon

Necmi ALTINTAŞ*

Öz

Orta Doğu bölgesi küresel güçlerin menfaatleri doğrultusundaki baskılara dayalı sürekli değişim içerisinde. Bölge küresel güçlere karşı zaman zaman farklı şekillerdeki halk hareketleri ile karşılık verse de istenilen başarıya ulaşamamaktadır. Bu süreçte birçok kişi yaşam şartlarının zorluğu ve ümitsizliği sonucu daha rahat yaşam şartlarının olduğu bölgelere doğru göç hareketleri başlatmıştır. Son yıllarda Orta Doğu'da yaşananlar sonucu farklı bölgelere doğru başlayan toplu göç hareketleri daha karmaşık hale gelmiş ve yaşanan bu süreçler sonucunda ise göç edilen bölgelerde de farklı farklı sorunlar görülmeye başlanmıştır. Göçle birlikte entegrasyon sorunu da dünya çapında gündeme gelmiştir. Bu çalışmanın amacı Orta Doğu'da oluşan göç hareketlerinin nedenlerini, Orta Doğu'ya ve dünya ülkelerine etkilerini belirleyerek önlemler oluşturmaktır.

Anahtar Kelimeler: Orta Doğu, Arap Baharı, Halk Hareketleri, Göç, Entegrasyon

Migration and Integration

Abstract

The Middle East region is in constant change based on pressures in the interests of global powers. Although the region responds to global powers from time to time with different movements, the desired success cannot be achieved. In this process, as a result of the difficulties and hopelessness of many people, migration movements have started to the regions with more comfortable living conditions. As a result of the events experienced in the Middle East in recent years, the mass migration movements that started towards different regions have become more complex and as a result of these processes, different problems have started to appear in the regions where immigration is obtained. Along with migration, the problem of integration has also come to the fore worldwide. The aim of this study is to determine the causes of the migration movements in the Middle East and their effects on the Middle East and the world countries is to create measures.

Keywords: Middle East, Arab Spring, People's Movements, Migration, Integration

Giriş

Orta Doğu'da oluşturulmak istenen istikrara çözüm sunabilmek için öncelikle bölge sorunlarının tespit edilmesi gerekmektedir. Bölgedeki sorunların nedenleri ise iç ve dış kaynaklı olabilmekte ve bu sorunlarla birlikte yaşamak bölge halkı için zor, hatta bazen imkânsız olabilmektedir. Buna bağlı olarak daha iyi yaşam şartlarının olduğu diğer bölgelere göç etme eğiliminde olanların ise bu kez göç ettikleri yerlere uyum sorunları başlamaktadır.

İnsanlık tarihi ile başlayan göç hareketleri her geçen gün artış göstermekte ve küreselleşen dünya ile birlikte göçler artık ülkeler hatta kıtalar arası olabilmektedir. İnsanların göçebe hayattan yerleşik hayata geçmeleriyle birlikte beklenen göç hareketlerinin azalmasının tersine

* Bağımsız Araştırmacı, Avusturya, E-posta: necmi.altintas@gmail.com

değişik nedenlerle oluşan göç hareketleri¹ son yıllarda bir artış göstermektedir. Çalışmamızın konusunu oluşturan göç hareketleri ise Orta Doğu'da son yıllarda yaşanan toplu göç hareketleridir. XX. ve XXI. yüzyıl ise göç ve iltica hareketlerinin kitleler halinde yoğun bir şekilde yaşandığı ve zaman zaman milyonların mekân değiştirmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. 11 Eylül ile başlayan ve ABD'nin Afganistan'a müdahalesi sonrası süreçte Orta Doğu'da yaşanan savaşlar, ekonomik sıkıntılar, insan hakları ihlalleri, etnik-dinsel sorunlar, doğal afetler gibi nedenlerden dolayı göçler kaçınılmaz hale gelmiştir.

Küreselleşen dünyamızda yaşanan göç sorunu gelmiş olduğu nokta ise BM kaynaklarına göre 2017 yılı için 244 milyon dış göç ve 740 milyon iç göç hareketliliği olduğudur. (Seckin, 2017) Yaşanan göç serüvenlerin sonunda daha rahat yaşam şartlarına ulaşanlar olduğu gibi, göç edilen bölgelerde istenmeyen neticelerle karşı karşıya gelinebilmektedir. Bunların en negatif sonucu olarak belgi de gidilen ülkelerde kaybolan gençler ve çocuklardır (Al Jazeera Media, 2016).

Uluslararası göçlerin son yıllardaki artan oranları/sayıları konunun günümüz toplumlarında/devletlerinde önemini artırmıştır. Göç hareketlerinin nedenlerini, Orta Doğu ve dünya ülkelerine etkilerini analiz etmek ve çözüm sunabilmek ise çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Orta Doğu Kavramı

Orta Doğu terimi ilk olarak 1900'lı yıllarda Alfred Thayer Mahan tarafından kullanılmıştır. Thayer Mahan Orta Doğu sözünü yeni bir algı oluşturmak, bölge ülkelerinin jeopolitik yapılarını ve bölge siyasetlerini yönlendirmek amaçlı oluşturmuştur. Tüm bunlar bölgede yüzyıllardır hüküm süren Osmanlı devletinin tamamen zayıflamasıyla küresel güçlerin bölgede hakimiyet kurmak arzuları artmıştır. Böylece Türkiye merkezli olacak şekilde "Orta Doğu"² kavramı belli bir coğrafya üzerine yönelik söylenmeye başlanmıştır.

İngiliz ordularının Doğu sömürgelerine lojistik destek vermek için Londra ve Doğu'nun ortasında bir merkeze ihtiyaç hasıl olmasıyla birlikte Orta Doğu terimi ortaya çıktı. Bölge Doğu

¹ Savaş ve İç Savaşların Küresel Göçlere Etkisi... Küresel Isınma ve doğal afetlerin küresel göçlere etkisi... Küreselleşme, Gelir Dağılımı ve Göç... Küresel Göç Bir Güvenlik İlişkisi... vb.

² Bu tanıma göre Orta Doğu ülkeleri Suriye, Irak, Katar, Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Ürdün, İsrail, Lübnan, İran, Batı Şeria ve Gazze (Filistin), Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, Kuveyt, Bahreyn, Yemen, Mısır, Afganistan'dır.

(Bombay) ve Batı (Londra) arasında Orta bir yerde yer alıyordu ve Uzaktaki doğu kolonilerinden daha yakındaydı. Böylece Britanya'nın Hindistan Bakanlığı ile Hindistan'daki sömürge yetkilileri arasındaki yazışmalarında bölge ilk kez Orta Doğu veya Yakındoğu isimleriyle anılmıştır. Fakat 1900'lerde hatlar sıklıkla karışıyor, hudutlar belirsizliğini koruyordu. Dünya Savaşı bittiğinde ise Yunanistan ve Güney İtalya Yakındoğu'da kabul edilirken, Yakındoğu'nun doğusu ile Afganistan arasındaki bölgeyi de Orta Doğu olarak isimlendirilmeye başlanmıştı. İkinci Dünya savaşı sonrası Orta Doğu kavramının coğrafi içeriği tam anlamıyla belirlenirken, Orta Doğu günümüze kadar süren bir savaş ve tahakküm rejimine savruldu. Britanya İkinci Dünya Savaşı sırasında en önemli cephaneliğini Mısır'a kurmuş ve buraya "Britanya Orta Doğu Lojistik Merkezi" adını vermişti. Resmi yazışmalarda binlerce kere kullanılan ve özünde askeri ve kolonyal bir harç bulunan bu sözcük, savaş sonrası "normal" bir kavrama dönüştü. Böylelikle Orta Doğu'nun sözlük anlamı istikrara kavuşurken Orta Doğu halkları istikrardan oldu. (Çalışkan, 2008, s. 5) Orta Doğu coğrafyasının kültürel, sosyal, coğrafi, iktisadi, ya da siyasi farklılıkları olmasına rağmen ortak bir adla anılmaktadır.

Göç Kavramı

En genel anlamıyla göç, "ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, hicret, muhaceret" (TDK, 2020) şeklinde açıklanmıştır. Turgay Ünalın göçü, "iyi tanımlanmış coğrafik bölgeler veya idari alanlar arasındaki yerleşim yeri değişiklikleri" şeklinde tanımlamıştır. (İnan, 2016, s. 14) Evrensel bir olgu olarak kabul edilen "Göç" ekonomik, siyasi, sosyal, afet, kültürel birçok nedene bağlı olarak bir yerden başka bir yere taşınmaktır. Bu taşınmalar kalış süresine, yasallık durumuna, mesafeye (il, ilçe, köy gibi sınırın geçilmesi iç göç, yaşanan ulusun sınırlarının geçilmesi dış göç), düzenli-düzensiz ve toplu-bireysel göç olarak farklılıklar göstermektedir. Tüm bunlar değerlendirildiğinde dünyada yaşanan göçlerin doğu ve güney bölgelerinden batı ve kuzey bölgelerine doğru olduğu gözlemlenmektedir. Değişik nedenlere bağlı olarak insanların yaşam kalitelerini artırma istekleri sonucu göç hareketleri oluşmaktadır.

Göç etmek durumunda kalan kişi ve gruplara yardım sağlamayı görev edinen Uluslararası Göç Örgütü (IOM) yaşanan göç sorunlarına çözüm oluşturma konusunda uluslararası kurum niteliğindedir. 1951 yılında Brüksel'de yapılan Uluslararası Göç Konferansı'nda temelleri atılan IOM 2016 yılında Birleşmiş Milletler (BM) sistemine dâhil olmasıyla birlikte daha da güçlenmiştir. (Arslan, 2022) Diğer taraftan Avrupa İnsan Hakları sözleşmesiyle de göçmenlere göç hukuku kapsamında koruma sağlanması temel hukuki metinler gereğidir. IOM'de göç "uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirerek, süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleridir" şeklinde tanımlanmaktadır. Buna, "mülteciler, yerinden edilmiş kişiler, yerinden çıkarılmış kişiler ve ekonomik göçmenler dâhildir" (Güneş, 2019, s. 6).

Göçün neden olduğu geniş çaplı ve derin değişimler bir taraftan sosyolojik araştırmaların en önemli konuları arasında yer alırken, diğer taraftan ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi gibi çok boyutlu sonuçlarının oluşu, dolayısıyla çok sayıda kişi, kurum ve kuruluşu ilgilendirmesi çeşitli boyutlarıyla farklı disiplinleri de ilgilendiren konu ve kavramları kapsamı nedeniyle çok yönlü ve disiplinlerarası bir yaklaşımla açıklanması gereğini gündeme getirmektedir. Zorunlu göçler genellikle siyasal veya dinsel birtakım nedenlerle, savaş, sel, yangın ve deprem gibi felaketler neticesinde, baskılardan kurtulma, düşünce ve fikir hürriyeti elde etme gibi sebeplerle

bir topluluğun hali hazırda yaşamını devam ettirdiği bir coğrafyadan istekleri dışında göç etmeye zorlanması halidir. (Yavuz, 2013, s. 611) Dış göç hareketleri az gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan veya gelişmiş ülkelere doğru gerçekleştiği için ABD ve Avrupa ülkeleri her zaman gelişmemiş ve az gelişmiş ülke vatandaşları için gidilebilecek ülkelerdir.

Orta Doğu ülke vatandaşlarının daha rahat yaşayabilmeleri için gelişmekte ve gelişmiş ülkeler göç etme ilgisinin yansira küresel güçlerin de Orta Doğu coğrafyasına ilgisi vardır. Burada küresel güçlerin Orta Doğu coğrafyasına olan ilginin önemi de kavranmalıdır. Bir başka perspektiften göçün tarihsel süreci incelendiğinde, Soğuk Savaş sonrası gelişmelerin ulusal hatta uluslararası güvenliği tehdit eder boyutlar ile birlikte ulusal ve uluslararası siyasete yön verdiği görülebilmektedir. Uluslararası göçlerin ise kendiliğinden oluşan bir süreç olmadığı, etki tepki prensibi sonucu oluştuğu görülmektedir. Birçok farklı aktör bu konumlandırma sürecinde etkin biçimde yer almakta; farklı düzeylerde ve farklı etkilerle göçmenlerin haklarından kamuoyundaki algılanmalarına kadar uzanan birçok konuda politikaların üretilmesinde rol oynamaktadırlar (Mandacı & Özerim, 2013, s. 106-7).

Küreselleşen dünyada özellikle son yıllarda yaşanan olumsuzlukların neticesinde toplu dış göçler oluşmuştur. Bu yaşanan göçlerin göç veren ve göç alan ülkeler yönünden de birçok olumsuz yönleri bulunmakla birlikte direk olarak muhatap ülkeleri, dolaylı olarak ise diğer ülkeleri de etkilemektedir. Bununla beraber yine Orta Doğu ülkelerinin devlet yapılarını, kimliklerinin oluşumlarını, yönetimlerini, güvenlik ve askeri yapılarını, komşu ülkelerle olan sınırlarının kontrollerini, dini ve etnik sorunların oluşumunu, ülkelerin anayasal yapısını, ekonomilerini, siyasal oluşumları ve beyin güçlerini kendilerinin lehinde yönlendirebileceklerdi.

Göç konusu ulusal ve uluslararası olarak son zamanlarda önemini artırmıştır. Bundan dolayı göç konusunu neden, sonuç ve etkilediği toplumlar yönüyle çok boyutlu olarak ele alınması gerekmektedir. Uluslararası göçlerde ise ülkelerin politikaları önem arz etmektedir. Gelişmiş ülkeler nüfus sayısını artırmak, işgücü açıklarını kapatmak gibi nedenlerle göçmen kabul edebilirken, son yıllarda yaşanan toplu uluslararası göçlerin ekonomik ve uyum sorunları nedeniyle de göçmen politikalarını daha da katılaştırmaktadır. Avrupa Birliği son yıllarda oluşan göç dalgaları neticesinde göç akımlarını kendi sınırları dışında tutmak istemiş ve bunun sonucu olarak ise mevcut göç hareketlerine karşı Türkiye'nin tampon ülke olarak konumlanmasına neden olmuştur. Genel olarak göçün nedenlerini "doğal, siyasi, sosyal ve ekonomik" olarak dört başlık altında toplayabiliriz. Yaşadığı bölgelerden daha iyi yaşam şartlarının olduğu bölgelere göç etmek isteyenlerin gerekçelerine daha geniş anlamda vurgu yapmak gerekirse;

GÖÇLERİN NEDENLERİ				
EKONOMİK NEDENLER		DOĞAL NEDENLER	SOSYAL NEDENLER	SİYASİ NEDENLER
A) Çekici Faktörler	-İş imkanları -Doğal kaynakların varlığı -Ticaret -Turizm	-Toprak verimliliği -İklimin elverişli olması -Su kaynaklarının yeterliliği	-Eğitim -Sağlık -Kültürel faaliyetler -Ulaşım	-Barış ve güven
B) İtici faktörler	-İşsizlik -Tarım Topraklarının miras yoluyla bölünmesi -Tarımda makineleşme	-Depremler -Kuraklık -Sel ve taşkınlar -Erozyon -Volkanik hareketler	-Etnik ve dini baskı -Kan davaları	-Savaşlar -İhtilaller -Sınır değişikliği

Şekil 2: Göçlerin Nedenleri

Ekonomik Nedenler: Doğal kaynakların yetersizliği, Sanayileşmenin yetersizliği, İşsizlik gibi nedenler göçün en başlı nedenlerdendir. Yetersiz/verimsiz tarım arazilerinin ve iş imkânlarının az olduğu kırsal alanlarda göçler çok daha yoğun olarak yaşanmakta ve imkânların daha iyi olduğu bilgelere doğru göçler görülmektedir.

Doğal Nedenler: Deprem, Taşkın-Sel, Kuraklık gibi doğal nedenlere bağlı olarak insanlar yaşam ortamlarından ayrılmak zorunda kalabilmektedirler. Ayrıca iklim şartlarının zorlukları göçe neden olabilmekte ve daha uygun iklim şartları olan bölgelere doğru göç hareketleri yaşanabilmektedir.

Sosyal Nedenler: Eğitim, Sağlık, Kan davaları, Din, Miras (toprak parçalanmaları) vb. nedenlerden dolayı İnsanlar sosyal imkânların daha ulaşılabilir olabileceğini düşündüğü bölgelere doğru göçler yaşanabilmektedir. Dini neden olarak insanlar kutsal gördükleri yerlere ve dini inançlarını daha özgürce yaşayabilecekleri bölgelere göç etme eğilimi olabilmektedir.

Siyasi nedenler: Savaş, Terör, İşgal gibi nedenlere bağlı olarak insanlar kendilerini güvende hissedebilecekleri bölgelere doğru göç edebilmektedirler.

Göçler nedenlerine göre farklılıklar gösterdiği gibi mekân değişikliğine (iç ve dış), süre değişikliğine (sürekli ve geçici), kişilerin isteklerine bağlı olarak (isteğe bağlı ve zorunlu) ve iyi

eğitim görmüş, alanında yetişmiş nitelikli kişilerin başka ülkelere yerleşme şeklinde göçleri gruplamak mümkündür.

GÖÇLERİN ÇEŞİTLERİ	
YAPILDIğI YERE GÖRE GÖÇLER	İç göçler: Ülke içinde yapılan göçlerdir
	Dış göçler: Ülkeler arasında yapılan göçlerdir
YAPILDIğI SÜREYE GÖRE GÖÇLER	Sürekli göçler: Başka yere tamamen yerleşmek amaçlı yapılan göçlerdir
	Geçici göçler: İhtiyaçların giderilmesi amaçlı yapılan kısa süreli olan göçlerdir.
İSTEK DURUMUNA GÖRE GÖÇLER	İsteğe bağlı göçler: Kişinin isteği üzerine yaptığı göçlerdir
	Zorunlu göçler: Savaş, doğal afetler gibi nedenlere bağlı olarak yapılan zorunlu göçlerdir.
BEYİN GÖÇÜ	Beyin göçü: Mesleki acıdan çok iyi eğitim almış ve değişik nedenlerden dolayı başka ülkelerde çalışmayı tercih etmek.
	Nedenleri: Alanında iş bulamama, düşük ücret ve çalışma koşullarının yetersizliği başlıca nedenleri oluşturmaktadır.

Şekil 3: Göçlerin Çeşitleri

Uluslararası Göç Örgütü'nün (IOM) 2020 yılı raporuna göre Körfez ülkeleri, dünyadaki en fazla sayıda geçici işçi göçmenine ev sahipliği yapıyor. Petrol zenginliği ile beslenen Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (KİK) ülkeleri, son birkaç on yılda, vasıflı ve yarı vasıflı işçileri inşaat ve bakım, perakende ve ev hizmetleri de dahil olmak üzere çeşitli sektörlerle çekerek önemli ekonomik gelişmeler yaşadı. Orta Doğu, dünyadaki mültecilerin büyük bir kısmına ev sahipliği yapmaya devam ediyor. 2018'in sonunda, Orta Doğu alt bölgesi, Birleşmiş Milletler Yakın Doğu'daki Filistinli Mültecilere Yardım ve Çalışma Ajansı'na (UNRWA) kayıtlı olanlar da dahil olmak üzere, dünyadaki en fazla sayıda mülteciye ev sahipliği yaptı. Düzensiz göç, göçmenler ve Devletler için zorluklar oluşturmaya devam ediyor. Orta Doğu'daki siyasi istikrarsızlık ve uzun süreli çatışmalar, alt bölgede düzensiz göçün ve göçmen kaçakçılığının başlıca nedenleridir (International Organization for Migration (IOM) , 2019, s. 83-5).

Göçler sonuç itibariyle olumlu ve olumsuz olarak farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar hem göç alan hem de göç veren ülkelerde etkilerini hemen gösterirken, komşu ülkelerde de yansımaları görülebilmektedir. Göçlerle yaşanan kültür etkileşiminin yansırı psikolojik etkilenmelerinde yaşanması kaçınılmazdır.

Entegrasyon Kavramı

Türkçesi bütünleşme olan "entegrasyon"¹ farklı parçaların özelliklerini kaybetmeden yeni bir bütün oluşturması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda politik olarak ele alırsak, azınlık ve çoğunluğun birbirine uyum sağlaması olarak yorumlanabilir. (Urgancı, 2014) Anthony Harold

¹ Köken olarak latince parçaları bütün içinde birleştirmek anlamına gelen Integutio kelimesinden gelir.

Birch'in bakış açısından entegrasyon, çoğunluk kültürünün hâkim kültür şeklinde yorumlanması değil, bilakis azınlık ile çoğunluk kültürünün karşılıklı olarak etkileşmesi sonucu yeni bir kültürün oluşmasıdır (Çilliler, 2014, s. 91).

Uzun bir tarihsel geçmişe sahip olan göç ve göçe bağlı olarak entegrasyon kavramları ölçek ve kavramsal anlamda zaman zaman farklılıklar göstermiştir. Göç kavramı özellikle ulus ve devletleşme dönemlerinde farklı boyutlarda ele alınmıştır. Bundan dolayı göç ve entegrasyon toplum hayatında olduğu gibi siyasi bilimler alanında da önemsenmiş, ulusların ve hatta uluslararası politikaların belirlenmesinde etkili olmuştur. Entegrasyon konusunda evrensel ortak bir kapsam veya uygulama olmamasından dolayı mekân ve uygulamalara bağımlı olarak farklılıklar gösterebilmektedir.

Göç ve göçe dair politikalar çerçevesinde entegrasyona alternatif oluşturan uygulamalar, ülkelerin içinde bulunduğu sosyal, siyasi ve ekonomik durumlara göre asimilasyon, uyum ve çok kültürlülük gibi farklı kavramlar ile ele alınmaktadır. Bu kavramların uygulanış biçimleri ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte, son yıllarda entegrasyona yönelik uygulamalar hız kazanmıştır. Nitekim 2016'da Almanya, 2017'de ise Avusturya Entegrasyon Yasalarını yürürlüğe koymuştur. Entegrasyon kavramı Avrupa'da II. Dünya Savaşı sonralarında olgunlaşmaya başlamıştır. Yine 19. ve 20. yüzyıllarda Avrupa'daki ulus-devletleşme sürecinde göçmenlere yönelik uygulamalar çoğunlukla asimilasyon yahut ayrıştırma şeklinde iken, II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa ülkelerinin yeniden inşası sürecinde göçmenlere yönelik politikalarının entegrasyon uygulamaları çevresinde yoğunlaştığı görülmektedir. Burada tanımlanan entegrasyonun büyük oranda "kültürleştiği", yani Avrupa kültürünü tamamen merkeze alarak göçmenlerin kendi kültürlerinin göz ardı edildiği, en büyük göçmen kitlesinin İslam dini mensubu olmasına rağmen yapılan politikalarda bunun dikkate alınmadığı, Batı kültür ve medeniyetinin bir üst kültür olarak yukarıdan bakan bir uygulama ile empoze edildiği görülmektedir (Yıldız, 2018).

Uyum konusunda sorunlar ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Fakat sorunların sosyo-kültürel anlamda ele alındığında din, ibadet, kültür ve davranış farklılıkları, önyargılar ve önyargılara bağımlı ötekileştirmeler ve dil olduğu görülmektedir. Son zamanlarda artış gösteren göçlerle birlikte entegrasyon sorunları da çoğalmıştır.

17 Ocak 2020 tarihinde OECD Göç ve Entegrasyondan Sorumlu Bakanlar Toplantısına katılan T.C. Çalışma Bakanı yardımcısı Ahmet Erdem "Toplantının 'Göç ve Entegrasyon Politikalarını Geleceğe Hazırlamak (Making Migration and Integration Policies Future Ready)' konulu genel oturumunda katılımcılara hitap eden Sayın ERDEM konuşmasında son dokuz yıldır tarihte emsaline az rastlanır bir göç hareketliliği ile karşı karşıya kalındığını, bu hareketliliğin yalnızca göç edenlerin hayatlarını değil, bu göçmenlere ev sahipliği yapan, onların sorunlarına çözüm sağlamaya çalışan ülkelerimizi ve göçmenlerle birlikte yaşamak durumunda olanları da derinden etkilemekte olduğunu" (TC. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, 2020) belirtti.

Toplumları oluşturan bireylerin sağladığı katkılar olarak sosyo-kültürel bütünleşme zamanla bireyler arasında ortak değerler oluşturmaktadır. Bir azınlığın başka topluma uyumu sürecinde varsa ortak değerler süreci kolaylaştırmakta ve olası aksaklıkları azaltabilmektedir. Farklı coğrafyalardaki toplumların/kişilerin en ortak değeri olarak din uyum sürecinde birçok kolaylık sağlayabilirken ortak değer olmadığı toplumlarda ise süreci zorlaştırabilmektedir.

Göç, temelde toplumsal bir hareket olmasına rağmen, entegrasyon çerçevesinde ekonomik hayattan kültüre hayatın her alanını etkileyen başlıca değişim araçlarından biri olmuştur. Göç, özünde bir 'yer değiştirme hareketi' olarak tanımlansa da toplumun sosyal, kültürel, ekonomik ve politik yapısı ile yakından ilgili olup, onu derinden etkileyen sosyal bir olay haline gelmiştir. Özellikle uluslararası göçe yönelik kısıtlayıcı politikalar düzensiz ve yasa dışı göç sürecini ön plana çıkarmış, göçmen kaçakçılığı, insan ticareti ve terör suçları artış göstermiştir (Şener, 2017, s. 25-6).

Göçmen grupları, göç ettikleri ülkelerde 'istenmeyen yabancılar' olarak kabul edilmektedir. Genellikle bu toplumların siyasi, sosyal ve kültürel faaliyetlerine katılamamakta ve bu nedenle dışlanmaktadır. Bu bağlamda yurt dışından gelen göçmenler, göç ettikleri ülkede belirli bir yasal statüye sahip olmadıkları için çoğu zaman aktif bir sosyal dışlanma grubu oluşturmaktadır. (Sapançalı, 2005, s. 107) Ancak, özellikle Avrupa'da göçmenler ve azınlıklar, temel medeni haklarına ek olarak daha geniş sosyal dışlanma sorunlarıyla karşı karşıyadır. Gelişmiş ülkelerde uzun süreli işsizlikten en çok göçmenler ve azınlıklar etkilenmektedir. İşgücü piyasasında dışlanma, genellikle yoksullukla birleşerek, bir sosyal dışlanma kısır döngüsü yaratır. Yoksulluk oranları ile işsizlik arasında makroekonomik bir ilişki olmamasına rağmen, işsizlerin yoksulluk sınırının altında yaşama riski yüksektir. Sosyal dışlanmaya karşı en savunmasız grup işsizlerdir (Tokatlı, 2011, s. 112).

Buraya kadar göç eden toplumların yeni yaşam bölgelerindeki entegrasyonuna vurgu yapılmıştır. Fakat tüm bunlar Orta Asya ülkelerinde yaşanan göçlere engel olamamaktadır. Orta Asya ülkelerinde yaşanan göçlere engel olabilmek için bölge ülkelerinin yaşam şartlarının iyileştirilmesi elzemdir. Bu nedenle bölge ülkeleri arasında her türlü siyasi, ekonomik ve ticari entegrasyonlar oluşturulmalıdır. Tüm bunların oluşabilmesi, bölge ülkelerinin ortak konsensüs etrafında toplanabilmesiyle doğru orantılı olacağından siyasi iradelerin iyi niyetli olmaları gerekmektedir.

Sonuç

İnsanlar tarih boyunca yaşam şartlarının daha iyi olduğu bölgelere doğru göç etme eğilimindedir. Göçe neden olarak ise, zorlu yaşam şartları gösterilmektedir. Küreselleşen dünyada güçlü olan güçsüz olanı kollamak yerine göçe neden olabilecek yaptırımlar uygulamaktadır.

Günümüzde küresel güçler varlıklarını devam ettirebilme adına enerji kaynaklarına hükmedebilmek istemektedirler. Diğer taraftan ise kendilerini merkeze alarak medeniyetin, gelişmişliğin, kültürün, ekonomik gücün kendilerinde olduğunu savunmaktadırlar. Gelişmemiş medeniyetlerin, geri kalmışlığın ve ekonomik zayıflığın merkezinde ise Asya ve Afrika ülkelerini görmektedirler. Böylelikle sanayileşmiş olan küresel güçlerin bu bölgelere medeniyeti, kültürü ve bölge halkının ihtiyaçlarını getirme düşüncesiyle bölgedeki enerji kaynaklarını kendi ihtiyaçları yönünde kullanmaktadırlar.

Küresel güçlerin, Avrupa, ABD, Rusya ve Çin gibi ülkelere dolaylı bölgeye yakın zamanda kalıcı huzurun gelebileceği nedeniyle bölge ülkeleri/halkı küresel güçlere karşı birlikte hareket etmeli, olası gelişmeleri kendi lehlerine çevirebilecek çalışmalar yürütmelidirler. Günümüzde yaşanan küresel göçlerin karmaşıklığı nedeni ile de çözüm konusunda zorluklar yaşanmaktadır.

İnsanların doğduğu bölgelerde yaşamak istememelerinin birçok nedeni olabilmektedir. Bu nedenlerin başında ekonomik yetersizlik gelmektedir. Bu anlamda gelişmemiş ve az gelişmiş ülkelere yatırımlar yapılarak yaşanabilirlik seviyesi sağlanmalıdır.

Diğer taraftan da ekonominin yansırı göçe neden olan sebeplerin bertaraf edilebilmesi için ihtiyaç halinde gelişmiş ülkeler ile gelişmemiş ve az gelişmiş ülkelerin iş birliği her iki taraf adına önem arz etmektedir. Küresel göç ile ilgili politikalar geliştirilerek göçlerin yaşandığı bölgelerde eğitime daha da önem verilmesi ve istihdam alanlarının oluşturulması elzemdir.

Her dönemde farklı entegrasyon sorunları yaşanmıştır. Bu sorunlara çözüm olarak yine farklı farklı modeller geliştirilmiştir. Bu çalışmada sunulan çözüm ise; Asimile edilemeyen göçmenler azınlık milliyetçiliğin yükselmesine sebep ve dolayısıyla ulus devletlerin istikrarına karşı cephe oluşturabilir. Kültürlerin karşılıklı etkilenmeleri sonucu oluşacak ortak kültür toplumun huzurunu olumlu yönde etkileyecektir. Bundan dolayı çok kültürlüğe devlet politikası olarak katkı sağlanmalıdır. Geniş koalisyonlar oluşturularak her kesiminin kendisini ifade edebilmesi sağlanmalıdır. Ayrıca elit uzlaşması toplumsal boyuta taşınmalıdır. Bunun için gerekli yasal altyapı oluşturulmalıdır. Gruplar arası görüş farklılıklarının ortak çıkarlara katkı sağlayabilecek şekilde olgunlaşması sağlanarak bir arada yaşama istekleri artırılmalıdır.

Son yıllarda yoğun olarak yaşanan göç hareketlerinin geçiş güzergâhı olan Türkiye’de Türk vatandaşları üzerinde oluşan ekonomik ve sosyal sorunların çözümü amacıyla – yerel yönetimler merkezi yönetime kıyasla sorunları daha net ve yerinde görebilmektedir - yerel yönetimlere, verilen yetkilerin amacını aşmayacak şekilde sıkı takip yapılarak, artırılması gereklidir. Göçmenlerin ülke içerisindeki dağılımları dengeli ve kontrollü yaşam alanları oluşturularak entegrasyon sağlanmalıdır.

Göç ve Entegrasyon Bakanlıkları kurularak göçün nedenlerine ve daha sonraki entegrasyon sorunlarına yönelik önleyici tedbirler geliştirilmelidir. Göçmenler ve ev sahibi topluluklar adına güvenliğin oluşturulabilmesi için küresel olarak tamamlayıcı uluslararası göç politikaları geliştirilerek Devletler, uluslararası kuruluşlar, uluslararası hukuk ve STK’lar ile iş birliği yapılması gerekmektedir.

Oluşturulması gereken bölgesel kalkınma entegrasyonu ile uluslararası ticaretler de olası engellerin bertaraf edilebilmesi adına ‘Serbest Ticaret Antlaşmaları’, maliyetlerin düşürülebilmesi için ise ‘Serbest Ticaret Bölgeleri’, üçüncü ülkelere yönelik ‘Gümrük Birliği’, bölge ülkeleri arasındaki üretim faktörlerinin serbest dolaşımının sağlanabilmesi için de ‘Ortak Pazar’ ve tüm bu birlikteliklerin birbirini tamamlayabilmesi için de ‘Ekonomik ve Parasal Birlik’lerin oluşturulabilmesi, bölgede yaşanacak olası göç hareketlerinin önlenmesinde en büyük katkıyı sağlayacaktır.

Son olarak, dünyada kalıcı ve sürdürülebilir barışın sağlanabilmesi için işgaller sona erdirilmelidir. Göçlerin durdurulması ve de göçmenlerin geri dönüşünü sağlayacak şekilde bölgesel kalkınmaların desteklenerek istihdam alanları ve yaşanabilir ortamların oluşturulması gerekmektedir. Aksi halde çok daha yoğun şekilde göç dalgaları ve entegrasyon sorunlarının yaşanması olağandır.

Kaynakça

Al Jazeera Media. (2016, Ocak 31). 10 Bin Göçmen Çocuk Kayıp. 04 18, 2022 tarihinde <http://www.aljazeera.com.tr/haber/10-bin-gocmen-cocuk-kayip> adresinden alındı

Arslan, S. (2022, 01 11). *Uluslararası Göç Teşkilatı (IOM)*. 04 18, 2022 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler Cenevre Ofisi Nezdinde Taimi Temsilciliği: <http://cenevreofisi.dt.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/353795> adresinden alındı.

Çalışkan, K. (2008, Ekim). Orta Doğu Siyaseti ve Toplumlarını Alama Yolları. (39). 02 12, 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/5308> adresinden alındı

Çilliler, Y. (2014). *Etnik Sorunlar Demokratikleşme ve Bask Milliyetçiliği*. Ankara: Alter Yayınları.

Güneş, V. (2019, Eylül). İnsan Hakları Bağlamında Göç Ve Mülteciler. T.C. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.

İnan, C. E. (2016, Ocak-Haziran). Türkiye’de Göç Politikaları: İskân Kanunları Üzerinden Bir İnceleme. (O. M. Nedim İpek, Dü.) 2(3), 10-33. 04 18, 2022 tarihinde <http://www.gam.gov.tr/files/Ocak-Haziran-2016.pdf> adresinden alındı

International Organization for Migration (IOM) . (2019). *WORLD MIGRATION REPORT 2020*. Cenevre-İsviçre: International Organization for Migration (IOM). 05 05, 2022 tarihinde https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf adresinden alındı

Mandacı, N., & Özerim, G. (2013). Uluslararası Göçlerin Bir Güvenlik Konusuna Dönüşümü: Avrupa’da Radikal Sağ Partiler ve Göçün Güvenlikleştirilmesi. *Uluslararası İlişkiler*, 10(39), 105-130. 04 19, 2022 tarihinde <https://www.uidergisi.com.tr/wp-content/uploads/2015/04/Mandaci-Ozerim-Uluslararası-Goclerin-Bir-Guvenlik-Konusuna-Donusumu.pdf> adresinden alındı

Sapancalı, F. (2005). *Sosyal Dışlanma*. Dokuz Eylül Yayınları.

Seckin, B. (2017, 10 16). Dünya genelinde göçmen sayısı 244 milyon. 04 18, 2022 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dunya-genelinde-gocmen-sayisi-244-milyon/939168> adresinden alındı

Şener, B. (2017, Mayıs). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası Göç Olgusu ve Ulusal Güvenlik Üzerindeki Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 6(1), 01-31. 05 05, 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/312232> adresinden alındı

TC. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü. (2020, Ocak 20). *Bakan Yardımcımız Ahmet Erdem OECD Göç ve Entegrasyondan Sorumlu Bakanlar Toplantısına Katıldı*. 04 22, 2022 tarihinde <https://www.csgb.gov.tr/digm/haberler/bakan-yardimcimiz-ahmet-erdem-oecd-goc-ve-entegrasyondan-sorumlu-bakanlar-toplantısına-katildi/> adresinden alındı

TDK . (2020). <https://www.tdk.gov.tr/>.

Tokatlı, Ö. (2011). Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Göç Hareketlerinin İşgücü Piyasalarına Etkisi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı İnsan Kaynakları Programı.

Urgancı, B. (2014, Şubat 04). Bütünleşme-Entegrasyon. 04 19, 2022 tarihinde <http://www.tuicakademi.org/butunlesme-entegrasyon/> adresinden alındı

Yavuz, S. (2013, Bahar 26). Göç, Entegrasyon Ve Din: Avrupa'da Yasayan Türkler Bağlamında Bir Değerlendirme. 6(26), 610-623. 04 18, 2022 tarihinde <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/g-entegrasyon-ve-dn-avrupada-yaayan-trkler-balaminda-br-deerlendirme.pdf> adresinden alındı

Yıldız, Y. (2018, Ocak 04). Bir Kavramın Anatomisi: Entegrasyon. *Perspektif*. 04 20, 2022 tarihinde <https://perspektif.eu/2018/01/04/bir-kavramin-anatomisi-entegrasyon/> adresinden alındı

The Transformation of Russian-Turkish Relations During the Syrian Conflict

Sergey TRETAK*

Abstract

The article examines the main stages in the development of Russian-Turkish relations in the context of the Syrian crisis (2011 – nowadays). The nature of relations throughout the history of confrontation in Syria is indicated. The analysis is based on factual material taken from academic sources, as well as from the media. The first period under consideration covers the time frames from the beginning of the Syrian confrontation in 2011, Russia's entry into it by the official invitation of the government of Bashar al-Assad (September 30, 2015) and until the incident of November 24, 2015, associated with the shooting down of the Russian aircraft by the Turkish Air Force in Syria. The second period covers a seven-month "stagnation" in Russian-Turkish relations related to Russia's response to the incident with the aircraft, and the beginning of their restart, inspired by a personal letter from Turkish President Recep Tayyip Erdogan to Russian President Vladimir Putin. The third stage is connected with the final restoration of the previous significant level in Russian-Turkish relations and the beginning of joint Russian-Turkish-Iranian cooperation in resolving the Syrian crisis, which launched the so-called "Astana process".

Keywords: Russia, Turkey, Syria, attitude, process

Introduction

The relevance of studying the nature of Russian-Turkish relations in the context of the Syrian crisis is due to the historical significance of the global geopolitical events taking place in the last decade, in which the crisis in Syria took a significant place. Having unwillingly become a crossroads of foreign policy interests of the world's largest actors, the Syrian land has clearly fit into the global process of the formation of new centers of political and economic power both at the regional level and at the worldwide level. These actors include Russia and Turkey, each of which pursues its own national interests.

The purpose of this article is to analyze Russian-Turkish relations in the context of the Syrian crisis. The following tasks were set in the research process: to characterize Russian-Turkish relations in the context of the Syrian crisis through their periodization and analysis of the most significant events in each period.

The object of the study is Russian-Turkish relations. The subject is Russian-Turkish relations in the context of the Syrian crisis. The work used the historical method, as well as content analysis. In the course of the study scientific works of Russian and foreign authors, as well as media materials are considered.

The Transformation of Russian-Turkish Relations During the Syrian Conflict

The history of Russian-Turkish relations has passed the path of active comprehensive formation and development since the collapse of the Soviet Union. It affected, without exception, all aspects of possible interaction - political, economic, humanitarian, cultural

* PhD Student, Department of Political Science and International Relations, Vernadsky Crimean Federal University, Simferopol, Crimea, E-mail: Sergey280497@mail.ru

and others (Rogov & Faraponova, 2019). A kind of litmus test of the strength and viability of these relations was the start of the military anti-terrorist operation of the Russian army in the Syrian Arab Republic on September 30, 2015 by the official request of the current government of Bashar al-Assad. Despite the fact that Turkey, almost from the close beginning of the civil war in Syria in 2011, openly supported the armed Syrian opposition, mainly by the hands of the Free Syrian Army (FSA), after Russia entered the conflict, relations between the countries remained at a relatively high diplomatic level, despite obvious discrepancy in interests (Bdoyan, 2017).

Everything changed on November 24, 2015, when the Turkish Air Force shot down a Russian Su-24M bomber near the Syrian-Turkish border. The aircraft crashed on the territory of the Syrian province of Latakia in the Bayirbucak area. One of the pilots died, being fired on the ground by an armed forces of the Syrian opposition, the second managed to escape. From that moment relations between Turkey and Russia, including economic ones, related to the introduction of a partial embargo towards the economy of Turkey by Russia, were frozen for almost seven months (Bdoyan, 2017).

In addition to political and economic retaliatory measures against official Ankara, Russia increased the number of its military contingent in Syria. By the way a significant part of the Syrian sky became inaccessible to the operations of the Turkish Air Force in it, thanks to the deployment of Russian air defense missile systems S-400.

The winter 2016 became the main factor in Turkey's decision to begin the process of normalizing relations with Russia. This time was marked by the beginning of a large-scale offensive of the YPG/DUP in the north of the country. The result of the offensive was the close coming of the YPG/DUP to the Syrian-Turkish border, which in turn threatened the possibility of uniting the three Kurdish quasi-political enclaves in the north of the country, with the prospect of their political future extremely disadvantageous for Ankara. The project of an so called independent Kurdistan, which was talked about from the close beginning of the crisis, became a real threat which was the first loud call for Ankara (Gevorgyan, 2019). Moreover, officially the YPG/DUP in their fairly effective fight against ISIS in northern Syria and northwestern Iraq were supported by the United States, which again became actively involved in the world agenda of the fight against the global terrorist threat. The actions of the United States, Turkey's main NATO ally, caused a real demarche from Ankara. Thus, the economic and political costs that Turkey has sharply felt forced the Turkish elite to look for ways to normalize diplomatic relations with Moscow as soon as possible (Lapenko & Ospanova & Vakhshitech, n.d.).

The first step was taken in a letter from President of the Republic of Turkey Recep Tayyip Erdogan to Russian President Vladimir Putin in June 2016. Nevertheless, a full-scale Russian-Turkish dialogue was restored at a meeting of the two leaders on August 9, 2016 in St. Petersburg (Bdoyan, 2017). Notable in this meeting was the fact that it was the first visit of the Turkish president abroad after the failed coup attempt in July 2016. Even more remarkable was the fact that Russia in coop with Iran publicly supported Erdogan's government in Turkey, in contrast to the silent position of the US and the European Union (RT, 2016). The meeting in St. Petersburg resulted in a complete restart of Russian-Turkish relations as well as the creation of the first mechanisms for resolving the crisis in Syria. An important element of this process was the involvement of official Tehran in it.

The year 2016 was decisive not only in the context of the development of Russian-Turkish relations, but also in changing Ankara's priorities in the Syrian conflict itself. Previously the full-scale elimination of the government of Bashar al-Assad in Syria was a fundamental principle of Turkish involvement in the crisis. On its basis all Turkish rhetoric was built, calling only the Syrian opposition as the only truly public power in Syria. Then the situation changed. Armed threat along almost the entire Syrian-Turkish border against the backdrop of an extremely low level of mutual understanding between Ankara and Washington shifted the focus in Turkish rhetoric. The government of Bashar al-Assad was no longer central to the Turkish position on the possibility of resolving the Syrian crisis. Its place was taken by the fight against the project of an so called independent Kurdistan near its southwestern borders (Bolshakov & Mansurov, 2018). It must be mentioned that it happened without any consultations with the United States in contrast to a common US-Turkish position on the future of Syria in 2011.

Soon the normalization of Russian-Turkish relations with the integration of Iran into the Syrian settlement process bore a benefit. On August 24, 2016, the Turkish Armed Forces and allied armed opposition groups launched Operation Euphrates Shield in northern Syria (Odinokov, 2019). Their goal was to eliminate the threat from ISIS and YPG/DUP, as well as to prevent the unification of three Kurdish quasi-political enclaves right at the Syrian-Turkish border (Lapenko & Ospanova & Vakhshitech, n.d.). Moreover, by the spring of 2017 the so-called "buffer zone" was created, completely controlled by the Turks and the Syrian opposition troops for a considerable length along the border (Vasetsova, 2018). In subsequent years the consequence of the established new order of relations along the Russia-Turkey-Iran axis would be the conduct of several more Turkish land operations in northern Syria – «The Olive Branch» (2018) and «The Spring of Peace» (2019).

In November 2017 Russia initiated the so-called "Astana process" which was designed to end the civil war in Syria. In total seven delegations took part in the talks: Russia, Turkey, Iran, the United States (at the level of the US ambassador to Kazakhstan) and the United Nations (at the level of a special envoy), as well as two parties - an official delegation on behalf of President Bashar al-Assad and a representative of various fractions of the Syrian armed opposition. The possibility of the presence at the same negotiating table of the last two participants was ensured by the close work of Turkey and Russia (RIA, 2019). The extremely low representation of the American side for such a level of the negotiation process is also noteworthy, which testified to the deliberate removal by Russia, Turkey and Iran the United States from the process (Lapenko & Ospanova & Vakhshitech, n.d.). For the first time Russia, Turkey and Iran actually declared their readiness to become guarantors of future peace in Syria, which was already mentioned at the trilateral meeting of the foreign ministers of the three countries in December 2016 (Vedomosti, 2016).

The assassination of Russian diplomat Andrey Karlov in Ankara did not cause any significant damage to relations between the two countries. Thus it testified to the qualitatively high level of Russian-Turkish mutual understanding in those years (Vedomosti, 2016).

The era of trilateral summits dedicated to the issues of resolving the Syrian conflict begun. The first such platform was organized in Sochi in November 2017 (Irkhin & Nelina, 2018). Subsequently, the meetings of the leaders of Russia, Turkey and Iran where issues of peace in the Syrian Arab Republic were discussed, were held in Ankara (April 2018), Tehran

(September 2018), Sochi (February 2019) and again in Ankara (September 2019). In July such a meeting was organized via video conference due to quarantine restrictions related to the Covid-19 epidemic. In parallel with the meetings of the three leaders over the years, 16 meetings at the delegation level were organized on the problems of a peaceful settlement in Syria.

The start of Russia's Special Military Operation on the territory of Ukraine shifted a little the previously established balance in the positions of Turkey and Russia in Syria. Today Moscow is least of all interested in escalation since the obligations it assumed would force it to unnecessarily spend military forces that are more needed in the zone of the Special Operation. Moreover, Ankara is certainly aware of its current importance within the framework of NATO policy in Ukraine, as well as the inclusion of Sweden and Finland in the Alliance. It is noteworthy that these two countries imposed a unilateral embargo on military supplies to Turkey after its operation "Spring of Peace" in Syria in 2019 (EADaily, 2022).

Conclusion

Summing up the results of the development of Russian-Turkish relations in the context of the Syrian conflict, it should be noted mainly their evolutionary nature. The process of diplomatic settlement after a seven-month downtime in 2016, as well as the subsequent steps and measures on the part of Turkey and Russia, clearly demonstrate the existence of a mutual interest in the normal productive functioning of relations between the countries.

Several key factors played an important role in the process of their normalization. The first of them is the US position towards the YPG/DUP which became the main trigger for Ankara. The second is the need for a relative resuscitation of the government of Bashar al-Assad on the part of the main actors in the Syrian crisis. Turkey in its determination to overthrow the al-Assad government was officially adamant until 2016. It regularly demonstrated that. This trigger was already aimed at Russia.

It is also important to emphasize the gradual "squeezing out" of the United States, despite its physical presence in Syria, from the negotiation process. This indicates that since then the Russia-Turkey-Iran axis completely occupied the role of the crisis regulator, despite all the disagreements earlier. For Turkey Syria today (in the format of trilateral cooperation) plays the role of another one platform for demonstrating an independent policy in the Middle East region. For Russia this has become one of the mechanisms for influencing Turkish foreign policy.

Today, as it was said, due to the need for considerable Russian military resources in the Special Operations zone in Ukraine, the balance within the Russian-Turkish consensus on Syria has changed a little. Not in favor of Russia. Understanding this, Turkey may try to take advantage of this in order to obtain the greatest preferences in exchange for taking into account the interests of Russia. This, in particular, may be expressed in the conduct of a new cross-border operation of the Turkish armed forces, with the forced consent of Moscow, in order to finally complete the creation of a buffer security zone, by completely displacing the YPG/DUP, hostile to Turkey, from the southern line of the Syrian-Turkish border.

References

Bdoyan, D.G. 2017. Periods of transformation in Russian-Turkish relations. Bulletin of MGIMO-University, № 4(55): 177 – 178

Bolshakov, A.G., Mansurov. T.Z. 2018. Interaction of Iran, Russia and Turkey in the Syrian conflict. POLITEKS. Vol. 14, № 2: 312

EADaily. 2022. Turkey's new operation in Syria: checking Moscow's readiness and possible scenarios. URL: <https://eadaily.com/ru/news/2022/05/26/novaya-operaciya-turcii-v-sirii-proverka-gotovnosti-moskvy-i-vozmozhnye-scenarii>

Gevorgyan, A.G. 2019. Kurdish issue in Turkish-Syrian relations in the context of the Syrian crisis. Bulletin of RUDN University: INTERNATIONAL RELATIONS: Vol. 19 № 4: 620

Irkhin, A.A., Nelina L.P. 2018. Russia and Turkey on the Threshold of 2018: "The Great Game" in the Middle East. Scientific notes, Volume 4 (70), № 1: 112

Lapenko, M., Ospanova, A., Vakhshitech, A.N. Moscow - Ankara - Tehran: a triple tactical alliance in the Syrian crisis. URL: https://cac.org.ru/journal/2020/journal_rus/cac-01/01.shtml

Odinokov, A.S. 2019. Kurdish issue in Russian-Turkish relations. Historical and socio-educational thought, Volume 11, № 1: 33

RIA. 2019. Negotiations on Syria in the Astana format. URL: <https://ria.ru/20191210/1562153037.html>

Rogov, I.I., Faraponova, T.K. 2019. Russian-Turkish relations in retrospective: geopolitics and energy. Scientific notes, № 3: 214

RT. 2016. WN: After the putsch Russia supported Erdogan and the West threatened with isolation. URL: <https://russian.rt.com/inotv/2016-07-18/DWN-Posle-putcha-Rossiya-podderzhala>

Vasetsova, E.S. 2018. The struggle of the international coalition led by the USA against the «Islamic State». Bulletin of the Moscow State Regional University, № 1: 7

Vedomosti. 2016. Russia, Turkey and Iran are ready to become guarantors of peace in Syria. URL: <https://www.vedomosti.ru/politics/articles/2016/12/21/670559-garantami-mira-sirii>

The Consequences of the Iranian Islamic Revolution on the Modern Muslim World

Mariam UGULAVA*

Abstract

The Islamic State of Iran is one of the largest countries in Central Asia. This ancient country is at the crossroads of east-west cultural, intellectual, and political events. Iran is a world leader in oil and natural gas extraction, agro-diversity, ecotourism, and tourism in general. The Islamic State of Iran needs to reduce the western influence in the region, that's why Iran is actively using soft power and hybrid warfare. The paper will discuss the consequences of the Islamic Revolution in Iran on the modern Muslim world. The importance of the issue is that it deals with the Islamic Revolution of Iran, and shows its results that have a direct impact on the modern world. The paper aims to show the beginning of the Islamic Revolution in Iran, and assess it as a new historical phenomenon that turns the religious ideology into a state policy.

Keywords: Revolution, The White Revolution, Westernization, Constitution, Faqih.

White Revolution

The political-economic history of twentieth-century Iran is divided into five main periods, linked to four political statesmen: the period of the Constitutional Revolution, when oil extraction legislation was adopted, and when Iran gradually became dependent on Great Britain; the reign of Reza Khan and the beginning of his reforms aimed at modernizing the country; the national-democratic period of Prime Minister Mossadegh, when the nationalization of key assets began and was overthrown by Western intelligence agencies; the dictatorship of Shah Pahlavi and the modernization of the Iranian agriculture sphere initiated by him and named "the White Revolution"; and finally, Khomeini's Islamic Revolution, a period that continues up today. The last one is based on rent economics under his terms, the Shiite theocracy was linked on the one hand to the nuclear program and, on the other hand to economic sanctions (Grishikashvili 2017).

It is worthy to say that during the Shah's reign, from 1953 to 1979, Iran underwent major changes, the Shah of Iran was inspired by many Western ideas, and in 1963 he launched "the White Revolution" in the country. This large-scale project included gender equality, the right of women to vote in elections, agrarian reform, and the reduction or liquidation of land control over large landowners, mostly feudal lords and Shiite clerics, as well as the implementation of other modern reforms (Sergeev, Sarukhanyan, 2012). In addition to giving women the opportunity to be engaged in activities they could not even dream of before, there has been an unprecedented westernization of the country. This limited religious life in Iran. Some mullahs protested – in this case, we have to highlight the strongest protest of Ayatollah Khomeini, whose controversy with the Shah led to his emigration (Rukhadze, n.d).

Agrarian transformations caused severe damage to the landlords and the Shiite clergy since they were the country's largest landowners. In the Shah's reforms, the supreme clergy saw a

* PhD Student, Georgian Technical University, Georgia, E-mail: mariam.ugulava77@gmail.com

threat aimed at weakening their positions in Iranian society. The radical-minded clergy led by Mullah Ruhollah Khomeini called on the Iranians to oppose the Shah's reforms.

In the late 1970s, the domestic political situation in Iran became extremely tense. The country's economy was paralyzed by rising inflation and ineffective measures by the state apparatus to stop it, which further fueled social protests. Shiite clerics take advantage of the situation by calling on Iranians to oppose Shah's "tyranny" (Papava, 2019).

The so-called "White Revolution" in Iran is a very interesting phenomenon. The Shah wanted to modernize Iran however he refers to quite radical measures. It seems that it was one of the reasons that in a referendum in the 1970s, 98% of the Iranian population supported the creation of an Islamic Republic. The clergymen and the opposition vehemently disliked the policy of accelerated Westernization. For a country with a highly Islamic tradition, rapid modernization, which was largely mechanical in nature, created feelings in the population as if they were being deprived of their identity. So they sought refuge in Islam. Therefore, they sought that only Islam can refuge them (Koiava, 2019). Iran was not ready for rapid Westernization. The Shah wanted to create a European state in the East in the form of Iran.

The main result of the "white revolution" in Iran was urbanization, people moved from the periphery to the capital. It was the population who were brought up on traditional Islamic ideas and later became the creators of the Islamic Revolution. It turned out to be a paradise mirage presented by the Shah, he could not turn Iran into a Western country. Since people did not like to see affluent neighborhoods and villas in the north of Tehran, American cars and fashionable shops, almost naked and beautiful women with make-up. Because in the southern part, beyond the market labyrinths, there are ghettos, huts, huts, and poverty. It can be said that Shah Reza did not know well the needs of the country, stubbornly wanted to pursue his ideas had no vision for the future, and is obsessed with one idea, despite the rapid modernization of Iran. All this did not consider national and religious traditions, and in this situation obviously, the Shah could not control the country.

Ruhollah Khomeini

Since 1979, the approach of the Iranian state to specific identities has changed dramatically. From the mid-1970s Khomeini's influence inside Iran grew dramatically, owing to mounting public dissatisfaction with the shah's regime. Khomeini arrived in Tehrān in triumph on February 1, 1979, and was acclaimed as the religious leader of Iran's revolution. He announced the formation of a new government four days later, and on February 11 the army declared its neutrality. The Islamic Revolution in 1979, led by Khomeini, struck a chord with the Pehlev dynasty and put an end to the monarchical rule in Iran.

Developments and Khomeini's policies determined the fate of Iran's future development. Contributed its own authorial bar to the general, social and political nature of the country in the process of system formation. Khomeini is considered the spiritual father of the Shiites of Iran and is referred to as an Imam. Khomeini was the first radical Islamist to introduce 12 Shiite imams' laws in modern Muslim society (Kekeliani, n.d). According to Khomeini, there are actually three systems of states in the world: Liberal, capitalist West, atheist communist East, and Islamic system based on moral divine laws. The first two are opposed to the third one - the Islamic system because they represent certain political blocs, their ideological roots nourished not by the source of the highest truth, but by the satanic desire for power (Gorashvili 2011).

The New Constitution of Iran

A referendum was held on March 30-31, 1979. The participants had only two choices, monarchy or the Islamic Republic. The Iranian people unanimously (98.2%) supported the Islamic Republic (Pitiurishvili, 2009). On April 1, Iran declared an Islamic State. In June appeared the first draft of the new Constitution, which structurally repeated the constitution of the French Fifth Republic, however with very different content- it was a state of an Islamic nature, It was a state of Islamic character, and the revolutionary council and Sharia law did not indicate a specific role for theologians (faqihs). Khomeini decided to hold a referendum on the draft constitution before it was approved by parliament. The final version of the Constitution was a hybrid that was ecclesiastical, which preferred neither the clerical authorities nor the sovereignty of the people. Consequently, disagreements arose over the sovereignty of the people, God, and the power of the faqih. In June, there was a demand that the supreme authority under the constitution is the faqih, which was the basis for the rule of Khomeini's Islamic revolution. The concept of the faqih not only increased Ayatollah Khomeini's power as a lodger but also institutionalized the rights of the clergy (Pitiurishvili, 2009).

The Constitution laid the foundation for a new order, which was based on new thinking and a new identity. The form and character of the republic were formed by Khomeini, where the clergyman could govern the country, thus Ayatollah Khomeini was declared a faqih. This rank and position gave him more power than any leader in the world. The constitution defines the leading role of Sharia. All laws should have been adopted following the norms of Sharia and the Qur'an. The three supreme powers: the legislature, the judiciary, and the executive were overseen by the faqih. It can be said that the Iranian constitution is based on Islamic values. In this case, it is obvious that Islam has easily taken the place of the dominant ideology in constitutional documents and religion has become a form of government.

The Status of Women's Rights after the Islamic Revolution in Iran

In the 1920s, women's rights in Iran began to make significant progress. Education became much more accessible for girls, tuition was free for both girls and boys. The first university of Iran allowed women to be admitted. In the mid-1900s gender equality issues have made significant progress; especially in the involvement of women in politics, there were established several organizations for the Protection of Women's Rights. In 1942, the Iranian Women's Party was formed to lobby for the improvement of women's rights (Lakhiani, 2021). Also noteworthy is the fact that Shah Reza had a twin sister who worked in the Supreme Council of Women of Iran.

In early 1963, Shah carried out several reforms, in this case, we have to mention a land reform that also envisaged the provision of suffrage to women. Also interesting is the fact that during the Shah's reign important steps were taken in matters of family law, it concerned the marriage age, it was raised from 13 to 18, and also women were allowed to divorce.

Millions of Iranians welcomed Khomeini's arrival from France Iran. No one could have imagined that a promising new ruler would completely shut down the country in the future. Here we have to say that Khomeini's Islamic Revolution had a particularly negative impact on women. They were deprived of almost everything: women could not wear cleavage, they were not allowed to wear short dresses, talk to men, drink alcohol, etc. Before the revolution, Iran was a secular state. Women had rights, but it is worth highlighting that at the beginning of Khomeini's rule mostly women were active, since they believed that the new ruler would change the culture of the country for the better. However, it did not happen, within a few weeks of Khomeini's appointment,

85% of women's rights were declared abolished, and there began small rallies, but it changed nothing, the strict regime could not be harmed, contrary many women were killed, and many were arrested. Finally, frightened women could no longer dare to speak out, being forced to follow new rules (Abdiev, 2019). Here we have to refer to the words of one of the activists in the Women's March where she said, "We have been waiting for this revolution with such excitement that a child is waiting for the gift promised to him. We have been deceived, this is not a revolution, and this is a game played by malls".

On May 8, 1980, the only female minister in the country's history was executed. A doctor by profession, she occupied the post of Minister of Education. During his time as a Member of Parliament, he actively sought to bring about change in family law. After the revolution, she did not want to give up her ideas, in an official verdict she was accused of "spreading sin on earth and fighting God." She was the first woman to be executed by the new regime. On June 14, 1980, Ayatollah Khomeini issued a decree on the Islamic Cultural Revolution. The witch hunt has begun and by the end of 1984, the number of executions had reached 40,000. Among the other changes was the ban on foreign film screening, an anti-obscenity bureau was set up to control it. There began the control over the obedience of Sharia law in the country, everyone, especially women had to follow them strictly; were introduced polygamy and methods of physical torture and punishment (Koiava, 2019).

Such strict policy of the first decade after the revolution once again awakened a fighting spirit in women. Even religious women concluded that a change in public consciousness was necessary so that women's basic rights could still be protected. A new wave of women's activism begins in the 1980s, and it is during this period that the notion of Islamic feminism emerges (Kupatadze, 2013).

Islamist women became more active. As for the current situation of women in the Islamic Republic of Iran, it remains the same. The Islamic Revolution of Iran had a great impact on the situation of women not only in Iran but also in the Muslim world. Numerous vicious practices have been introduced aimed at degrading women. Nowadays, women have to overcome many obstacles and struggles in order to achieve certain aspects of gender equality.

Consequences of the Islamic Revolution of Iran

After the revolution, mass repressions against expression, freedom of speech, and other fundamental human rights began. People who were supporters of the Shah and did not leave Iran were shot or taken hostage. A terrible violent and unstable background was created in Iran, which was used by the then Iraqi President Saddam Hussein and the beginning of the eight-year Iran-Iraq war, which was devastating (Priborkin, 2019).

Even decades later, Iran was and still is using the 1979 constitution, which is imbued with religiously authoritarian ideas. The children of the leaders of the Islamic Revolution, who represent the upper class of Iran, still live in luxury when the poor and middle-class fight for survival. Not so many events have such a great resonance as revolutions. Each revolution, according to its success and implementation methods, can have a great impact both domestically and regionally, and globally. The French revolutions of 1789 and the Russian revolutions of 1917 are considered to be the greatest revolutions in the history of the world, as well as the Islamic Revolution of Iran, which took place 43 years ago and its consequences still affect not only the countries but the world. Thus the Islamic Revolution of Iran led to the creation of the Islamic Republic and brought about fundamental changes in the country's domestic and foreign policy.

The Islamic Revolution changed the form of political government in the country - the secular monarchical government was replaced by the theocratic Islamic Republic. The country de facto became internationally isolated. Large Western firms were leaving Islamic Iran one after another, and at the same time closing diplomatic missions and embassies (Gogokhia, 2019).

After the 1979 Islamic Revolution in the country, in order to weaken regional and international rivals, Iran intensively launched military campaigns with the help of radical and aggressive non-state actors, and allies operating in other countries' territories, which continue to this day. In addition, after the US intervention in Iraq in 2003, the Arab Spring in 2011, and the strengthening of the Islamic State terrorist organization in Syria and Iraq in 2014, Iran became even more active in pursuing foreign policy goals with the help of anti-US Shiite groups (Getsadze, 2020).

Demonstrations began in 1979, which later escalated into the "Islamic Revolution," and in 1980, headscarves were made compulsory at school. Female students did not want to cover their heads. Especially since we did not even understand why we had to wear them. As far back as a year ago, we were students of a French non-religious school, boys and girls studying together. Suddenly in 1980, an ordinance was issued to close all bilingual schools. The girls were forced to wear headscarves and girls and boys were taught separately. Exactly with these words begins the graphic novel "Persepolis" by the Iranian writer and artist, Marjan Satrap.

The revolution had a great impact on the socio-economic, and political aspects, in the field of culture, art, literature, painting, and cinematography were framed as well. However, it should be noted that although dramatic political and social changes in Iran have changed many things for the worse. It can be said that this situation pushed many artists to create works full of contradictions and, like Marjan Satrap, to expose and say to the rest of the world that Iran is not only the birthplace of religious fanaticism and terrorism, but many artists create new and very interesting cultural alternatives.

Conclusion

The Islamic Revolution of Iran caused drastic changes not only to the social and political aspects of Iran but to the entire Muslim world. I think religious authoritarian regimes have a devastating effect and do the opposite - they make people lose faith. It shows lies because in so many prohibitions it is impossible for a person to survive physically and even more so psychologically, without the pleasures of life that their ideology forbids. Consequently, people have to live in a lie- as if obeying the rules. 1979 became the date that finally led to the 9/11 attacks. This is the year when the Middle East, which was trying to pursue Western values, was lost forever. It seems that with the "White Revolution" in Iran, the Shah sought to pursue Western values. However, he did not take into account the religious beliefs of his own country, which have been bloodied by the people for centuries. He did not make any compromises and tried to turn Iran into a Western country with his radical ideas, which proved impossible. But the situation went wrong, the Iranian revolution turned out to be a turning point not only for Iran but for the entire Muslim world. This event continues to have a major impact on today's Middle East reality. As a result, it supports radical Islamist activists. First Khomeini, and later his followers, exported the Islamic Revolution to the world. This is manifested in ideological propaganda, the establishment of relevant educational religious schools, so-called madrassas, and separatist movements. The young generation of Iran is the unity of people who aspire to cosmopolitan values. Many public movements have been formed under their leadership and are holding protest

rallies despite the repressive policies of the state. I think it gives them hope that political changes are due to happen.

References

- Abdiev, A. (2019). *The Life of Iranian Women before the Islamic Revolution*. Tbilisi.
- Getsadze, N. (2020). *Foreign and Security Policy of the Islamic Republic of Iran*. *Journal of Terrorism Research*. Edition N 1.
- Grishikashvili, A. (2017). *Political-Economic History of XX Century Iran Modern in the Context of Problematic*. *Journal Globalization and Business*. № 4.
- Gorashvili, G. (2011). *Criminological Characterization of Terrorism*. Tbilisi. Tbilisi State University
- Koiava, R. (2019). *A Turning Year: How 1979 Changed Islam and the Middle East*. Tbilisi, Georgian Public Broadcaster.
- Kekeliani, G. (N. d). *Political Problems of the Middle East Identity Policy in Iran 1979 after the Revolution of the Year*. Tbilisi. Tbilisi State University
- Kupatadze, T. (2013). *The Issue of Women's Rights and Gender Equality in Iran*. Ilia State University: *The Modern Middle East*. Tbilisi.
- Lakhini, K. (2021). *The Past and Present of Woman's Rights in Iran*. USA, "The Borgen Project"
- Papava, V. (2019). *Islamic Revolution in Iran*. Academia. Edu.
- Pitiurishvili, T. (2009). *Islam and Nationalism in Iran*. Tbilisi State University. Tbilisi.
- Priborkin, E. (2019). *40 Years Later: Iran after the Islamic Revolution*. American University Washington. DC.
- Rukhadze, O. (N.d). *Whoever Comes with a Revolution will be Killed by the Revolution?* Radio Liberty. Tbilisi.
- Sergeev, V. Sarukhanyan, S. (2012). *"White Revolution": the Breakthrough of Modernization in the World*. *Journal Politics*. №3.

Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun Orta Doğu Politikası ve Bölgeye Olan Etkisi

Cihan GÜNYEL*

Öz

Soğuk Savaş sonrası önceliğini Avrupa kıtasına veren NATO, eski Doğu Bloku ve Varşova Paktı üyesi ülkelerin Batıyla uyumlu bir hale getirilmesi ve NATO üyesi olmalarını hedeflemiştir. Bu amaçla da Avrupa kıtasının bölünmüşlüğü ortadan kaldırılması ve NATO bünyesinde Avrupa güvenlik mimarisinin sağlanması hedeflenmiştir. Önceliğini Avrupa güvenliği üzerine veren NATO'nun, Orta Doğu'yla ilgili yaklaşım ve politika üretimi geri planda kalmıştır. 1990'lı yılların ortasından başlayarak programlar ve diyalog süreçleriyle NATO, Orta Doğu devletleriyle ilişkilerini geliştirici politik girişimlerde bulunmuştur. Orta Doğu bölgesinde istikrarın sağlanması ve NATO'nun bölge ülkelerinde yanlış izleniminin ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. 2000'li yıllarda NATO, bölge ülkeleri ile ilişkilerini daha kapsamlı hale getirmeye çabalamıştır. 2001'de Afganistan ve 2012 yılında Libya'ya alan dışı hareketlerde bulunan NATO, Somali'de korsancılıkla mücadele etmiş, 2003 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak müdahalesi sonrası, Irak'ın yeniden inşa sürecinde Irak ordusuna eğitim faaliyetleri vermeye başlamıştır. Orta Doğu'nun NATO'nun Avrupa kanadına yakın bir bölge olması ve Avrupa güvenlik mimarisine olan etkisi nedeniyle NATO, Orta Doğu'yu önemli bir bölge konumunda görmektedir. Ayrıca Rusya Federasyonu ve Çin'in son dönemlerdeki Orta Doğu politikaları NATO'nun dikkatini çekmektedir. Bu durum da bölgede NATO-Rusya Federasyonu ve Çin arasında ileriki dönemlerde büyük bir politik rekabet yaşanabileceği sinyallerini vermektedir.

Anahtar Kelimeler: NATO, Orta Doğu, NATO'nun Orta Doğu Politikası

NATO's Middle East Policy After Cold War and Its Impact on the Region

Abstract

NATO which given priority to old continent brought former East Block and Warsaw Treaty Organization Countries into conformity with West identity and aimed at their having been NATO members. Thus it was aimed to eliminate the division of the European continent and to provide a European security architecture with NATO. NATO that priorities over a European security architecture kept its Middle East Politics approach in the background. Starting from the middle-1990s, NATO attempted to develop with the Middle East States a series of political dialogue processes. Thereby it was aimed at that provided Stability in the Middle East and improving NATO's image in the region states. In the 2000s, NATO attempted to enhance far more extent to relations with regional states. NATO carried out operations in non-area Afghanistan in 2001 and Libya in 2012, fighting against piracy in Somalia. After the USA Iraq intervention, it played a key role in again construction of Iraq and trained the new Iraq army. Due to the Middle East being a neighborhood to Europe and its impact on the European security architecture, NATO regards the Middle East as significant. NATO also has watched carefully Russia and China's Middle East Policies. owing to Russia and China having played role in the region in the last decades, it may occur a competition in the region between NATO-Russia-China in the next years.

Keywords: NATO, Middle East, NATO's Middle East Policy

* Dr., Bağımsız Araştırmacı, Türkiye. E-mail: cihan_gunyel@hotmail.com

Giriş

NATO, Soğuk Savaş sonrası Avrupa güvenlik mimarisine odaklanmış, Avrupa'da istikrarın sağlanması, Batı'yla entegrasyonun gerçekleştirilmesi ve birleşik bir Avrupa'nın meydana getirilmesi çabasına girişmiştir.

NATO, Soğuk Savaş sonrası süreçte Orta Doğu ve Kuzey Afrika devletlerini içeren bir takım kurumsal iş birliği yaklaşımlarını benimsemiş, kurumsal iş birlikleri çerçevesinde, bölge ülkeleriyle ilişkilerin derinleştirilmesi, NATO'nun Avrupa kanadının güney sınırlarının güvenlik açısından istikrarlı bir yapıya kavuşturulması, NATO'nun bölgedeki imajının olumlu yönde düzeltilmesi hedeflenmiştir.

Soğuk Savaş sonrası dönemden günümüze Orta Doğu'da askeri harekâtlar da düzenleyen NATO, harekât düzenlediği ülkelerde devletin yeniden inşa süreçlerinde yer almış; özellikle askeri ve kolluk güçlerinin oluşturulmasına katkı sağlamayı hedeflemiştir. Bu anlamda günümüzde başarılı olmadığı gözlemlenen NATO'nun, Orta Doğu bölgesindeki sorunların üstüne yeni sorunların eklenmesine olumsuz yönde katkı sağladığı söylenebilir.

Rusya ve Çin'in bölgede etkin aktörler olmaya başlaması, bölge ülkeleri için yeni fırsatlar ve çıkarları ortaya çıkarmaya başlamıştır. NATO'nun Orta Doğu'da etkili bir aktör olması, tarihsel ve kültürel bağlarının yanı sıra bölgenin en önemli devleti Türkiye'nin öncülüğünde politikalar geliştirmesini elzem kılmaktadır.

1. Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun Kurumsal İş Birliği Temelinde Orta Doğu Politikası

Soğuk Savaş sonrasında NATO önceliğini Avrupa'nın güvenlik mimarisine vermiş, eski Varşova Paktı ve Doğu Avrupa Ülkelerinin Batı ile entegrasyonun sağlanması ve istikrar yaratılmasını hedeflemiş; bunun yanında da bu devletlerin ileride NATO üyesi olarak birleşik bir Avrupa'nın oluşturulmasına odaklanmıştır. Buna ilaveten Soğuk Savaş sonrası Balkanlarda ortaya çıkan çatışmalı süreç ve Bosna Hersek'te yaşanan katliama müdahale etmiş ve Balkanlarda güvenlik ve istikrarın sağlanması hedeflenmiştir. Balkan bölgesinde ilk kez alan dışı harekât yapan NATO, bölgede devletlerin yeniden inşasında önemli bir rol oynamıştır (Diriöz, 2012, s. 50).

Bu gelişmeler ışığında NATO önceliğini Avrupa güvenlik mimarisine verse de Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesi ile ilgili kurumsal işbirliği girişimlerinde de bulunmuştur. İlk olarak 1994 yılında NATO "Akdeniz Diyalogu" programını başlatmıştır (Cottey, 2018, s. 47). Akdeniz Diyalogu ile NATO, Avrupa kanadının güney sınırlarında istikrarlı ve güvenli bir alanın oluşturulmasını hedeflemiş, ayrıca Akdenizli komşu ülkelerle yakın ilişkilerin kurulması, karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesi ve NATO'yla ilgili bölge ülkelerindeki yanlış imajın düzeltilmesi hedeflenmiştir. 1995 senesinde Tunus, Mısır, İsrail, Ürdün, Moritanya programa davet edilmiş bunu 2000 yılında Cezayir'in programa daveti izlemiştir (Başbağlıoğlu, 2011, s. 83).

1997 yılında "Akdeniz İş Birliği Grubu" oluşturulmuş ve sürekli bir forum yapısı meydana getirilmiştir. Akdeniz Diyalogu'nun daha ileri bir seviyeye taşındığı Akdeniz İş Birliği Grubu'yla Akdeniz devletlerinde NATO irtibat merkezleri açılmıştır. 2001 yılında Diyaloga üye devletler NATO'nun faaliyetlerine davet edilmiş, Mısır, Ürdün ve Fas NATO'nun Balkanlarda yürüttüğü barış koruma görevlerine katılmışlardır. Akdeniz Diyalogu, NATO'nun, ABD'nin 2001 Afganistan ve 2003 Irak işgali sonrası bölgede Batı karşıtlığı ve olumsuz imajını silmek, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri ile olan ilişkilerini bir dengeye getirmek ve Kuzey Afrika devletlerinde demokrasi

ve insan haklarını ileri bir seviyeye getirme anlamında atılan önemli bir adım olmuştur (Başbağlıoğlu, 2011, s. 84).

NATO'nun bir diğer kurumsal iş birliği adımı 2004 yılı NATO İstanbul Zirvesi'nde oluşturduğu "İstanbul İşbirliği Girişimi'dir. Afganistan ve Irak'ta zedelenen NATO imajının Orta Doğu ülkelerinde düzeltilmesi için atılan bu adımda, Akdeniz Diyalogu'ndaki benzer prensiplere sahip olmuştur. Bahreyn, Kuveyt, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri programa davet edilmiştir. İstanbul İşbirliği İnisyatifi, ülkeler arası ilişkilerin derinleştirilmesi, NATO'nun imajının düzeltilmesi ve bölgede barış ve istikrarın inşa edilmesi amaçlanmıştır (Pekşen, 2016, s. 47). Daha çok kamu diplomasisinin sergilendiği programda ortaklık kurulan ülkelerde enformasyon merkezleri açılmış, gençlere yönelik programlar ortaya konulmuştur (Oktay, 2012, s. 138).

2. Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun Orta Doğu'da Askeri Harekatları

NATO, Soğuk Savaş sonrasında günümüze geçen sürede kurumsal iş birliği programlarının yanında alan dışı askeri faaliyetlerde de bulunmuştur. İlk olarak 11 Eylül terör saldırıları sonrası ilk kez 5. Maddesini işleterek Afganistan'a savaş açmış (Mölder, 2006, s. 12) fakat Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) harekâtı başka bir koalisyonla yapması sonucu savaş sonrasında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararları çerçevesinde "Uluslararası Güvenlik Destek Gücü-International Security Assistance Force (ISAF)" adı altında barış görevi yürütmüştür. NATO, Afganistan'da devletin inşasında rol almış, ülkede güvenlik ve barışın sağlanması dışında Afganistan güvenlik güçlerinin yeniden inşasında çalışmalar yürütmüştür (Rühle, 2020).

2003 yılında ise NATO, ABD'nin Irak İşgali sonrası ülkede askeri ve güvenlik güçlerinin eğitilmesi faaliyetlerine katılarak Irak'ta üsler açmıştır. 2007 yılında NATO bu defa Aden Körfezi'nde Somali'den kaynaklanan iç savaş ve devletin çökmesiyle beraber artan korsancılık faaliyetlerine karşı mücadele etmiştir. Özellikle enerji güvenliğinin tehlikeye düştüğü körfezde taşımacılık yapan gemilere saldırılar gerçekleşmiştir. Petrol taşımacılığına yapılan saldırılar enerji güvenliğini tehlikeye atmış ve NATO enerji güvenliğini sağlamak için Doğu Afrika, Somali ve Aden körfezinde donanma faaliyeti yürütmüştür (Oğuzlu, 2012, s. 50).

2011 yılında Tunus'ta Başlayan ve Kuzey Afrika'ya ve oradan Orta Doğu'ya domino etkisiyle yayılan ve uluslararası ilişkiler literatürüne "Arap Baharı" olarak geçen süreçte, Libya'da demokrasi ve insan hakları kapsamında başlayan demokratik gösterilerde, devlet ve hükümet güçlerinin halkı doğrudan hedef alan eylemleri sonucu binlerce insanı ölmesi ve şiddet yoluyla demokratik halk hareketlerinin bastırılmaya çalışılması sonucu yaşanan insanlık dışı durum karşısında Birleşmiş Milletler'in Koruma Sorumluluğu prensibi kapsamında İngiltere ve Fransa Libya hükümetine karşı askeri operasyon başlatmış, daha sonra ABD'nin de katılımıyla operasyon NATO komutası altında sürdürülmüştür. Harekât sonrası Libya'da hükümet devrilmiş ve muhalifler iktidara gelmiştir. Libya harekâtı NATO'nun Orta Doğu'da doğrudan gerçekleştirdiği ilk harekât olmuştur (Dirus ve Eaton, 2019, s. 3).

3. NATO'nun Orta Doğu Politikasının Bölgeye Olan Etkisi ve Yaşadığı Zorluklar

NATO, Soğuk Savaş sonrası Doğu Avrupa ülkelerinin Batıya entegrasyonunun sağlanmasında ve Balkanlardaki devletlerin inşasında başarılı bir rol oynamasına karşın, Afganistan, Irak ve Libya'da aynı başarıyı sağlayamamıştır. Yirmi yıl boyunca Afganistan'da devletin ve kolluk güçlerinin inşa edilmesi başarılı bir şekilde gerçekleştirilememiş ve 2021 yılında NATO, Afganistan'dan çekilmiş, yönetimi Taliban güçleri devralmıştır. Aynı şekilde Irak'ta faaliyet gösteren NATO, Irak'ta da devletin inşasında başarılı bir yaklaşım sergileyememiş, Irak

devleti Şii, Sünni ve Kürt Federe bölgesi şeklinde üç parçalı bir devlet yapısına bürünmüş, bununla beraber ülke İran'ın nüfuz alanına girmiştir. Benzer şekilde NATO'nun Libya müdahalesi sonrası Libya'da iki başlı bir hükümet kurulmuş, devlet vasfının ortadan kaybolduğu istikrarsız bir ortam Libya coğrafyasına hâkim olmuştur.

Afganistan, Irak ve Libya, müdahaleler sonucu devlet vasfından uzaklaşmış ve "failed state" kavramının ortaya çıktığı istikrarsız yapılara dönüşmüştür. Üç ülkede istikrarsızlık, terörizm insan ve hukukun ortadan kalkması, insani temel ihtiyaçların karşılanamaması söz konusu olmuştur. Üç ülkede yaşanan sorunlar ayrıca yasadışı göçü tetiklemiş, Türkiye başta olmak üzere Batı'ya doğru mülteci akınını başlatmıştır.

NATO üyesi ülkelerin bölgedeki sömürgeci geçmişlerinin bölge halkında oluşturduğu algının tam anlamıyla NATO tarafından idrak edilememesi (Isaac, 2011, s. 18), ABD'nin bölgede kendi dış politika ve çıkarlarını öncelikli hale getirmesi, ABD-İran çekişmesi, Arap-İsrail sorunun çözümsüzlüğü, Yemen iç savaşı, bölgedeki terör, ağır insan hakları ihlalleri, göç ve mülteci sorunu gibi öncelikli sorunların çözümünde aktif bir rol oynayamaması NATO'nun bölgedeki yaklaşımını ve etkinliği olumsuz yönde seyretmesine neden olmaktadır. Ayrıca NATO, bölge ülkeleriyle de dengeli bir ilişki geliştirememiştir (Tardy, 2022, s. 8-10).

Bunun yanı sıra Rusya ve Çin bölgede etkin küresel güçler olarak ön plana çıkmaya başlamıştır. Suriye iç savaşına müdahil olan Rusya, Suriye'de askeri varlığını bir yandan artırmış ve Suriye birçok kalıcı üs sahibi olmuştur. Aynı şekilde Libya'da varlık göstermeye başlayan Rusya (Bermudez, 2020), bölgede yeni bir oyun kurucu ya da Batı'nın oyununu bozucu bir aktör konumuna gelmeye başlamıştır (Khairef, 2022).

Aynı şekilde son yirmi yılda büyük bir atılım yapan Çin, enerji ihtiyacını karşılamak için bölge ülkeleriyle stratejik anlamda ilişkiler geliştirmeye başlamıştır. Bu doğrultuda Çin hükümeti "Çin'in Arap Politikası Belgesi" (China's Arav Policy Paper) yayınlamıştır. Belgeyle Arap ülkeleriyle siyasi, ekonomik ve enerji politikalarının geliştirilmesi hedeflenmiştir (Arvas, 2016). Çin, Rusya, İran ve Venezuela dışında geçen bu süreçte Suudi Arabistan, Irak, Kuveyt, Libya ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde petrol alımını artırmaya başlamıştır. Çin bu politika çerçevesinde Irak'ta okul, hane ve sağlık birimlerinin inşasında yer almaya başlamış ve karşılığında da petrol alımı yapmaya başlamıştır (Vohra, 2018). Rusya ve Çin'in Orta Doğu'da etkin rol oynamaya başlaması hem ABD'nin hem NATO'nun bölgede tek aktör olma isteğine ket vurabilecek ve bölge ülkelerinin farklı alternatifler geliştirip kendi iç ve dış politik çıkarlarını doğrultusunda adımlar atabileceği bir potansiyeli de ortaya çıkarmıştır. NATO'nun bölgede daha etkin bir rol oynaması ve bölgedeki sorunları çözmesi, tarihsel ve kültürel geçmişi ve bağları nedeniyle Türkiye'yi ön plana çıkarmasını zorunlu kılmaktadır. Türkiye'nin bölgedeki konumu ve tarihsel geçmişi ve bölgedeki önemli bir aktör olması, NATO'nun Türkiye öncülüğünde politikalar geliştirmesini zorunlu kılmaktadır.

Sonuç

NATO, Soğuk Savaş sonrası önceliğini Avrupa güvenlik mimarisinin sağlanması, eski Varşova Paktı ülkelerinin Batıya entegre edilmesi ve NATO üyeliklerinin gerçekleştirilmesine vermiş, bunun yanında Balkanlarda istikrarın sağlanması ve bölge devletlerinin kurumlarının yeniden inşasını hedeflemiştir.

NATO'nun Orta Doğu politikaları arka planda kalmış fakat kurumsal işbirliği programları devreye konulmuştur. Akdeniz Diyalogu, Akdeniz İşbirliği Grubu, İstanbul İşbirliği İnisiyatifi

programları oluşturulmuş, NATO'nun bölge ülkeleriyle olan ilişkileri geliştirilmesi, bölgede güven ve istikrarın sağlanması ve bölgede NATO'nun negatif imajının silinmesi hedeflenmiştir.

Soğuk Savaş sonrası NATO bölgede askeri hareketler de gerçekleştirmiş, Afganistan, Irak ve Libya'da devlet kurumlarının ve kolluk güçlerinin yeniden inşasında rol oynamıştır. Fakat NATO'nun bu ülkelerde başarılı bir süreç geçirmemiş ve devlet kurumlarının inşasında başarılı bir rol oynayamamıştır. Üç devlet günümüzde *failed state* konumuna gelmiş, devletin temel görev ve hizmetlerini sağlayamadığı bir durum teşkil etmeye başlamıştır. Terör, göç ve mülteci akını ve temel insani şartların sağlanmaması bölgenin zorlu sorunlarına yenileri olarak eklenmiş ve bölgenin istikrarsızlığına olumsuz yönde katkı sağlamaya başlamıştır.

Bölgedeki olumsuz imajı ile bölge ülkeleriyle dengeli bir ilişki geliştiremeyen NATO, Orta Doğu konusunda politika üretmede sağlıklı ve sorun çözücü bir yaklaşım da sergileyememektedir. Bölgede Rusya ve Çin'in giderek artan politik yaklaşımları, bölge devletlerine yeni alternatifler sunmakta ve gelecekte bu iki ülkeye potansiyel oyun kurucu olma fırsatını sunmaktadır.

NATO, tarihsel ve kültürel bağları nedeniyle ve bölgenin etkili aktörü olarak Türkiye'nin daha fazla rol alacağı politik, askeri ve kültürel yaklaşımları sergilemeye ihtiyaç duymaktadır. NATO'nun Orta Doğu'da sorun çözücü ve bölgenin en etkili aktörü olması hedefinin, Türkiye'nin göz ardı edilmediği ve ona öncü pozisyonun verildiği bir yaklaşımla olabileceği zorunlu görünmektedir.

Kaynakça

Arvas, M. (2022. Mayıs 6). Çin Orta Doğu'da Ne Arıyor?, Anadolu Ajansı. Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cin-ortadoguda-ne-ariyor-/508446>

Bağbaşıoğlu, A. (2011). Ortaklık Politikası Çerçevesinde NATO'nun Orta Doğu'ya Bakışı. *Akademik Orta Doğu*, 6(1), 77-95.

Bermudez, J. S. (2022 Mayıs 6). Moscow's Next Front: Russia's Expanding Military Footprint in Libya, CSIS. Erişim Adresi: <https://www.csis.org/analysis/moscows-next-front-russias-expanding-military-footprint-libya>

Cottey, A. (2018). *The European Neutrals and NATO*. Andrew Cottey (Der.), "NATO's Partnerships" (s. 21-45) içinde, London: Macmillian Publishers.

Diriöz, A. O. (2012). NATO'nun Orta Doğu'ya Yönelik Politikası ve Kurumsal Programları. *Orta Doğu Analiz*, 4(40), 49-57.

Dirus, M., ve Eaton, T. (2019). Instability in Libya: Assessing the Regional Impacts. *Open Publications*, 3(1), 1-21.

Isaac, S. K. (2011). NATO and Middle East and North Africa (MENA) Security: Prospects For Burden Sharing. NDC Forum Paper

Khariief, A. (2022 Mayıs 5). Wagner in Libya-Combat and Influence. Rosaluxna. Erişim Adresi: <https://rosaluxna.org/publications/wagner-in-libya-combat-and-influence/>

Mölder, H. (2006). NATO's Role in the Post-Modern European Security Enviroment, Cooperative Security and Experience of the Baltic Sea Region. *Baltic Security&Defence Review*, (8), 7-33.

Oktay, E. G. (2012). NATO'nun Dönüşümü ve Kamu Diplomasisi'nin Artan Rolü. *Uluslararası İlişkiler*, 9(34), 125-149.

Pekşen, H. D. (2016). NATO'nun Dönüşümünün Sınırları: Bir Uygulama Vakası Olarak Enerji Güvenliği. *Güvenlik Stratejileri*, 12(23), 35-69.

Tardy, T. (2022). NATO's Sub-strategic Role İn the Middle East and North Africa. GMF Policy Brief

Vohra, A. (2022 Mayıs 6). Xi Jinping Has Transformed China's Middle East Policy. Foreign Policy. Erişim Adresi: <https://foreignpolicy.com/2022/02/01/xi-jinping-has-transformed-chinas-middle-east-policy/>

فرص اندماج المهاجرين المسلمين في دول الاتحاد الأوروبي

Serhane RAACHE*
Abdelhakem ATAOUAT**

ملخص

أضحى وجود المهاجرين المسلمين في دول الاتحاد الأوروبي أمرا واقعا، حيث أصبح هؤلاء المهاجرين جزء لا يجتزئ من التركيبة الديمغرافية لمجتمعات دول الاتحاد الأوروبي، وازدادت قوة هؤلاء المهاجرين جراء تكثيف سياسات لم الشمل العائلي، التي أسهمت في إعادة تشكيل وتوسيع الأقليات داخل الفضاء الأوروبي، فأنت بالتالي الأسئلة والمخاوف والشكوك حول إدماج هؤلاء في معظم التجمعات الوطنية، وهذه المخاوف والشكوك قائمة بالأساس حول الآليات القانونية الكفيلة بإدماج هذه الأقليات في الدولة الوطنية القائمة على حقوق المواطنة في أوروبا، وحول الإجراءات العملية الضامنة لاندماجهم بالشكل والمضمون المناسبين، وعلى هذا الأساس فسياسات الإدماج المعتمدة التي تحاول إعادة موقعة المسلمين بأوروبا على المستوى الاقتصادي والاجتماعي والى حد ما الثقافي تثير الكثير من المخاوف حول قدرتها على إدماج هؤلاء المهاجرين المسلمين، وحول الفرص الممكنة لاندماجهم بشكل مناسب في ظل الخصوصيات الثقافية والدينية والاجتماعية لهم، ويحاول الباحثين من خلال هذه الورقة النظر في فرص هؤلاء المهاجرين المسلمين في الاندماج في ظل التعقيدات القانونية والمشكلات الاجتماعية التي يعانون منها، والتي تحول دون اندماج كامل لهم في هذه المجتمعات.

الكلمات المفتاحية: الاندماج، المهاجرين المسلمين، الاتحاد الاوروبي، الفرص، العوائق.

Opportunities for the Integration of Muslim Immigrants in the European Union

Abstract

The presence of Muslim immigrants in the European Union has become a reality, as these immigrants have become an integral part of the demographic composition of the societies of the European Union countries, the strength of these immigrants increased due to the intensification of family reunification policies, which contributed to the restructuring and expansion of minorities within the European space. Consequently, questions, fears and doubts arose about the integration of these minorities into most national groupings. These fears and doubts are based mainly on the legal mechanisms that guarantee the integration of these minorities into the national state based on citizenship rights in Europe, and about the practical measures that guarantee their integration in the appropriate form and content, and on this basis, the adopted integration policies that try to reestablish the position of Muslims in Europe at the economic, social and to some extent cultural level raise many concerns about their ability to integrate these Muslim immigrants. On the possible opportunities for these immigrants to integrate appropriately in light of their cultural, religious and social peculiarities, researchers try through this paper to consider the opportunities of these Muslim immigrants to integrate in light of the legal complexities and social problems they suffer from, which prevent their full integration into these societies.

Keywords: integration, Muslim immigrants, European Union, Opportunities, Obstacles.

مقدمة

يعد المهاجرين القادمين من دول مسلمة الى الفضاء الأوروبي من اكبر الجاليات، وهو الأمر الذي ازداد مداه بقوة جراء تكثيف سياسات لم الشمل العائلي، والتي أسهمت في إعادة تشكيل وتوسيع العوائل والجاليات داخل الفضاء الأوروبي، وقد أدى هذا التزايد المستمر الى طرح العديد من الأسئلة والمخاوف والشكوك حول إدماج هؤلاء المهاجرين القادمين من نمط اجتماعي وثقافي مختلف إمكانية تمازجهم

* PhD., Ecole Normale Supérieure de Ouargla, Algeria, E-mail: Raachesserhane@gmail.com

** PhD., The High School of Teaching Ouargla, Algeria, E-mail: Ataouat87@gmail.com

واندماجهم في التجمعات الوطنية القائمة حول الآليات القانونية الكفيلة بإدماجهم في الدولة الوطنية القائمة على حقوق المواطنة في أوروبا، وحول الإجراءات العملية الضامنة لاندماجهم بالشكل والمضمون المناسبين، كما ثارت تساؤلات أخرى حول الإجراءات العملية الضامنة لاستمرار هذا الاندماج شكلاً ومضموناً، تساؤلات حول الفرص الممكنة لاندماجهم بشكل مناسب في ظل الخصوصيات الثقافية والدينية والاجتماعية لهم، في ظل سياسات إدماج تعتمد على إعادة موقعة المسلمين المهاجرين الى أوروبا على المستوى الاقتصادي والاجتماعي والى حد ما الثقافي، ومن خلال أربعة محاور في هذه الورقة، يحاول الباحثين تسليط الضوء على الفرص المتاحة أمام هؤلاء المهاجرين المسلمين للاندماج في المجتمعات الأوروبية في ظل التعقيدات القانونية والمشكلات الاجتماعية التي يعانون منها، والتي تحول دون اندماجهم السلس والكامل في هذه المجتمعات.

المحور الأول: مفهوم الاندماج ومتطلباته.

تعتبر مسألة الاندماج من بين أهم القضايا التي تطرح بجديّة للنقاش في الوقت الراهن وبالتالي وجب ضبط مفهوم الاندماج أولاً. أولاً: مفهوم الاندماج وأنماطه.

1- مفهوم الاندماج: يكتنف لفظ اندماج **Intégration** الكثير من الغموض لكونه يستعمل في الدراسات السياسية والدراسات السوسولوجية، إضافة إلى اقتراحه بالممارسة السياسية والنقاشات المجتمعية المثارة حول قضايا الهجرة (إدماج المهاجرين) والتعدد الثقافي (الهوية الثقافية)، خصوصاً في بعض المجتمعات الغربية التي لديها سياسات وقوانين ومصالح تهتمّ بالهجرة واللجوء والاندماج، وبالتالي فمفهوم الاندماج كغيره من مفاهيم العلوم الاجتماعية ليس بمنأى عن النقد بحكم استعماله الواسع في النقاشات العمومية، وفي هذا المقام يجد الباحث نفسه مجبراً أمام هذا الوضع أن يوظف مفهوم الاندماج السائد في الحياة الاجتماعية جراء الاستعمال اليومي أو المؤدلج مع الاشتغال على نقده بغية تحديد المعنى الذي يوظف فيه سواء سياسياً أو سوسولوجياً، فالمؤكد أن إمكانية الخلط بين المعنى السياسي والسوسولوجي المميز لكل الأبحاث يبدو وارداً بقوة، بخصوص مفهوم الاندماج مما يستلزم التمييز بوضوح بين سياسات الاندماج والواقع الممثل للاندماج (Schnapper، 2007، p. 21).

تعرف منظمة الهجرة الدولية "IOM" الاندماج بأنه يتعلق بعملية ذات اتجاهين للتكيف المتبادل بين المهاجرين والمجتمعات المستقلة (غانم، 2017، ص 226)، والمقصود في هذا التعريف أن الاندماج يعني الابتعاد عن العزلة، والقيام بسلوكيات ايجابية والمشاركة في الحياة السياسية والاجتماعية والاقتصادية والثقافية للمجتمع التي اختار المهاجر العيش فيه، والتخلص من جميع المركبات التي تشعره بالنقص والغربة في بلده الجديد.

2- أنماط الاندماج: يميز علماء الاجتماع بين أربعة أنماط من الاندماج والتأقلم الحضاري للمهاجرين مع المجتمعات التي يفدون إليها، وهي (منيسي، 2014، ص 63):

● نمط الذوبان: وسمته الأساسية هي محاولة المهاجر الهروب من جلده واستبداله جلدًا جديدًا، فعلى سبيل المثال يصبح "محمد" "مايك" و"فاروق" "فرانك" و"سهيل" "ستيف" إضافة إلى إقامة علاقات اجتماعية وعائلية، بما في ذلك الزواج من خارج المجموعة الإثنية التي ينتمي إليها المهاجر أصلاً.

● نمط الانعزال: وهو نقيض النموذج الأول، ويتميز معتنقه بالانفصال الكامل عن المحيط الاجتماعي والثقافي والعيش في قوقعة أو مناطق خاصة، وعندما يحدث الانعزال بشكل اختياري فإن النتيجة هي الانفصال الكامل عن المجتمع.

● نمط التهميش: يتسم بإجبار المهاجر على اتخاذ موقف يشبه المتفرج على مسرحية تجري فصولها ويتم إخراج أدوارها على نحو بعيد كل البعد عن حياة المهاجر واهتماماته، ونتيجة لذلك يعاني المهاجر جراء ما تمكن تسميته بـ "أزمة الهوية" حيث يتم "تغريبه" عن ثقافته وتاريخه الأصليين إضافة إلى تهميشه من قبل المجتمع الذي يعيش فيه.

● نمط الاندماج الإيجابي: يسمح للمهاجر بالمشاركة الفعلية الكاملة وعلى جميع الأصعدة والمستويات في الحياة الاجتماعية والسياسية والاقتصادية، ويمكنه في الوقت نفسه من تنمية شخصيته الحضارية الأصلية، بما في ذلك اللغة ومنظومة القيم والدين والعادات والتقاليد المتعلقة بالهوية الإثنية أو الثقافية للمهاجر.

وبالتأكيد فإن المطلوب من جماعات المهاجرين العرب والمسلمين أو الجاليات العربية المسلمة في دول المهجر، هو الاندماج الإيجابي في المجتمعات التي يعيشون فيها، وليس الذوبان أو التهميش أو الانعزال.

ثانياً: مؤشرات الاندماج وأبعاده.

1- مؤشرات الإنماج: يشير مفهوم المؤشر إلى تلك العلاقة التي تجعل الباحث يستطيع ملاحظة الظاهرة التي يأخذها بالدراسة، إن المؤشر هو التجلي الملاحظ في الوقع لبعده المفهوم (سبعون، 2012، ص 118)، لذلك يسعى الباحث إلى استجلاء العلامات الملاحظة في الواقع، والتي يمكن من خلالها تحديد هذا البعد، ويمكن تحديد مؤشرات الاندماج فيما يلي (فوشان، 2019، ص 41-42):

■ المشاركة: بوصف الاندماج بأنه المشاركة الكاملة غير المنقوصة والمستمرة في الاهتمام بالشأن العام والممارسة السياسية، كما يقصد بالمشاركة العملية التي يقوم الفرد من خلالها بالإسهام الحر الواعي في صياغة نمط الحياة العامة في النواحي الاقتصادية والاجتماعية والسياسية.

■ الثقة: تعتبر الثقة من أهم مؤشرات الاندماج، فيحدي خصائص المجتمع الحديث حسب "دوركهايم" أن المجتمع مدار من نظام أخلاقي إذ تصبح مصالح الفرد قادرة على التكامل في هذا المجتمع على أساس الالتزام الشخصي بالمعايير والقواعد الجمعية، ويشكل هذا العنصر

الأخلاقي أساس التماسك الذي يجري في الحياة الاجتماعية، والذي يجعل وفقا لـ "دوركهام" عيش الناس ممكنا، وفي إشارة أكثر يقول "زيمل" إن الثقة هي أهم تركيبات قوى المجتمع ومن غير الثقة العامة بين الناس يتحلل المجتمع ويفقد تكامله.

التطوع: يعتبر التطوع من أبرز مؤشرات الاندماج، فالتطوع يعتبر تخصيص بعض الجهد والوقت دون توقع عائد مادي نحو أنشطة منتظمة (وغير منتظمة أحيانا) تحدث مصالح الجماعة ككل، أو تسهم في رعاية وتمكين بعض المهمشين في المجتمع، وبهذا يشكل التطوع أحد أوجه الاندماج بالانخراط ايجابيا في نشاطات الحياة العامة.

2- أبعاد الاندماج: يقوم الاندماج على مجموعة من المبادئ المتعددة والمتداخلة والتي تساهم في تحقيق اندماج ناجح لأي جماعة أو أقلية في المجتمع الكلي ومن بين هذه الأبعاد:

أولاً: البعد السوسيو-اقتصادي: ويتضمن هذا البعد مجموعة من المؤشرات التي تعمل على بلورة مفهوم الاندماج السوسيو اقتصادي عمليا، ويمكن تعديده في خمسة مؤشرات يُعمل بها لقياس مدى تقدم مسار عملية الاندماج في مجتمع الاستقبال بالنسبة للمهاجرين وهي: (سويدي، 2012، ص 40)

1. التشغيل

2. مستوى الدخل

3. الأمن الاجتماعي

4. مستوى التعليم

5. السكن

1. التشغيل: يعد مؤشر التشغيل في المسار الاندماجي للمهاجرين الطريق الرئيسي التي تتخذها اغلب الحكومات والمجتمعات التي تتبنى سياسة مدروسة للهجرة قائمة على إدماج المهاجرين، ويرتكز هذا المؤشر على معرفة مدى الفروقات بين الناشطين الاقتصاديين وغير الناشطين من بين الجاليات المهاجرة، وهذا بالمقارنة مع القوة العاملة المشاركة في الاقتصاد بشكل عام كما أيضا يعمل هذا المؤشر على التركيز على الكفاءات والمؤهلات ذات المستوى العالي بين المهاجرين بهدف الاستفادة منها.

2. مستوى الدخل: يرتبط هذا المؤشر بصفة عامة بشكل مباشر بسوق الشغل داخل البلد المستضيف، وهذا المؤشر يعمل على تبيان مستويات الدخل بين الفئات المهاجرة، وذلك من خلال كيفية توزيعه، ومستوياته مقارنة مع أفراد الدولة المستقبلة للمهاجرين، لكن من بين الإشكالات التي ترتبط بهذا المؤشر، هو الصعوبة في الحصول على البيانات بين الفئات المهاجرة، وهذا لاعتبارات ثقافية سائدة بين المهاجرين، تعتبر أن قضية الدخل شأن خاص، فالحصول على بيانات دقيقة حسب الخبراء تكون ضعيفة جدا في هذه الحالة.

3. الأمن الاجتماعي: يرتبط هذا المؤشر بمدى استفادة المهاجرين من الرفاه الاجتماعي والتوظيف في المراكز المتقدمة في هرم المجتمع وخاصة مدى استفادة أبناء المهاجرين من المساعدات الاجتماعية بالمقارنة مع أبناء السكان الأصليين داخل البلد المستضيف.

4. مستوى التعليم: يعتبر التعليم بصفة عامة نقطة حاسمة في تطور أي مجتمع، وهذا لما يفرزه من المكاسب، فضرورة اكتساب المهاجرين مستويات متقدمة من التعليم يعتبر مؤشر إيجابي أو سلبي على مستوى تأثيرهم ووجودهم داخل المجتمعات المستقبلة، والمستوى التعليمي المتقدم هو الذي يضمن للمهاجرين مواقع متقدمة في سوق العمل والسلم الاجتماعي، ويعمل هذا المؤشر على قياس مستوى التعليم بين المهاجرين من جهة، ومواطني البلدان المستقبلة للمهاجرين من جهة أخرى، وذلك من حيث حجم الهوية، فإذا كانت الهوية والمستويات متقاربة فهذا دليل على أن المسار الاندماجي في الطريق الصحيح وأن هناك عملية اندماجية وأما إذا كانت الهوية متباعدة فهذا أيضا دليل على اختفاء أو تأخر أو تهميش في العملية الاندماجية (سويدي، 2012، ص 41).

5. السكن: يركز هذا المؤشر على نوعية السكن ومدى قدرة المهاجر على الحصول عليه، وأيضا قدرة المهاجر على اختيار مكان إقامته، وأيضا يعمل هذا المؤشر على إبراز السياسات الحكومية للدول المستقبلة للمهاجرين في سياسة الإسكان بصفة عامة.

ثانياً: البعد القانوني والسياسي للاندماج: ويتضمن هذا البعد مجموعة من المؤشرات القانونية والسياسية التي يقاس من خلالها مدى اندماج المهاجر في المجتمعات المضيفة.

1. الجنسية: يعمل هذا المؤشر على إبراز البلدان التي تتخذ السياسات الخاصة بالهجرة من حيث انغلاقها أو انفتاحها فالعمل بازواجه الجنسية دليل على أن سياسة البلد اتجاه المهاجرين انفتاحية والعكس.

2. المشاركة السياسية: يهدف هذا المؤشر إلى بيان مدى مشاركة المهاجرين في الانتخابات وذلك من حيث القدرة على الترشح، والحرية في اختيار الممثلين وعدد المنخرطين في العمل السياسي من خلال الأحزاب، وأيضا عدد المهاجرين كأعضاء في المجالس المحلية والإقليمية والحكومية، ومدى القدرة على الوصول إلى الخدمات العمومية والخدمات التي تقدمها المنظمات غير الحكومية ذات الطابع السياسي.

3. الانخراط في جمعيات المجتمع المدني: يركز هذا المؤشر على المستويات المتعلقة بانخراط المهاجرين في منظمات المجتمع المدني وذلك من خلال معرفة طبيعة هذه المنظمات هل تقوم على أساس عرقي أم اثني أو أنها تعبر عن قضايا المهاجرين بغض النظر عن الانتماء والأصل وتهدف إلى تحقيق المسار الاندماجي للمهاجرين.

4. تناول الإعلام: يعتبر دور الإعلام في البلدان المستقبلة للمهاجرين جوهريا وحاسما في بعض الأحيان وهذا يعود إلى المساحة التي تلعبها وسائل الإعلام في رسم الصورة حول المهاجرين وحول حركتهم داخل المجتمعات المستقبلة للمهاجرين ويبحث هذا المؤشر في الكيفية التي يظهر الإعلام المهاجرين (سويدي، 2012، ص 42).

وتذكر المفوضية السامية للأمم المتحدة لشؤون اللاجئين في تقريرها حول اندماج اللاجئين في أوروبا، أن عملية الاندماج تتم وفق ثلاثة أبعاد رئيسية وهي:

- البعد الحقوقي: أن يتمتع اللاجئ بحقوق تجعله متساوياً مع باقي المواطنين. وتشمل هذه الحقوق حرية التنقل والتعليم وإمكانية دخول سوق العمل وخدمات صحية حتى يستطيع الشخص أن يحصل على حق الإقامة الدائمة.
- البعد الاقتصادي: أن يصبح الشخص قادراً على أن يعتمد مالياً على نفسه وأن يصبح قادراً على المساهمة في الحياة الاقتصادية للبلد المضيف.
- البعد الثقافي والمجتمعي: وهو أن يحاول اللاجئ التأقلم مع المحيط الجديد وأن تقوم المجتمعات المحلية باحتواء اللاجئين بحيث لا يشعرون بالتمييز أو العنصرية.

المحور الثاني: تحديات المهاجرين المسلمين في دول الاتحاد الأوروبي

رغم الجهود المبذولة من طرف منظمة الاتحاد الأوروبي أو من طرف كل دول من هذه الدول المنطوية تحت هذا الاتحاد كل على حدا في سبيل إدماج المهاجرين داخل المجتمعات الأوروبية كونهم مواطنين بقوة القانون والجنسية، إلا أنه بقيت تعترض هذا الاندماج مجموعة من التحديات التي حالت دون تحقيق هؤلاء المهاجرين لاندماج كلي في المجتمعات التي يقيمون فيها.

أولاً: الصعوبات التي تواجه اندماج المهاجرين المسلمين في الدول الأوروبية

لقد حصلت الجاليات الإسلامية في أوروبا على كثير من الحقوق التي كانت تفتقدها في مواطنها الأصلية التي هاجرت منها، وتجنس الكثير منها بجنسية الدول التي يقيمون فيها؛ بحيث أصبحوا جزءاً من نسيج تلك المجتمعات.

ولئن حصل هؤلاء على مستوى معيشي جيد، ورعاية صحية كاملة، وأتيح لهم التعليم في مختلف المستويات، وممارسة حرية التعبير كأهل البلاد الأصليين، إلا أن هناك مشكلات جمة تواجههم، وصعوبات عديدة تعترضهم، ويمكن إجمال المشاكل التي يعانون منها في

ما يلي: (الصانغ، 2008، ص 48-52)

1- عدم الاعتراف الرسمي بالدين الإسلامي: في البلدان التي يوجد فيها اعتراف قانوني بجميع الديانات بلجيكا وألمانيا وإسبانيا تسرع عملية إضفاء طابع المشروعية المؤسساتية على الإسلام. هكذا يعترف القانون الإسباني بتاريخ 26 يناير 1992م بحق ممارسة شعائر الدين الإسلامي، التي تضم معظم المجتمعات والفدراليات الإسلامية. ومنذ 1974م اعترفت بلجيكا بممارسة الشعائر الإسلامية، ولعبت دوراً رائداً في أوروبا، حتى ولو انتظرت عام 1988م لانتخاب المجلس الإسلامي المخاطب الوحيد للدولة البلجيكية، وترجع مقاومة الاعتراف بالإسلام إلى مسألة عقليات أكثر منها مسألة عوائق مؤسساتية، وفي ألمانيا، تصطدم مطالبة أهم الجمعيات الإسلامية بالاعتراف بها كمؤسسات دينية بعائق أساسي هو أن المجتمع الألماني ليس مستعداً للاعتراف بالإسلام.

وفي الحالات التي يوجد فيها دين الدولة (في بريطانيا أو الدانمارك أو اليونان) تمنح ديانة الأقليات نفس الحقوق، ومنذ وقت طويل، يناضل المسلمون البريطانيون لتقبل الدولة المدارس الإسلامية، ولا يشكل الاعتراف مؤخرًا بالمدارس التي يشرف عليها يوسف إسلام هو المغني الشهير، "كات ستيفنس" الذي أسلم في السبعينات (إلا تقديماً محدوداً للإسلام في بريطانيا، وحتى في البلدان التي تفصل بشكل حاسم بين الدين والدولة، مثل فرنسا، فمازالت مسألة المشروعية المؤسساتية مطروحة، ومنذ 1989 أصبح تنظيم الإسلام قضية الدولة في فرنسا، بحيث حث وزير الداخلية التيارات والجمعيات الإسلامية على تقريب وجهات نظرها، لكنه لم يفلح في الأمر.

2- النوبان في المجتمعات غير الإسلامية: لقد أعدت الدول الأوروبية وغيرها خططاً محكمة لصهر المسلمين لديها في مجتمعاتها، وأطلقت على ذلك: الدمج الاجتماعي، ما يعني فقد الهوية الإسلامية لدى الجاليات المسلمة، وهذه مشكلة ترجع خطورتها لأسباب عديدة من أهمها:

✓ عدم وجود الحصانة الدينية اللازمة، والثقافة الإسلامية الكافية لدى الكثير من هؤلاء الناس، فيتأثرون بالأوضاع السائدة في تلك المجتمعات ويتطبعون بقيمتها وأخلاقها، ويتجردون شيئاً فشيئاً من المبادئ والأخلاق الإسلامية، ثم يذوبون كلياً أو جزئياً في المجتمع الذي يعيشون فيه.

✓ كما أن فريقاً منهم يصاب بالانبهار الحضاري لما يرى من تقدم تلك الأمم في العلوم والفنون، وتنظيم شؤون الحياة، وما يلحظه من إنجازات عظيمة تعد من أعظم ما وصل إليه العقل البشري فيقلدون تلك المجتمعات بخيرها وشرها، وقد يغيرون أسماءهم، ثم يذوبون ذوباناً كاملاً.

✓ وهناك سياسة الدمج الاجتماعي التي سبقت الإشارة إليها، وتهدف في حقيقة الأمر إلى سلخ تلك الجاليات عن دينها وهويتها وإن لم تظهر نفسها بهذا الشكل، إن إلزام الرجل والمرأة بالعمل والدراسة في أجواء لا تتناسب مع قيمنا، وإلزام الأسرة بالحقاق الأطفال الصغار بدور الحضانة، وتغذيتهم بروح المجتمع وعاداته وثقافته وخلال ذلك تتم عملية التشكيل كما يريد هؤلاء الفرقة والاختلاف.

3- بروز جماعات الغلو والتطرف: مما يؤسف له تبني بعض الجماعات أو الأفراد لهذا الأسلوب المنافي لسماحة الإسلام، بسبب غياب الفقه الراشد عن أذهانهم نتيجة فقر البيئة الأوروبية للعلماء، ولأسباب أخرى أفرزها تعصب من هنا أو هناك، وقد نجم عن ذلك وضع الإسلام والمسلمين في دائرة الضوء، فتضاعفت مشاعر التعصب والكرهية ضد المسلمين عموماً، وارتفعت أصوات تنادي بطردهم من أوروبا، وفرضت قوانين جديدة ما كانت قبل ذلك.

4- غياب المرجعية الإسلامية: إن غياب الفقه القويم، والوعي السليم أدى إلى اختلافات في الرؤى جعلت التوافق بين جميع الأطياف الإسلامية أمراً صعباً، ونتيجة لذلك بات لكل مؤسسة إسلامية فكرها الذي تستقل به عن غيرها، وفي ظل هذه الفرقة غابت

الوحدة عن عملها وفقدت الجاليات المسلمة المرجعية الدينية التي ترجع إليها في فتاواها، وتركن إليها لحل مشاكلها (الصانع، 2008، 52).

5- الفرقة والاختلاف: لقد نقلت الجاليات الإسلامية من بلادها خلافاتها المذهبية، وصراعاتها الحزبية، وجعلت أجواء الحرية المتوفرة في بلاد المهجر الفرصة سانحة لإعلان المواقف، وتوزيع الكتب والنشرات؛ مما وسع الهوة وزاد في حدة الخلاف، وفي ظل عجز هؤلاء عن إيجاد مجلس يمثلهم، لجأت حكومتا بلجيكا وفرنسا إلى تدخل رسمي نشأ بموجبه مجلس إسلامي يمثل المسلمين في هاتين الدولتين، تعترف به الدولة، وتحاوره فيما ترى من أمور.

6- غياب الزعامة السياسية: تقوم الأحزاب السياسية في المجتمعات الغربية بالتنافس السلمي للحصول على أصوات الناخبين، وتطبيق برامجها السياسية التي فازت بمؤجبتها، ورغم أهمية هذا الأمر إلا أن المسلمين في تلك البلاد يفتقرون إلى حزب سياسي يتبنى مطالبهم، ويحصل لهم على حقوقهم.

7- غياب القوة الاقتصادية: ينقص المهاجرين المسلمين في أوروبا وأمريكا قوة اقتصادية مؤثرة؛ لهذا فقدوا التأثير السياسي والإعلامي، فضلا عن الاقتصادي، وعلى الرغم مما تقوم به الدول الإسلامية وأثرياء المسلمين من ضخ المليارات من الدولارات لإيداعها في البنوك الأوروبية والأمريكية، واستثمارها في المشاريع الاقتصادية، إلا أنها ليست تقوم بدورها الفعّال في خدمة المسلمين في تلك المجتمعات (الرازي، 2020، ص 2).

8- غياب الوسائل الإعلامية: لقد باتت الإعلام في هذه الأيام سلاحا فعالا في تشكيل العقول، وتغيير القناعات، وحشد الطاقات، وتمكنت بعض الدول بواسطة إعلامها القوي من قلب الحقائق، وترسيخ الأباطيل على أنها حق لا ريب فيه، فهدم البيوت حتى فوق أصحابها صار مشروعا بفعل الآلة الإعلامية، وقتل النساء والأطفال صار مبررا، ما دامت وراءه دعم إعلامي، يقهر إرادة الشعوب، واحتلال أراضي.

9- تفاقم المشكلات الاجتماعية: إن الحياة التي يعيشها المسلمون في أوروبا في ظل القوانين التي صاغها الأوروبيون بما يتناسب مع ثقافتهم، وعاداتهم، وتقاليدهم - تصطدم في بعض تفاصيلها مع عقيدتنا، وعاداتنا، وتقاليدنا، وكثيرا ما يلجأ أحد الزوجين إلى هذه القوانين إذا ما شعر أنه المستفيد منها، حتى ولو كانت مخالفة لدينه ومبادئه؛ وهذا ما يؤدي إلى إشكالات كثيرة، لا سيما في مجال الأسرة.

10- بروز المشكلة الثقافية: تعاني الأجيال المسلمة في أوروبا من هذه المشكلة؛ لأنها تتلقى تعليمها في مختلف المراحل في أجواء بعيدة عن الالتزام الإسلامي؛ حيث تدرس الثقافة الجنسية التي تثير الغرائز، وتبعث الكوامن، ويمارس الطلبة والطالبات السباحة والرياضة المختلطة وهم في سن المراهقة وأوائل سن البلوغ؛ مما يؤدي بهم إلى علاقات غير مشروعة، ونتائج غير محمودة.

ثانيا: حواجز اندماج المهاجرين المسلمين في دول الاتحاد الأوروبي

بعد أحداث الحادي عشر من سبتمبر 2001م، تحول تركيز النقاش و الجدل حول إمكانية اندماج المسلمين في المجتمعات الأوروبية و التعقيدات المصاحبة لذلك المتعلقة بمسألة الهوية، في الوقت الذي تشير فيه الإحصائيات حول عدد المسلمين في القارة الأوروبية بما فيها روسيا إلى ما يقارب 55 مليون مسلم أي في حدود 06% من عدد السكان الأمر الذي يبعث كثيرا من المخاوف خصوصا عند المتأثرين بظاهرة " الإسلاموفوبيا ". و يتصل اندماج المسلمين في المجتمعات الأوروبية بعدة جوانب منها السياسية والاجتماعية والدينية ومنها المرتبطة بالطبيعة التكوينية للمسلم في أوروبا وأخرى مرتبطة بمنظور وسلوك الأوروبي اتجاه المسلم نحاول تحديد و تحليل هذه الجوانب في النقاط التالية:

1- مسألة الهوية للمهاجر المسلم: تعتبر الهوية الاجتماعية والثقافية للمهاجر اليوم من المواضيع التي يهتم بها الباحثون لما تشكل من تداعيات اجتماعية، ولانعكاساتها السلبية والإيجابية، على بنية المجتمعات، وتغيير سياساتها الاجتماعية والقانونية والاقتصادية، والأهم من ذلك كله هو المعيار الثقافي وما يحدثه من أثر على كلا الجانبين والذي يتجلى بوضوح في هوية وثقافة الأجيال الصاعدة ببلدان الاستقبال، ومع سعيهم للانفتاح على الثقافة الغربية، كإتقان اللغة والتفاعل والعيش المشترك مع سكان بلد المهجر مما سيؤدي مع مرور الوقت إلى إضعاف العلاقة والانتماء للوطن الأم، وبالتالي الذوبان في ثقافة الآخر (التعاوي، 2018) ، ولحد من هذا الخلط بين الدين وعناصر الهوية الأخرى لابد من:

● فتح باب الاجتهاد من قبل العلماء في إطار مؤسسي تضطلع به المنظمات الإسلامية العالمية في كثير القضايا التي يكثر فيها الجدل ومحل اختلاف بين المسلمين.

● التفريق بين المسائل المرتبطة بالدين الإسلامي كمسلمات وبين المسائل الاجتهادية والمسائل المرتبطة بالعادات والتقاليد القابلة للتغيير والتحول.

● فتح حوار واسع ومستمر حول هذه القضايا في إطار تنظيم المؤتمرات والورشات العلمية في الجامعات الأوروبية والمؤسسات المختلفة.

● الدفع بالبحث الأكاديمي في مسائل الأقليات المسلمة والهوية كمساهمة لتفكيك التعقيدات المرتبطة بها وإيجاد الحلول المناسبة لها (بن نوي، 2018، ص 49-50).

2-تعقيدات الجانب السياسي: يبدو أن هناك حرصا من أغلبية الجاليات المسلمة على أن تبقى على سلبية المشاركة والانهماك في الشأن العام، وربما ينبع ذلك من طبيعة الثقافة السياسية التي حملتها هذه الجاليات من دولها الأصلية، حيث يفتقر عديد من المجتمعات العربية إلى الممارسة الديمقراطية الصحيحة للشأن العام وتفتقر أجيال بمجملها إلى ثقافة المشاركة في الحياة المدنية، ويبدو أن عامل الخوف من السياسة يؤدي دوره الكبير في إحجام البعض عن المشاركة في الحياة العامة حتى للدفاع عن مكتسبات وحقوق اقتصادية ووظيفية، وهم

بذلك يحملون إرثهم السياسي القائم على ثقافة الخوف التي حملوها في حقائب سفرهم وهم قادمون إلى دول المهجر (الكواكبي، 2010، ص 141).

المسلمون في أوروبا في حاجة كبيرة للاندماج في الأطر السياسية الحزبية والرسمية في أوروبا للمساهمة في تنمية و تطوير المجتمع الذي يعيشون فيه من جهة، و يساهمون في تحقيق و جلب حق وقهم كأقليات مسلمة أصبحت جزء مهم في التركيبة المجتمعية في أوروبا، ولتحقيق ذلك يتوجب على المسلمين تنظيم أنفسهم في أطر رسمية (جمعيات ، منظمات ، هيئات ، أحزاب..)، للمشاركة والمساهمة للمسلمين في أوروبا من خلال الأطر المجتمعية والسياسية المختلفة من أجل صالح مجتمعاتهم وبما يخدم مصالحهم ومصالح مجتمعهم كفيل بدراء الشبهات الموجهة لهم وسبيل لاندماجهم الإيجابي في المجتمعات التي يعيشون فيها. وفي هذا السياق تطالب" مارغريت لونيورغ" أستاذة الإعلام والاتصال في جامعة برلين الحرة بمنح المسلمين في ألمانيا حيزا أكبر في الخطاب الإعلامي وتقديهم وإشراكهم كعنصر فاعلة في الحياة اليومية، اجتماعيا وسياسيا وغيرها، وتدعو في ذلك إلى الضرورة الملحة لأن يعكس المشهد الإعلامي في ألمانيا التعددية الثقافية والدينية والعرقية التي تميز المجتمع.

3- الانعزال الاجتماعي والثقافي: تتجه أعداد ليست قليلة من المسلمين إلى الانعزال عن المجتمعات، مع توافر إمكانية لذلك بسبب الأعداد الغفيرة التي تمكّنهم من إيجاد كيانات معزولة ومنفصلة، فيرتبطون ببعضهم أكثر من اندماجهم بمجتمعهم، وهذه التجربة واضحة في ألمانيا التي تشهد ضعفاً باندماج اللاجئين فيها، هذا على الرغم من وجود إصرار رسمي عبر مؤتمرات للاندماج برعاية المستشار الألمانية أنجيلا ميركل، ولكن العوائق كثيرة ومنها "عدم الرغبة" كما يعبر جيم أوزديمير (Cem Özdemir) زعيم حزب الخضر الألماني، كذلك الأمر في فرنسا وهولندا وبريطانيا، لأن الاندماج مشكلة ليست اجتماعية وإنما فكرية أيضا تعود للمسلمين أنفسهم، ولطبيعة رؤيتهم للبلد المضيف وكيف يرونه أو يصنفونه بعيداً عن الحمولة الدينية والأيدولوجية. (الشقيران، 2018).

يعيش المسلمون في أوروبا حالة انعزال عن المجتمع الأوروبي وذلك بسبب عقدة الثنائية (الأنا - الآخر) والتي تكرست منذ عقود ساهم فيها الطرفان المسلم والأوروبي، والتي يتوجب على المسلمين تجاوزها والتخلص منها ومن ترسباتها من خلال المشاركة الإيجابية في تأطير المجتمع المدني من جمعيات ومنظمات مدنية ومدارس خاصة، ولجان الأحياء الخيرية، وإبراز أخلاق الإسلام وسماحته من خلال المعاملة والسلوك، ونبذ كل ما من شأنه تشويه الإسلام والمسلم.

المعلوم طبعا أن الدول الأوروبية بشكل عام تحكم بأنظمة علمانية مع اختلافها من دولة إلى أخرى، لكن عموما تلتقي في فكرة أن الشأن الديني يجب أن يكون بعيدا عن شؤون المجتمع تماما وليس الشؤون السياسية فقط والعقلية الأوروبية عموما تفصل الدين عن شؤون المجتمع، والمسلمون باعتبار أن عدد من ممارساتهم الدينية ظاهرة لا يمكن إخفاؤها كالحجاب مثلا شكلت وأحدثت ردات فعل لدى بعض الجهات في أوروبا، وخاصة تلك التي تحمل مواقف راديكالية اتجاه المهاجرين والمسلمين خصوصا وأقصد أحزاب اليمين المتطرف، من جهة ثانية على المسلمين أن يتعاملوا مع غيرهم وفق معيار المواطنة، أي تقاسم البلد الذي يعيشون فيه و تبادل المصالح والمنافع، وليس وفق ثنائية الإيمان والكفر، فالرسول صلى الله عليه وسلم تعامل مع طوائف المدينة من منطلق المواطنة (بن نوي، 2018، ص51).

المحور الثالث: جهود دول الإتحاد الأوروبي في تعزيز اندماج المهاجرين.

ظهرت سياسة إدماج المهاجرين في الإتحاد الأوروبي نتيجة تدفقات الهجرة، فهي لا تنفك تدخل ضمن سياسة تدبير الهجرة بصفة عامة قبيل بداية القرن الواحد والعشرين، حيث أصبحت سياسة إدماج المهاجرين جزءا لا يتجزأ من سياسة الهجرة بعد معاهدة أمستردام، يقول بنيكس **Pennix**: "...إن عدم وجود سياسة اندماج متزنة بالإضافة إلى العقبات التي تعترض دمج المهاجرين الوافدين، يؤدي إلى خلق تصورات سلبية عن سياسة الهجرة والمهاجرين ويدفع إلى تبني سياسة الهجرة الوقائية..." (Balzacq، 2005، p 21).

تشير تقارير الإتحاد الأوروبي إلى أن تطوير سياسة الاندماج وتطبيقها، هما في الأساس من مسؤولية الدول الأعضاء، أكثر منها مسؤولية الإتحاد الأوروبي ككل، وبالتالي فمطلوب من الدول الأعضاء بذل مزيد من الجهود، التي تتعلق بعمليات الاندماج داخل دول الإتحاد الأوروبي، حيث أكد المجلس على ضرورة اندماج رعايا البلدان في المجتمعات الأوروبية بشكل أفضل، وبالنظر إلى الطبيعة المتعددة الأبعاد لسياسات الاندماج ومدى مشاركة العديد من القطاعات المختلفة من المجتمع في تنفيذها فان ذلك يعتبر تحديا كبيرا للمسؤولين السياسيين ومختلف أطراف المجتمع المدني على السواء، وبهذا يمكننا القول إن نجاح سياسة الهجرة يعتمد على مدى نجاح إدماج المهاجرين في البلد المضيف لهم (European parliament، 2001، P 12).

كما عنت العديد من الإعلانات والمواثيق والاتفاقيات الدولية بشكل أو بآخر بأوضاع المهاجرين في المجتمعات الأوروبية، على صعيد الحرية الدينية والحريات الأساسية، وهي التي يفترض استفادة المهاجرين منها، من بينها (غنيم، 2006):

● الاتفاقية الأوروبية لحقوق الإنسان والحريات الإنسانية لعام: 1950 و التي تنص في مادتها التاسعة أن "أي إنسان له الحق في حرية الفكر والعقيدة والديانة"، وهو ما يترتب عليه الحق في تغيير الديانة والعقيدة، وحرية التعبير عن الديانة التي ينتمي إليها، سواء بشكل فردي أو بشكل جماعي، سواء بشكل عام أو بشكل خاص، أو حتى بممارسة الشعائر أو التعليم، وتضيف المادة أن حرية التعبير عن الدين والمعتقدات لا يمكن أن تكون محل القيود، وفقا لما تفرضه القوانين في المجتمعات الديمقراطية نسا وبما يتماشى ومتطلبات الأمن العام وحماية النظام العام وحماية حقوق الآخرين وحررياتهم.

- إعلان "هلنسكي" عام: 1975 وينص على أن "الدول الأعضاء التي توجد على أراضيها أقليات وطنية، يجب عليها احترام حقوق هذه الأقليات، من حيث المساواة أمام القانون، والتمتع الكامل بحقوق الإنسان والحريات الأساسية".
 - ميثاق الحقوق الأساسية للاتحاد الأوروبي عام: 2000 وينص في مادته الحادية والعشرين على "منع أي تمييز بسبب الجنس أو العرق أو اللون أو الأصول الإثنية أو الاجتماعية أو اللغة أو الدين أو المعتقدات أو الآراء السياسية أو أي آراء أخرى".
- لقد تم تصنيف قضية إدماج المهاجرين على رأس العديد من الأشغال والبرامج في الدول الأوروبية ففي جدول أعمال برنامج لاهاي لشؤون اللاجئين، أكد المجلس الأوروبي على الحاجة إلى تنسيق أكبر بين مختلف سياسات الإدماج الوطنية مع مبادرات الاتحاد الأوروبي، وأعطت المفوضية الأوروبية رؤية حول علاقة الهجرة بالاندماج والتوظيف بالنسبة للمهاجرين، داعية إلى تبني سياسة استباقية واضحة لدمج المهاجرين في الدول المضيفة (P, 2005, Balzacq, 21)، كما أقر مجلس العدل والشؤون الداخلية في الاتحاد الأوروبي في نوفمبر عام 2004م، أحد عشر مبدأً أساسياً مشتركاً كأساس لإطار أوروبي لاندماج رعايا الدول و المهاجرين، وهذه المبادئ هي (European Union, 2007):
1. الاندماج عملية ديناميكية تسير في اتجاهين، وتهدف إلى التوفيق المتبادل بين جميع المهاجرين والأفراد المقيمين في الدول الأعضاء.
 2. الاندماج يعني ضمناً احترام القيم الأساسية للاتحاد الأوروبي.
 3. توفير فرص عمل، يعد جزءاً رئيسياً من عملية الاندماج، وعنصر أساسياً لمشاركة المهاجرين وللإسهامات التي يقدمونها إلى المجتمع المضيف، لجعل تلك الإسهامات ظاهرة للعيان.
 4. المعرفة الأساسية بلغة المجتمع المضيف وتاريخه ومؤسساته، أمر لا غنى عنه لتحقيق الاندماج، وتمكين المهاجرين من اكتساب هذه المعرفة أمر جوهري لنجاحه.
 5. بذل جهود في مجال التعليم أمر بالغ الأهمية لإعداد المهاجرين، ولا سيما أولادهم، لكي يصبحوا مشاركين أكثر نجاحاً ونشاطاً في المجتمع.
 6. استفادة المهاجرين من الخدمات التي تقدمها المؤسسات، وكذلك السلع والخدمات الخاصة على قدم المساواة مع أبناء البلد الأصليين وبطريقة خالية من التمييز، تعد أساساً مهماً لتحقيق اندماج أفضل.
 7. التفاعل المتكرر بين المهاجرين وأبناء الدولة العضو، يمثل آلية أساسية للاندماج، حيث إن المشاركة في الندوات والحوارات بين الثقافات المختلفة والتوعية بشؤون المهاجرين وثقافتهم وتنشيط الظروف المعيشية في البيئات الحضرية، تقوي التفاعلات بين المهاجرين ومواطني الدولة.
 8. ممارسة شتى الثقافات والديانات مكفولة، في ظل "ميثاق الحقوق الأساسية" ويجب صونها ما لم تتعارض والحقوق الأوروبية التي لا يجوز انتهاك حرمتها، أو القانون الوطني.
 9. مشاركة المهاجرين في العملية الديمقراطية، وفي صوغ السياسات والإجراءات، وخاصة على الصعيد المحلي الذي من شأنه تعزيز عملية الاندماج.
 10. تنسيق سياسات الاندماج وإجراءاته، في كل مجالات السياسة وعلى مستويات الحكومة والخدمات العامة كافة، وهو عنصر مهم في صوغ السياسات العامة وتنفيذها.
 11. تحديد أهداف ومؤشرات واضحة، وآليات تقويم، أمر ضروري لتعديل السياسات وفقاً للظروف، وتقويم التقدم، وجعل تبادل المعلومات أكثر فاعلية.
- وتنصب جهود الاتحاد الأوروبي في إدماج المهاجرين على العموم في عدة جوانب أهمها:

أولاً: التعليم.

يلعب التعليم دوراً مهماً في عملية الاندماج، والاتحاد الأوروبي في هذا الإطار وضمن مساعيه للاهتمام بالمسلمين على أرضيه في إطار الانفتاح على الحضارات الأخرى وتشجيع التبادل الثقافي، أين اصدر مجلس الاتحاد تعليمية تلح على ضرورة تعليم اللغة العربية بالإضافة إلى الصينية والروسية، ورغم أن بعض الدول الأوروبية كألمانيا وإسبانيا تدعم مسلميها إذا ما أرادوا التوسع والاطلاع أكثر على ثقافتهم الإسلامية ودياناتهم (مثلاً أقامت ألمانيا مؤخرًا في ثلاث جامعات البلاد أول كرسي للدراسات الإسلامية بهدف تأهيل أئمة المساجد، وهذا أسوة بالكليات الموجودة لتخريج رجال الدين المسيحي واليهودي)، إلا أن فرنسا مثلاً تسيير عكس ذلك فهي مصرّة على نمط الحياة اللاتيني، ولذلك فهي تحد كثيراً من النشاط الديني والملابس الدينية في المدارس (بوسكين، 2013، ص75).

تعتبر مستويات التعليم المنخفضة عامل آخر في التمييز العنصري الذي يعاني منه المسلمون في عدة دول من الدول الأعضاء التي يشكل المسلمون فيها نسبة كبيرة من المهاجرين مثل الدانمارك وألمانيا وفرنسا، تقل نسبة المهاجرين وأولادهم الذين يتمون تعليمهم ويحصلون في المتوسط على مؤهلات أقل من متوسط ما يحصل عليه غالبية السكان، وقد أظهرت دراسات PISA البرنامج العالمي لتقييم مستوى التلاميذ التابعة لمنظمة التعاون الاقتصادي والتنمية OECD التي أجريت على التلاميذ من المهاجرين أن التلاميذ الذين ولدوا في بلد آخر تقل نسبة معرفتهم للقراءة والكتابة عن التلاميذ المولودين في الدولة المعنية، وتنتج فروق المستوى بين التلاميذ المهاجرين والآخرين

للزيادة خاصة في الدول التي ينخفض فيها المستوى التعليمي والاجتماعي الاقتصادي للعائلات المهاجرة، والكثير من تلك العائلات من أصل مسلم .

تشير الأرقام أن أكثر من 73% من أبناء المهاجرين المسلمين المولودين في ألمانيا خاصة وفي أوروبا على وجه العموم، ينشئون مع لغة البلد كلغة أولى، وتشير البيانات إلى تحسن نتائج أبناء الجالية المسلمة مع مرور الأعوام، ورغم اختلاف النظام المدرسي من ألمانيا إلى فرنسا، فنتائج التحصيل العلمي تبقى إيجابية وأخذة في التحسن مع تسجيل تغير طفيف في نسب النجاح. الدراسة أثبتت أيضا أن 11% فقط من المسلمين لا يجتازون المدارس الثانوية في فرنسا، وأن النسبة قد تصل إلى 36% في ألمانيا، وأوعزت الدراسة السبب إلى تعلم الأطفال في فرنسا معاً لفترة طويلة، وغالباً ما يكون للمهاجرين معرفة أفضل بالفرنسية من خلال الروابط التاريخية والاستعمارية، ومع ذلك، فإن ارتفاع معدل التخرج لا يحمي المسلمين في فرنسا من معدل البطالة فوق المتوسط وأشارَت الدراسة أيضاً إلى أن الانتماء الديني لا يحدد نجاح فرص الاندماج، وإنما تحدده السياسة العامة للدولة والإطار الاقتصادي (دلال، 2017).

ثانياً: التوظيف والاندماج في سوق العمل.

يعتبر التوظيف ودخول سوق الشغل أمراً مهماً في عملية إدماج المهاجرين في البلدان الأوروبية، وأكثر المهاجرين الذين لديهم الحماية الدولية يتمتعون بالصفات والكفاءات اللازمة التي تأهلهم لدخول سوق العمل في الاتحاد الأوروبي، واندماجهم في سوق العمل يساهم بشكل كبير في رفع معدلات النمو والقدرة التنافسية لاقتصاد الاتحاد الأوروبي، غير أن معدلات العمالة الحالية للمهاجرين نجدها تتركز فقط في القطاعات الهامشية والخطرة والمتدنية الأجور، وكذا في قطاعات خطرة بدون تأمين تعكس أشنع أنواع الاستبعاد والاستغلال الاجتماعي، في حين نجد أن المهاجرين أصحاب الشهادات والمؤهلات العلمية هو أيضاً إما مضطرين لقبول مناصب لا تعكس مؤهلاتهم وبأجور متدنية أو يعانون البطالة.

لقد أظهرت اختبارات التمييز العنصري أن المسلمين يعانون من التمييز العنصري ومن ندرة فرص التوظيف، فقد قام على سبيل المثال برنامج إذاعي تابع لمحطة الإذاعة البريطانية BBC في عام 2004 باختبار تم فيه إرسال طلبات عمل إلى خمسين شركة من قبل ستة مرشحين خياليين يظهر من أسمائهم أصلاً بريطانيًا أبيض أو أفريقياً أو مسلماً، وقد حصل المرشحون البيض على أعلى نسبة دعوة إلى مقابلة للوظيفة 25% وتبعهم المرشحون السود 13%، بينما حصل المرشحون المسلمون على أقل نسبة 9%، كما قامت جامعة باريس بفرنسا عام 2004 بإرسال سير ذاتية مطابقة من عدة مجموعات عرقية مختلفة فتم الاستجابة لـ 258 عرضاً لوظيفة كبائع، وأظهرت نتيجة هذه التجربة أن فرص شخص من شمال أفريقيا تبلغ خمس (5/1) فرصة أي شخص آخر في الحصول على الوظيفة. (EUMC، 2018)

ثالثاً: الجنسية والمواطنة

يعد موضوع اندماج المسلمين في الغرب هو الطريق للوصول إلى المواطنة، لكن هذا الربط يتم عن ربط منهجي بين شخصية المسلم وشخصية الغريب، وهو الدليل على أنه ينظر للإسلام على أنه غريب عن القارة الأوروبية، يضاف إلى ذلك أن تعريف المسلم في أوروبا لا يحمل في طياته درجة التزام الفرد المسلم، فيمكن لأي شخص يعتبر نفسه مسلماً من دون أن يكون ملتزم بتعاليم هذا الدين الإسلامي أو ببعضها، أي أن هناك خلط في ذهنية الغرب عموماً في نظره للمسلم، فهو تارة رجل عفيف وتارة إرهابي أو رجل يعيش في عالم غريب، كما ينظر للمسلم حيناً على أنه ذلك المهاجر الغريب، وحيناً يخفي أجندة خاصة (عبيدي، 2010، ص 26-27)، رغم أن قانون التجمع العائلي يمنح بالفعل أو يقترح منح العديد من الحقوق لجميع الأشخاص المقيمين بصفة قانونية في الاتحاد الأوروبي، وهو ما من شأنه منح المواطنة الكاملة للمهاجرين ويساعدهم على الاستقرار بنجاح في المجتمع، ويمكن أن تكون خطوة أولى للحصول على جنسية الدولة المضيفة العضو في الاتحاد.

رابعاً: حرية الممارسات الدينية

يميل الكثير من الباحثين وخاصة المسلمين منهم إلى اعتبار أوروبا بأسرها أرض علمانية، أبعد فيها الدين عن المؤسسات، وجرّد من كل أدوار، ويقارن بعضهم أوروبا بالولايات المتحدة، ويقدمون هذه الأخيرة على أنها أرض التدين المتأجج، والحاصل في أوروبا في هذا الشأن هو فقدان الكنائس الرسمية لهيمنتها التقليدية، وليس غياب للتدين الفردي وفقدان الروحانيات، لهذا السبب يمكن النظر إلى أوروبا ليس كفضاء أعيد فيه النظر في البعد الديني، وإنما كفضاء علمنة للمجتمع وللدين معاً، إذ تضمن الدول فيه لكل الديانات حق تقديم إجابات روحية وأخلاقية واجتماعية للمواطنين في إطار احترام القانون المعلمن.

خاتمة:

انطلقنا في هذه الورقة من موقع أن الاندماج يعني الابتعاد عن العزلة، والقيام بسلوكيات إيجابية والمشاركة في الحياة السياسية والاجتماعية والاقتصادية والثقافية للمجتمع التي اختار المهاجر العيش فيه، والتخلص من جميع المركبات التي تشعره بالنقص والغربة في بلده الجديد، وإذا كان الأمر كذلك فعلى المهاجرين المسلمين بدل جهد أكبر للاندماج بشكل إيجابي فعال باستغلال الأطر القانونية التي وضعتها الدول المهاجر إليها وبما لا يؤدي إلى الذوبان والانصهار في هذه المجتمعات ولعل أكثر هذه التحديات التي ستصطدم بالواقع هو تحدي المحافظة على قيم المجتمع المسلم خصوصاً بالنسبة للجيل الثاني والثالث المتولد عن المهاجرين الأصليين ولعل محاولات صناعة قوالب ونماذج ثقافية قابلة للتكيف إلى حد ما مع المواطنة والعلمانية القائمة في دول الاتحاد الأوروبي هي أحد أكثر إرهابات الأجيال المتولدة من المهاجرين المسلمين الأصليين، كما أن محاولات العديد من دول الاتحاد الأوروبي إيجاد مؤسسة رسمية واحدة تمثل مسلمي المهجر لتخاطب المسلمين من خلالها هي ثاني هذه الفرص الحقيقية في الاندماج خصوصاً إذا تم الاتفاق على إعطاء هذه المؤسسات والمجالس تلك القيمة المعنوية والمرجعية كناطق رسمي ممثل لجميع المسلمين في المهجر.

إن الفرص المتوفرة أمام المهاجرين المسلمين في دول الاتحاد الأوروبي على قلتها وضعفها تحتاج الى تنسيق وتركيز للجهود في مسار منتظم يعتنى بحقوق هؤلاء المهاجرين ويحافظ على المكتسبات التي تحققت ويعمل على إثرائها بما يضمن مواطنة كاملة لهم مع المحافظة على قيمهم الدينية وثقافتهم وهويتهم الأصلية.

الهوامش:

- بن نوي حسان، الأقلية المسلمة والهوية المضطربة في المجتمعات الأوروبية، مجلة الدراسات والبحوث الاجتماعية، جامعة الشهيد حمة لخضر الوادي، العدد 25، مارس 2018، ص 50/49
- بوسكين إدريس، أوروبا والهجرة "الإسلام في أوروبا"، دار الحامد للنشر والتوزيع، ط01، عمان، 2013م.
- التعاوي نبييل، البياضي حسين، البنية المفاهيمية لمقاربة موضوع الهجرة، الحور التمدن: العدد 5763، تاريخ النشر 2018/01/20م، تاريخ الاطلاع 2019/10/20م، <http://www.ahewar.org/>
- الرازي محمد فؤاد، المسلمون في أوروبا واقعهم ومشكلاتهم، مقال منشور بتاريخ 2010/07/24م، تاريخ الاطلاع 2020/01/12م، ص01، <https://www.alukah.net/>
- سبعون سعيد، حفصة جرادى، الدليل المنهجي في إعداد المذكرات والرسائل الجامعية في علم الاجتماع، دار القصبية للنشر، الجزائر، 2012م.
- سويدي نجيب، إدارة سياسة الهجرة وعلاقتها بصناعة القرار المحلي "دراسة مقارنة"، مذكرة ماجستير في العلوم السياسية، تخصص إدارة الجماعات المحلية والإقليمية، كلية الحقوق والعلوم السياسية، جامعة ورقلة، 2012/2011
- الشقيران فهد سليمان، المهاجرون في أوروبا: تحديات الاندماج وعائق الهوية، مركز المسبار للدراسات والبحوث، 2018/10/10م، <https://www.almesbar.net/>
- الصانع بان غانم احمد، وضع الجاليات المسلمة في المجتمعات الأوروبية (الغربية)، مجلة أبحاث كلية التربية الأساسية، المجلد 6 العدد 6، أيار 2008م.
- عادل دلال، المسلمون في أوروبا بين الاندماج والرفض، مقال منشور بتاريخ 2017/08/25م، تم الاطلاع بتاريخ 2019/11/17م، <https://arabic.euronews.com/>
- عبيدي حسني، المسلمون في أوروبا بين الاندماج والتمهيش، مركز الإمارات للدراسات والبحوث الإستراتيجية، ط01، الإمارات العربية المتحدة، 2010.
- غانم إسلام عبد الله عبد الغاني، هجرة الشباب العربي ومشكلات الاندماج الواعي والتحديات والحلول الرسمية وغير الرسمية "الاتحاد الأوروبي نموذجاً: فرنسا، هولندا، ألمانيا"، مجلة تطوير العلوم الاجتماعية، مجلد 10، العدد 01، جامعة الجلفة الجزائر، 2017.
- فوشان عبد القادر، العلوي أحمد، الاندماج الاجتماعي: المفهوم المؤشرات الأبعاد، مجلة الرصد العلمي، المجلد 4، العدد 1، جامعة أحمد بن بلة، وهران، 2019م
- منيسي أحمد، الجاليات العربية في دول المهجر: الدور واليات تفعيله، مركز الإمارات للدراسات والبحوث الاستراتيجية، ط01، الإمارات العربية المتحدة، 2014م.
- الكواكبي سلام، الجاليات العربية في أوروبا ومدى اندماجها في المشهد المدني والسياسي، مجلة شؤون عربية، العدد 141، القاهرة، 2010م، ص110
- تقرير، المسلمون في الاتحاد الأوروبي: التمييز العنصري والتخويف من الإسلام، المركز الأوروبي لمراقبة العنصرية وكرهية الأجانب، EUMC

Schnapper Dominique. **Qu'est-ce que l'intégration ?** Edition Gallimard. France.2007.

Balzacq Thierry and Sergio Carrera, **Migration, Borders and Asylum Trends and Vulnerabilities in EU Policy**, Brussels:Centre for European Policy Studies, 2005.

Council of the European Union, "Presidency Conclusions.", 7224/1/07 REV 1,14 December 2007

أهمية نمط الحوكمة في تحقيق اجندة التنمية المستدامة: دراسة حالة الجزائر

Abdelheq DAHMAN*

الملخص

ملخص: تعتبر الحوكمة الجيدة والفعالة والمنصفة أمرًا مهمًا في تحقيق أهداف التنمية المستدامة لعام 2030 (SDGs). لتحقيق ذلك، من المهم جدًا معالجة أسلوب الحوكمة المطلوب وفقًا للخطوط والقطاعات والمصالح لاتخاذ الإجراءات المناسبة. لذلك فإن السؤال الأساسي الذي تحاول هذه الدراسة الإجابة عنه هو: ما هي العناصر الأساسية والمنطق التنظيمي لإطار عملي كامل ومناسب لتحليل الحوكمة وما هي أهميته في تحقيق أجندة التنمية المستدامة. تنطلق الدراسة من الافتراض الأساسي وهو أن الحاجة إلى دمج الجوانب الاجتماعية والاقتصادية والبيئية في التنمية معترف بها على نطاق واسع. وبدلاً من ذلك، فإن إحدى القضايا التي تكتسب زخماً كبيراً هو تحسين الإطار المؤسسي عبر أسلوب مناسب للحكومة. لهذا السبب، تستكشف هذه الدراسة الأنواع المختلفة للحكومة والهدف من ذلك هو دمجها في مزيج من السياسات عبر التنسيق والاتفاقيات الرسمية لتحديد ما هو مقبول ومناسب لمعالجة قضايا التنمية المستدامة المعقدة.

الكلمات المفتاحية: الحوكمة، اهداف الإنمائية للألفية، اجندة التنمية المستدامة، الجزائر

The Importance of Governance Patterns in Achieving the Sustainable Development Agenda: Algeria as a Case Study

Abstract

Good, effective, and equitable governance is crucial to achieving the 2030 sustainable development Goals (SDGs). To achieve their goals, it is very important to address the type of governance required along the lines, sectors, and interests to take appropriate action. Therefore, the main question that this study tries to answer is: What are the basic elements and organizational logic of an appropriate integrative framework for governance analysis, and what is its importance in terms of achieving the sustainable development agenda. The study starts from the basic assumption that the need to integrate social, economic, and environmental aspects in development is widely recognized. However, one of the issues that is gaining momentum is the improvement of the institutional framework through an appropriate type of governance. For this reason, this study explores the different types of governance in order to integrate them into a mix of policies through coordination and formal agreements to determine what is acceptable and appropriate to address complex sustainable development issues.

Keywords: Governance, Millennium development goals (MDGs), Sustainable development Goals (SDGs), Algeria

مقدمة:

تعتبر الحوكمة الفعالة أمرًا بالغ الأهمية لتنفيذ أهداف التنمية المستدامة، ومع ذلك، فمن غير الواضح ماهي أنماط وجوانب الحكم التي تعتبر مهمة بالنسبة لأهداف التنمية السبعة عشر، علماً ان هذه الأخيرة أكثر تعقيداً، ديناميكية، وترابطاً مقارنة بأهداف الإنمائية للألفية.

* PhD student, The Institute of the Middle East and Islamic World, Marmara University, Turkey,
E-mail: abdelhak.dah@gmail.com

من جهة أخرى، ازدهرت الأبحاث المتعلقة بالحوكمة في العقد الماضي، حيث تبنى الأكاديميون والممارسون فكرة مفادها ان الحكم هو أسلوب ضروري للتنمية الاقتصادية، السياسية والاجتماعية. وضمن منظور الحوكمة التفاعلية، لا يجب أن تترك خيارات السياسة الاقتصادية الصعبة للدولة وحدها. بل إنها مسؤولة مشتركة بين مختلف الفواعل الرسمية والغير الرسمية. في هذا الصدد، فإن الاستجابات للقضايا المجتمعية الرئيسية، تحتاج إلى النظر ليس فقط إلى الدولة كفاعل اساسي ولكن أيضًا إلى السوق والمجتمع المدني كفواعل هي الأخرى مساهمة في عملية التنمية الشاملة من منطلق أن لكل فاعل خبرته ومسؤوليته الخاصة (Jan Kooiman, Sevein Jentoft). (2009).

تعرضت مؤشرات الحوكمة الحالية إلى إنتقادات شديدة في الآونة الأخيرة، وخاصة مؤشرات الحوكمة العالمية WGI . وحثتهم في ذلك أنها تنطوي على تحيز أيديولوجي. في مقابل ذلك يعارض منتقدو النقاد أنه لا توجد بدائل أفضل منها (Matt Andrews, Roger Hay & Jerrett Myers, 2010). في هذا السياق، نحن لسنا بصدد تقديم رؤية معيارية بديلة لما يجب ان تكون عليه الحوكمة، بدلا من ذلك فإن منظور الحوكمة الذي نحن بصدد مناقشته قائم على فكرة رئيسية مفادها أن المجتمعات تحكمها مجموعة من الجهود الحاكمة من قبل مختلف الجهات الفاعلة والكيانات العامة منها وغير العامة. وكون انه لا يوجد نموذج واحد لحوكمة واحد يمكن اسقاطه على جميع السياقات، فإنه من الضروري معالجة الاشكال المختلفة للحوكمة على طول خطوط مستوياتها لتشمل مختلف القطاعات والمصالح.

٠٠

من هذا المنطلق فإن الهدف الرئيسي من هذه المقالة هو المساهمة في النقاش حول تصور وفعالية الحوكمة الكبرى Meta governance من أجل التنمية المستدامة، لا سيما في سياق اجندة التنمية المستدامة لعام 2030. مع العلم أنه لا يوجد تحليل شامل يدرس بشكل منهجي علاقة الحوكمة الكبرى (الفوقية) والتنمية المستدامة في بعدها الاجتماعي والاقتصادي والبيئي على النحو المحدد من قبل الأمم المتحدة في خطة عام 2030، بالتالي فإن المقالة توسع الاديبيات السابقة عن الاستدامة من خلال اظهار فعالية الحوكمة الفوقية في إعادة التوازن بين مستويات الحوكمة المختلفة ولكن أيضا تحديد التفضيلات المناسبة التي يمكن تقديمها فيما يتعلق بأجندة التنمية المستدامة. وعليه تنطلق المقالة من افتراض أساسي مفاده أن تنفيذ أهداف الأمم المتحدة للتنمية المستدامة (SDGs) المشتركة والقابلة للتطبيق عالميًا يحتاج الى مستويات حوكمة متباينة، بدلا من استخدام أسلوب حوكمة واحد فقط - إدارة هرمية أو شبكة أو سوق - أو أي مجموعة نمطية واحدة يُعتقد أنه مناسب لجميع الأغراض. ومن خلال تحليل خصائص الحوكمة المناسبة وعلاقتها بتحقيق أهداف التنمية المستدامة، فإننا نهدف إلى توليد رؤى يمكن أن تسهم في نهاية المطاف في تنفيذ أهداف التنمية المستدامة بشكل أكثر فعالية. وإدراكًا لضرورة تحليل الحوكمة في ضوء السياق الجزائري، فإنه تسعى هذه المقالة إلى توفير أساس لمزيد من التحليلات المتعمقة في السياقات الوطنية المختلفة.

هيكل الدراسة:

1. من الأهداف الإنمائية للألفية إلى إجندة التنمية المستدامة
2. أنماط الحوكمة الكبرى Meta governance
3. التنمية في الجزائر، أي حوكمة !؟

أولاً: من الأهداف الإنمائية للألفية إلى إجندة التنمية المستدامة

على مدى السنوات العشرين الماضية، سيطر على النقاش الدولي حول التنمية اتجاهاً يبدو للوهلة الأولى أنهما يسيران في اتجاه مماثل. ومع ذلك، فإنهم يختلفون فيما يخص نقاط التركيز والفلسفات المتضمنة لكل منهما. الأولى هي الأهداف الإنمائية للألفية (2000-2015) والثانية هي إجندة التنمية المستدامة (2015، 2030) - يوجد الكثير من القواسم المشتركة بين كلا الأجندين، ولكن على

عكس الأهداف الإنمائية للألفية، يرى مؤيدو أهداف التنمية المستدامة بالنسبة لهدف القضاء على الفقر، فإنه مجرد هدف واحد من عدة قضايا عالمية التي يجب معالجتها، مما يجعل المؤيدين للأهداف الإنمائية للألفية يخشون أن يصبح الحد من الفقر ثانويًا. في جدول أعمال أهداف التنمية المستدامة يمثل القضاء على الفقر بند واحد فقط من بين العديد من البنود الأخرى. من ناحية أخرى، ينتقد الجانب المؤيد لأهداف التنمية المستدامة الأهداف الإنمائية للألفية لوجود مفهوم ضيق للغاية للتنمية وإعطاء نتائج فورية أفضلية على النتائج المستدامة اجتماعيا واقتصاديا وبيئيا. (Markus, 2012)

الأهداف الإنمائية للألفية MDGs	
1- القضاء على الفقر المدقع والجوع	5- تحسين الصحة الإنجابية
2- تعميم التعليم الابتدائي بصفة شاملة	6- مكافحة فيروس نقص المناعة المكتسبة
3- تعزيز المساواة بين الجنسين وتمكين المرأة	7- كفاءة الاستدامة البيئية
4- تخفيض معدل وفيات الأطفال	8- إقامة شراكة عالمية للبيئة

Resource: <https://www.un.org/millenniumgoals/>

رغم ذلك فإن قوة الأهداف الإنمائية للألفية تكمن في أنها تشكل عددًا يمكن إدارته من الأهداف المباشرة التي يسهل فهمها وقياسها، مع تحديد موعد نهائي واضح المعالم. علاوة على ذلك، زادت الأهداف الإنمائية للألفية من مساءلة جميع الجهات الفاعلة ذات الصلة (في كل من الشمال والجنوب)، مما ساهم في زيادة التوجه نحو النتائج وفعالية سياسة التنمية. يرى أنصار الأهداف الإنمائية للألفية أنه لكي تكون الخطة الدولية الجديدة لما بعد عام 2015 ناجحة بنفس القدر، يجب أن تكون واضحة وواقعية (Martens, 2010).

في الحقيقة تختلف أهداف التنمية المستدامة (SDGs) عن الأهداف الإنمائية للألفية من حيث الغرض والمفهوم والسياسة. يناقش البعض بأن اجندة التنمية المستدامة لـ 2030 جاءت لتعالج أوجه القصور الرئيسية لأهداف الإنمائية للألفية 2000، كونها تتضمن اجندة أوسع وأثر تحويلي تعكس بشكل ملائم التحديات المعقدة للقرن الحادي والعشرين. ويشير منتقدو الأهداف الإنمائية للألفية في نقدهم لها إلى بعض نقاط السلبية (Loewe, Markus, op.cit)

أولاً، أن أهداف الإنمائية تمثل جدول أعمال غير مكتمل، كونها تغطي فقط جوانب "التنمية والقضاء على الفقر" وكذلك أجزاء من "حماية بيئتنا المشتركة"، مع استبعاد قضايا سياسية "السلام والأمن ونزع السلاح" وكذلك "حقوق الإنسان والديمقراطية والصالح الحكم".

ثانياً، تجاهل الأهداف الإنمائية للألفية قضايا التوزيع، على سبيل المثال، عندما يخفض بلد معين معدل وفيات الأطفال، فإن الهدف الإنمائي الرابع لا يوضح ما إذا كان ذلك بسبب التحسينات في صحة أم أسباب أخرى.

ثالثاً، تقيس بعض الأهداف الإنمائية للألفية المدخلات بدلاً من نتائج أو آثار التنمية. الهدف الثاني من الأهداف الإنمائية للألفية، على سبيل المثال، يقيس فقط نسبة الالتحاق بالتعليم، بغض النظر عن نوعيته أو ملاءمته للحياة الاقتصادية والاجتماعية والسياسية.

رابعاً، لا يمكن حتى قياس بعض الأهداف الإنمائية للألفية - إما بسبب عدم تحديد مؤشرات أو أهداف، أو بسبب عدم توفر بيانات لبعض المؤشرات.

خامساً، لا يمكن بسهولة تحويل الأهداف الإنمائية للألفية إلى أهداف وطنية، لأنه تمت صياغتها كأهداف عالمية.

سادساً، كانت بعض الأهداف على المستوى العالمي غير واقعية منذ البداية على سبيل المثال، الهدف الثاني من الأهداف للألفية، الذي يدعو إلى التسجيل الكلي في التعليم الابتدائي في جميع أنحاء العالم.

سابعاً: بشكل عام هي أهداف قصيرة إلى متوسطة الأجل وبالتالي تتعارض مع السياسات الموجهة نحو الاستدامة، والتي يجب بالضرورة أن تكون طويلة الأجل بطبيعتها.

أهداف التنمية المستدامة SDGs			
1- لا للفقر	6-المياه النظيفة والصرف الصحي	11- المدن والمجتمعات المستدامة	16- السلام والعمل والمؤسسات القوية
2- القضاء التام على الجوع	7- طاقة نظيفة وبأسعار معقولة	12- الاستهلاك والإنتاج المسؤولين	17- الشراكات من أجل الأهداف
3- الصحة الجيدة والرفاهية	8- العمل اللائق والنمو الاقتصادي	13- العمل المناخي	
4- تعليم ذو جودة	9- الصناعة والابتكار والبنية التحتية	14- الحياة تحت الأرض	
5- المساواة بين الجنسين	10- تقليل عدم المساواة	15- الحياة تحت الأرض	

(United Nations Development Programme, 2022, <https://www.undp.org/sustainable-development-goals>)

اكتسبت المناقشات حول مستقبل الأهداف الإنمائية للألفية وجدول أعمال التنمية بعد عام 2015 زخماً بشكل أساسي، ظهرت على اثره ثلاثة مناقشات حول مستقبل الأهداف الإنمائية للألفية: الاحتفاظ بالأهداف - إدخال مؤشرات وأهداف جديدة للرفاهية والتقدم الاجتماعي (Jens Martens, OP.CIT)

تم اعتماد خطة التنمية المستدامة لعام 2030 وأهداف التنمية المستدامة (SDG) إطار المؤشرات العالمية (GIF) من قبل اللجنة الإحصائية للأمم المتحدة (UN) في مارس 2017 (اللجنة الإحصائية للأمم المتحدة 2017) ثم اعتمدها الجمعية العامة للأمم المتحدة في يوليو 2017 (الجمعية العامة للأمم المتحدة 2017). يتألف الإطار من 232 مؤشراً إحصائياً مصممة لقياس أهداف خطة 2030 السبعة عشر و 169 هدفاً لكل منها. الهدف من تعدد الأهداف هو تقديم أدلة ذات نوعية جيدة يمكن التحقق منها بشأن التقدم المحرز نحو تحقيق خطة عام 2030. ومع ذلك، فإن ملء تلك المؤشرات وتقديم تلك الأدلة يطرح تحديات هائلة. لدرجة أنه دفع برئيس الدورة السبعين للجمعية العامة للأمم المتحدة موجينز ليكيوتوفت، إلى وصفها بأنها تمثل "تحدي إحصائي غير مسبوق (MacFeely, 2020).

الفرق بين الأهداف الإنمائية للألفية وأهداف التنمية المستدامة		
الأهداف الإنمائية للألفية	اجندة التنمية المستدامة	
(MDGs)	(SDGs)	
2000-2015	2015-2030	المجال الزمني
الفقر	التنمية المستدامة	نطاق الموضوعاتي
الأمم المتحدة	الفواعل التشاركية	النطاق التفاعلي
الدول النامية	عالمية	النطاق المكاني
8	17	الأهداف

الغايات	21	169
المؤشرات	60	232

أدت الطموحات بعيدة المدى لخطة 2030 إلى أهداف تنموية لأن تتقدم بكثير من الإحصاءات الرسمية والمفاهيم الإحصائية المتاحة. وفي كثير من الحالات، لا توجد حتى الآن تعاريف ومنهجيات إحصائية مناسبة يمكن من خلالها توليد المؤشرات. لتوضيح هذه المشكلة، صنّف فريق الخبراء المشترك بين الوكالات المعني بأهداف التنمية المستدامة (2018) جميع مؤشرات أهداف التنمية المستدامة إلى ثلاث مستويات بناءً على مدى تطورها المفاهيمي، ولكن أيضاً إلى مدى توافر البيانات. وهذه المستويات هي (IAEG-SDGs, Tier Classification for Global SDG Indicators, 2020):

المستوى الأول: المؤشر واضح من الناحية المفاهيمية، وله منهجية راسخة دوليًا، والمعايير متاحة، ويتم إنتاج البيانات بانتظام من قبل البلدان لما لا يقل عن 50٪ من البلدان والسكان في كل منطقة يكون المؤشر فيها مناسبًا.

المستوى الثاني: المؤشر واضح من الناحية المفاهيمية، وله منهجية راسخة دوليًا، والمعايير متاحة، لكن البيانات لا تنتجها البلدان بانتظام.

المستوى الثالث: لا توجد منهجية أو معايير معمول بها دوليًا حتى الآن للمؤشر، ولكن يتم (أو سيتم) تطوير أو اختبار المنهجية / المعايير.

في سبتمبر 2019، أفاد فريق الخبراء المشترك بين الوكالات المعني بمؤشرات أهداف التنمية المستدامة IAEG-SDG أن 45٪ من المؤشرات المختارة تم تصنيفها على أنها من المستوى 1 (انظر الجدول). علاوة على ذلك، أفادوا بأن 14٪ من المؤشرات ظلت مصنفة على أنها المستوى 3. هذا يبرز حجم التحدي التي لا تزال تواجه توفير إحصاء دورية شاملة حتى بالنسبة للبلدان المتقدمة التي لديها أنظمة إحصائية متقدمة ومتطورة نسبيًا، فإن المطالب الناشئة عن إطار رصد أهداف التنمية المستدامة هائلة. عندما يأخذ المرء في الاعتبار أنه في عام 2019، تم تصنيف 45٪ فقط من 232 مؤشرًا مقترحًا على أنها الفئة 1 (انظر الجدول)، يصبح مدى المشكلة واضحًا (IAEG-SDGs, Tier Classification for Global SDG Indicators, 2022).

مؤشرات التنمية المستدامة حسب المستويات

Tier Classification	December 2016		December 2017		December 2018		September 2019	
	Number	%	Number	%	Number	%	Number	%
1	81	35	93	40	101	44	104	45
2	57	25	66	28	84	36	89	38
3	88	38	68	29	41	18	33	14
Multiple	4	2	5	2	6	3	6	3
Total	230	100	232	100	232	100	232	100

على الرغم من الجهود الجبارة التي تبذلها المنظمات الإحصائية الوطنية والمنظمات الدولية، لا تزال البيانات القابلة للمقارنة دوليًا تمثل تحديًا. أدت عملية أهداف التنمية المستدامة إلى تفاقم هذا التحدي، حيث أن العديد من الأهداف والمؤشرات اللاحقة تقع خارج نطاق الإحصاءات الرسمية التقليدية وبالتالي لا تسترشد بمعايير القياس الدولية المتفق عليها. حتى بالنسبة لتلك المؤشرات التي تقع ضمن نطاق الإحصاءات الرسمية التقليدية، سيكون هناك تنوع كبير في الجودة العامة والالتزام بالمعايير الدولية عبر البلدان.

ثانياً: أنماط الحوكمة الكبرى Meta governance

إن أهداف التنمية المستدامة في الواقع متكاملة للغاية بحيث يمكن اعتبارها "شبكة من الأهداف، مما يفتح آفاقاً للتنفيذ عبر القطاعات. في الوقت نفسه ، يمثل حجم واتساع أهداف التنمية المستدامة تحديات جديدة للحكومات والجهات الفاعلة الأخرى في مجال التنمية (Petrica, 2018). يعد تنفيذ أهداف التنمية المستدامة تحديًا متعدد المستويات للحوكمة ، وتختلف التحديات والظروف على جميع المستويات. إذا لم تكن أطر الحوكمة في أحد المستويات مرتبطة جيدًا بتلك الموجودة على المستويات الأخرى ، فقد تكون النتيجة فشلًا تامًا. لذلك ، من الضروري إنشاء أطر حوكمة متعددة المستويات.

التنمية المستدامة هي قبل كل شيء تتعلق بالحوكمة، ويوضح ذلك الاقتباس الذي ذكره Meadowcroft بأن " أزمة المناخ أشبه بأزمة حوكمة أكثر من كونها أزمة بيئة". هذا يظهر الدور الحاسم الذي تلعبه الحوكمة في معالجة الاستدامة. بالتالي يمكن لمؤسسات الحوكمة تحديد العلاقات بين الجهات الفاعلة وتمكينها من التعامل مع مشاكل الاختيار العقلاني. في هذا الصدد يركز منظورنا على كيفية حدوث الحوكمة على مستويات مجتمعية مختلفة، من المستوى المحلي إلى المستوى العالمي مع السلطات والمسؤوليات المتداخلة والشاملة. أي الحاجة إلى طرق أخرى للحكم تشمل مجموعات أوسع من الجهات الفاعلة. بدلاً من رؤية تفاعلات الحوكمة حصريًا على أنها مسألة تخص الحكام العاميين "التقليديين".

تتطلب الحوكمة لأهداف التنمية المستدامة Governance for sustainable development مجموعة متنوعة وديناميكية من المناهج، تتراوح بين المركزية الى اللامركزية. لهذا نحدد هنا مصطلح الحوكمة على نطاق واسع، أي مجموعة التفاعلات التي تشارك فيها الحكومة والهيئات العامة الأخرى والقطاع الخاص والمجتمع المدني.

نظرا لتزايد الشكوك حول مدى ملائمة الحوكمة الهرمية (التقليدية) للتحديات التي تطرحها أجندة التنمية، في هذا الصدد تستند الحوكمة الفوقية (Meta Governance) الى افتراض أن إخفاقات الحوكمة التقليدية في الاستجابة لتحديات الاستدامة من خلال جعل عمليات صنع السياسات الخاصة بها أكثر شمولاً (J. Gjaltma, R. Biesbroek, K. Termer, 2019). إلا أنه من أجل تحقيق أهداف التنمية المستدامة، يبدو ان النهج الهرمي للحوكمة لا يماشى مع الحاجة الى نهج تعددي وشرارات من القاعدة الى القمة الذي تبته اجندة التنمية المستدامة 2030. بالتالي هناك حاجة إلى تعدد النظريات الحوكمة بدلا من اعتماد نمط الهرمي نظرا لتشابك قضايا الاستدامة المعقدة.

تعتبر الحوكمة الهرمية قوية من حيث السيطرة، وتسلسل القيادة، ووضوح المسؤولية، والموثوقية، وأنظمة التخطيط المفصلة ذات البعد المحتمل على المدى الطويل. إلا ان نقاط الضعف النموذجية تتمثل في عدم المرونة، والإجراءات البيروقراطية، والثقافة المغلقة / الداخلية ، والمثبته للتأزر بين القطاعات ، وأحياناً الانتقال إلى الابتكار والمبادرة من القاعدة إلى القمة ، ونقص الملكية ، والافتقار إلى آليات لمنع آثار الانغلاق ، وانخفاض مستويات الوعي من الأحداث غير المتوقعة.

إلا أنه بالنظر الى قدرات الدول فإنها تختلف استعداداتها لممارسة القوة لتوجيه التطورات المجتمعية على نطاق واسع. هناك حكومات مستعدة من حيث المبدأ لتنفيذ أهداف التنمية المستدامة ولكنها تفتقر إلى الموارد المؤسسية والإدارية والجودة اللازمة لتنفيذ ذلك. قد يحتاجون إلى (إعادة) بناء المؤسسات المطلوبة ونظام الحوكمة. قد تفتقر الحكومات التي يهيمن عليها التسلسل الهرمي إلى الرغبة

في تقاسم السلطة مع الجهات الفاعلة في المجتمع ، والتي قد تكون - أحياناً أفضل - قادرة على إحداث التغيير المجتمعي وتحقيق التنمية المستدامة.

على النقيض من ذلك، تستحق حوكمة الشبكة مزيداً من الاهتمام كواحدة من أنماط الحوكمة وكأسلوب مهم للحوكمة يتم التعبير عنه في نظرية التحول وتعدد المراكز. وفي سياق التحديات المعقدة والمترابطة والتكيفية المتعلقة بتنفيذ أهداف التنمية المستدامة، يمكن للرؤى المستمدة من حوكمة الشبكة أن تساهم في أشكال أقل رسمية للحوكمة والتحليلات متعددة المستويات. إضافة إلى ذلك، تتمتع حوكمة الشبكة بمستوى عالٍ من الثقة والشمول، كونها منفتحة على حلول "مربحة للجانبين. رغم ذلك قد يكون لديها شرعية ديمقراطية ضعيفة (من الذي يقرر من هم أصحاب المصلحة الذين قد يصبحون أعضاء في شبكات الحكم ، ومن هم الأعضاء المسؤولون؟)، وأحياناً تؤدي إلى محادثات لا نهاية لها دون التوصل إلى نتائج (S. Christopolos; B. Horvath; M. Kull, 2021).

تقدر حوكمة السوق الكفاءة والوقت والمسؤولية الفردية (التمكين)؛ إلا أنه تتمثل حالات الفشل النموذجية في الافتقار إلى التعاطف والثقة، وكذا الافتقار إلى الآليات لضمان تكافؤ الفرص بالنسبة للشركات. بالمقارنة مع الحوكمة الهرمية، غالباً ما تفتقر إدارة الشبكات والسوق إلى الهيكلية والموثوقية والمساءلة وضمان الحقوق المتساوية لكل من المواطنين (العدالة) والأعمال (تكافؤ الفرص).

تشير الأبحاث إلى أن كل نمط حكم فردي له نقاط قوته، ولكن له أيضاً نقاط ضعفه، التفضيلات لأحد أساليب الحكم (عبر معظم الأبعاد) ليس نادراً بين السياسيين وصانعي السياسات، ولكن أيضاً ليس بين الأكاديميين، قد يعود هذا إلى تخصصهم الأكاديمي (على سبيل المثال ، القانون أو الاقتصاد أو إدارة الأعمال أو العلوم السياسية) ، وقد يكون بسبب تأثير الثقافة. نجد في العديد من علماء السياسة في الديمقراطيات ذات النمط الاجتماعي مثل هولندا والدنمارك، على سبيل المثال، من دعاة حوكمة الشبكة. على سبيل المثال تُظهر حالات إدارة الأزمات عادةً أن الشبكات ضرورية ولكن جوهرها هو أنماط القيادة والسيطرة المصممة جيداً، بينما في مشاريع الأحياء المحلية ذات التحديات الشديدة **Wicked problems** والمعقدة ، من المرجح أن تهيمن إدارة الشبكة. مقابل ذلك، بالنسبة للبلدان ذات التقاليد الهرمية، تجد صعوبة في الانفتاح على أنواع الشبكات والأسواق من أدوات الحوكمة، مع الاعتراف بأن هذا من شأنه إعادة تعريف علاقات القوة الحالية. بالنسبة للديمقراطيات المتوافقة مع الإجماع، فإنها تشير إلى أن القواعد والبنية قد تجعل الموافقة قابلة للتنفيذ بشكل أفضل، وبالنسبة للدول الموجهة نحو السوق والتي تحتاج الدول إلى إنشاء قضبان حراسة وأن هذا التعاون قد يساعد عندما لا تؤدي المنافسة إلى أي نتيجة. لذا من الضروري القول بأن الحوكمة الكبرى ليست أسلوباً بديلاً للحوكمة في حد ذاتها، بل تتعلق بدمج أساليب الحوكمة المختلفة في أطر عمل تكاملية عبر القطاعات الشبكية والتي من شأنها تحقيق أهداف التنمية المستدامة (blanc, 2015).

ثالثاً: التنمية في الجزائر، أي حوكمة!؟

أصبحت قضية التنمية المستدامة ضمن أجندة السياسة العامة للدولة، تهدف إلى إيجاد سبل تضمن الانتقال من حالة "التخلف الاقتصادي والاجتماعي"، إلى وضعية "الرفاه الاقتصادي والاجتماعي" لأفرادها في الحاضر والمستقبل، وفي هذا الإطار اعتبر صانع القرار الجزائري التنمية المستدامة هدفاً استراتيجياً لا بد من تحقيقه من خلال الاعتماد على مجموعة من البرامج والمخططات والإصلاحات بهدف زيادة معدلات النمو الاقتصادي، ورفع معدل الاستقرار الاجتماعي، إضافة إلى وضع آليات قانونية ومؤسسية ومالية تهدف إلى إدماج البعد البيئي والتنمية ضمن عملية اتخاذ القرار، نظراً لاحتية تفعيل السياسة الطاقوية باتجاه تحقيق التنمية المستدامة أفاق 2030 الذي تسيير عليه معظم دول العالم.

وتعتبر الجزائر من بين الدول التي تبنت بعد أحداث أكتوبر 1989 مقاربة اقتصادية جديدة تدمج تحرير السوق بعد خروجها من النظام الاشتراكي والإداري للاقتصاد وتدخل الدولة، إذ تم تطبيق سياسات ظرفية لتوجيه مسار تطور الاقتصاد وذلك في إطار خطة تستهدف دعم النمو وبلوغ استقرار التوازنات المالية والاقتصادية (مشدال، 2021)، من خلال اتباع سياسة التقشف، الابتعاد عن الاستراتيجية الصناعية (التي أصبحت موضع تساؤل من قبل السلطة الجديدة)، وإعادة التوازن الاقتصادي لصالح القطاعات الأخرى التي أصبحت مرة أخرى ذات أولوية، مثل الزراعة (Rachid, 2017).

وأكدت حكومة مولود حمروش (1989-1991) هذا الاختيار في سياستها الاقتصادية التقشفية بحجة أن متوسط معدل النمو السنوي للإنتاج الوطني بجميع القطاعات سلبياً بنسبة 1.2% بين عامي 1985 و1988، بسبب انخفاض واردات السلع الضرورية للإنتاج، كما تواجه المؤسسات العامة والخاصة صعوبات، إذ تعرف الشركات المملوكة للدولة، والتي ما زالت في طور إعادة الهيكلة بهدف جعلها مربحة عجزاً مصرفياً متزايداً يرهق موازنة الدولة على النحو الذي يخفض إيراداتها ويزيد في العجز الذي تراوح بين 12.9 مليار دينار عام 1986 إلى 20.7 مليار دينار عام 1988 .

اعتباراً من عام 1990، أصبح الاقتصاد الجزائري مؤهلاً باعتباره اقتصاداً انتقاليًا من الاقتصاد المخطط إلى اقتصاد السوق حيث يتم تشجيع الاستثمار بقوة من خلال دعم القطاع الخاص والاستثمار الخاص بما في ذلك الاستثمار في إطار العولمة الاقتصادية، وهي مبادرة تبنتها الجزائر من خلال قانون الائتمان والعملات 10-90. (B. Bouyacoub; S. Touami, 2016)

وهو انتقال يتزامن مع التحولات الحاصلة في النظام العالمي نتيجة لتفكك الاتحاد السوفياتي، وكذلك من أجل التعافي من الأزمة الاقتصادية التي شهدتها الجزائر نتيجة لانخفاض أسعار النفط، ورغم السياسات والخطط التي تبنتها الجزائر للخروج من الأزمة الاقتصادية والانتقال تدريجياً إلى نظام تحرير السوق، غير أنها تعرضت لأزمة أخرى نتيجة للأزمة المالية العالمية سنة 2008 في الولايات المتحدة الأمريكية، التي توسع نطاقها على الصعيد العالمي، أما على صعيد الآثار فقد كانت أكثر عمقاً على القطاع المالي والمصرفي، إذ بدأت المخاوف تتزايد حول انهيار أسعار النفط الخام والمواد الأولية والسلع الغذائية، والتي كانت قد شهدت ارتفاعاً قياسيًّا قبيل بروز الأزمة، وقد تجسدت هذه المخاوف في دخول الاقتصاد العالمي لمرحلة الكساد (دحج، 2010)، ولقد حاولت الجزائر التكيف مع تداعيات وتبعات هذه الأزمة الاقتصادية العالمية بطريقة ناجحة خاصة وأنه بنسبة تبدو أقل نظراً لكونه يوصف بنظام شبه مغلق، ولأن علاقة الجزائر مع المنظومة العالمية لا تتم إلا من خلال صادرات المحروقات التي شهدت اضطرابات في أسعارها من جراء الأزمة زهو ما كلف خزينة الدولة خسائر قدرت أكثر من مليارين ونصف مليار دولار جراء انخفاض أسعار النفط.

شكلت الحرب العراقية الإيرانية في سبتمبر 1980 صدمة لدى دول العالم خاصة الدول المصدرة والمنتجة للنفط أزمة اقتصادية عالمية، حيث أدى إلى انخفاض إنتاج الدول النفطية في "أوبك" إلى 22.480 مليون برميل يومياً، وهذا ناتج لتراجع إنتاج كل من العراق وإيران، ولقد ساهم ذلك في زيادة أسعار النفط التي وصلت إلى 32 دولاراً للبرميل عام 1981 مقارنة بـ: 13 دولاراً للبرميل سنة 1978. (ر. بن لوكيل، رزق قطوش، 2017)

وفي فترة التسعينيات قد تأرجحت أسعار النفط حوالي 20 دولاراً للبرميل، غير أن الفترة المهمة التي تفاعلت فيها مجموعة من الأسباب أدت إلى تراجع أسعار النفط كان أثناء الأزمة المالية الآسيوية في عام 1997 نظراً للقرار الذي اتخذته العاصمة الإندونيسية (جاكرتا) بزيادة سقف إنتاجها غافلة الركود الاقتصادي الذي يجتاح النمور الآسيوية، الأمر الذي أدى إلى انهيار الطلب الذي تزامن مع عودة صادرات النفط العراقي إلى السوق تحت إشراف الأمم المتحدة "النفط مقابل الغذاء" وهو قرار ندمت عليه الدول اليوم بسبب الهبوط في أسعار.

ترجع كذلك أسباب انخفاض أسعار النفط إلى عدة عوامل منها: (مرعيث، 2017)

1. ظهور إنتاج النفط الصخري.
2. التغيير في السلوك الاستراتيجي لمنظمة البلدان المصدرة للنفط (أوبك).
3. الزيادة المتوقعة في الصادرات الإيرانية.
4. تراجع الطلب العالمي وخاصة من الأسواق الصاعدة مثل الصين.

5. الهبوط المتواصل في استهلاك النفط في الولايات المتحدة الأمريكية.

وعلى إثر الانهيار الذي حدث في أسعار النفط، عرف الاقتصاد الجزائري كغيره من الدول العربية مشكلة اقتصادية منها الضائقة المالية في فترة الثمانينيات، وكان على البلاد أن تخضع لعملية استقرار وتعديل هيكلية صعب، مما أدى إلى تقادم الاستياء الاجتماعي وزيادة السخط الشعبي على الحزب الحاكم مما مهد ذلك الطريق للانتصار الجبهة الإسلامية للإنقاذ في الانتخابات المحلية عام 1990، وهي أول انتخابات حرة في الجزائر. (Gonzalo, 2016)

ولقد استمرت معضلة تقلبات أسعار النفط العالمية رغم نجاح الأوبك في ضبط الحصص واستعادة الأسعار عافيتها سنة 1996، إلا أنها لم تبقى على المدى الطويل، حيث عرفت نهاية التسعينيات وبالضبط سنة 1998 تدهور الأسعار إلى أدنى مستوى لها بما يقل عن 10 دولار للبرميل، وها راجع إلى الانهيار في جزء منه إلى الأزمة الآسيوية وما عقبها من انهيار في حجم النشاط الاقتصادي، ثم سوء تقدير منظمة الأوبك حجم الطلب العالمي الي عرف زيادة في حجم الحصص الإنتاج في عام 1997، وقد تحركت الأوبك وخفضت إنتاجها عام 1999، لتعرف الأسعار ارتفاع جديد إلى 27,6 دولار للبرميل سنة 2000. (ن. العقون، أ. ميخاليف، 2019)

أما سنة 2001 فقد عرفت الأسعار انخفاض من جديد نتيجة التباطؤ الاقتصادي الي شهده العالم واحداث 11 سبتمبر في الولايات المتحدة الأمريكية ليبلغ 23.1 دولار للبرميل، غير انها سنة 2002 اتخذت منحى تصاعدي حتى منتصف 2008، فقد عرفت هذه الفترة بثورة أسعار النفط حيث تميزت بارتفاع غير مسبوق من قبل حيث ارتفع إلى حدود 50 دولار للبرميل في الربع الأخير من سنة 2004 وهذا نتيجة عديد من الأسباب منها النمو المتصاعد في معدلات أداء الاقتصاد العالمي في الصين والهند، نقص الامدادات من العديد من الدول المنتجة للنفط التي كانت مضطربة سياسيا كالعراق وليبيا.

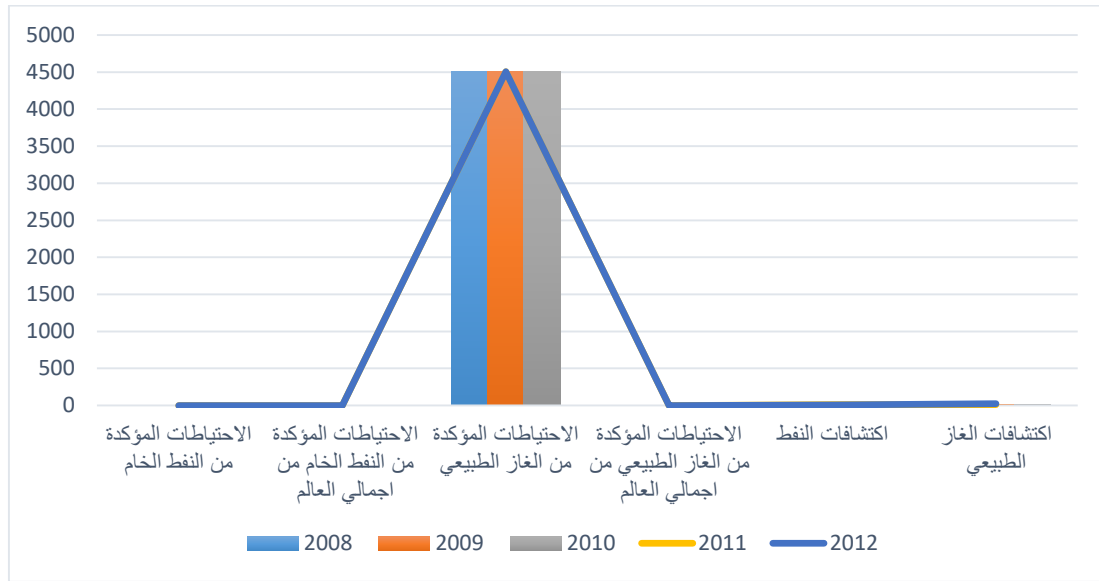
وخلال سنة 2008 و 2009، انخفضت أسعار النفط من جديد بأكثر من 70% أي بلغ 37 دولار للبرميل وكان هذا الانهيار نتيجة عدم اليقين السائدة عالميا والانخفاض الحاد في الطلب، ولا يقتصر ذلك على النفط فقط، فقد شهدت معظم أسواق الأسهم انخفاضات مماثلة، وهو ما شهدته أيضا أسعار السلع الأولية بما في لك منتجات الطاقة مثل الفحم، المعادن، السلع الغائية، المواد الخام، ورغم لك عادت الأسعار إلى الارتفاع خلال عامين لتصل إلى 100 دولار للبرميل مع تعافي الاقتصاد العالمي، وبقرار من الأوبك لتخفيض المعروض في السوق بمقدار 4 ملايين برميل يوميا.

ولقد تحسنت الأوضاع تحسنت بين سنتي 2010/2013، لتعود للانهيار من جديد سنة 2015 حيث بلغ سعر البرميل 96.29 دولار للبرميل ليصل سنة 2015 إلى 45 دولار للبرميل ترجع أسباب الانهيار وهذه التقلبات إلى جانب العرض والطلب إلى وجود تخمة في السوق نتيجة كميات كبيرة من النفط نتيجة زيادة المخزون والإنتاج الأمريكي من النفط الصخري وإعلانها عن إمكانية التصدير، عودة الإنتاج الإيراني إلى التصدير بعد تسويتها لمشاكلها المتعلقة بالعقوبات الاقتصادية المفروضة، الاضطرابات الأمنية والنزاعات حيث أصبحت هناك فوضى في سوق البترول نتيجة لوجودها في بعض الدول المنتجة (العراق، ليبيا، سوريا)، ارتفاع منتج السعودي والتي تسعى للحفاظ على السعر المتدني لسعر برميل البترول بسبب خلافاتها مع كل من إيران وروسيا ومحاولتها لتكسير النمو في الإنتاج غير التقليدي (النفط الصخري). (بشيشي، 2017)

والجزائر كغيرها من الدول النامية، يعد قطاع المحروقات العمود الفقري للاقتصادي، وذلك لأنه لا يزال بعد ستة عقود من الاستقلال القطاع المهيمن على النشاط الاقتصادي، فهو يساهم في الصادرات الجزائرية بنسبة تزيد عن 95%، وفي الإيرادات الجبائية للدولة بنسبة تتراوح حسب السنوات بين 60% و 70% وفي الناتج الداخلي الخام بحوالي 30%. وفي ظل الاعتماد المفرط على قطاع هيدروكربوني، قضية الإصلاحات تطرح بشدة وهذا في عديد المجالات السياسية، الاقتصادية، الاجتماعية...، وخاصة اذا ارتبطت بمسألة التنمية المستدامة. فعلى غرار باقي الدول النفطية، عرفت الجزائر خلال السنوات الأخيرة من 2000 الى يومنا هذا تدفقا كبيرا في العوائد النفطية، بسبب ارتفاع أسعار النفط وهي تواجه تحدي إدارة هذه العوائد بكفاءة. إذ أن هذه العوائد تشكل اساساً لامكانية انطلاق تنمية شاملة اذا ما تم استخدامها وتوظيفها بشكل تحكمه الكفاءة والشفافية بعيداً عن الهدر والتبذير، ومن خلال رؤية تضيف المزيد من الكفاءة في استخدام هذه العوائد. بما يضمن الاستدامة في عملية التنمية.

أما عن الجزائر فهي مثلها مثل العديد من الدول العربية، حيث تعتمد بشكل أساسي، لذلك الاقتصاد الجزائري مرتبط ارتباطا شديدا بتقلبات أسعار البترول، فحسب التقرير الإحصائي السنوي لعام 2013 الصادر من منظمة الأقطار العربية المصدرة للبترول (أوبك) (OPEEC) تبين أن الجزائر وفق الأرقام تمتلك احتياطي الغاز الطبيعي، والبترول، الطاقة بنسب متفاوتة وها ما يلخصه الشكل الآتي ((أوبك)، 2013).

الشكل رقم (:): احتياطي الغاز الطبيعي والنفط للجزائر (2012/2008)

من خلال الشكل أعلاه نجد أن الجزائر من سنة 2008 إلى سنة 2012 تمتلك احتياطيات من النفط الخام من إجمالي العالم 1.04% سنة 2008 لينخفض إلى 0.97% سنة 2012 ها حسب التقرير الصادر من منظمة الأقطار العربية، في حين يبلغ حجم الاحتياطيات المؤكدة من الغاز الطبيعي من إجمالي العالم سنة 2008 لينخفض إلى 2.34% سنة 2012، وهذا ما أثر على هيكل الموازنة العامة والنفقات الحكومية.

خاتمة:

تحتاج الحوكمة الخاصة بأهداف التنمية المستدامة إلى تعزيز بيئة مواتية للعمل الجماعي، وضمان مساءلة الجهات الفاعلة المعنية والتعامل مع المقايضات المعقدة الناشئة بين الأهداف. في هذا السياق، تمثل الحوكمة ركيزة أساسية للتنمية المستدامة. إلا أنه يجدر بنا أن نفهمها كمفهوم متعدد الأبعاد يشمل مختلف الجهات الفاعلة والعمليات والهياكل والمؤسسات المشاركة في صنع القرار السياسي والتنفيذ. السمة المشتركة للحوكمة هي التمييز بين الحكومة والحكم، وذلك في إطار رفض رؤية الدولة ككيان مترابط لتصبح الحكومة فاعل إلى جانب فواعل أخرى لها مساهمات في صنع السياسات وتنفيذها.

من خلال تتبع سرديّة التنمية في الجزائر، يتبين أنها تسير وفق منطق هرمي سلطوي، وكل ما يمكن ان يقال بشأن وجود حوكمة السوق او الشبكة حتى لو سلمنا بوجودها فلا تعدوا ان تكون تسير في فلك السلطة. لذا يشكل نمط الحوكمة الكبرى تحدي لناحية الجمع بين المستويات المختلفة (الهرمية، الشبكة، السوق) لها على أرض الواقع في مزيج متمايز انعكاسي وديناميكي.

قائمة المراجع والمصادر

((أوبك)، م. ا. (2013). التقرير الإحصائي السنوي .

- ر. بن لوكيل، رزق قطوش. (2017). تقلبات أسعار النفط وتأثيرها على سوق العمل في الجزائر: مقارنة تحليلية. مجلة اقتصاديات شمال افريقيا، 179-180.17 ،
- س. مجلخ، و. بشيشي. (2017). تأثير تقلبات البترول على الايرادات العامة في الجزائر دراسة تحليلية خلال الفترة 2004-2015. مجلة الآفاق للدراسات الاقتصادية، 141-142.3 ،
- ن. العقون، أ. ميخالف. (2019). تقلبات أسعار النفط وانعكاساتها على معدل النمو الاقتصادي في الجزائر، دراسة تحليلية قياسية للفترة 1986-2017. مجلة الاقتصاد والمالية، 126.05، (01)
- نبيل جورج دحدح. (2010). تداعيات الازمة المالية العالمية على أوضاع المالية العامة في الدول العربية المصدرة للنفط والغاز الطبيعي. صندوق النقد العربي.
- عبد الحميد مرغيث. (2017). تداعيات انخفاض اسعار النفط على الاقتصاد الجزائري والسياسات اللازمة للتكيف مع الصدمة. تم الاسترداد من <https://www.hopital-dz.com/upload/12-2017/article/petrole.pdf>
- عبد القادر مشدال. (19 12, 2021). تجربة الجزائر في الانتقال الى اقتصاد السوق وإشكالية تطور الصناعة. تم الاسترداد من جامعة التكوين المتواصل: <http://www.enssea.net/enssea/majalat/2308.pdf>
- (2022, february 04). Retrieved from IAEG-SDGs, Tier Classification for Gblal SDG Indicators, : <https://unstats.un.org/sdgs/iaeg-sdgs/tier-classification/>
- B. Bouyacoub; S. Touami. (2016, Juin). La Politique économique et la croissance en lagérie: Analyse économique 2000-2014. *Revue algérienne de developpment économique*, 16.
- blanc, D. L. (2015, April 10). Towards Integration at last ? The Sustainable Development Goals as Networks of Targets. *Sustainable development*, 176-187.
- Petrică Nițoaia1 (2018)., ROLES OF ACTORS IN PROMOTING SUSTAINABLE DEVELOPMENT, DE GRUYTER OPEN, VOL.12, no. 1, PP 169-177.
- Gonzalo, E. (2016). *The mpact of Low Price on Algeria*. Colombia: Center on Global Energy Policy.
- IAEG-SDGs, Tier Classification for Global SDG Indicators. (2020, February 04). Retrieved from <https://unstats.un.org/sdgs/iaeg-sdgs/tier-classification/>
- J. Gjaltma, R. Biesbroek, K. Termer. (2019, Aug 14). From government to Governance to meta-governance: a systematic literature review. *Public Management review*, 1760-1780.
- Jan Kooiman, Sevein Jentoft. (2009, November 23). Meta- Governance: Values, Norms and Principle, and The Making of Hard Choices. *Public administration*, 87(4), 818-836.
- Kooiman, J. (2009). *Meta-Governance: Values, Norms and Principale, and the Making of Hard Choices*. Public administration.
- MacFeely, S. (2020). Measuring the Sustainable development Goal Indicators: An Unprecedented Statistical Challenge. *Journal of Official Statistics*, 361-378.
- Markus, L. (2012). *How to recocile the Millenium Development Goals (MDGs) and The sustainble Development Goals (SDGs) ?* Germany: German Development Institute.
- Martens, J. (2010). *Thinking Ahead Development Modes ans Indicators of well-being Beyond the MDGs*. International Policy Analysis.

Matt Andrews, Roger Hay & Jerrett Myers. (2010, December). Can Governance Indicators Make Sense? Towards a new Approach to Sector- Specific Measures of governance. *Oxford Development Studies*, 38(4), 391-410.

Rachid, M. (2017). *Institutions et ordre politique dans le modèle économique algérien*. Centre d'économie de l'Université Paris Nord.

S. Christopolos; B. Horvath; M. Kull. (2021, Aug 18). ADVANCING THE GOVERNANCE OF CROSS-SECTORAL POLICIES FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT: A METAGOVERNANCE PERSPECTIVE. *Public administration development*, 32(3), 205-323.

Iran and the UN: A Missed Opportunity Towards Regional Stability?

Shefali RAMASUBRAMANIAN*

Abstract

Iran joined the United Nations in 1945 and since then has remained an active member of the organisation, despite the regime change in 1979. Iran has always looked upon this organisation as a medium to improve and maximise its international participation. However, the Iran-Iraq war of 1980-88 was the defining moment for Iran to lose faith in the international institution of the United Nations. In the post cold war period, mainly, under the leadership of a reformist President, Mohammad Khatami, Iran tried renewing its international presence and promote peace and stability in the region of Middle East and the world through the UN. The paper compares the nature of Iran's participation in the UN pre and post Islamic Revolution of 1979. On the basis of such a comparison, the paper argues that irrespective of the form of leadership and governance in Iran, it has not shifted away from the basic objective of making Iran's position powerful in the international affairs and establishing stability in the Middle East and Persian Gulf. The paper also analyses the role of the UN sanctions on Iran and its impact. It argues that the United Nations at a number of occasion mainly owing to the pressure and influence by the US and other western powers has created further problems and widened the gap between the western powers and Iran. Moreover, the increased animosity and mistrust which gets reflected in the UN against Iran has also impacted Iran's economic development. Lastly, the paper concludes that in the longer run to bring about a sustainable development and peace in the region, a healthy cooperation between the UN- its policies, and Iran, without any external pressure is the way forward.

Keywords: Iran, United Nations Security Council, Middle East, Economic Sanctions, USA.

Introduction

The devastation caused due to World War II prompted the world leaders to emphasise the importance of international peace and harmony. The primary emphasis was on nuclear disarmament, promoting democratic form of governance, upholding human rights and economic development. It is with this view, the United Nations (UN) founded in 1945, became the torch-bearer for promoting these goals. The United Nations Organisation became a forum for countries to express themselves and collectively propose better and more sustainable policies for the common goal of 'world peace'. Iran was one of the signatory member of this organisation, which was originally founded by 51 nation-states.

Iran, which was formerly ruled by the monarch Mohammad Reza Shah, through the UN, not only aimed to achieve stability in the Middle East and Persian Gulf region but also to ensure Iran's development and establish regional dominance. The rise of a theocratic state in 1979 and the Supreme leader's anti-US rhetoric, it was believed that Iran might withdraw its membership from

* PhD Student, Department of Civics and Politics, University of Mumbai, Maharashtra, India.
E-mail: shefaliram01@gmail.com

the UN. However, Iran has remained a member state of the UN and has frequently used the platform to increase its presence in international affairs.

The question of achieving regional stability is complex. A stable political system and economic development are largely dependent on the country's cultural, social, environmental and foreign policy factors. Despite being naturally rich, the Middle East and Persian Gulf region have remained politically volatile and unstable for years. Human rights violations, mismanagement of public resources, sectarianism, racial-ethnic discrimination are just a few of the factors that have contributed to regional instability. For the purposes of this paper, the term 'region' refers primarily to the Islamic Republic of Iran. Iran experienced a revolution in 1979, which resulted in the monarchy's overthrow. The revolution was supposed to lead Iran to a path of development, but it instead led to worsening of the situation. Iran's aggressive neighbourhood policy, links with Hezbollah and anti-Semitic statements at the UN have all contributed towards Iran's declining status. Furthermore, the Supreme leader, who has the final say in all state executive matters, has been able to maintain political power in Iran, primarily by crushing any strong opposition. However, the deteriorating economic situation could lead to a potential outbreak, causing regional instability.

Objective and Method of Study

The role of the United Nations Security Council (UNSC) sanctions dominate the available literature on Iran and the UN. Certain studies focus on a specific area of Human rights issue or Iranian developmental policies and the role played by the UN. The objective of this paper is to provide information on Iran and the UN that goes beyond the sanctions. Further while providing a comparative study of the nature of Iran and UN interactions pre and post 1979, it analyses the effectiveness of the UN actions. Finally, the paper argues that while UN has been a productive platform for Iran to ensure regional stability, two enduring factors (i) USA's influence and impact on the UN activities and (ii) Iran's aggressive policy on achieving regional supremacy in the Middle East, have created problems in the effective implementation of the UN policies and a productive collaboration between the two. The paper makes use of the content analysis method based on primary and secondary sources. A range of journal and news articles, books, scholarly works on Iran's foreign relations and international participation and the official speeches at the UN are analysed for the purpose of this paper.

Iran and the UN (1945-1990)

Iran under the Shah's rule was one of the original signatory members of the UN in 1945. Since then Iran has effectively used this platform to broaden its domestic interests and demand equal opportunity for the smaller nations in the region to contribute more at the international affairs. On 21st November 1949 while addressing the plenary meet at the UN General Assembly (UNGA) session, the Shah emphasized on the importance of international peace and security. 'For Iran, peace was not an abstraction; it was to be used to further domestic progress' (United Nations Organization, 1949), with this statement the Shah of Iran reaffirmed the importance of peace for the country's social justice and development. In terms of foreign policy, while the Shah had supported the Capitalism from 1945-1950, Mohammad Mosaddegh's administration from 1951 to 1953 adopted a non-aligned policy approach. Such a change in approach was also reflected in their participation at the UN. In 1951, the Iranian delegation to the UN, Mr. Nazrollah Entezam spoke about Iran's adoption of an independent foreign policy approach. For instance, he

confirmed the nationalisation of oil company in Iran at the UNGA session (United Nations Organization, 1951). This was a significant statement because the UK and the US had an agreement with the Iranian monarch that gave them control over Iranian oil resources. In this way, Iran declared that its internal policies cannot be dominated by the Western powers. At the same time, the Iranian delegates remained optimistic about incorporating the UN charter into their national policies. Later, when the Shah reclaimed power in Iran in 1953, with the goal of making Iran a regional power, he decided to take a more liberal approach. Such an approach was considered a reflection of adherence to the international conventions and regulations.

In the context of the UN policies, the Shah had ratified the International Conventions on Elimination of Racial Discrimination (ICERD), Civil and Political Rights (ICCPR) and Economic, Social and Cultural rights (ICESCR) in 1968 and 1975 respectively. While this may be viewed as the Shah's attempt to gain popular support, it worked in the interest of Iranians. Similarly, Moinipour (2018), had also stated that rising opposition to monarch, the Kurdish conflict becoming an international incident, as well as the Shah's own attempt to transform as a reformist leader, may have contributed to adhering to such UN conventions. Simultaneously, the Shah also implemented a number of policies leading towards modernization. Civil and political rights to women, white revolution aimed at improving the rural economy, improved education policy were few examples of initiatives aimed at bringing social justice and development to Iran.

Moreover, the UN agencies like the WHO, FAO, UNPA, and others. have also played an important role in guiding Iranian government policies over the years. The few important contributions and collaborative effort by the UN agencies and Iran are as follows;

- Iran has been a member of Food and Agricultural Organisation (FAO) since 1953. It has over the years assisted the Iran government in planning and implementing a sustainable agricultural practice. The geographical location of Iran has created problems with its agricultural policies. The FAO has been instrumental in suggesting policies which has led to empowering residents to take part in sand fixation and land rehabilitation activities to stop the dunes, construction of water pipelines to solve the yearly flooding problem and conservation of water (United Nations Food and Agricultural Organization, n.d.).

- The WHO Country Office in the Islamic Republic of Iran has worked closely with its government counterparts, especially the Ministry of Health and Medical Education (MOHME), other relevant ministries, academic institutions especially the Medical Universities, civil society organizations and other sister UN agencies who deal with matters related to health. All activities of the WHO Country Office are planned in close collaboration with the various departments in the MOHME (United Nations Information Centre, Tehran).

- The United Nations Population Fund (UNFPA) was established in 1970 in Iran. Since then it has extensively worked with the Iranian government agencies to address emerging population issues, including youth, ageing, female-headed households, and urbanization and migration (United Nations Population Fund).

- World Food Programme (WFP) first opened an office in Iran in 1971 and was active in several projects concerning food assistance until 1979 (United Nations Information Centre, Tehran).

- From 1975-79, Iranian contingent was sent to oversee the ceasefire between the Syria-Israel crisis, under the UN Disengagement Observer Force (UNDOF) (2014).

Iran has also supported the case for nuclear disarmament in the region. Following the ratification of the Nuclear Non-proliferation Treaty (NPT) in 1974, the Shah stated in a letter to the UN, "It was in this spirit- with such concerns, hopes and expectations- that Iran called for the establishment of a nuclear-weapon-free zone in the region of the Middle East. The support we have received from many Governments, both within and outside our region, suggests that the concerns that underlie our proposal are justified and are widely shared" (United Nations Institute for Disarmament Research, 1974). As a result, Iran received expertise, support, and resources for civil nuclear development from countries such as Germany, the United States, India, and Russia. This increased international collaboration particularly helped Iran move towards the path of a regional development and therefore towards stability.

However, such initiatives did not shield it from the domestic political upheavals. Human rights violations against ethnic minority communities, public outrage over the Shah's failed White Revolution policy, and rising corruption and unemployment all contributed to the 1979 Islamic Revolution. The Islamic Revolution was followed by Iran-Iraq war for nearly 8 years, which hampered Iran-UN cooperation between 1979 and 1989. Throughout this period, the interaction with UN was almost negligible and Iran also withdrew its participation and contribution to the peacekeeping forces. Ultimately, the end of war in 1989 followed by the end of cold war in 1990, brought about a change and opportunities for Iran to contribute more in the matters of international importance through the UN.

End of Cold War

The end of the cold war provided Iran with a renewed opportunity to improve and increase its presence on matters of international importance. However, the Iranian government post 1990, used the UN to (i) Strongly oppose the hegemony of the US and the western powers and (ii) Strengthen its ties with China and Russia. Since the end of cold war, the Iranian Supreme Leader Ayatollah Khomeini has echoed his predecessor's opinion on the USA as the 'Great Satan'. Iran made use of UN as a platform to further this opinion of the leader. In the 1990 speech at the UN, Mr. Velayati, Iranian delegate to UN, criticised the influence of the US during the Iraq-Kuwait war in comparison with the Iran-Iraq war of 1980-88. He strongly opposed the supremacy of one nation in the matters of international importance. At the same time Iran has also used this institutional platform to improve its ties with Russia and China. Both Russia and China's support to Iran has been mainly in terms of opposing US's hegemony. They have repeatedly opposed any military or economic sanctions against Iran and have urged conflict resolution through diplomatic interactions. This has helped Iran seek an ally in the UN and provide an opportunity to improve its international standing.

Iran attempted to improve its international standing during President Khatami's presidency, which lasted from 1997 to 2005. This began with increased communication at the UN regarding issues of human rights violations, assurances to uphold the UN charter and increased international trade. This new approach to addressing the UN reflected the country's desire to improve international collaboration for economic development and to play a larger role in achieving regional stability. In the post 9/11 incident, Mohammad Khatami even reached out to the US, lending a hand of support. Iran has strongly condemned terrorist activities, particularly

those emanating from Afghanistan. It has even appealed to the UN a number of times to develop an anti-terrorism policy. However, with the then US President Bush including Iran in the 'Axis of Evil' metaphor (Heradstveit & Bonham, 2007), and comparing Iran with North Korea and Iraq, had a far reaching negative impact on Iran. This particular incident gave the conservatives in Iran more reason to pursue an anti-America policy and also use UN as a platform to mainly criticise USA and Israel.

The UN's actions towards Iran, since 1945 have been defined by three major factors; Cold War politics, Islamic Revolution and hegemony of the USA post 1990. The rise of a multipolar world in the late 1990s, provided Iran to have increased collaboration with countries like China, Russia, India, Japan, and others. The rise of international trade and improved economy, however, was not helpful due to its hostile policies practiced against the ethnic minorities and an aggressive foreign policy. As a result, it only harmed Iran's image in the UN's international community.

UN's Inaction and Its Impact

More than the UN's actions, the UN's inaction over Iran's problems have strained relations between Iran and the UN. The Iran-Iraq war which went on for nearly 8 years, violated Iran's territorial sovereignty. Addressing the UNGA session in 1989 (United Nations Organization, 1989), Mr. Velayati strongly expressed Iran government's dissatisfaction with the UN. The UN claims to have played a significant role in bringing the two countries to a cease-fire, however, it took more than six years since the war began to accomplish this. The UNSC, when the war began, took days to contemplate and urged Iraq to restrain and it simply referred it as a conflict (Sick, 1989, pp. 234-35). Moreover, Iran accepted United Nations Resolution 598 calling for a cease-fire in 1988, only after its ability to obtain arms was hampered by US interference, the command of the Gulf sea lanes by American ships, and a collapse of morale after years of conflict (Whitesell, 1993, p. 462).

Comparing the incident to Iraq's invasion of Kuwait in the 1990s, Mr Velayati added that the UN's actions have been dominated by the US and western powers. Concerning the UN's actions during the Iran-Iraq war, "... the first security council resolution was adopted six days long after the aggression and it only called for 'restraining from further using of force', without even referring to withdrawal" (United Nations Organization, 1990, p. 42). On the contrary, the UN Security Council, on the insistence of the US, urged Iraq to withdraw its forces from Kuwait within hours of its invasion. This comparison of Iraq's violation of territorial integrity and the subsequent UN actions explains how the actions were determined by the United States.

Another critical matter on which Iran has complained of unjust treatment and external influence in the functioning of the UN is its nuclear development programme. Iran under Shah's rule had signed the Nuclear Non-Proliferation Treaty (NPT) in 1968 and ratified in 1974. However, the Islamic revolution in 1979 halted Iran's nuclear development programme, when the US severed all forms of ties. Since then, the US has also spearheaded UNSC discussions opposing Iranian nuclear development programme. While the UNSC sanctions have been imposed against Iran since 2006, the global narrative on Iran's support for terrorism has largely dominated the US's case against Iran since 1984. The designation of Iran as the State sponsor of terrorism in 1984 created a high level of threat perception against Iran in the world. In 1996, the US government implemented the Iran Libya Sanctions Act (which was later amended to Iran Sanctions Act in 2006) was in response to Iran's nuclear development programme and its support to the Hamas

and Hezbollah. In addition to the sanctions, the International Atomic Energy Agency (IAEA) adopted the Additional Protocol to the NPT Safeguards Agreement in 1997. Under this, the inspectors would be allowed to conduct short notice inspections and be provided with multiple entry/exit visas and Iran signed the Additional Protocol in 2003 (United States Institute of Peace, 2020). Further, in December 2007, U.S. intelligence services declared that Iran had ceased nuclear weapons research in 2003. Despite these revelations, Washington's policy remained unchanged and the Security Council passed Resolution 1803 in March 2008 to reaffirm and uphold previous sanctions (Global Policy Forum, 2010).

UN Sanctions and Its Impact

The UN sanctions has been the most prominent decision taken against Iran in the post cold war period. The UNSC sanctions on Iranian nuclear enrichment program has remained since 2006. With regards to the Iranian enrichment program, it should also be noted that the US has been following a separate policy against the Iran government since 1979. However, the US has repeatedly used the UN as a platform to advance its agenda against Iran by way of threatening to extend the sanctions against countries dealing with Iran.

According to the US, Iran's nuclear enrichment pose a threat to the entire world, but it is primarily a threat to US bases in the Middle East and Israel. To begin with, the dominant literature over Iran's nuclear development has been provided by the US think tanks and scholars. Secondly, at the UN, while US has been instrumental in convincing the UK and France to accept the high level of international threat posed by Iran, Russia and China were only concerned with their own national security. Russia and China, like the other UNSC permanent members, do not want countries other than the P5 to have nuclear weapons. Therefore, it can be concluded that the UNSC members acted to protect their own national security than the larger concern of international security. On the other hand, the Iranian government has not been forthcoming either as it had vowed to continue enriching uranium, citing its right to do so without external interference and within the limits of international law. Even after signing the IAEA regulations, Iran has been evasive when it comes to being transparent with its nuclear development. Such obtuse policy and non-compliance with the IAEA supervisions have created an information gap, giving the international community even more reason to believe the reports published by the US.

The UN sanctions have not been beneficial to Iran. The Iranian economy contracted the most in 2012, when countries such as China and Western European countries reduced their oil imports from Iran. The depreciation of the Iranian Rial, reduced oil exports and shortages of foreign currency also have created difficult socio-economic situation in Iran (Sahakyan, 2017, p. 238). At the same time, the sanctions forced Iran to alter its nuclear policy. It agreed to more supervisions and put a complete halt to its nuclear program.

- The JCPOA: The Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA) was created on the side-lines of the UNSC members in 2015. This agreement has been critical for all of the member-states involved, for it concerns one fundamental factor i.e. economy. The P5+1, members of the JCPOA, stand to benefit from the deal through increased trade opportunity with Iran. Whereas, for Iran it would help revive its economy and end its long time isolation. According to Gary Sick, former US National Security analyst on Iran, the signing of the JCPOA was also viewed as Iran's effort to become a normal country that actually participates in the world (Parvaz, 2014).

However, the JCPOA was jeopardised when the US withdrew from the agreement in 2018. Such a step was also viewed as undermining the value and importance of multilateralism and international institutions, particularly those working towards global nuclear non-proliferation regime (Bobkin, 2019). In September 2020, the US declared the re-imposition of all UN sanctions against Iran. Interestingly, while the claim was rejected by Iran, it was also rejected by the international community, including Washington's close allies, as having no legal basis (Motamedi, 2020). As a result, the UN's opposing views on US withdrawing from JCPOA restored faith in diplomacy and multilateralism for Iran.

Iran-UN Alignment of Interests

The stability of the region of Afghanistan has been a priority for both Iran and UN. The rise of Taliban in Afghanistan posed a dual threat to Iran: drug trafficking and terrorism. The head of the Kabul office at the UN Office of Drugs and Crime (UNODC), Cesar Gudes, stated that with the rise of Taliban in 1980, the opium trade became one of their main sources of income (Landay, 2021). The drug problem stemming from Afghanistan during the Taliban regime posed a social threat to Iran. Iran's geostrategic location made it an important transit route for drug smuggling into other parts of the world. Iran, however, has a long history of enacting harsh drug-control policies. Since the Islamic revolution, Iran has imposed the harshest of penalties for illegal drug trafficking, including the death penalty. The UNODC and Iran have collaborated to combat the rising illegal drug trafficking. According to the UNODC's World Drug Report 2020, Iran accounted for 91% of the world's opium seizures, and 33% of the world's heroin and morphine seizures. The UNODC has also praised Iran's effort in mitigating the problem of drug trafficking from Afghanistan.

On the problem of terrorism, during the Cold War, the UN Security Council was largely silent on terrorism and much of the UN's counter-terrorism activity unfolded in the General Assembly. This began to change in the early 1990s against the backdrop of a rise in state-sponsored acts of terrorism (Einsiedel, 2016). One of the primary reasons has been the disagreement over the definition of the term 'Terrorism'. Terrorism has been defined by individual member states to apply within their territorial jurisdiction. However, the problem of transnational terrorism since the 1990s has made it difficult to combine the various interpretations into a single, agreed-upon meaning. However, this does not mean that the UNGA has been hesitant to act against terrorist activities around the world. The UNGA has strongly condemned terrorist acts, use of violence for gaining political or ideological goals. Iran has also time and again appealed to the member states of UN to work together in eliminating terrorism.

The 9/11 attack on the twin towers in the USA had a bearing on how the UN viewed and acted on the problem of terrorism. Consequently, the UN Counter Terrorism Committee (UNCTC) was created in 2001. The committee has been instrumental in taking firm action against any violent act or funding such acts that endangers the state's sovereignty and stability. Mohamad Khatami emphasised the importance of uniting forces to combat terrorism in his address to the 44th Plenary meeting of the 56th General Assembly session in November 2001. It should be noted that, while expressing his and the Supreme leader's views on the rise of such terrorist forces, he also addressed the issue of Palestinians suffering at the hands of the Israeli government and military. He attributed even those issues to the topic of terrorism, thereby broadening the scope of the term (United Nations Organization, 2001).

The UN and Iran have collaborated effectively to combat terrorism, illegal drug trafficking and regional stability in Afghanistan. Iran was instrumental in providing support for the establishment of an elected government in Afghanistan at the 2002 Bonn Conference. Iran has also worked closely on refugee repatriation with the UN High Commissioner for Refugees (UNHCR) and the Afghan Government via tripartite agreements (Koepke, 2013, p. 15).

Conclusion and Way Forward

While the United Nations has provided Iran with an opportunity to improve its international standing and effectively participate in world affairs, Iran's ever-evasive tactics in the UNGA discussions have not worked in its favour. The Iranian side's failure or delay in providing data, the Supreme Leader's anti-Israel, anti-US rhetoric, discrimination against ethnic minorities, and support for Hezbollah have all exacerbated matters. It also leaves little room for the international community to expect Iran to change. However, while Iran's violent acts cannot be justified by the way the western countries have treated and targeted Iran; at the same it cannot be completely ignored the fact that these prejudices have gotten translated largely in the form of sanctions. While these sanctions are intended to make the world more peaceful, they are primarily in place to support the US's interests in the region of West Asia as a whole, and have had a negative impact on the everyday lives of Iranian citizens.

Therefore, there is a need to address the larger issue of achieving consistency when dealing with Iran. Along with uniformity, the UN and the members of the UNSC should be accountable for their actions. It is critical that the UN prioritises the UN charter above the selfish interests of few powerful countries. The UN must uphold the value of multilateralism, which promotes peaceful cooperation among countries. Nonetheless, Iran should also show the political will and initiative to adopt changes and needs to be more forthcoming about the information it provides about its nuclear programme. Iran must also continue to use diplomatic language when dealing with Israel and the United States, because hostility has always been met with hostility in international affairs. And such an adversarial relationship can only lead to conflict, endangering national and international security.

References

Bobkin, N. (2019, January). Nuclear Agreement with Iran: The Positions of the U.S. and the UN. Russia and America in the XXI century". doi:10.18254/S207054760005941-2

Einsiedel, S. v. (2016, October). Assessing the UN's Efforts to Counter Terrorism. United Nations University Centre for Policy Research, 1-5. Retrieved from <https://collections.unu.edu/eserv/UNU:6053/AssessingtheUNsEffortstoCounterterrorism.pdf>

Fakahany, T. (2019, September 22). At UN General Assembly, Iran and US historically at odds. AP News. Retrieved from <https://apnews.com/article/united-nations-ap-top-news-tehran-international-news-united-nations-general-assembly-a494fb626c554548863ba5afd40b4710>

Global Policy Forum. (2010). UN Sanctions Against Iran. Retrieved from <https://archive.globalpolicy.org/security/sanction/indxiran.htm>

Heradstveit, D., & Bonham, G. M. (2007). What the Axis of Evil Metaphor Did to Iran. *Middle East Journal*, 61(3), 421-440. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/4330418>

Iran ready to contribute to UN peacekeeping operations: ambassador. (2022, February 16). *Tehran Times*. Retrieved from <https://www.tehrantimes.com/news/470197/Iran-ready-to-contribute-to-UN-peacekeeping-operations-ambassador>

Koepke, B. (2013, September). IRAN'S POLICY ON AFGHANISTAN: The Evolution of Strategic Pragmatism. Stockholm International Peace Research Institute, 1-29. Retrieved from <https://www.sipri.org/publications/2013/irans-policy-afghanistan-evolution-strategic-pragmatism>

Landay, J. (2021, August 16). Profits and poppy: Afghanistan's illegal drug trade a boon for Taliban. *Reuters*. Washington, USA.

Moinipour, S. (2018). UN treaty-based bodies and the Islamic Republic of Iran: Human rights dialogue (1990–2016). (M. Bendall, Ed.) *Cogent Social Sciences*, 4(1). doi:10.1080/23311886.2018.1440910

Motamedi, M. (2020, September 2020). US claims UN sanctions on Iran reinstated. The World disagrees. *Al Jazeera*. Retrieved from <https://www.aljazeera.com/news/2020/9/20/us-claims-un-sanctions-on-iran-reinstated-the-world-disagrees>

Organization of Economic Cooperation. (n.d.). Resolution No. 7/43-ORG. Retrieved from https://www.oic-oci.org/page/?p_id=178&p_ref=59&lan=en

Parvaz, D. (2014, February 11). Iran 1979: The Islamic revolution that shook the world. *Al Jazeera*. Retrieved from <https://www.aljazeera.com/features/2014/2/11/iran-1979-the-islamic-revolution-that-shook-the-world>

Ramazani, R. K. (1970). Iran's Changing Foreign Policy: A Preliminary Discussion. *Middle East Journal*, 24(4), 421-437. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/4324642>

Sahakyan, M. (2017). Comparative Analyses of Iran's and the DPRK's Nuclear Issues in the UNSC (2006-2013). *Iran & the Caucasus*, 21(2), 230-239. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/44631116>

Sick, G. (1989). Trial by Error: Reflections on the Iran-Iraq War. *Middle East Journal*, 43(2), 230-245. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/4327921>

United Nations Disengagement Observer Force. (2014). UNDOF - 40 years of Peacekeeping (1974-2014). Retrieved from <https://undof.unmissions.org/sites/default/files/40%20years%20anniversary.pdf>

United Nations Food and Agricultural Organization. (n.d.). FAO in the Islamic Republic of Iran. Retrieved from <https://www.fao.org/iran/programmes-and-projects/success-stories/en/>

United Nations Information Centre, Tehran. (n.d.). Factsheets of UN in Iran agencies. Retrieved from <https://www.unic-ir.org/factsheets/factsheet-eng-WHO.pdf>

United Nations Information Centre, Tehran. (n.d.). Factsheets of UN in Iran agencies. Retrieved from <https://www.unic-ir.org/factsheets/factsheet-eng-WFP.pdf>

United Nations Institute for Disarmament Research. (1974, September 16). Letter from The Shah of Iran to The UN Secretary General Regarding the Zone. Retrieved from <https://unidir.org/sites/default/files/2020-11/1974%20Shah%20UN%20letter.pdf>

United Nations Organization. (1949, November 21). Retrieved from United Nations: Das Hammarskjold Library: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NL4/910/20/PDF/NL491020.pdf> in <https://ask.un.org/faq/84884>

United Nations Organization. (1951, November 14). Retrieved from United Nations: Das Hammarskjold Library: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NL5/108/75/PDF/NL510875.pdf> in <https://ask.un.org/faq/84884>

United Nations Organization. (1989, September 29). Retrieved from United Nations: Das Hammarskjold Library: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/PRO/N89/641/63/PDF/N8964163.pdf?OpenElement> in <https://ask.un.org/faq/84884>

United Nations Organization. (1990, September 24). Retrieved from United Nations: Das Hammarskjold Library: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/PRO/N90/641/00/PDF/N9064100.pdf?OpenElement> in <https://ask.un.org/faq/84884>

United Nations Organization. (2001, November 10). Retrieved from United Nations: Das Hammarskjold Library: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/631/82/PDF/N0163182.pdf?OpenElement> in <https://ask.un.org/faq/84884>

United Nations Population Fund. (n.d.). UNFPA Iran. Retrieved from <https://www.unfpa.org/data/transparency-portal/unfpa-iran#:~:text=The%20Islamic%20Republic%20of%20Iran,the%20management%20of%20population%20data>.

United States Institute of Peace. (2020, January 22). Iran and the NPT. Retrieved from <https://iranprimer.usip.org/blog/2020/jan/22/iran-and-npt>

Whitesell, S. E. (1993). The Kurdish Crisis: An International Incident Study. *Denver Journal of Law and Policy*, 21(2), 455-479. Retrieved from <https://digitalcommons.du.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1781&context=djilp>

Orta Doğu ve Terörizm

Elif GÖK İLAN*

Öz

Orta Doğu, medeniyetin doğduğu buna ek olarak da, devlet kavramının farklı etnik, kültürel ve dinî olarak şekillendiği coğrafyaların en önemli merkezi konumundadır. 20. yüzyılın birinci çeyreğinden itibaren İslam Dünyası'nda özellikle de Orta Doğu'da ulus devletlerin kurulmasıyla birlikte dinî toplumsal bir tasavvur ve aidiyet duygusu olan ümmet yerine, ulusal bölgesel kimlikler ikame edilerek bu kimlikler ulus devlet aracılığıyla desteklenmişlerdir. Otoriter ve bireyselleşmiş iktidarlara sahip Orta Doğu'daki ulus devletler küreselleşmeyle birlikte yaygın özgürlük anlayışının karşısında bir engel olarak görülmesinin yanında etnik ve mezhebi uyanışların canlandırılmasıyla çözülmeye zorlanmaktadır. Eski dünya düzeni ulus devletler üzerinden imparatorlukları parçalayarak imparatorlukların sonunu hazırlarken, yeni dünya düzeni aynı şekilde yine ulus devletlerin parçalanması için yeni ulus devletçiklerin üretilmesi açısından politikalara sahne olmaktadır. Orta Doğu, birçok bakımdan dünyadaki en önemli, önemli olduğu kadar da en talihsiz bölgelerin başında gelmektedir. Orta Doğu bölgesinin en önemli ve en sorunlu bölge olması yanında, sahip olduğu doğal kaynaklar ve etnik-dini merkezlere sahip olması onu bir çekim merkezi yapmış ve sürekli göz önünde olmasını sağlayarak büyük güçlerin dikkatini üzerine çekmiştir.

Anahtar Kelimeler: Orta Doğu, Terörizm, Orta Doğu Ülkeleri, Terör Örgütleri, Türkiye

Middle East and Terrorism

Abstract

In addition to this, the Middle East is the most important center of the geographies where the concept of the state is shaped as different ethnic, cultural and religious. Since the first quarter of the 20th century, with the establishment of nation-states in the Islamic World, especially in the Middle East, national regional identities have been substituted for the ummah, which has a religious social vision and sense of belonging, and these identities have been supported by the nation state. Nation-states in the Middle East, which have authoritarian and individualized powers, are seen as an obstacle to the widespread understanding of freedom with globalization, and are forced to dissolve with the revival of ethnic and sectarian awakenings. While the old world order is preparing the end of empires by breaking up empires through nation states, the new world order is also the scene of policies in terms of producing new nation-states for the disintegration of nation-states. In many respects, the Middle East is one of the most important and most unfortunate regions in the world. In addition to the fact that the Middle East region is the most important and most problematic region, its natural resources and ethno-religious centers have made it a center of attraction and attracted the attention of the great powers by ensuring that it is constantly in the spotlight.

Keywords: Middle East, Terrorism, Middle East Countries, Terrorist Organizations, Turkey

Giriş

Orta Doğu medeniyetlerin başladığı ve aynı zamanda büyüyen ve geliştiği en eski topraklar bütünüdür. Musevilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlar için ayrı bir kutsal değere sahip olduğundan dolayı bu üç semavi din Orta Doğu'da doğup tüm insanlık tarihine yayılmıştır.

* Bağımsız Araştırmacı, Türkiye. E-posta: elif-gok@hotmail.com

Sanayi devrimi ile birlikte insanoğlunun yaşam tarzları ve ihtiyaçları değiştiği gibi devletler de endüstrileşmeden kaynaklı yeni ihtiyaçlara gereksinim duymuşlardır (Cihan, 2019).

Eskiden ehemmiyetsiz olan Orta Doğu toprakları, petrolün keşfi ile birlikte batılı devletler tarafından cazibe merkezi haline gelmiş bu durumla birlikte Orta Doğu sürekli Batılı devletler tarafından kaos ortamı yaratılan bir bölge haline gelmiştir.

Orta Doğu'nun kontrol altında tutulmasının en önemli nedeni ise, yer altı ve yerüstü zenginlikleri üzerinde bir hâkimiyet kurma çabasıdır. Emperyal devletler tarafından bölgeye yapılan müdahaleyi meşru hale getirebilmek için terörizmi bir araç olarak kullanmaktadırlar.

Orta Doğu'da dünya petrol rezervlerinin % 60'tan fazlası bulunmaktadır. Zengin petrol yataklarının varlığı bölgenin gün geçtikçe ehemmiyetini artırmıştır. Eskiden önemsiz olan geniş çöllerin bulunduğu topraklar, petrolün keşfiyle birlikte ciddi bir değer kazanmıştır. Küresel rezervlerin üçte ikisine sahip olan Orta Doğu, dünya petrolünün ana kaynağı olduğu gibi bölgesel ve küresel gerilimlerin de kaçınılmaz odağı haline gelmiştir. Tarihte meydana gelen dünya savaşları ile günümüzdeki bölgesel çatışma ve iç savaşların yaşanmasındaki temel sebep, enerji kaynakları üzerindeki hegemonya yarışıdır. Dünya devletlerinin enerji ihtiyacının karşılanmasında önemini koruyan Orta Doğu, küresel güçlerin enerji mücadelesinin ortaya çıktığı bir çatışma alanı haline gelmiştir. 21. yüzyılın en önemli meselesi, Orta Doğu'daki enerji kaynakları üzerine oynanan yeni büyük küresel oyunlardır.

Sanayi devrimi ile birlikte Batılı devletler özellikle kömür, petrol ve insan gücüne sahip olabilmek adına bu ihtiyaçlarını karşılayabilecek Afrika ve Asya kıtalarındaki devletlere saldırmış ve sömürgecilik yolunda ilerlemişlerdir. Batılı toplumlar endüstriyel ihtiyaçlarını Doğu bölgesinden karşılarken o bölgede yaşayan insanları ikinci sınıf insan durumuna düşürmüş ve dünya üzerinde de olumsuz bir tablo sergilemişlerdir. Afrika ve Orta Doğu merkezli birçok terör örgütünün kuruluş felsefesinin temelinde emperyalist devletlere ya da Batı'nın kendilerine dayattığı sömürüye başkaldırı mevcuttur.

Terörizmin aşırı ırkçı veya ideolojik yaklaşımlı ikincil devletler tarafından desteklenen oluşumları ise kaçınılmazdır. Gelir dağılımındaki adaletsizlikler, feodal yapı, aşiret sistemi, mezhep farklılıkları terörizme etkide bulunan diğer önemli olgulardır.

Orta Doğu'nun yer altı ve yerüstü zenginliklerinden istifade edebilmek adına kontrol altında tutulması neticesinde bölgenin siyasi ve sosyal yapısı emperyal devletler tarafından her geçen gün daha da karmaşık bir hale getirilmektedir. Orta Doğu toplum yapısının karmaşıklığı terörizmin doğması ve gelişmesi için oldukça uygun ortamlar hazırlamakta, bölgeye yapılan müdahaleler ise terörizmi bir araç olarak kullanmaktadır.

1. Terör Kavramı

Dünyanın farklılaşan dengeleri ve uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan farklılaşmalar sonucunda sıcak savaş faaliyetlerinin yerini soğuk savaş metotları almıştır. Soğuk savaşın sonucu olarak meydana çıkan psikolojik savaş çeşidi ve bu savaş türünün önemli bir etkisi olan çatışmalar, terör kavramını beraberinde getirmiştir (Alkan, 2002).

Terör kavramı ile birlikte, terörizm kavramı da sıkça kullanılan kavramlar arasında yer almaktadır. Bu iki kavram arasında aslında eylemi kimin yaptığı gibi birbirinden bağımsız iki kavram mevcuttur. Örneğin; "bu bir terördür" denildiğinde farklıdır, "bu bir terörizm" denildiğinde ise bambaşka bir şey tanımlanmaktadır. İlk bakışta bu iki cümlede aynı anlamdaymış

gibi bir his yaratmaktadır. Fakat birinci cümlede, daha çok bir olaya işaret edilirken, ikinci cümlede ise, bu olayın meydana gelme faaliyetinde yöntem ve düşüncelere dikkat çekilmektedir (Dağ, 2021).

Genel tabiri ile terör, insanlara belirli düşünce ve görüşleri zoraki kabul ettirebilmek için başvurulan baskı ve zor kullanma taktiğidir. Terör şiddet olgusunun bir çeşidi olarak ortaya çıkmıştır ve bu olgudan farklı bir şekilde kullanılmaktadır. Daha ayrıntılı şekilde tanımlanacak olursa, terör, bireylerin sosyal hayatlarında yaşamış oldukları bir takım uyuşmazlıklar ortasında başvurmuş oldukları fiziki veya fiziki olmayan davranışlar bütünüdür (Serçek ve Serçek, 2016).

Terör; hukuki, sosyolojik ve psikolojik açılardan değerlendirildiğinde anlaşılması mümkün bir durumdur. Baskı rejimi ile içselleşen terörizm, gelişmiş ülkelere nazaran az gelişmiş ülkelerde daha fazla görülmektedir.

1.1. Terör Unsurları ve Terör Örgütleri

Terörün var olması ve beslenmesi şu şekilde sıralanabilir. Örgüt Unsuru, İdeoloji Unsuru, Şiddet Unsuru.

Örgüt Unsuru; Örgüt bir takım amaçlara ulaşmak saiki ile bir araya toplanan bireylerin karşılıklı ve ortak hareket ettikleri gruplar bütünüdür (Aytaç, 2004).

İdeoloji Unsuru; İdeoloji kelime anlamı itibariyle belirli kişi ve grupların sosyal ihtiyaç ve arzularını dışa vuran fikir ortaklığıdır. İdeolojinin de en bariz aşamalarından biri sosyal aktivite, amaç ve gereçleri yasal hale getirmektir. İdeolojiler sosyal fikirlerden doğarak zaman geçtikçe bu taktikleri ile bağlantılarını keser hale gelirler. Bireylerin ideolojilerinden söz edilebilirken, ideolojilerin gerçek bireylerinden söz edilmemektedir (Coşkun, 2009)

Şiddet Unsuru; Şiddet insanlık tarihi boyunca var olan ve ne yazık ki var olmaya devam eden insan kaynaklı bir olgudur. Şiddet genel tanımı itibarı ile güç, zor ve baskı yapılagelen fiziksel yahut psikolojik zarara sebep olan davranışlar bütünüdür. Şiddet gerçekte daima var olan ve sosyal faktörlerden etkilenen bir davranış biçimidir. Şiddetin ortaya çıkmasında ekonomik, kültürel ve sosyal kavramlar oldukça etkilidir. Şiddetin çağımızda bir sorunu çözme biçimi olarak kullanılmasından dolayı şiddetin kendi içerisinde çeşitlenmesi ve çoğalması söz konusudur (Koçöz, 2011).

2. Genel Yapı ve Yönetimi Bakımından Başlıca Terör Örgütleri

2.1.1. IŞİD Terör Örgütü

Irak ve Şam İslam Devleti (IŞİD) olarak tanınan bu terör örgütü ilk olarak "Cemaat El-Tevhid vel-Cihat" adıyla ortaya çıkmıştır. Ebu Musab el-Zerkavi IŞİD'in kurulmasında oldukça önemli bir role sahiptir. El Zerkavi, 1966' da Ürdün'de doğmuştur. 1993 yılında sinemada sivil insanlara karşı düzenlemiş olduğu terörist eylemlerinden dolayı tutuklanarak 6 yıl hapis cezası almıştır. Mahkûmluğu sona erdiğinde Usame Bin Ladin ile görüşmeye gitmiş fakat Ladin maddi destek sağlamayacağı için bu görüşmeyi reddetmiştir. 2000 yılına gelindiğinde Filistin, Ürdün ve Suriyeliler ile Herat kampında Tevhit ve Cihat Örgütünü kurarak 12 Haziran 2006 yılında vefat etmiştir (Şenol, vd. 2016).

Bugün IŞİD terör örgütünün Suriye'de bulunan savaşçılarının çoğu yabancı uyruklu kişilerden oluşmaktadır. Irak'ta ise daha yerli savaşçıları hakimdir. Aynı zamanda Irak'ta halk ve

aşiretlerle olan ilişkilerine bakıldığında oldukça iyi ve güçlüdürler. Buna karşın Suriye’de ise halkın çok az bir kısmından destek görmektedir. IŞİD’i diğer terör örgütlerinden ayıran en temel fark çok sert ve acımasız oluşudur (Setav, agis, 2019).

2.1.2. PKK Terör Örgütü

Abdullah Öcalan 7 Nisan 1973’te PKK terör örgütünün kurulmasına öncülük etmiştir. Hedefleri, doğuda yaşamakta olan insanları iç savaşa sürüklemek, Güneydoğu Anadolu topraklarını Misak-ı Milli’den koparmaktır. Öcalan 1973’te çevresine toplamış olduğu birtakım üniversite öğrencileri ile Kürtçülük üzerine bir örgütlenme kurabilmek adına toplantılar organize etmiştir. Bu toplantıların asıl hedefi ise, sözde Kürdistan adı ile nitelendirmiş olduğu Güney ve Doğu Anadolu’da bulunan bir takım illerin Türkiye’nin sözde sömürgesi altında olduğu ve hedeflerinin ise o bölgede sözde Kürt devleti kurmak olduğuna ilişkin terörist anlayışı aşılacak olmuştur (Görüryılmaz, 2011).

2.1.3. El-Kaide Terör Örgütü

El-Kaide terör örgütünün temeli 1980 yılında Afganistan’da atılmıştır. Bu örgütte Usame Bin Ladin’in çok önemli bir karakterdir. Usame Bin Ladin ile İslami Cihat örgütünün lideri olan Eymen el Zevahiri Afganistan kamplarında eğitilmiş olan Arap kökenli cihatçılar ile birlikte 1988-1990 yılları arasında örgütün temel taşlarını oluşturmuşlardır. Örgüt hakimiyetini 1988 yılının 23 Şubat’ında dünya kamuoyuna bildirmiştir. İlk adı Yahudi ve Haçlılarla savaşmak için “Dünya İslam Cephesi” olarak belirlenmiştir. Daha sonra ise örgüt El- Kaide adı ile faaliyetlerine devam etmiştir (Şen, 2011).

2.1.4. Hizbullah Terör Örgütü

Hizbullah, İran devleti tarafından desteklenen Lübnan Şii Emel hareketinden ortaya çıkmıştır. İlk dönemlerde Şii Emel hareketi adı ile kendini tanımlamıştır. Daha sonra İslam ümmetini kendi içine katarak bulunduğu alanı geniş tutma hedefi ile İslami Emel adı ile varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Günümüzde ise Hizbullah olarak bilinmeye devam etmektedir (Yılmaz, 2011).

Hizbullah terör örgütüne üye olan bireylerin bir kısmı Şafii bir kısmı ise Hanefi mezhebine mensup kişilerden oluşmaktadır. Hizbullah terör örgütünün asıl amacı, milliyetçilik üzerine değil, şeriat kurallarına dayalı bir rejim sistemi getirmektir (Yılmaz, vd. 2011).

2.1.5. ETA Terör Örgütü

Bask Yurdu ve Özgürlük (ETA) örgütü, İspanya’da ortaya çıkan rejim değişikliği sonrasında Basklara karşı Franco rejiminin baskısı sonucunda Bask Milliyetçi Partisi’nin metot ve uygulamalarına başkaldırarak partiden ayrılan bir grup radikal bireylerin oluşturmuş olduğu ayrılıkçı bir terör örgütüdür. ETA terör örgütü resmi olarak 1959 yılında kurulmuştur. Terör örgütünün ortaya çıktığı dönemlerde Franco yönetimi sıkıyönetim ilan etmiştir. Bu yönetim ile birlikte ifade özgürlüğü, haberleşme, seyahat özgürlüğü ve siyasal haklara bir takım yasaklar getirmiştir. Bu kısıtlamalar ise tutuklama yetkisinin geniş alanlara yayılmasına neden olmuştur (Demir, 2017).

2.1.6. ASALA Terör Örgütü

Ermeni milliyetçiliğine dayalı ASALA terör örgütü 20 Ocak 1975’de Lübnan’da kurulmuştur. ASALA daha çok sol görüşlü kişilerden oluşmuş ve amacı sözde Ermeni sorununu duyurmak

olmuştur. ASALA'nın kurulmasını Lübnan'da oluşan gelişmelere odaklı Lübnan'da Filistin'in kurtuluşu için çalışmalar yapan örgütlerin ortasında gören ve kendilerinden esinlenerek ortaya çıkmış olabileceği tezini savunan görüşler mevcuttur. Aynı zamanda birçok Ermeni'nin beraber ortaya koymuş oldukları bir terör örgütü olduğu ve bu örgütün kısa zaman zarfında en dikkat çeken ve ilginç terör faaliyetlerini yürütebildiğini savunan görüşler de mevcuttur (Karaş, 2007).

ASALA Agop Agopyan, Monte Melkonyan ve Ara Tronyan önderliğinde kurulan bir terör örgütüdür. İlk yaptıkları terör eylemi ise 1975 yılında Beyrut'da bulunan Türk Hava Yolları (THY) bürosuna düzenlemiş oldukları bombalı saldırıdır. ASALA'nın asıl hedefi, Türkiye'den toprak almak ve almış olduğu toprakları Ermenistan'a katabilmektir. Aynı zamanda Türkiye'ye sözde soykırım iddialarını kabul ettirme çabasında olmuştur. ASALA terör örgütü Sovyet Rusya, Suriye ve Lübnan gibi ülkeler tarafından desteklenmiştir (Çam, 2014).

2.1.7. IRA Terör Örgütü

Gelmiş geçmiş en eski terör örgütlerinden biri olan IRA 1919 tarihinde kurulmuştur. 1858'deki Fein hareketi, İrlanda Cumhuriyetçi Kardeşlik Derneği ve Paskalya Ayaklanması IRA'nın ortaya çıkmasının en önemli nedenleri arasında gösterilmektedir. IRA yeraltı terör örgütü olduğundan dolayı faaliyetlerini bu yönde sürdürmektedir. Siyasi figür olarak Sinn Fein'i benimsemişlerdir. IRA, sosyalist ideoloji öncülüğünde evrilen bir örgüttür. IRA 1950 ve 1960 yılları arasında faaliyetlerini giderek artırarak İngiltere hükümetinin yapmış olduğu politikalar neticesinde toplum tarafından da destek görmüştür. 1970'de IRA terör örgütü, milliyetçi IRA ve Marksist IRA olmak kaydıyla iki kola sahip olmuştur (Akaras, 2017).

3. Terörün Nedenleri ve Planlanan Hedefler

Terörün nedenlerini iç ve dış nedenler olarak ikiye ayırabiliriz. Terör, çağımızda özellikle dış güçler tarafından ülke bölmek olarak tanımlanmaktadır. Fakat terör sadece dış sebeplere bağlı bir olgu olmamakla birlikte ülke içi yaşanan ekonomik, siyasal, sosyal, eğitim ve psikolojik nedenlere de bağlı olabilmektedir (Alkan, 2002).

Terör aslında siyasi bir sorundur. Çünkü siyaset ekonomik politikalarından dolayı ekonomiyi doğrudan etkilemektedir. Bu politikalar adaletsiz gelir dağılımı ve yoksulluğa sebep olduklarında bireyler doğrudan bu durumdan etkilenerek şehirleşme ve demografik yapı ile birlikte hızlı nüfus artışına sebep olacak, bu da birçok sorunu beraberinde getirecektir. Bu durumda işsizlik artacak yoksulluk halk arasında belli bir kesimi etkileyecek, bu da terör faaliyetlerinin çoğalmasına sebep olacaktır (Şimşek, 2016).

Terörün sosyal nedeni olarak; kan davası gelenekselliği, toplumların kutsal inançlarına gösterilen hissiyat, etnik ayrımcılığın oluşu, bireysel hak ve egemenliklerin yeteri ölçüde korunamayışı, emniyet güçlerine olan güvenin sarsılması, vatanın bölünmezlik bilincinin dejenere olması, insani ve vicdani değerlere karşı ilgi ve ehemmiyetin giderek azalması gibi değerler sayılabilir (TBB, 2006).

Terörün psikolojik boyutu bakımından; terör faaliyetleri ve faaliyetleri yapan kişi ya da grupların düşünce tarzları, ikamet ettikleri ortam, aile, yaşam şekilleri ve ortak davranışları dikkate alınmalıdır. Çünkü terör faaliyetleri toplumun hedeflerini, bireylerin gelişimlerini ve beraberliklerini hedef alan, sosyal sapma hareketleridir (Demirli, 2011).

Terörün amacı kaos ortamı yaratarak toplumun mücadele duygusunu yok etmek, diğer taraftan ise şiddet eylemleri ile toplumdaki güven duygusunu yok etmektir. Teröristler sosyal düzenin bozulmasını amaç edinirler (Demir, 2009).

3.1.1. Orta Doğu'da Şiddet Hareketleri

Orta Doğu tarihten bugüne dek yaşanan savaşlardan dolayı büyük göçlerin gerçekleşmesine ev sahipliği yapmıştır. 21. yüzyılda bile Orta Doğu bölgesinden zorla göç ettirilen milletler söz konusudur. Afganistan'da, Irak'ta, Suriye'de, Yemen'de yaşanan iç savaşlar sebebi ile milyonlarca insan buldukları bölgeleri terk ederek zorla başka yerlere göç etmek zorunda kalmışlardır. Özellikle Irak ve Suriye'de bu durum oldukça farklıdır. Suriye rejimi ile İran'ın ortak hareket etmesi Suriye'de demografik yapıyı bozmakta, bu da bölgede sürekli artan şiddet ve kaos ortamına zemin hazırlamaktadır. Orta Doğu, jeopolitik tarihi ve kültürel değerler açısından incelendiğinde dünyanın hiçbir bölgesi ile kıyaslanamayacak kadar kıymetli bir bölgedir. Asya ile Avrupa, Asya ile Afrika bölgede birbirlerine bağlantılıdır. Kutsal dinlerin de merkezi olan Orta Doğu din ile bütünleşmiş bir bölge olması açısından önemli bir değere sahiptir. Birinci Dünya savaşında İngilizler isyancı Arapların desteğini alarak Kudüs'ü ele geçirmişlerdir. Bu durum ise Türklere karşı bir başarıdan daha fazlasını ifade etmektedir. İngiliz Başbakanı Lloyd George (1916-1922), Filistin'de bulunan İngiliz komutanı General Edmund Allenby'e noel girmeden kutsal şehir Kudüs'ün fethedilmesini emretmiştir çünkü Noel Hristiyanlar ve İngilizler için oldukça önemli ve kutsal bir değere sahiptir. Kudüs'e saldıran İngiliz Birliği içerisindeki Londra Hava Topu Bataryasından er Douglas Thorburn Kudüs'e yapılacak saldırı öncesinde şöyle bir ifade kullanmıştır; Brown, 2013'de yazmış olduğu kitabında "İçimizi kutsal bir göreve gelmiş gibi bir duygu kaplamıştı. Firavunlar'ın savaş arabalarıyla dolaştığı topraklar üzerindeydik." demiştir. Ekonomik ve stratejik açıdan bakıldığında Kudüs'ün elde olması devletler açısından kutsal değere sahiptir. Hristiyanlar ve Yahudiler resmi olarak olmasa dahi Kudüs'ü başkent olarak benimsemişlerdir. Müslümanlar ise Mekke ve Medine'den sonra Kudüs'ü kutsal saymaktadırlar. 14 Mayıs 1948'de İsrail Devleti kurulduktan hemen sonra Kudüs'ün başkent yapılma arzusu Yahudiler tarafından haklı bir hak olarak benimsenmiştir. İsrail Yüksek Mahkemesi Eylül 1948'de Kudüs'te açılarak, Aralık 1948'de ise tüm bakanlıklarını Kudüs'e taşımıştır. 13 Aralık 1949'da İsrail Parlamentosu'nda konuşma yapan David Ben Gurion, Kudüs'ün İsrail devletinin ayrılmaz bir parçası olduğunu dile getirmiş ve şehrin her daim İsrail'in başkenti olacağını söylemiştir. İsrail Parlamentosu Knesset şehri İsrail'in başkenti ilan ederek ilk toplantısını 26 Aralık 1949'da Kudüs'te yapmış bulunmaktadır. Kudüs belediye başkanlığı yapmakta olan Teddy Kolek yaptığı bir mülakatta, Kudüs'ün Yahudilerin üç bin yıllık başkenti olduğunu dile getirerek, Araplar ve Müslümanlar tarafından hiçbir zaman başkent yapılmadığını belirtmiştir (Üzer, 2017).

3.1.2. Orta Doğu'da Devletlerin Mezhep Savaşları

Mezhep çatışmaları sadece Orta Doğu bölgesinde yaşayan milletler tarafından değil aynı zamanda Batılı devletler tarafından Orta Doğu bölgesi üzerine hegemonya politikaları izlenmektedir. Orta Doğu'daki yayılımlarına bakacak olursak, mezhepler bazında değerlendirecek olursak, nüfusunun yarısının ya da fazlasının Şii olduğu ülkeler var. Bu ülkeler İran, Azerbaycan, Bavyera, Irak ve Lübnan'dır. İran'da nüfusun %90+95'i, Bahreyn ve Azerbaycan'da %65-75'i, Irak ve Lübnan'da nüfusun %45-55'i Şii Müslümandır. Şiiilerin azınlıkta olduğu ülkeler Suriye, Afganistan, Pakistan, Suudi Arabistan ve Türkiye'dir. Suriye'de nüfusun %15-20'si Şii iken, Afganistan, Pakistan, Suudi Arabistan ve Türkiye'dir. Suriye'de nüfusun %15-20'si Şii iken, Afganistan, Pakistan, Suudi Arabistan ve Türkiye'de nüfusun %10-15'i Şii Alevidir. Mısır ise %1 ile Orta Doğu'nun en küçük Şii nüfusuna sahip ülkesidir (Kıran, 2015).

Bu denli karmaşık mezhep farklılıklarını fırsata çevirmek isteyen öncelikli olarak ABD ve sonrasında emperyal güçlerin her türlü müdahaleye zemin hazırlamış olması kaçınılmaz bir durumdur. Birinci Dünya savaşı sırasında, Osmanlı toprakları Batılı devletlerce yağmalanırken bu topraklar, Batılılar öncülüğünde kolay idame edilebilecek politikalara sahne olmuş, küçük devletler haline getirilerek sınırları bölgenin etnik, dini ve mezhebi çeşitliliğine bakılmaksızın özellikle birbirleri ile geçinemeyecek şekilde yapılar inşa edilmiştir. Orta Doğu'nun zengin petrol ve doğal gaz yataklarına sahip olması, bölgenin jeopolitik yapısı, kutsal dinlerin merkezi oluşu ve mezhep çeşitliliği emperyal devletleri Orta Doğu bölgesinde kaos ve karmaşıklığa yöneltmiş, bölge Batılı devletler tarafından, karton devletçiklere ayrılarak hegemonya yarışına girilmiştir.

Orta Doğu'da yaşanan olayların büyük bir sebebi ise sosyolojik bir olguya dayanmaktadır. Çünkü din kavramının topluma dayatılmış bir sorumluluk ve neticesinde bir takım kitleleri yönetme ve harekete geçirme kaygısı bulunmaktadır. Siyaset kurumunun ise bu sorunları sosyolojik açıdan ele almasını gerektirecektir. Orta Doğu'da yaşanan olayların nedenine yanıt verilebilmektedir. Çünkü terör, devletler tarafından yürütülen bir politika olduğu kadar, devletler tarafından da fırsat verilmeyecek faaliyetleri ortaya koyabilme mekanizmasına sahiptir.

Sonuç

Birçok ülkede ciddi sorunlara yol açan terör olayları, son yıllarda uluslararası düzeyde önemli bir sorun olarak kabul edilmektedir. Teröristlerin eylemleri ne amaçla olursa olsun, insanlığa karşı suçtur. Terör, 1960'lardan itibaren Türkiye'yi de ekonomik, siyasi, sosyal vb. açılardan rahatsız eden en önemli sorunlardan biri haline gelmiştir. Bu sorunun hala devam ettiği de görülmektedir. Bu süreçte Türkiye'ye en çok zarar veren terör örgütlerinden biri de PKK olmuştur. PKK ile mücadelede hükümet ve güvenlik güçleri terörle mücadele konusunda büyük tecrübe kazanmıştır. Bu deneyim, PKK'nın yok olmanın eşiğine gelmesinde önemli bir etken olmuştur. PKK terör örgütü Marksist ve Leninist bir ideolojiyi benimsemiş, bu ideolojiye bağlı kalarak çeşitli taktikler uygulamaya başlamıştır. Kendisine yakın din adamlarının da yardımıyla İslam karşıtı olmadığını göstermek için İslam'ın Kürt milliyetçiliğine aykırı olmadığını yaymaya çalışmıştır. PKK, insanların inançlarını suistimal ederek onları devlet aleyhine çevirmeye çalışmış, böylece ülkenin bütünlüğünü zedelemiştir (Dağ, 2021).

PKK, kurulduğu günden bu yana devletin kuruluş ruhuna aykırı hareketleriyle hiçbir otorite tanımadığını açıkça göstermiştir. PKK, amaçlarına ulaşmak için Türkiye'de güvenlik güçlerine kadar varan eylemlerde bulunmuş ve halkta korku ve panik yaratarak yenilmez bir imaj oluşturmaya çalışmıştır. PKK, ağırlıklı olarak yurtdışındaki operasyonlarında kullandığı teröristleri eğitiyor. Bu konuda Irak ve Suriye'yi tercih ediyor. Eylem biçimleri genellikle baskınlar, suikastlar, güvenlik güçlerinin geçiş yollarını bomba ve mayınlarla patlatmak ve intihar saldırıları düzenlemek şeklindedir. Terörü sadece bir güvenlik sorunu olarak algılamak ve askeri müdahale ile çözmeye çalışmak, terör örgütü PKK'nın ortadan kaldırılmasına yönelik etkin çözümlerin geliştirilmesinin önünde engel olmuştur. Çünkü terörizm sadece bir güvenlik sorunu değildir. Ayrıca sosyal, siyasi ve ekonomik nedenlere bağlı olan bir unsurdur. Bu nedenle PKK ile mücadelede tüm sivil toplum örgütlerinin birlikte hareket etmesi ve sorumluluklarını olabildiğince etkin bir şekilde üstlenmesi gerekmektedir.

Orta Doğu bölgesinde, yaşanan terör olaylarını sadece emperyal devletlerin girmiş olduğu bir hegemonya yarışı olarak nitelendirmemiz de kısmen mümkün değildir. Orta Doğu'da karton devletçiklerin oluşmasına ve devletler tarafından yürütülen terör faaliyetlerine fırsat verilmeyecek politikalar ortaya koyabilme mekanizmasına sahip olunmak zorundadır.

Kaynakça

- Akaras, A. I., "Uluslararası terörizm ve İra örneği", TURAN-SAM Dergisi, 34, 321- 329, 2017.
- Alkan, N., El-Kaide'den İşid'e Din, Şiddet ve Terörizm, Karınca Yayınevi, İstanbul, 2002
- Aytaç, Ö., "Örgütler: sosyolojik bir perspektif" Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14(1), 189-217, 2004.
- Bronw, A. P. Mindfulness-Based Interventions in Counseling, Journal of Counseling & Development First published: 11 January 2013 <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.2013.00077.x>Citations: 45
- Cihan, M. Sosyolojik Bakış Açısıyla Orta Doğu, Terör Ve Türkiye, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyolojik Ana Bilim Dalı Temmuz-2019 Kırıkkale
- Coşkun, R., "Yönetim ve organizasyon", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 4(1), 239-258, 2009.
- Çam, M. M., "Ermeni terör örgütleri ve Asala", Yeni Türkiye Dergisi, 6, 1720-1735, 2014
- Dağ, N. G. Orta Doğuda'ki Terör Faaliyetleri Kapsamında Oyun Teorisi Simülasyonu ile Türkiye'nin PKK'ya Yönelik Mücadele Politikalarının Analizi, Yüksek Lisans tezi, Niğde Halis Demir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde. 2021
- Demir, C. K., "Öğrenen örgütler ve terör örgütleri bağlamında PKK", Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi, 19 (5), 57-88, 2008.
- Demirli, A., "Terörizm, psikososyal etkileri ve müdahale müdalleri" Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 35(4), 66-78, 2011
- Görüryılmaz, M., Etnik-İrkçı-Bölücü PKK Terör Örgütünü Doğru Anlamak, Ankara, 2011.
- Karaş, Z., Ermeni Terör Örgütü: ASALA, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 42-43, 2007.
- Kıran, Abdullah "Mezhebi Rabet mi, Mezhep Savaşları mı?" Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:1, Haziran,2015 s.171-191.
- Koçöz, R., "Şiddet üzerine", Ankara Barosu Dergisi, 1, 245-254, 2011.
- M.C., Sosyolojik Bakış Açısıyla Orta Doğu, Terör ve Türkiye, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Serçek, G. ve Serçek, S., "Turizm sektörünün gelişmesi önündeki engel: terörizm", The Journal of Academic Social Science Studies, 42, 433-444, 2016
- Serçek, G. ve Serçek, S., "Turizm sektörünün gelişmesi önündeki engel: terörizm", The Journal of Academic Social Science Studies, 42, 433-444, 2016
- Setav., "Neo El-Kaide: Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD)", https://www.file.setav.org/files/pdf/20140616184404_neo-el-kaide-isispdf.pdf, 2019
- Şenol, D., Erdem, S. ve Erdem, E., "İşid: küresel bir terör örgütü", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 26 (2), 277-292, 2016
- Şimşek, M., "Terörizm: kavramsal bir çalışma", Akademik Bakış Dergisi, 54, 319- 335, 2016.
- TBB., "Türkiye ve Terörizm", Türkiye Barolar Birliği Raporu, Şen Matbaa, Ankara, 2006.

Yılmaz, M. H., Tutar, C. ve Varol, M., Hizbullah Ana Davası Savunmalar, Dua Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Revisiting Triangular Diplomacy: The Axis of the USA, Saudi Arabia, and Iran

Gökhan TEKİR*

Abstract

Despite U.S. declaration of moving away its focus from the Middle East to Asia-Pacific, the Persian Gulf retains its significance for the USA. After the Second World War, Saudi Arabia emerged as the primary U.S. ally in the Persian Gulf. The U.S.-Iran rapprochement in 2013 and signing of a nuclear treaty between the USA and Iran during Obama era has worsened the relations between the USA and Saudi Arabia. The President Donald Trump cancelled the agreement and tried to fix U.S.-Saudi ties. Yet, the heir-apparent of Saudi crown and de facto leader of Saudi Arabia, Mohammed bin Salman, showed himself as a reckless leader in global arena. The murder of Jamal Khashoggi is one of the examples of this unrestrained behavior. The election of Joe Biden to the U.S. presidency revived nuclear deal talks with Iran. Saudi Arabia, on the other hand, demonstrated resistance to supply more oil to decrease global oil price after Russia's invasion of Ukraine, signifying detachment from Western orientation. To balance uncontrolled Saudi behavior U.S. engagement with Iran could be considered as regional implementation of triangular diplomacy, executed by Henry Kissinger during Cold War, positioning the USA vis-à-vis the Soviet Union and China. Thus, the conclusion of nuclear deal with Iran will strengthen U.S. position in the Persian Gulf.

Keywords: Triangular Diplomacy, The USA, Saudi Arabia, Iran, Nuclear deal

Introduction

Since the end of the Second World War, the United States of America (USA) have assumed the responsibilities of former superpower Great Britain in the Middle East. The USA mainly organized its Middle East policy around Saudi Arabia during the Cold War. Despite the vacillations in the relations between the USA and Saudi Arabia, that especially became visible in the oil embargo led by Saudi Arabia in 1973, these two countries maintained strategic relations. Yet, under the de facto rule of crown prince Mohammad bin Salman Saudi Arabia increasingly demonstrates reckless and impulsive policies that make it difficult and costly for the USA to pursue good relations with Saudi Arabia.

The USA had had friendly relations with Iran until 1979. Iran under the rule of Shah Reza Pahlavi was the primary U.S. ally in the region. The USA even helped the reinstatement of Pahlavi by ousting the independent Prime Minister Mohammad Mosaddegh. However, the revolution that occurred in 1979 changed the geopolitical landscape for the USA. The hostage crisis immediately after the revolution broke the relations between two countries. Since then, U.S.-Iran relations are characterized by strained terms. Iran's nuclear enrichment program escalated already tension between two countries.

Although the USA and Iran concluded a nuclear deal during Obama's presidency, Obama's successor Donald Trump revoked this deal and strengthened U.S. relations with Saudi Arabia. Trump's this foreign policy choice antagonized Iran and gave a blank check to Salman's reckless

* Asst. Prof., Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, International Relations Department, Türkiye, E-mail: gokhan.tekir@hbv.edu.tr

behaviors such as killing of Jamal Khashoggi, Yemen war. In Russia's Ukraine invasion, Saudi Arabia avoids direct criticism against Russia and refused U.S. request of increasing oil production to decrease oil prices.

These developments require the USA to adopt a novel approach in the Middle East by eradicating its enmity with Iran regime. Triangular diplomacy implemented by Henry Kissinger during Cold War offers a valuable precedent for U.S. policymakers. Kissinger formulated a policy which enabled the USA to form relations with the People's Republic of China to balance the Soviet Union. Thus, the USA was able to form a *détente* with the Soviet Union thanks to its relations with the People's Republic of China. The same could be applied in the Middle East. U.S. attempts to form better relations with Iran would force Saudi Arabia to modify its relations with the USA. Therefore, a new version of the nuclear deal with Iran is necessary and will be a first step of new era for the USA and Iran.

Triangular Diplomacy

Triangular diplomacy refers to U.S. exploitation of rivalry that existed between two major communist powers: the Soviet Union and the People's Republic of China. Within the context of Sino-Soviet rivalry, the USA endeavored to bring China into great power politics as a third party separate from the Soviet Union (Goh, 2005, p. 475). Henry Kissinger, the main architect of triangular policy, had drawn his inspiration from the Metternich system and Bismarck's *Realpolitik*. He translated European lessons to Asia-Pacific theater. Triangular diplomacy's prerequisite was ending the war in Vietnam even it meant accepting defeat. Kissinger rightly saw that Mao's Cultural Revolution crippled China, believing that the Soviet Union would dominate the region militarily. Opening to China and counterbalancing the Soviet Union were the pillars of triangular diplomacy (Zubok, 2013, p. 53). The President Richard Nixon responded the right-wing criticism against his visit to China by stating that: "We're doing China thing to screw the Russians and help us in Vietnam and to keep the Japanese in line, get another ball in play. And maybe way down the road to have some relations with China" (Warner, 2007, p. 771). Thus, Nixon pointed out the foremost aim was to balance the Soviet Union. Yet, the USA sought to achieve a regional balance through its rapprochement with China.

Indeed, triangular diplomacy is more than balancing the Soviet Union. Besides seeking regional balance, the USA wanted a new era of relations with Soviet Union. It should be evaluated within the context of main U.S. foreign policy elements. The first is it was realist. The second is it did not aim to produce conflict among major powers. The final is it was anti-hegemonic. While trying to strengthen China against the Soviet Union, the USA sought *détente* with the Soviet Union. At the opening stage of the rapprochement with China, U.S. policymakers expressed Washington would be even-handed in developing both U.S.-China, U.S.-the Soviet Union relations. Thus, the USA would not resort to an overt pro-China policy because it had too much concrete business with the Soviet Union. In the process of triangular diplomacy, the USA would use stick, assuring Beijing that Washington would continue *détente* with the Soviet Union and implying that China must perform its part in forming Sino-American relations. Secondly, the USA offered carrot, supporting China against the Soviet threat and justifying closer U.S.-China relations (Goh, 2005, pp. 478-479). Henry Kissinger explained triangular diplomacy as:

Triangular diplomacy, to be effective, must rely on the natural incentives and propensities of the players. It must avoid the impression that one is "using" either of the contenders against the other; otherwise one becomes vulnerable to retaliation or blackmail.

The hostility between China and the Soviet Union served our purposes best if we maintained closer relations with each side than they did with each other (Kissinger, 1979, p. 842).

Kissinger also wrote the main strategic benefit of triangular diplomacy: “America’s bargaining position. would be strongest when America was closer to *both* communist giants than either was to the other” (Kissinger, 1994, p. 729). Through triangular diplomacy, the USA managed to position itself as a key player against two rival communist powers, leveraging its closeness to both powers; thus achieving the best strategic outcome.

Kissinger formulated triangular policy based on his extensive knowledge in European history. Triangular policy implemented by Kissinger in the global level during the Cold War could also be moved into regional scale in the Middle East between Saudi Arabia and Iran. A renewed relationship with Iran would enable the USA to recalibrate its estranged ally Saudi Arabia. In order to analyze how this could be achieved, the relations between the USA with Saudi Arabia and Iran must be reviewed. Furthermore, the rivalry between Saudi Arabia and Iran must be investigated.

The USA-Saudi Arabia Relations

The USA recognized Saudi Arabia and established relations with this country in 1931. The first U.S. ambassador was posted to Jeddah in 1940. Saudi Arabia’s unique role in the Arab and Islamic worlds, its holding second largest oil reserves, and its location are the important elements that have defined the relations between the USA and Saudi Arabia (U.S. Department of State, 2020). From the beginning the oil determined the course of the U.S.-Saudi relations. In 1932, U.S. companies had gained permission to extract oil. The reserves that the Saudi kingdom has offers it enormous influence in energy markets. The mission to protect Saudi oil have become the cornerstone of U.S. foreign policy. Saudi oil became critical for the USA in running U.S. economy during the Second World War. Although Saudi Arabia was officially neutral, the USA assumed the responsibility to protect oil installations and King Saud approved a U.S. request to construct airfields in the kingdom (Benjamin, 2016, pp. 89–90).

The first meeting at the state leaders’ level occurred on February 14, 1945, between the U.S. President Franklin Delano Roosevelt and the King Abdul Aziz bin Abdul Rahman al Saud in Egypt. The energy and security were primary topics. Saudi Arabia with its vast oil resources mattered extremely for postwar energy. For Saudi Arabia, the alliance with the USA was important because its economic and political patron Britain came out of the Second War in a broke and destitute way. Only the USA had the resources to help the Saudi economy until its oil production grew. Roosevelt and King Saud agreed to work together to ensure stability in the Middle East after the Second World War. The USA would ensure the security of Saudi Arabia in exchange of Saudi’s guarantee of access to the country’s oil fields. These two leaders initiated a strategic partnership that has endured for almost seven decades (Riedel, 2018, pp. 14–18). Since Roosevelt, the U.S. Presidents reiterated U.S. commitment to ensure the security of the Kingdom. Truman Doctrine promulgated in 1947 stated that the USA would send military aid to countries threatened by Soviet Union and its communism ideals. The President Truman told King Saud that: “No threat to your Kingdom could occur which would not be a matter of immediate concern to the United States” (Benjamin, 2016, p. 91). Thus, territorial integrity of Saudi Arabia has been guaranteed by the USA.

During the Cold War, the USA undertook a new policy in the Middle East in a speech Eisenhower’s presidency, which came to be known as Eisenhower doctrine to stop the spread of communism in the Middle East and to counter Egypt’s charismatic leader Gamel Abdul Nasser. Eisenhower placed Saudi Arabia at the center of his policy in the Middle East, forcing pro-British

Iraq to the orbit of Saudi Arabia, trying to form an anti-communist bloc of countries (Brew, 2015, pp. 89–90). Although this doctrine collapsed when the coup occurred in Iraq in 1958, Saudi Arabia remained as an anchor of anti-communism efforts in the region during the Cold War.

Yet, U.S. support to Israel created frictions between the USA and the Arab world including Saudi Arabia. Due to U.S. military aid to Israel in 1973 war, in October 1973, the Saudis engineered the cut in oil production in the Organization of Arab Petroleum Exporting Countries (OAPEC). The oil prices quadrupled. The U.S. domestic product fell six percent and unemployment doubled to nine percent, and inflation increased (Riedel, 2018, p. 62). The cessation of hostilities between Israel and Syria ended oil embargo without further damage in the relations between the USA and Saudi Arabia. The alliance evolved into a stronger level. In 1971, the President Nixon had unilaterally cancelled Bretton Woods system, which had been a fixed rate exchange regime based on gold-backed dollar. In February 1975, a new oil deal was concluded between the USA and the world's swing oil producer Saudi Arabia. In this deal, OPEC agreed to price oil in dollar. This required other countries to hold dollar in their reserves to buy oil, creating increasing demand for dollar. The dollar was backed by oil through this deal (İşeri, 2009, p. 137). This petrodollar system enabled dollar to become the international currency, being an important pillar of U.S. global hegemony.

Saudi Arabia continued to back U.S. global interests. Saudi Arabia was at the front in the Soviet-Afghan war in 1980s by funding Mujahedeen camps that were set up in Pakistan (Imran & Xiaochuan, 2016, p. 148). In return, the USA demonstrated its willingness to protect the security of Saudi Arabia. After Saddam Hussein's invasion of Kuwait, there was a danger that Saddam could extend his invasion to Saudi Arabia. A coalition composed of 35 nations was assembled by the USA to protect Saudi oil fields. This defensive mission is called as Operation Desert Shield. A coalition of Naval Forces were also assembled in the Gulf (Carmichael & Anderson, 2021, p. 436). While Saudi Arabia had been cementing U.S. status as global hegemon, the USA had ensured Saudi Arabia's security.

The relations between two countries due to anti-Saudi sentiments emerged after 9/11 terrorist attacks in 2001. The Palestinian issue continues to be a source of contention. Another issue that complicated U.S.-Saudi relations was U.S. invasion of Iraq. While Saudi rulers were not friends of Saddam Hussein, they feared that the collapse of Saddam Hussein would bring a Shia-dominated government in Iraq (Benjamin, 2016, pp. 91–94). These factors have led to strain in relations between two countries. However, the biggest crisis occurred when the U.S. president Barack Obama signed the nuclear deal with Iran, which is the main ideological and political rival of Saudi Arabia. Saudi Arabia objected this agreement on the grounds that the deal does not address the Iranian nuclear enrichment program directly. Moreover, the regional issues such as Iran's support to Shia militants in the Gulf countries, Syria, and Iraq have not been covered in the agreement (Kalout, 2015, p. 25). Although Obama tried to assure the Saudi officials about the course of U.S.-Iran relations, the disagreements between two countries continued. The bilateral relations soared during Obama's presidency (Aziz, 2019, p. 4). President Obama indulged

Obama's successor Donald Trump returned pursuing close ties with Saudi Arabia. He visited to Riyadh where three different summits took place. U.S. held meetings with Saudi Arabia, the Gulf Cooperation Council (GCC) members, and the Arab and Muslim countries. The agreements worth of \$400 billion were signed. The threats that Iran has posed to the region were discussed (Al-Othaimin, 2017). Eventually the President Trump withdrew from the nuclear deal in 2018. Saudi Arabia hailed this decision, arguing that Irani government used economic benefits emanated from

lifting of sanctions to destabilize the region (Arab News, 2018). The President Obama had condescended Saudi Arabia's military operation in Yemen, which turned out a disaster. Yet, he also tried to de-escalate the conflict by pressuring the king and the king's son. Trump's this visit, however, offered a blank check to Saudi Arabia to conduct its war in Yemen freely (Miller, 2017).

Yemen war in which Saudi Arabia tried to displace Iran-backed Houthis, did not end quickly, resulting in stalemate. The weakening state structure in Yemen enabled the terrorist organizations such as Al Qaeda in Arabian Peninsula (AQAP) to extend its influence in Yemen. Furthermore, due to Saudi-led blockade in Yemen humanitarian situation worsened, leading to spread of famine among the Yemeni population (Robinson, 2022). Yemen war created friction between the Congress and the President. The Congress issued a joint resolution in 2019 which directed the removal of U.S. forces from the hostilities in Yemen (The U.S. Congress, 2019).

Another factor that complicated U.S. relations was the murder of the journalist Jamal Khashoggi at the Istanbul Consulate in October 2018 and dismemberment of his body. Many Western countries including the United Kingdom (UK), Germany, France, the USA imposed travel bans for those who were responsible for the murder. However, conspicuously the mastermind of Mohammed bin Salman was left untouched (Dawn, n.d.). However, the pressure compelled the USA and Western countries to limit weapons sale and refueling of coalition aircraft. The President Trump three times vetoed bills that would have halted arms sales completely to Saudi Arabia (Robinson, 2022). The President encouraged the heir apparent Mohammad bin Salman's reckless behavior in international arena and gave a free pass for the murder of Khashoggi.

During his campaign, the President Joe Biden called Saudi Arabia as 'pariah' and promised to change the course of relations between the USA and Saudi Arabia accordingly. His first foreign speech included halting U.S. support to offensive operations in Yemen and end of arms sales. U.S. intelligence report, which contained the information that Mohammed bin Salman was aware of the murder of Khashoggi and directed the operation was released. Yet, the administration did not hold accountable Mohammad bin Salman fully. The crown prince's brother Defense Minister Khalid bin Salman was received with red carpet in Washington. The USA proposed \$500 million maintenance agreement, which will enable Saudi Arabia to continue its brutal war in Yemen (Hartung, 2021).

On the other hand, Saudi Arabia increasingly followed foreign policy course which contradicted U.S. interests. Saudi Arabia's insistence on continuing Yemen war despite U.S. reservation demonstrates this behavior. Yet, the most striking example is Saudi Arabia's refusal to increase oil production to cut oil prices during Russia's Ukraine invasion. Saudi Arabia claimed there was no need to increase oil supply, citing that war in Ukraine did not disrupt oil supplies. However, this decision was political. Saudi Arabia no longer feels that it should side with the USA (Vohra, 2022). Finally, in March 2022, *the Wall Street Journal* reported that Saudi Arabia is considering the sale of oil to China in yuan instead of dollar. That move targets U.S. dollar's dominance in energy market and international standing (Said & Kalin, 2022). All of these actions indicate Saudi Arabia takes U.S. support for granted, following an adversary course regionally and globally. The USA's best response would be establishing new relations with its traditional enemy in the region, Iran. In order to analyze the possibility, the tumultuous relations between the USA and Iran must be presented.

The US-Iran Relations

U.S.-Iran relations are characterized by adversity and enmity. U.S.-Iran diplomatic relations began in 1856. Yet, until the Second World War, the USA had not had active policies vis-à-vis Iran (Shoamanesh, 2009). Especially after the Second World, the active involvement of the USA in the Middle East complicated relations between two countries.

One of the most important events in the history of U.S.-Iran relations occurred in 1953. In 1951, the Prime Minister of Iran Mohammad Mossadegh nationalized the Anglo-Iranian Oil Company (AIOC). He expelled all British subjects from the country in the same year. Although the USA firstly adopted a neutral stance, trying to act as a mediator, the fear that Iran could fall into the communist bloc when the Western influence eroded in the country forced the USA to stage a coup against Mossadegh. The three agencies CIA, the Defense, and the State Departments prepared a joint plan to reinstall Shah, whose power was curtailed by Mossadegh. The plan, code named as Operation Ajax, involved organizing mobsters and military to overthrow Mossadegh. Despite initial setback, the coup was successful (Ruehsen, 1993, pp. 468-477). After overthrowing Mossadegh, CIA helped the creation and training of Iran's secret service SAVAK, which mainly concentrated on suppressing the opposition and maintaining the Shah's dictatorship (Shoamanesh, 2009). Yet, in the late 1970s, inflation, unemployment, reduced government spending, and decrease in income led to dissatisfaction from the Shah's regime and its eventual downfall. The nationalist and religious factions vied for the control of the government. The clerics emerged victorious. The Islamic constitution was ratified by a referendum held on December 2-3, 1979 (Eisenstadt, 2011).

The Islamic Revolution in Iran opened a new era for U.S-Iran relations. The leader of Iran, Ayatollah Khomeini referred the USA the "Great Satan." The relations worsened with the U.S. permission of the entry of the Shah into the USA. The Iranians suspected that the USA would replicate 1953 coup by conspiring with the ousted Shah. Shortly after Pahlavi entered into the USA, the group of the Iranian revolutionaries stormed U.S. embassy in Tehran, taking the embassy crew hostage. The Prime Minister Mehdi Bazargan ordered the release of hostages, but Khomeini backed the militants. The Prime Minister resigned. The Iranians demanded the return of the Shah in exchange for the hostages, but the President Carter refused. Carter launched Operation Eagle Claw to rescue the hostages, but this operation ended in failure, resulting the death of eight American soldiers. While this failure diminished Carter's popularity, it boosted Khomeini's stance. As a result of Algeria's intermediary role, the deal was struck. In exchange for releasing the captives, Iran received \$7 billion and the unfreezing of Iran's assets. Iran waited to release the hostages until hours after Carter left the office on January 20, 1980 (Al-Jiboury, 2021). The USA broke its diplomatic relations with Iran and imposed an armed embargo against Iran. It supported Iraq during Iraq-Iran war that occurred between 1980-1988 with economic aid, training, and dual use technology. This support continued even after CIA found out Iraqi forces used chemical weapons. Approximately one million Iranians and 250,000-500,000 Iraqis died during the war. However, while imposing arms embargo, the USA sold weapons secretly to Iran to ensure the release of U.S. hostages held by Hezbollah. The money acquired for the sale of weapons was used to fund Contras in Nicaragua, causing a huge scandal in the USA (Council on Foreign Relations, 2021).

In 1990s, the Clinton administration implemented dual containment policy in the Persian Gulf, isolating the regimes in Iran and Iraq and weakening these regimes economically. The goals of this policy differed for Iraq and Iran: to topple the former and to change the behavior of the

regime for the latter by imposing sanctions (Saltiel & Purcell, 2002, p. 1). Despite the mini détente, which included removal of some sanctions against Iran between 1998-2000 and backchannel diplomacy for the defeat of Taliban in 2001, the President George W. Bush's description of Iran as a part of axis of evil besides North Korea and Iraq worsened the relations again (Council on Foreign Relations, 2021).

Iran's nuclear enrichment program has been directing the relations between the USA and Iran for two decades. Iran's nuclear ambitions started before the Islamic Revolution. Despite its reserves, the USA allowed the Shah's nuclear program. The new regime established after 1979 continued the previous regime's nuclear endeavors. Although Khomeini condemned nuclear bombs as greatest sin and declared Iran would not develop nuclear bombs, this proclamation did not assuage the worries of international community, especially Israel and the USA. Iran developed nuclear enrichment program, which would enable it to produce of fissile materials for nuclear weapons (Collina et al., 2013, pp. 3-4). Negotiations, sanctions, embargos, isolation, covert and overt sabotages, and military threats only delayed Iran's nuclear progress. According to the International Atomic Energy Agency (IAEA) in 2013 Iran's stockpile of net fissile materials increased to 7 tons of uranium enriched to 5 percent and 167 kilograms of uranium enriched to 20 percent. 20 percent of uranium enrichment could reduce 90 percent of time required to build a nuclear bomb (Vaez & Sadrajpour, 2013, p. 1). The President Obama followed the diplomatic path to resolve Iran's nuclear program.

The phone call in 2013 that took place between the President Obama and the President Hasan Rouhani was historical in the sense that it was the highest level of interaction between two countries in over 30 years. On July 14, 2015, the five permanent members of the United Nations Security Council (UNSC) (the USA, China, France, Russia, and the UK) and Germany entered into the nuclear agreement with Iran to limit its nuclear ambitious, which is named as e Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA). Iran agreed to decrease nuclear enrichment level from 20 percent to 3.67 percent. It also accepted to reduce the number of centrifuges 19,000 to 6,104. Moreover, the agreement stated that Iran would not maintain 300 kilograms of enriched uranium. The agreement also required Iran to modify its nuclear reactors in a way that it would not produce bomb-material plutonium. Finally, Iran allowed the IAEA to monitor its activities in an unprecedented level. In exchange for these concessions, the deal froze \$100 billion in Iranian assets in overseas. It includes end of sanctions against Iran and allowing Iran to enter in international system and to sell its oil in international markets. Furthermore, the P5+1 recognizes Iran's right to use nuclear energy for peaceful purposes (Constitutional Rights Foundation, 2018). This deal ensured Iran's compliance to norms of international community in its desire to benefit from nuclear energy. It also opened the way of Iran's opening to the world. Thus, it would have enabled the USA to engage with Iran for the solution of the regional conflicts, if the President Trump had continued the deal.

The change of government in the USA meant the end of the nuclear deal. The President Trump had already promised to rescind the nuclear deal made with Iran during his campaign in the presidential race. He referred it as "the dumbest deal ever" and that "terrible, disgusting, categorically bungling deal with Iran" (Ishaque et al., 2017, p. 1). He withdrew from nuclear deal in 2018 and started a "maximum pressure" campaign against Iran to force to acquiesce more demanding conditions for nuclear program and to stop supporting militias in the region. However, this did not stop Iran's nuclear program. Iran has resumed its enrichment of uranium and upgrading its reactors (Lynch, 2020). The assassination of Iran's most prominent military

commander, Qassem Suleimani with U.S. missile strike in 2020 exacerbated the tension between these countries. The policymakers in Iran vowed to revenge the beloved commander's death (Borger & Chulov, 2020). These factors contributed to the development of lower-level relations between the USA and Iran.

Strategically, withdrawing from the deal did not produce a stable and secure environment for the USA. This action diminished U.S. credibility in the world and giving too much free hand to the Saudi Arabia in the region, upsetting the balance of power. Iran has continued its nuclear enrichment program, increasing tension and decreasing the security level. Realizing these unfavorable conditions, the President Joe Biden initiated a shuttle diplomacy with Iran through European countries to negotiate a new deal that the both sides would comply (Geranmayeh, 2022). Indeed, to limit Saudi's extreme and reckless behavior in the region that harms U.S. interest, it is necessary to reach Iran, which is the archrival of Saudi Arabia and to strengthen it to recalibrate balance in the Middle East for the USA. The next section discusses Saudi Arabia-Iran rivalry and how the USA should take advantage of it.

Saudi-Iran Rivalry and the US Position

Saudi Arabia and Iran behave in the Middle East as serious rivals. Saudi Arabia is a conservative Sunni Arab state whereas Iran is a Shiite state with Persian population, which claims to represent all Shiite population in the region. Saudi Arabia is a regional status quo power, while Iran seeks revolutionary change in the Gulf region and in a wider sense in the Middle East (Terrill, 2011, p. ix). The 1979 Islamic Revolution in Iran escalated the enmity between two countries. The removal of Saddam's regime in Iraq allowed Iran to extend its influence throughout the Shia population in Iran. Finally, the Arab Spring process led to proxy wars between Saudi Arabia and Iran. Saudi Arabia and Iran supported different sides in the conflicts in Syria, Lebanon, Yemen, and Bahrain (Mabon, 2018, p. 3). The already present enmity between Saudi Arabia and Iran intensified with geopolitical fractions in the regions such as Arab Spring which create a power vacuum in which Saudi Arabia and Iran strive to fill.

Security is the core issue between Saudi Arabia and Iran. They both view security as zero-sum game in which the security of one country could be achieved at the expense of the other. Saudi Arabia accuses Iran of encircling around it. To Saudi Arabia's east, Iran controls the entire eastern region and the Strait of Hormuz. To the north, there is Iran-friendly Iraq exists. To the northwest, in Syria and Lebanon, Iran established strong economic and political presence through its proxies. To the southern border, the Houthi tribe backed by Iran sets assumed control of the most of Yemen where it frequently launches missile strikes. Simultaneously, Iran also perceives Saudi Arabia as the most important threat in the region due to its relations with the USA. For the Iranian policymakers, firstly, Saudi Arabia encouraged Iraq to wage war against Iran in 1980. Then, it repeatedly urges the USA to strike Iran, threatening the existence of the Islamic Republic (Fraiha, 2020, pp. 42–51).

Iran extends its influence and control ability through proxy militia organizations. It has invested billions of dollars in the militia groups in Lebanon, Syria, the Gaza Strip, Yemen, and Iraq. Only its support to Bashar Al-Assad approximated to \$5 billion every year. The daily shipment of weapons is not included to this number. Hezbollah operating in Lebanon and Iran receives enormous amount of Iran's financial support. Besides Hezbollah, Iran organized an army for Syria composed of the Shias in Afghanistan whose number reached to 50,000. Each soldier receives \$300 per month. In Iraq, around 100,000 militias are funded by Iran. In Gaza Strip, the

Islamic groups receive \$100 million every year. The financial cost of these wars could be sustained through money relieved by the nuclear deal (Pfeffer, 2018). However, the USA re-introduced sanctions against Iran, which led to deterioration of Iran's trade with the rest of the world. Its currency, rial, depreciated. Iran's administration had to cut gas subsidies, causing nation-wide protests. COVID-19 pandemic combined with sanctions decreased Iran's GDP. By the end of 2020, the size of Iran's economy was less than 83 percent of its 2017 level before U.S. withdrawal from JCPOA (Ghodsi & Fathollah-Nejad, 2020). Iran's crumbling economy would affect its fighting ability in the Middle East, bolstering Saudi Arabia's status in the Middle East. The balance in the region would tilt towards Saudi Arabia, which increasingly exhibit policies that contradict U.S. interest.

The source of U.S. power in the Middle East emanates from its ability to act as a mediator in this unstable region (Brzezinski, 1997, p. 64). An economically weakened and exhausted Iran would diminish U.S. position in the region in that Saudi Arabia's anti-USA policies would become more widespread. In order to balance Saudi behavior and gain a more advantageous strategic foot in the region, a re-engagement with Iran is necessary. The President Joe Biden's endeavors to return to the nuclear deal withdrawn by the previous President Trump should be seen in this context. This is not an easy process. Ebrahim Raisi, a new conservative, has assumed presidency since 2021. Iran took U.S. withdrawal as a sign of untrustworthiness of the USA. Other obstacles are the United Arab Emirates, Saudi Arabia, and Israel. They strongly oppose deal and mobilize lobbies in Washington to hinder its development (Cook, 2022). Yet, this nuclear deal is one step towards normalization of relations between the USA and Iran. The existence of a conservative government in Iran is actually a chance for the USA since the renewal of this deal by this conservative government could create another "Nixon Goes to China" moment, reducing criticisms in the conservative factions in Iran against the USA. Including Iran into global economy and preserving its presence in the region would balance increasingly erratic behaviors of Saudi Arabia.

Conclusion

This study aims to examine U.S. endeavors to achieve an advantageous strategic position in the Middle East by looking at its relations with Saudi Arabia and Iran. The USA and Saudi Arabia has developed strategic relations since the Second World War. In exchange for U.S. security commitments to Saudi Arabia, Saudi Arabia ensured the continuing flow of oil to the world market in dollar. Saudi Arabia has been the main strategic ally for the USA. Yet, since the 1990s Saudi Arabia gradually opted for foreign policy choices against U.S. interests. This becomes conspicuous in the de facto rule of the crown prince Mohammad bin Salman in the latest years. His erratic style of rule both embarrassed the USA and harmed its interests in the region. His assassination order of opposition journalist Khashoggi and his refusal to increase oil production during Russia's Ukraine invasion are the main examples of these choices. U.S. hold over Saudi Arabia appeared to weaken.

U.S-Iran relations have been characterized by enmity and low-level conflict since the 1979 Islamic Revolution. The hostage crisis in 1980 led to the termination of formal diplomatic relations between two countries. The USA has imposed arms embargo and economic sanctions against Iran, aiming to contain Iran. Iran's nuclear enrichment program further exacerbated the tension since there is a threat perception exists among U.S. policy makers Iran could build a nuclear bomb. Yet, U.S. coercion measures to stop Iran's nuclear enrichment program fell short. Thus, President Obama opted for diplomatic solution to limit Iran's nuclear ambitions in exchange for releasing

Iran's frozen assets overseas. This deal was a step towards normalization of relations between the USA and Iran. Yet, President Trump withdrew from the deal, offering a blank check to Saudi Arabia in the region.

Saudi Arabia and Iran perceive each other as regional archenemies. The destabilizing geopolitical developments in the region caused the erosion of the state authority in the region. Vying for regional dominance, Saudi Arabia and Iran compete to fill this vacuum. President Trump's withdrawal from the deal and maximum pressure campaign crippled Iran's economy, making it difficult to sustain its financial support to its proxies. Saudi Arabia's rising position would upset the balance in the region, threatening the U.S. position as the ultimate arbiter.

In order to recalibrate balance in the region, revisiting triangular diplomacy implemented by Henry Kissinger vis-à-vis the Soviet Union and the People's Republic of China. By ending its enmity with China, the USA managed to balance the Soviet Union in Asia in the regional level and to set up détente with the Soviet Union globally. Returning to the nuclear deal and normalizing relations with Iran would have the same effect. These actions would balance Saudi Arabia and check its increasingly erratic behaviors. Simultaneously, achieving regional balance of power in the Middle East would enable the USA to pivot to Asia, which is expressed as the new grand foreign policy strategy by the various U.S. policymakers.

References

Al-Jiboury, S. (2021). *US – Iranian Relations from 1977 to 1979*. Brussels International Center. [https://www.bic-rhr.com/sites/default/files/inline-files/Lectures in Diplomacy - US Iran relations ch 2 Jimmy Carter.pdf](https://www.bic-rhr.com/sites/default/files/inline-files/Lectures%20in%20Diplomacy%20-%20US%20Iran%20relations%20ch%20Jimmy%20Carter.pdf)

Al-Othaimin, I. (2017). *The Riyadh Summits: From tensions to strategic partnership*. AlArabiyaNews. <https://english.alarabiya.net/views/news/middle-east/2017/06/03/The-Riyadh-Summits-From-tensions-to-strategic-partnership>

Arab News. (2018). *Saudi Arabia welcomes US withdrawal from Iran nuclear deal*. <https://www.arabnews.com/node/1299156/saudi-arabia>

Aziz, G. A. A. (2019). The Saudi–US Alliance challenges and resilience, 2011: 2019. *Review of Economics and Political Science*, 1–18.

Benjamin, M. (2016). *Kingdom of the Unjust Behind the U.S.-Saudi Connection*. OR Books.

Borger, J., & Chulov, M. (2020). US kills Iran general Qassem Suleimani in strike ordered by Trump. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2020/jan/03/baghdad-airport-iraq-attack-deaths-iran-us-tensions>

Brew, G. (2015). "Our Most Dependable Allies": Iraq, Saudi Arabia, and the Eisenhower Doctrine, 1956–1958. *Mediterranean Quarterly*, 26(4), 89–109.

Brzezinski, Z. (1997). *The Grand Chessboard, American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*. Basic Books.

Carmichael, E. B., & Anderson, Q. (2021). The First Gulf War: Operations Desert Shield and Desert Storm (17 January–28 February 1991). *British Dental Journal*, 230(7), 435–443.

Collina, T. Z., Davenport, K., Kimball, D. G., & Thielmann, G. (2013). *Solving the Iranian Nuclear Puzzle*. The Arms Control Association.

Constitutional Rights Foundation. (2018). *The Iran Nuclear Deal and Its Critics*. <https://www.crf-usa.org/images/pdf/Iran-Nuclear-Deal.pdf>

Cook, S. A. (2022). *A New Iran Deal Means Old Chaos*. Foreign Policy. <https://foreignpolicy.com/2022/02/17/iran-deal-jcpoa-israel-saudi-emirates-houthis/>

Council on Foreign Relations. (2021). *U.S. Relations With Iran 1953 – 2021*. <https://www.cfr.org/timeline/us-relations-iran-1953-2021>

Dawn. (n.d.). *International Reactions*. Retrieved April 16, 2022, from <https://dawnmena.org/founder/international-reaction/>

Eisenstadt, M. (2011). *Iran's Islamic Revolution: Lessons for the Arab Spring of 2011?* Institute for National Strategic Studies. <https://www.files.ethz.ch/isn/128573/SF267.pdf>

Fraihat, I. (2020). *Iran and Saudi Arabia Taming a Chaotic Conflict*. Edinburgh University Press.

Geranmayeh, E. (2022). *Iran, the US, and the nuclear deal: Biden's chance to remove Trump's poison pill*. European Council on Foreign Relations (ECFR). <https://ecfr.eu/article/iran-the-us-and-the-nuclear-deal-bidens-chance-to-remove-trumps-poison-pill/>

Ghods, M., & Fathollah-Nejad, A. (2020). *The Geopolitical Roots of Iran's Economic Crisis*. Carnegie Endowment for International Peace. <https://carnegieendowment.org/sada/83350>

Goh, E. (2005). Nixon, Kissinger, and the "Soviet Card" in the U.S. Opening to China, 1971–1974. *Diplomatic History*, 29(3), 475–502.

Hartung, W. (2021). *Three Years After His Murder, the Biden Administration Should Do More to Bring Justice for Jamal Khashoggi*. Forbes. <https://www.forbes.com/sites/williamhartung/2021/10/11/three-years-after-his-murder-the-biden-administration-should-do-more-to-bring-justice-for-jamal-khashoggi/?sh=25abe7525f39>

Imran, A., & Xiaochuan, D. (2016). The Hidden Hands Soviet-Afghan War 1979-89, U.S Policy, and External Actors Title. *American International Journal of Contemporary Research*, 6(3), 143–158.

İşeri, E. (2009). Beyond American Petrodollar Hegemony at the eve of Global Peak Oil. *Uluslararası İlişkiler*, 5(20), 133–154.

Ishaque, W., Shah, S. J., & Ullah, A. (2017). Iranian Nuclear Deal: Challenges for Regional and Global Strategic Management. *Global Political Review (GPR)*, II(1), 1–12.

Kalout, H. (2015). Iran and the Arab World after the Nuclear Deal Rivalry and Engagement in a New Era. In P. Mohseni (Ed.), *Iran and the Arab World after the Nuclear Deal Rivalry and Engagement in a New Era* (pp. 24–30). Harvard Kennedy School.

Kissinger, H. (1979). *White House Years Volume One*. Little, Brown and Company.

Kissinger, H. (1994). *Diplomacy*. Simon & Schuster.

Lynch, C. (2020). *Despite U.S. Sanctions, Iran Expands Its Nuclear Stockpile*. Foreign Policy.

<https://foreignpolicy.com/2020/05/08/iran-advances-nuclear-program-withdrawal-jcpoa/>

Mabon, S. (2018). Introduction: Saudi Arabia, Iran and the Struggle to Shape the Middle East. In S. Mabon (Ed.), *Saudi Arabia and Iran: The Struggle to Shape the Middle East* (pp. 3–6). The Foreign Policy Center.

Miller, A. D. (2017). *Donald Trump Has Unleashed the Saudi Arabia We Always Wanted — and Feared*. Foreign Policy. <https://foreignpolicy.com/2017/11/10/donald-trump-has-unleashed-the-saudi-arabia-we-always-wanted-and-feared/>

Pfeffer, A. (2018). Iran Spends Billions on Proxy Wars Throughout the Mideast. Here's Where Its Money Is Going. *Haaretz*. <https://www.haaretz.com/middle-east-news/iran-spends-billions-on-proxy-wars-here-s-where-its-money-is-going-1.5630081>

Riedel, B. (2018). *Kings and Presidents Saudi Arabia and the United States since FDR*. Brookings Institution Press.

Robinson, K. (2022). *Yemen's Tragedy: War, Stalemate, and Suffering*. Council on Foreign Relations. <https://www.cfr.org/backgrounders/yemen-crisis>

Ruehsen, M. de M. (1993). Operation 'Ajax' revisited: Iran, 1953. *Middle Eastern Studies*, 29(3), 467–486.

Said, S., & Kalin, S. (2022). Saudi Arabia Considers Accepting Yuan Instead of Dollars for Chinese Oil Sales. *The Wall Street Journal*. <https://www.wsj.com/articles/saudi-arabia-considers-accepting-yuan-instead-of-dollars-for-chinese-oil-sales-11647351541>

Saltiel, D. H., & Purcell, J. S. (2002). Moving Past Dual Containment Iran, Iraq, and the Future of U.S. Policy in the Gulf. *The Atlantic Council of the United States*, XIII(1), 1–4.

Shoamanesh, S. S. (2009). *History Brief: Timeline of US-Iran Relations Until the Obama Administration*. MIT International Review. <https://web.mit.edu/mitir/2009/online/us-iran-2.pdf>

Terrill, W. A. (2011). *The Saudi-Iranian Rivalry and the Future of Middle East Security*. Strategic Studies Institute.

The U.S. Congress. (2019). *S.J.Res.7 - To direct the removal of United States Armed Forces from hostilities in the Republic of Yemen that have not been authorized by Congress*. <https://www.congress.gov/bill/116th-congress/senate-joint-resolution/7/text>

U.S. Department of State. (2020). *U.S. Relations With Saudi Arabia*. <https://www.state.gov/u-s-relations-with-saudi-arabia/>

Vaez, A., & Sadraipour, K. (2013). *Iran's Nuclear Odyssey Costs and Risks*. Carnegie Endowment for International Peace.

Vohra, A. (2022). *Mohammed bin Salman Has Leverage on Biden—and Is Using It*. Foreign Policy. <https://foreignpolicy.com/2022/03/24/mohammed-bin-salman-saudi-ukraine-oil-biden-opeac/>

Warner, G. (2007). Nixon, Kissinger and the rapprochement with China, 1969–1972. *International Affairs*, 83(4), 763–781.

Zubok, V. (2013). Lost in a Triangle U.S.-Soviet Back-Channel Documents on the Japan Factor in Tripartite Diplomacy, 1969-19. *Journal of Cold War Studies*, 15(2), 51-71.

11 Eylül 2001 Saldırıları ve Sonsuz Özgürlük Harekâtı

Gürdal ÇETİNKAYA*

Öz

11 Eylül 2001 tarihinde düzenlenen saldırılar, ABD’de sivilleri ve askerleri hedef alan bir terör saldırısı olmuştur. Gerçekleştirilen bu saldırılarda 19 El-Kaide üyesi ABD’nin dört yolcu uçağını ele geçirmiştir. Ele geçirilen bu uçaklardan ikisi Dünya Ticaret Merkezine çarpmış, diğeri Pentagon’a, bir diğeri ise Pensilvanya’daki bir tarlaya indirilmiştir. 11 Eylül saldırıları ile terör örgütlerinin bu denli büyük bir terör saldırısı yapabileceği anlaşılırken ABD’nin de terör saldırılarına karşı kendisini savunmada büyük eksikliklerinin olduğu anlaşılmıştır. Meydana gelen saldırılarda on binlerce masum insan hayatını kaybetmiş, bir o kadarı da saldırının kendisinde meydana getirdiği tramvayı uzun yıllar atlatamamıştır. ABD’nin hazırlıksız ve ani bir şekilde yakalandığı bu terör saldırısı ABD ekonomisini de derinden etkilemiştir. Saldırıların sonucunda birçok şirket iflas etmiş, bu şirketlerde çalışan insanlar da işsiz kalmıştır. ABD borsası saldırılar sonucunda dibe vurarak tarihinin belki de en kötü dönemini yaşamıştır. Saldırlardan hemen sonra acil durum ilan edilerek, daha yirmi dört saat geçmeden elli bin yedek kuvvet aktif bir şekilde göreve çağırılmıştır. Uçakları kaçırdıkları iddia edilen 19 kişinin El-Kaide lideri olan Usame Bin Ladin’in elemanları olduğu tespit edilmiştir. ABD, kendisine yönelik yapılan bu büyük çaplı terör saldırısının bedelini en ağır şekilde ödetmek için hazırlıklara başlamıştır. Dönemin ABD Başkanı olan George W. Bush, ülkesinde gerçekleştirilen bu terör saldırısını düzenleyenlerin en ağır şekilde cezalandırılacağını belirterek ne gerekiyorsa yapılacağını tüm ABD halkına söylemiştir. ABD’nin hem maddi hem de manevi açıdan büyük çapta etkilendiği bu olay sonrasında ABD halkı uzun bir süre boyunca olayın şokunu üzerlerinden atamamıştır. Afganistan’a karşı düzenlenecek olan harekat için tüm hazırlıklara başlayan ABD, El Kaide lideri olan Usame Bin Ladin’i ve Afganistan’ı Orta Doğu’dan silmek amacıyla İngiltere başta olmak üzere birçok ülkenin de desteğini arkasına alarak Sonsuz Özgürlük Harekâtı adı verdiği operasyonu başlatarak Dünya’da ve Orta Doğu’da yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: ABD, İngiltere, 11 Eylül, Operasyon, El-Kaide.

The Attacks of September 11, 2001, and Operation Enduring Freedom

Abstract

The attacks on September 11, 2001 became a terrorist attack targeting civilians and soldiers in the USA. In these attacks, 19 Al-Qaeda members captured four passenger planes of the USA. Two of these captured planes crashed into the World Trade Center, the other was landed on the Pentagon, and the other on a field in Pennsylvania. With the September 11 attacks, it was understood that terrorist organizations could carry out such a major terrorist attack, and it was also understood that the USA had great shortcomings in defending itself against terrorist attacks. In the attacks that took place, tens of thousands of innocent people lost their lives, and many of them could not survive the trauma that the attack created on them for many years. This terrorist attack, in which the USA was caught unprepared and suddenly, also deeply affected the USA economy. As a result of the attacks, many companies went bankrupt and the people working there were unemployed. The US stock market experienced perhaps the worst period in its history by hitting bottom as a result of the attacks. Immediately after the attacks, a state of emergency was declared, and fifty thousand reserve forces were actively called up within twenty-four hours. It was determined that the identities of 19 people who allegedly hijacked the planes and that these people were members of Osama Bin Laden, the leader of al-Qaeda. The USA has started preparations to make the highest price for this large-

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Türkiye,
E-posta: gurdal_45@hotmail.com.

scale terrorist attack against itself. George W. Bush, the President of the USA at the time, stated that those who organized this terrorist attack in his country would be punished in the most severe way and told all the American people that whatever was necessary would be done. After this event, which greatly affected the USA both financially and morally, the people of the USA could not get over the shock of the event for a long time. The USA, which started all preparations for the operation to be held against Afghanistan, started the operation called Operation Enduring Freedom, with the support of many countries, especially the UK, in order to wipe out Osama Bin Laden, the leader of Al Qaeda, and Afghanistan from the Middle East. This led to the beginning of a new era in the Middle East and in the Middle East.

Keywords: USA, UK, 9/11, Operation, Al-Qaeda

Giriş

Bush yönetimi 11 Eylül saldırıları sonrasında BM Güvenlik Konseyi'ni göreve davet etmiştir. Konseyde, 12 Eylül 2001 'de 1368 ve 28 Eylül 2001'de 1373 sayılı kararlar alınmıştır. Alınan bu kararlarda terörizmin uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiğine ve ABD'nin doğal meşru müdafaa hakkını kullanırken alacağı önlemlerin şekline ve boyutuna dair herhangi bir sınırlama getirilmemiştir. ABD, Afganistan'a yapacağı operasyonlara bu şekilde meşruiyet kazandırmıştır. NATO'da 11 Eylül saldırıları sonrasında terörü uluslararası güvenliğe tehdit olarak algılamaya ve terör ile ilgili tedbirler almaya başlamıştır. George W. Bush 20 Eylül 2001 tarihinde yaptığı konuşmada 11 Eylül saldırılarının nedeni olarak Usame Bin Ladin liderliğindeki El-Kaide örgütünü göstererek hedefi açık bir hale getirmiştir. 2 Ekim 2001 tarihinde NATO, ABD nin sunduğu raporları yeterli bularak saldırıların ülke dışından yönlendirildiğini belirtmiş ve 5. maddeyi ilk kez uygulamaya sokmuştur. Böylece, 11 Eylül saldırılarının tüm NATO ülkelerine yapıldığı kabul edilmiştir. 7 Ekim 2001 tarihinde ise ABD, İngiltere'yi de yanına alarak Sonsuz Özgürlük Harekâtını başlatmıştır. Bu çalışmada da 11 Eylül saldırılarına ve saldırıların ardından ABD'nin Afganistan'a yönelik gerçekleştirdiği Sonsuz Özgürlük Harekâtına değinilmiştir.

Sonsuz Özgürlük Harekâtı ve Kapsamı

ABD'nin Afganistan'a müdahalesine İngiltere'nin dışında Rusya, Çin, Türkiye gibi ülkeler de destek olmuştur. Ayrıca, İtalya, Almanya, Hollanda, Çek Cumhuriyeti, Gürcistan, Özbekistan, Tacikistan, Umman, Katar, Suudi Arabistan, Filipinler, Yeni Zelanda ve Kanada gibi ülkeler de askeri olarak destek verebileceklerini belirtmiştir (Sasaoğlu, 2014: 2). Sonsuz Özgürlük Harekâtı'nın iki aşamada gerçekleşmesi planlanmıştır. İlk olarak ABD, hükümet karşıtı olan Afgan milislere Taliban'ı devirmek ve El Kaide teröristlerini yakalamak için yardım etmeyi planlamıştır. İkinci aşamada ise ABD yönetimi, BM ile Afganistan'da yeni bir demokratik rejimin oluşturulması için öncülük etmeyi amaçlamıştır.

ABD, uzun vadede bağımsızlığına yeni kavuşan ve 21. yüzyıl stratejik hesaplarında özel konumlara sahip olan, gelecekte de oluşabilecek herhangi bir siyasi denklemin içine kolayca girebilecek, Orta Asya ülkelerini ve Kafkasya'yı, mevcut ve hesap edilen rezervler de dahil edildiğinde dünya enerji kaynakları bakımından çok büyük bir zenginliğe sahip olan bu coğrafyayı egemenliği altına alarak, Sovyet üstünlük ve hakimiyetini, bu bölge ve dünya ölçeğinde kırarak tek süper güç idealini gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Bölgede, Amerikan petrol şirketleri vasıtasıyla yürütülen ve yürütülecek olan enerji projeleri kapsamında ciddi bir Amerikan kaynaklı istihdam yaratılması sağlanarak bölge ile kaynaşma sağlanacak ve bu böylece Afganistan ve Pakistan üzerinden birçok ülke ile yakın temas kurulması sağlanacaktır. Ayrıca, ABD Özbekistan ve Türkmenistan üzerinden Rusya; Pakistan üzerinden de Çin ABD'nin yakın markajına alınmış, uzun

zamandır bu bölgede stratejik varlığını gösterememiş olan ABD, bu şekilde önemli bir üstünlük sağlamak istemiştir (İşcan, 2002, s.102-103).

Harekâtın ilk zamanlarında Başkent Kabil düşürülerek Afganistan Taliban rejiminden kurtarılmıştır. Ama asıl görev olan Bin Ladin'in yakalanması Amerika'nın ana gündemi olmuştur. Bin Ladin ve emrindeki diğer teröristleri yakalamak amacıyla Anakonda Operasyonu hazırlanmıştır. ABD Kuvvetleri Tora Bora'da meydana gelen muharebede Bin Ladin'in destekçilerini yenilgiye uğratmıştır. Ancak, Amerikan yanlısı olan Afgan milisler, El Kaide üyelerini Pakistan'da durduramadıkları için bölgede sıkışacağını anlayan Bin Ladin kaçmak zorunda kalmıştır (Hook ve Spainer, 2018: 295-297).

Taliban sonrasında Afganistan'ın yeniden inşa edilmesi sürecinde 5 Aralık 2001 tarihinde BM öncülüğünde Afgan gruplarca imzalanan Bonn Antlaşması gündeme gelmiştir. Sözü edilen bu antlaşma neticesinde, Hamid Karzai önderliğinde geçici bir hükümet kurulmasına karar verilmiştir (Önal, 2010: 46 - 47).

22 Aralık 2001 tarihinde Afganistan'da geçici hükümet göreve başlamıştır. Ancak, Afganistan'daki bölgesel gruplarda meydana gelen iktidar mücadelesi ve Taliban sorunundan ötürü, geçici hükümetin daha fazla görev yapması zorlaşmıştır. Meydana gelen bu olaylar neticesinde Amerikan ve İngiliz kuvvetleri, genişletilmiş bir vizyon benimseyerek 2003 tarihinde NATO'nun "alan dışı" mevzilenmesinde Afganistan'a asker sevk etmiştir. İlk olarak NATO birliği, Kabil ve Afganistan'ın kuzeybatı bölgelerinde sınırlı kalmıştır. Ancak, 2007 yılına gelindiğinde tüm Afganistan'ın sorumluluğunu üstlenme görevini üzerine almıştır. 2008 yılında ise Taliban, Güney Afganistan'ın çoğunu kontrol altına alarak, ülkenin Amerikan ve NATO Kuvvetlerinin erişiminin çok ötesinde olan Pakistan ile sarp sınırı boyunca güvenli bölgelerinden yararlanmayı amaçlamıştır. Bu bölgenin kontrolünü ele geçirmek amacıyla daha kapsamlı bir askeri operasyon düzenlenmesi gerekmiştir (Hook ve Spainer, 2018: 298 - 299).

Harekâtın Sonuçları ve Afganistan'ın Durumu

Harekâtın ardından ABD ve onun desteklemiş olduğu Kuzey İttifakı çabuk bir zafer kazanarak savaş sonrası Afganistan'ın planları konuşulmaya başlanmıştır. Kazanılan zaferin ardından şekillenecek yeni hükümet ve olası senaryolar masaya yatırılmıştır (Burget, 2002/a: 62). Harekât sonrasında Orta Asya'ya yerleşme niyetinde olan Amerikan yönetimi, ilk hamlesini Özbekistan ile yapmıştır. Harekât gerçekleşmeden ABD, Özbekistan ile hava sahası ve üslerin kullanımı hakkında anlaşmaya vararak Özbekistan'da 1000 kadar Amerikan piyadesi konuşlandırmıştır. Böylece, ABD askerleri ilk kez, eski bir Sovyet toprağına üstelik süresiz olarak görev yapmak üzere yerleşmiştir. Özbekistan ile ABD arasında, 7 Ekim tarihinde imzalanan güvenlik ve işbirliği antlaşmasında şu ifadeler yer verilmiştir (Güven, 2001, s.8):

"İki hükümet, güvenlik ve bölgesel istikrarı ilerletmeye yönelik uzun vadeli bir taahhüde dayalı nitelikli bir yeni ilişki kurmaya karar vermiş bulunuyor. Bu, Özbekistan Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğüne ya da güvenliğine karşı doğrudan bir tehdit durumunda atılacak uygun adımları acilen istişare etme gereğini de öngörmektedir."

Harekât sonrasında meydana gelen en büyük sorunlardan biri de Afgan mültecilerin Afganistan'a geri dönüşleri olmuştur. Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komisyonu Başkanı Lubbers, dünyanın en büyük mülteci ve yerinden edilmiş insan grubunu oluşturan Afganların geri dönüşünün, Afganistan'ın ekonomisinin, rehabilitasyon ve stabilizasyonun yeniden inşa edilmesi sürecinde çok büyük bir etki meydana getireceğini belirtmiştir. Lubbers, ayrıca 11 Eylül

öncesinde bile, sadece Pakistan ve İran'da 3.5 milyonun üstünde mülteci barındığını ve bunların haricinde birçok Afgan mültecinin dünyada 70 ülkeye yayıldığını belirtmiştir.

Yine Lubbers, konuyla ilgili olarak son 20 yıl içerisinde on binlerce Afgan'ın sürgünde dünyaya geldiğini ve anavatanlarını hiç görmediğini, bunun yanı sıra Afganistan'ın içerisinde yüz binlerce yerinden edilmiş insan bulunduğunu, mültecilerin, Afgan nüfusunun beşte birini meydana getirdiğini ve bu kişilerin de potansiyel üretim kapasitelerinin göz ardı edilmemesi gerektiğini de sözlerine eklemiştir. Mülteci ve geri dönüş konusu bölgesel olarak netleştiği için, Lubbers, Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği'nin Afganistan içinde yardım ve komşu ülkelerdeki mültecilerin ihtiyaçlarına odaklanan, iki yönlü bir yaklaşım izleyeceğine de değinmiştir (www.ehaber.net).

Sonuç

Afganistan'daki terör örgütü olan El Kaide'nin lideri olan Usame Bin Ladin tarafından ABD'ye yönelik gerçekleştirilen terör saldırısı sonucunda binlerce masum insan yaşamını yitirmiştir. ABD tarihinde yaşanmış olan bu büyük çaplı kanlı terör eylemi sonucunda tüm ABD yönetimi ve halkı terörün izlerini silmek için var gücüyle çalışmıştır. Terör eylemi sonucunda Başkan Bush tüm yaşananların sebebi olarak gördüğü Afganistan'ı ve Usame Bin Ladin'i ortadan kaldırmak için intikam yeminleri etmiştir. Bush, Afganistan'a yapacağı harekât öncesinde bu harekâtı meşrulaştırmak amacıyla Meclis'ten harekât için izin almıştır. Başta İngiltere olmak üzere Türkiye'nin de içinde bulunduğu birçok ülkenin desteğini alarak Afganistan'a yönelik gerçekleştireceği operasyon için hazırlıklarını tamamlayan ABD ordusu müdahale için tüm hazırlıklarını tamamlamıştır. ABD yönetimi meydana gelen bu olay sonucunda başta Afganistan olmak üzere tüm Orta Doğu'ya demokrasi ve barış getireceğini iddia ederek işgal planlarını devreye sokmuştur. Zaten yıllardır tam bir istikrar içerisinde bulunmayan Afganistan ve Orta Doğu, ABD'nin bu işgal planı neticesinde iyice içinden çıkılmaz bir durumun içerisine girmiştir. ABD'nin işgal planı sadece Afganistan'ı değil tüm Orta Doğu ülkelerini de tedirgin etmiştir. Afganistan'da yaşayan binlerce insan ABD'nin uyguladığı işgal planından kaçmak için büyük bir çaba sarf etmiştir. Orta Doğu'da yine her zamanki gibi kaybeden bölgede yaşayan masum halk olmuştur. ABD, istikrarsızlığın had safhada olduğu Orta Doğu'ya sözde barış ve demokrasi anlayışını getirerek gelecekte de yaşanacak olan büyük olayların adeta fitilini ateşlemiştir. Afganistan, ABD ile girmiş olduğu bu savaş neticesinde binlerce insanının göç etmesine ve yine binlerce insanının ölümüne sebep olmuştur. Afganistan'dan göç eden halk çok büyük sıkıntılar çekerek savaştan kaçmak istemiştir. Orta Doğu'da istikrarsızlığın had safhaya çıkmasında önemli bir rolü olan Usame Bin Ladin ise 2011 yılında ABD'nin düzenlemiş olduğu bir operasyon neticesinde öldürülmüş ve cesedi denize atılmıştır.

Kaynakça

Güven, E. "Jeopolitik Sorumluluk", Radikal Gazetesi, 02.11.2001, s.8.

Hook, S. ve Spanier, J. (2018). Amerikan Dış Politikası. (çev. Özge Zihnioğlu), İstanbul: İnkılap Kitapevi.

İşcan, İsmail Hakkı (2002); "Küresel Değişimin Getirdiği Yeni Stratejilerle Enerji Güvenliği Sorunu ve Türkiye, Avrasya Etütleri.

Önal, H. (2010). "ABD'nin Afganistan Politikası'nın Açmazları: Bölgesel Bir Analiz". Uluslararası Hukuk ve Politika 6/23, s. 46-47.

Sasaoğlu, D. (2014). "Nato Müdahalesi ve Sonrasında Afganistan". Bilgesam.

www.ehaber.net.

Umudun ve Yıkımın Arasında Arap Baharını Tartışmak: Bir Literatür İncelemesi

Abdullah ÖZÇELİK*, Mehmet Hanifi KAYA**

Öz

Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgelerinde 2010 yılı itibarıyla, ülke yönetimlerinde giderek artan yozlaşma ve yolsuzluk faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan ekonomik sıkıntılara bir tepki olarak başlayan halk ayaklanmaları, Arap Baharı olarak adlandırılmıştır. Bu bölgelerdeki ülke yönetimlerinin giderek otoriterleşmesi ve halkta uyanan sömürülme hissiyatı nedeniyle bu ayaklanmalar, bölgedeki birçok ülkeye yayılmıştır. İlk olarak Tunus'ta başlayan halk ayaklanmaları, ilerleyen süreçte Libya, Mısır, Yemen ve Suriye'ye de yayılmıştır. Ayaklanmalar bu ülkelerle sınırlı kalmamış ancak en çok bu ülkeleri etkilemiştir. Bahsi geçen halk ayaklanmalarında, muhalif protestocular ile bunları engellemeye çalışan hükümet yanlısı milisler ve askerler karşı karşıya gelmiş ve bu gruplar arasında zaman zaman çok şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. Bu ayaklanmalar neticesinde Tunus'ta demokrasiye geçilmiş ancak Suriye ve Libya'da çatışmalar günümüzde dahi sona ermemiştir. Lübnan'da ise bu ayaklanmaların ekonomik etkileri günümüze kadar sürmüş ve Lübnan ekonomisi iflas etmiştir. Çalışmanın amacı büyük bir siyasi ve sosyal kırılmaya yol açan, Arap Baharı'nın literatürde, hangi bağlamlarda ve nasıl tartışıldığını irdelemektir. Bibliyometrik analiz tekniğinin kullanıldığı çalışmada, Web of Science'de taranan 3203 bilimsel çalışma R Studio tabanlı Bibliyometrix programında analiz edilmiştir. Ulaşılan bulgular şu şekildedir; konu ile ilgili en çok yayın yapan dergi Journal of North African Studies, en çok yayın yapan yazar Andrey Koratayev, en çok yayın yapan kurum Oxford University, en çok yayın yapılan ülke ABD'dir. En çok atıf alan bilimsel çalışma ise Bennett ve Segerberg tarafından kaleme alınan "The Logic of Connective Action: Digital Media and the Personalization of Contentious Politics" isimli çalışmadır. Yapılan analizlerde Arap Baharı'nın sosyal medya, demokratikleşme, otoriterleşme, mobilizasyon, şiddet, sosyal hareketler ve terörizm bağlamında çalışıldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı, Bibliyometrik Analiz, Bibliyometrix, Orta Doğu, Kuzey Afrika

Discussing the Arab Spring Between Hope and Destroyed: A Literature Review

Abstract

The popular uprisings in the Middle East and North Africa regions, which started as a reaction to the economic problems that emerged as a result of the increasing corruption and corruption in the country's administrations, were named the Arab Spring. These uprisings spread to many countries in the region due to the increasing authoritarianism of the country administrations in these regions and the feeling of exploitation in the people. The popular uprisings, which first started in Tunisia, later spread to Libya, Egypt, Yemen and Syria. The riots were not limited to these countries, but they affected these countries the most. In the aforementioned popular uprisings, opposition protesters and pro-government militias and soldiers trying to prevent them came face to face, and violent clashes took place between these groups from time to time. As a result of these uprisings, democracy was passed in Tunisia, but the conflicts in Syria and Libya did not end even today. In Lebanon, the economic effects of these uprisings continue until today, and the Lebanese economy collapsed. The aim of the study is to examine in which contexts and how the Arab Spring was discussed in the literature led to a great political and social break. In the study in which the uniqueness of bibliometric analysis was used, 3203 scientific studies scanned in Web of Science were analyzed in the R Studio-based Bibliyometrix program. The findings are as follows; The most published journal on the subject

* Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Türkiye, E-posta: abdullahozcelik@sakarya.edu.tr

** Uzman, Milli Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Savunma Yönetimi, Türkiye, E-posta: mehmethanifikaya23@gmail.com

in the Journal of North African Studies, the most published author is Andrey Koratayev, the most publishing institution is Oxford University and the country with the most publications is the USA. The most cited scientific study is "The Logic of Connective Action: Digital Media and the Personalization of Contentious Politics" by Bennett and Segerberg. In the analyzes made, it has been seen that the Arab Spring has been studied in the context of social media, democratization, authoritarianism, mobilization, violence, social movements and terrorism.

Keywords: Arab Spring, Bibliometric Analysis, Bibliometrix, Middle East, North Africa

Giriş

2010 yılının Aralık ayında, Tunus'ta bir seyyar satıcı olarak çalışmakta olan Muhammed Buazizi yaşadığı geçim zorluğu nedeniyle devlet yetkililerinden kalıcı bir çalışma alanı talep etmiştir. Ancak bu talep sonrasında devlet yetkilileri, Muhammed'in elinde bulunan seyyar satış arabasına da el koymuş ve ona şiddet uygulamışlardır. Bunun üzerine Muhammed Buazizi üzerine benzin dökerek kendini yakmıştır (Kazdal 2018). Muhammed'in kendisini yakarken çevredekilerin bu olayı kayda alması ve bu kayıtların internet ortamına yüklenmesiyle beraber bu olay tüm dünyada ciddi bir yankı uyandırmıştır.

Tunus halkı, yaşanan bu olayın hemen ardından sokaklara dökülerek, hükümet karşıtı eylemler yapmaya başlamıştır. Başta yoksulluk ve yolsuzluk olmak üzere ülkede demokrasinin sağlıklı bir şekilde işlememesi ve mevcut rejimin giderek otoriterleşmesinden rahatsız olan vatandaşlar Tunus'taki eylemlere katılmışlardır. Tunus'ta başlayan bu halk ayaklanması Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesinde yer alan birçok devlete sıçramıştır. Arap coğrafyasında başlayan bu ayaklanmalar, Arap Baharı olarak adlandırılmıştır.

Arap Baharı kavramının yanı sıra yaşanan yeni gelişmeler ile beraber, Arap Uyanışı, Arap Devrimi, Arap İsyanı ve Arap Dönüşümü gibi kavramlar da bölgedeki halk ayaklanmalarını tanımlamak için kullanılmaya başlanmıştır. Arap coğrafyasında yaşanan bu olayların tanımlanmasında kullanılan kavramların değişiklik göstermesi yaşanan olayların, her ülkede farklı dinamikleri ortaya çıkarmasından kaynaklanmaktadır (Bingöl 2013). Arap Baharı bu kavramlar arasında en çok kabul gören ve yaşanan halk ayaklanmalarıyla özdeşleşen bir kavram haline gelmiştir.

Tunus'ta başlayan ayaklanmaların, sosyal medyanın da etkisiyle Yemen, Libya, Mısır ve Suriye'ye sıçraması ile beraber Arap Baharı olarak adlandırılan süreç başlamıştır. Arap Baharı her ne kadar bu ülkeler açısından ortak hedefler barındıran bir süreç olarak ortaya çıksa da Mısır'da durum biraz daha farklı bir boyuta evrilmiştir. Bu durumun başlıca sebebi ise Mısır'ın farklı toplumsal dinamiklere ve farklı bir siyasi geçmişe sahip olmasıdır (Behçet 2019). Bundan dolayı, Arap Baharı her ne kadar Tunus'ta başlamışsa da bu halk hareketlerinin odak noktası haline gelen ülke Mısır olmuştur. Özellikle Mısır'da yer alan Tahrir Meydanı, bölgedeki halk ayaklanmaları ve protestolarının bir sembolü haline gelmiştir (Gönen 2020).

Arap Baharı esnasında Arap halkalarının tamamının rahatsız olduğu ortak sorunlar; ekonomik istikrarsızlık, çok partili hayata geçilememesi, bağımsız bir yargının bulunmaması, ifade özgürlüğünün hiçe sayılması ve yönetim kademesinin yozlaşmış ve otoriterleşmiş bir tutum takınmasıdır (Sayın 2019). Ayrıca yukarıda ifade edilen ortak sorunlara ek olarak, işsizliğin giderek artması, gelir dağılımında eşitliğin bulunmaması, halkın siyasete katılamaması, eğitim ve sağlık hizmetlerinin son derece yetersiz olması gibi problemleri de ayrıca ifade etmekte fayda vardır (Dinç 2018).

Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesinde yaşanan Arap Baharı sürecinin sonunda 23 yıl boyunca Tunus'u yöneten Zeynelabidin Bin Ali, 33 yıldır Yemen'in lideri olan Ali Abdullah Salih, 42 yıldır Libya'yı yöneten Muammer Kaddafi ve 30 yıldır Mısır'ın başında bulunan Hüsnü Mübarek gibi liderler devrilmiştir. Tüm bu yaşananlar her ne kadar bir halk zaferi olarak görülse de Arap Baharı sonrasındaki süreç beklenenin aksine son derece sancılı olmuştur. Bölgede yaşanan darbeler, iç çatışmalar ve toplumsal isyanlar varlığını devam ettirmiş ve bu durum bölgede istikrarı ve demokratikleşme çabalarını olumsuz etkilemiştir. Suriye ve Libya'da çatışmalar günümüzde dahi devam etmektedir. Kısacası umut ile başlayan Arap Baharı yıkım ile devam etmiş ve bu sürecin sonunda istenilen sonuçlar elde edilememiştir. Bölgede bulunan meşru halk tarafından oluşturulan grupların tasfiye edilmesinin ardından, sözde İslamcı, radikal örgütler ortaya çıkmaya başlamış ve otorite boşluğundan faydalanarak güçlenmişlerdir. Bu örgütler sadece Orta Doğu ve Kuzey Afrika için değil dünyanın tamamı için küresel tehdit unsurlarına dönüşmüşlerdir (Kor vd. 2014).

Ayrıca Arap Baharı'nın bir sonucu olarak ortaya çıkan çatışma ortamlarından kaçmak isteyen kişilerin, farklı ülkelere sığınması, küresel bir göç probleminin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu göçlerin odak noktası haline gelen Türkiye, durumdan en çok etkilenen ülkelerden biridir. Günümüzde dahi zaman zaman Türkiye ve Avrupa Birliği arasında göçmenlerin durumu ile ilgili görüşmeler yapılmaktadır. Ancak henüz bu probleme net bir çözüm bulunamamış ve sığınmacı statüsünde yer alan bu kişilerin akıbeti netleştirilememiştir.

Metodoloji

Bu çalışmada kullanılan bibliyometrik analiz yöntemi, ilk olarak 1969 yılında Pritchard tarafından tanımlanmıştır. Bibliyometrik analiz yönteminde, bilimsel çalışmalar, genel olarak istatistik ve matematiğe dayalı bir şekilde analiz edilir. Yapılan bu analizler neticesinde, genellikle üzerinde araştırma yapılan konu ile ilgili mevcut literatürün genel bir çerçevesi çizilmeye çalışılır (Donthu vd. 2021). Bu analiz yönteminde Web of Science, Scopus ve PubMed gibi veri tabanları kullanılarak, yazar, kurum ve ülkeler üzerinden, araştırma yapılan konu ile ilgili mevcut akademik ilişkiler ağı ortaya koyulmaktadır. Ayrıca bu analiz yöntemi ile beraber detaylı atıf analizleri de yapılabilmektedir (Aria ve Cuccurullo 2017).

Çalışma kapsamında Web of Science'dan elde edilen 3203 bilimsel çalışma, R Studio tabanlı Bibliyometrix programında analiz edilmiştir. Yapılan bu analiz neticesinde Arap Baharı ile ilgili yazılmış olan bilimsel çalışmalar, yazar, ülke ve kurumlar bağlamında incelenmiştir. Bu incelemeler neticesinde Arap Baharı ile ilgili mevcut literatüre dair genel bir çerçeve çizilerek, bu konunun ne denli önemli olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırma Bulguları

Çalışma kapsamında yapılan analizler neticesinde elde edilen verilere bakıldığında, ilk olarak Tablo 1'de yer alan veriler göze çarpmaktadır. Burada 2011-2022 yılları arasında toplamda 3203 dokümanın ele alındığı, 3975 yazarın konu ile ilgili akademik çalışma kaleme aldığı tespit edilmiştir. Ayrıca doküman başına atıf oranının ise 7,013 olduğu görülmüştür.

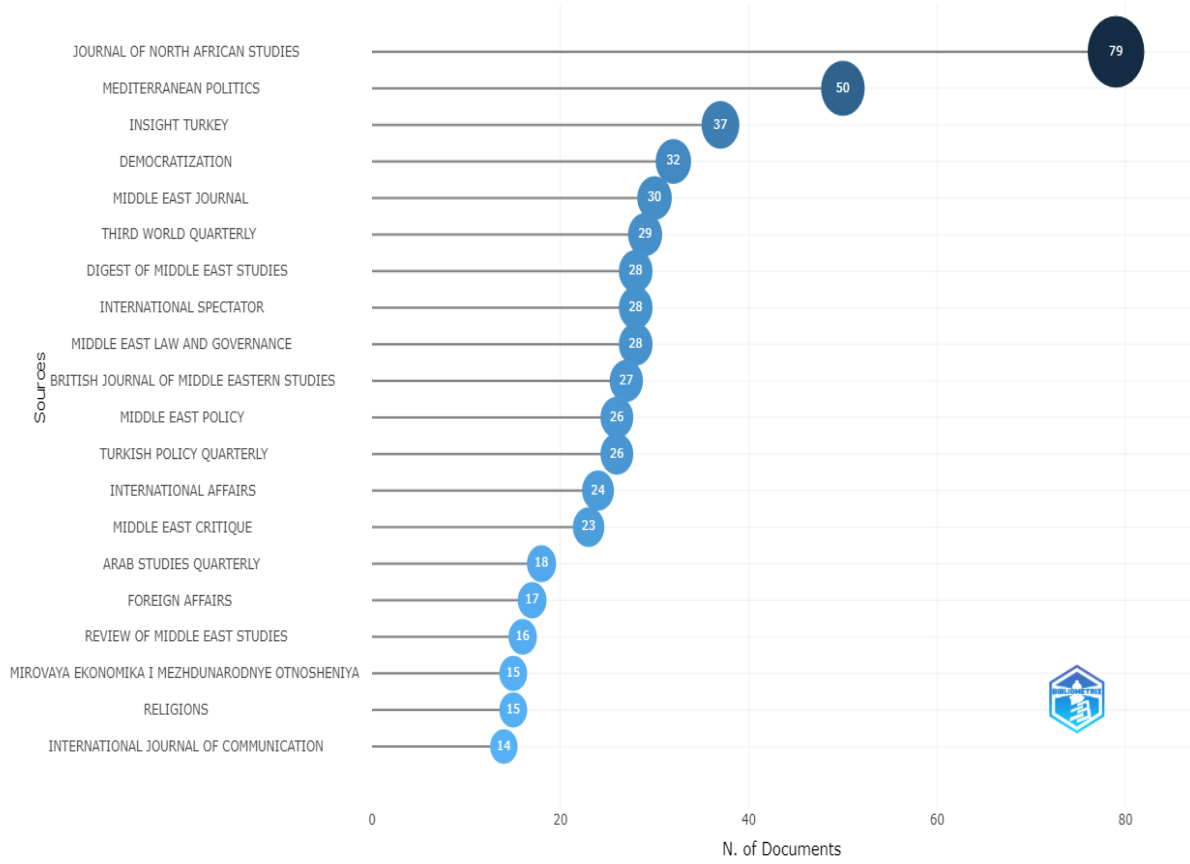
Tablo1. Yapılan Akademik Çalışmalar ile İlgili Genel Bilgiler

Description	Results
Period	2011-2022
Sources (Journals, Books, etc)	1395
Documents	3203
Average citations per documents	7,013
Keywords Plus (ID)	1710
Author's Keywords (DE)	5472
Authors	3975
Author Appearances	4890
Authors of single-authored documents	1768
Authors of multi-authored documents	2207
Single-authored documents	2181
Documents per Author	0,806
Authors per Document	1,24
Co-Authors per Documents	1,53
Collaboration Index	2,16

Yukarıda çalışma ile ilgili genel bilgiler ortaya konulduktan sonra Tablo 2’de Arap Baharı ile ilgili en çok akademik çalışma hazırlayan yazarlar ele alınmıştır. Bu bağlamda konu ile ilgili en çok eser kaleme alan Andrey Korotayev’in 14, onu takiben Bülent Aras ve Stefan Donath’ın ise 10 adet akademik çalışmasının bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Ali Fakih’in de 9 adet, Valentine Morghadam, Ewa K. Strzelecka ve Arno Tausch’un 8 adet akademik çalışmayla ön plana çıktığı görülmüştür.

Tablo 2. Konu ile İlgili En Çok Akademik Çalışma Hazırlayan Yazarlar

Authors	Articles
Andrey Korotayev	14
BÜlent Aras	10
Stefan Donath	10
Ali Fakih	9
Valentine Moghadam	8
Ewa K. Strzelecka	8
Arno Tausch	8
Leonid grının	7
Neill Ketchley	7
Andrey Korotayev	7

Şekil 1. Konu ile ilgili En Çok Çalışma Yayınlayan Dergiler

Arap Baharı ile ilgili en çok akademik çalışma hazırlayan yazarların ele alınmasının ardından Şekil 1’de konu ile ilgili en çok akademik çalışmanın hazırlandığı dergiler tespit edilmiştir. Yapılan incelemeler neticesinde, Journal of North African Studies dergisinin 79 çalışmayla ilk sırada yer aldığı görülmüştür. Bunu takiben 50 adet çalışmayla Mediterranean Politics dergisi ikinci sırada, 37 adet çalışmayla Insight Turkey dergisi üçüncü sırada yer almıştır. Bunlara ek olarak, 32 adet çalışmayla Democratization ve 30 adet çalışmayla Middle East Journal isimli dergilerin ön plana çıktığı görülmüştür.

Tablo 3. Konu ile İlgili En Çok Atıf Alan Akademik Çalışmalar

Paper	Writer	Total Citations
The Logic of Connective Action: Digital Media and the Personalization of Contentious Politics	W. Lance Bennett, 2012	1296
Autocratic Breakdown and Regime Transitions: A New Data Set	Barbara Geddes, Joseph Wright and Erica Frantz, 2014	494
Social Media Use and Participation: A Meta-Analysis of Current Research	Shelley Boulianne, 2015	448
Reconsidering the Robustness of Authoritarianism in the Middle East: Lessons from the Arab Spring	Eva Bellin, 2012	321
Role of the New Media in the Arab Spring	Habibul Haque Khondker, 2011	255
Demystifying the Arab Spring: Parsing the Differences between Tunisia, Egypt, and Libya	Lisa Anderson, 2011	212
Social Media and the Arab Spring: Politics Comes First	Gadi Wolfsfeld, Elad Segev and Tamir Sheafer, 2013	204
The Consequences of the Internet for Politics	Henry Farrell, 2012	191
Sourcing the Arab Spring: A Case Study of Andy Carvin's Sources on Twitter during the Tunisian and Egyptian Revolutions	Alfred Hermida, Seth C. Lewis and Rodrigo Zamith, 2014	166
Why Was the Arab World Poised for Revolution? Schooling, Economic Opportunities, and the Arab Spring	Filipe R. Campante, Davin Chor, 2012	163

Çalışmanın bu aşamasında Arap Baharı ile ilgili yazılmış olan akademik çalışmalar arasında en çok atıf almış olan çalışmalar ve bu çalışmaların toplamda ne kadar atıf aldığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda W. Lance Bennett (2012) tarafından kaleme alınan “The Logic of Connective Action:

Digital Media and the Personalization of Contentious Politics” isimli çalışmanın toplamda 1296 atıf alarak, konu ile ilgili en çok rağbet gören çalışma haline gelmiş ve birinci sırada yer almıştır. Konuyla ilgili en çok atıf alan ikinci çalışma Barbara Geddes, Joseph Wright ve Erica Frantz (2014) tarafından kaleme alınan “Autocratic Breakdown and Regime Transitions: A New Data Set” isimli akademik çalışma 494 adet atıf almıştır. Arap Baharı ile ilgili yazılmış olan çalışmalar arasında en çok atıf alan üçüncü çalışma ise Shelley Boulianne (2015) tarafından yazılan ve toplamda 448 adet atıf alan “Social Media Use and Participation: A Meta- Analysis of Current Research” isimli akademik çalışmadır.

Çalışma kapsamında ele alınan bir diğer başlık, ise Arap Baharı ile ilgili akademik çalışma hazırlayan yazarların en çok kullandığı anahtar kelimelerin tespit edilmesidir. Bu bağlamda aşağıda yer alan Tablo 4’te yer alan; demokrasi, politika, Orta Doğu, medya, devrim ve sosyal medya gibi kavramların sırasıyla en çok kullanılan anahtar kelimeler olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4. Yazarların En Çok Kullandığı Anahtar Kelimeler

WORDS	Occurrences
DEMOCRACY	117
POLITICS	102
MIDDLE-EAST	89
MEDIA	80
REVOLUTION	57
SOCIAL MEDIA	57
DEMOCRATIZATION	47
IMPACT	46
CONFLICT	43
EGYPT	43
STATE	42
POWER	38
AUTHORITARIANISM	36
INTERNET	34
PROTEST	34
WORLD	32
WAR	30
MOBILIZATION	28
MODEL	28
POLICY	28

Tree

Şekil 2. En Çok Kullanılan Anahtar Kavramların Kelime Ağacı

Yukarıda Tablo 4'te konu ile ilgili en çok kullanılan anahtar kelimelerin ele alınmasının ardından Şekil 2'de bu veriler görselleştirilmiş ve kullanılan anahtar kelimelerin yüzdeleri tespit edilmiştir. Bu bağlamda, demokrasi kavramının %7, politika ve Orta Doğu kavramlarının %6, medyanın %5, devrim ve sosyal medyanın ise %4 oranında yazarlar tarafından kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca konu ile ilgili en çok kullanılan anahtar kelimeler aşağıda Şekil 3'te görüldüğü üzere bir kelime bulutu şeklinde görselleştirilmiştir.

Şekil 3. En Çok Kullanılan Anahtar Kavramların Kelime Bulutu

Çalışma kapsamında incelenen bir başka konu, Arap Baharı ile ilgili en çok akademik çalışma hazırlayan kurumların tespit edilmesi olmuştur. Bu bağlamda toplam 44 akademik çalışmayla Oxford Üniversitesi ilk sırada yer alırken, 42 çalışmayla Londra King's Koleji ikinci sırada yer almıştır. Kahire Amerikan Üniversitesi ise 40 çalışmayla üçüncü sırada yer alırken, onu takip eden, Harvard Üniversitesi 39 çalışmayla dördüncü sırada yerini almıştır.

Tablo 5. Konu ile İlgili En Çok Akademik Çalışma Hazırlayan Kurumlar

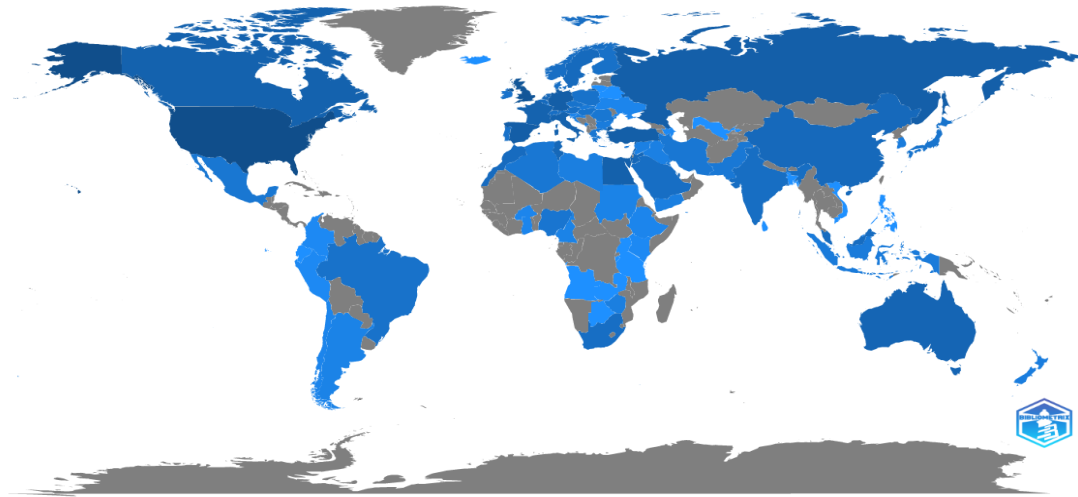
AFFILIATIONS	Articles
UNIVERSITY OF OXFORD	44
KING'S COLLEGE LONDON	42
THE AMERICAN UNIVERSITY IN CAIRO	40
HARVARD UNIVERSITY	39
QATAR UNIVERSITY	33
AMERICAN UNIVERSITY OF BEIRUT	27
NATIONAL RESEARCH UNIVERSITY — HIGHER SCHOOL OF ECONOMICS	27
CAIRO UNIVERSITY	25
LEBANESE AMERICAN UNIVERSITY	24
PRINCETON UNIVERSITY	23

Tablo 6. Konu ile İlgili En Çok Akademik Çalışma Hazırlayan Ülkeler

Region	Freq	Citation
USA	1174	8621
UK	504	3110
GERMANY	194	964
SPAIN	193	477
TURKEY	183	600
RUSSIA	179	174
EGYPT	147	596
CANADA	131	1100
ITALY	129	516
ISRAEL	120	711

Bu çalışmada son olarak ele alınan konu, Arap Baharı ile ilgili en çok akademik çalışma hazırlayan ülkelerin tespiti ve bu ülkeler arasında en çok atıf alanların belirlenmesidir. Konu ile ilgili yapılan incelemeler neticesinde, hazırlanan akademik çalışmaların sayısı açısından, sırasıyla; ABD'nin 1174, İngiltere'nin 504, Almanya'nın 194, İspanya'nın 193 ve Türkiye'nin 183 adet akademik çalışma ile ön plana çıktığı görülmektedir. Ancak Tablo 6'da görüldüğü üzere ülkelerin bu çalışmalardan almış oldukları atıf oranları farklılık göstermektedir. Atıf oranlarına göre ise 8621 atıfla ABD ilk sırada yer alırken, 3110 atıfla İngiltere ikinci, 1100 atıfla Kanada üçüncü ve 964 atıfla Almanya dördüncü sırada yer almıştır. Buna ek olarak 771 atıf ile İsrail ve 600 atıfla Türkiye ise öne çıkan diğer ülkeler olmuştur.

Ayrıca Tablo 6'da ülkelerin hazırlamış oldukları akademik çalışmaların sayısını baz alan veriler, aşağıda yer alan Şekil 4'te dünya haritası üzerinden görselleştirilmiştir. Bu haritada koyu mavi ile gösterilen bölgelerin akademik çalışma hazırlama oranı bakımından daha zengin olduğu ve açık mavi olarak gösterilen bölgelerde ise durumun tam tersi olduğu görülmektedir.

Şekil 4. En Çok Akademik Çalışma Hazırlayan Ülkelerin Harita Üzerinde Gösterimi

Sonuç

Hazırlanan bu çalışma kapsamında, günümüzde hala etkileri devam eden Arap Baharı'nın literatürdeki mevcut yerini tespit etmek ve literatürde nasıl tartışıldığını ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu bağlamda incelemeler yapılırken, Web of Science'den elde edilen verilen R Studio programı tarafından analiz edilmiş ve elde edilen bulgular, çalışma kapsamında tartışılmıştır. Çalışma kapsamında ilk olarak, akademik çalışmalar ile ilgili genel bilgiler ele alınmış, bu bağlamda 2011-2022 yılları arasında incelenen 3203 adet çalışmada, konu ile ilgili toplamda 3975 yazarın akademik çalışma hazırladığı ve bu çalışmalarda doküman başına atıf oranının 7,013 olduğu görülmüştür. Arap Baharı ile ilgili en çok akademik çalışma hazırlayan yazarların ise sırasıyla Andrey Korotayev (14), Bülent Aras (10), Stefan Donath (10) ve Ali Fakih (9) olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca konu ile ilgili en çok akademik çalışma yayınlayan dergiler de incelenmiştir. Yapılan bu incelemeler konuyla ilgili en çok yayın yapan ilk 3 derginin; Journal of North African Studies (79), Mediterranean Politics (50) ve Insight Turkey (37) dergileri olduğu ortaya konulmuştur.

Bir sonraki aşamada ise Arap Baharı ile ilgili en çok atıf alan akademik çalışmalar, bu çalışmaların yazarları ve aldıkları toplam atıf sayıları incelenmiştir. 1296 atıf alarak literatürde Arap Baharı ile ilgili en çok rağbet gören akademik çalışmanın W. Lance Bennett (2012) tarafından yazılan "The Logic of Connective Action: Digital Media and the Personalization of Contentious Politics" isimli çalışma olduğu görülmüştür. Buna ek olarak toplamda 494 atıfla konu ile ilgili literatürde en çok rağbet gören ikinci çalışmanın, Barbara Geddes, Joseph Wright ve Erica Frantz (2014) tarafından kaleme alınan "Autocratic Breakdown and Regime Transitions: A New Data Set" isimli çalışma olduğu tespit edilmiştir. Üçüncü olarak ise 448 atıfla, Shelley Boulianne (2015) tarafından yazılan "Social Media Use and Participation: A Meta- Analysis of Current Research" isimli çalışma ön plana çıkmıştır.

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ise Arap Baharı ile ilgili, yazarların en çok kullandığı anahtar kelimeler incelenmiştir. Bu bağlamda, sırasıyla demokrasi (117-%7), politika (102-%6), Orta Doğu (89-%6), medya (80-%5), devrim (57-%4) ve sosyal medya (57-%4) gibi kavramların

ön plana çıktığı görülmüştür. Buna ek olarak, konu ile ilgili en çok akademik çalışma hazırlayan kurumlar ele alınmış ve ilk sırada Oxford Üniversitesi'nin (44), ikinci sırada Londra King's Koleji'nin (42) ve üçüncü sırada Kahire Amerikan Üniversitesi'nin (40) bulunduğu tespit edilmiştir.

Çalışma kapsamında son olarak, Arap Baharı ile ilgili en çok akademik çalışma hazırlayan ülkeler ve bu ülkelerin aldıkları toplam atıf oranları incelemiştir. Bu incelemenin sonucunda, konu ile ilgili en çok akademik çalışma hazırlayan ülkelerin, ABD (1174), İngiltere (504), Almanya (194), İspanya (193) ve Türkiye (183) olduğu tespit edilmiştir. Atıf oranlarına bakıldığında ise mevcut sıralamanın değiştiği görülmüştür. Bu bağlamda en çok atıf alan ülkelerin, ABD (8621), İngiltere (3110), Kanada (1100), Almanya (964), İsrail (771) ve Türkiye (600) olduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışma hazırlanırken yapılan tüm analiz ve incelemeler neticesinde, Arap Baharı'nın literatürde oldukça önemli bir yere sahip olduğu ve sadece bölge ülkeleri tarafından değil tüm dünya tarafından akademik düzeyde çalışıldığı görülmüştür. Arap Baharı'nın gerçekleştiği bölgede bulunan Mısır'ın ve bu bölgeye oldukça yakın bir konumda bulunan Türkiye ve İsrail'in konu ile ilgili yapılan çalışmalarda ön plana çıktığı görülmüştür. Bu durum Arap Baharı'nın çevre ülkeleri de önemli ölçüde etkilediğinin bir kanıtı olarak görülebilir. Konu ile ilgili yapılan çalışmalarda, başta ABD olmak üzere İngiltere, Almanya ve İspanya'da ön plana çıkması, Arap Baharı'nın küresel düzeyde bir etki oluşturduğunu göstermektedir.

Kaynakça

Aria, Massimo ve Corrado Cuccurullo. 2017. "bibliometrix: An R-tool for comprehensive science mapping analysis". *Journal of Informetrics* 11(4): 959-75.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.joi.2017.08.007>.

Behçet, Muhammed. 2019. "İkinci Dünya Savaşı Sonrası Mısır Siyasi Tarihi Üzerinden Arap Baharı'nın İncelenmesi". *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 21: 303-21.

Bingöl, Oktay. 2013. "Arap Baharı ve Orta Doğu: Çok Eksenli Güç Mücadelesinde Denge Arayışları". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 2: 25-49.

Dinç, Cengiz. 2018. "Avrupa Birliği' nin ve Üç Büyük Üyesinin Arap Baharı'na Yaklaşımları". *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 8(2): 1-33.

Donthu, Naveen vd. 2021. "How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines". *Journal of Business Research* 133(April): 285-96.
<https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.04.070>.

Gönen, Talha. 2020. *Arap Baharı ve Mısır -Türkiye'nin Mısır Politikası-*. Urzeni Yayınevi.

Kazdal, Melih. 2018. "İran' ın Arap Baharı Sonrası Suriye Politikasını Anlamak". *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi* 1(1): 1-15.

Kor, Zahide Tuba vd. 2014. *Orta Doğu Konuşmaları Bölgesel ve Küresel Perspektiften Arap Baharı*. ed. Zahide Tuba Kor. Küre Yayınları.

Sayın, Yusuf. 2019. "Arap Baharı ve Tunus'un Yasemin Devrimi'ni Yeniden Anlamak". *International Journal of Politics and Security* 1(2): 104-21.